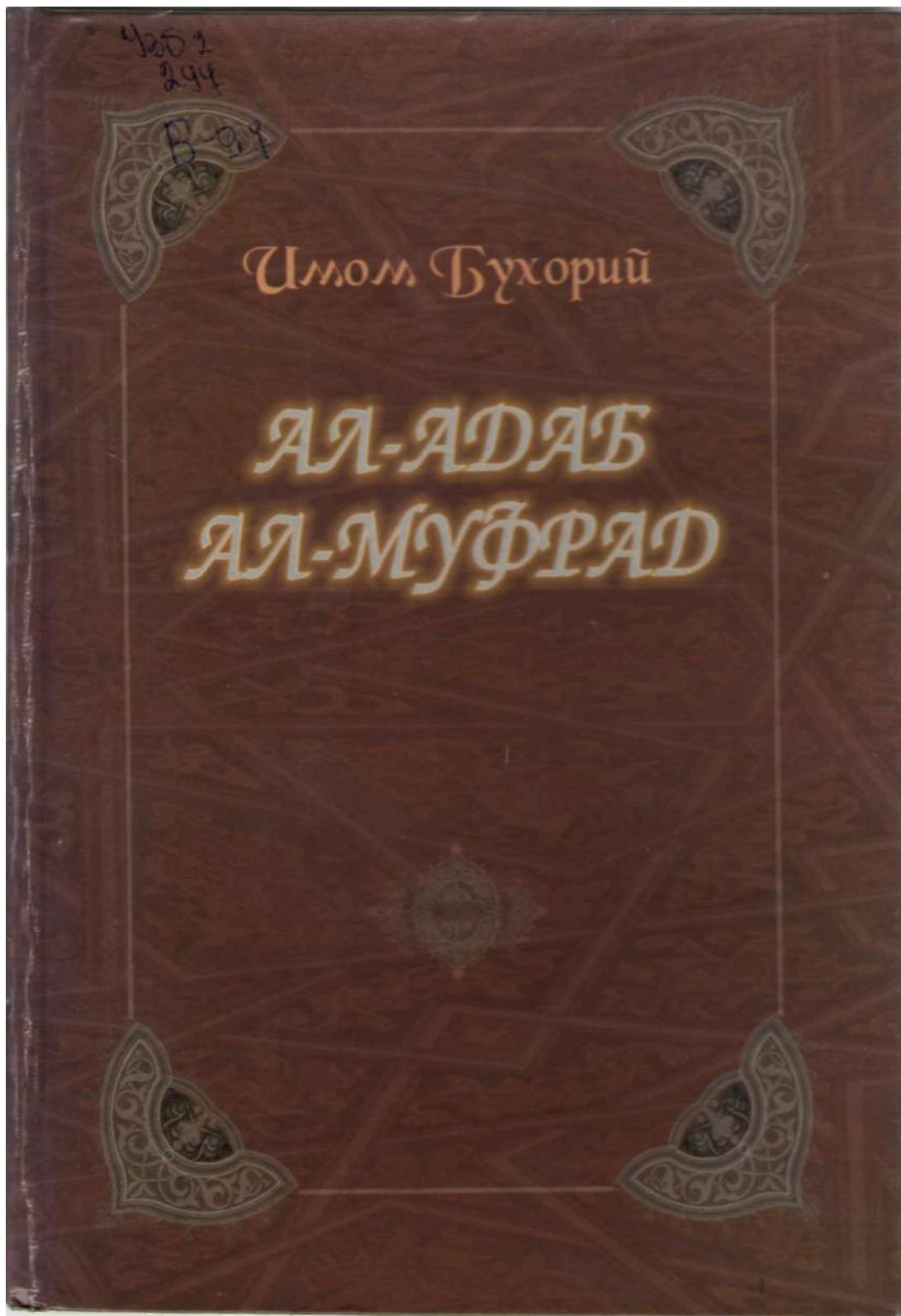

435 1
244

Имол Бүхорий

ЯЛ-ЯДЯБ
ЯЛ-МУФРЯД

ШМОМ БҮХОРИЙ
94

АЯ-АДАБ
АЯ-МУФРАД

(Адаб дурдоналари)

Тошкент
«Мовароуиннахр»
2006

Ушбу китоб нашри бўйича жамоатчилик кенгаши:

шайх Абдулазиз МАНСУР,
Тошкент Ислом университети проректори, кенгаш раиси

Абдурашид қори БАХРОМОВ
Ўзбекистон Мусулмонлар идорасининг раиси, муфтий

Абдуқаҳдор ИБРОҲИМОВ,
Ўзбекистон Республикасида хизмат кўрсатган санъат арбоби,
Маҳмуд Кошгари муроҷаотининг совриндори, Олий таълим аълочи-
си, Маянавият ва Мартират марказининг бosh мутахассиси, адаб

Алийбек РУСТАМИЙ,
академик

Асрор САМАД,
филология фанлари номзоди, нашрнинг масъул мұҳаррири

Жамолиддин БОБОХОНОВ,
Эшон Бобохон ҳазратлари сулоласининг кенжак вакили

Шуҳрат ИСМОИЛОВ,
Вазирлар Маҳқамаси ҳузуридаги Дин ишлари бўйича қўмита
раисининг ўринбосари, филология фанлари номзоди

Эркин ЮСУПОВ,
нашр раҳбари, кенгаш котиби

Юсуфхон МАҲМУДОВ,
«Мовароуннахр» нашриётининг директори,

Шартли қисқартмалар:

(а.с.) – ъалайхиссалом.

(к.в.) – каррамаллоху важҳаҳу.

м. – миодий.

м.м. – масъул муҳаррир.

(р.а.) – разийаллоху ъанҳу, аёл кишига нисбатан – разийаллоху ъанҳо, бир неча саҳобийлар номи кетма-кет зикр этилганда – разийаллоху ъанҳум.

(р.ал.) – раҳматуллоҳи ъалайҳ.

(с.а.в.) – соллаллоху ъалайҳи васаллам.

(т) – таржимон.

(Ф.с.) – «Фазлуллоҳи-с-Самад фи тавзиҳи-л-адаби-л-муфрад».

ҳз. – ҳазрат.

ҳ.к. ҳоказо.

ҳ. – ҳижрий.

Куйидаги ҳадисларни туркча нашрдан Асрор Самад таржима қилған: 28, 65, 79, 95, 109, 113, 121, 158, 166, 168, 178, 180, 182, 190, 192, 199, 200, 204, 208, 216, 217, 232, 272, 287, 288, 299, 308, 309, 317, 318, 328, 338, 339, 343, 352, 358, 371, 373, 375, 377, 380, 397, 400, 405, 417, 419, 444, 445, 450, 494, 500, 501, 509, 525, 593, 594, 615, 666, 691, 701, 729, 749, 763, 784, 785, 819, 820, 821, 826, 830, 831, 834, 856, 862, 863, 879, 785-ҳадиснинг сноскаси, 900, 901, 913, 918, 919, 920, 931, 950, 1054, 1071, 1099, 1125, 1131, 1132, 1136, 1166, 1178, 1179, 1195, 1200, 1229, 1262, 1274, 1343

Таржимонларнинг изоҳлари матн ичидаги берилди, «Фазлуллоҳи-с-Самад» китобидан олингандан масъул муҳаррирнинг изоҳлари матн тагида кўрсатилди.

272-бобгача бўлган ҳадисларни араб тилидан
Шамсуддинхон БОБОХОНОВ,
272-бобдан китобнинг сўнгги бобигача
Нўймон АБДУЛМАЖИД
ўзбекчага ўтирган

Биографик маълумотлар, лугат муаллифи ва масъул муҳаррир
Асрор САМАД

Абу Абдуллоҳ Муҳаммад ибн Исмоил ибн Ибрөҳим ал-Мутира ал-Бухорий ал-Жуъфий (имом Бухорий) Ислом оламида энг машҳур ва буюк муҳаддис бўлиб, унинг ёзган асарлари Қуръон-и каримдан кейинги энг мўътабар ва ишончли манбалар ҳисобланади. Унинг “Ал-Адаб ал-муфрад” асари ахлоқ ва одоб борасида энг нодир, энг саҳиҳ ҳадислар тўпламидир.

Имом Бухорий.

Ал-Адаб Ал-Муфрад: (Адаб дурдоналари) /
Тарж. Ш. Бобохонов, Н. Абдулмажид; Масъул
муҳаррир ва биографик маълумотлар, лугат му-
аллифи А. Самад.-Т.: Фан, 2006.-480б.

ББК 87.3(5У)

№ 108-206
Алишер Навоий номидаги Ўзбекистон Миллий
кутубхонаси

© «Мовароуннаҳр» нашриёти,
Шамсуддинхон Бобохонов,
Нўймон Абдулмажид (таржима),
Асрор Самад (биографик маълумотлар,
лугат ва умумий изоҳлар),
Э.Юсупов (нашр).

Мазкур нашр ҳақида

1990 йили мазкур китобнинг биринчи юсми (272-бобгача) 200000 ададда нашр этилган ва ададнинг барчаси китобхонлар қўлига бориб етган эди.

Жуда кўп ададда тарқалниб кетган китобнинг тарихи қўйидагича кечган: 1990 йилнинг кечки баҳори бўлса керак, мен раҳбарлик қилаёттан «Лур» нашриётига Шамсуддинхон Бобохонов кириб келди. Биз илгари тўй-ҳашамларда, йигинларда кўришиб туарар, муносабатларимиз саломаликдан нари ўтмаган эди. Қўлтирида қалингина бир жиад. Ҳол-аҳвол сўрашилгандан кейин у киши ўша қалингина жиодни столим устига қўйди. Жиоднинг боричини ечиб кўрсамки, мен анчадан бўён орзу қилиб юрган қўлёзма: «Адабу-л-муфрад» (Шамсуддинхон арабшунос эмасми, ажамийлар қўллаган номни эмас, соғф арабча «Ал-адаб ал-муфрад», деб қўлёзманинг дастлабки варагига ёзиб қўйган экан). Қувонганимдан ҳатто ўрнимдан туриб кетибман.

«Бир неча йиллар мобайнида шу китобни замзама қилиб, охири таржима қилишга журъат қилдим, энди қўлёзманинг тақдирни сизга ҳавола», деди Шамсуддинхон ўзига хос камтарлик ва хокисорлик билан. Менга ҳавола эмиш! Бу қўлёзмани китобга айлантиргаган ношир тен-так бўлади-ку! У менинг бу ҳаяжонли гапларимга табассум қилиб қўйди. Албатта, орамизда ноцирликка хос эзма гаплар бўлиб ўтди: жумладан, асл матн ҳани? Қайси манбадан таржима қилинган ва ҳ.к. Энг зарур ишларимни ҳам йиғишириб қўйиб, қўлёзмани бир кечадаёқ ўқиб чиқдим. Уфқда қизгиш шуъла кўринганда қўлёзманинг сўнгти қаторларини ўқиб бўлиб ўрнимдан турдим. Телефон рақамларини тердим. Кимдир ўйқули овоз билан жавоб берди. Шамсуддинхонни сўрадим. Шамсуддинхон гўшакни олди. Қўлёзмани ўқиб тутгаттанимни айтганимда ажабланди. «Одатда мұҳаррирлар камида бирон ҳафта чўзишаради, сиз бунчалар тезкорлик билан...Рахмат, мен соат 9 га етиб борсам бўладими?» Биз идорада соат 9да учрашдик. «Кечиринг, дўстим, китобга мен мұҳаррирлик қылолмайман, ҳакким бўлмаса керак; арабийдан саводим деярли йўқ», дедим хижолатлик билан. «Эшонхон аканинг ўрилларида савод йўқ эканми! — деди у майнин табассум билан. — Одам боласи бирон нарсани онанинг қорнидан ўрганиб тушмайди, келинг, иккى ёрти бир бутун бўлиб, шу ишни амалга оширайлик». Шамсуддинхонда одамни ишонтира билдиш ва йўлга сола олиш жозибаси бор эди; бу жозиба тўлишган юзидами, маккорроқ, аммо масъум кўзларидами ёки гапириш оҳангиди бормиди, ҳануз аниқлай олмайман.

Хуллас, у мени кўндириб ва биргаликда қўлэзманинг камчилисларини тўлдириб, китоб ҳолига келтирдик. Сўз бошини ёзиши менга тавсия қилган эди, энди бунисига асло кўнмадим. Нега ўшавнда сўз бошини менга тавсия қилди экан, деб ҳануз бошим хотади: мени синамоқун бўлдими? Дин илмига эндиғина атак-чечак қилиб кириб келаётган одамни синашдан нима манфат бор! Менинча, бу Шамсуддинхоннинг юнига сийтиб кетган одобдан, деб ўйладим. Аммо сўнгти сўз ёзишига қўндирили. Сўз бошини икки кун ичидаги ёзиб келди. И мом Бухорий таржимаи ҳолига онд бунақа мукаммал мақола ўқумаган эдим, жиндек таҳдир билан китобнинг бошига қўйилди. Менинг ёзган сўнг сўз мақоламни Абдулаиз Мансур таҳдири қилди.

Мен китоб нашр этилгач, унинг давомини қистадим. Ахир 1359 та ҳадисдан фақаттина китобга 600 тагинаси кирган эди. Шамсуддинхон қолган қисмини қорараб қўйганлигини, аммо маълум ишлов бераб олиб келишини вайда қилди. Шу орада унинг ишлари ўнгланиб, давлат арбоби бўлиб кетди: икки мамлакатта Ўзбекистон элчиси бўлиб тайинланиб, иши кўпайиб кетгач, кам кўришадиган бўлиб қолдик. Кўришганда ҳам у хижолатпазлик билан вайданни бажаришга уриняпман, деб қўя қоларди. Бу орада мен ҳам нашрнётни ёпиб, изходий ишга ўтиб кетдим.

Икки-уч йил ўтгач, ҳалқу керакли китобларни нашр этиш ишларини солиқ ва қобиғ фарзандим, бу йўлдаги анча мушкулотларга қарамай, Эркин Юсупов қўлига олди. У ағча-мунҷча китоблар нашр этиб корафта бўлиб қолгач, «Адабу-л-муфрад»нинг тўлиқ нашрини амалга оширишни мендан илтимос қила бошлади. Мен негадир ҳафсала қулмас, тўррироғи таржима муаллиғини тополмай қолган эдим. Шамсуддинхоннинг ногаҳоний ўлами бу ишни яна орқага суруб юборди. Таржиманинг қолган қисми нима бўлган, қаерда қолган, деч ким билмайди. Эркинсон эса, қисташини қўймайди. Мен чорасиз елка қисганимда, у таржимон топғанлигини, аммо у Тошкент Ислом университетининг магистранти эканлигини айттиб қолди. Кўп нарсалардан ҳафсаласи совиган кексаларга кўра ёшлар дуруст, деган фикрға бориб Нўймон Абдулмажид (Отабоев)нинг таржима қилишига рози бўлдим. Мен-ку ҳар қандай шароитда рози бўлардим, аммо бу ишга шайх Абдулаиз Мансурнинг бош қўшганилиги, яъник Нўймониконга Жийлоний нашр қандирган китобни топшириб, унга оқ фотига берганланлигини эшитиб бошим кўлса етди. Ҳа-да, иксарнинг кишилар тажрибасиз ёшларга бундай масъулиятли ишни топширмаймилар. Лекин ҳаммамиз ҳам бирон ишни бошлагандага ёш бўлганимиз, вакт ўтиши на иш жараёнида тажриба ортирига борганимиз, ўқиц-ўрганиш жараёнида билимимиз заҳирасини кўпайтирганимиз.

Нўймоникон беш-олтига ҳадисни таржима қилиб кўрсатди; тили ҳам, утгушиб ҳам дуруст, энг мудхими асл матндан чепта чиқмаган, сўзма-сўз бўлиб

күнгөн ўринлар таҳдири билан тузатилиши мумкин эди. Уч ой нари-берисида таржима ниҳоясига етди ва ёш дўстим билан матн устида кунни кунга улаб ишладик. Ёш дўстимниң араб тилидан ҳам, ҳадис ва тафсир илмидан ҳам билими дуруст экан, ишмиз анча ривожланқиб, бир неча ойлар давомида итмолига етди. Бу орада Туркияning Истанбул шаҳрида 2005 йилнинг январ ойида «Адабу-л-муфрад»нинг туркча таржимаси нашр этилганлигини эшитиб қолдик. Нўймонжон ғайрат қилиб китобни топиб келди; бир дўстида бор экан. Барака топтур дўсти ҳам китобни бир неча кунга бизнинг ихтиёримизга бериб қўйиш билан бирга, ксерокопия қилиб олиш учун ҳам рухсат берибди. Муҳаддис Жамил Фазуллоҳ Жийлонийнинг нашр этган «Фаалуллоҳи-с-Самад фий тавзиҳи-л-адаби-л-муфрад» китоби ва туркча нашр (турк қардошларимиз ҳам албатта шу китобдан таржима қўлганларига шубҳа қилмадик) ишмизнинг ривожига бекиёс кўмак берди; иккى маёнага чориштирган ҳолда таржимани мукаммал ҳолга келтиришга муваффақ бўлдик, алҳамдуллаҳ.

Шу зайл «Адабу-л-муфрад»нинг иккинчи қисмига ҳам эга бўлиб турибмиз.

Эркинжон китобни бус-бутун ҳолатда нашр этишга қарор қилди ва бу ишни амалга оширган Шамсуддинхон Бобохоновнинг хотираси учун қилаётганлигини айтди. Унинг бу қарори Аллоҳ таолога хуш келган бўлсин ва таҳдири ҳайъати ҳам ушбу китобни Шамсуддинхон Бобохоновнинг ёрқин хотирасига бағишлади.

Янги қисмнинг таржимонига келсак, Нўймонжоннинг биринчи йирик иши, шу биринчи йирик ишини онаси Шадрибону Абдуллоҳ қизининг ёрқин хотирасига бағишлашини айтди, бинобарин, Нўймонжоннинг диний илмга ихлосманд бўлишига Шадрибону (Аллоҳ раҳмат қиссин) сабаби бўлган.

Албатта, ўша иккى маёнага асосидаги кейинги таҳдири жараёнида китобнинг биринчи қисмидаги ўтиб кетган хатоликлар, чалкашликлар тузатилди. Бу нашр эса, китобда зикр этилган муҳаддислар ҳақида мухтасар маълумотлар ҳамда исмлар, географик ва этник номлар кўрсаткичлари, шунингдек, лугат билан бойитилди.

Боқий сўзни ёзувчи, таржимоннинг дўстларидан бири Абдуқаддор Иброҳимовнинг «Эътиқодга бахшида умр» сарлавҳаси остидаги рисоласида ўқийисиз.

Асрор САМАД

ЭЪТИҚОДГА БАХШИДА УМР

Тарихий-фалсафий бадиа

Хўши, эътиқод нима? Эътиқод — бу, бизнингча, ўз фикр ва қарашларига маҳкам, событқадамлик билан ишониш ва ўзгаларни ҳам ўзидек ҳисоблаб, уларнинг лафзига самимият билан ишонишидир. Эътиқодли одам энг аввало ёлғон гапирмайди. Ёлғон сўзламаган одам ўзгаларни ҳам ростгүй деб билади. Лафзида турмайдиган кимсани бебурд ҳисоблаб, улардан ҳазар қилади.

Эътиқод тушунчаси инсон ҳётигининг маъносини, унинг ўзига хослиги ва моҳиятини англаш билан боғлиқдир. Инсон бошқа маҳлукотдан фарқ қилиб, онга, ўз-ўзини англаш қобилиятига эгадир. Шу туфайли илмга интилиш, ўз ҳётигининг мақсад ва мазмунини билишга тиришиш, гўзаллик яратишга, ҳар томонлама баркамол бўлишга уриниш барча давр ва миллат кишиларига хос бўлган боқий фазилатлардир. Бу, умуман, инсон моҳиятига хос нарса бўлиб, ёруғ оламда нима учун яшаётганини англашга, келажагига замин тайёрлашга интилади. Ҳар бир соғлом фикрли одам, инсониятнинг умроқийлигини идрок этади ва ўзидан оиласига, фарзандларига, инсониятга нимадир қолдириб кетишини истайди. Шундан келиб чиқиб, умрининг мақсади ва мазмунини белгилайди. Худди шу нарса унинг эътиқодини ифодалайди.

Эътиқод журъатни, мардликни, фидойиликни тақозо қилади. Буларсиз у қуруқ роя бўлиб қолаверади.

Демак, шу мантиқдан келиб чиқиб, юқорида айтиб ўтилган фазилатларга эга бўлмаган кимсаларни эътиқодсизлар сирасига киритсан бўлади. Эътиқодсиз киши ўз фикр ва қарашларида мустаҳкам ва событ туромайди. Лафэсизлик қилади, дўлтиси тор келганда ҳам, тор келмаганда ҳам ёлғон сўзлайверади. Инсон ҳётигининг маъносини, унинг ўзига хослиги ва моҳиятини ўзининг ҳозирги ҳузур-ҳаловати деб ҳисоблайди, шунга бўйсунади. Эътиқодсиз кишини онгдан маҳрум деб бўлмайди, шу жиҳати билан у бошқа маҳлукотлардан фарқланади. Шу боис эътиқодсиз кимсаларни сиртдан одам қиёфасидаги ўзига хос онгли бир тоифа — “ақалли” маҳлуклар деб аташ мумкин. Чунки уларнинг фаолиятидан гўзаллик унмайди. Тўри, улар бу ёруғ жаҳонда нима учун яшаётганликларини жуда яхши биладилар, лекин бундаги “нима учун” ўзи учун билан тенгдир. Эътиқодсизлар

умрининг мақсади ва мазмунини ўзи учун яшаш, яшаганда ҳам яшаб қолиш белгилайди. Бинобарин, эътиқодли одам яшайди, эътиқодсиз кимса эса қандай бўлмасин, қандай йўллар ва усувлар билан бўлмасин, яшаб қолишига интилади. Ҳа, яшамоқ билан яшаб олмоқ ўртасида еру осмонча фарқ бор. Яшовчилар ва яшаб олувчилар аслида икки соҳиҳ кишиларидир. Бироқ ҳаётда улар бирга яшайдилар. Эътиқодли одам ўзидан оиласию фарзандларига ва, табиийки, инсонларга нимадир қолдириб кетади; охиратига замин ҳозирлаб ўтади. Эътиқодсиз кимсадан эса оиласига, фарзандларига, борингти, ўзига ўхшаш ҳамтовоқларига нимадир ёки нималардир қолар, бироқ унинг фаолиятидан жамият равнациига наф эмас, балки зиён етади, ўзининг охирати куйиб кетади. Шундан келиб чиқиб, агар таъбир жоиз бўлса, айтмоқчимиизки, инсоният учун беминнат қулинган яхши ишлар ва солиҳ амаллар ҳаммаси — бу охират учун заҳирадир.

Эътиқод ўз табиатига кўра журъат, мардлик ва фидойиликни тақдо-зо қилар экан, шунга биноан унинг замини иймон, қаноти маслакдир. Алишер Навоий “Маҳбубу-л-қулуб” асарида иймон ҳақида шундай деган: “Вағосизда ҳаёй йўқ, ҳаёсизда вафо йўқ. Ҳар кимда бу икки йўқ — иймон йўқ ва ҳар кимда иймон йўқ — андин одамийлик келмак имкони йўқ”. Яъни иймонсиз — одам эмас. Бинобарин, иймонли одам — эътиқодли, эътиқоднинг аниқ маслагига эга, тақвадор, ҳамиятли, ориялти, ор-номусли, шарм-ҳаёли, виждонли, андишали, инсофли ва шу каби фазилатлар содибидир. Эътиқодсиз одамга нисбатан бир сўз билан “иймонсиз” деб қўя қолса ҳам бўлаверади.

Маслак — бу ўзига хос ақидалари билан бошқалардан ажralиб турувчи ижтимоий, сиёсий, илмий, роявий ва диний йўлларидир.

Маслакли кишида бурд, субут, лафз ва тайин бўлади, айниҳса, иро-даси кучлидир. Умуман, эътиқод, маслак ва иРОДА бир-бираига борлиқ ва бири бирини тўлдирувчи инсоний фазилатлардандир. Буюк аждодимиз имом Бухорий ҳазратлари бу борада ҳам комил инсонлардан бўлганлар. Тақвоси кучли, иймонда мустаҳкам ва исломий эътиқодда событ, ҳадис илмида “саҳиҳ” ўнналишининг асосчиси, ислом оламида ёнг етук ва машҳур муҳаддис Абу Абдуллоҳ Мұхаммад ибн Исмо-ил ал-Бухорий ўн ёшга тўлмасларидан илми ҳадис ўрганмоқда ки-ришганлар. Ўн олти ёшларида оналари ва акалари билан бирга муборак ҳаж зиёратига бориб, тўрт йил Маккада яшаганлар. Сўнг пайғамбаримиз Мұхаммад алайҳиссаломнинг ҳадиси шарифларини тўплаб, тартибга солмоқ ниятида бир қанча ислом мамлакатларини кезиб, шайху уламолардан кўплаб ҳадисларни ёзиб олганлар. Жами

600 минг ҳадис тўплаб, шулардан 100 минг “саҳиҳ” ва 200 минг “ғайри саҳиҳ” ҳадисларни ёд олганлар. Бу инсоният тарихида фақат бир марта юз берадиган фавқулодда ҳодисадир. Бу маънавий жасорат самарасидир. Бу эътиқодга баҳшида умр мазмунидир. Мана, 12 асрдан ошиб кетдики, 1000 дан ортиқ шогирдларга устоzlик қилган имом Бухорий ҳазратларининг муҳлислирую издошлари бутун ислоҳ оламида бўлганидек, муқаддас юртимиз Турон, Туркистон ва Ўзбекистон тупроғида ҳам узлуксиз фаолият кўрсатиб келмоқдалар. Тошкентлик муфтийлар сулоласи: бобо — Эшон Бобохон ибн Абдулмажидхон, ўғил — Зиёуддинхон ибн Эшон Бобохон, невара — Шамсаддинхон Бобохонов шулар жумласидандир. Бир табаррук хонадондан уч кишининг муфтийлик мартабасига ноил бўлишининг ўзи ҳам исломий эътиқодга содиқлик самараларидандир. Собиқ Ўрта Осиё республикалари ва Қозоғистон мусулмонлари диний назорати, ҳозирги Ўзбекистон мусулмонлари идораси 60 йиллик тарихга эга бўлса, шундан 46 йили, яъни 1943 йилдан 1989 йилгача бўлган даврда бу идорага мазкур сулола вакиллари раислик қилдилар. Ҳадис илмини ўрганиш, таржима қилиш, шарҳлаш ва амалга ошириш улар фаолиятининг узвий бўлагини ташкил этади. Бу борадаги мисолларни бобо, ўғил ва неваранинг ҳар бирларни фаолиятидан ҳам келтириш мумкин. Бугунги кунда мамлакатимиизда, шунингдек, Марказий Осиё ва Кавказ минтақаларида фаолият кўрсатиб турган диний арбоблар ва ходимларнинг муайян қисми ўзларини шу буюк зотларнинг шогирдлари, издошлари ва давомчилари деб ҳисоблашлари бежиз эмас, албаттга. Мавриди келибди, шу сулола ҳақида алоҳида тўхтаб ўтсак, Ҳаэрвати Имом (Ҳастимом) мавзеи атамасини ёритсак, ўринли бўлади, деб ўйлаймиз. Зотан, тилга олинайтган муфтийлар шу жойининг фарзандларидир.

* * *

Мазкур сулола тўсатдан ҳамда бўз ва бўш ерда пайдо бўлиб қолмаган. Аввало қўп асрлик маданий, илмий ва руҳоний мухитнинг ҳосиласидир бу ҳодиса. Йқлими мўътадил, карвон йўллари туташган, оқар сувга маъмур, тупроғи ҳосилдор ва қуладай географик жойда қад тиклаган Тошкент милодий 8-асрнинг бошлариданоқ исломий кент бўлиб келган. Саҳобийлар, тобенинлар ва табаа тобенинларнинг қутлагу қадамлари теккан ерdir бу! Тошкентимиз исломий шаҳар бўлиб келганингини ундаги тарихий жой номларидан ҳам билиб олиш мумкин. Маълумки, кўжна ва муқаддас жой номларининг аслини аниқлашда

ұдимти қүләэма манбалар асқотади. Юрттамыз мустамлака бўлган динимарда нашр этилган китобларда бу ишга анча юзаки ёндашилди. Масалан, Тошкентнинг ўтмиши ҳакида сўз юритилганда, жумладан, бундай дейилади: “Тошкент тўрт даҳага бўлинган бўлиб, улар Кўкча, Бешёоч, Шайхонтохур ва Себзор деб аталган. Шаҳар девор билан ўралган бўлиб, унинг Кўкча, Самарқанд, Камолон, Бешёоч, Кўймас, Кўкон, Кошгар, Лабзак, Тахтапул, Корасарой, Сағон, Чигатой дарвозалари бўлган”. Умуман, бу гаплар нотўри эмас. Лекин бундай номланиш кейинги замонларга онддир. Масалан, Кўймас, Кўкон ва Кошгар дарвозалари XIX асрнинг ўрталарида — Андорнинг сўл томонида янги маҳаллалар, вилоят ҳокимиининг янги қароргоҳи — Ўрда қурилгач, бунёд этилган. Бу Ўрда иккى минг йилдан ортиқ тарихга эга Тошкентдаги бешинчи Ўрда ҳисобланади. Даҳаларнинг номига келсак, Шайхонтохур даҳаси XIV асрдан бери ўзгармаган. Кўкча даҳаси илгари Шайх Зайниддин деб, Себзор даҳаси Ҳазрати Ином деб, Бешёоч даҳаси Зангнота деб аталган. Бу Зангнота ҳозирги пайтда Тошкент вилоятидаги туманлардан бирига номи қўйилган Зангнота — Ойхожа ибн Тожхожадан бошқа бир тарихий шахс бўлиб, унинг мозори Чилонзор туманидаги Чўпонота (Зангнота) қабристонидадир. Бешёоч — Зангнота даҳасидаги маҳаллалардан бири кўп асрлардан бери шундай атаб келинади. Тошкент даҳларнинг асл номларига аниқлик киритишдан мақсад шуки, ҳалқимизнинг ўзига хос анъанаисига кўра, ном қўйишида жойнинг табиий кўринниши, ундаги муҳим ҳолатлар (төғ, тепалик, дарё, сой ва шу кабилар) ёки бўлмаса ўша ерда тутилган, камол топган ва машҳур бўлган тарихий шахслар ҳамда валий сиймолар назарда тутилган. Юқорида келтирилган далилларга биноан ўтмишда Тошкентнинг тўрттала даҳаси ҳам улуг руҳонийлар — валийларнинг номлари билан аталган. Бу ҳам Ислом дини ҳалқимизнинг, жумладан, Тошкент аҳлиниң турмуш тарзига чуқур сингиб кеттанини тасдиқлайди.

Тошкентнинг энг қўхна ва муқаддас ерларидан бири оддий ҳалқ тилида Ҳастимом дейилади, бу табаррук даргоҳ аввало Ином Абу Бакр Мухаммад ибн Али ибн Исмоил ал-Қаффол аш-Шошийга тааллуклиди. Бу буюк эот қисқача Қаффол Шоший деб ҳам юритилган. Милодий 904 йилда Шош (Тошкент)да тутилган. (Бу йил таваллудига 1100 йил тўлади). Илк маълумотни ўз она шаҳрида олган. Кейин мусулмон дунёси бўйлаб сафар қылган, энг машҳур олимларга шогирд тушиб, улардан илм ўрганган. Ироқ ва Шом (Сурия) мамлакатларида ҳам бўлган. Машҳур уламолар билан сұхбат-

лашган. Каффол Шоший диний илмлардан ташқари дунёвий билимларни ҳам чуқур ўрганган. Ватанига қайттач, асосан, она шаҳри Тошкентда яшаб, Ислом динининг тартиботи билан шугулланган. Илоҳиётта оид бир ҳанча асарлар ёзган. Қуръон-и карим, ҳадис ва шариат илми, араб тилшунослиги бўйича билимдон бўлган. Унинг “Одобу-л-қози” (“Қози одоби”) асари қозилар учун қўлланмалардан бири ҳисобланган. Араб тарихчиси ва географи Абул Фидо (1273-1331)нинг ёзишича, Каффол Шоший ўз замонасанининг етук имомларидан бўлиб, Туркистон мамлакатида унга тенг келадиган аллома бўлмаган. Шунинг учун ҳам ҳалқ уни Ҳазрати Имом (Ҳастимом) деб улуғлаган. Яна эътиборли жиҳатлардан бири шуки, Ҳазрати Имом мөхир ҳунарманд бўлиб, қулфсозликда шуҳрат қозонган, оғирлиги атити яrim грамм келадиган ажойиб қулф-калит ясаганлиги учун “ал-Каффол” — “Кулфчи” деган ном билан эъзозланган.

Каффол Шоший милодий 976 йили Тошкентда вафот этади. Кайқобус ариғига яқин ерга — Мозорхон маҳалласига дағн этилади. Қабри устига мақбара курилади. Каффол Шоший қабри ҳалқ орасида Ҳазрати Имом (Ҳастимом) номи билан катта шуҳрат топади, муқаддас зиёраттоҳга айланади. Ҳожатталаб кишилар бутун Шош вилоятидан, атрофдаги ўлкалардан најжот истаб зиёратта келадилар. Хасрда Туркистон мамлакатининг шимолий ҳудудларида, яни Сирдарёning ўнг соҳилидан шимолда жойлашган Шош, Исфирек (Сайрам), Тароз, Ясси ва бошқа вилоятларда ҳали Каффол Шоший даражасидаги валий зотлар таваллуд топмаган ёки бўлмаса қадам ранжида қилмаган эдилар. Шу боисдан ҳам Ҳазрати Имом қабри улкан ҳудудда асосий қадамжо эди. Умуман олганда, Тошкент ва ундан шимолдаги юртларда Имом даражасига, айниқса, Ҳазрати Имом диний мартабасига ета олган бирдан-бир валий зот Каффол аш-Шоший ҳазратлари саналадилар. Ҳали у кезларда лирон Туркистон Аҳмад Яссавий дунёга келмаган, Шайх Зайнiddин бу ёқларга ташриф буюрмаган эдилар. Тўри, Шош мулки ва атрофдаги вилоятлардан кўплаб исломий арбоблар етишиб чиқиб, шайх, шайху-л-ислом, қози, муфтий, аълам каби диний унвон, даража ва мартабаларга эришган бўлсалар-да, Ҳазрати Имом номи билан шарафланган ватандошимиз Каффол Шошийдирлар.

Маълумки, Тангрӣ пайғамбарларга мўъжиза кўрсата олишни ато қилган бўлса, валийларни қаромат қулиш салоҳияти билан сийлаган. Каффол Шоший қароматтўй бандалардан бўлганлар. Бу ҳақда ҳанузгача эл орасида кўп ривоятлар сақланниб келади.

Бир ривоятда айтилишича (бу ҳақда ёзма манбалар ҳам бор), машхур уламолардан бўлмиш шайх Умар Богистоний кўп йиллар давомида фарзанд кўрмайди, најкот истаб, завжаси билан бирга Ҳазрати Имом қабрини зиёрат этади. Қуръон тиловатидан кейин Аллоҳ таолодан фарзанд ато этишини илтико қиласди. Ҳудди шу пайт мақбара устидан бир гала қалдирғоч бирданига кўкка кўтарилади, бу шарвоздан “Ат-тахур” деган садо янграб кетади. Бу яхшилик аломати, дуо ижобат бўлажагидан бир мужда эди. Вақт соати етиб, шайх Умар Богистоний ўғил кўради. Унинг исми олдиндан маълум эди. Ҷақалоққа Хованди Тахур деб исм қўядилар. У камолотта етиб, шайх Хованди Тахур номи билан эл-юрга машхур бўлади.

Маълумки, муқаддас жойларни зиёрат қиласганда, тилак ўша ерга дағи этилган зотдан эмас, балки ҳаммамизни яраттан ёғиз Аллоҳ таолодан сўралади. Қаламжолар пойида туриб, тилак сўралашининг моҳияти шундаки, Аллоҳ таоло Ўзи улувлаган ва сийлаган анбиёлар ва авлиёлар қабрларини ўз зиёси билан нурлантириб туради. Бундай нурафшон, муқаддас жойларда ихlos билан қилинган илтижолар Аллоҳ таодонинг иродаси или кўпроқ ижобат бўлгусидир. Валлоҳи аълам.

Ўзбекистон Аллоҳ таолонинг назари тушган диёрdir. Унинг назари руҳоний файз, баракот, эзгулик келтиражак. Яраттанинг назари аввало Ўзи суйган ва сийлаган бандалари дағи этилган ерларни нурлантиради. Диёrimizda азалдан, айниқса, истиқул ӣилмиридан бошлиб муқаддас жойларнинг обод бўлишига мудом ҳаракат қилинишининг боиси ана шундандир. Бу ёғиз Аллоҳ таоло ризолиги учун қилинади. Аллоҳ таолонинг ўзи азизу мукаррам қилиб яратган суюкли бандаларини барҳаётлигидан кейин ҳам эътиборда тутиш мақбул ва манзур одатларимиздан саналади. Азиз-авлиёларга атаб мақбаралар қуриш ва қурдириш, таъмилаш шундай қутлуг ва савобли ишлардандир. Үтмишда Турон ва Туркистон деб, эндиликда Ўзбекистон деб аталувчи Ватанимиз бу борада ислом дунёсида ҳам, бутун жаҳон миқёсида ҳам қадамжоларга бойлиги жиҳатидан олдинги ўринлардан бирини эгаллайди. Диёrimizda бир неча бор қайта тикланган ва бир неча маротаба таъмиранган осоратиқалар мавжуд. Ҳазрати Имом билан ҳам ҳудди шундай ҳол юз берган. Дастрлабки мақбара сақланмаган. Бизнинг давримизгача сақланниб келган мақбара ўзбек давлатчиликгининг шайбонийлар сулоласи ҳокимиётни бошқарган даврда, Абулхайрхоннинг невараси, она томондан Мирзо Улугбекнинг эвараси бўлмиш Суюнчихўжахоннинг кичик ўғли, тахаллуси Бароқхон бўлмиш Наврӯз Аҳмад Тошкент ҳокими бўлиб турган 1541-42 йилларда меъмор Гулом Ҳусайн лойиҳаси асосида

курилаган. Шуни таъкидлаб ўтиш лозимки, Бароқхон ўэиздан яхши ном ва боқий ёдгорликлар қолдирган, мадрасалар, тўғонлар, сув омборлари, кўприклар қурдирган; ободончилик ишларига катта эътибор берган. Ҳонзода ўғлон сифатида чавандозлик ва ҳарбий машқулар билан машгул бўлмиши баробарида устози Зайниддин Восифийдан шеърият, му-сиқа, ашуладан таълим олган. Ҳокимият тепасига келгач, ўргангандарини турмушга тадбиқ этган. У 1525-51 йилларда Тошкент вилоятининг ҳокими бўлган. 1551-56 йилларда бутун Туркистонда хонлик қиласан. Эл-юрт юмушнини бажарниши асносида жон таслим этган. Ҳофиз Таниш Бухорийнинг “Абдулланома” асарида қайд этилишича, (бу икки жилди китоб 1999-2000 йилларда нашр этилди) 1556 йили Бароқхон Зарафшин дарёсидан бошланган Дарром каналининг бош иншоти Равотхўжа тўғонини тузаттириш учун келиб, шу ерда тўсатдан вафот этган. Унинг даврида Туркистон билан Яқин ва Ўрга Шарқ мамлакатлари, Ҳиндистон, Хитой ва бошқа давлатлар ўргасида савдо-сотиқ, элчилик муносабатлари анча ривожланган. Иқтисодий юксалиш моддий-маданий равнаққа омил бўлган. Маълумки, бугунги кунда Ҳастимом маҳалласи дейилган-да, энг аввало бу ердаги кўнда ёдгорликлар кўз олдимишга келади. Булар Каффол Шоший мақбарасидан ташқари Бароқхон мадра-саси, Намозгоҳ ва Тиллашайх жомеъ масжиди, Мўйин муборак (пайрамбаримиз соллоллоҳу Ҷалалуҳи васалламнинг сочларидан тола сақланиб келгани бойсидан бу даргоҳ шундай аталган) маскидидир.

Бароқхон мадрасаси Наврӯз Аҳмадхон томонидан 1531 йилдан бошлаб бир неча йил давомида бунёд этила борган. Мадраса таркибида икки мақбара ҳам бор. Кичик мақбарарада Бароқхон қабри, катта мақбарарада эса унинг отаси Суюнхўжахон қабри жойлаш-ган. Ҳозирги кунда Бароқхон мадрасасида Ўзбекистон мусулмон-лари идораси фолият кўрсатади. Намозгоҳ жомеъ масжиди Рамазон ва Қурбон ҳайитлари намоэларини ўқиш учун мўлжаллаб қурил-гани сабабли шундай аталган. Ҳозирги кунда бу ерда Имом Бухорий номидаги Тошкент Ислом институти жойлашган. Мўйин муборак маскидидан ҳозирги кунда Ўзбекистон мусулмонлари идора-сининг асосий кутубхонаси сифатида фойдаланилмоқда. Бутун Ислом дунёсига маълуму машҳур Қуръон-и каримнинг нодиру ноёб нусхаси — ҳазрат Усмон мусҳафи кулди шу кутубхонада сақлан-моқда.

* * *

Муфтийлар сулоласи ана шундай табаррук исломий масканда — Ҳазрати Имом — Ҳастимомда таваллуд топиб, вояга еттанлар. Кейинги пайтда Ҳазрати Имом мавзеи дейиш ўрнига Ҳазрати Имом

маҳалласи дейилмоқда. Бундай дейиш тўғри эмас. Аслида Ҳазрати Ином дейилганда кўзда тутилган жой бир неча маҳаллани (илгари эса бутун бошли бир даҳа) эгаллаган: Мозорхон, Тепа, Ҳалимқўп ва Йарчабоб. Шу маҳаллалар теварагида Ёв, Кўштут, Гуручарик, Кумлок, Чувалачи, Қорасарой, Кодувот, Зарқайнар каби маҳаллалар жойлашган. Муфтийлар, шу жумладан, Эшон Бобохон ҳазратлари Парчабоб маҳалласидаги энг узун ва боши берк кўчаларидан бири — Тиккучада руҳоний оиласида 1856 йили (инкинчи бир манба бўйича 1860 йили) таваллуд топганлар. У зоти олийнинг тўлиқроқ исми-шарифлари бундай: Эшон Бобохон ибн Абдулмажидхон эшон ибн Аййубхон эшон... ундан ўёғи Аллоҳдинг тақдирин азалийси ва ҳазрати Мухаммад соллоллоҳу ъалайхи васалламнинг ишоралари ила тобеъинлардан кейинги саналмиш Исҳоқбоп (раҳматуллоҳи ъалайҳ) ҳазратларига бориб туташади. Ул зоти олий Йслом фотиҳлари сафида мавжуд эдилар. Бу маълумот 9 жойига Юсуфхўжа Али ибн Носируддин Марҳумий исмли қозининг мудро босилган васиҳа (шажара)да сақланиб қолади. Эшон ва эшонзодалар хонадони билан чоризм маъмурлари ҳам қизиқканлар. Рус ҳарбий шарқшуносларидан бўлмиш Нил Сергеевич Ликошин (1860-1922)нинг қаламига мансуб, 1898 йилда ёзилиб, 1899 йили Тошкентда рус тилида нашр этилган “Тошкент эшонлари” номли рисолада 54 нафар эшон ҳакида қисқача-қисқача маълумот берилган бўлиб, шу жумладан, Абдулмажидхон эшон ибн Юнусхон эшон тўғрисида бундай дейилади:

“Мударрис мулло Абдулмажидхон Юнусхон Эшон ўрли: Себзор даҳасининг Парчабоб маҳалласида яшайди. 80 ёшда... Декончилик билан шугулланади. Маблаги ўзинга етарли. Тошкентда муридларининг сони 400 кишига боради. Эшон фотиҳани бухоролик Миён Гуломқодир (Соҳибзода лақабли)дан олган. Ҳаммаси бўлиб 15 нафар ҳалфа тайёрлаган. Уларнинг кўпчилиги Тошкентда... Эшоннинг кўпчилик муридлари Тошкент вилоятининг Зангиота ва Қорамурт қишлоқларида ва Чимкент вилоятининг Сайрам қишлоқларида истиқомат қиладилар. Бу эшон Муҳиддинхўжа Ҳаким эшон ўрли (собиқ қозий) билан ҳариндош. Абдулмажид эшоннинг қизи Муҳиддинхўжанинг катта ўғлига тушган. Абдулмажидхон Тошкентда катта ҳурматта сазовор. Айниқса, Абулқосим эшон-нинг вафотидан кейин (у 1892 йилдаги вабодан ҳазо қилган) Абдулмажиднинг обру-эътибори эл орасида яна ҳам ошиб кетди. Ҳулласи калом, ҳозирги пайтда у Тошкент шаҳридаги энг нуфузли эшон ҳисобланади. У тариқатнинг асосчисидан бошланиб келаётган аниқ шажарага эга ва

шу мартабага мансублиги билан жуда фаҳрланади. Ўзининг кўчмас мулки учун эшон хазинага йилига 100 сўмдан солиқ тўлайди” (“Тошкент эшонлари” рисоласи истиқлол шарофати билан 1996 йили Тошкентда китоб тарзида чоп этилди. Таржимон — Абулқосим эшоннинг набираси Ҳабибулла Қосимов, ношир — Асрор Самад).

Юқорида келтирилган парчадан яққол кўриниб турибдикি, Эшон Бобохон ҳазратлари Тошкентнинг энг нуфузли эшони оиласида тўнгич ўғил бўлиб дунёга келганлар ва шу боисдан ҳам қонуний равишда сулолани давом эттириш у кишининг зиммасига тушган. Бу — бир томондан шарафли иш бўлса, иккинчи томондан эса, масъулиятли юмуш ҳам эди.

Бизум, ўзбекларда ҳам таълимнинг бир неча тури ва усули бўлган: оила таълими, хусусий таълим, мактаб таълими, мадраса таълими. Корихонада Қуръон-и карим тажвиди билан ёд олиниб, ҳори номига эришилган бўлса, бошқа таълим турларида ўкувчи ва талабаларга ҳам диний, ҳам дунёвий фанлар ўргатилган. Юритимиэда мактаблари ва мадрасалари бўлмаган шаҳар, мактаби бўлмаган қишлоқ бўлмаган. Махалла масжидларининг имомлари айни пайтда масжид, ҳузуридаги мактабда дарс берганлар — мактабдор бўлганлар. Ирик шаҳарлардаги маҳаллаларда эса, бир-иккитадан масжид бўлган. Масалан, XX асрнинг бошларида Тошкентда 200 га яқин маҳалла бўлган бўлса, бу маҳаллаларда 349 та масжид фаолият кўрсаттан, шулардан 333 таси Эски шаҳарда, 16 таси Янги шаҳарда бўлган. Шу масжидларнинг имомлари айни пайтда мактабдорлик қилганлар, одатда уларнинг рафиқалари ва бўй етган қизлари отинлик қилиб, маҳалла қизларини саводхон қилишган. Ўтмишда яшаб, ижод этган барча шоираларимиз (Увайси, Махзуна, Нодира, Анбар отин, Муаззамхон, Қамарнисо ва бошқалар) отинлар қўлида таълим олганлар ва айrim ҳолларда кейинчалик баъзиларининг ўзлари ҳам отинлик қилганлар.

Оилавий таълим, аниқроғи, оиладаги таълим одатда зиёли оиласарда, айниқса, руҳоний оиласида урф бўлган. Ўқимишли ота-оналар ўзларидаги бор билимларни ҳам ўғил, ҳам қиз фарзандларига ёшликлариданоқ беришига интилганлар. Домлани уйга чорлаб ёки фарзандини домланинг ҳузурига юбориб, таълим олдириш, ҳозирги ибора билан айттанда, репититор ёллаш усули ўтмишда ҳам бўлган. Ўзига тўқ, тушунган ҳамда илмни ва илм эгаларини қадрлаган ота-оналар фарзандлари ҳар томонлама ва чуқур билим эгаллашлари учун қай-

турганлар. Биз сўз юритаётган муфтийлар сулоласининг ҳар бир вакили таржимаи ҳолига назар солсак, шу ҳолни кўрамиз: улар дастлаб оиласда савод чиқарганлар, маҳалла мактабида таълим олганлар, айни пайтда, қўшимча тарэда машҳур ва билимдон домлалардан илм ўрганганлар, кейин эса Тошкентдаги бир ёки бир неча мадрасага қатнаб, таҳсил кўрганлар. (1911 йилда Тошкентда 26 мадраса фаолият кўрсатган. (*Каранг: А.Добромислов. “Тошкент в прошлом и настоящем”. Тошкент, 1912*). Фарзандининг Тошкент мадрасаларида ўқигач, ёки тўғридан-тўғри Бухоро мадрасаларида таҳсил олиши тошкентлик ҳар бир зиёли оиласининг, айниқса, рудоний хона-донининг катта орзуси бўлган, албатта. Ҳам моддий имкониятга, ҳам етарли қобилиятта эга бўлган, ҳам ўзида маънавий эҳтиёж сезган эшонзодалар учун бундай орзу сўзсиз ушалгуси орзулардан ҳисобланган. Эшон Бобохон ҳам оталари, боболари ва катта боболари изидан бориб, Тошкентдан кейин Бухорода ҳам таҳсил кўрадилао. Бу ҳақда у кишининг неваралари Шамсуддинхон Бобохонов “Шайх Зиёуддинхон ибн Эшон Бобохон” номли китобида шундай ёзди: “Эшон Бобохон ҳазратлари ҳам Бухородаги “Мир Араб” мадрасасида машҳур устоzlардан, хусусан, домла Икромчадан таҳсил олдилар. Эшон Бобохон ноёб ақул эгаси бўлиб, баракали умрлари давомида илмларини тўлдиришга, ўзларини қизиқтирган саволларга жавоб топишга ҳаракат қылганлар. Бирор кишида бир ноёб китоб бор деб эшитсалар дарҳол барча ишларни қолдириб, ана ўша китобни кўриш, ўқиш ва ундан ислом ақидалари, шариат қонунлари, тафсир, ҳадис, араб тили нахъ-сарфи, тажвид ва бошқа хил исломий илмлар борасидаги муаммоларга жавоб топишга ҳаракат қылганлар. Шунинг учун бўлса керакки, у кишининг хонадони ҳалққа танилган, чунки унда ҳакникий соҳиби илм яшар ва ул зотдан илм олиш, ҳаётий тажриба ортириш мақсадида ёш уламо ва толиби илмлар шу хонадонга интилишар эди.

Муфтий Эшон Бобохон ҳазратлари диний масалаларни ҳал қилиш ва оммалаштириш учун Урта Осиёning барча шаҳарларидан дин арбобларини Тошкентта таклиф қилар, ўзлари ҳам тез-тез сафарларда бўлиб, сафар асносидаги мулоқот ва илмий сұхbatлардан маънавий озуқа олар, мусулмонларнинг маънавий эҳтиёжини ўрганган, жойлардаги илм аҳли ҳам ўз навбатида Эшон Бобохон ҳазратларининг доно кўрсатмалари ва маслаҳатларидан фойдаланаар ва ул зоти бо баракотнинг ақду заковатлари, Ислом дини тарифоти йўлнда тинимиз ҳаракатларига тасанинолар айтар әдилар”. Бу сўзларнинг самимий

ва чин ҳақиқат әканини камина ҳам бир кичик замондош, юртдош, диндош, мұхлису мурид сифатида, ул улғ зотни құрган, вәъз ва хутбалини бериліб тинглаган, улардан маънавий озуға ва завқ олган инсон сифатида тасдиқлайди. Зоро, маънавий биродаримиз Шамсуддинхон ва каминанинг ўқувчилик йиллари Эшон Бобохон ҳазратларининг собиқ Ўрта Осиё республикалари ва Қозоғистон мусулмонлари диний на佐ратига раислик қылған йилларига түғри келган. Камина ўқувчилик йилларимизда Ҳалимқұп маҳалласыда она томондан бобомиз — Миролим ота оиласыда яшаганмиз. Юқорида айтиб ўтилганидек, Ҳалимқұп маҳалласы ҳам Ҳастимом мавзейининг таркибий қысмы бўлиб, эшон ва эшонзодалар яшаган Парчабоб маҳалласига туташ эди. Биз ўқувчилик йилларимизда Бароқхон мадрасаси ҳовлисида ўқылган Рамазон ва Қурбон ҳайитлари намозларида, Тилашайх жомеъ масжиди ичиде ва ҳовлисида ўқылган жума намозларида имомлик қылғанларига шоҳид бўлиб, у кишига иқтидо қылиб намоз ўқишга мушарраф бўлганимиз билан фахрланамиз. Ҳазрат нурли, файэли, ёқимли сиймо эдилар, вужудларидан руҳоний ёғду таралиб турарди. Ҳамиша бошларида янги қордек оппоқ салла, қўлларида асо, устларида катта йўл-йўл ва кенг-мўл тикилган бекасам чопон, оёқларида кавш-маҳси бўларди. Юз ёшга яқинлашиб қолганларида ҳам кўзойнак тутмасдилар. Ҳадис-и шарифда айтилганидек, шундай инсонлар бўладики, уларни кўришимиз биланоқ. Аллоҳ таоло ёдимиизга тушиб кетади. Эшон Бобохон ҳазратлари бир сўз билан айтганда, руҳонийларининг нуронийси эдилар.

* * *

Ўрни келди, яна бир нарсани айтиб ўтицни лозим кўрамиз. Биз Эшон Бобохон ҳазратлари ва ул зотнинг авлодлари ҳақида билгандаримизни, қўрганларимизни, ёшиттанларимизни ва идрок эттаниларимизни қоғоз садифаларига тушириб, келгуси авлодларимизга бир маънавий ёдгорлик сифатида қолдиришга бурчлимиз. Бу бурчнинг келиб чиқиши сабаби шундай: етти пушти асли Ҳалимқұп маҳаллалик бўлган она томондан бобомиз Миролим ота билан Эшон Бобохон хонадонлари ўртасида азалдан борди-келди бўлган. Аввалига фарзандлари турмаган, гўдаклигига ёқ нобуд бўлаверган бобом Миролим ота каминанинг бўлажак онаси туғилгач, ушбу чақалоқни ихлос билан қўппни маҳаллага — Эшон Бобохон ҳузурларига олиб бориб, ушбу қизалоқнинг ҳақига дуо қилишларини сўрайди, токи умри зиёда бўлмай. Эшон ҳазратлари йўргакланган етти кунлик чақалоқни муборак

Құлларига олиб, тиәзәларига қүйиб, ўнг қулогынга азон айтис, чап қулогынға такбир айттач, Қуръон-и карим оятларидан үқиб, шифобашш нафаслари ила дам соладилар-да, бувимизнинг исмларини сўрайдилар, билиб олгач, Руқиябиби бувимизнинг отларига қофиядош қилиб, чақалоққа исм қўядилар: Рокияби! Аввало Аллоҳ таолонинг инояти — тақдирни азал, қолаверса, ҳазрат эшоннинг ўтли ва ҳәётбахш нафаслари ва дуои хайрлари шарофати билан бу чақалоқ туриб қолади. Миролим ота ва Руқиябиби онанинг қувончлари бир олам! Оиласа ёлғиз қиз бўлмиш онамиз Рокиябиби узоқ умр кўрдилар — 82 ёшда улуғ айём-арафа қуни вафот этдилар, жанозалари Қурбон ҳайнитда үқилди. Онамиз туриб қолиб, балоғатга етиб, уйли-жойли, оиласи бўлмаганда, биз ҳам туғилмасдик, орқалароид қолиб, чироқларини ёқуб ўтирилмасдик, ушбу сатрлар ёзилемасди. Бу ҳам эътиқодли бўлишдандир.

Ҳа, эътиқодда гап кўп. Эътиқод билан яшаганларнинг умри мазмунли бўлади, номлари авлодлар ёдида қолади. Эшон Бобохон ҳазратлари бир асрлик умрларини исломий эътиқодда ўтказдилар ва шу эътиқодни тарғиб-ташвиқ этдилар, оғир замонларда ҳам шу эътиқодга содиқ қолдилар, фарзандлари ва неваралари ҳам ул улуғ зотдан бу борада ибрат олдилар ва шу йўлни маҳкам тутдилар.

Шўролар замонида энг кўп таъқиб ва қатагонга учраган қатлам бу руҳонийлар, дин пешволаридир десак, янгилишмасак керак. Эшон Бобохон ва у кишининг оиласи 1943 йилнинг кузигача таҳлика остида яшади, ер-сув, мол-мулклари, шаҳар ҳовиллари мусодара қилинди, кўлинчча яшириниб юрдилар. Икки марта қамалдилар. Биринчи марта 1937 йили қамоққа олиндилар, ўшанда ёшлари 80 дан ошиб кетган эди. Бир қанча ваqt қамоқда ўтириб, ёруғликка чиқдилар — терговда уларга қўйилган барча айб исботини топмади. 1941 йили иккинчи марта қамоққа олиндилар, турма азобини тортдилар. Тақвоси кучли, имони мустаҳкам, эътиқодда содиқ Эшон Бобохон ҳазратлари бу гал ҳам қамоқдан омон чиқдилар. Одамлар “Ҳазратни Аллоҳ ёрлақагани шудир” дейишди.

1943 йили Иккинчи жаҳон уруши авжига чиқади. Совет Иттифоқи Германияга ёлғиз ўзи бас келолмаслиги аниқ бўлиб қолади. Фарбда иккинчи фронт очиш масаласи кун тартибига чиқади. Лекин иттифоқчилар — АҚШ ва Англия Совет Иттифоқи раҳбарияти олдига бир қанча талаб ва шартларни қўяди. Шулардан бири Совет Иттифоқининг барча ҳудудларида виждан эркинлигини жорий қилиш, насронийлар, яхудийлар қаторида мусулмонларга ҳам диний расм-русларни ўтказишларига рухсат бериш, черков, синагог ва масжид-

лар очиш, диний ташкилотларга уюшиш ва шу кабиларга расман йўл бериш талаби эди. Даҳрийлардан иборат шўро раҳбарияти бу талабга рози бўлмай иложи йўқ эди, чунки фронтда ахвол оғир эди. Марказдан Тошкентта бу ҳақда хабар ва буйруқ келади. Ўзбекистон ҳукуматининг ўша пайтдаги раҳбарни Абдужаббор Абдураҳмонов дархол ишга киришиб, Эшон Бобохон ҳазратларини яшириниб ётган жойларидан топтириб, сұхбатлашади: “Эшон ота, — дейди у, — Тошкентда диний ташкилот очишга Москвадан рухсат бўлди. Лекин бино ажратолмаймиз. Уни қаерда очип ўзингизга ҳавола”.

Эшон Бобохон раҳбарлигидаги ташкилий қўмита тузилади, Зиёвиддин қори масъул котиб бўлиб, барча ижроия ишларини бошқарадилар. Эшон Бобохон Тиккўчадаги ички ва ташқи қисмларга эга бобомерос катта ҳовлиларини Аллоҳ розилиги йўлида диний идорага эҳсон қилиб, оиласининг кўп сонни аъзолари билан биргаликда Қорасарой мавзесидаги дала ҳовлиларига кўчиб ўтадилар. 1943 йилдан 1954 йилгача Ўрта Осиё республикалари ва Қозоғистон мусулмонлари диний назорати шу ҳовлида фаолият кўрсатди. Кейин бу ҳовли диний назоратнинг меҳмонхонасига айлантирилди, толиби иамлар ва олисдан келган мусофиirlар шу ерда истиқомат қилди. Бароқхон мадрасаси диний назорат ихтиёрига олинниб, ҳашар йўли билан жиддий таъмирлангач, идора шу ерга кўчиб ўтади. Бу ишга Зиёуддин қори ака бошлилик қылганларига шоҳид бўлганимиз.

Эшон Бобохон саҳий ва ҳимматли киши эканликларига яна бир мисол келтирамиз. Диний назорат тузилган дастлабки пайтданоқ бу руҳоний марказни адабий мерос билан жиҳозлаш ишларига ҳам катта эътибор берилган. Эшон Бобохон ҳазратлари ота-боболари ва ўзлари томонидан асрлар мобайнида тўпланган нодир китобларни тортиқ этиб, кутубхона очганлар. Кейин аҳолидан диний ва дунёвий китоблар харид қилина бошланган. Савобталаб диндор кишилар уйларидағи нодир китобларни олиб келиб, ҳақ олмай топниргандар. Тез орада бу китоб маҳзани — нурхонада назари йўқ китоблар жам бўлган. 1943 йилдан 1957 йилгача давом этган бундай ишлар кутубхонани ташкил этишдаги биринчи босқич ҳисбланади.

Бу мисол шайх Зиёуддинхон ибн Эшон Бобохон ҳазратларининг ҳимматларига сийдир. Маълумки, 1957 йили Эшон Бобохон ибн Абдулмажидхон вафот этгач, муфтийлик лавозимига Зиёевуддинхон ибн Эшон Бобохон ҳазратлари Уламолар кенгаши томонидан яқдил-

лик билан сайланадилар. Эйёуддин қори ака муфтилик ойлигининг тенг ярмини муттасил равища шу кутубхонага китоб-лар олиш учун ўтказишга қарор қылганлар. Бу қарор ижроси 25 йилдан ортиқ давр мобайнида, Эйёуддин қори ака вафотларига қадар узлуксиз давом этган. Натижада бу кутубхона Тошкентдаги бой илм хазиналаридан биринга айланган. Масалан, унда Қуръон-и ка-римнинг ҳар хил ҳажмдаги қўлёзма ва босма нусхалари, илми тафсирга оид китоблар, ҳадис, фикҳ (Ислом қонуншуносиги), араб грамматикаси, мантиқ, тарих, тиб, шеърий тўпламлар, жуғрофия, фалсафа, илоҳиёт, риёзиёт, фалакиёт ва маэкур фанлар бўйича ёзилган асарларнинг шарҳлари билан танишиш мумкин. Бу асарларнинг кўтчилиги араб, форс ва туркӣ тилларда бўлиб, асосан ўтган минг йил мобайнида мамлакатимизда ва чет элларда яшаб ижод этган муаллифлар томонидан ёзилган. Қуръоннинг бавъзи қадимий қўлёзма нусхалари, Имом Бухорийнинг “Ал-Жоме ас-Саҳиҳ” номли ҳадислар тўплами, Имом Муслим, Имом Насойи, Имом Дорими, Ибн Сино, Форобий, Беруний, Розий, Хоразмий ва бошқа дунёга маш-ҳур олимларнинг асарларидан кўплари қўлёзма ва босма шаклда асрлар оша бизнинг давримизгача етиб келган.

Айниқса, ҳижорий ҳисоб билан бундан ўн тўрт аср илгари халифа Ҳазрати Усмон ибн Аффон (р.а.) бошчилларида жамланиб, илк бор китоб шаклида битилган тўртта Қуръон нусхасидан бирининг ҳам бу кутубхонада мавжудлиги зиёратчиларнинг дикқатларини ўзига жалб этиб келмоқда.

Бу “Мусҳафи Усмон”ning қандай қилиб бизнинг диёrimizга келиб қолганилиги ва у қанақа тарихга эга эканлиги ҳақида илгари кўп маълумотлар берилган. Бу хусусда Диний бошқарма уламолари томонидан маҳсус бир рисола ҳам нашр этилган. “Усмон мусҳафи”ning тарихи” номли бу рисолада Ўрта Осиё ва Қозогистон мусулмонлари Диний бошқармасининг сабиқ ноиби раислари марҳум Исмоил маҳдум Соттиев томонларидан маэкур муқаддас китобнинг қандай қилиб бизнинг диёrimizга келиб қолганилиги тарихи етарли далиллар асосида баён қилинган.

Кутубхонадаги китоблар турли йилларда асосан мамлакатимиздағи босмахоналарда ҳамда Миср, Ливан, Саудия Арабистони, Ливия, Ҳиндистон, Покистон, Марокаш, Сурья ва бошқа давлатлардаги босмахоналарда чоп этилган.

Бу билим хазинасида нодир қўлёзма нусхалари ҳам кўп. 1989 йил ўтказилган рўйхат натижасида Диний бошқарма кутубхонасида 3000 дан ортиқ қўлёзма китоблар борлиги аниқланган. Маэкур қўлёзма китоблар асосан Тошкент, Бухоро, Самарқанд, Қўқон, Ҳўжанд ва бошқа шаҳарларда моҳир хаттотлар томонидан кўчириб ёзилган.

Хуллас, кутубхона диёримиз мусулмонлари, Диний идора хизматчилари, мадрасаларимиз мударислари ва талабалари учун муҳим илмий маъба бўлиб хизмат қилимоқда. Эшон Бобохон томонидан тамал тоши қўйилган, шайх Зиёуддинхон саъй-ҳаракатлари билан бойита борилган мазкур кутубхона истиқдол йилларида диний ва дунёвий янги янги адабиётлар билан янада бойитилмоқда. Китобларнинг рўйхати ўзбек тилидаги асарлар билан, шу жумладан, Қуръон-и карим ва Ҳадис-и шарифнинг ўзбекча таржималари ҳисобига бойиганлиги китобхонлар сафини кенгайтирди. Маълумки, мусулмончиликнинг 40 та фарзи бор, шулардан бирни илм олишдир. Билимли бўлишда хосият кўпдир. Илмдан жаҳолат чекинади. Ҳақиқий руҳонийларимиз ҳамиша илмли бўлишга чорлаб, жаҳолатта қарши курашиб келганлар. Илм маскани бўлмиш кутубхона ҳақида тўхтатилишимиз сабаби ҳам мана шу.

Юқорида келтирилган тарихий ва ҳаётий мисоллардан шундай хулоса чиқариш мумкинки, эл-юрт учун қилинган беминнат саҳиийлик ва беғараз ҳиммат, яъни Аллоҳ таоло ризолиги йўлидаги солиқ аъмоллар маънавиятимиз асоси ва энг яхши ибрат мактабидир.

* * *

Шамсуддинхон Бобохонов оталари Зиёуддинхон ибн Эшон Бобохон ҳақида илк бор 1985 йилда араб тилида китоб нашр этган эдилар. Кейин рус ва ўзбек тилида китоблар чоп этирдилар. Рус тилидаги китоб 1999 йилда нашр этилди. Биз ўзбек тилидаги “Шайх Зиёуддинхон ибн Эшон Бобохон” номли (“Ўзбекистон миллий энциклопедияси” Давлат илмий наşriёti, 2001) китоб ҳақида сўз юритиш билан сұхбатимизни давом этирамиз.

“Маънавият ва ибрат мактаби” деб ҳам аталган ушбу асарни фақат бир сиймо ҳақидағи китоб деб саналса, масала мөҳиятига уччалик тўғри ва чуқур ёндашилмаган бўлур эди. Аслида бу китоб бутун ислом дунёсида маълум ва машҳур руҳонийлар сулоласи: бобо — Эшон Бобохон, ота — Зиёуддинхон ва ўғил — Шамсуддинхон ҳақидағи, уларнинг устозлари ва аждодлари, аждодлари ўзарининг сафдошлари, замондошлари, муриду мухлислари ва авлодлари тўғрисидаги, бир сўз билан айтганда, маънавият булоғларига бой бўлган ўтмиш ва ҳозирги руҳоний ҳаётимиз ҳақидағи асар десак, янглишмасак керак, деб ўйлаймиз. Ҳақиқатан ҳам у қамрови кенг ва мазмунин теран китобдир. Бир китобхон сифатида мамнуният билан яна шу нарсани алоҳида қайд этиб ўтишни истардикки, асар яхши маънода

содда ва равон, ширави тиљда ва қизиқарми услубда ёзилган, у осон ўқилади. Китобнинг тилини бугунги адабий тилимизнинг бир шохобчаси бўлмиш диний адабиёт тилининг ибрат бўларли намунаси десак арзиди. Ортиқча ва ўринсиз ишлатилган диний истилоҳдар, баландларвоз ва жимжимадор иборалар, сержашам тавсифу сифатлар учрамайди. Бу эса китобнинг халқчиллигини ёширади, албатта.

Китобнинг муқаддимасида қайд этиб ўтилганидек, муфтий Зиёуддинхон ибн Эшон Бобохон ҳазратлари XX асрнинг машҳур кишиларидан эдилар. Ўзларининг илм-матърифатлари, кўп қиррали фаолиятлари, диний ва дунёвий хизматлари билан мусулмон давлатлари ва ҳатто мусулмон бўлмаган мамлакатларнинг пок ниятли кишилари қалбидан чукур ўрин олган эдилар. У л ҳазрат билан шахсан учрашишга мұяссар бўлган, илҳомбахши сўзларини эшиттан, тинчлик, то тувиликка қаратса әхтиросли даъватларини тинглаган кишилар қалбida ўчмас из қолдиргандир. Бу ватандошимизнинг бутун онгли ҳаёти ва фаолиятини икки дунё саодатига эришмоқ учун қилинган саъй-ҳаракат деб тушунсак, арзиди. Бу — етуклик сири бўлса керак.

Шайх Зиёуддинхон Урга Осиё ва Қозоғистон мусулмонлари Диний бошқармасининг асосий ташкилотчиларидан бирин бўлиб, умрларининг сўнгти чорак асрида ушбу идорага бевосита раҳбарлик қилдилар. Собиқ Совет Иттифоқида ҳамда Ер куррасининг турли мамлакатларида ўтика-зилган ислом ва динларро йирни халқаро анжуманларнинг ташкилотчилари ва иштирокчиларидан эдилар, мусулмонларнинг ҳар қандай ёнуз кучларга қарши курашида, тинчлик ва ижтимоий тараққиёт учун бўлган оммавий ҳаракатларида доимо пок ниятли инсонлар билан ҳамкорликда иш тутганлар.

Китобда ана шу нарса анча тўлиқ ифодасини топган. Мазкур асар Зиёуддин қори акани шахсан билган ва овозаларни эшиттан кишилар учун нуроний ва файзли сиймо ҳақидаги хотираларини янгилаш бўлса, бошқалар учун, янги авлод учун эса, у мухтарам эот қолдирган сермазмун, руҳий ва ахлоқий мерос билан муайян даражада танишиш имкониятини бериши шубҳасизdir. Китобхон уни ўқиб, ислом динига садоқат, тинчлик, бирдамлик, халқлар ўртасида дўстона ва одилона муносабатларни ривожлантириш йўлида жонфидолик қиласан диний ва жамоат арбоби ҳақида анча тўлиқ тушунча ҳосил қиласди.

Зиёуддин қори аканинг ахлоқ, одоб ва инсоний фазилатлари тўрисида мухтасар сўз юритадиган бўлсак, аввало, у кишидаги ақди расолик, бағрикенглиқ, сўз билан иш бирлиги тўрисида алоҳида тўхтаб ўтиш

керак бўлади. Айнан мана шу сифатлари бу олижаноб инсонга обрўзтибор баҳш этиб, ўз замонасиning буюк алломаси ва йирик жамоат арбоби сифатида танилишига сабаб бўлган, дейиш мумкин. Ул улур зот аввало ислом динининг асосий манбаи бўлмиш Қуръон-и каримни тавсиллари билан мукаммал ўзлаштирган, 12 ёшдаёқ ҳорну-л-қурро бўлган, Қуръон-и каримни тўлиқ ёд билган. Ҳадис-и шарифларнинг тўпламлари ва машҳур ислом ҳукуқшуносларининг асарларини пухта эгаллаган.

Қуръон-и карим оятлари ва Ҳадис-и шарифлардан ҳар бир мўмин-мусулмон — унинг ирқи, миллати, ижтимоий келиб чиқиши, касбу ҳунари, ёши ва жинсидан қатъи назар — ўзининг ҳаётий муаммоларига қоницарли жавоб топиши мумкин, дейилади китобда. Лекин муфтий Зиёуддинхон доимо таъкидлаб ўтганларидек, улар ҳаётга тўридан-тўғри эмас, балки ўқиб, билиб ўз жойида тадбиқ этиш жоиз, чунки ислом у ёки бу муаммони ҳал этишда худди тиббиётда касалликка аниқ ташҳис қўйилгани каби асосли ёндашади. Қуръон ва Сунна, асосан инсоннинг диний ва дунёвий юмушларида унга илоҳий ва ҳикматли қўрсатмаларни тақдим этади. Муфтий ҳазратлари айтганларидек, руджӣ тарбиячилар саналмиси уламоларнинг вазифалари ҳам ҳақиқат ва маърифатни тўғри ўзлаштиришда мусулмонларга кўмаклашишдан иборатдир. Шунингдек, Қуръон-и карим ва Ҳадис-и шариф аҳкомларини ҳаётга тўғри жорий этилишидан доимо воқиф ва огоҳ бўлиб туриш ҳам уларнинг бурчларидандир.

Умуман, ислом дини аҳкомларини оммалаштиришда фатволарнинг алоҳида ўрин тутиши маълум. Бу хусусда муфтийнинг шариат бўйича чуқур билимга эга бўлиши катта аҳамиятта эга. Зиёуддинхон ҳазратлари бу маҳомга ўта муносиб олим эдилар. Шунинг учун ҳам у зот бидъят ва хурофтolarга ҳамда ўтмиш сарқитларига қарши мувваффақият билан қаттиқ кураш олиб бордилар.

Ушбу китобда Зиёуддинхон ҳазратларининг бир неча фатволари, жумладан, “Шарый никоҳда маҳонинг лозимлиги ва қалиннинг жоиз эмаслиги ҳақида”, “Хатна тўйиннинг бидъят экани ҳақида”, “Ўзига ўзи қуилган суиқасднинг оғир гуноҳ эканлиги ҳақида”, “Соҳта табиблар, фолбинилар, дуохон ва азайимхонлар тўғрисида”, “Эҳтиёти пешин намозининг бидъят экани ҳақида” деб аталувчи фатволари берилганким, уларда мамлакатимиизда узоқ ўтмишдан, жоҳилят давридан то ҳанузгача сақланаб келаётган ношарий ва зарарли урф-одатлар, бидъят ва хурофтolar қаттиқ қораланади ва улардан покланиш йўллари аниқ қўрсатиб берилади. Бу

сафқитларнинг баъзилари ўзининг ширк ва куфр каби улкан гуноҳларга тортувчи табиати билан мусулмонларнинг имон-эътиқодига ҳам катта зарар етказилиши аниқ эди. Уларни ҳётдан чиқариб ташлаш учун муттасил илмий ва ижодий иш қилишларига тўғри келади. Зеро, факат шундай йўл билангина минтақа мусулмонлари онтини рудий жиҳатдан поклаш мумкин эди. Бу фатволар ҳамон долзарблитини йўқотмаган ва муайян даражада илмий-назарий ва амалий аҳамиятга эгадир.

Хозирги ёши улуғ замондошларимизга маълумки, Зиёуддинхон ҳазратлари ўзларининг алломалиқ маҳоратларини масжидларда ва турли анжуманларда қилган мавъиза ва маърузаларнда намоён қиласр эдилар. Муфтий ҳазратлари маҳоратли нотиқ эдилар, ҳалқ оммасини доимо жозибали, сермазмун сўз дурданалари ва Қуръон-у ҳадис иқтибослари билан ўзларига ром этар эдилар. Яна ҳам эътиборли томони шунда эдики, муфтий ҳазрат Ўрта Осиё, Қозоғистон, Волгабўй ёки Кавказ мусулмонлари ҳузурида чиқниш қилганларида, асосан маҳаллий ҳалқ тилida сўзлар эдилар, араб ва форс тилларидан ташқари яна кўпгина мусулмон ҳалқлар тилларидан ҳам яхшигина хабардор эдилар. Ҳалқаро анжуманларда эса арабча сўзлардилар.

Муфтий ҳазратларининг тинчликни ҳимоя қуловчилар ҳалқаро ҳаракати ҳамда Ўрта Осиё ва Африка ҳалқлари бирдамлиги ташкилоти фаолиятига қўшган ҳиссалари ҳам салмоқлидир. Булардан ташқари, у зот кўпгина ҳалқаро жамоатчилик ташкилотларининг ҳайъатларида аъзо сифатида ҳам қизғин фаолият кўрсатганлар. Китобда бу фаолият “Дунё диндорлари билан биродарона алоқаларнинг бошлиланиши”, “Озодлик ва мустақиллик йўлидаги бирдамлик”, “Тинчлик учун курашда дунё мусулмонлари билан ҳамкорлик”, “Ҳалқаро исломий анжуманлар ва учрашувлар”, “Тинчлик, дўстлик ва ҳамкорлик анжуманлари” ва “Қутлуғ сана” бобларида батагаси ёритилган.

Муфтий ҳазратлари илму маърифатнинг жуда кўп қирраларини чукур эгалаган зиёли уламоларимиздан эдилар ва шу таҳлит замондошлари ёдида қолганлар. Шу жиҳатдан қараганда ҳам китобнинг “Шайх Зиёуддинхон ҳақида замондошлари хотиралари” боби ноёб далилларга, қизиқарли тафсилларга бойлиги билан ажralиб турди. Асадан сурялик муфтий шайх Аҳмад Куфттору, яманлик шайх Аҳмад ибн Муҳаммад Забара, сурялик вақф ишлари вазири доктор Муҳаммад ал-Хатиб, марокашлик доктор Абдул Ҳоди ат-Тозий, бокулик Аллоҳшукр Пошазода, москвалик митрополит

Ювеналий ва бошқаларнинг дил сўзлари битилган хотиралари муносиб ўрин олган.

Зиёуддин қори ака қомусий билим эгаси бўлган эдилар. Улубекнинг “Зиж” китобини биринчи ўқиган ва форсчадан ўзбекчага таржима қилган инсон ҳам шу улуг зот эканлар.

Муфтгийнинг ватъларидан келтирилган намуналар ҳам китобдан каттагина ўрин олган. “Сабр-тоқатнинг фазилатлари ҳакида”, “Ҳақиқат ва ноҳақлик тўғрисида”, “Рамазон шариф ҳакида”, “Ҳаж сафари таассуротлари ҳакида”, “Гуркиядаги анжуман ва баъзи оятлар тағсири хусусида”, “Мавлиди шариф ва Имом ал-Қаффол аш-Шоший ҳакида”, “Фил” йили ва унинг пайғамбаримиз таваллудлари билан боғлиқлиги хусусида” деб аталувчи ватъларининг номларидан ҳам билиниб турибдик, улар мавзу жиҳатидан турли-туман ва маъмун-моҳияти билан ҳамиша долзарб.

Зиёуддинхон қори ака шеъриятга ҳам ихлос қўйган эдилар. Назм бобида баъзан-баъзан қалам тебратиб туришларидан фақат оила аъзолари ва яқин дўйстлари воқиф эдилар. Ана ўша шеърлардан намуналарининг ушбу китобга киритилиши ул зотнинг маънавий қиёфаларини янада ёрқинроқ ифодаланишига ижобий ҳисса бўлиб қўшилган.

Ушбу китоб бутун онгли ҳаёти ва серқирра фаолиятини икки дунё саодатига эришмоқ учун баҳшида этган улуг зот хотирасини абадийлаштирувчи ўзига хос маънавий-маърифий бир ёдномадир. Солиҳ фарзанднинг ўз отаси хотирасини абадийлаштириш бўбida тиклаган маънавий ҳайқали, қалам аҳли ибрат олса арзигулик ишдир.

Дарҳақиқат, ўткир қалам соҳиблари бўлмиш адаб ва олимларнинг ўз соҳа ва мавзулари қаторида аждодлари ҳакида ҳам эшитганлари, ўқиганлари, кўрган-билганлари ва идрок этганларидан ёзиб қолдиришларини савоб ишлардан санааш мумкин. Чунки авлод сифатида ўша шахс билганларни боцқа кишилар аниқ ва тиниҳ, чукур ва атрофлича билмасликлари ва, ҳатто, била олмасликлари ҳам эҳгимолдан узоқ эмас. Қолаверса, аждодлар хотирасини қоюз саҳифаларига муҳорлаб, келгуси наслларга узатиш зиёли инсон учун ихтиёрий, лекин шарафли юмуш ва бурчdir. Бундай иш тутиш дунёдаги барча маданий ҳалқларда бўлганидек, бизким, ўзбеклар учун ҳам қадимиий анъаналардандир. Зоро, машҳур шахсларнинг фаолиятларини ибрат қилиб кўрсатиш яхши натижа беради. Аввало, ҳар бир ўғил-қиз ўз ота-онасининг иззатини жойига қўйиб, улар билан фахрланиб, уларнинг касб-корларига ҳурмат билан қарашлари лозим, балоратта еттач,

ота-она касбини тутадиларми, тутмайдиларми, бу бошқа масала. Лекин ота-она йўлидан борган ўғил-қизлар турмушида кўпроқ муваффакиятта эришган ҳолларга шоҳид бўлиб келаялмиз. Бунда оиласидаги касбий муддат ва маънавий-маърифий иқлим, масалан, хонадонда бой шахсий кутубхона ёки бўлмаса, хунармандчилликка оид турли асбоб-ускуналарнинг бўлиши ўз таъсирини кўрсатиши мумкин.

Аждодлари, ота-оналари билан фахрланиш, умуман олганда ҳам, яхши одат — фазилат. Ёшларни шундай руҳда тарбиялашща машхур сиймолар ҳақида уларнинг фарзандлари ёзган асарлар алоҳида аҳамият касб этади. Шўролар замонида маърифатчиликнинг бу йўналиши анча оқсанб, ҳатто унутилаёзган эди. Таниқли ёзувчи ва шифокор, эндимикда мархум Ҳабибулла Қодирйининг Абдулла Қодирй тўгрисидаги “Отам ҳақида” деган мемуар асаридан ўзга китоб ёзилмаган эди. Миллӣ истиқбол шарофати билан бу борада жонланиш бошлианди. Бу ўринда профессор Омонулла Файзулаев тузган “Шайх Зайниддин бобо Тошкандий шажараси”ни, ёзувчи Олмоснинг Гафур Ғулом ва Муҳаррам ая ҳақидаги, адабиётшунос олима Ҳулкар Олимжонованинг Ҳамид Олимжон ва Зулфия ҳақидаги хотира мақолалари ва эсселарини мамнуният билан тилга олиб ўтиш мумкин. Бундай асар аждодлар билан авлодлар бирлигини кўрсатувчи маънавий кўпприклардир. Бинобарин, авлод униб-ўсган, тут қўйиб палак ёзган маънавий замин бу аждодларимиздир. Шу нуқтаи назардан қараганда ҳам таниқли исломшунос олим Шамсуддинхон Бобохоновнинг қаламига мансуб “Шайх Зиёуддинхон ибн Эшон Бобохон” (Маънавият ва ибрат мактаби) деб аталувчи йирик китобнинг чоп этилиши маданий ҳаётимизда бир воқеадир. Чунки замондошлиаримизни, биринчи галда, ёш авлодни маънавий етук қилиб тарбиялашща бундай асарлар ҳам зарурдир. Этотан, руҳият ва руҳоният маънавиятнинг таркибий қисмларидан ҳисобланади.

Маълумки, киши ўз яқин одами (бу ўринда дўсти) ҳақида ёзганида қандайдир истиҳола ҳиссини туоб туради, ҳаламга олган кишисининг фазилатларини кўпроқ ва ортириброқ айтиб юбораётгандай тутолади. Лекин мархум инсон ҳақида бор ҳақиқатни ёзмоқ лозим, токи у ҳақида аниқ тасаввур ҳосил бўлсин. Биз Шамсуддин ака ҳақида ёзища шу йўлни тутдик. Муҳаммад Ҷалайҳиссалом “Бу дунёдан ўтганларнинг яхши сифатларини эсланглар, уларнинг ёмон сифатларини айтишдан сақланинглар”, деб марҳамат қилганлар. (Ином Гермизий. “Сунани Гермизий”нинг “Жанозалар китоби” боби, ровий ибн Умар). Колаверса, мамлакатимиизда ўтганларни хотирлашга, тирик-

ларни қадрлашга давлат сиёсати даражасида қаралади, бир неча йилдан бери 9 Май юртимиизда Хотира ва Қадрлаш куни сифатида нишонланмоқда.

* * *

Биз Шамсуддинхон ака билан бир мавзеда — кўдна Ҳасти момда бир ариқдан — Кайқобус ариғидан сув ичиб, бир дараҳт-нинг мевасини тановул қилиб, кўланкасида ҳордиқ чиқариб, қўшни маҳаллалар (Парчабоб ва Ҳалимқўп)да ўсиб, ёнма-ён мактаблар (28- ва 24-мактаблар)да таълим олдик. Ҳаётда нимагаки эриш-ган бўлсак, бу, аввало, униб-ўсанг муҳитимизга ҳам тегишилидир, албатта. Рост гап шуки, бизлар бир-биримизни танисак-да, кам учра-шар, онда-сонда мулоқотда бўлиб қолардик. 1988 йилнинг декабридан бошлаб бу борада бурилиш бўлди, тез-тез учрашадиган, соат-лаб сұхбатлашадиган бўлиб қолдик, ўша кезлар Шамсуддинхон ака Ўрта Осиё республикалари ва Қозогистон мусулмонлари диний бошқармасининг раси, муфтий эдилар. Камина эрокин ижодкор бўлиб, матбуотда фаол қатнашардим.

Ўшанда диний бошқарма, унинг раиси ҳақида паст-баланд гаплар пайдо бўлди. Шунинг таъсирида бўлса керак, бир куни тунда туш кўрдим. Тушимда бир нуроний киши менга “Шамсуддинхон ҳолидан хабар ол, қўмаклаш”, дегандек бўлди. Эртаси куни эрталаб соат тўқузиларда “Кимки бир мўминни шу дунёдаги бирор ташвишидан халос этса, Аллоҳ унинг охиратдаги ташвишиларидан фориг этади. Кимки бечораҳол кишига ёрдам берса, Аллоҳ унга икки дунёда ёрдам беради. Кимки бир мўминнинг айбини ёпса, Аллоҳ икки дунёда унинг айбларини ёпди”, деган ҳадисни дилимдан ўтказиб, диний бошқармага — Бароқхон мадрасасига етиб бордим. Шамсуддинхон ака қабинетларида — стол қошинда ёзиб-чишиб, ишлаб ўтирган эканлар. Йўқлаб борганимдан қувондилар. Тушимни баён этдим. “Туш кўришингиз бизларни учраштири, тез-тез туш кўраверинг”, деб ҳазил қилдилар. Мен муддаога ўтдим. Исломий мавзуда матбуот учун бир сұхбат ўтказсак, дедим. Таклифимни маъқул кўрдилар. Мен ўйлаб келган саволларимни қоюзга тушириб, тақдим этдим. Саволларимга жавобларни ёзма тарзда бир ҳафтадан кейин олдим. Биргаликда яна кўриб чиқдик. Сұхбат матнини оққа кўчириб, декабр ойининг ўрталарида “Ўзбекистон адабиёти ва санъати” газетасига олиб бориб топширдим. Муҳаррир: “Бундай катта ҳажмдаги, айниқса, исломий мавзудаги материални чоп этишини ёлғиз ўзим ҳал қилолмайман. Тахдир

хайъати аъзоларига ўқитиб кўрамиз, бамаслаҳат иш тутамиз, масала тезроқ ҳал бўлсин, десантиз, материалдан яна бир неча нусха келтириб беринг”, деди. Мен яна икки нусха олиб бориб бердим.

Натижани сабрсизлик билан кута бошлидик. 1988 йил ҳам тугади, 1989 йил ҳам бошланниб кетди. Бу орада мен бир неча марта таҳдирията бориб, сурнигтиродим. Ҳар гал жавоб битта: “Материал билан таҳдирият аъзолари танишмоқда. Ҳаммалари кўриб чиқдак, бир қарорга келамиз”. Бу орада январ ўтди, феврал ойи ҳам кириб келди. 5 феврал куни Шамсуддинхон Бобохонов Урга Осиё республикалари ва Қозогистон мусулмонлари диний бошқармаси раислиги — муфтийлик лавозимидан ўз аризалирига кўра (аслида тазинқ остида) истеъроғ берганларини эшишиб, 6 феврал куни уйларига кўнгтил сўраб бордим. Салом-алиқдан сўнг истеъфолари хусусида гап бошламоқчи эдим, буни дарҳол ҳис қилиб, “Одам ўз тақдирдан кочиб қутила олмайди”, деган Ҳадис-и шарифни айтдилар.

— Сұхбатимизнинг чоп этилиши ҳам жуда чўзилиб кетди-да, — дедим.

— Атайн шундай қилинган бўлиши ҳам мумкин, — дедилар Шамсуддинхон ака. — Мухолифларимиз кўп жойларда борга ўхшайди. Ҳозир вазият қалтис, сабр қилишдан бошқа чорамиз йўқ. Вақти соати келиб ҳамма нарса ўз изига тушиб кетади. Сұхбат матнини таҳдирияtdан қайтариб олинг, шу кеча-кундузда камина билан бундай каттакон сұхбатнинг чоп этилишининг сира иложи йўқ. Лекин вақти соати еттач, у албатта, чоп этилади, ҳали яхши замонлар келади.

...Шамсуддинхон ака ҳузурларидан чиқиб, тўғри таҳдирията бордим. “Материалингиз матнлари таҳдири ҳайъатимиз аъзолари қўлида... Одатда қўллэзмалар муаллифларга қайтарилмайди...” Шу тариқа сұхбат матнининг уч нусхаси таҳдирията қолиб кетди. Яхшиямки, қўлнмда энг хира нусха — тўртинчи нусха бор эди.

...Шамсуддинхон ака айтган яхши замонлар келди. Республика-мизда ҳокимият ўзгарди. Президент бошқаруви жорий қилинди. Матбуотда ҳам ўзгаришлар юз берди. 2 интервалда кўчирилганда 26 бетдан иборат ўша сұхбат орадан бир ярим йилча ўттач, “Қишлоқ ҳақиқати” газетасининг 1990 йил 29 июл сонида “Ҳаммамиз бир кемадамиз” сарлавҳаси остида тўлиқ тарафа — бир ярим сахифани эгаллаган ҳолда дунё юзини кўрди. Энди ўша сұхбатдан бир парчасини айнан эътиборингизга ҳавола қиласиз.

ЁЗУВЧИ. Биродар Шамсуддинхон, ўзингиз ҳақингизда икки оғиз сўзлаб берсангиз.

ОЛИМ. Бажонидил. Камина 1937 йили Тошкентнинг Ҳазрати имом мавзейдаги Тиккӯча маҳалласида руҳоний оиласида туғилдим. Илк диний таълимни бобом муфтий Эшон Бобохон ибн Абдумажидхондан, отам муфтий Зиёуддинхон ибн Эшон Бобохондан ўргандим, илоҳиёт, фикҳ, тасаввуп, мантиқ ва шу каби ижтимоий фанлардан сабоқ олдим. Айни пайтда ўрта мактабда ўқиб, уни 1955 йили тутатдим. 1960 йили Тошкент чет тиллар институтининг инглиз тили факультетини битирдим, 1962-1966 йиллар давомида Қоҳирадаги Ал-Азҳар дорилғунунида ўқидим. Кейин СССР Фанлар академияси Шарқшунослик институтининг аспирантурасида таҳсил олдим, катта илмий ходим бўлиб ишладим. 1970 йили шу институтда араб тилида сонлар силсиласи мавзуида диссертация ҳимоя қилиб, филология фанлари номзоди илмий даражасига сазовор бўлдим.

1966 йилдан 1974 йилгача Москвадаги СССР мусулмонлари ташкилотларининг халқаро алоқалар бўлимида катта референтлик қилдим. 1974 йилдан 1982 йилгача Имом Бухорий номидаги Тошкент Ислом институтида ректор мувонини ва ректор бўлиб ишладим. 1982 йилдан 1989 йилнинг бошларига қадар Ўрта Осиё республикалари ва Қозогистон мусулмонлари диний бошқармасининг раиси эдим. 1989 йилнинг февралидан июнигача СССР мусулмонлари ташкилотлари халқаро алоқалар бўлимининг раиси вазифасида ишладим. 1989 йилнинг июнидан бошлаб Ўзбекистон ССР Фанлар академияси Шарқшунослик институтининг манбашунослик бўлимида катта илмий ходим бўлиб ишляяпман. Институтда 40 мингдан ортиқ қўлэзма асар сақланади. Араб тилидаги қўлэзмаларни тавсифлаб, фихрист (каталог) тайёрлашда қатнашмоқдаман. Шу билан бирга 1974 йили Имом Бухорийниң 1200 йиллик юбилейи муносабати билан бошлаб юборганим — Исломнинг одоб-ахлоқ бобидаги қарашларига доир илмий ишимни қизғин давом эттироқмоқдаман. Каминани айниқса сиёсий маданият, аниқори, сиёсий арбобининг маданияти жуда қизинкириди...

ЕЗУВЧИ. Ўрта Осиё ва Қозогистон мусулмонлари Диний бошқармаси раислигидан нима учун истеъро бердингиз? Ўқувчилар шуни билишни жуда истайдилар.

ОЛИМ. Бу саволга жавоб бериш камина учун айниқса муҳимдир, токи жамоатчилик бу ҳақда биљосита әмас, балки бевосита — ўз оғизидан эшитгани мақбулдир. Лекин бу масала хусусида бир оғиз сўз билан айтиш мушкул. Шу сабабли бироз батағсилоқ тўхтала-ман.

Маълумингизким, 1943 йили Ўрта Осиё ва Қозогистон мусулмонлари диний бошқармасининг таъсис топиши диний ақидалари туфайли ўта тазийқ ва таъқиб этилаётган диёримиз мусулмонлари учун жуда катта, башоратни воқеа бўлган эди. То ўша дамгача бу беш республика мусулмонлари турли мазхаб ва диний оқимларга мансуб бўлиб, ҳар бир диний уюнма ўз ҳолича иш олиб борар, бинобарин, уларни бирлаштириб турадиган ягона диний марказ ташкил этиш зарур эди. Бу янги диний ташкилот асосчилари (Аллоҳ улардан рози бўлсин!) мана шундай яхши ниятлар билан фаолият бошлаган эдилар. Ўтган 45 йил давомида Диний бошқарма ўз имкониятларига яраша Ислом ва мусулмонларнинг манфаати йўлида хизмат қилиб келади. Бу ўтган давр ичida Диний бошқармамиз ташки Ислом олами билан алоқа қулиш, ҳаж сафарларини жорий этиш, мадраса ва масжидлар очиш, Қуръону ҳадис таълимотлари асосида масжидлароро вайзу иршод ишларини тартибга солиш, турли фатволари билан ҳалқ ичida мавжуд бидъят ва хурофотларга қарши курашиш каби қатор-қатор хайрли ишларни амалга ошириб келди.

Олти йил мобайнида камина зинмасига юкланган шундай катта серфаолиятли ташкилотта раҳбарлик қилишдек ўта масъулиятли вазифани мавжуд шароит ва имкониятларимга яраша адо этиш учун қўлимдан келганича ҳаракат қўлдим. Менинг асосий мақсадларимдан бири бу оғир вазифани Диний бошқарманинг барча ходимлари ва имом-хатиблиари билан бир ёқадан бош чиқариб, ўзаро ҳамкорлик руҳида баъзариб боришлик эди. Лекин, афсуски, бу мен ўйлаганчалик осон бўлмади. Бунинг сабаблари кўп. Камина шу ўтган муфтийлик даврим асносида жуда кўп умумий ишларимизда ҳамжиҳатлик танқислигини дис этдим. Бунинг устига бизнинг давримизга келиб ҳалқаро алоқалар ва Диний бошқарманинг бошқа жамоатчилик ташкилотлари фаолиятидаги иштироки кучайиб кетди. Айниқса, Маккайи мукаррамадаги Масжидлар бўйича Жаҳон Олий кенгаши, Мисрдаги Жаҳон Олий Ислом кенгаши, Покистондаги Ислом Олами конгресси, Иордания қироллик академияси, Хельсиникидаги Жаҳон Тинчлик Кенгashi каби қатор хорижий ташкилотларга аъзолигим ҳамда Иттироқ ва жумҳуриятимиз миқёсидаги ўндан зиёд жамоат ташкилотларига аъзо сифатида, уларнинг фаолиятидаги мунтазам иштироким мендан жуда катта жуҳд ва вақт талаб қиласр эди. Ўрта ҳисобда йилига идорамизга келиб-кетадиган 300 дан зиёд хорижий вакиллар ва улар билан бўладиган муммалотлар, қолаверса, чет эл ва Иттироқимизда ўтадиган турли анжуманларда фаол қатнашиб келишим ҳам мени кўп машгул этди. Натижада бу беш республикада яшовчи мусулмонлар билан бевосита алоқада бўлиш, масжидларни тез-

тез эйерат қилиб туриш ва тури маросимларда фаол иштирок этиш имкониятига күнгилдагидек эриша олмадим.

Мамлакатимизда узоқ вақт ҳукм сурган турғунлик даврининг охирiga келиб, республикамизда ҳаммамиэга маълум бўлган мафкуравий тазиқлар яна авж ола бошлади. Лекин тез орада янтича тафаккур маҳсули туфайли вазият ҳамма соҳа қатори диний хусусда ҳам яхшиланишга ўтди. Кейинги пайтларда давлат қонунларига ва виждан эркинлиги ҳуқуқларига ижобий янгиликлар киритилиши каби хушҳабарларнинг рӯёбга чиқиши арафасида турғанимиздан ҳаммамиз мамнун әдик. Бир неча масжидлар очила бошлаган ва яқин келажакда кўпилаб янги масжидлар очишликка рухсат тегаётган, диний ўқув юртларимизда, матбуот соҳаларида жуда катта ижобий силжицлар рўй берадиган, Имом Термизийдек улуғ зотнинг 1200 йиллик санаи муборакларини тантанали ўтказишга тайёргарлик кўрилаётган бир пайтда менинг шахсимга ва идорамиз шаънига айтилган таъналар, тужмат ва уйдирма гаплар афсусланаарли бир ҳол деб биламан. Бундай ноҳуши ҳарақатларнинг ташаббускорлари ичida Диний бошқармамиз тарбиясини олган баъзи имомлар, бошқа диний ходимларнинг ҳам борлиги ўта ачинарли ва кутилмаган бир тасодифдир.

Шу ўринда мен фоят жиддийлик билан таъкидлайманки, менга нисбатан қўйилган айбларнинг кўпини рад ва инкор этаман. Тарих бу ҳақиқатни юзага чиқаради, деб Аллоҳдан умид қиласман. Балким, асосий камчилигим — бу менинг ўз атрофимдагиларга нисбатан ўта ишонч ва самимият билан қарашлигимда бўлгандир. Ёки ўз айбу нуқсонларимни ўз вақтида ўзим сеза олмаганилгимдадир.

Табиийки, инсон хатодан холи эмас, беайб — Парвардигор!

Яна шуни ҳам қайд этишим керак: идорамизнинг серқирра фаолияти кун сайин ривож топиб, кучая боргани сари мен ҳам ўзимда жисмоний толиқиши ва барча зарур ишларни баркамол бажашиб боришиликка улгура олмаслик ҳолатларини ҳис эта бошлаган әдим. Бунинг устига кейинги пайтлардаги вазиятнинг кескинлиги менинг ўйлаб юрган мақсадимни рӯёбга чиқаришлик учун қўшимча туртки бўлди.

Бинобарин, вужудга келган вазиятда мен ўз ихтиёrim билан вазифамдан истеъро беришилкни маъқул топдим. Бу ҳароримни Диний бошқарма ҳайъати тўғри тушунча билан қабул қилди.

Мамнунлик билан қайд этаманки, каминанинг шу ўтган муҳудат асносидағи фаолиятим давлатимиз, ҳалқимиз, бир қатор чет эл ташкилотлари томонидан ижобий баҳоланди ва тақдирланди.

Фурсатдан фойдаланиб, хизматчилик юзасидан бирор кишини ноўрин хафа қылган бўлсан ёки ўртада оғир-енгил сўзлар ўтган бўлса, минг бир маъзур тутишларини сўрайман.

Диний бошқарманинг янги раҳбарни учун бу шарафли ва масъумияти вазифани баркамол ўташлиқда, барча диний раҳбар ва ходимлар ўртасида ўзаро ҳамжиҳатлик мухитини яраттан ҳолда Ислом ва мусулмонлар учун, Ватанимиз ва ҳалқимизнинг баҳт-саодати учун колисанлилоҳ хизмат қилишлигида тилакдош бўлиб қоламан”.

* * *

Шамсуддинхон ака “Тарих ҳақиқатни юзага чиқаради” деб ба-шорат қылган эканлар. Истиқбол замонида у киши қайта юзага чиқди. Илмий иш билан шурулланиш баробарида ташқи сиёсатимизни мустаҳкамлаш, чет мамлакатларда Ўзбекистоннинг нуфузини юксалтириш йўлида самарали меҳнат қилди. 1994-2001 йилларда Ўзбекистон Республикасининг Миср Араб Республикаси, Саудия Арабистони Подшоҳлиги ҳамда ўриндошлик асосида Жазоир, Иордания, Кувайт ва Баҳрайн давлатларидағи Фавқулодда ва Мухтор элчиси, Республика Ташқи ишлар вазирининг алоҳида элчиси ва маслаҳатчиси лавозимларида ишлаб, чет давлатлар билан дўстона ва ўзаро манбаатли ҳамкорлик алоқаларини мустаҳкамлаш, юртимиизда эришилаётган ютуқларни тарғиб этишда катта хизмат қилди.

Шамсуддинхон Бобохонов жамоатчилик ва дипломатлик фаолиятини илмий изланишлар билан бирга олиб борган олим сифатида ҳам катта ҳурмат қозонди. Унинг бир қатор илмий ва илмий-оммабоп китоблари мамлакатимизнинг маънавий-маърифий ҳётида мұхим ўрин тутади. Айниқса, ҳадис илмини ривожлантириш ва тарғиб-ташвиқ қилишдаги хизматлари каттадир. Дунёвий ва диний илмларни уйғунаштириш соҳасидаги хизматлари учун Шамсуддинхон Бобохонов бир қанча хорижий давлатлар ва ҳалқаро ташкилотларнинг мукофотлари билан тақдирланган эди. Ҳадис-и шарифда “Яхшиликни чехдолари очиқ, хушрӯй одамлардан күтинглар”, дейилади. Шамсуддинхон ака ана шундай чехраси очиқ, хушрӯй инсон әдилар.

Биз охирги марта Шамсуддинхон ака билан 2003 йилнинг 25 март куни пешин пайтида юз ёшларга бориб қолиб, вафот этган Ҳикоят исмли табарруқ бир онахонининг маърака маросимларидан қайтаётib учрашиб қолдик. Ёнларида инилари Фатхуддинхон бор эди. Бу пайтда у киши Ўзбекистон Ташқи ишлар вазирининг маслаҳатчиси лавозимида ишлар әдилар. “Ҳар куни соат 3 дан кейин уйдаман. Шу кунларда уйга

бир ўтинг. Анча-мунча гаплар йиғилиб қолди, сұхбатлашамиз”, дедилар хайрлашаётіб. Мен — хом сут әмган банда — ана бораман, мана бораман, деб борищимни орқага суриман-а. Тұсатдан вафот этишларини ким билиди, дейсиз. 2003 жыл 16 апраң күни әрталаб нохуш хабар менга ҳам етиб келди. Шамсуддинхон ака 15 апраң күни кеч оқшомда телевизор күриб ўтирганида юрак хуружи туфайли тұсатдан вафот этибди. Ажал елдек келиб, селдек олиб кетибди, воҳ, дийдор қиёмат күнинг қолибди.

Дағн маросимида тумонат одам қатнашди. Давлат ва жамоат арбоблари, рухонийлар, олимлар, адилар, санъаткорлар, талабалар, маҳалла-күй, Тошкентдеги әлчиҳоналарнинг масъул ходимлари ва шу кабилар иштирок этиши. Жаноза намози Бароқхон мадрасасининг ҳовлисида үқылди. Боболар Әшон Бобохон ибн Абдулмажидхон ва оталары Зиёвуддинхоннинг жанозалари ҳам шу даргохда үқылган әди. Кейин Гойиб ота қабристони томон йўл олдик. Йўл бўйи ҳам одамлар оқими тўлиб борди. Ҳаво булути әди. Қабристонга кириб бордик. Тиловат бошлианди. Ҳамма тиз чўқди. Кимдир йўлка ёқала-ридаги ўриндиқларга жойлашди. Биз олим Асрор Самад, ношир Эркин Юсупов ва мен ёнма-ён ўтирадик. Шунда Эркин Юсупов Асрор Самадга аста бундай деб қолди: “Ал-адаб ал-муфрад”ни қайта нашр этмаймизми?” “Агар янги нашрга муҳаррирлик қилишни зиммангизга олсангиз, янги сўзбоши ёёсангиз, мен рози”, дей Асрор Самад менга қаради. Мен бу таклифни бажонидил қабул қылдим. Зоро, мозорбошида айтилган бу таклифни қабул қылмай бўлмасди ҳам. Арвоҳ хотира деган гап бор мусулмонгарчиликда. Одамгарчиллик ҳам шуни тақозо этади. Ҳудди шу пайт маҳалла оқсоқолининг “Биродарлар! Шамсуддинхон қандай одам эдилар?” деган ўқтам овози бутун қабристонни тутиб кетди. Бунга жавобан “Яхши одам эдилар! Илоё жонлари жаннатда бўлсин!” деган акс-садо янгради.

* * *

Хадис илми Қуръон-и карим нозил этила бошлаган, Мұхаммад ъалайхиссалом пайғамбарлик фаолиятларига киришган пайтданоқ вужудга келган, десак янглишмаймиз. Ислом динида Қуръон-и карим ва Сунна ҳаэррат пайғамбаримизнинг ҳадислари иккى буюк манба ҳисобланади. Ҳадис-и шарифларнинг айни негизи ҳам Қуръон-и каримдир. Улар ўртасида мазмунан бирлик бор, эидлик йўқ, зидлик бўлиши ҳам мумкин эмас.

Маълумки, ҳадис илми диёrimизга дастлаб милодий VII асрнинг охирлари ва VIII асрнинг бошларида саҳобаи киромлар ва ислом фотиҳлари фаолиятлари орқали кириб келган ва буюк Турон замини олти улуғ мұхаддисдан беш нафарининг таваллуд топган ватани бўлиб қолган. Бу билан биз — миннатдор авлодлар ҳар қанча фахрлансак, юртимиз Аллоҳ таолонинг назари тушган мұқаддас маскан, жаннатмонанд ўлка эканлиги билан гуурлансак арзиди.

Мамлакатимизда ҳадис-и шарифларга эътибор туори даврларда турлича бўлган, тоғ кучайган, тоғо сусайган. Бу ҳол етук мұхаддислар фаолиятлари билан белгиланади. Шамсуддинхон Бобохоновнинг юқорида тилга олинган китобларида айтилишича, 1920 йили суриялик атоқли илоҳиёт олимни шайх Мұхаммад ибн Саид ибн Абдулвоҳид ал-Асалий аш-Шомий ат-Тароблусий Тошкентда ҳадис илмидан сабоқ берар эдилар. Юртдошларимиз у кишини ҳурматлаб Шомий домла деб аташар эди.

Шомий домла раҳбарлигига буюк ватандошимиз Абу Абдуллоҳ Мұхаммад ибн Исмоил ал-Бухорий ҳазратларининг кенг изходий меросларини чуқур ўрганиш анъанаси қайта тикланди. Асосан ул зотнинг шоҳ асари саналмиш “Ас-Ҳомеъ ас-Саҳиҳ” китоблари ўрганила бошланди. Шомий домла Бухорийнинг олижаноб шахсияти, унинг ҳиймат ва шижаотига бўлган ўзидағи беҳад меҳро-муҳаббатини тўлалигича бера олди. Ҳадис илмини чуқурроқ ўрганиш учун завқу шавқ билан интилаётган ёш Зиёуддинхон зўр иштиёқ билан устоз сабоқларини ўзлаштирар эди. Ўз оталари ва биринчи устозлари қўлида илк тайёргарликдан ўтган Зиёуддинхон буюк аллома Имом Бухорий тўпламидағи ҳадисларнинг теран маъноларини чуқурроқ англаб етишида ҳамларсларидан яққол ажralиб туарар эди.

Шомий домла ўз ўқувчиларини пайрамбарамиз Мұхаммад сололлоҳу ъалайҳи васаллам ҳақидаги энг ишончли тўпламини яраттан Имом Бухорий номини улуглаш, у қолдирган бебаҳо меросни авайлаб сақлаб. Ислом динига хизмат қиласиришни келажак авлоднинг олий мақсади бўлиши керак, деб билар эди, у издошлари орасидаги ёш Зиёуддинхон қиёфасида ўзи бошлаган хайрли ишнинг умидли давомчисини кўрди ва орадан йиллар ўтгач, шундай бўлиб чиқди ҳам.

Зиёуддинхоннинг фикр ва маърифат доираси кенгайиб борган сари, унинг илмий суҳбат ва уламолар даврасига иштиёқи ҳам ортиб бораарди. Мазкур давра мажлисларида асосан ҳадислардан баҳс

юритилар, мунозарали диний масалалар ўртага ташланиб, ҳал қилинар эди. Шунинг учун бу мажлис аҳлини жуда ўринли қилиб “Аҳли ҳадис” деб аташган экан. Диёримизда пайғамбаримиз ҳадисларини чуқур тадқиқ ва татбиқ этиши анъанасини қайта тиклашда мазкур “Аҳли ҳадис” мажлисларининг аҳамияти катта бўлди. Зиёуддинхон ибн Эшон Бобохон бу мажлисларнинг моҳир ташкилотчиси эди. Унинг ўсиб бораётган обруси насл-насабининг улуғлиги билангина эмас, балки буюк мақсадларга қаратилган меҳнати, Ислом таълимотига чин ихлоси, Ҳақ йўлида сабот-матонат билан тинимсиз изланишларининг самараси эди. Бу эса шайх Зиёуддинхон ибн Эшон Бобохонга шону шуҳрат келтиради.

Улуғларни улуғлаган кишининг ўзи ҳам улуғликка етажак дейдилар. Аллоҳ розилиги учун Эшон Бобохон ибн Абдулмажидхон саксон йилдан ортиқ дин йўлида меҳнат қиодилар. Фарзандлари, шогирдлари ва кейинчалик сафдошлари бўлмиш Зиёуддинхон қори ул ҳазратнинг ишларини давом эттиридилар. Ҳам бобосидан, ҳам отасидан таълим-тарбия кўрган Шамсуддинхон уларнинг кўп сонли издошлари ва давомчиларидан бири сифатида садоқатли невара, мусобиқ ўғил бўлдилар.

Ҳадисшунослик илми истиқдол йилларида Миллий Уйрониш, Миллий Тикланиш ва Миллий Юксалишнинг таркибий қисми сифатида қайта тикланди, бизким, ўзбеклар Исломга кирганимиздан бўён ҳеч бир даврда ҳадисларни таржима қилиш ва тарғиб этиши, кенг ёйиш борасида амалга оширилмаган ишлар адо этилди, ҳадис тўпламлари, минглаб, юз минглаб нусхада нашр этилмоқда, Имом Бухорийнинг “Ал-адаб ал-муфрад” тўпламининг бир йўла 200 минг нусхада чоп этилганлигининг ўзиёқ бу фикримизни тасдиқлаб турибди.

Ҳадисларни ўзбек тилига маҳорат билан пухта таржима қуловчи моҳир ва билимдон мутаржимларимиз билан фаҳрлансак арзийди. Шулардан бири Шамсуддинхон Бобохонов эдилар. У киши ҳадис бобидаги фаолиятларини тадқиқотчи сифатида бошлаб, кўпгина муҳадисларнинг илмий меросини диккат билан ўрганадилар. Олти буюк муҳадис фаолияти ҳақидаги тадқиқотлари бу фикрга ёрқин далиллар. Мазкур тадқиқот алоҳида китоб ҳолида кўп минг нусхада нашр қилинган. Лекин “Ал-адаб ал-муфрад” тўпламини ўзбек тилига таржима қилиб, нашр эттиришлари Шамсуддинхон Бобохоновнинг йирик исломшунос олим ва таржимон эканликларини кўрсатди.

Муфтийлар сулоласи — Эшон Бобохон ибн Абдулмажидхон, Зиёвуддинхон ибн Эшон Бобохон ва Шамсуддинхон Бобохонов XX асрнинг машҳур кишиларидан бўлиб, ўзларининг илм-маърифатлари, кўп қиррал ғаолиятлари, диний ва дунёвий хизматлари билан барча мусулмон давлатлари ва ҳаттоки, мусулмон бўлмаган давлатларнинг пок ниятли кишилари қалбида ҷуғур ўрин олишлари баробарида ҳозирги замон ўзбек адабий тили исломий йўналишинг асосчиларидан ҳисобланадилар, десак адашмаймиз. Бунга Зиёуддинхон аканинг нашр қилинган фатволари, Шамсуддинхон аканинг таржимасида чоп этилган “Ал-адаб ал-муфрад” тўплами ёрқин мисолдир. Мазкур асарларда диний арабча ва форсча атамалар ўз ўрнида ва меъерида ишланилган, бироқ исломий рух, шукуҳ ва салобат уфуриб туради, равон ўқулади ва осон тушунилади. Бу борада улардан бутунги кунда ғаолият кўрсатётган уламоларимиз, имом ҳатиблари-миз, диний ходимларимиз, олиму таржимонларимиз ва, албатта, бўйсира бўлиб келаётган толиби илмларимиз ибрат олсалар арзиди.

* * *

1997 йилдан бошлаб ҳар йилнимиз бир ном билан аталмоқда. Орада ўтган йилларимиз “Инсон манфаатлари йили”, “Сорлом авлод йили”, “Аёллар йили”, “Оила йили”, “Она ва бола йили”, “Обод маҳалла йили”, “Карияларни қадрлаш йили” деб аталди. Йорий йилнимиз “Мехро ва мурувват йили”, “Сиҳдат-саломатлик йили” бўлмоқда. Бу саноқни келтиришдан муродимиз шуки, Имом Бухорий ҳазратлари гўё биз, миннатдор авлодларининг бугунги ниятларини билгандек, бундан 12 асрча аввал тузган ҳадис тўпламлари “Ал-адаб ал-муфрад” да ана шу масалаларга махсус боблар ажратганларини таъкидлаб кўрсатишдир, мазкур тўплам билан бизнинг бугунги ҳаётимиз ўртасида борланиш бор. Во ажаб, буюк мұхаддис 12 аср аввал бугунги авлодларига ҳам аскотадиган тўплам тузибдишар. Қойил қолмоқдан ўзга чорамиз йўқ. Фикримизнинг исботи учун тўплам бобларидан айримларини келтирамиз: “Отани рози қилиш ҳақида”, “Она меҳр-шафқатли ва разумдил бўлади”, “Ота ўз фарзандларига одоб ўргатиши ва яхшилик қилиши ҳақида”, “Дунёда кишиларга яхшилик қуялганлар охиратда унинг мукофотига эга бўлади”, “Кишилар бир-бирларига мухаббат қилишлари ҳақида”, “Эйёрат қилишининг фазилати ҳақида” ва шу кабилар. Эътироф этиш керакки, “Ал-адаб ал-муфрад” тўпламига жамланган ҳадиси шарифлар пок ниятли кишиларимизнинг эзгу ниятлари билан тўла ҳамоҳангдир. Мухаммад ўлайхиссалом марҳамат қуялганларки, юз ракъят

нафр намозини адо эттандан кўра, бир соат тафаккур қилмоқ афзалдир. “Ал-адаб ал-муфрад” асари ана шундай ўқиб, тафаккур қиласидиган ва ибрат олинадиган китоблардандир.

Алқисса, биз ушбу бадиамида мұфтыйлар сулоласи бўлмиш Эшон Бобохон ибн Абдулмажидхон, Зиёуддинхон ибн Эшон Бобохон ва Шамсуддинхон Бобохонов ҳақларида билганиларимиз, ўқиганларимиз, эшигтганларимиз ва идрок эттандаримиздан бир шингил ҳикоя қилиб ўтдик. Токи бу саъй-ҳаракатимиздан Аллоҳ таоло рози бўлсин, бадиамида номлари тилга олинган аждодларимизнинг руҳлари шод бўлсин, уни чоп эттан, ўқиган ва эшигтган юртдошларимиз қаторида билар ҳам рўзи машҳарда Тантри таолонинг жамолига, пайғамбаримиз Муҳаммад ъалайхиссаломнинг шафоатларига мушарраф бўлайлик. Омин!

Абдуллаҳор ИБРОҲИМОВ

Мударрир иловаси: «ал-Адабу ал-муфрад» китоби нашр этилиши арафасида шайх Абдулазиз Мансур Шамсуддинхон Бобохонов билан ҳамкорликда бошланган ишни сўнгтига сткавди: «Минг бир фатво» китоби (икки қисмдан иборат) «Ўзбекистон Миллӣ энциклопедияси» Давлат илмий нашриётин томонидан 2005 йилда нашр этилди.

ИМОМ БУХОРИЙ ВА УНИНГ «АЛ-АДАБ АЛ-МУФРАД» АСАРИ ҲАҚИДА

Одатда қайси бир асар ҳақида мулоҳаза юритилмоқчи бўлса, аввало шу асар муаллифи хусусида озми-кўпми маълумот бериб ўтилади-да, кейин асарнинг ёзилиш тарихи, унинг мазмуни, фазилатлари, ўз даврида ва ҳатто ҳозирги кунда тутган ўрни, аҳамияти каби масалалар устида сўз юритилади. Шу хайрли одатта биноан биз ҳам ҳадис илмининг пешвоси, юртдошимиз имом Абу Абдуллоҳ Мұхаммад ибн Исмоил ал-Бухорийнинг ахлоқ ва одоб масалалари-га доир ҳадислар тўплами устида сўз юритишдан олдин у кишининг таржиман ҳоли, устоуз шогирдлари, ёзиб қолдирган адабий ва илмий мероси, хусусан, ҳалқ ўргасида “Саҳиҳ Бухорий” номи ила машҳур бўлган “Ал-Жомеъ ас-саҳиҳ” (“Ишончли тўплам”) номли шоҳ китоби, умуман, ҳадис илми ва уламоларининг фазилатлари ҳақида китобхонларга қисқача тушунча бериб ўтмоқчимиз.

Мұхаммад ъалайхиссаломнинг ҳадисларидан бирида: “Эй, умматларим! Мен сизлар учун Қуръон-и карим билан ўзимнинг суннатим — йўл-йўриқларимни қолдирадим. Сизлар шу иккаласини қаттиқ тутшиб, (уларга) амал қиласаларингиз, тўғри йўлдан асло адашмайсиэлар”, дейилади. Яна бошқа ўринда кейинги келадиган мұхаддислар ҳақида яхши башорат берилган:

“Мендан бирор ҳадис эшишиб, уни кейин айнан эшиштанини бошқа кишиларга етказган одамнинг юзини Аллоҳ таоло мунаввар қылсин. Баъзан шахсан эшиштган кишиларга нисбатан етказилгандар онглироқ ва уни хотирида яхши соқловчироқ бўладилар”. Ислом оламида ҳадис илмининг нақадар улуф ва мўътабар эканлигига пайғамбарнинг юқорида келтирилган шу икки ҳадисининг ўзи ҳам етарли далил бўла олади. Яна шуни ҳам қайд этиб ўтиш керакки, саҳобий (пай-ғамбар билан сұхбатдош бўлган зот)лар ва тобеин (саҳобийлардан кейинги Ислом йўлини тутган зот)лар даврида инсоннинг ҳурмати ва даражасининг юқори бўлишилиги унинг ёдлаган ва маъносини ўзлаштирган Қуръон-и карим суралари ва ўргангандар ҳадисларининг сони билан ўлчанаарди. Шунинг учун ҳам аксар

муҳаддислар кимда ва қаерда ўзларига номаълум ёки ноаник бўлган бирор ҳадис борлигини эшитиб қолсалар, ҳар қанча ма-шаққатли бўлса ҳамки, ўша ҳадисни биладиган киши ҳузурига бориб, уни билиб олишга ҳаракат қиласр эдилар.

Ислом динининг асосий қонуни (дастур-л-амали) бўлган Куръон-и каримдан кейин уни изоҳловчиси ва баён этувчиси бўлмиш Расууллоҳ (с.а.в.)нинг сўзлаган ҳикматли гаплари ва қулган ишлари, яъни қаввларин, феъллари ва тақрирлари — ул зотнинг ҳадислари ҳисобланади. Уларни сақлаш аввалида оғиздан ёдлаш билан бўларди. Чунки Куръон-и карим нозил бўлиб турган даврда унинг ўта балоратли услубидан бехабар баязи кишилар ва араб бўлмаган халқлар ҳадисларни Куръон оғларидан, деб шубҳа қилишларидан қўрқиб, Расууллоҳ ҳадисларни ёздирмай, факат Куръон-и карим-нинг ўзини ёзиб боришга буюрган эдилар. Шу фармонга мувофиқ ўша вақтдаги мальумотли, хат-саводли бўлган саҳобийларниң кўтчилиги ҳадисларни ёзиб бормай, ўзларининг қувваи ҳофизаларига сунниб, уларни муттасил ёдлаб бориш билан кифояланардилар.

Куръон ва ҳадисларни ёд олган ўткир муҳофазалик кишилар сони тобора камайиб бораётганини кўрган олим ва баязи давлат арбоблари кўп ҳадислар унтутилиб кетишидан қўрқиб, уларни келгуси авлодлар учун ёзиб қолдириш зарур эканлигини тушундилар. Умавия халифаларидан Умар ибн Абдулазиз (99/717-101/720) фармонига биноан Абдулмалик ибн Абдулазиз Журайх (вафоти 149/766), имом Анас ибн Молик (93/711-179/795), Рабиъ ибн Субайх каби бир қанча алломалар ҳадисларни жамлаб, ёзишга урина бошладилар. Шу пайтдан бошлаб кўплаб уламолар ҳадисларни жамлаш, уларни боб ва жузъларга ажратмасдан ёзаверишта астойдил киришиб кетдилар.

Ҳижрий сананинг III асри бошларида имом Мұхаммад ибн Исмоил ал-Бухорий ва имом Мұслим ибн ал-Хажжож ал-Қушайри ан-Найсабурний (Нишопурий) (вафоти 261/874)лар ўзларининг “Ал-Жомеъ ас-саҳиҳ” китобларини ёздилар ва ҳадисларни бирингчи марта боб ва жузъларга ажратдилар. Кейин бу икки олимга эргашиб, шогирдлари Абу Исо Мұхаммад ат-Термизий (209/824-279/892), имом Абу Довуд Сулаймон ибн Ашъяс ас-Сижистоний (вафоти 275/888), имом Аҳмад ибн Шуъб ан-Насий (вафоти 303/910) каби зотлар “Ас-Саҳиҳ” ёки “Ас-Сунан” номи билан ўз асарларини ёздилар. Мазкур олимлар ўзларининг мана шундай баракали хизматлари билан пайғамбар

ва саҳобийлар номидан турли мақсадларни кўзлаган ҳолда соҳта ҳадислар тўқишига уринган ва уринимоқчи бўлган шахслар йўлини тўғсан ва унга юв соглан бўлдилар. Шу боисдан бўлса керакки, кейинги давр уламолари мазкур устозлар ва шогирдлар асрини ҳадис илмини таҳқиқлаш ва тадқиқ этиши борасида “олтин аср” деб ҳисоблайдилар. Буладан кейин ҳадис китоблари ёзган, уларга шарҳ ва ҳошиялар битган, ҳадис илмига “тегишли турли йўналишлар ихтиро қиласан қишиларнинг ҳаммаси булар қазиган ариқдан сув ичган ва қозонидан таом еган бўлдилар.

Имомлар имоми ва муҳаддислар пешвоси бўлмиш Абу Абдуллоҳ Мұхаммад ибн Исмоил ал-Бухорий ал-Жуъфий ҳижратнинг 194 йили Шаввол ойидан ўн уч кун ўтганда жумъя намозидан кейин (мелодий ҳисоб билан 809 йил 13 майда) Бухорода таваллуд топдилар. Оталари шайх Исмоил иби Иброҳим аҳли ҳадислардан бўлиб, озгина тижорат ишлари билан ҳам шугулланган. Катта бобоси ал-Муғира яманлик Жуъфий иби Саъд қабиасидан бўлмиш Бухорода истиқомат қилувчи Ямин ал-Жуъфий деган кишининг таъсирида мусулмон бўлгани учун набираси имом Бухорийга ҳам ал-Жуъфий деб нисбат берилган.

Имом Бухорий гўдаклитиданоқ отадан етим қолиб она қўлида катта бўлдилар. Мактабда ўқиб, саводли бўлгач, имом Бухорий 10 ёшларданоқ араб тилини ўрганиш ва ҳадис китобларини ўқиш ва уларни ёдлашга қунт билан киришдилар. Кейин бухоролик муҳаддислар Мұхаммад ибн Саллом ал-Пойкандий (161/777-225/839), Абдуллоҳ ибн Мұхаммад ал-Маснадий ал-Жуъфий (вафоти 239/843) лардан ҳадис илмини ўрганиб, кўп ҳадисларни ёд олдилар. 16 ёшлари (210/825-826)да имом Бухорий онаси ва акаси Аҳмад билан ҳаж сафарига отландилар. Сафар асносида қайси шаҳардан ўтсалар, ўша ердаги муҳаддислардан озми-кўтими ҳадис ўқимай ўтмасдилар. Шу тарикда Балх, Басра, Куфа, Бағдод, Хумс, Дамашқ, Миср, Макка ва Мадина каби кўплаб шаҳарлардаги машҳур ҳадис олимларидан шу илм асрорларини ўргандилар.

Имом Бухорий ўта истеъдодли, зийрак, муҳофазалари ўткир олим эдилар. Ривоят қилишларича, қайси бир китобни қўлга олиб, бир мафта мутолаа қўясалар, ҳаммаси ёд бўлиб қолавераради. Имом Бухорийнинг ўзлари айтишларича, юз минг саҳиҳ (ициончли) ва икки юз минг тайри саҳиҳ (ишончсиз) ҳадисни ёд билар эканлар. Ўз шогирдларидан Амр ибн Фаллос: “Мұхаммад ибн Исмоил ал-Бухорийга

майлум бўлмаган ҳадис, албатта, ишончли ҳадис эмасдур”, — дейди. Устозларидан имом Аҳмад ибн Ҳанбал ал-Марвазий (164/780-241/855)нинг айтишича: “Бутун Ҳурросондан Мухаммад Ибн Исмоил каби олим чиқсан эмас”. Имом Бухорий билан Басрада ҳадис дарсигта катнашган шерикларидан бири Ҳошид ибн Исмоил айтади: “Имом Бухорий бизлар билан бирга устознинг дарсини эшитарди. Устоз ривоят қилган ҳадисларини биз ёзиб олар эдик, аммо Бухорий факат кулоқ солибгина ўтиради. Шу тарзда қанча кунлар ўтиб, орада устоз қарийб 15 минг ҳадис ривоят қилиди. Шунда биз Бухорийга: “Сен нега ҳадисларни ёзмайсан? — деб таъна қилган вақтимизда: “Сизлар ёзиб бораётган ҳадисларни мен устоз оғиздан ёдлаб олаёттирман”, деди-да, устоз ривоят қилган ҳамма ҳадисларни бир чеккадан ёддан ўқиб берди. Шундан кейин биз ёзиб олган ҳадисларимиздаги хатоларни унинг ёдлаганидан тузатиб оладиган бўлдик”.

Баъзи ривоятларга кўра, имом Бухорий 16 ёшга қадам қўйганларида Абдуллоҳ ибн Муборак ал-Марвазий (118/736-182/798) ва Вакиль ибн ал-Жарроҳ (130/747-195/812)ларнинг китобларини батамом ёдлаб олган эканлар. Имом Бухорий ёд олган ҳадисларниң матнини барча иснод (ровий)лари ва уларнинг таржими таржими ҳоллари билан бирга қўшиб хотирада сақлар эдилар.

Имом Бухорийнинг ҳадис эшитган шайхлари, устозлари, шогирдлари ҳамда ёзиб қолдирган адабий ва илмий мерослари ҳақида сўз юритишдан олдин имомнинг қимматли бир насиҳатларини зикр қилиш жониз: “Киши илм бобида нафақат ўзидан юқори ёки тенгдошларидан, балки ўзидан паст бўлгандардан ҳам ҳадис олмагунча, етук мұхаддис бўла олмайди”. (“Иршод ас-Сори”, 1-жилд, 132-саҳифа). Мана шу сўзларга амал қилган ҳолда Имом Бухорийнинг ўзлари ҳадис илмининг пешвоси бўла туриб, асрдошлари, шериклари, вақти келганда ҳатто шогирдларидан ҳам тортинимай ҳадис олганликлари тарихий манбалардан маълумдир.

Имом Бухорий: “Мен бир минг саксонта мұхаддисдан ҳадис эшитдим. Уларнинг ҳаммалари “Имон — сўз ва амалдан иборатдир”, деган эътиқоддаги кишилар эдилар”, — деб ёзадилар. Шогирдларидан шайх Мухаммад ибн Юсуф ал-Фирабрий (231/845-320/932): “Имом Бухорийнинг “Ал-Жомеъ ас-саҳиҳ” ларини ўзларидан тўқсон минг киши эшитган”, — дейди (“Кашғу-э-зунун”, 1-жилд, 365-бет). Яна бир шогирди Абу Али Салиҳ ибн Мухаммад ал-Бағдодий (205/820-293/905) айтади: “Имом Бухорийнинг Бағ-

лоддалик вактларидағи тадрис ҳалқалари (дарс тұғаралқалари)га мен ҳам қатнашадым. Шунда ҳалқада йитирма мінгдан ортиқроқ тала-ба ҳозир бұлар зеді”. Бунга құшимча қилиб яна бир өкілең зикр қулиш үрнеллідір. У ҳам бұлса Абу Ҳомид ал-Ҳофиз-нинг күйідеги ҳықояси: “Бир куни Нишопурда имом Бухорий ҳузурларыда үтирган вактимизда Мағриб мұхаддисларыдан баъзилари-нинг фикрича, “Ал-Жомеъ ас-саҳіх”лары имом Бухорийнинг шу номлы китобларыдан әльтимодириқ ҳисобланған машхур мұхаддис имом Мұслим ибн ал-Хажжож ан-Найсабурый (биз үтирган хона-га) кириб келділар да, имом Бухорийдан бир ҳадисні сұрадылар. Имом Бухорий үша ҳадисні барча иснодлари билан мұкаммал айтиб берділар. Кейин яна бир мажліс охирида үқиладылган “Әй, Аллоҳ! Сен ҳамма камчиликлардан поксан. Мен Сенниң үзинші ҳамд айтаман. Сендан бұлак ҳеч бир худо ійілдір. Гуноң ва хатоларимни кечирмөнгінің сұраб ғақат үзинші мурожаат қыламан”, деган ҳадис иборасини бир неча рөвийлар бир-бирларыдан қылған ривоятлари билан үқиб берділар. Шунда имом Мұслим имом Бухорийға қараб: “Мана шу ҳадисдан күра яхшироқ ҳадис дүнёда борми? Дүнёда шу рөвийлардан ҳам яхшироқ рөвийлар ҳам борлығини биласизми?” — деб сұрадылар. Имом Бухорий: “Бу ҳадис үзи саҳіх, Лекін бу киши-нинг көлтирган рөвийлари орқали ривоят қылнадылған бұлса, иллат-лик, заиф бўлиб қолади. Аммо уни ҳозир мен көлтирадылган иснодлар билан ривоят қылниса, унинг саҳіх ҳадис эканнаги муқаррар бўлади”, деганларыда имом Мұслимда бир титтраш ва ҳаяжон содир бўлди-да, “Ло илоҳа илмаллоҳ (иккىнчи ривоятда “субҳоналлоҳ”), деб имом Бухорийнинг бошларини үтдишар ва ийғлаб туриб: “Қани үша ис-нодларингизни айтиб беринг”, деб қаттиқ илтимос қылдилар. Имом Бухорий мазкур ҳадисни имом Мұслимнинг иснодларыдан ҳам үтқироқ иснодлар билан ривоят қилиб бергандарыдан кейин имом Мұслим таслим бўлдилар ва: “Ҳасад қилювчилардан бұлак ҳеч ким сизни таъна қила олмайди. Дүнёда сизге етадылган мұхаддис ійқиғигіта мен гувоҳлик бераман (иккинчи ривоятда: сиз ҳамма мұхаддислар имоми ва ҳадисларнинг иллати, заифлігіні яхши биладиган мөхир табиби экансиз. Муборак оёргингизни берсангиз, мен бир бўса олай), дейдилар”. Шунга күра ҳадисларнинг иснодларини билишликда имом Бухорийнинг Мұслимдан юксак эканнікleri очиқ маълум бўлади.

Имом Бухорий йигирма ёшларидан бошлаб китоб ёза бошлиганинг "Ал-Жомеъ ас-саҳиҳ" ва "Ал-Адаб ул-муфрад" дан ташқари йигирмага яқин китоблари бўлиб, кўплари бизгача етиб келмаган. Узбекистон мусулмонлар идораси қарамогидаги кутубхонада "Ал-Жомеъ ас-саҳиҳ" ("Ишончли тўплам"), "Ат-Тарих ал-кабир" ("Катта тарих") "Ат-Тарих ас-сағир" ("Кичик тарих"), "Ал-Қироату ҳалфа-л-Имом" ("Имом ортида туриб ўқиш"), "Рафъу-л-йадани фи-с-салоти" ("Намозда икки қўлни кўтариш") каби асарларнинг қаламий нусхалари мавжудdir. Имом Бухорийнинг "Ат-Тарих ал-авsat" (Урта тарих), "Ат-Тафсир ал-кабир" ("Катта тафсир"), "Ал-Жомеъ ал-кабир" ("Катта тўплам"), "Китобу-л-хиба" ("Ҳадия китоби") каби катта ва кичик ҳажмлардаги бир қатор китоблар ёзганликлари тарих китобларимиздан маълумdir.

Имом Бухорий ўз ватани Бухорога қайтгач, бирмунча вақт толиби илмларга ҳадисдан дарс берадилар. Шу аснода Аббосия халифалигининг Бухородаги ноиби Холид иби Аҳмад иби Холид аз-Зухалий: "Бундан буён амирлик саройига келиб туринг ва болаларимга (иккинчи ривоятда: сарой аҳлига) "Ал-Жомеъ ас-саҳиҳ" дан дарс беринг", деб мактуб юборади. Имом бу таклифни қабул қилмайдилар ва: "Мен илмини хорлаб сultonу амирлар эшигига олиб бормайман. Агар амирга илм керак бўлса, болаларини (иккинчи ривоятда саройдагиларни) уйимга ёки масжидга юборсин!" — деб жавоб қайтарадилар.

Шунинг натижасида ва ул зотнинг фазлини кўролмаган баъзи ҳасадгўй шахсларнинг фитна ва изволари туфайли амир аз-Зухалий имом Бухорийнинг Бухорони тарқ этиши ҳақида фармон берди. Бу воҳеадан хабар топган Самарқанд уламолари имомнинг Самарқандга кўчиб келишини илтимос қилишибди. Имом бу илтимосни қабул қилиб, йўлга чиқдилар. Лекин Самарқандга яқин Ҳартант қишлоғидаги қариндошлидан Абу Мансур Голиб иби Жибрил деган кишининг уйига тушиб, бир неча кун шу ерда бетоб бўлиб ётиб қолдилар. Имом Бухорий самарқандликларнинг иккинчи илтимосларига биноан бетобликларига қарамай йўлга чиқдилар. Аммо бироз йўл босиш билан дард оғирлашгач, "Мени отдан туширинглар!" — деб, отдан тушдилар-да, шу ерда ёнбошлаб жон таслим қилдилар (иккинчи ривоятда: қўшхоналарига бориб, кечаси, яъни ҳижратнинг 256 йили рама-

зон ойининг охирги куни, шанба кечаси вафот этдилар). Эртаси ҳайит куни жаноза ўқилиб, шу Хартангда дағын қилиндилар. Шунда имомнинг ёшлари ўн уч кун кам олтмиш иккита эди (“Иршод ас-Сори” 1-жилд, 139-бет).

Жаноби Пайғамбар ъалайхиссаломнинг: “Мен яхши ва олий одоб ва ахлоқларни камолотта етказиши учун пайғамбар қилиб юборилдим”, деган муборак сўзларига қараганда ва динлар тарихини варақлаганда шу нарса аён бўладики, ўтмишдаги ҳамма пайғамбарлар ҳам ўз умматларига яхши хулқа эга бўлишларини тарғиб қилганлар. Шунинг учун саҳобий ва тобеинлардан ривоят қилинган ҳадис ва хабарлар орасида ахлоқда доирлари алоҳида ўрин тутади. Китоб тасниф қилган кўп муаллифларнинг асарлари асосан бошқа мавзуларда бўлса ҳамки, ахлоқ ва одоб ҳақида озми-кўпми сўз юритмай ўтмаганлар. Жумладан, Расулуллоҳ ва саҳобийлар ҳадисларини жамлаган машҳур “Кутуб сittа” (“Олти китоб”) муаллифлари ҳам ўз китобларида одоб ҳақидаги ҳадисларга катта ўрин берганлар. Ҳусусан имом Бухорий Қуръон-и каримдан кейин энг саҳиҳ ва эътиимодли ҳисобланадиган шоҳ асарлари тўрт жилдлик “Ас-Жомеъ ас-саҳиҳ”да одоб ҳақидаги ҳадисларни бир китобда жамланган эса-да, аммо бундаги ҳадислар сони бутун Ислом оламини яхши одоб ва ахлоқда тарбиялаш учун ул жанобга кифоя қилмайдигандек сезилганилигидан каттароқ ҳажмдаги мазкур “Ал-Адаб ул-муфрад” ҳадислар тўпламини яратдилар. Бу асарда 1359 та ҳадис ва хабарлар 645 бобда жам қилинган.

“Ал-Адаб ул-муфрад” да бошқа муаллифларнинг асарларида учрамайдиган бир қанча ҳадис ва хабарлар бор. Танқидчи мухадислардан баъзиларининг сўзига қараганда “Ал-Адаб ал-муфрад” даги ҳадисларнинг иснодлари эътиимод жиҳатидан муаллифнинг “Ал-Жомеъ ас-саҳиҳ”ларидаги ҳадисларнинг иснодига яқинроқ бўлиб, “Олти китоб”даги ҳадислар иснодидан юқори ҳисобланади.

“Ал-Адаб ал-муфрад” китоби 1306/1889 йили Ҳиндистоннинг Бихар вилоятидаги “Ал-Халилий” матбаасида, икки марта Константинада ва 1349/1930 йили Қоҳирадаги “Ал-Фозийя” матбаасида чоп этилган. Бундан ташқари кўп мамлакатларда унинг кўлёзма нусхалари ҳам сақланган, лекин, афсуски, бу қимматли асарга шарҳ, ҳошия ёки таълиқалар ёзишга деярли эътибор берилмаган.

Сайд Сиддик Ҳасанхон 1306/1889 йили асарни урду тилига таржима қилиб, шу йилнинг ўзида нашр қилдирган ва унга “Тавфиқул Борий” (“Холиқнинг ёрдами”) деб ном қўйган. Шундан кейин уни мавлоно Абдулғаффор деган киши ҳам таржима қилган ва 1309/1891 йили “Ал-Халилий” матбаасида чоп эттирган. Бу иккала таржимада ҳам асарнинг барча иснодлари тушириб қолдирилган ва фойдаланган манбааларида баязни хато ва ғалатлар бўлишига қарамай, уларни тузатмасдан таржима қилавергандарини мутаржимларнинг ўzlari ҳам эътироф этганлар.

Кейинчалик Ҳайдарободдаги “Усмония” дорулғунунининг профессори Сайид Фазлulloҳ Жилоний “Ал-Адаб ал-муфрар” нинг бир қанча қўллэзмаларини топиб, бир-бирига таққослагандан кейин тўри бир нусхасини аниқлаб, уни тартибга солишга муваффақ бўлди ва бу қимматли асарга ўзи шарҳ ёзиб, “Фазлulloҳи-с-самад фи тавзихи-л-Адаби-л-муфрар” (“Ал-Адабу-л-муфрарни тушуниришда Аллоҳнинг фазли”) деб қўйди. Ўрта Осиё ва Қозогистон мусулмонлари диний бошқармасининг ташаббуси билан бу асарнинг матни 1390/1970 ва 1400/1980 йиллари икки маротаба араб тилида чоп этилди. Бизнинг ушбу изоҳли таржимамиизда ҳам мана шу иккинчи нашрдан фойдаланилди.

Эндиликда араб тилидан бехабар китобхонларимиз ҳам бу муборак асар мазмунидан хабардор бўлиб, келгуси авлодларни ҳусни одоб ва макориму-л-ахлоқ қоидалари асосида тарбиялаб боришлиари учун ёрдам сифатида уни ўзбек тилига биринчи марта қилинган таржимасини қимматли китобхонларимизнинг эътиборларига ҳавола этамиз.

Шамсаддинхон БОБОХОНОВ
1990

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

Би - сми - ллоҳи - р - раҳмони - р - раҳийм

1-боб. Ота-онага эътибор ҳақида

Жаноби раббил оламиининг: “Биз ҳамма иңсонни ота-онасига яхшилик қилишини буюрдик” (29:8) деган ояти каримаси ҳақида

1. Абдуллоҳ ибн Масъуд (р.а.) айтдилар: «Мен Расулуллоҳ (с.а.в.)дан қиласидан амалларимиздан Аллоҳ таолога энг севимлиси қайси, деб сўрадим. Расулуллоҳ (с.а.в.): “Фарз намозларни ўз вақтида ўқиш”, — дедилар. Мен: “Ундан кейин қайси?” — десам, Расулуллоҳ: “Ундан кейин Аллоҳ таоло йўлида жиҳод қилиш”, дедилар. Абдуллоҳ

¹ «ал-Адаб ал-муфрад» китоби нашр қилинган 1990 йилда Куръон-и каримнинг таржималари энди юзага келаётган ва бу таржималар ҳам баҳсли пайтлар бўлғаниллигидан ойатлар таржимаси Шамсуддинхон Бобохоновнинг ўз талқинида берилган эди. Бугунги кунга келиб Муқаддас Китобнинг таржималари ўзек тилида бир нечта бўлди. Шамсуддинхон Бобохоновнинг ўзи Китобнинг 30-порасини таржима қилиб 1991-1992 йилларда араб, ўзек ва рус тилларидада нашр эттириди. Олтинхон тўра Китобнинг таржимасини 1956 йилда хорижда туриб ўзбекчага ўгирган ва 1975 йилда Каракида нашр эттирган экан, биз ўша таржимани 1994 йилда Тошкентда нашр этдик ва тўлдирилган иккинчи нашри 2002 йилда «Фан» нашриёти орқали нашр этилди. 1990 йилда Алоуддин Мансурнинг таржимаси юзага келди, шайх Муҳаммад Содик Муҳаммад Юсуф «Тафсири Ҳилол»да тафсир билан таржима қилди ва уни 1991-1998 йиллар мобайнида турли жойларда нашр эттириди, Мутталлиб Усмонов раҳбарлигидаги ижодий гуруҳнинг ҳам таржима ва тафсири вужудга келди ва 2004 йилда нашр этилди. Лекин булар орасида шайх Абдулазиз Мансур таржимаси уламолар иттифоқи билан тасдиқ этилган ва оммага яхши танилган. Шунинг учун бу ўринда шу таржимадан иқтиbos қилинди.

ибн Масъуд: “Расулуллоҳдан мен шуларнигина сўрадим. Агар саволимни давом эттираверсам, Расулуллоҳ (с.а.в.) ҳаммасига жавоб бераверардилар”.

2. Абдуллоҳ ибн Умар (р.а.)дан ривоят қилинди. У киши: “Аллоҳ таолонинг рози бўлиши отанинг рози бўлишига ва унинг фазаби ҳам отанинг фазабига боғлиқдир”, дедилар¹.

2-боб. Онани рози қилиш ҳақида

3. Баҳз ибн Ҳаким (р.а.) отаси ва бобосидан ривоят қилди, бобоси айтди: «Расулуллоҳдан: “Эй, Расулаллоҳ, мен яхшилигимни кимга қилсан бўлади?” — деб сўрадим. “Онангга”, дедилар. Мен шу саволимни уч маротаба қайтарсам ҳам, Расулуллоҳ: “Онангга”, деявердилар. Тўртинчи маротаба сўраганимда: “Отангга ва яқин бўлган қариндошларингга”, дедилар.

4. Ато ибн Ясор (р.а.) айтдилар: «Абдуллоҳ ибн Аббос (р.а.) олдиларига бир киши келиб: “Мен бир хотинга совчи юбордим. У мени қабул қилмай, бошқа бир кишига тегиб кетди. Жаҳлим чиқиб, у хотинни ўлдирган эдим. Энди нима қилсан Аллоҳ таоло тавбамни қабул қиласди?” — деб сўради. Шунда Абдуллоҳ: “Онанг барҳаётми?” — деб сўрадилар. У: “Йўқ, вафот этгандар”, деган эди, Абдуллоҳ: “Ундей бўлса Аллоҳ таолога тавба қил ва тоқатинг борича тоат-ибодат қилиб, унга яқин бўлишга ҳаракат қил”, дедилар». Ато ибн Ясор айтдилар: «Мен Абдуллоҳ ибн Аббосга бориб, сиз нима учун

¹ Имом Термизий бу ҳадисни Расулуллоҳ сўзлари деб марфу. ҳам Ибн Умарнинг сўзлари деб мавқув деганлар. Агар бирон ҳадис марфуми, мавқуфми, деб ихтилоф қилинганда, марфу асос қилиб олинади (Ф.с.).

у кишидан онанг тирикми, деб сўрадингиз», деганимда, у киши Аллоҳ таолога онани рози қилишдек мақбулроқ ҳеч бир амал борлигини билмайман. Шунинг учун онанг тирикми, деб сўраган эдим”, дедилар”.

Яъни онаси тирик бўлиб, бола ҳақида дуо қилган бўлса, одам ўлдиришдек катта гуноҳ бўлса ҳам, ўз фазлу карами билан авф қилишидан умид қиласдим, демоқчи бўлса қерак (т.).

3-боб ҳам «Ота-онага яхшилик ва эътибор», деб аталиб, ундаги 5-б-ҳадисларда айнан 1-2-ҳадислардаги мазмун тақорорланган.

4-боб. Ота-она зулм қилса ҳам, уларга яхшилик қилавериш ҳақида

7. Абдуллоҳ ибн Аббос (р.а.)дан ривоят қилинди. “Қайси бир мусулмон фарзанди савоб умиди билан эрталаб ота-онасини зиёрат қилса, Аллоҳ таоло унга жаннатдан иккита эшик очади. Агар улардан биттасини зиёрат қилса, унга жаннатнинг бир эшигини очади. Бола ота-онасидан қайси бирини хафа қилса, уни рози қилмагунча Аллоҳ таоло ундан рози бўлмайди”, дедилар. Шунда бир киши: “Агарда ота-оналар болага зулм қилса, бола нима қилиши керак?” – деб сўради. Абдуллоҳ: “Агар улар болага зулм қилсалар ҳам бола уларни ранжитмаслиги керак”, дедилар.

5-боб. Ота-онага мулойим гапириш ҳақида

8. Тайсала ибн Майёс (р.а.) айтдилар: «Мен Нажда ибн Омир Хорижийнинг асҳоблари билан бўлиб гуноҳлар қилдим. Шуларни ўзимча катта гуноҳ деб ҳисоблаб, Абдуллоҳ ибн Умар (р.а.)га бориб айтдим. Шунда Абдуллоҳ ибн Умар (р.а.): “Булар катта гуноҳ эмас, катта гуноҳлар тўққизатадир, улар: Аллоҳ таолога ширк келтириш, одамни ўлдириш, уруш майдонидан қочиш, афиға хотинни фоҳиша

деб туҳмат қилиш, рибо, етимлар молини емоқ, Аллоҳ таолонинг борлигини инкор қилиш, одамларни масхара қилиш, камситиш, ота-онани хафа қилиб йиглатиш — мана шулар катта гуноҳдир”, дедилар. Кейин Абдуллоҳ ибн Умар менга қараб: “Эй, Тайсал! Сен дўзахдан қўрқиб жаннатга киришни хоҳлайсанми?” — дедилар. Мен: “Жаннатга киришни албатта хоҳлайман”, деганимда, у киши: “Ота-онанг тирикми?” — деб сўрадилар. Мен: “Отам ва-фот этган, аммо онам борлар”, дедим. Абдуллоҳ (р.а.): “Катта гуноҳлардан ўзингни сақлаганингдан кейин онанга қаттиқ гапирмасант, унинг об-овқатини бериб турсанг, албатта жаннатга кирасан”, дедилар».

Ямомалик Нажда ибн Омир (ёки Уваймир) Абу Ҳанифа мазҳабига эътиқод кўйган киши эди. У хаворијклар яъни адашган оқим) бошлини бўлиб, уларнинг эътиқодича, кишилар учун имом (халифа ёки амир) бўлиши шарт эмас. Одамларнинг ўзлари ҳақни ноҳақдан ажратса билишлари ва ўз-ўзларини, жамият йўналишини бошқара билишлари керак (Муҳаммад Абу Зухра, “Ал-Мазоҳиб ал-Исломия”, 33-бет) (т.).

9-ҳадис. Куръон-и каримдаги Аллоҳ таолонинг раҳимлилик юзасидан ота-онангга камтарлик қанотингни қоқиб тур (17:24), мазмунидаги сўзига Ҳишомнинг отаси Арат ибн Зубайр (р.а.): “Ота-онанг нимани истаса, ўшани ижро қилишдан чекиниш қилма”, деб тафсир қилган эдилар.

6-боб. Ота-она ҳақини адo қилиш ҳақида

10. Абу Ҳурайра (р.а.) айтдилар: «Расулуллоҳ (с.а.в.): “Боланинг отаси бировнинг қули бўлган бўлса, уни хўжасидан сотиб олиб озод қилмагунча, унинг ҳақини адo қилган бўлмайди”, дедилар».

11. Абу Мусо Ашъарий (р.а.)нинг ўғли Абу Бурда (р.а.)нинг айтишларича, Абдуллоҳ ибн Умар (р.а.) бир яманлик одам ўз онасини опичлаб, хонаи Каъбани

тавоф қилдириб юрганини күрдилар. У одам қуидаги байтни охант билан ўқирди:

Онаи зорим учун бўйнимни эгган теваман.

Тевага минганд онам ҳорсалар ҳам мен чарчамам.

У шуни ўқиб туриб Абдуллоҳга қаради-да, эй, Абдуллоҳ ибн Умар, мана шу хизматим билан мен онамнинг ҳақини адо қила олмадимми, деб сўради. “Йўқ, бу хизматинг сени туғиши вактида онангни қийнаб тутган тўлғоқларининг биттасига ҳам баробар эмас”, деди. Кейин Абдуллоҳ ибн Умар (р.а.) хонаи Каъбани тавоф қилдилар ва мақоми Иброҳимга бориб, икки ракъат намоз ўқиб олиб, менга қараб: “Эй, Абу Мусо Ашъарийнинг ўели! Мана шу ерда ўқиладиган икки ракъат намоз ўзидан илгариги гуноҳларга каффорат бўлади”, дедилар”.

12. Абу Мурра айтдилар: “Марвон ибн Ҳакам Мадинадан бирор жойга сафарга кеттанида ўз ўрнига Абу Ҳурайра (р.а.)ни қолдириб кетарди. Абу Ҳурайра (р.а.) Зу-л-Хулайфада туриб, ўзлари бир хонада, оналари бошқа хонада яшарди. Абу Ҳурайра (р.а.) қачон ўз хоналаридан ташқарига чиқадиган бўлсалар, оналарининг эшлиги олдига келиб салом берардилар-да: “Мени ёшлигимда тарбият қилганингиз учун сизга Аллоҳ таолонинг раҳмати бўлсин”, дер эдилар. Оналари ҳам у кишининг саломларига жавоб қайтариб: “Катта бўлганингда менга яхшилик қилаётганинг, розилигимни олаётганинг учун сенга ҳам Аллоҳ таолонинг раҳмати бўлсин”, - дер эдилар. Абу Ҳурайра (р.а.) ташқаридан қайтиб келганларида ҳам она-бola ўртасида шу муомала такрорланарди”.

Абу Мурра — Абу Толибнинг қизи Умму Хонининг ёки Ақилнинг озод қилган кули эди (т.).

13. Абдуллоҳ ибн Амр ибн Осс (р.а.) айтдилар: «Бир киши Расулуллоҳ (с.а.в.) ҳузурларига ҳижрат қилмоқ учун байъат қилишга келди. Аммо ота-онаси унинг

кетишига рози бўлмай, хафалиқдан йиғлаб қолган эдилар. Шунда Расулуллоҳ (с.а.в.): “Сен ҳозир ота-онанг олдига бор! Ҳижрат қиласман деб уларни хафа қилганингдек, энди ҳижрат қиласмайдиган бўлдим, деб уларни хурсанд қил”, — дедилар».

Абу Муррадан ривоят қилинган 14-ҳадис 13-ҳадиснинг мазмунан тақроғи, аммо унда Абу Хурайра (р.а.)нинг асл исми шарифи Мусо ибн Йаъқубдан эшитгани бўйича Абдуллоҳ ибн Амир эканлиги эслатилади.

7-боб. Ота-онага оқ бўлиш ҳақида

15. Абу Бакра (р.а.) айтдилар: “Расулуллоҳ (с.а.в.): “Мен сизларга гуноҳларнинг энг каттасини айтиб берайми?” — деб уч мартаба сўрадилар. Саҳобийлар: “Эй, Расулуллоҳ, айтиб беринг”, дейишди. “Аллоҳ таолога ширк келтириш ва ота-онага оққ бўлиш”, дедилар. Расулуллоҳ (с.а.в.)шу вақтда ёнбошлаб ўтирган эдилар, кейин яхшилаб ўтириб олдилар-да: “Огоҳ бўлинглар! Шу катта гуноҳлардан бири ёлғон гапирмоқ, туҳмат қилмоқдир”, дедилар. Шу охирги сўзларини шу қадар кўп тақрорладиларки, мен ичимда Расулуллоҳ (с.а.в.) чарчадилар, энди гапларини тўхтатсалар ҳам бўларди, дедим”.

Ота-онага оққ бўлиш — ота-онага озор бериш, хафа қилиш ва буйруқларини бажармасликдан иборатdir. Уларнинг фарзандга сени оқ қилдим, дейишлари шарт эмас, диллари оғришининг ўзиёқ фарзанднинг оқ бўлганидир (т.).

16. Муғира ибн Шульба (р.а.)нинг котиблари Варрод айтди: “Ҳз. Муовия (р.а.) Муғирага: “Расулуллоҳ (с.а.в.) дан эшитган ҳадисларингдан менга ёзиб юбор”, деб хат ёздилар. Шу хатга жавобан Муғира: “Мен Расулуллоҳ (с.а.в.)дан эшитдим: кўп савол сўрашдан, молни зое қилишдан ва асоссиз гапларни оғиздан оғизга нақл қилиб юришдан қайтарар эдилар”, деган ҳадисни Муғира айтиб турдилар ва мен ёзиб бердим”.

Кўп савол сўрашдан мурод – бирор эҳтиёж бўлмай туриб тиланчлилик қилиш ёки ҳаётда учрамайдиган воқеа ва масалаларни сўраш ёхуд киши ўзига тегишли бўлмаган бехуда хабарларни суриштириб юрши кабилалардир. Аммо молин зое қилиш эса, уни ноўрин, дунё ва охират учун ҳам фойдаси тегмайдиган жойларга сарфлашдан иборатдир, бинобарин, исрофгарчлилик Аллоҳ таоло олдида гуноҳ ҳисобланади (т.).

8-боб. Ота-онасига лаънат ўқиганга Аллоҳнинг лаънати бўлсин

17. Абу Туфайл Омир ибн Восила (р.а.) айтдилар: ҳазрат Али (к.в.)дан сўралганда, ҳз. Али (к.в.): “Пайғамбаримиз (с.а.в.)нинг ўзимизга хос айттан гаплари фақат мана шу қиличимнинг қинидагилардир”, дедилар-да, ундан бир сахифа қоғоз чиқардилар. Бу сахифада: “Аллоҳ таолодан бўлак нарсалар номига атаб бирор жонлиқни сўйган кишига, ота-онасига лаънат ўқиган кишига ва шариатда бўлмаган нарсаларни дин номидан пайдо қилгандарга йўл берган кишига ҳам Аллоҳ таолонинг лаънати бўлсин”, деган ҳадис-и шариф ёзилган экан.

Бу ҳадисда айтилган тафсилот 27-ҳадисда келади. Ота-она лаънат ўқин уларни сўкиндан ва Аллоҳнинг лаънати эса, ўз раҳматидан маҳрум қилиши демакдир (т.).

9-боб. Гуноҳ бўлмаган ҳолларда ота-она амрига итоат қилиш ҳақида

18. Абу Дардо (р.а.) айтдилар: “Расулуллоҳ (с.а.в.) менга қуйидаги тўққизта амални буюрдилар ва дедиларки: “Гарчи мажақданиб кетсанг ҳам ёки ўтда ёндирилсанг ҳам Аллоҳ таролога ширк келтирма, фарз на мозни қасддан тарк қилма, уни қасддан тарк қилувчи кишилардан Аллоҳ таолонинг зиммаси ажрайди. Маст қиладиган ҳаром ичимликларни асло ичма, чунки улар

ҳамма ёмонликларнинг қалитидир. Ота-онангта итоат қил, агар улар дунёдан воз кеч десалар ҳам хурматлари учун буйруқларини ижро қил! Гарчанд ишбоши бўлган одамдан кўра ўзингни шу амалга муносиброқ деб билсанг ҳам улар билан амал талашма (итоат қил). Ёнингдан аскарлар қочса ҳам ва ўзинг ҳалокатга учрайдиган бўлсанг ҳам уруш майдонидан қочма! Қўлингда бор мол-мулкингдан қарамоғингдаги аҳлу аёлларининг сарф қил! Хотин ва болаларингта калтак кўтарма, тўғри йўлдан юрмаса, бола-чақаларингни Аллоҳ таолонинг қаҳри-ғазабига дучор бўлишлари билан кўрқит”.

Аллоҳ таоло зиммасининг ажраши – уни ўз паноҳида сақламаслигига ишора.

Куръонда айтилишича, урини йўли билан бўлса ҳамки, уларга одоб-ахлоқ ўргат, бўйсунмасларидан кўрқсанг насиҳат қил, насиҳатни қабул қилмасалар, уларни ўзингдан четлат ва шунда ҳам бўлмаса, уриш билан уларни кўрқит, таҳдид қил (4:34). (т.).

19-ҳадис 13-ҳадиснинг айнан тақрори, фақат унда жиҳод қилмоқчи бўлган кишига Расулуллоҳ «Ота-онангни рози қил», деб айтганлар.

20. Абдуллоҳ ибн Амр ибн Осс (р.а.) айтдилар: «Расулуллоҳ (с.а.в.) ҳузурларига жиҳодга боришини талаб қилиб бир киши келди. Шунда Расулуллоҳ (с.а.в.): “Ота-онанг тирикми?” – деб сўрадилар. У киши: “Ҳа, ота-онам борлар”, деди. Шунда Расулуллоҳ (с.а.в.): “Ота-онанг учун жиҳод қил!” – дедилар».

Яъни мушриклар билан қонли урунга чиқиш шарт эмас, энг мақбули кекса ота-онага хизмат қилиш, уларни рози қилиб, дуоларини олиш, тирикчиликларидай хабардор бўлиб туришининг ўзи сен учун жиҳоддир. Жиҳодни фақат қонли уруш маъносидан тушениш Куръон-и Карим ва ҳадис-и шариф маъноларини нотўғри англашга олиб келади, бинобарин, жиҳод фақат қонли уруш эмас, нафс шароратини енгиш, ахлоқий бузилишларга қарши кураша билиш ҳам жиҳодга киради (т.).

10-боб. Ота-она дуосини олмай жайнатга кириб бўлмас

21. Абу Ҳурайра (р.а.) айтдилар: “Расулуллоҳ (с.а.в.): “Хор бўлсин, хор бўлсин, хор бўлсин!” – деб ўн марта-

ба такрор қылдилар. Шунда саҳобийлар: “Ё Расулаллох, кимни айтаяпсиз?” — деб сұрашды. Расулуллох (с.а.в.): “Ота-онасининг иккаласи ёхуд битталари кек-сайиб қолган вақтида (уларни рози қилмай) ўзини дўзахга тушишга мубтало қылган кишини”, дедилар.

11-боб. Ота-онасини рози қылган кишининг умри узоқ бўлиши ҳақида

22. Саҳл ибн Муоз (р.а.) айтдилар: “Расулуллох (с.а.в.): “Ким ота-онасини рози қилса, унга тубо насиб бўлиб, Аллоҳ таоло унинг умрини ҳам зиёда қиласи”, дедилар”.

Банданинг умри азалдан тақдир қилинган. Бу ўринда умринг узоқ бўлиши деган гап фаровонликка, ризқнинг мўллигига, дунёвий ишларнинг баракали бўлишига ишорадир.

Тубо — жаннатдаги бир дараҳт номи (т.).

12-боб. Мушрик ота учун Аллоҳдан афв сўрамаслик ҳақида

23-ҳадис. Абдуллоҳ ибн Аббос (р.а.) айтдилар: «Аллоҳ таолонинг: «Раббингиз, Унинг Ўзигагина ибодат қилингизни ҳамда ота-онага яхшилик қилишни амр этди. (Эй, инсон!) Агар уларнинг бири ёки ҳар иккиси хузурингда кексалик ёшига етсалар, уларга «уф!..» дема ва уларни жеркима. Уларга (доимо) ёқимли сўз айт! Уларга меҳрибонлик билан хорлик қанотини паст тут ва (дуода) айт: «Эй, Раббим! Мени (улар) гўдаклик чоғимда тарбиялаганларидек, Сен ҳам уларга раҳм қилинг»(17:23, 24), деган оятларнинг ҳукми «Тавба» сурасидаги: «На пайғамбар ва на мўминлар мушриклар учун, гарчи улар қариндошлари бўлса ҳам — уларнинг дўзах аҳли эканлари маълум бўлгандан кейин — истиффор (гуноҳларини кечиришни) сўрашлари жоиз эмас», деган оят билан насх қилинган (9:113)”, дедилар».

Уф — жеркиш, сендан безор бўлдим, деган маънода (т.).

13-боб. Ота-она мушрик бўлса ҳам яхшилик қилиш ҳақида

24. Саъд ибн Аби Вақъос (р.а.)дан ривоят қилинди, у киши: “Аллоҳ таоло Куръон-и каримдаги тўрт оятни менинг ҳақимда туширди. Онам: сен Муҳаммаддан ажралмагунингча мен ҳеч нарса емайман ҳам, ичмайман ҳам, деб қасам ичган эди. Шунда Аллоҳ таоло: «Агар улар (яъни ота-онанг сени ўзинг билмаган нарсаларни Менга шерик қилишга зўрласалар, у ҳолда уларга итоат этма!..» Аммо уларга яхшилик қилавериш буюрган. (31:15). Иккинчи оят: фазотда олингган ўлжа моллар ичиди бир қилич менга яхши кўринди. Пайғамбаримиз (с.а.в.)дан шу қилични менга беринг, деб сўраганимда, Аллоҳ таоло: «Сиздан (эй, Муҳаммад!) ўлжалар ҳақида сўрайдилар...», деган “Анфол” сурасининг 1-оятини туширди. Учинчи: мен бетоб бўлиб қолган вақтимда Расулуллоҳ (с.а.в.) аҳволимни сўрагани келдилар. Шунда мен: “Ё, Расулатдоҳ, мен молларимни тақсим қилиб кўймоқчиман. Шундан ярмини Аллоҳ таоло йўлига васият қилсан бўладими?” – деб сўрадим. Расулуллоҳ (с.а.в.): “Йўқ, бўлмайди”, дедилар. “Бўлмаса уларнинг учдан бирини васият қилсан”, деганимда Расулуллоҳ (с.а.в.) сукут этдиilar. Мана шундан кейин молларимнинг учдан бирини васият қилиш жоиз бўлди. Тўртинчи: ансорлардан бир нечтаси билан ўтириб ичкилик ичдик. Шунда улардан биттаси теванинг ияги билан менинг бурнимга урди. Кейин Расулуллоҳ (с.а.в.) хузурларига борганимда, Аллоҳ таоло ичкиликни ҳаром қилиб оят туширди (2:219)¹, дедилар.

¹ Васият ҳақида оят йўқ, бу ҳақдаги ҳукм Расулуллоҳ ҳадислари билан сабит бўлган (Ф.с.).

² Бир қатор муфассирлар ичкиликнинг манъ этилиши уч босқичдан иборат эканлигини кўрсатиб ўтганлар. «Умар ибн Хаттоб

25. Абу Бакр Сиддиқ (р.а.)нинг қизлари Асмөй (р.а.) айтдилар: “Онам бирор нарса умидида хузуримга келди. Шунда Расууллоҳ (с.а.в.)дан: “Онам келиб қолди. Унга силаи раҳм қилиб бирор нарса берсам бўладими?” – деб сўрадим. “Ҳа, силаи раҳм қилсанг бўлади”, дедилар”. Ибн Уйайна (р.а.) айтдилар: «Дин тўғрисида сизлар билан урушмаган ва сизларни ўз юртингиздан (ҳайдаб) чиқармаган кимсаларга нисбатан яхшилик қилишингиз ва уларга адолатли бўлиншингиздан Аллоҳ сизларни қайтармас» (60:8)), деган оятни туширди”.

Асмоънинг онаси Қайла бинт Абду-л-Иззи Исломни қабул қилмаган эди (т.).

26-ҳадис. Абдуллоҳ ибн Умар (р.а.) айтдилар: “Отам ҳз. Умар ибн Хаттоб (р.а.) ипакдан икки қават тикилган бир кийимни сотиб олишни жаноб Расууллоҳга тавсия қилиб: “Ё Расулаллоҳ, буни жумъя кунлари ва атрофдан элчилар келганда кийиб чиқасиз”, дедилар. Расууллоҳ (с.а.в.)

(р.а.) ва бошқа саҳобийлар май ақл ва бойликни кетказувчи оғат эканидан Пайғамбар (а.с.)га шикоят қылганларидан кейин «Бақара» сурасининг мазкур ояти (219-ояти) ваҳий қилинган. Иккинчи босқич – Абдураҳмон ибн Авф маст ҳолда имомлик қылганларида, оятни кўпол равишда бузиб қироат қилган. Шундан кейин «Нисо» сурасининг 43-оятида маст ҳолатда намозга яқинлашмаслик буюрилган. Учинчи ва охирги босқич – Атбон ибн Молик деган саҳобийнинг уйида зиёфат пайтида маст бўлиб қолган меҳмонлар ўзаро жанжаллашиб қолганлар. Шундан кейин Умар ибн Хаттоб (р.а.) Аллоҳга илтижо билан: «Эй, худойим, май тўғрисида кескин бир ҳукм нозил эт!» – деб дуо қылганларида «Моида» сурасининг 90-ояти билан май ичиш қаттий манъ этилган» (шайх Абдулазиз Мансур, «Куръони карим маъноларининг таржимаси ва тафсири, «Тошкент Ислом университети матбба-нашриёт бирлашмаси, 2004, 34-бет). Гарчи таржимон Куръони каримнинг «Бақара» сурасидаги 219-оятни кўрсатса ҳам, бу ўринда «Моида» сурасининг 90-ояти ҳақида гап бормоқда (м.м.).

отамнинг таклифларини қабул қылмай: “Бундай кийимни охиратдан насибаси йўқ кишилар кияди”, дедилар. Шундан кейин Расууллоҳ (с.а.в.)нинг ўзларига шундай кийимлардан қанчаси ҳадя сифатида келиб қолди-да, ундан биттасини отамга юбордилар. Отам: “Ё Расууллоҳ, буни мен нима учун кияман, ахир ўзингиз бундай кийимни охиратдан насибаси йўқ кишилар кияди”, деган эдингиз-ку, деганларида, Расууллоҳ: “Мен сизга киясиз деб эмас, балки сотиб, ақласини бирор ҳожатингизга яратарсиз ёки бирор кишига кийдиарсиз, деб юбордим”, дедилар. Ҳз. Умар (р.а.) ўша кийимни ҳамон мусулмон бўлмаган бир биродарларига юбордилар”.

14-боб. Ота-онани сўкмаслик ҳақида

27. Абдуллоҳ ибн Амр Осс (р.а.) айтдилар: «Расууллоҳ: “Киши ўз ота-онасини сўкиши катта гуноҳдир”, дедилар. Саҳобийлар: “Ё Расууллоҳ, киши ўз ота-онасини ҳам сўқадими?” — деб сўрашганда, Расууллоҳ: “У киши бир одамни сўқади, у одам ҳам аввал сўккан кишининг отасини ҳам, онасини ҳам сўқади”, дедилар».

Демак, киши бирорни сўксса, кейин ўша одам унинг ота-онасини ҳам сўқади, шу билан у билвосита ўз ота-онасини сўккан бўлади.

28. Абдуллоҳ ибн Амр (р.а.): «Кимки отасининг сўкилишига сабаб бўлса, Аллоҳ таоло олдида катта гуноҳга қолади». дедилар.

15-боб. Ота-онага оққ бўлишнинг укубати ҳақида

29-ҳадис. Абу Бакр (р.а.) Расууллоҳ (с.а.в.)дан ривоят қилдилар: «Расууллоҳ (с.а.в.): “Азоб-уқубат қиёмат кунига асрар қўйилгандан ташқари, шу дунёнинг ўзида ҳам инсоннинг ўзига жабр етказадиган гуноҳ — ки-

шиларга зулм қилиш ва қавм-қариндошларга қилинадиган силаи раҳмни узиб қўйишдир”, дедилар.

30-ҳадис. Имрон ибн Ҳусайн (р.а.) айтдилар: «Расулуллоҳ саҳобийлардан: “Зино қилиш, маст қиласидиган ичимликларни ичиш ва ўрилик қилиш ҳақида нима дейсизлар?” — деб сўрадилар. Улар: “Буларнинг хукмини Аллоҳ таоло ва унинг Расули биладилар”, деб жавоб бердилар. Шунда Расулуллоҳ (с.а.в.): “Булар ўтакеттан қабоҳат ишлар бўлиб, охиратда ҳам, бу дунёнинг ўзидаги ҳам уларнинг уқубати, жазоси белгилангандир. Мен сизларга гуноҳларнинг энг катталарини айтиб берайми?” Улар: “Аллоҳ рабби-л-оламийнга ширк келтириш ва ота-онага оққ бўлиш”, дедилар-да, суюниб ўтирган ҳолатларини ўзгартириб тиз чўкиб олдилар ва “ҳамда ёлғон сўзлаш”², деб қўшиб қўйдилар.

16-боб. Ота-онанинг йиглаши ҳақида

31. Абдуллоҳ ибн Умар (р.а.): “Ота-онанинг йиглаши боладан норози бўлганликларидан далолат беради ва бу эса катта гуноҳлардандир”, дедилар.

17-боб. Ота-оанинг дуоси ҳақида

32. Абу Ҳурайра айтдилар: «Расулуллоҳ (с.а.в.): “Уч тоифа кишиларнинг дуоси ҳеч шубҳасиз Аллоҳ таоло қошида мақбулдир: мазлум кишининг дуоси, мусо-фирнинг дуоси ва ота-онанинг дуоси”, деганлар».

¹ Ҳар қандай зулм ҳақсизлик, деб англашилгани каби мусулмон тузумига қарши бориш ҳам зулм, деб тушунилади (Ф.с.).

² Расулуллоҳ (с.а.в.)нинг: «Ал кazzабу ло уммати», яъни ёлғончи менинг умматим эмас, деган ҳадислари машҳурлигини муҳаддисларнинг аксарияти ривоят қиласидилар (м.м.).

33. Абу Ҳурайра (р.а.)дан ривоят қилинди. У киши: “Мен Расулуллоҳ (с.а.в.)дан қўйидаги ҳадисларни эшитдим: “Биби Марйамнинг ўғиллари ҳз. Ийсо (а.с.) билан Журайжга сўзлаган боладан бўлак ҳеч бир бола бешикдалигида гапирган эмас”, дедилар. Саҳобийлар: “Ё Расулаллоҳ, Журайж ва унга сўзлаган бола ким эди?” — деб сўрашганда, Расулуллоҳ (с.а.в.) ривоятни айтиб бердилар: “Журайж ўз ибодатхонасида ибодат билан машғул бир роҳиб бўлиб, ибодатхонаси атрофида бир подачи сигирларни ўтлатиб юрар эди. Шу ибодатхона жойлашган қишлоқда турадиган бир хотин подачи ёнига келиб-кетиб турарди. Журайж бир куни намоз ўқиб турган вақтида онаси чақирди. Журайж анча хаёлга чўмди: намозида давом этаверсинми ёки уни бузиб, онасига жавоб қилсинми? У ўйланиб-ўйланиб, охири онасига жавоб қайтармади ва намозида давом этаверди. Онаси иккинчи ва учинчи мартаба чақирганда ҳам у жавоб қайтармагач: “Аллоҳ таоло сени фоҳиша хотинларга йўлиқтирсин”, деб дуойибад қилиб, қайтиб кетди. Шундан кейин ўша подачи олдига келиб юрадиган хотин бир бола туғиб қўиди. Уни подшоҳ олдига келтириб сўроқ қилинганда: “Бу бола ибодатхонадаги роҳибдан бўлган”, деб даъво қилиди. Подшоҳ: “Унинг ибодатхонасини бузиб, ўзини менинг ҳузуримга олиб келинсин”, деб буйруқ қилди. Подшоҳнинг буйруғига асосан ибодатхона бузилиб, Журайжнинг қўли-ни арқон билан боғлаб, подшоҳ ҳузурига келтирдилар. Уни олиб келаётганларида йўлла томоша қилиб турган фоҳиша хотинларга кўзи тушди-да, бир кулиб қўиди. Кей-ин подшоҳ ундан сўроқ қилиб: “Бу хотин туғилган болани сендан бўлган, деб даъво қилаётибди”, деди. Журайж хотинга қараб: “Шундайми?” — деди.

Хотин: “Ха, шундай”, деди. Шунда Журайж онанинг бағрида турған ча-қалоққа қараб: “Эй, бола, сенинг отанғ ким?” — деб сүради. Чақалоқ тилга кириб: “Отам подачи”, деб жавоб берди, унинг гапини ҳамма эшилди. Подшоҳ Журайжга узр айтib: “Энди ибодатхонани биз янгидан қуриб берамиз”, деди. Журайж буни қабул қилмагач: “Бўлмаса кумушдағ қурайликми?” — деди. Журайж буни ҳам қабул қилмай: “Уни аввалги ҳолига келтириб берилса кифоя”, деди. Подшоҳ: “Хўш, менга айт-чи, кўлингни боғлаб олиб келаётганларида нима учун кулдинг?” — деб сўраганда, у: “Юз берган воқеани кўзим билан кўриб кулгим қистади, у ҳам бўлса онамнинг менга қилган дуойибади эди”, деди-да, бўлган воқеани подшоҳга ва атрофдаги кишиларга ҳикоя қилиб берди.

18-боб. Насоро онани Исломга даъват қилиш ҳақида

34. Абу Ҳурайра (р.а.) шундай ҳикоя қилдилар: «Менинг номимни эшилтан ҳар бир киши, ҳатто яхдий ва насроний бўлса ҳам, мени яхши қўрмай қолмайди. Мен онамнинг Ислом динини қабул қилишини истаб юрардим, лекин у қабул қилмасди. Бир куни унга Исломга киришни таклиф қилдим. У қабул қилмагач, Расууллоҳ (с.а.в.) ҳузурларига бориб: “Ё Расууллоҳ, онам ҳақида бир дуо қиласангиз”, деб илтимос қилдим. Расууллоҳ дуо қилдилар. Шундан кейин онам олдига борсам, у эшикни қулфлаб олган эди, мени кўриши билан: “Ўелим! Мен Ислом динини қабул қилдим”, деди. Мен буни Расууллоҳ (с.а.в.)га бориб айтдим ва она-бала иккаламиз ҳақимизга дуо қилинг, деб яна сўраганимда, Расууллоҳ (с.а.в.): “Эй, Аллоҳ, банданг Абу Ҳурайра ва онасининг муҳаббатини кишилар кўнглига солгин”, деб дуо қилдилар».

19-боб. Ота-она ўлгандан кейин уларга яхшилик қилиш ҳақида

35. Абу Убайд (р.а.) ҳикоя қилдилар: “Биз Расулуллоҳ (с.а.в.) хузурларида эдик, шу вақтда бир киши: “Ё Расулаллоҳ, ота-онамнинг ҳаёт вақтларида қилган яхшиликларимдан ташқари уларнинг вафотидан кейин яна нима қылсам шу яхшилигим давом этади?” — деб сўради. Расулуллоҳ (с.а.в.): “Тўртта нарсани қилиб юрсанг, уларга қиласиган яхшилигинг давом этаверган бўлади. Уларнинг бирламчиси, ота-онанг ҳақига дуо қиласан ва гуноҳларини кечирмакни Аллоҳ таолодан сўрайсан, иккиламчиси, уларнинг насиҳат ва шаръий васиятларини амалга оширасан, учламчи, уларнинг дўстларини хурматлайсан ва тўртламчи қавм-қариндошлар билан улар туфайли қарор топган қариндошлиқ алоқаларини узмайсан”, дедилар.

36. Абу Ҳурайра (р.а.) айтдилар: “Киши ўлгандан кейин яна нима учундир унинг нуфузи кўтарилиб қолади. Шунда у таажжубланиб: “Эй, Раббим! Бу даражамнинг кўтарилиши нимадан ҳосил бўлди?”, деб сўради. Аллоҳ таоло томонидан: “Эй, бандам, орқангда қолган бола-чақаларингнинг мен учун қилган истиғфорларининг натижасидир”, дейилади.

37. Мұхаммад ибн Сирин (р.ал.) айтдилар: “Кечаларнинг бирида биз Абу Ҳурайра (р.а.) ёnlарида бўлдик. Шунда Абу Ҳурайра (р.а.) ўзлари: “Эй, Аллоҳ! Абу Ҳурайранинг ҳам, онасининг ҳам гуноҳларини кечиргин ва иккимиз учун истиғфор этган кишиларнинг ҳам гуноҳларини кечиргин”, деб дуо қилдилар. Абу Ҳурайра (р.а.)нинг шу дуоларига кириб қолиш учун биз ўша она-бала (Абу Ҳурайра билан оналари) ҳақига истиғфор этиб юрамиз”, дейди.

38. Абу Ҳурайра (р.а.) айтдилар: Расулуллоҳ (с.а.в.): “Банда вафот эттандан кейин ундан учта нарсадан бўлак амаллари узилиб қолади: садақат жория; одамларга манфаати тегсин, деб ёзиб қолдирган илмий асарлари ва ўзи ҳақида дуо қилиб турадиган солиҳ фарзандлар”, дедилар.

Садақат жория — йўқ бўлиб кетгунча халқлар фойдасига хизмат қиласидиган (кўнирик, масжид, мадраса, йўл ва бўйиқа бинолар, шунингдек, фойдаси тегадиган китоблар каби) нарсалардан иборат (т.).

39. Абдуллоҳ ибн Аббос (р.а.): “Ё Расулаллоҳ! Менинг онам ҳеч нарсани васият қилмай вафот этиб кетди. Энди мен онам учун садақа-эҳсон қилсам унга савоби етадими?” — деб сўради. Расулуллоҳ (с.а.в.): “Ха, унинг учун садақа қилсанг, савоби албатта тегади”, дедилар.

20-боб. Ота-онанинг дўстларига яхшилик қилиш ҳақида

40. Абдуллоҳ ибн Динор (р.а.) айтдилар: «Қайси бир сафарда бир аъробий Абдуллоҳ ибн Умар (р.а.) ёнларига келиб: “Сен фалончининг ўғли эмасмисан?” — деб сўради. Шу аъробийнинг отаси ҳз. Умар ибн Хаттоб (р.а.) билан дўст бўлган эди. Абдуллоҳ (р.а.) аъробийга: “Ха, отанг дўсти Умарнинг ўғлимани”, дедилар-да, ўзларининг тевалари кетида олиб юрган эшакни ва бошлиридан саллани ечиб аъробийга бердилар. Шунда ёнидаги кишилардан биттаси: “Бу киши бир аъробий, унга икки дирҳам берсангиз ҳам кифоя қиласиди, сиз эшакни ҳам, саллани ҳам бериб юбордингиз”, деган эди, Абдуллоҳ (р.а.): Расулуллоҳ (с.а.в.): “Отанг дўст туттган кишиларнинг дўстлигини сақла, улар билан алоқани узма! Агар алоқани узсанг, Аллоҳ таоло сенинг нурингни ўчириб қўяди, деган эдилар, деб жавоб бердилар».

Яъни бу дунёда топган савобларининг ювиб юборасан, деган маънода бўлса керак (т.).

41. Яна Абдуллоҳ ибн Умар (р.а.)дан ривоят қилинди: «Расулуллоҳ (с.а.в.): “Отага қилинадиган яхшиликларнинг энг афзали у севган кишилар билан алоқани мустаҳкамлаб, уларга хайриҳоҳлик қилишдир”, дедилар.

21-боб. Силаи раҳм натижаси

42. Сайд ибн Убода (р.а.) ҳикоя қиласидилар: “Мен ҳз. Усмон (р.а.)нинг ўғиллари Амр ибн Усмон ибн Аффон билан Мадина масжидидаги ўтирган эдим. Шу вақт Абдуллоҳ ибн Салом (р.а.) ўз укасининг ўғлига суюниб орқасига қайрилди-да, Амрга қараб: “Эй, Амр, майли, сен истаганингни қиласвер, Мұхаммад (а.с.)ни чин пайғамбар қилиб юборган Аллоҳ таоло номи билан қасамёд этгаманки, Аллоҳнинг китобида (бу сўзни икки мартаба қайтарди): “Отангта яқин бўлган кишидан алоқани узма, агар узсанг, нуринг ўчади!”, дейилган”, деб айтди.

Амр ибн Усмон Абдуллоҳ ибн Саломга яхши илтифот қилмаганлари учун бўлса керакки, унга киноя билан «Истаганингни қиласвер», дедилар.

22-боб. Севги наслийдир, деган ҳадис ҳақида

43. Абу Бакир ибн Хазм (р.а.) бир саҳобийдан ривоят қиласидилар. У саҳобий Расулуллоҳ (с.а.в.)нинг: “Дўстлик албатта мерос бўлиб (наслдан наслга) ўтади”, деган ҳадисларини ривоят қилиб берсам, сенга етарли насиҳат қилган бўламан”, дедилар.

23-боб. Отани исми билан чақирмаслик ҳақида

44. Абу Ҳурайра (р.а.) иккӣ кишини кўриб, улардан биттасига: “Бу киши сенга ким бўлади?” – деб сўрадилар. У: “Бу – отам бўладилар”, деган эди, Абу Ҳурайра (р.а.): “Ундей бўлса отангни исмини айтиб чақирма,

юришда ундан илгари юрма ва ундан юқори жойда ўтирма”, деб насиҳат қилдилар¹.

24-боб. Отани куня билан чақириш ҳақида

45. Шаҳр ибн Ҳавшаб (р.а.): “Биз Абдуллоҳ ибн Умар (р.а.) билан сафарга чиққан эдик. Шунда қайси бир нағоз вақти бўлганда ўғиллари Солим Абдуллоҳ ибн Умарга: “Намоз вақти бўлди, эй, Абу Абдурраҳмон!” — деб ўз отасини кунялари билан чақирди, дейдилар.

46. Абдуллоҳ ибн Умар (р.а.) ўз оталари ҳз. Умар ибн Хаттоб (р.а.) тўғриларида: “Аммо Абу Ҳафс Умар шундай хукм қилган эдилар”, деган эдилар.

Абу Абдурраҳмон — Абдуллоҳ ибн Умар (р.а.)нинг куняси, Абу Ҳафс — Умар ибн Хаттоб (р.а.)нинг куняси (т.).

25-боб. Қариндошликни узмаслик ҳақида

47. Кулайб ибн Манфаа бобоси Кулайб Ҳанафий (р.а.)дан ривоят қилди: У киши Расулуллоҳдан (с.а.в.): “Ё Расулаллоҳ, мен яхшилигимни кимга қилишим керак?” — деб сўрадилар. Расулуллоҳ (с.а.в.): “Онангга, отангга, опа-сингилларингга, aka-укаларингта ва яқин бўлган кишиларингга. Бу иш зарурий бурч ва узилласлиги керак бўлган қариндошлиkdir”, дедилар.

Яъни ким силай раҳмни узган ва ким узмаганилигини очиқ баён қилиш учун Аллоҳ унга тил беради ва бу тил кимларнингдир фойдасига ё зарарига даъвони исбот қиласди (т.).

¹ Ҳз. Ойиша (р.а.) Расулуллоҳ (с.а.в.)дан келтирган ривоятларида ҳам шу мазмун бор: бир киши кекса ёшли ҳамроҳи билан Расулуллоҳ (с.а.в.)нинг олдиларига келди. Расулуллоҳ: «Эй, фалон! Ёнингдаги ким?» — деб сўрадилар. «Отам», деб жавоб берди. «У ҳолда ундан оддинда юрма! Ундан юқорида ўтирма, унинг исми билан чақирма, уни сўкишларига йўл қўйма!» — деб насиҳат қилдилар. Абу Хурайра (р.а.) шоядки Расулуллоҳ (с.а.в.)нинг шу гапларини эшигтган бўлсалар, сұхбатдошларига юқорида келтирилган насиҳатни қилдилар (Ф.с.).

48. Абу Ҳурайра (р.а.) айтдилар: “Куръон-и каримда: «Яқин қариндошларингизни (Аллоҳ азобидан) огохлантиринг!» (26:214), деган оят келган вақтида, Расулуллоҳ (с.а.в.) туриб: “Эй, Каъб ибн Луай болалари, эй, Абду Маноф болалари, эй, Ҳошим болалари, ва эй, Абдулмутталиб болалари! Сизлар ўзингизни дўзах ўтидан қутқаринг! Эй, Мұҳаммаднинг қизи Фотима! Сен ҳам ўзингни жаҳаннам ўтидан қутқаз! Менга зъти-мод қилма, чунки қиёмат куни ташвишидан мен сени қутқазишга қодир эмасман. Аммо сизлар билан албатта қариндошлигим бор, уни мен сизлардан узмайман”, деб ошкора нидо қилдилар.

26-боб. Силаи раҳм қилиш ҳақида

49. Абу Айуб Ансорий (р.а.)дан ривоят қилинди. Расулуллоҳ (с.а.в.)нинг сафарларидан бирида бир аъробий у зотга келиб: “Мени жаннатга яқин ва дўзахдан узоқ қиласиган амалларни менга айтиб беринг!” — деди. Расулуллоҳ (с.а.в.): “Аллоҳ таолонинг Ўзигагина ибодат қиласан, унга ҳеч нарсани ибодатда шерик қилмайсан, Аллоҳ буюрган намозларни вақтида адо қиласан, молингдан закотни берасан ва силаи раҳм қиласан”, дедилар.

50. Абу Ҳурайра (р.а.)дан ривоят қилинди, у киши айтдилар: «Расулуллоҳ (с.а.в.): “Аллоҳ таоло ҳалқларни яратиб бўлганидан кейин раҳм турди. Аллоҳ ундан: “Нега турдинг?” — деб сўраганида у: “Эй, Раббим, узилиб қолишдан паноҳ сўровчи сифатида ҳузу-рингда турибман”, деди. Шунда Аллоҳ таоло: “Эй, раҳм, сени узган кишилардан марҳаматимни узсам ва узмаганлардан уни узмасам шунга рози бўласанми?” — деб сўраганда, раҳм: “Эй, Парвардигори олам! Мен албатта бунга розиман”, — деган эди. Аллоҳ таоло: “Менинг ваъдам сенга шудир”, — деди. Абу Ҳурайра (р.а.) шу ҳадисни ривоят қилғанларидан кейин: “Истасангиз “Мұҳаммад” сураси 22-оятни ўқиб кўринг!

Бунда Аллоҳ таоло: “Агар (имондан) бош тортсангиз, аниқки, сизлар ерда бузғунчилик қиласизлар ва қариндошларингиз (билин ҳам алоқаларингиз)ни узасиз, албатта”, — деган деб айтдилар».

Раҳм — қариндошлиқ ва бир-бирига бояланадиган насаб силсиласи (Ибн Асир, «Ал-иңҳояту фи гаріб ғәл-ҳадис», 2-жузъ, 77-78-бетлар (т.).

51. Аллоҳ таолонинг: «Қариндошга, мискин ва йўлвичига (хайр-эҳсон қилиш билан) ҳақларини адо этинг» (17:26) — деган ояти ҳақида. Абдуллоҳ ибн Аббос (р.а.) бу оятни шундай тафсир қилганлар: “Бунда Аллоҳ таоло ҳақларнинг энг зарурини беришга буюрди. Маблағи бўлса, амалларнинг энг афзали бўлган қариндошларга, мискин ва йўлда қолган мусофириларга беришга даъват қылди. Агар маблағи бўлмаса, юқоридағи кишиларга қандай муомала қилиш кераклигини ўргатиб, “Агар Сиз Раббингиз (томони)дан бўладиган маҳраматдан умидвор ҳолингизда улардан (қариндош, мискин, йўловчилардан) юз ўтирадиган (ёрдам бермайдиган) бўлсангиз, у ҳолда уларга юмшоқ сўз айтинг!” (17:28), яъни мана. мол келиб қолар, иншоаллоҳ, мол келишини кутиб турибман қаби сўзлар билан яхши ваъда қил, дейдилар. “Қўлингни бўйнингга сиртмоқлаб кўйма”¹, яъни ҳеч нарсам йўқ деб, беришдан қўлингни тортма. “Қўлингни жуда ёзиб ҳам юборма”, яъни бор-йўғингни бериб ҳам юборма. “У вактда маломатга қоласан”, чунончи кейин келгандарга бера олмаганинг учун сени маломат қиласди. “Толикиб, қийналиб ўтирасан”, яъни бериб қўйган кишиларинг сени машаққатга солиб қўйган бўлади.

Қўлини бўйнингта сиртмоқлаш — баҳил бўлишга киноя («Муфрадот ар-роғиб фи гаріб ал-Куръон», 3-жузъ, 190-бет).

Бу оятнинг иккичи тафсири: «Мұҳаммад (а.с.)нинг динидан юз ўтириб, жоҳилият замонидаги каби бузуқликка йўл қўйиш ва қавм-

қариндошлар бир-бири билан уршишб, қариндошликтин батамом узиб юборганиларни каби ҳолга қайтмоғынғизни тилайсизми?» (Замахшарий, «Тафсир ал-Кашшоғ», 3-жузъ, 190-бет) (т.).

27-боб. Қариндошликтин узиб юбормасликкниң фазилати ҳақида

52. Абу Ҳурайра (р.а.) айтдилар: Расулуллоҳ (с.а.в.) ҳузурларига бир саҳобий келиб: “Ё Расулаллоҳ, менинг қариндошларим бор, мен уларга силаи раҳм қиласман, қариндошликтин узадилар. Уларга яхшилик қиласман, улар менга ёмонлик қиласидилар. Улар жабру жафо қысалар ҳам оғирлик ва сабр қиласман”, деди. Расулуллоҳ (с.а.в.): “Агар гапинг түғри бўлса, уларнинг оғзига қиздирилган кулни солғандек бўлибсан. Сен шу ишингни давом эттираверсанг, Аллоҳ таоло сенинг ёрдамингда бўлади ва уларнинг жабру жафосини дафъ қиласади”, дедилар.

53. Абдураҳмон ибн Авф (р.а.)дан ривоят қилинди. У киши Расулуллоҳ (с.а.в.)дан қўйидаги ҳадисни эшитдиларким, Расулуллоҳ (с.а.в.) айтмишлар: Аллоҳ таоло “Мен дунёдаги ҳамма борлиққа раҳм қилувчи Раҳмонман ва раҳмни яратиб, Раҳмон деган номимнинг ҳарфларидан таркиб топган раҳм сўзини унга исм қилиб қўйдим. Энди ким раҳмни узмасдан юрса, мен ундан раҳматимни узмайман ва ким уни узиб қўйса, мен ҳам ундан раҳматимни узиб қўяман”, деган.

54. Абдуллоҳ ибн Амр (р.а.) айтдилар: Расулуллоҳ (с.а.в.) битта бармоқларини эгиб: “Раҳм сўзи Аллоҳ таолонинг Раҳмон номидан (шу бармоғимдек) униб чиққан бир шоҳчадир. Уни бирор узмаса, Аллоҳ таоло узмайди ва ким узиб қўйса, Аллоҳ ҳам уни узиб ташлайди. Қиёмат куни раҳмга Аллоҳ таоло фасоҳатли, ўтқир ва очиқ сўзлайдиган тил беради”, дедилар¹.

Ким силаи раҳмни узған-узмаганилгини очиқ баён қилиш учун Аллоҳ қиёмат кунида унга Ўзининг курдати билан тил беради, бу тил кимларнингдир фойдаласига ё зарарига даръони исбот қиласи (т.).

Ҳз. Ойниша (р.а.)дан ҳам шундай ҳадис ворид бўлганлигини имом Муслим хабар қиласан, бинобарин, 55-ҳадис 54-ҳадиснинг тақорори бўлганлиги сабабли тушириб қолдиридик (м.м.).

28-боб. Силаи раҳм умрни зиёда қилиши ҳақида

56. Анас ибн Молик (р.а.) айтдилар: Расулуллоҳ (с.а.в.): “Ризқи кенг ва фаровон бўлишни ва ҳаёти узокқа боришни яхши кўрадиган киши қариндошлидан ўзини узмасин”, дедилар.

28-бобдаги 57-ҳадис мазмуни айнан 56-ҳадис мазмунни бўлиб, у Абу Ҳурайра (р.а.)дан ривоят қилинган. Имом Муслим ҳам бу ҳадисларни нақл қилган.

29-боб. Силаи раҳм қилган кишини Аллоҳ севади

58. Абдуллоҳ ибн Умар (р.а.) айтдилар: “Ким Аллоҳ таолодан қўрқса ва қавм-қариндошларига ёндашса, ажали таъхир қилинади, моли кўпаяди ва аҳли аёллари уни яхши кўрадиган бўлади”.

59-ҳадис мазмуни 58-ҳадисдагидек айнан яна Абдуллоҳ ибн Умар (р.а.) дан ривоят қилинган.

30-боб. Яхшиликни энг яқин қариндошдан бошламоқ кераклиги ҳақида

60. Миқдом ибн Маъди Кариб (р.а.)дан ривоят қилинди: У киши Расулуллоҳ (с.а.в.)дан эшитдилар: “Аллоҳ таоло сизларга оналарингизга яхшилик қилишни буюрди”. Бу сўзни Расулуллоҳ (с.а.в.) уч марта тақорор қилдилар. Кейин: “Оталарингизга ва ундан кейин яқинроқ бўлган қариндошларингизга ҳам яхшилик қилишни буюрди”, дедилар.

61. Ҳз. Усмон ибн Аффон (р.а.)нинг озод қылған кулларидан Абу Айтуб Сулаймон (р.ал.) айтдилар: «Абу Ҳурайра (р.а.) пайшанбадан жумъага ўтар кечаси бизга келдиларда, ўз қариндошларига яқындан ёндашмаган кишилар бизнинг олдимиздан албатта туриб кетсиналар, дедилар. Лекин ҳеч ким турмади. Абу Ҳурайра (р.а.) бу сўзни уч мартаба қайтарганиларидан кейин бир йигит туриб кетди. У икки йилдан бўён алоқани узиб юрган аммасининг уйига бориб унга салом берди. Аммаси таажжубланиб: “Сени бизга қандай шамол учирив келди, қанча вақтлардан бўён келмай юриб, энди келиб қолишингнинг сабаби нима бўлди?” – деб сўради. У: “Мен Абу Ҳурайрадан шундай гапларни эшитганим учун келдим”, деди. Аммаси: “Абу Ҳурайра олдига қайтиб бориб, нима учун у шундай деганинг сабабини сўрагин”, деди. Йигит Абу Ҳурайра (р.а.) олдига бориб сўраганда, Абу Ҳурайра (р.а.): “Мен Расулulloҳ (с.а.в.)дан: ҳар пайшанбадан жумъага ўтар кечаси бандаларнинг қылған амаллари Аллоҳ таолога аён бўлади. Шу вақтда ўз қариндошларига ёндашмаган кишиларнинг амалларини Аллоҳ таоло қабул қилмайди”, деган сўзларини эшитдим», деб айтдилар.

62. Абдуллоҳ ибн Умар (р.а.)дан ривоят қилинди: У жаноб: “Ким Аллоҳ таолодан савоб умид қилиб, ўзига қарам бўлганларга бирор нарса сарф қилса, Аллоҳ таоло унга албатта ажрини беради. Сарф қилишни аввал сен ўзингга қарам бўлганлардан бошла, улардан ортиқчасини яқин қариндошларингга, улардан ҳам ортса, у вақтда истаган кишиларингта бераверасан”, дер эдилар.

31-боб. Даражасига кўра яқинларга яхшилил қилмоқ ҳакида

63. Абдуллоҳ ибн Ави (р.а.) айтадилар: “Расулulloҳ (с.а.в.); “Ораларида силаи раҳм қилмайдиган киши

бўлган қавмларга Аллоҳ таолонинг раҳмати нозил бўлмайди”, дедилар”.

32-боб. Раҳм қилмайдиган кишининг гуноҳи ҳақида

64. Жубайр ибн Мутъим (р.а.) Расулulloҳ (с.а.в.)-нинг: “Силаи раҳм қилмайдиган киши жаннатга кирмайди”, деганларини ривоят қилдилар.

65. Абу Ҳурайра (р.а.)дан ривоят қилинишича, Расулulloҳ (с.а.в.) шундай деб марҳамат қилганлар: «Раҳмон бўлган Аллоҳдан инсонларга берилган қариндошлиқ риштаси шундай дер экан: «Ё! Рабб! Зулм остида қолдим! Ё! Рабб! Узилдим. Ё! Рабб! Менга нисбатан (шундай-шундай ёмон ишлар қилинди). Аллоҳ тало унга шундай жавоб берар экан: «Сени узганларни тарқатиб юборасанми ва яхшилик қилмаганларга яхшилик қилмасмисан?»

66. Саъд ибн Самъон (р.а.) айтадилар: “Мен Абу Ҳурайра (р.а.)нинг ёш болалар ва ақли етук бўлмаган, енгил табиатли кишиларнинг амирлик мансабида бўлиб қолишиларидан паноҳ сўраётганларини эшитдим. Ибн Ҳасан Абу Ҳурайрадан “Бунинг аломати нима?” — деб сўраганларида, Абу Ҳурайра: “Бунинг аломати — силаи раҳмнинг узилиши, тўғри йўлга бошловчи кишига итоат қилинмай, эгри йўлга бошловчига итоат қилиниши”, деб жавоб бердилар”.

33-бобдаги 67-ҳадис мазмунни 66-ҳадисдаги мазмун тақрори бўлиб, ҳадис Абу Бакра (р.а.)дан нақл қилинган.

34-боб. Ҳақиқий силаи раҳм

68. Абдуллоҳ ибн Амр (р.а.) айтадилар: Расулulloҳ (с.а.в.): “Аввал силаи раҳм қилган кишига кейин силаи раҳм

құлувчи бу — ҳақиқий силаи раҳм құлувчи әмас. Чин силаи раҳм қилиш деб силаи раҳм қилишдан бош тортған кишига силаи раҳм қилишни айтилади”, дедилар.

35-боб. Золим қариндошига силаи раҳм қылған кишининг фазилати

69-ҳадис. Барро ибн Озіб (р.а.) айтдилар: Бир аъробий келиб: “Ё Расулаллоҳ! Мени жаннатга киритадиган амални ўргатинг”, деди. Расулуллоҳ (с.а.в.): “Сен хутбани қисқа қылған бўлсанг ҳам масалани кенг қылдинг. Жонлиқни озод қил ва кишини қулликдан кутқазгин”, дедилар. Аъробий: “Бу иккаласи бир гап әмасми?” — деди. Расулуллоҳ (с.а.в.): “Йўқ, жонлиқни озод қилиш — уни қулликдан кутқазишинг, қулликдан кутқазиш эса, уни қарздорликдан ва жарима тўлашдан қутилишига ёрдам беришингдир. Ўзингта марғуб бўлган соғин сигир (ёки кўй)ни сугидан ичиб, фойдаланиш учун муҳтоjlарга вақтингчага бериб туришинг ва қавму қариндошларга яхшилик қилишингдир. Агар буларни қилиш қўлингдан келмаса, кишиларни яхши ишларга буюриб, ёмон ишлардан қайтарасан. Буни ҳам қила олмасанг, факат ширин сўзни тилингдан қўймайсан”, дедилар.

Янык берган саволингнинг шакли қисқа бўлса ҳам, маъноси ғоят чукур, аҳамияти зўр масалани ўртага ташладинг, дейилмоқчи (т.).

36-боб. Жоҳилият даврида яхшилик қылған киши ҳақида

70-ҳадис. Ҳаким ибн Ҳазом (р.а.) Расулуллоҳ (с.а.в.) дан: “Мен жоҳилият замонида силаи раҳм қилиш, қул озод қилиш ва садақа бериш каби ишлар билан машғул бўлган эдим. Энди ўша ишларим учун менга

ақр-савоб бўладими?” – деб сўради. Расулуллоҳ (с.а.в.): “Сен жоҳилият замонида ўтказган ҳамма яхши ишларинг билан ислом динига кирган бўласан”, дедилар.

Яъни жоҳилият замонида қилган яхшиликларинг бехуда кетмайди, Аллоҳ ҳамма нарсан билгувчидир; жоҳилият даврида қилган солиқ амалларинг учун Унинг фазли қарами билан ақр-савоб берилади (т.).

19-бобдаги 26-ҳадис мазмуни 37-бобнинг 71-ҳадисида айнан тақорорланган.

38-боб. Ўз уруғ-аймогини билиш қераклиги ҳақида

72. Жубайр ибн Мутъим (р.а.) ҳз. Умар ибн Хаттоб (р.а.)нинг минбар устида туриб гапирган қуйидаги гапларини эшитдилар: “Уруғ-аймокларингизни билиб олиб, кейин уларга силаи раҳм қилинг! Мен Аллоҳ таоло номи билан қасамёд қилиб айтаманки, бир киши ўз биродари билан ораларида бир нарса (ёмон сўз) ўтади. Агар улар ораларидаги қариндошлиқ алоқаси борлигини билгандарига эди, албатта бир-бирларига ёмон сўз айтишдан ва шаънига тегищдан ўзларини сақлаган бўлардилар”.

73. Абдуллоҳ ибн Аббос (р.а.)дан ривоят қилинди, у киши: “Насабларингизни ёдда сақланг! Шундагина сиз қариндошларингизга яқиндан ёндашган бўласиз, чунки насаб узоқ бўлса ҳам уни яқинлаштирилса, узоқлиги билинмайди. Аммо у яқин бўлса-ю, узоқлаштирилса, яқинлиги қолмайди. Ҳар бир қариндошлиқ қиёмат куни ўз эгасининг ёнига келиб яқинлашилган бўлса, яқинлигига, узоқлаштирилган бўлса, узоқлигига гувоҳлик беради”, дедилар.

39-боб. Озод бўлган қуллар ҳақида

74. Абдурраҳмон ибн Аби Ҳабиб (р.а.) айтдилар: Абдуллоҳ ибн Умар (р.а.) мендан: “Сен қайси қаби-

ладан бўласан?” — деб сўрадилар. Мен у кишига: “Мен Тийм тамим қабиласиданман”, деб жавоб қилганимда, у жаноб: “Шу қабиланинг ўзиданми ёки уларнинг озод қилган қуллариданми?” — дедилар. Мен: “Уларнинг озод қилган қуллариданман”, деган эдим, шунда у зот: “Ундаи бўлса, озод қилган қуллариданман, деб айтишинг керак”, дедилар.

40-боб. Пайғамбар дўстлари

75. Рифаъат ибн Рофиъ (р.а.)дан ривоят қилинди, у киши айтдилар: Расулуллоҳ (с.а.в.) Умар ибн Хаттоб (р.а.)га: “Менинг олдимга қавмларингни йигиб кел”, деб буюрдилар. Ҳз. Умар (р.а.) уларни тўплаб Расулуллоҳ (с.а.в.)нинг эшиклари олдига кўйиб, ўзлари Расулуллоҳ (с.а.в.) хузурларига кириб: “Ё Расулаллоҳ! Қавмларимни олиб келдим”, дедилар. Бу воқеадан хабардор бўлган ансорлар эшигиб: “Курайшлар ҳақида бирор ваҳй (оят) келган бўлса керак”, деб уни эшитиш ва кўриш учун улардан бир қанча киши ул жаноб ҳузурларига келди. Шунда Расулуллоҳ (с.а.в.) уйларидан чиқиб, уларнинг ўргасида тик турдилар-да: “Ораларингизда бегона кишилар борми?” — деб сўрадилар. Ҳз. Умарнинг қавмлари: “Ҳа, орамизда муоҳада қилишган кишиларимиз, синглимизнинг ўғли ва ҳам озод қилган қулларимиз бор”, дейишиди. Расулуллоҳ (с.а.в.): “Муоҳада қилишган кишилар, синглимиznинг ўғли ҳамда озод қилган қулларимиз ҳаммаси ўзимизники ва сизлар қулоқ соласизлар: қайсиларингиз Аллоҳ таолодан кўркувчироқ бўлса, шулар менинг яқинларимдир. Агар сизлар шундай бўлсаларингиз — яхши, акс ҳолда оқибат нима бўлишини ўзларингиз ўйлаб кўринг! Қиёмат куни одамлар (яхши) амаллар билан келганда сизлар оғир юкларни (гуноҳларни) кўтариб келманг, у вақтда Аллоҳ таоло сизлардан юз

ўтиради”, дедилар. Шундан кейин Расулуллоҳ муборак икки қўлларини кўтариб, қурайшлар бошига қўйдилар: “Эй, одамлар! Қурайш қабиласи ишончли кишилардир, ким уларга зулм ва ёмонликни рано кўрса, Аллоҳ таоло уни икки бурни билан ерга тўнтаради», деб шу сўзни уч бор қайтардилар.

Икки бурун билан тўнтариш — демак, Аллоҳ таоло бениҳоя хор қиласи демак (т.).

41-боб. Қиз тарбия қилган киши ҳақида

76. Уқба ибн Омир (р.а.) айтдилар: «Мен Расулуллоҳ (с.а.в.)дан: “Кимда учта қиз бўлиб, уларнинг тарбиясидаги қийинчлиликка сабр этса ва топган молидан уларнинг кийим-кечакларини бут қилса, улар бу кишига дўзахдан парда бўлади”, деган гапларини эшитдим».

77. Абдуллоҳ ибн Аббос (р.а.) Расулуллоҳ (с.а.в.)дан ривоят қилдилар. «Расулуллоҳ (с.а.в.): “Ҳар бир мусулмон кишининг иккита қизи бўлиб, уларни яхши ахлоқ, яхши муомала билан тарбият қилса, қизлари албатта унинг жаннатта киришига сабабчи бўлади”, - дедилар».

78. Жобир ибн Абдуллоҳ (р.а.) айтдилар: «Расулуллоҳ (с.а.в.): “Кимнинг учта қизи бўлиб, уларни ўз қўлида тарбия қилиб катта қилса ва уларга марҳамат назари билан қараса, жаннатта кириши албатта муқаррардир”, дедилар. Шунда бир киши: “Ё Расулаллоҳ! Унинг қизи иккита бўлса-чи?” – деб сўради. Расулуллоҳ: “Иккита бўлса ҳам”, дедилар».

42-боб. Қизини ва ҳамширасини бокқан кишининг фазилати

79. Абу Сайд Худрий (р.а.) Расулуллоҳ (с.а.в.)нинг шундай деб марҳамат қилганларини хабар қилди: «Уч қизини ёки уч ҳамширасини тарбия қилган киши шубҳасиз жаннатга киради».

43-боб. Қайтиб келган қизни тарбия қылған кишининг фазилати ҳақида

80. Расулуллоҳ (с.а.в.) Суроқа Жуъшум (р.а.)дан: “Сенга садақа-эҳсонларнинг энг каттасини айтиб берайми?” — деб сўрадилар. Суроқа: “Ё Расулаллоҳ, айтиб беринг!” — дедилар. Расулуллоҳ (с.а.в.): “Эридан чиқиб сеникига қайтиб келган ва сендан бўлак қаровчиси бўлмаган қизингга қиласидиган хайру эҳсонинг эҳсонларнинг энг каттасидир”, дедилар.

81-ҳадис 80-ҳадиснинг тақрори, фақат у Мусо ибн Суроқа (р.а.)дан ривоят қилинган.

82. Миқдом ибн Маъди Кариб (р.а.)дан ривоят қилинди. У киши Расулуллоҳ (с.а.в.)дан: “Ўзинг еганинг, болаларингга, хотинингга ва хизматчиларингга едирғанларинг ҳаммаси сенинг қылған садақанг, хайр-эҳсонинг ҳисобланади”, деган сўзларини эшитдилар.

44-боб. Қизининг ўлимини орзу қилишнинг макруҳлиги ҳақида

83. Абдуллоҳ ибн Умар (р.а.)дан ривоят қилинди: бир нечта қизи бўлган бир киши Абдуллоҳ (р.а.) ҳузурларида бўлган вақтида уларининг ўлишини орзу қилди. Шунда Абдуллоҳ у кишига қаттиқ ғазаб билан: “Қизларнинг ризқ-рўзини сен ўзингнинг ризқингдан берасанми?” — деб койиган эдилар.

45-боб. Болалар ота-онанинг баҳил ва қўрқоқ бўлишларига сабабчиidlар

Яъни ота-она «Болаларимга бўла қолсин», деб фақир ва мискинларга садақа бермай зиқналий қиласи, ҳатто тиланчининг

қўлини қайтаради ва уларни тарбия қилиш билан машгул бўлиб, сафарларга чиқишидан (бу ўринда ҳижрат) кўрқади. Қайси масалада бўлсин, болалари кўз олдига келиб, бир иш қилмоққа журъат қилолмайди (т.).

84. Ҳз. Ойиша (р.а.) айтдилар: “Отам Абу Бакр Сиддиқ (р.а.) бир куни “Мен Аллоҳ таоло номи билан қасамёд қилиб айтаманки, ер юзида Умар ибн Хаттобдан кўра менга суюмлироқ киши йўқ”, дедилар. Кейин эшикка чиқиб келдилар-да, менга қараб: “Кизим Ойиша! Мен қандай қасамёд қилдим?” — деб сўрадилар. Мен қасам ибораларининг айнан ўзини қайтариб айтганимда, отам: “Йўқ, суюмлироқ эмас, азизроқ, дейиш керак», деб аввалги сўзларига ўзгартириш киритдилар-да, “Болалар юракка яқинроқдир”, деган жумлани ҳам кўшдилар”.

85. Ибн Аби Наъим (р.а.) айтдилар: “Бир киши Абдуллоҳ ибн Умар (р.а.) олдига келиб, чибиннинг қони тўгрисида савол қилаётганида мен ҳам бор эдим. Шунда Абдуллоҳ ибн Умар унга қараб: “Сен қаерликсан?” — деб сўрадилар. У киши: “Мен Ироқ аҳлиданман”, деган эди, Абдуллоҳ: “Бу кишини кўринглар! Улар (ироқликлар) ўзлари пайғамбари худонинг ўғлиларини ўлдириб, энди менга келиб чибиннинг қони ҳақида савол бераяпти. Мен набий муҳтарам (с.а.в.)дан: “Булар иккаласи бу дунёдаги менинг райҳонимдир”, деган сўзларини эшитган эдим”, дедилар”.

У киши Маккан мұкаррамага кириш учун эхром боғлаган одам пашша, чибинни ўлдирса, бу гуноҳдан қандай қилиб қутилади, деб сўраган эди. Одам қонини, боз устига Расулуллоҳнинг «Булар менинг бу дунёдаги райҳонларимдир», деб айтганлари набирашларини қатл эттан одамларнинг вакили чибин қони ҳақида сўраши Абдуллоҳ ибн Умар (р.а.)га ғалат туюлган (т.).

46-боб. Гүдакни елкага миндириш ҳақида

86. Барро ибн Озиб (р.а.)дан ривоят қилинди, у киши: “Мен Расулуллоҳ (с.а.в.)нинг имом Ҳасанни елкала-рига миндириб: “Эй, Раббим! Мен буни севаман, сен ҳам уни севгин!”— деб келаётганларини кўрган эдим”, дедилар.

47-боб. Солиҳ фарзанд кўз нури эканлиги ҳақида

87. Жубайр ибн Нуфайр (р.а.) айтдилар: “Бир куни биз Миқдом ибн Асвад (р.а.) ёnlарида ўтирган эдик. Шу вақтда бир киши келиб, у жанобга “Расулуллоҳ (с.а.в.)нинг муборак юзларини кўрган бу икки кўз қандай баҳтли кўзdir, бизлар ҳам кошки сиз кўрганларни кўрган ва бўлган ерларингизда бўлган бўлсак эди”, деди. У кишининг бу гапидан Миқдомнинг аччиқлари чиққандек бўлди. Мен у зотнинг жаҳллари чиққанидан ҳайрон бўлдим, чунки у кишининг қилган орзуси жуда яхши бўлиб, ундан хафа бўлишга ҳеч ўрин йўқ эди. Кейин Миқдом у кишига қараб: “Аллоҳ таоло насиб қилмаган ва ўтиб кетган ишларни орзу қилишга кишини нима мажбур қиласди? У орзу қилаётган ишларга эришган тақдирда ҳоли нима бўлишини ўзи билмайди-ку! Мен Аллоҳ таоло номи билан қасамёд қилиб айтаманки, Расулуллоҳ (с.а.в.)ни кўрган баъзи кишиларни Аллоҳ таоло дўзахийлардан қилди, чунки улар Расулуллоҳ (с.а.в.)га итоатсизлик қилдилар ва даъватларини қабул қилмадилар. Аллоҳ таоло сизларни дунёга келтириш биланоқ уни таниб, пайғамбари олиб келган дин ва шариат қонунларини тасдиқ қилдингиз, бошқа одамлар тортган мусибат ва қийинчиликларни

сиз тортмадингиз. Мана шулар учун Аллоҳга ташаккур айтмайсизми? Бошқа пайғамбарларга нисбатан бизнинг пайғамбаримиз энг оғир ҳолда ва пайғамбарлик узилиб, жоҳилият даври ривож топган ва бутларга чўқинишдан яхшироқ дин йўқ, деб эътиқод қиласидиган кишилар замонида пайғамбар бўлдилар. У зот ҳақ билан ноҳақни ажратиб берувчи ва бта билан болани ҳам бир-биридан айириб кўювчи Куръон-и каримни ва Ислом динини олиб келдилар. Аллоҳ таоло дилининг қулфини иймон билан очган бир банда ўзининг отаси ё боласи ёхуд ака-укаларининг кофир бўлиб, ўлгандан кейин дўзахга боришини билгани сабабли, уларни чин кўнгил билан севмади. Мана шундай кишилар ҳақида Аллоҳ таоло: «Парвардигоро, хотинларимиздан ва зурриётларимиздан бизларга кўз қувончини бахш эт!» (25:74) — деб сўрайдиган кишилардир, — деб мадҳ қилди, дедилар Микдом ибн Асвад (р.а.)”.

48-боб. Ўз кишисини дуо қилиш ҳақида

88. Анас ибн Молик (р.а.)дан ривоят қилинди. У киши айтдилар: “Бир куни онам ва холам Умму Ҳиром (р.а.) билан Расулуллоҳ (с.а.в.) ҳузурларига бордик. Шунда Расулуллоҳ (с.а.в.) келдилар-да: “Сизлар билан биргаликда бир намоз ўқиб олсак”, дедилар. Аммо бу вақт намоз вақти эмас эди”. Шу воқеани сўзлаб турган вақтида Анас (р.а.)га бир киши: “Сен намоз ўқиётганингда Расулуллоҳ (с.а.в.)нинг қайси томонларида эдинг?” деб сўради. Анас (р.а.): “Мен Расулуллоҳ (с.а.в.)нинг ўнг томонларида бўлдим. Расулуллоҳ (с.а.в.) билан намозни ўқиб бўлганимиздан кейин, “Буларнинг дунё ва охиратини обод қилгин!” — деб бизнинг хонадонимиз

ҳақыга дуо қилдилар. Шундан кейин онам: “Ё Расулуллоҳ, бу кичик ходимчангиз Анас ҳақыга яна бир дуо қылсангиз”, деб сүрадилар. Расулуллоҳ (с.а.в.) мен учун ҳамма яхшиликларни Аллоҳдан сұраб ва охирида: “Эй, Аллоҳ! Анаснинг моли ва фарзандларини құпайтири ва уни баракатлик қыл!” — деб дуо қилдилар”.

49-боб. Она меҳр-шафқатлидир

89. Анас ибн Молик (р.а.)дан ривоят қилинди, у киши айтдилар: “Хәз. Ойиша (р.а.)га бир хотин (тиланчи) келди. Хәз. Ойиша (р.а.) унга учта хурмо берган эдилар, у ёнида олиб келган икки боласига ундан биттадан берди-да, биттасини ўзи учун олиб қолди. Болалар хурмоларини еб бўлиб, яна оналарига қарашибди. Она кўлида ушлаб турган хурмосини иккига бўлди-да, яримтадан болаларига узатди. Расулуллоҳ (с.а.в.) келганла-рида ҳәз. Ойиша (р.а.) бу воқеани у жанобга ҳикоя қилиб берган эдилар, “Сен нега бундан ажабланасан? Икки боласига марҳамат, меҳр-шафқат қилгани учун Аллоҳ таоло ҳам унга марҳамат қиласи”, дедилар”.

50-боб. Ёш болаларни ўпиш ҳақида

90. Ҳәз. Ойиша (р.а.) айтдилар: “Расулуллоҳ (с.а.в.) ҳузурларига бир аъробий келиб: “Сизлар ёш болаларингизни ўпасизми? Бизларда бундай одат йўқ”, деди. Расулуллоҳ (с.а.в.): “Аллоҳ таоло сенинг кўнглингдан раҳматини тортиб олган бўлса, уни мен қандай қилиб сенинг кўнглингга жойлай оламан”, дедилар”.

91. Абу Ҳурайра (р.а.) айтдилар: “Расулуллоҳ (с.а.в.) бир куни набиралари имом Ҳусайнни ўпдилар, шу вақтда ҳузурларида Акраъ ибн Ҳобис (р.а.) ўтирган эдилар. У киши: “Менинг ўнта болам бор, улардан

биттасини ҳам ўпган эмасман”, дедилар. Жаноб Расулуллоҳ (с.а.в.) унга қарадилар-да: “Марҳаматлик бўлмаган кишига Аллоҳ таоло ҳам марҳамат назари билан қарамайди”, дедилар”.

51-боб. Фарзандларга одоб ўргатиш ҳақида

Одоб барча яхши ва эзгу хислатларни ўз ичига олади. «Адаб» — чақирмоқ маъносидаги бўлиб, кишиларни яхшиликка даъват қилгани, ёмонликдан қайтаргани учун шу хислат «одоб», деб аталган (т.).

92. Валид ибн Нумайир (р.а.) айтишларича, ўтмиш кишилар болаларнинг солих-қобил бўлишлари Аллоҳ таолонинг тавфиқи билан бўлади, аммо уларга одоб-ахлоқ ўргатиш оталари вазифасидир, дер эканлар.

93. Башир ибн Саъд (р.а.) ўз ўғлилари Нуъмон ибн Баширни кўтариб Расулуллоҳ (с.а.в.) ҳузурларига келдилар-да: “Ё Расулаллоҳ! Мен шу ўғлим Нуъмонга фалон-фалон нарсаларни бердим, сиз шунга гувоҳ бўлинг”, дедилар. Расулуллоҳ (с.а.в.): “Ҳамма болаларингга ҳам шундай нарсаларни бердингми?” — деб сўрадилар. Башир: “Йўқ, факат Нуъмоннинг ўзигагина бердим”, деган эдилар, Расулуллоҳ (с.а.в.): “Шундай қилган бўлсанг мен бунга гувоҳ бўла олмайман, бошқа одамларни гувоҳ қил!” — дедилар. Кейин: “Фарзандларингнинг ҳаммаси сенга бир хилда яхшилик қилишларини хоҳлайсанми?” — дедилар. У киши: “Албатта, шундай бўлишларини хоҳлайман”, деган эдилар, Расулуллоҳ (с.а.в.): “Ундай бўлса, Нуъмоннинг ўзигагина бериб, бошқаларини маҳрум қилишинг дуруст эмас”, дедилар.

Имом Бухорий Расулуллоҳ (с.а.в.)нинг «Мен бунга гувоҳ бўлмайман», деган сўзларидан, бошқалар гувоҳ бўлган тақдирда, болаларингдан биттаси — ўша Нуъмонга ҳамма нарсангни бериб, бошқаларига бермасанг ҳам бўлаверали, деган маъно тушунилмасин, деб

дилар. Бу ўринда гувоҳ бўлмайман, дейишдан мурод адолатсиз тақсимотга гувоҳ бўлиш инсофдан ташқари, инсофдан ташқари ишлар пайғамбарлик хислатларига ётдир, деган маънодир. «Бошқаларни гувоҳ қил», дейишдан мурод — агар жуда ҳам шу ишни қилмоқда қасд қилган бўлсанг, у ҳолда адолатсизликка тарафдор инсофсиз одамларни топа қол, деганидир (т.).

52-боб. Ота фарзандларига яхшилик қилиши ҳақида

94. Абдуллоҳ ибн Умар (р.а.): “Аллоҳ таоло Куръон-и каримда яхши бандаларни аброр, деб мақтади, чунки улар оталарига яхшилик қилганларидек, болаларига ҳам яхшилик қилган эдилар. Сенинг бўйнингда отангнинг ҳақи бўлганидек, болангнинг ҳам ҳақи бор”, дедилар.

53-боб. Марҳаматсиз кишига марҳамат қилинмайди

95. Абу Саид (р.а.) ривоят қилди: Расулуллоҳ (с.а.в.): «Марҳамат қилмаган кишига марҳамат қилинмайди», дедилар.

96-97-ҳадисларда 91-ҳадис мазмунин тақрорланган, фақат улар Жобир ибн Абдуллоҳ (р.а.)дан ривоят қилинган. 90- ҳадис мазмунин эса, 98-ҳадиссда айнан тақрор келган, у ҳз. Ойиша (р.а.)дан ривоят қилинган. 99-ҳадис мазмунин ҳам 90-ҳадис каби, аммо уни Абу Ҳусмон Наҳдий ҳз. Умар (р.а.)дан ривоят қилган.

54-боб. «Раҳмат юз бўлакдир»

100. Абу Ҳурайра (р.а.)дан ривоят қилинди: “Расулуллоҳ (с.а.в.) айтдилар: “Аллоҳ таоло марҳаматни юз бўлак қилиб яратди-да, ундан тўқсон тўққиз бўлагини ўзида қолдириб, бир бўлагинигина ер юзига туширди. Мана шу бир бўлак раҳмат билан ҳамма маҳлуқотлар бир-бирига раҳм қилишади, ҳатто от ҳам ўз тойчогига тегиб кетмасин деб аяб, оёқларини юқорига кўтариб туради”, деган сўзларини эшитдим”.

55-боб. Кўшничиликнинг аҳамияти ҳақида

101. Ҳз. Ойиша (р.а.) айтдилар: “Расулуллоҳ (с.а.в.): “Ҳз. Жаброил кўшни ҳақига риоя қилиш тўғрисида менга шу қадар кўп васият (топшириқ) қилдиларки, мен уни ҳатто молимга ҳам меросхўр қилиб қўйсалар керак, деб ўйладим”, - дедилар”.

Кўшин ҳақи — кўлдан келганча унга яхшилик қилиш, масалан, ҳадялар бериш, кўрганда очиқ юзлик билан муомала қилиш, ахволидан хабар олиб туриш, иложи борича моддий ёрдам беришдан, агар моддий ёрдам қўлидан келмаганда, унга озор берадиган ишларни қилмасликдан иборат. Расулуллоҳ (с.а.в.) берган таълимотга кўра, кўшничиликда дин ва миллат танланмайди, барча тенгdir (т.).

102. Абу Шурайх Ҳизоий (р.а.) айтдилар: “Расулуллоҳ (с.а.в.): “Ҳар ким Аллоҳ таолога ва қиёмат кунига ишонса, қўшнисига яхшилик қилсан, меҳмонини ҳурмат қилсан ва ширин сўзли бўлсан. Агар айтадиган яхши сўзи бўлмаса, унда гапиришдан тилини сақласин”, дедилар”.

56-боб. Кўшни ҳақи тўғрисида

103. Миқдом ибн Асвад (р.а.) айтдилар: “Расулуллоҳ (с.а.в.) саҳобийларидан: “Зино нима?” — деб сўрадилар. Улар: “Зино қилиш ҳаром, уни Аллоҳ таоло ва унинг Расули ҳаром деб атаганлар”, дейиши. Расулуллоҳ (с.а.в.): “Киши ўнта хотинни зино қилгани қўшнисининг хотинини зино қилгани гуноҳидан енгилроқдир”, дедилар. Яна Расулуллоҳ (с.а.в.): “Ўғрилик тўғрисида нима дейсизлар?” — дедилар. Улар: “Ўғрилик — ҳаром, уни Аллоҳ таоло ва унинг Расули ҳаром деб атаганлар”, деганларида, Расулуллоҳ (с.а.в.): “Ўнта хонадондан ўғрилик қилиши битта қўшни уйидан ўғрилик қилишдан енгилроқдир”, дедилар”.

57-бобдаги 104-ҳадис мазмуни 101-ҳадиседа бор, аммо бундаги ҳадис ҳз. Умар (р.а.)дан ривоят қилинган, 105-ҳадис ҳам тақрор, фақат бунда Абдуллоҳ ибн Амр (р.а.)нинг қўй сўйганда яхудий қўшинига ҳам гўштдан улуши бердингми, деб аёлидан икки бор сўраганилиги таъкидланган. 106-ҳадис 101-ҳадиснинг айнан тақоридир.

58-боб. Қайси қўшни яқинроқ бўлса...

107. Ҳз. Ойиша (р.а.) айтдилар: “Мен Расулуллоҳ (с.а.в.)дан: “Ё Расулаллоҳ! Менинг иккита қўшним бор, ҳадяни шулардан қайси бирига беришим керак?” — деб сўраганимда, “Қайси биттасининг эшиги сенга яқинроқ бўлса, ўшанга берасан”, дедилар”.

108-ҳадис 107-ҳадиснинг айнан тақрори.

59-боб. Қўшничиликнинг худуди ҳақида

109. Ҳасан Басрий (р.ал.)дан қўшни ҳақида сўралгандга, у шундай жавоб берди: «Ховлининг олд томонидан қирқ ҳовли, орт томондан қирқ, ўнг томонидан қирқ, сўл томондан қирқ ҳовлининг ҳаммаси қўшни ҳисобланади».

110. Абу Ҳурайра (р.а.): «Яқиндаги қўшни қолиб, узоқдагига юугурилмайди. Қўшничилик узоқдагиси билан эмас, яқиндагиси билан бошланади.

60-боб. Қўшнисини уйига киритмаган киши ҳақида

111. Абдуллоҳ ибн Умар (р.а.) айтдилар: “Бизнинг ёшлигимизда кўрганимиз шундай эдик, у вақтда ҳеч бир киши ўз олтин-кумушини бошқа мусулмон биродаридан азизроқ ҳисобламас эди. Энди ҳозир эса, ҳар биримиз учун олтин-кумуш ҳар қандай мусулмон

биродаримиздан яхшироқ бўлиб қолди. Мен Расулуллоҳ (с.а.в.)дан: “Бир қанча қўшнилар қиёмат куни ўз қўшниларининг этагидан ушлаб: “Ё Рабби! Мана бу қўшним бошимга иш тушган вақтда ёрдам қилиш ўрнига эшигини қулфлаб олган эди, деб даъво қилали”, деган ҳадисларини эшитган эдим”.

61-боб. Ўзи тўқ бўлиб, қўшниси оч ўтирасин

112. Абдуллоҳ ибн Аббос (р.а.) Абдуллоҳ ибн Зубайр (р.а.)га: “Мен Расулуллоҳ (с.а.в.)дан: “Ким ўзининг қорни тўқ бўлиб, қўшниси оч ҳолида ўтирган бўлса, у киши (чин) мўмин эмасдир”, деган сўзларини эшитдим», дедилар.

62-боб. Шўрбонинг сувини кўпайтириб, қўшниларга ҳам улашиш ҳақида

113. Абу Зарр Фифорий (р.а.) айтдилар: «Ҳабибим ва дўстим Расулуллоҳ (с.а.в.) менга уч нарсани буюрдилар:

биринчи — ҳатто агар бурни ва қўл-оёқлари кесилган қул сенга бошлиқ бўлса ҳам унга итоат қил;

иккинчи — шўрбо қилсанг, сувини кўпроқ қилиб, қўшниларинг аҳволига қараб, шундан миннат қилмай уларга ҳам бер;

учинчи — намозларни ўз вақтида адо қил! Агар имом намозни ўқиб қўйган бўлса, сен шу намозни (уйда ўқиганинг учун) адо қилган бўласан, ўқимаган бўлсанг, унга иқтидо қиласан-да, у сен учун нафл намози бўлади».

114-ҳадисда 113-ҳадисдаги шўрбога сув солиб қўшниларга ҳам улашиш ҳақидағы ҳадис тақрорланган.

63-боб. Қўшнининг яхшиси ҳақида

115. Абдуллоҳ ибн Амр ибн Осс (р.а.) айтдилар: “Расулуллоҳ (с.а.в.): “Суҳбатдошларнинг энг яхшиси хушфеъл ва кўнгилгага маъқули ва қўшниларнинг ҳам энг яхшиси қўшнисига муносабатда мумтозидир”, дедилар”.

64-боб. Солиҳ қўшни ҳақида

116. Нофіъ ибн Абдул Ҳорис (р.а.)дан ривоят қилинди: “Расулуллоҳ (с.а.в.) “Кенг турар жой, солиҳ қўшни ва беозор улов бўлиши мусулмон кишининг саодатидир”, дедилар”.

Солиҳ киши деб сўзида, ишида ва умуман барча ҳатти-ҳаракатларида тўғриликни, росттўйликни, покликни ўзига дастур қилиб олган инсонни айтилади (т.).

65-боб. Ёмон қўшни ҳақида

117. Абу Ҳурайра (р.а.)дан ривоят қилинди: “Расулуллоҳ (с.а.в.)нинг қилиб юрадиган дуоларидан бири шундай эди: “Эй, Аллоҳ! Мен яшайдиган ердаги ёмон қўшнининг ёмонлигидан паноҳ беришингни сўрайман, чунки фоний дунёдаги ёмон қўшнидан кўчибгина қутилишинг мумкин”.

Яшайдиган ердан мурод қабристон, дейилмоқчи. Яъни эй, Аллоҳ, ёмон қўшнини биздан, бизни ундан халос қалмоқча Сен ўзинг қодирсан (т.).

118. Абу Мусо Ашъарий (р.а.)дан ривоят қилинди: “Расулуллоҳ (с.а.в.): “Киши ўз қўшнисини, aka-укаларини ва ҳатто отасини ўлдирадиган вақт келмагунча қиёмат-қойим бўлмайди”, дедилар”.

66-боб. Күшнига озор бермаслик ҳақида

119. Абу Хурайра (р.а.) айтдилар: “Расулуллоҳ (с.а.в.) дан: “Е Расулаллоҳ! Фалончи хотин кечалари туриб ибодат қиласы, кундузлари рўза тутади ва одамларга хайр-эҳсон ва бошқа яхши ишларни ҳам қиласы. Лекин тили билан күшниларига озор беради. Бунинг оқибати қандай бўлади?” — деб сўралганда, Расулуллоҳ (с.а.в.): “Бу хотинда яхшилик йўқ, у дўзах аҳлидандир”, дедилар. Яна: “Фалоний хотин фарз намозини ўқийди ва эски кийим-бош каби арзимайдиган нарсаларини садақа қиласы. Шу билан бирга, у ҳеч кимга озор бермайди”, дейишди. Расулуллоҳ (с.а.в.): “Бу хотин жаннат аҳлидан”, дедилар”.

120. Бир хотин ҳз. Ойиша (р.а.)га келиб “Эр хотинига яқинлик қилишни қўнгли тусаб қолганда, хотинининг жаҳли чиқиб ёки кайфи чоғ турганидан эрининг талабини қабул қиласа, гуноҳкор бўладими?” — деб сўради. Ҳз. Ойиша (р.а.): “Албатта гуноҳкор бўлади. Ҳатто шундоқки, агар эр эгар устида ўтирган чоғида ҳам хотинидан талаб қилиб қолса, у йўқ демаслиги керак”, дедилар. У хотин яна ҳз. Ойишадан: “Хотин хайз кўрган бўлса, уйида ўзи билан эрига фақат битта тўшак ёки битта кўрпадан бўлак ётадиган нарсаси бўлмаса, эри ундан талаб қилганда хотин нима қилсин?” — деб сўради. Ҳз. Ойиша: “У вақтда хотин остки кийимни кийиб олиб, эри билан ётаверади. Аммо эри бўлса, унинг маҳсус еридан бўлак аъзоларидан истаганича фойдаланиши жоиздир. Мен сенга Расулуллоҳ (с.а.в.) билан қилган ишнимизни очиқ айтиб бера қолай. Расулуллоҳ (с.а.в.)нинг мен билан бўладиган кечаларида кўл тегирмонида озгина арпани тортиб, ундан нон ёпдим. Расулуллоҳ (с.а.в.) уйга кирдилар-да, эшикни кулфлаб, уйдаги намоз ўқийдиган жойларига бордилар. Расулуллоҳ (с.а.в.)нинг одатлари ухлаш олдидан эшикни кулфлаш, сув солинадиган мешнинг оғзини ип билан боғлаш, таом сузиладиган идишларни ерга тўнтариб,

чиログни ўчириб қўйиш эди. Шуларни қилиб бўлгандан кейин ётар эдилар. Шунда мен Расулуллоҳ (с.а.в.) намозларини ўқиб бўлсалар, нонларини олдиларига кўяман, деб кутиб ётиб ухлаб қолибман. Расулуллоҳ намозни ўқиб бўлиб совуқ қотдилар шекилли ёнимга келдилар-да, мени уйғотиб: “Мени иситиб қўй”, дедилар. Мен: “Ё Расуаллоҳ! Мен хайз кўриб қолдим”, деган эдим, Расулуллоҳ (с.а.в.): “Майли, икки сонингни оч”, дедилар. Мен икки сонимни очдим. Расулуллоҳ (с.а.в.) муборак юзлари ва бошларини сонларим устига кўйиб ётиб озгина исиниб ухладилар, ана шу вақтда қўшнимизнинг уйда боқадиган кўйи уйимизга кириб, нонни олиб кетди. Унинг оғзидан нонни олиб қолиш учун қилган ҳаракатимдан Расулуллоҳ (с.а.в.) уйғондилар-да: “Майли, ундан қолгани ҳам кифоя қиласи, кўйи тўғрисида гапириб қўшнингта озор бермагин!” — дедилар.

67-боб. Кўйнинг почаси билан бўлса ҳам қўшнига ҳадя бериш ҳақида

121. Абу Ҳурайра (р.а.) айтдилар: Расулуллоҳ (с.а.в.): “Қайси бир кишининг ёмонлиги ва озор беришидан қўшниси тинчмайдиган бўлса, у жаннатга кирмайди”, деганлар.

122. Амр ибн Муоз бувиси Ҳавводан ривоят қилишича, Расулуллоҳ (с.а.в.): «Эй, мусулмон хотинлар! Агар қўшнингиздан кўйнинг почасидек бир арзимас нарса чиқса ҳам таҳқирламасин», дедилар.

Кўшии хотинларининг бир-бирларига озми-кўпми нарсалар бериб туришлари ўзаро муносабатларни яхшилаб бораверади. Ҳадисга иккигчи маъно ҳам берилishi мумкин: ҳеч кимса қўшнидан чиқсан нарсани «Шу арзимайдиган нарсани бердими!» — деб таҳқирламасин, чунки ҳар ким ўз ҳиммати ва кудратига ярасна ҳалия қиласи. Ҳадя оз бўлгани учун уни менсимаслик ўргада адоватни қўзғатади (т.).

Абу Ҳурайрадан ривоят қилинган 123-ҳадис мазмуни 122-ҳадиснинг айнан тақороридир.

68-боб. Құшнидан шикоят қилиш ҳақида

124. Абу Ҳурайра (р.а.) айтдилар: “Бир киши Расулллоҳ (с.а.в.)га келиб: “Ё Расулаллоҳ! Менинг бир құшним бор, у менга құп озор беради”, деб шикоят қылди. Расулллоҳ (с.а.в.) унға: “Үйнінгга бориб ҳамма буюм, асбоб-ускуналарингни күчага чиқариб қўй”, деб маслаҳат бердилар. У Расулллоҳ (с.а.в.) буюрганларидек уйидаги нарсаларини күчага чиқариб қўйди. Одамлар йиғилиб: “Бу нима, нима ҳодиса бўлди?” — деб сўрашганда, у бўлган воқеани уларга айтиб бергандан кейин, улар: “Ўз қўшнисига озор берган бундай қўшнига Аллоҳ таолонинг лаънати бўлсин!” — деб дуоибад қила бошладилар. Бу можарадан хабардор бўлиб қолган ўша ёмон қўшни ўзи келиб узр сўради ва: “Юкларингни үйнінгга киргизиб қўявер! Бундан кейин сенга сира озор бермайман”, деб қасам ичди.

125-ҳадисда 124-ҳадис мазмуни тақрор келган, фақат у Жуҳайфа (р.а.)дан ривоят қилинган.

126. Жобир ибн Абдуллоҳ (р.а.) айтдилар: “Расулллоҳ (с.а.в.) илгари жаноза намози ўқиладиган ер (мақоми Иброҳим)да оқ кийим кийган бир киши билан рўбарў ўтирган вақтларида бир одам ўз қўшнисидан кўраётган зулмдан шикоят қилгани келиб, мақоми Иброҳим билан Рукни Ямоний ўртасида ўтирдида: “Ё Расулаллоҳ! Ота-онам сизга фидо бўлсин, ёнингиздаги оқ кийим кийган киши ким эди?” — деб сўради. Расулллоҳ (с.а.в.): “Уни сен кўрдингми? Сенга құп яхшилик, баракотлар келибди, у ҳазрат Жаброил эдилар. Жаброил (а.с.) менга қўшничилик ҳақида құп таъкид қылдилар, ҳатто мен қўшниларни бир-бирига меросхўр қилиш ҳақида Аллоҳ таолодан ваҳй келтирдилар шекилли, деб гумон қылдим”, дедилар”.

Мақоми Иброҳим — Ҳарами шариф ичидა, Каъбанинг ўнг тарафидаги кичик бир ер, рукни Ямоний эса, унинг ўнг тарафидаги бурчак номи (т.).

69-боб. Қўшнини кўчиб кетишга мажбур қилган киши ҳақида

127. Савбон (р.а.) айтдилар: “Икки киши бирбири билан уч кундан ортиқ аразлашиб юриб, биттаси вафот этса ёки иккаласи ҳам ярашиб олмай, шу ҳолда ўлса, албатта, иккиси ҳам Аллоҳнинг қаҳрига йўлиқади. Қайси бир қўшни ўз қўшнисига зулм қилиб, уни ўз ҳовлисидан чиқиб кетадиган ҳолатга келтирса, албатта ҳалокатга учрайди”, дедилар.

70-боб. Қўшни яхудий бўлса ҳам...

128. Мужоҳид (р.а.) айтдилар: «Ибн Абдуллоҳ ибн Амр (р.а.)нинг ёнида эдим. Қули бир қўйни сўйиши учун судраб олиб кетаётган эди. «Эй, йигит! – деди Ибн Амр. – Кўйни сўйганинг заҳоти улуш беришни ёнимиздаги яхудий қўшнимиздан бошлаш эсингдан чиқмасин!» Ёнимизда турган бир одам: «Яхудийга эҳсон қиласанми? Аллоҳ сени ислоҳ қилсан!» – деди. Абдуллоҳ ибн Амр: «Расулуллоҳ (с.а.в.) қўшнига эҳсон қилишиликни тавсия этганларини эшийтганман, шунчалар кўп тавсия қилганларки, ҳатто қўшни бизга меросхўр бўладимикин, деб ўйлаб қолганмиз». деб жавоб берди .

¹ Бу ҳадис мазмуни қисман «Қўшничиликнинг аҳамияти ҳақида» деган 55-бобдаги 101-ҳадисда бор (м.м.)

71-боб. Карам ҳақида

129. Абу Ҳурайра (р.а.) ривоят қилдилар: «Саҳобийлар Расулуллоҳ (с.а.в.)дан: “Одамларнинг энг карими ким?” — деб сўрашди. Расулуллоҳ (с.а.в.): “Одамларнинг энг карими Аллоҳ таолодан кўркувчириғидир”, дедилар. Улар: “Ё Расулаллоҳ, биз уни сўрамадик”, лейишиди. Расулуллоҳ: “Одамларнинг каримроғи ҳазрат Яъқуб пайғамбар ўғли ва Иброҳим халиуллоҳнинг набираси ҳазрат Юсуф пайғамбар (а.с.)дирлар”, дедилар. Улар яна: “Бизнинг саволимиз бу ҳақда ҳам эмас эди”, деганларида, Расулуллоҳ (с.а.в.): “Сиз арабларнинг маъдани қабилалари ҳақида сўраётган бўлсангиз керак, жоҳилият замонида ким яхши бўлган бўлса, Ислом динини қабул қилиб, уни яхши ўрганиб ва шунга мувофиқ амал қиласа, уларнинг яхши номи — каримликлари давом этаверади”, — дедилар.

Карам сўзи қўл маънини ўз ичига олади. Карам иносонга хос бўлган викор ва фазилатлар, барчага маъкул келадиган феъл-атворни ифода этади. Карам тўғрисида савол берган саҳобийларнинг мақсадларига Расулуллоҳ тушуниб турган бўлсалар ҳам мусулмон кишилар учун аввал карамнинг юқори қисми бўлган тақвони эслатдилар. Кейин насаби пайғамбарлардан бўлган Юсуф (а.с.)ни зикр этдилар, чунки араблар насабнинг диний томонига эътибор бермай, факат ҳукмронлик ва мол-мулкда устуниликни назарда тутар эдилар. Савол берәётгандар учунчи бор тақоррлаганида Расулуллоҳ (с.а.в.) мақсадни англатиб, шунда ҳам асосий эътиборни динга қаратиш кераклигини уқтиридилар. Дин бу ўринда тақвогина эмас, гоя ва виждан ҳамдир (т.).

72-боб. Яхшига ҳам. Фожирга ҳам яхшилик қилавериш ҳақида

130. «Эҳсон (эзгулик)нинг мукофоти фақат эҳсон (эзгулик)дир» (55:60), деган ақидага Муҳаммад ибн Али

(ибн Ханафия): “Бу ояти карима мазмуни яхши кишига ҳам, фожирга ҳам шомилдир”, деб изоҳ берган эдилар.

73-боб. Етим тарбиялаганинг фазилати ҳақида

131. Абу Ҳурайра (р.а.) Расулуллоҳ (с.а.в.)дан ривоят қилдилар: “Расулуллоҳ (с.а.в.): “Бева хотинлар ва мискинлар рўзғорига (ёрдам қилиш учун) ҳаракат қилувчи киши Аллоҳ таоло йўлида жиҳод қилувчилар ва кундузи рўздор, кечаси ибодат билан машғул бўладиган кишилардек савобга эгадир”, дедилар”.

74-бобдаги 132-ҳадис мазмуни 89-ҳадиснинг айнан тақроридир, фақат 132-ҳадис тўғридан тўғри ҳз. Ойшиша (р.а.)нинг ўзларидан ривоят қилинган.

75-боб. Етим боққан кишининг ажри

133. Муррату-л-Фахрий ибн Амр (р.а.) Расулуллоҳ (с.а.в.)дан ривоят қилдилар: Расулуллоҳ (с.а.в.): “Етим боланинг тарбиясини ўз устига олган киши жаннатда мен билан шундай яқин бўлади”, деб ўрта бармоқлари билан иккинчи бармоқлари (ибҳомлари)ни кўрсатдилар.

134. Ҳасан Басрий (р.ал.)дан ривоят қилинди, у киши айтдилар: “Абдуллоҳ ибн Умар (р.а.) таом ейдиган вақтларида бир етим бола келиб, у жаноб билан биргаликда овқатланарди. Кунларнинг бирида Абдуллоҳ (р.а.)га таомлари келтирилди, лекин етим бола йўқ эди. Уни ахтариб топиша олмади. Ноилож Абдуллоҳ (р.а.) ўзлари таомни еб бўлганларидан кейин бола келиб қолди. Боланинг таомини олиб келинглар, деб буюрдилар, аммо таом тугаб қолгани учун узр айтилгандан кейин Абдуллоҳ (р.а.) талқон билан асални келтириб, бола олдига қўйдилар-да: “Мана буни тановул қила қол! Аллоҳ номи билан қасамёд қиласманки, сен зиён қил-

ган бўлмадинг”, дедилар”. Ҳасан Басрий (р.ал.) айтдилар: “Валлоҳи, Ибн Умар (р.а.) ҳам зиён қилмадилар”.

Зиён қилган бўлмадинг – яъни таомдан кеч қолган бўлсанг ҳам, бу талқон билан асал биз еган таомдан яхшироқдир.

Ибн Умар (р.а.) ҳам зиён қилмадилар – чунки у киши яхши гап билан боланинг кўнглини кўғариб савобга эга бўлдилар (т.).

135-ҳадисда 133-ҳадис мазмунин тақорорланган, фақат у Саҳи ибн Саъд (р.а.)дан ривоят қилинган.

136. Абу Бакр ибн Ҳафснинг айтишларича, Абдуллоҳ ибн Умар (р.а.) бирон етим бола иштирок этмагунча дастурхондан таом емасдилар.

76-боб. Етим асраган хонадоннинг хайри

137. Абу Ҳурайра(р.а.)дан ривоят қилинишича, Расулуллоҳ (с.а.в.) шундай деб марҳамат қилганлар: «Бир етимни боқиб олган мусулмон хонадони хайрликдир. Мусулмон хонадонининг энг ёмони етимни хор қилган хонадондир. Етим боқсан киши мен билан мана шу икки бармоғимдек жаннатда бирга бўлади».

77-боб. Етимга отадек марҳаматли бўл

138. Абдурраҳмон ибн Абза (р.а.) айтдилар: “Ҳз. Довуд (а.с.): “Етим болага ўз отасидек марҳаматлик бўл! Нима эксанг ўшани ўришингни яхши бил! Бойлик-дан кейин камбағал бўлиб қолиш жуда ёмон. Бундан ҳам ёмонроқ нарса тўғри йўлда бўлиб, кейин эгри йўлга ўтиб қолишдир. Суҳбатдошингта бир нарса въъда қилсанг, ўшани амалга ошир! Въъда қилган нарсангни амалга оширмасанг, орангизда адоват пайдо бўлади. Эслаган вақтингда сенга ёрдами тегмайдиган ва унуганингда сени эсламайдиган суҳбатдошдан паноҳ беришини Аллоҳ таолодан сўраб юр!” — деган эдилар”.

139. Ҳамза ибн Нужайх Абу Аммора (р.ал.) айтдилар: “Мен Ҳасан Басрийдан қўйидаги гапларни эшитдим. Ҳасан Басрий: “Мен кўп мусулмонларни кўрган эдим, улардан биттаси эрта билан туриб: “Эй, аҳлларим! Етим болаларингиз, мискинларингиз ва қўшниларингиз холидан хабардор бўлинг”, деб насиҳат қиласди. Энди яхши кишиларингизнинг умри тугаб, борадиган ерларига жўнашди. Аммо сизлар бўлса кундан-кун пастлашиб кетаяпсиз”, деб эдилар”. Яна Ҳамза айтдилар: “Ҳасан Басрий сўзини давом эттириб: “Эндиликда кимники кўрсанг фосиқ бўлиб, ўтиз минглаб ақча билан дўзах тагига шўнғиб бораётганини кўрасан. У нега шундай қиласди? Ахир, у Аллоҳ таоло берадиган насибани арзимайдиган нарсага сотаяпти-ку. Яна кимни истасанг, у ўз давлати, мол-мulkини ўринисиз ерга сарф қилаёттан, шайтон йўлига кирмоқчи бўлаётганини кўрасан. Унинг ўзи ҳам инсофга келмайди ва бошқалар ҳам унга насиҳат қилмайди (ёки бошқалар насиҳатини қабул қилмайди)”, деган эдилар”.

140. Асмөъ ибн Убайд: “Кўлимда бир етим бола бор”, деб Ибн Сиринга айтди. Шундай Ибн Сирин: “Ўз болангга қандай қарайдиган бўлсанг, кўлингдаги етимга ҳам шундай қарагин. Ўз болангни нима учун урадиган бўлсанг, у етим болани ҳам шунинг учун ур!” — дедилар.

78-боб. Умрини етим болаларига бағишлаган тул хотиннинг фазилати

141. Авф ибн Молик (р.а.) Расулуллоҳдан ривоят қилдилар. “Расулуллоҳ: “Эридан бева қолиб, болаларини сабр билан тарбия қилаётган ва турли машақ-қатларга учраганидан ранги сарғайиб кетган хотин би-

лан жаннатда шундай бўламиз”, деб икки бармоқла-
рини бир-бирига жипс қилиб кўрсатдилар, дедилар”.

Яъни шундай хотин жаннатга киради ва даражаси бошқа хо-
тилларга нисбатан менинг даражамдек баланд бўлади(т.).

79-боб. Етимга одоб ўргатиш ҳақида

142. Шумайсату-л-Атакийа айтди: «Ҳз. Ойиша ҳузур-
ларида етим боланинг одоби тўғрисида баҳс бўлди, шун-
да у зот: “Мен етим болани кейинчалик хурсанд бўлсин,
леб ураман”, дедилар .

Яъни бола яхши одоб ўрганса, катта бўлганида шу одоби туфайли
хурматта эга бўлали, демоқчи бўлсалар керак (т.).

80-боб. Болалари ўлган кишининг фазилати ҳақида

143. Абу Ҳурайра (р.а.) айтдилар: Расулуллоҳ (с.а.в.):
“Қайси бир мусулмон кишининг учта фарзанди ўлган
бўлса, дўзах ўти унга тегмайди, фақат Аллоҳ таоло Қуръ-
онда: “Сизлардан ҳар бирингиз унга (жаҳаннамга) ту-
шувчиидирсиз. (Бу) Раббингиз (иродасига биноан) во-
жиб бўлган ҳукмдир” (19:71), детан қасами учунгина у
киши ҳам бир тушиб ўтади”, — дедилар.

Бу оят тафсирида Жобир ибн Абдуллоҳ (р.а.) айтдилар:
«Расулуллоҳ: “Дўзахга яхши кишилар ҳам, ёмонлар ҳам киради,
лекин у мўмнилар учун совуқ ва саломатлик бўлади”, деганлар». Ибн Аббос эса: “Дўзах ичига кирмай, фақат ёнидан ўтадилар”, дедилар. Баъзи саҳобийлар: “Дўзахдан мурод пулсиrotдир”, дейдилар. (Замаҳшарий, Ал-кашшоф, 2-жилд, 339-саҳифа) (т.).

144. Абу Ҳурайра (р.а.)дан ривоят қилинди. «Бир хотин киши Расулуллоҳ ҳузурларига келиб: “Ё Расулал-
лоҳ, бу болам ҳақига дуо қилинг, мен учта боламни
кўмдим”, деди. Шунда Расулуллоҳ (с.а.в.): “Сен зўр
қалқон билан дўзахдан тўсилиб қолибсан”, дедилар».

145. Холид Абси (р.а.) айтдилар: «Менинг бир ўғлим ўлиб қолганда жуда қаттиқ ачиндим ва Абу Ҳурайрага бориб: “Сиз Расулуллоҳ (с.а.в.)дан ўлган кишилари-миз ҳақида бизга далда берадиган бирор гап эшитган-мисиз?” — деб сўрадим. Шунда Абу Ҳурайра (р.а.): “Мен Расулуллоҳ (с.а.в.)дан: “Ёш болаларингиз жан-натдаги кичик чавақ (балиқча)лардир”, деган ҳадис-ларини эшитганман, дедилар».

Кичик балиқчалар сувда истаган жойида сузиб юрганидек, мусулмон болалари ёшлигидан вафот этган бўлса, жаннатда хоҳлаган ерида юраверади (т.).

146. Жобир ибн Абдуллоҳ (р.а.) айтдилар: “Расулуллоҳ (с.а.в.): “Кимнинг учта боласи вафот этса, бу Аллоҳ таоло-нинг иродаси, деб сабр қилиб ва шу сабри учун Аллоҳдан савоб умид қылса, у киши жаннатта киради”, деганлари-да, биз: “Ё Расулаллоҳ! Агар унинг иккита боласи ўлиб, шунга сабр этган бўлса-чи?” — деб сўраганда, Расулуллоҳ: “Икки боласи ўлган бўлса ҳам”, деб марҳамат қилдилар. Ровий Маҳмуд ибн Лобид деди: «Жобирга: «Валлоҳи! Агар сиз битта боласи ўлган бўлса-чи, деб сўраганингизда, Ра-сулуллоҳ (с.а.в.) албатта битта боласи ўлган бўлса ҳам, деб жавоб берган бўлур эдилар», деганимда, у: «Валлоҳи! Мен ҳам шундай деб ўйлайман», деб жавоб берди».

147-ҳадис 144-ҳадисдаги мазмуннинг айнан тақрори.

148. Абу Ҳурайра (р.а.) шундай ривоят қилдилар: «Бир хотин Расули Худога хузурларига келиб: «Ё Расу-лаллоҳ! Сиз саҳобийларингиз билан мажлис куриб ўтирганингизда мен сўзлашга журъат қишлоғмайман. Бирон кун бизни бирон жойга тўпланг, (саволларимизга сиз-дан жавоб ола билайлик)», деди. Расулуллоҳ (с.а.в.): «Фалон куни фалончининг уйида тўпланингиз», деб марҳамат қилдилар. Хотинлар айтилган куни тўпланишди ва Расулуллоҳ (с.а.в.) келиб, уларнинг саволларига жавоб берар эканлар, орада шу гапни айтдилар: «Оран-гизда кимнинг уч боласи ўлган бўлса-ю, Аллоҳнинг ирдасига сабр қилиб умид тутса, албатта, у жаннатта

киради». Бир хотин: «Ё Расууллоҳ! Икки боласи ўлган кинни ҳам жаннатта кирадими?» — деб сўради. «Икки боласи ўлган бўлса ҳам», деб жавоб бердилар. Мазкур ҳадиснинг ровийси Суҳайл ҳадис тўплаш ва ҳадисга суюниб фикр айтишда бениҳоя зеҳнли эди, аммо ўша куни бу ҳадисни ёзиб олувчи одам топилмади».

149-ҳадис мазмуни 148-ҳадисда ўтди, фақат бунда Умму Сулайм (р.а.) дин ривоят қилинганди.

150. Саъсаъа ибн Муовия (р.а.) қаердадир сув идиишини бўйинларига осиб олган Абу Зарр Фифорий (р.а.) га дуч келдилар. Шунда у киши: “Эй, Абу Зарр, нечта болангиз бор?” — деб сўрадилар. Абу Зарр: “Эй, Саъсаъа, мен Расууллоҳ (с.а.в.)дан: “Қайси бир мусулмон кишининг балоғатга етмаган учта боласи ўлса, Аллоҳ таоло болаларига марҳамат қилиб, уни албатта жаннатга киргизади ва қайси бир киши бир мусулмонни қулликдан озод қиласа, унинг ҳар бир аъзосини озод қилган қулининг аъзоси бадалига дўзах ўтидан сақладайди”, деган ҳадисларини эшитган эдим”, дедилар.

151. Анас ибн Молик (р.а.) Расууллоҳ (с.а.в.)-нинг шундай деб марҳамат қилганларини хабар қилди: «Бир мусулмоннинг учта боласи норасида пайтида ўлиб кетган бўлса. Аллоҳ ўша норасидаларга бўлган раҳматининг лутфи билан у кишини жаннатга киритади».

81-боб. Чала туғилиб ўлган бола ҳақида

152. Саҳл ибн Ҳанзалийа (р.а.) ҳеч бола кўрмаган эдилар. У киши: “Аллоҳ таоло менга Ислом динида чала туғилса ҳам бирорта фарзанд берса-ю, мен фарзанд догоига сабр этиб шунга Аллоҳдан бўладиган савобни умид қиласам, бу мен учун бутун дунёдан ва ундаги ҳамма нарсалардан ҳам яхшироқ бўлар эди”, деган эдилар.

153. Абдуллоҳ ибн Масъуд (р.а.) айтдилар: “Расулуллоҳ (с.а.в.) саҳобийларидан: “Қайсиларингизга ўз молидан күра варасаларининг моли яхшироқ күринади?” — деб сүрадилар. Саҳобийлар: “Ё Расулаллоҳ! Ҳаммамизга ҳам ўз моли меросхұрларининг молидан яхшироқдир”, дейишиди. Шунда Расулуллоҳ (с.а.в.): “Билиб қўйингларки, варасаларингизга тегишли мол ўз молингиздан кўра яхшироқ күринади. Ўзингиздан илгари юборган мол — бу сизнинг молингиз. Аммо ўзингиздан кейин орқангизда қолган мол эса, бу албатта варасалар молидир”, дедилар”.

Киши ҳәётида молидан яхши ишларга сарф қылса, уни ўзидан илгари юборган бўлиб, маңфаати ўзигадир, аммо молпарастлик туфайли уни йиниб, ўзидан кейин қолдирса, у варасалар моли ҳисобланади. Шунинг учун Расулуллоҳ (с.а.в.) у мол кишига яхши кўринади, дедилар. Энди варасалар инсофли бўлиб, отадан қолган молни яхши ишларга сарфласалар, албатта, савобдир, бунинг ажр-мукофотини Аллоҳ беради. Аммо улар бетафвиқ бўлиб, ота молини ёмон ишларга сарфлайдиган бўлсалар, мъязоллоҳ, бу албатта гуноҳдир (т.).

154. Абдуллоҳ ибн Масъуд (р.а.) айтдилар: Расулуллоҳ (с.а.в.) саҳобийлардан: “Сизлар ракуб деб кимни айтасизлар?” — деб сүрадилар. Саҳобийлар: “Бизлар ракуб деб ўзидан бола туғилмайдиган кишини айтатмиз”, — дейишиди. Расулуллоҳ (с.а.в.): “Бундай эмас, ракуб ўзидан илгари бирорта боласини (қабрга) узатмаган кишидир”, — дедилар.

Ракуб лугатда иккى мъянода: бири ракобатдан, яни кузатиш, сақлаш ва кутиб туриш, иккىнчиси боласи турмайдиган киши мъяносида, яни болалари ўлавериб, янги туғилган боласини ҳам аввалилари қатори ўлиб қолышидан кўркиб, кузатиб туради. Бирингчиси боласи йўқулигидан қайтуриб, Аллоҳ таолодан бола сўраб илтижо қылгани учун савоб кутса, иккىнчиси ўзидан кейин болалари қолиб, унинг ҳақида қиласалиган дуолари ва хайрэхсонларини кутади (т.).

155. Абдуллоҳ ибн Масъуд (р.а.)дан ривоят қилинди: «Расулуллоҳ (с.а.в.): “Сизлар паҳлавон деб кимни ҳисоблайсизлар?” — деб саҳобийлардан сүрадилар. Улар: “Биз

курашда ҳеч кимдан йиқүлмайдиган кишини паҳлавон леб биламиз”, дейишиди. Расулуллоҳ (с.а.в.): “Ундей әмас, балки жаҳли чиққан вақтида ҳам ўзини тия оладиган кишини паҳлавон дейилади”, дедилар».

82-боб. Мамлукларга яхши муносабат ҳакида

156. Ҳз. Али (к.в.) айтдилар: “Расулуллоҳ (с.а.в.)-нинг дардлари оғирлашган вақтида менга: “Эй, Али! Менга ҳайвон курагидан олиб кел, мен умматларим ғалолатга тушмайдиган нарсаларни ёздирман”, дедилар. Мен эса, куракни олиб келгунимча Расулуллоҳнинг оламдан ўтиб қолишларидан қўрқиб: “Ё Расулуллоҳ! Айтадиган гапларингизни мен ёдимда сақлаб қоламан”, дедим. Шу вақтда Расулуллоҳнинг муборак бошлари менинг билагим билан елкам устида эди. Расулуллоҳ (с.а.в.) шунда: “Намозни ўз вақтида ўқинглар, закотни беринглар ҳамда кўл остингиздаги кишиларга яхши қаранглар”, деб васият қилдилар ва жонлари чиққунга қадар шундай сўзларни айтиб, охирида “Ло илоҳа иллаллоҳ, Мұхаммаду-р-Расулуллоҳ” калимасига гувоҳлик беришга буюрдилар-да: “Ким шу калимага кўнгил билан гувоҳлик берса, Аллоҳ таоло унинг жасадини дўзах ўтига ҳаром қиласи”, дедилар”.

157. Абдуллоҳ ибн Масъуд (р.а.) айтдилар: Расулуллоҳ (с.а.в.): “Бирор сизни уйига таклиф қиласа боринг, ҳадя қилинса, қабул қилинг ва мусулмонларни урманг”, дедилар.

Таклиф хоҳ зиёфатга, хоҳ бирор тўйға бўлса (башарти у ерда ичкилик каби бузук ишлар бўлмаса) унга бориш лозим. Ҳади берилганда уни ҳазм қилиб кетмай, иложи бўлса яхшироқ бирор нарса бориш албатта яхшироқдир. Шаръий ёки қонуний ҳукм билан бўлмаса, мусулмонларни ва шу жумладан қарамогидаги кишиларни ноҳақ урини албатта ҳаромдир (т.).

158. Ҳз. Али (қ.в.) Расулуллоҳ (с.а.в.)нинг сўнгги сўzlари шундай бўлди, деб хабар қилдилар: «Намозни канда қилманг, намозни канда қилманг. Қарамоғингиздаги кишиларга ёмон муносабатда бўлишдан Аллоҳдан кўрқинг!»

83-боб. Қарамоғидаги кишиларга ёмон қараш ҳақида *

159. Абу Дардо (р.а.)дан ривоят қилинди. У зот айтдилар: “Байтарий ҳайвонларни қандай яхши билса, биз сизларни ундан кўра ҳам яхшироқ биламиз. Яхшиларингизни ҳам, ёмонларингизни ҳам билиб олдик. Кимки одамларнинг яхшилигидан умидвор бўлиб, ёмонлигидан амин бўлиб юрадиган бўлса, у яхши киши. Аммо яхшилигидан умид узиб, ёмонлигидан кўрқиб юрадиган бўлса ва озод қилган кулига яхшилик ва ёрдам қилмаса, у ёмондир”.

Байтарий – мол дўхтири демоқчи (т.).

160. Абу Умомадан ривоят қилинди, у киши айтдилар: “Кимки (кўлидаги бор нарсаларидан) кишиларга бермаса, (сафарда овқатимга ҳамроҳларим шерик бўлмасин деб) овқатини ўзи еса ва кулини урадиган бўлса, у киши Аллоҳнинг неъматворлигини инкор қилувчидир”.

161. Ҳасан Басрий айтдилар: “Бир киши ўзининг қул боласига тевани суғориб келишни буюрганда, бола ухлаб қолиб, хўжасининг буйругини бажара олмаган экан. Шунда у боланинг юзига чўғ отган, қул бола қочиб бориб қудуққа йиқилган. У эрта билан Ҳз. Умар ҳузурларига борди. Ҳз. Умар боланинг юзидаги чўғнинг асарини кўриб, уни озод қилиб юборишни буюрдилар”.

84-боб. Чўрини аъробийга сотиб юбориш ҳақида

162. Амр (р.а.) айтдилар: Ҳз. Ойиша (р.а.) ўзларининг бир чўриларига: “Мен вафот этганимдан кейин сен озодсан”, деб қўйган эдилар. “Бир кун ҳз. Ойиша бетоб бўлиб қолдилар. Шунда акаларининг ўғиллари суданлик ёки ҳиндиштонолик бир лўли табибга у зотнинг дардини айтишганда, табиб: “У киши сеҳрланганлар, у зотни ўз чўрилари сеҳр қилган”, деди. Табибнинг сўзини Ойиша гага айтилганда, у киши чўрини чақириб сўрадилар. Чўри эса сеҳр қилганини эътироф қилди. Ҳз. Ойиша (р.а.): “Нима учун бу ишни қилдинг, энди бундан кейин сен сира чўриликдан қутилмайсан”, дедилар-да, “Буни чўриларига ёмон қарайдиган аъробийларга сотиб юборинглар”, деб буюрдилар.

85-боб. Хизматкорнинг гуноҳини кечириш ҳақида

163. Абу Умома (р.а.) айтдилар. “Расулуллоҳ (с.а.в.) иккита қул болани олиб келдилар-да, бирини ҳазрат Алига бериб: “Буни урма, чунки биз келганимиздан буён унинг намоз ўқишини кўрдим. Намоз ўқийдиган кишини уришдан Аллоҳ мени қайтарган”, дедилар. Иккинчисини Абу Зарр (р.а.)га бериб: “Бунга яхшилик қил, хайриҳоҳ бўл”, дедилар. Абу Зарр у қул болани озод қилиб юбордилар. Расулуллоҳ (с.а.в.) Абу Заррга: “Қул бола қалай?” — деб сўраганларида, у киши: “Бунга хайриҳоҳ бўл, деган эдингиз, мен уни озод қилиб юбордим”, дедилар”.

164. Анас ибн Молик (р.а.)дан ривоят қилинди, айтдилар: “Расулуллоҳ (с.а.в.) Мадинага келган вақтларида у кишига хизмат қиласиган ходим йўқ эди. Отам Абу Талҳа менинг қўлимдан ушлаб Расулуллоҳ (с.а.в.) хузурларига олиб бориб: “Ё Расулаллоҳ! Анас зийрак,

бала, сизга хизмат қилиб юрсин”, деб мени Расулуллоҳ (с.а.в.)га топширдилар. Мен вафотларига Қадар Расулуллоҳ (с.а.в.)га сафарларида ҳам, сафарда эмас вақтларида ҳам хизмат қилдим. Бирорта ишни ноўрин қилиб кўйганимда Расулуллоҳ (с.а.в.): “Нега буни шундай қилдинг?” ва бир ишни қилмай кўйган бўлсан ҳам: “Нега буни қилмадинг?” – деб айтган эмаслар”.

86-боб. Қул ўғирлик қилса...

165. Абу Ҳурайра (р.а.) айтдилар: Расулуллоҳ (с.а.в.): “Агар мамлук ўғирлик қилса, уни йигирма тангага бўлса ҳам сотиб юбор”, дедилар.

87-боб. Хизматкор гуноҳ қилса...

166. Осим ибн Луқайт ибн Саҳра (р.а.) айтдилар: “Мен Пайғамбари Худо ҳузурларига етиб келдим. Шу вақтда подачи бир қўзичоқни орқасидан итариб қўйхонага киритаётган эди. Расулуллоҳ (с.а.в.): “Сен мен учун қўй сўйилди, деб ҳисоблама! Бизда юзта қўй бор, кўпайиб кетишини истамаймиз, қачон чўпон янги туғилган қўзичоқни олиб келса, ўрнига бир қўйни сўямиз”, дедилар”.

88-боб. Қулга тоширилган нарсани муҳрлаб бериш ҳақида

167. Абу Олия (р.а.)дан ривоят қилинди: “Бизлар хизматчиларимиз ёмон одатга ўрганмасин ва ўзимиз бадгумон бўлмайлик, деб уларга буюрилган нарсани муҳрлаб, ўлчаб ва санаб беришга даъват этилганмиз”.

Бу ўринда гарчи қулга тошириладиган иш ҳақида гап борса-да, аммо шартни умумийдир. Бошқаларга иш тошириладиган ҳар бир киши азбаройи бадгумон бўлишдан ҳалос бўлмоқ учун ва бирорвларни айбор қилиб қўйиш гуноҳидан фориг бўлмоқ мақсадида буни ўз турмушида тадбиқ этмоғи зарурдир (т.).

89-боб. Хизамткорни сийлаш ҳақида

168. Салмон Форсий: «Хизматкор менга хиёнат қилиб қўйишидан қўрққаним учун уни гўштлари шилинган суюклар билан ҳамиша сийлаб турман»: дедилар.

169-ҳадис 168-ҳадиснинг айнан тақрори.

90-боб. Хизматкорга одоб бериш ҳақида

170. Язид ибн Абдуллоҳ ибн Кусайт (р.а.) айтдилар: “Абдуллоҳ ибн Умар (р.а.) ўзларининг гуломларига олтин ёки кумуш бериб, уни алмаштириб келиш учун юбордилар. Гулом эса уни насяга алмаштириб келганда, Абдуллоҳ уни қамчин билан уриб: “Ҳозир қайтиб бориб, пулнинг ўзини менга қайтариб олиб кел!” – дедилар”.

Шариати исломия ҳукмида олтинни кумушга ёки кумушни олтинга алмаштирилса, иккаласи нақд ва қўлма-қўл берилиши шарт. Акс ҳолда бу иш рибо ҳисобланади.

171. Абу Масъуд (р.а.) айтдилар: “Мен ўзимнинг гуломимни ураётган эдим, шу пайтда орқамдан: “Эй, Абу Масъуд! Билиб қўйки, Аллоҳ таолонинг сенга қодирлиги сенинг қулингга қодирлигингдан албатта зўрроқдир”, деган овозни эшитдим. Бундай қарасам овоз эгаси Расули Худо эканлар. Шу онда мен: “Ё Расулаллоҳ! Аллоҳ таолонинг ризоси учун бу гуломимни озод қилдим”, дедим. Расулуллоҳ (с.а.в.): “Агар буни озод қилмаганингда, сени албатта дўзах ўти куйдирап эди”, дедилар”.

91-боб. Бирорни юзи қора бўлсин, деб қарғамаслик ҳақида

172. Абу Ҳурайра (р.а.) Расули акрам (с.а.в.)дан ривоят қилдилар: “Расулуллоҳ (с.а.в.): “Фалончининг юзини Аллоҳ хунук қилсин, деб дуойбад қилманглар”, дедилар”.

173. Абу Хурайра (р.а.) айтдилар: “Ҳеч кимни Аллоҳ таоло юзингни ва менинг юзимга ўхшаган юзни хунук қиласин, деб асло дуоибад қилма, чунки Аллоҳ таоло ҳз. Одам (а.с.)ни ҳам ўз суратида яратгандир”.

Бу “ўз суратида” деган ибора маъносида уламолар ҳар хил фикр билдирганлар. Баъзилар суратдан мурод сифатдир, яъни Аллоҳнинг сифатларидан бальзиси: билиш, кўриш, эшитиш кабилалар Одам (а.с.)да ва унинг авлодларида ҳам бор. Шунинг учун “Сенинг юзинта ўхшаган юзга ҳам” деганида, Аллоҳ таолога қаратга айтган бўлади, деб талқин қиласалар, баъзилар “(Ўз сурати) деб Одам (а.с.)нинг суратини ирола қилган, у вақтда Одам (а.с.)ни дуоибад қилган бўлади”, дейдилар. Бу ҳақда яна бошқа эътимолли маибалаарга мурожаат қилиш мумкин (т.).

92-боб. Юзга урмаслик ҳақида

174. Абу Хурайра (р.а.) Пайғамбаримиз (с.а.в.)дан ривоят қилдилар. “Расулуллоҳ (с.а.в.): “Қайси бирингииз ўз қулини урса, юзига эҳтиёт бўлсин”, дедилар”.

Юзда кўзга ташланадиган нозик аъзолар бор, уларга мушт тесса инсон айбли ва хунук бўлиб қолади (т.).

175. Жобир ибн Абдуллоҳ (р.а.) айтдилар: “Расулуллоҳ (с.а.в.) белги қилиш учун юзига тамға босилган бир ҳайвон ёнидан ўтиб қолдилар. Унинг икки бурун тешигидан тутун чиқаётган эди. Шунда Расулуллоҳ (с.а.в.): “Шу ишни қилган кишига Аллоҳ таолонинг лаънати бўлсин! Ҳеч ким бирон маҳлукнинг юзига тамға босмасин ва юзига урмасин”, дедилар”.

93-боб. Ким қулининг юзига урса, уни озод қиласин

176. Ҳилол ибн Ясоф (р.а.)дан ривоят қилинди: “Сувайд ибн Муқаррин (р.а.) ҳовлисида кийим-бош сотаётган эдик. Бир чўри қиз чиқиб бир кишига ниманидир гапирди, у киши чўрининг юзига бир шапалоқ урди. Шунда Сувайд ибн Муқаррин (р.а.) унга қараб: “Чўри-

нинг юзига урдинг-а, бизлар етти ақа-ука бўлиб, хизматимизда биттагина чўри бўлган эди. Унинг юзига қайси биримиз бир шапалоқ урганда Расулуллоҳ (с.а.в.) у чўрини озод қилиб юборишни буюрдилар”, деди”.

177. Абдуллоҳ ибн Умар (р.а.)дан ривоят қилинди, у киши: “Мен Расулуллоҳ (с.а.в.)дан: “Ким ўз қулининг юзига урса ёки қилмаган гуноҳи учун унга танбиҳ берса, бу ишининг каффороти ўша қулни озод қилишдир”, деган сўзларини эшитдим, дедилар”.

178. Муовия ибн Сувайд ривоят қилдилар: «Бир қулимиз бор эди. Мен унинг юзига урган эдим, у қочди. Отам мени ҳам, уни ҳам чақириб, қулга шундай деди: «Гапнинг қисқаси шулки, биз Муқаррин ўғиллари етти биродар эдик ва бизнинг биргина қулимиз бор эди, биродарларимиздан бири унинг юзига шапалоқ тортиб юборди. Расулуллоҳ (с.а.в.) бундан хабар топиб шундай марҳамат қилган эдилар: «Уларга айтинг, қулини озод қилиб юборсинлар». Ул зотнинг бу гапларини эшитган асҳоблар: «Ё Расулаллоҳ! Уларнинг шу биргина хизматчиси холос, бошқа хизматчилари йўқ», дейишиди. Шунда Расулуллоҳ (с.а.в.): «Майли, у ҳолда уни ишлатаверсинлар, аммо унинг ишига эҳтиёжлари қолмагач, албатта, озод қилсинлар», демишлар».

179-ҳадис юқоридаги ҳадиснинг тақрори. аммо бу ҳадис Шўбабдан ривоят қилинган.

180. Зазан ибн Умар айтдилар: «Абдуллоҳ ибн Умар (р.а.)нинг ҳузурларида эдик. Бундан бир неча кунлар илгари бир сабаб билан куйиб қолган қулини чақирди. Кўйлагини кўтариб куйган жойини кўрди ва: «Анча азобландингми?» – деб сўрадилар. «Ҳа», деди қул. Шундан кейин Абдуллоҳ қулни озод қилдилар. Сўнгра ердан бир чўп олиб, бу қулни озод қилишдан мен учун мана шу чўп оғирлигига ҳам савоби йўқ, деди. Мен у кишидан: «Эй, Абу Абдурраҳмон! Нега бундай деяпсиз?» – деб сўрадим. Ибн Умар (р.а.): «Мен Расулул-

лоҳ (с.а.в.)нинг: «Кимнингки қули иш пайтида баданидан жароҳат олса ёки хожаси унинг юзига урса, ўша қулни озод қилсин», деганларини эшитганман».

94-боб. Қулининг қасос олиши ҳақида

181. Аҳмад ибн Ясир (р.а.)дан ривоят қилинди, у киши: “Ким ўз қулига зулм қилиб уни ноўрин урса, қиёмат куни албатта ундан қасос олинади”, дедилар.

182. Абу Лайла ривоят қилди: «Салмон Форсий (р.а.) уйидан чиқди. Оғилхонага қарасаки, молларга етарли ем берилмаган. У қулини чақириб: «Агар мен охиратдаги қасосдан кўрқмаганимда сенга танбих берган бўлардим», деди».

183. Абу Хурайра (р.а.)дан ривоят қилинди. Расулуллоҳ (с.а.в.): “Қиёмат куни зиммангиздаги ҳақни албатта ўз эгаларига топширасизлар, ҳатто шоҳсиз қўй учун шоҳлик кўйдан ҳам ўч олинади”, дедилар.

184. Умму Салама уммул-мўминин (р.а.)дан ривоят қилинди: Расулуллоҳ (с.а.в.) у зотнинг навбатида уйларида бўлиб, ўзларининг чўрилари ёки Умму Саламанинг чўрисини чақирдилар. Чўри (дарҳол келмай) таъхир қилгани учун Расулуллоҳнинг муборак юзларида ғазаб аломати кўринди. Шунда Умму Салама (йўлакдаги) парда томонга бордилар, чўри ўша ерда ўйнаб ўтирган эди. Расулуллоҳ (с.а.в.) қўлларида мисвокни кўрсатиб: “Қиёмат кунида ўч олиш хавфи бўлмаганда эди, мен сени шу мисвок билан урган бўлардим”, дедилар. Муҳаммад ибн Ҳасан бу ҳадисга: “Чўри бир уй ҳайвони билан ўйнашиб ўтирган эди. Чўрини Расулуллоҳ ҳузурларига олиб келиб: “Ё Расулаллоҳ! Чўри сизнинг чақирганингизни эшитмадим, леб қасам ичаяпти”, деган жумлани кўщдилар.

185. Абу Ҳурайра (р.а.) айтдилар: “Расулуллоҳ (с.а.в.): “Ким кимни урса ёки нимани урса, қиёмат куни ундан қасос олинади”, дедилар”.

186-ҳадис 185-ҳадиснинг айнан тақори.

95-боб. Кулларни ўзингиздек қийинтиринг, деган ҳадис ҳақида

187. Убода ибн Сомит айтдилар: “Мен отам Валид ибн Убода билан илм талаб қилиб ансорларнинг мана шу овулига чиқдик. Бу воқеа уларнинг ҳалок бўлишидан илгари бўлган эди. Шунда биринчи йўлиққан киши Расулуллоҳнинг саҳобийларидан бўлган Абул Юср (р.а.) билан унинг ёнидаги кули бўлди. Абул Юср бурда билан муофира кийган ва кули ҳам айнан шундай кийинган эди. Мен: “Эй, амаки! Унга маофирингизни берсангиз ёки унинг маофирини олиб ўзингиздаги бурдани унга берсангиз, ҳар икковингизда ҳам бир жуфтдан кийим бўларди-ку”, дедим. Шунда Абул Юср бошимни силаб: “Баракаллоҳ”, дедилар-да: “Ўелим! Менинг шу икки кўзим Расулуллоҳ (с.а.в.)ни кўрган ва кулларингизга ўзингиз еган таомдан едиринг ва ўзингиз кийган кийимдан кийдиринг, деган сўзларини шу икки қулоғим эшитган ва кўнглим уни ўзига жойлаган. Мен бу кулимга дунё матоларидан берганим қиёмат куни у савобларимни олиб қўйганидан яхшироқдир”, дедилар”.

Бурда – киши устига ташлаб юрадиган йўл-йўл кийим ёки тўртбурчак маъносида ва маофира Ямандаги Маофири деган қабилага мансуб бўлган бир хил кийимдир (т.).

Яъни бу кийимларнинг нархи – қиёматида фарқ бўлмаса ҳам биримизда бир хил, иккincinnизда бошқа хил бўлгани учун кулимнинг кўнглига келмасин, агар у бу ишимни кўнглига оғир олса, қиёматда мен Аллоҳ олдida жавобгар бўлиб қолишимдан кўрқиб шундай қилдим, демоқчи бўлсалар керак (т.).

96-бобдаги 188-ҳадис мазмунин ва 96-бобдаги 189-ҳадис мазмунин ҳам 186-ҳадисда ўтди. Факат бу ҳадисларда Расулulloҳ (с.а.в.)нинг “Сизлар уларга оғир келадиган ишларни буюрманг”, деган сўзлари келтирилган. 188-ҳадис Жобир ибн Абдуллоҳдан, 189-ҳадис Мурур ибн Сувайддан ривоят қилинган.

97-боб. Қулларга ёрдам бериш ҳақида

190. Бир саҳобийдан ривоят қилинишига кўра, Расулulloҳ (с.а.в.) шундай деб марҳамат қилган эканлар: «Қулларингиз сизларнинг қардошларингиздир. Уларга яхшилик қилинг. Кучингиз етмаган ишларда улардан ёрдам олинг ва уларнинг ҳам кучлари етмаган ишларда ёрдам беринг».

191. Абу Ҳурайра (р.а.): “Ишловчи кишига ўз ишидан (келган ҳосилдан) ёрдам қилганлар, чунки Аллоҳ учун ишлаётган киши умидсиз қолмасин”, дедилар.

98-боб. Қулларга кучи етмайдиган иш юкламаслиги ҳақида

192. Абу Ҳурайра (р.а.)дан ривоят қилинди. Расулulloҳ (с.а.в.) шундай деб марҳамат қилмишлар: «Қулнинг емак-ичмаги ва либоси хожасининг зиммасидадир. Қул эса, кучи етмайдиган ишни бажаришга мажбур эмас».

193-194-ҳадислар 192-ҳадиснинг айнан тақрори, 193-ҳадис Абу Ҳурайрадан, 194-ҳадис Мурур ибн Сувайддан ривоят қилинган.

99-боб. Ҳар ким оиласига ва қулига сарф қилса, садақадир

195. Микдом ибн Маъди Караб Киндий (р.а.) Расулulloҳ (с.а.в.)нинг шундай деганларини эшилди: “Ўзинг нима таом есанг садақадир. Болаларингта, хотинингга ва ходимингга нима едирсанг ҳам садақа ҳисбланади”.

196. Абу Ҳурайра (р.а.) айтдилар: “Расулulloҳ (с.а.в.): “Садақанинг яхшироғи кейинида муҳтожликда қол-

шырмайдиганидир ва берадиган құл оладиган құлдан ишинироқ. Берадиган эхсонингни ўзингта қарам бўлганлардан бошла: хотининг рўзгоримни тўғрилаб бер, бўлмаса мени талоқ қил; қулинг менинг нафакамни (оби таомимни) бер, бўлмаса мени сотиб юбор; болачақларинг бизга ким қарайди, тирикчилигимииздан ким хабар олади, деб юрадиган бўлиб қолмасин”, дедилар”.

197. Абу Ҳурайра (р.а.) айтдилар: “Расулуллоҳ (с.а.в.) садақа қилишга даъват қилдилар. Шунда бир киши келиб: “Менда бир динор бор”, деди. Расулуллоҳ: “Ўзингта сарф қил”, дедилар. У киши: “Яна бир динор бор”, деди. Расулуллоҳ (с.а.в.): “Хотинингта сарф қил”, дедидар. У киши: “Яна бир динор бор”, деди. “Ходимингта сарф қил! Шундан кейин уни кимларга сарфлаш кераклигини ўзинг яхшироқ биласан”, дедилар”.

100-боб. Қул билан таом емакни хоҳламаса...

198. Абу Зубайр (р.а.) Жобир ибн Абдуллоҳ (р.а.)дан: “Расулуллоҳ (с.а.в.)нинг бир кишининг хизматкори бир қанча машаққатга, ўтнинг иссигига чидаб таомини пишириб келса, уни таомга таклиф қилсин, деган буйруқлари борми?” – деб сўралганда, Жобир: “Ха, албатта бор. Агар кимки қули билан таом емакни хоҳламаса, таомидан унинг ҳиссасини берсин!” – деганлар, деди.

101-боб. Ўз таомидан қулига ҳам берсин

199. Жобир ибн Абдуллоҳ (р.а.) дедилар: «Расулуллоҳ (с.а.в.) қулларга яхшилик қилишга ҳаракат қилишни буюриб, шундай марҳамат қилдилар: «Қулларга ўзингиз еган таомдан едиринг ва ўзингиз кийган либосдан кийдиринг ҳамда Аллоҳнинг яратган жонларига озор берманг».

102. Хизматчни таомга таклиф қилиш ҳақида

200. Абу Ҳурайра (р.а.)дан ривоят қилинишига кўра Расулуллоҳ (с.а.в.) шундай деганлар: «Қай бирингизга хизматчи таом келтирса, унинг ўзини ҳам таомга таклиф этсин, агар таом емакка ўтирумаса, ўша таомдан уни сийласин».

201. Абу Маҳзура (р.а.) айтдилар: “Мен ҳз. Умар (р.а.) хузурларида ўтирган эдим. Шу вақтда Сафвон ибн Умайя чопон кийган бир неча кишига катта бир идишда таом кўтартириб келтирди-да, ҳазрат Умар (р.а.) олдиларига қўйди. Ҳз. Умар (р.а.) қулларни чақириб таомни улар билан биргаликда едилар. Кейин у зот: “Ўзлари билан қулларининг таом ейишини хоҳламаган кишиларга Аллоҳ таолонинг лаънати бўлсин!” – деб дуоибад қилдилар. Ҳз. Умарнинг бу сўзларини эшитган Сафвон: “Валлоҳи, биз қуллар билан таом емакдан торгинмаймиз, лекин ўзимизга ва уларга ҳам етадиган яхши топа олмаганимиз учун уларни чақира олмаймиз”, дедилар”.

103-боб. Қул хўжасига яхши хизмат қилса...

202. Абдуллоҳ ибн Умар (р.а.)дан ривоят қилинди: “Расули акрам (с.а.в.): “Қайси бир қул ўз хўжасига хайриҳоҳ бўлиш билан бирга Аллоҳ таолога итоатни яхшилаб бажарса, икки баробар ажрга эга бўлади”, дедилар”.

203. Ҳуросонлик бир киши Омир Шаъбий (р.а.)га: “Бизлар ўз орамизда бир киши ўзининг умму валадини озод қилиб, кейин уни ўзига хотин қилиб олса, Ҳарами шарифга ҳадя қилиб юборган тевасини ўзи минганди кишилек бўлади, деб гапириб юрамиз”, деди.

Шунга жавоб тариқасида Омир: “Менга Абу Бурда (р.а.) ўз оталаридан ривоят қилдилар, инчунун Расулуллоҳ (с.а.в.) саҳобийларга: “Уч тоифа кишилар бор, уларга икки баробардан ажр берилади: биринчиси, аҳли китоблардан бўлган кишики, ўз пайғамбари ва Муҳаммадга ҳам имон келтирган бўлса, иккинчиси, бирорвнинг ихтиёрида бўлган қул, у Аллоҳ таолонинг ҳақини ҳам, ўз хўжаларининг ҳақини ҳам адо қилган бўлса, учинчиси, ўзи жинсий алоқа қилиб юрган чўрисига одоб ва илм ўргатиб яхши одоблик, яхши илмлик қилгандан кейин уни озод қилиб, ўзига хотин қилиб олган киши”, деган эдилар, деб хабар қиласиди. Шу ҳадисни ривоят қилгандан кейин Омир Шаъбий у қишига қараб: “Мана бу ҳадиси шарифни биз сенга ҳеч нарсасиз қуруқдан-қуруққа айтиб бердик. Бундан кичикроқ ҳадисни билиб олиш учун кишилар Мадинагача бирор нарсага миниб борарадилар”, дедилар.

Умму валад – ўз хўжасидан бола ортирган чўри.

Ҳарами шарифга бориши учун ният қилиб эҳром боғлагандан кейин бир узр билан бора олмай қолса, бир жонлиқ молни ҳадя қилиб у ерга юборишни керак. Лекин уни миниб эмас, балки ҳайдаб, етаклаб олиб борилади (т.).

204. Абу Мусо (р.а.) Расулуллоҳ (с.а.в.)нинг шундай деб марҳамат қилгандарини ривоят қилдилар: «Раббига куллигини гўзал тарзда адо этган кишига, ўз хўжасининг молини сақлаб, унга итоат этган қулга икки карра мукофот бордир».

205-ҳадис 204-ҳадиснинг тақрори бўлиб, фақат у Абу Бурда (р.а.)дан ривоят қилинган.

104-боб. Қул хўжасининг молини сақловчиидир

206. Абдуллоҳ ибн Умар (р.а.)дан ривоят қилинди. У киши айтдилар: “Расулуллоҳ (с.а.в.): “Ҳаммаларингиз

ўз қарамоғингиздагиларни муҳофаза қилувчиларсизлар ва қиёмат куни ўшалар учун жавобгардирсизлар. Масалан, одамларга посбон бўлган амир фуқаролари учун, ҳар бир киши ўз хонадони учун, кул эса ўз хўжасининг моли учун жавобгардир: огоҳ бўлингизлар, ҳаммангиз муҳофазакор ва муҳофаза лозим бўлган нарсаларнинг барчаси учун жавобгардирсизлар”, деганлар”.

207. Абу Ҳурайра (р.а.): “Қайси бир кул ўз хўжасига итоат қиласа, у албатта Аллоҳ паолога итоат қилган бўлади. Унга осий бўлса, Аллоҳ азза ва жаллага ҳам осий бўлган бўлади”, дедилар.

105-боб. Аллоҳ ва хўжасининг ҳақини ўтаган кул

208. Абу Ҳурайра (р.а.) Расулуллоҳ (с.а.в.)нинг шундай деганларини ривоят қилдилар: «Мусулмон бир кул Аллоҳнинг ва хожасининг ҳақини ҳалол ўтаган кулга икки карра мукофот бордир».

106-боб. Кулни нима деб чақириш керак?

209. Абу Ҳурайра (р.а.)дан ривоят қилинди, у киши айтдилар: “Расулуллоҳ (с.а.в.): “Ҳеч бирингиз қулим ва чўрим деб атаманг! Ҳаммаларингиз Аллоҳ таолонинг кули ва ҳамма аёлларингиз эса Аллоҳнинг чўрисидир. Лекин ғуломим, қизим, йигитим деб гапирилса дурустдир”, дедилар”.

107-боб. Кул хўжасига нима деб хитоб қиласин?

210. Абу Ҳурайра (р.а.)дан ривоят қилинди, у киши айтдилар: “Расулуллоҳ (с.а.в.): “Ҳеч бир киши қулим ва чўрим деб асло айтмасин, кул ҳам хўжасини раб-

бим (тарбиячим) демасин. Хўжа уларни йигитим, қизим дейиши ва қул эса хўжам демаги керак. Чунки ҳақиқий тарбиячи Аллоҳ таолонинг ўзидир”, дедилар”.

211. Мутарриф ривоят қилдилар: «Отам шундай дедилар: “Мен Бани Омир қабиласининг вакиллари билан Расулуллоҳ (с.а.в.) хузурларига келдим. Шунда ҳамроҳларим Расулуллоҳ (с.а.в.)га: “Сиз бандаларнинг саййиди, хўжасисиз”, деганларида, Расулуллоҳ (с.а.в.): “Ҳақиқий саййид Аллоҳ таолодир”, дедилар. Улар яна: “Сиз ортиқликда ҳаммамиздан афзалроқдирсиз ва ёхсон қилишда ҳам ҳаммамизнинг улуғорғимизсиз”, - дейишиди. Шунда Расулуллоҳ (с.а.в.): “Сизлар менга ўзларингизнинг оддий гапингизни гапираверинг. Шайтон сизларни ўз йўлига юргазиб кетмасин”, дедилар”.

Расулуллоҳ (с.а.в.) ниҳоятда тавозели бўлғанлари учун арабларининг “Саййидуна ва Мавлоно” дейдиган ва Ўрта Осиё халқларининг “Тақсир, жаноблари” каби ҳурмат тариқасида айтадиган гапларини ўзларига айтилишини истамас ва шунлай муомала қилмасликни умматларига ҳам ўргатмоқчи эдилар (т.).

108-боб. Эр хонадоннинг муҳофазакоридир

212-ҳадис 206-ҳадиснинг айнан тақорори, бу ҳадисни имом Муслим ҳам нақл қиган.

213. Молик ибн Ҳувайрис (р.а.) айтдилар: “Бизлар Расулуллоҳ (с.а.в.) хузурларига келдик-да, йигирма кеча туриб қолдик. Ҳаммамиз деярли тенгдош йигитлар эдик. Расулуллоҳ (с.а.в.) булар ўз ватани, қавм-қариндошларини соғиниб қолган бўлса керак, деб биздан юртимизда қолган қавм-қариндошларимиз ҳақида сўрадилар. Ватанимизда қолган оиласларимиз ҳақида Расулуллоҳ (с.а.в.)га айтиб бердик. Расулуллоҳ (с.а.в.) мулойим ва марҳаматлик киши эдилар. “Энди ўз қавм-қариндошларингиз олдига бориб, уларга билғанларингизни ўргатинг, намозни мендан кўрганларингиздек қилиб ўқинглар.

Намоз вақти келганды, биттәнгиз азон айтинг ва ёшда каттароқларингиздан бири имом бўлсин, дедилар”.

Еши каттароқ бўлган киши илмда ва қироатда бошқалардан кам бўлмаган тақдирда жонзидир, акс ҳолда ёшининг эътибори йўқ, Расулуллоҳ (с.а.в.) уларнинг илмда ва қироатда тенглигини билганилари учун бу шартларни зикр қўлмадилар (т.).

109-бобдаги 214-ҳадис ҳам мазмунин 206-ҳадиснинг тақрори. фақат унда хотин киши хонадоннинг муҳофазакори эканлиги таъкидланади.

110-боб. Яхшиликка яхшилик қилиш ҳақида

215. Жобир ибн Абдуллоҳ (р.а.) айтдилар: “Расулуллоҳ (с.а.в.): “Ким моддий жиҳатдан бирорга яхшилик қилса, унга ҳам яхшилик қайтарилисин. Яхшилик қилишга қурби келмаса, у кишини ғойибона мақтасин, чунки мақташ ташаккур ўрнида ўтади. Аммо у кишининг яхшилигини яширса, ундан тонган, яхшиликни билмагандек бўлади. Ким ўзида йўқ нарсанни менда фалон нарса бор деб мақтанса, икки қават кийим билан ўралган ҳисобланади”, дедилар”.

Яъни у икки баробар ёлғондир (т.).

215-ҳадис. Абдуллоҳ ибн Умар (р.а.) айтдилар: “Расулуллоҳ (с.а.в.): “Ким Аллоҳ таолонинг паноҳига сифиниб сизлардан ёрдам сўраса, унга ёрдам қилинг. Аллоҳни восита қилиб бирор нарса сўраса, сўраган нарсасини беринг. Бирор сизга моддий яхшилик қилса, яхшилигини қайтариш! Агар уни қайтаришга қодир бўлмасангиз, у киши ҳақига дуо қилинг, токи у одамнинг қўлган яхшилиги бекорга кетмаганини билсин”, дедилар”.

216. Ибн Умар (р.а.) Расулуллоҳ (с.а.в.)нинг шундай деганларини ривоят қилди: «Кимки Аллоҳга сифинса, уни муҳофаза қилинг. Ким Аллоҳ учун бирон нима сўраса, уни беринг. Ким сизларга яхшилик қилса, сиз ҳам ўшандоқ яхшилик билан қайтариш. Агар яхшилик

қилиш учун бирон нима топа билмасангиз, уни дуо қилингки, яхшилигига жавоб қайтарган бўласиз».

111-боб. Яхшилилк қилганини дуо қилиш ҳақида

217. Анас ибн Молик (р.а.) айтдилар: «Муҳожирлар: «Ё Расулаллоҳ! Ансорлар ўз мукофотларининг барини олиб кетдилар», дейишди. Расулуллоҳ (с.а.в.) бу гапга: «Хайр! Уларни дуо қилганингиз қадар ва Мадинада сизларни қучоқ очганликлари учун уларни мақтаганингиз учун ҳам сизларга мукофот бор», деб жавоб бердилар.

112-боб. Одамларга ташаккур айтмаган Аллоҳга ташаккур айтмас

218. Абу Ҳурайра (р.а.)дан ривоят қилинди, у киши айтдилар: “Расулуллоҳ (с.а.в.): “Одамларнинг қилган яхшилиги учун ташаккур айтмайдиган киши Аллоҳ таолога ҳам ташаккур айтмайди”, дедилар”.

219. Абу Ҳурайра (р.а.)дан ривоят қилинди, у киши айтдилар: “Расулуллоҳ (с.а.в.): “Аллоҳ таолог нафасга чиқ деди, нафас мен чиқиши истамасам ҳам мажбурان чиқаман, деди”, деганлар” .

113-боб. Биродарларга ёрдам бериш ҳақида

220. Абу Зарр (р.а.)дан ривоят қилинди: “Расулуллоҳ (с.а.в.)дан: “Амалларнинг қайси бири яхшироқ” — деб сўралди. Расулуллоҳ (с.а.в.): “Аллоҳ таолога ишонмоқ ва унинг йўлида жиҳод қилмоқ”, дедилар. Яна: “Қандай қулни озод қилиш яхши?” — дейилди. Расулуллоҳ (с.а.в.): “Нархи қимматроқ ва эгасига кераклироқ бўлганини”, дедилар. Сўровчи: “Агар шунга қодир бўлмаса-

чи?” — деган эди, Расулуллоҳ (с.а.в.): “Ундей бўлса, камбагал ва етимларга ёрдам берасан ва ишини удда-сидан чиқа олмайдиган хунарсиз кишиларнинг ишини қилиб берасан”, дедилар. У: “Бунга кучим етмаса-чи?” — деди. Расулуллоҳ (с.а.в.): “У вақтда одамларга озор беришдан ўзингни сақлайсан, бу ҳам ўз жонинг учун қилган бир садақанг бўлади”, дедилар”.

114-боб. Дунёда яхшилик қилганлар охиратда мукофотга эга бўладилар

221. Қўбайса ибн Бурма Асадий (р.а.) айтдилар: “Мен Расулуллоҳ (с.а.в.) ҳузурларида эдим. Расулуллоҳ (с.а.в.): “Бу дунёда яхшилик қилган кишилар охиратда яхшиликка эришадилар ва шариатда ёмонлик деб саналган ишларни қилувчилар охиратда ёмонликка дучор бўладилар”, дедилар”.

Бу ҳадиснинг иккинчи маъноси: бу дунёда кишиларга манфаати теккан одамнинг у дунёда ҳам манфаати тегади, чунки дунёда манфаати теккани учун Аллоҳ таолу унга савоб беради, ўша савоби туфайли гуноҳкор кишиларни шафоат қилишга йўл очилади. Демак, бу дунёда яхшилик қилгани каби у дунёда ҳам яхшилик қилган бўлади (т.).

222. Ҳармала ибн Абдуллоҳ (р.а.)дан ривоят қилинди. У киши бир неча отлик ҳамроҳлари билан ўз юртидан чиқиб Расулуллоҳ (с.а.в.) ҳузурларига келдилар. Бир оз турғанларидан кейингина Расулуллоҳ (с.а.в.) у кишини танидилар. Расулуллоҳ (с.а.в.) у ердан қўзгалланларидан кейин деди: “Мен Расулуллоҳ (с.а.в.) ёнларига бориб турсам кўпроқ илм ўрганаман”, дедимда, пиёда юриб ёнларига бориб тик турдим ва: “Ё Расулаллоҳ, менга нима иш қилишимни буюрасиз?” — деб сўрадим. Расулуллоҳ (с.а.в.): “Эй, Ҳармала, яхши деб ҳисобланадиган ишни қил ва ёмон дейилган ишлардан ўзингни торт!” — дедилар. Мен кейин қайтиб жойимга бордим-да, яна Расулуллоҳ (с.а.в.) олдила-

рига келиб, у зотта яқынроқ турдим ва аввалги саволимни яна қайтардим. Расууллоҳ (с.а.в.) яна худди ўша жавобни қайтардилар-да: “Эй, Ҳармала! Кишилар олдиdan чиқиб келганингда орқангда тапирадиган гаплардан қайси бири сенга маъқул бўладиган бўлса, ўшани қил! Аммо маъқул бўлмайдиган бўлса, ундан ўзингни сақла”, дедилар. Шундан кейин мен ўз жойимга бориб Расууллоҳ (с.а.в.)нинг шу қисқа насиҳатларини ўйлаб кўрсам, у ҳамма нарсани ўз ичига олган пурмаъно сўзлар эканини билдим”, дедилар.

223-224-ҳадислар мазмуни 222-ҳадиснинг мазмунан тақорори, аммо бу ҳадис Салмон Форсий (р.а.)нинг ҳз. Усмон ибн Аффон (р.а.)дан қилган ривоятларидир.

115-боб. Яхши ҳисобланган иш садақа бўлади, деган ҳадис ҳақида

225. Жобир ибн Абдуллоҳ (р.а.)дан ривоят қилинди, у киши айтдилар: “Расууллоҳ (с.а.в.) “Яхши деб ҳисобланадиган ҳар бир иш садақа бўлади”, дедилар”.

226. Абу Мусо (р.а.) айтдилар: “Расууллоҳ (с.а.в.): “Ҳар бир мусулмон киши садақа қилиши керак”, дедилар. Саҳобийлар: “Садақа қилишга қодир бўлмаса чи?” — деб сўрашди. “Садақа қилишга қодир бўлмаса ишлайди-да, ўзига ҳам фойда ва ундан бошқа фақир мискинларга ҳам садақа бўлади”, дедилар. Саҳобийлар яна: “Ишлашга ҳам курби етмаса-чи?” — дейишиди. “У вақтда муҳтоҷ ва мазлум кишига кўли ёки тили билан ёрдам қиласи”, дедилар. Улар: “Буни ҳам қила олмаса-чи?” — деганларида, “Яхшиликка буюради”, дедилар. Улар: “Амри маъруф қилишни ҳам билмаса-чи?” — дейишиди. “Кишиларга ёмонлик қилишдан ўзини сақлайди. Бу ҳам киши учун садақа бўлади”, дедилар”.

227. Абу Зарр (р.а.) айтдилар: “Расууллоҳ (с.а.в.)га: “Ё Расулаллоҳ! Давлати бор кишилар кўп савобларга эга бўлишади, чунки улар биз ўқиган намозимизни ўқий-

дилар, тутган рўзамизни ҳам тутадилар. Бунинг устига ортиқча молларидан садақа ҳам қиласидилар”, дейилади. Шунда Расулуллоҳ (с.а.в.): “Алтоҳ таоло сизларга ҳам садақа ҳисобланадиган ишларни берган эмасми? Ҳар бир субҳоналлоҳ, алҳамдулиллоҳ деганларингиз — садақа ва ҳар бирингизнинг ўз жуфти ҳалоли билан жинсий алоқа қилиб, нафсини қаноатлантириши ҳам садақадир”, дедилар. Улар: “Ё Расулаллоҳ! Жинсий алоқа қилиш ҳам садақа ҳисобланадими?” — дейишганда, Расулуллоҳ (с.а.в.): “Агар шаҳватни ҳаромга сарфласа гуноҳ бўлармиди? Ҳудди шунга ўхшаш ўз ҳалолига сарфласа, ажр ва савоб бўлади”, дедилар.

228-ҳадис 227-ҳадиснинг айнан тақорори.

116-боб. Озор берадиган нарсаларни четга олиб кўйиш ҳақида

229. Абу Барза Асламий (р.а.) Расулуллоҳ (с.а.в.)га: “Ё Расулаллоҳ! Менга бир амални буюрингки, ўшани қилсан жаннатга киришга сазовор бўлай”, дедилар. Расулуллоҳ (с.а.в.): “Йўлдан одаларга озор берадиган нарсаларни олиб ташласанг, жаннатга кирасан”, дедилар.

230. Абу Хурайра (р.а.) айтадилар: “Расулуллоҳ (с.а.в.): “Бир киши кўчада ётган бир тиканни кўрдиди, биронта мусулмоннинг оёғига озор бермасин, деб четга олиб ташлади. Мана шу иши туфайли унинг гуноҳи кечирилади”, дедилар”.

231. Абу Зарр Фифорий (р.а.) айтдилар: “Расулуллоҳ (с.а.в.): “Умматларимнинг қилган амаллари — яхшилари ҳам, ёмонлари ҳам менга кўрсатилди. Яхши амаллар орасида кўчада одамларга озор берадиган нарсани четга олиб ташланганини кўрдим ва ёмон амаллари орасида масжид ичига туфлаб, кейин кўмилмай кетилган тупрукни кўрдим”, дедилар”.

231. Анас ибн Молик (р.а.) айтдилар: “Расулуллоҳ (с.а.в.)га бирор нарса келтирилса: “Буни фалончи хо-

тинга элтиб беринглар, чунки у хотин **Хадичанинг дўсти эди, буни фалоний хотиннинг уйига юборинглар, чунки у Хадичани севарди”, дердилар”.**

«Гўзал сўз» деб аталаған 117-бобдаги 232-ҳадис 225-ҳадиснинг тақорри, аммо бу Абдуллоҳ ибн Язиддан ривоят қилинган. 233-ҳадис 231-ҳадиснинг тақорри, у Анас ибн Мөликдан ривоят қилинган, 234-ҳадис Ҳузайфа (р.а.)дан ривоят қилинган бўлиб, 225-ҳадиснинг тақороридир.

118-боб. Пайғамбар сўзларини зеҳига жойлаш ҳақида

235-ҳадис. Амр ибн Аби Курра Киндий айтдилар: Отам Абу Курра Салмон Форсий (р.а.)га ўз севгилисини хотин қилиб олишни тақлиф қилган эдилар. Салмон уни қабул қилмай, озод қилган чўрилари Буқайрани хотин қилиб олдилар. Отамга Салмон билан Ҳузайфа (р.а.) ораларида ихтилоф борлиги эшитилди. Шунда у киши Салмонни ахтардилар. Салмон ўзларининг кўкатзорларига кетдилар, дейишганда отам кўкатзор томонга йўл олдилар. Йўлда кўкатлардан замбилига солиб, унинг бандига асоларини ўтказиб, елкаларига кўтарган ҳолда келаётган Салмонга учрашдилар-да, у кишидан: “Ҳузайфа билан ораларингизда нима гап ўттан эди? Ҳузайфа: “Инсон шошилган маҳлуқ” деган (17:11) оятни ўқиб, кесатиб юрган эмиш”, деб сўрадилар. Кейин Салмон отамни ўз уйларига олиб бордилар. Отам у кишининг эшигида бир шолча тўшалганини ва шолчанинг юқори томонида бир неча гувала ва эгар турганини кўрдилар. Шунда Салмон отамга: “Чўрингиз ўзи учун ёзиб қўядиган тўшаги устида ўтиринг”, деб теклиф қилидилар-да, Ҳузайфа билан ораларидаги воқеани ҳикоя қила бошлидилар: “Расулулоҳ (с.а.в.) жаҳулари устида баъзиларга қилган койишларини Ҳузайфа гапириб юарди. Мен қавмлар орасида гина-адоват пайдо бўлиб қолишини хоҳламаганим учун: “Ҳузайфа айтадиган гапларини ўзи

яхши билади”, дея қўя қолар эдим. Аммо одамлар Ҳузайфага бориб: “Салмон сизнинг айтаётган гапларингизни тасдиқ ҳам қилмайдилар ва сизни ёлғончи ҳам қилмайдилар”, деб айтишган экан. Шунинг учун Ҳузайфа келиб: “Эй, Салмон, онасининг ўғли Салмон!” — деб киноя тариқасида менга хитоб қилди. Мен ҳам у кишига: “Эй, Ҳузайфа, онасининг ўғли Ҳузайфа! Сиз бу гапларни нақл қилиб юришдан қайтинг, бўлмаса мен ҳз. Умар ибн Хатоб (р.а.)га хат ёзаман”, дедим. Умарга хат ёзаман, деб қўрқитганимдан кейин Ҳузайфа мендан хафа бўлди, Расулуллоҳ (с.а.в.) ўzlари: “Мен ҳз. Одам (а.с.) болалиридан битгасиман, умматларимдан қайси бирини ноўрин койиган-сўккан бўлсан, ўша койишим ва сўкишимни у киши учун раҳматта айлантиргин, деб Раббил оламинга илтижо қиласман”, деган эдилар, дедилар”.

236. Абдуллоҳ ибн Аббос (р.а.) айтдилар: “Ҳз. Умар (р.а.) бир куни: “Бизни ўз қавмимизнинг ерига олиб чиқсанглар”, дедилар. Бизлар “хўп” деб чиқдик. Мен Убай ибн Каъб (р.а.) билан одамларнинг кейиннида қолдим. Шунда тўсатдан осмонни булат босиб, шамол қўзғалди. Убай ибн Каъб: “Эй, Раббим, бу шамоллик булатнинг заҳматини биздан нарига кеттазгин!” — деб илтижо қилди. Биз олдин кеттанларга бориб қўшилдик, уларнинг кўнган жойлари ёмғир туфайли хўл бўлиб қолган эди. Улар: “Бизга келган қийинчилик сизларга келмаганга ўхшайди”, деганларида, мен “Ҳамроҳим Убай ибн Каъб: “Бу булатнинг зарарини биздан нарига кеттазгин!” — деб Аллоҳдан сўради”, дедим. Шунда ҳз. Умар: “Ўзларингиз қаторида бизлар учун ҳам дуо қиласаларингиз бўлмасмиди?” — деб ўқиндилар”.

119-боб. Экинзорга чиқиш ҳақида

237-ҳадис. Абу Салама (р.а.) айтдилар: “Мен қадррон дўстим Абу Саид Ҳудрий олдиларига бориб: “Бизлар билан хурмозорга чиқиб келмайсизми?”

— дедим. Абу Саид: “Хўп” деб жунли қора кийимларини устилариға ташлаб хурмозорга чиқдилар”, дедилар.

236-ҳадис. Умму Мусо ҳз. Алидан ривоят қилди: “Расулulloҳ (с.а.в.) бир дараҳтга чиқиб, ундан бир мева келтиришни Абдуллоҳ ибн Масъудга буюрдилар. Абдуллоҳ дараҳтга чиқсан вақтида болдирининг ингичкалигидан баъзилар кулишиди. Шунда Расулulloҳ (с.а.в.): “Нима учун кулаётибсизлар? Абдуллоҳнинг оёғи қиёмат тарозусида Ухуд тоғидан ҳам оғирроқ бўлади”, дедилар”.

Бу ўринда гап оёқ ҳақида эмас. Абдуллоҳ ўз замонасиининг иешқадам муҳаҷидис ва фақиҳ олимни сифатида машҳур эди. Жаноби Пайғамбар (с.а.в.) шунга ишора қилинлар шеккими (т.).

120-боб. Мусулмон мусулмоннинг кўзгусидир

239. Абу Ҳурайра (р.а.) айтдилар: “Ҳар бир мўмин банда ўз биродарининг кўзгусидир. У биродарида бир айбни кўрса, ўзида бўлган шундай айбни тузатишга ҳаракат қилиши керак”.

240. Абу Ҳурайра (р.а.)дан ривоят қилинди, у киши айтдилар: “Расулulloҳ (с.а.в.): “Ҳар бир мўмин ўз биродарининг кўзгуси, ҳар бир мўмин иккинчи мўминнинг биродари — акаси ё укасидир, уни зое бўлишдан сақлайди ва уни муҳофаза қилиб юради”, дедилар”.

241. Муставрид ибн Шаддод (р.а.)дан ривоят қилинди: “Расулulloҳ (с.а.в.): “Кимки бир мусулмон киши сабабли таом еса, Аллоҳ унгу дўзахдан шундай таом беради. Ва кимгаки бир мусулмон сабабли кийим кийдирилса, Аллоҳ унга дўзахдан шундай кийим қийдиради ва кимки бир мусулмон киши ёнида риёкорлик ўрнида турса, Аллоҳ қиёмат куни уни риёкорлик мақомида турғизади”, дедилар.

Мусулмоннинг фойдасига кўзгу бўлиш ўрнига, зиёнига кўзгу бўлса, яъни унинг айби ва камчиликларини тузатиш ўрнига бошқа душманларига фош қиласа ва шунинг эвазига улардан таом ва кийимлар билан мукофотланса, дўзах ўтига мустаҳидир.

Риёкорлик билан қишиларни ёлғондан мақтаб, шунинг бадалига улардан мукофот олса ёки яхши бир мусулмонни бошқа одамлар ёмонлашаётганда уларга яхши кўриниш учун у ҳам ёмонласа, деган маънода (т.).

121-боб. Жойиз бўлмаган ҳазиллар ҳақида

242. Абдуллоҳ ибн Соибнинг бобосидан ривоят қилинди: “Мен Расулуллоҳ (с.а.в.)дан: “Хеч қайсингиз ошнасининг нарсасини ҳазил қилиб ҳам олмасин . Биттангиз биродарининг асосини олса, уни эгасига қайтариб берсин», деган гапларни эшитдим”, дедилар.

Бирорнинг нарсасини ҳазиллашиб олиш биринчидан, ўша одамни таҳқирилаш ҳисобланса, иккимидан, ўғрилик билан айбланса, ҳазилнинг таги зил бўлиб, шарият қонуни бўйича жазо олиши тайин (т.).

122-боб. Яхшилилкка далолат қилиш ҳақида

243. Абу Масъуд Ансорий (р.а.) айтдилар. “Расулуллоҳ (с.а.в.) хузурларига бир қиши келиб: “Мен йўлда толиқиб қолдим, бир улов беринг”, деди. Расулуллоҳ (с.а.в.); “Менда улов йўқ. Лекин фалончига борсанг, у эҳтимол сенга улов берар”, дедилар. У қиши Расулуллоҳ (с.а.в.) тайин қилган одамга борган эди, у бир улов берди. Кейин у Расулуллоҳ (с.а.в.)га келиб, у одам улов берганини айтганда, Расулуллоҳ (с.а.в.): “Ким бир яхшилилкка далолат қиласа, ўша яхшилилк қилган қишига берилган савоб барабарида савобга эга бўлади”, дедилар”.

123-боб. Афв этиш ҳақида

244-ҳадис. Анас ибн Молик (р.а.)дан ривоят қилинди: “Бир яхудий хотин Расулуллоҳ (с.а.в.)га кўйининг заҳар

солинган гўштини олиб келди. Расулулоҳ (с.а.в.) гўштдан едилар. Кейин яхудияни олиб келинди (бунга заҳар солдингми, деб сўралганда, у эътироф қилди). Шунда: “Ё Расулааллоҳ! Бу жуҳуд хотинни ўлдирайликми?” деганларида, Расулулоҳ (с.а.в.): “Йўқ, ўлдирманглар”, дедилар. Анас: “Мен бу заҳарлик гўштнинг асар юйим Расулулоҳ (с.а.в.)нинг қизил ўнгачлари (лаклуклари)да қолганини ҳис қиласдим ва сезиб юраддим”, дейдилар.

Яъни уни шариф таъсирида Расулулоҳга байзан бетоблик орис бўларди, уни мен қизил ўнгачларининг ранги ўзгарганидан ёки уни шариф чиқсанидан ва яълигланишидан сезар эдим, демоқчи (т.).

245. Ваҳб ибн Кайсан деди: «Абдуллоҳ ибн Зубайр (р.а.) минбарга чиқиб: “Афвни (қабул қилиб) олинг, яхшиликка буюринг, жоҳиллардан эса юз ўтириңг!” (7:199) – деган ояти каримани ўқиб, “Аллоҳ таоло афв қилишни ол, деб буюрди. Унинг номи билан қасамёд қилиб айтаманки, Аллоҳ таоло афв қилишни фақат кишиларнинг ахлоқидан олишга буюрди. Мен кишилар билан суҳбатлашар эканман, афв қилишни албатта уларнинг ахлоқидан оламан”, деган эдилар.

246. Абдуллоҳ ибн Аббос (р.а.) айтдилар: “Расулулоҳ (с.а.в.): “Кишиларга исломни ўргатинглар, уларга қийин эмас, енгил йўлни кўрсатинглар, қачон жаҳлингиз чиқса, жим туришга ўрганинг”, дедилар”.

124-боб. Кишиларга очиқ юзлилик билан қараш ҳақида

247. Ато ибн Ясор айтдилар: “Мен Абдуллоҳ ибн Амр ибн Осс (р.а.) билан учрашиб, у кишидан Тавротда Расулулоҳ (с.а.в.)нинг сифатлари ҳақида ёзилган гапларни менга айтиб берсангиз, деб сўрадим. У киши Расулулоҳ (с.а.в.)нинг Қуръонда айтилган сифатлари-

дан баъзиси Тавротда ҳам бор, дедилар-да, «Эй, Пайғамбар! Дарҳақиқат. Биз Сизни (қиёматда барча умматларга) гувоҳ бўлувчи, (жаннат ҳақида) хушхабар берувчи ва (дўзах азобидан) огоҳлантирувчи этиб юбордик», деб “Аҳзоб” сурасидаги 45-оятни ўқидилар. (Яна Тавротда шундай сифатланган): “Ўқиш ва ёзишни билмайдиган халқлар (араблар)ни муҳофаза қилувчи қилиб юбордим”, дейилган. Унда яна: “Эй, Муҳаммад! Сен менинг бандам ва элчимсан. Мен сенга ўзимгагина таваккул қилувчи, деб ном кўйдим. Сен бадхулқ ва кўпол муомалалик, ёмонликка ёмонлик қайтарувчи эмас, балки ёмонликни кечирувчи, афв қилувчисан. Сен ИброХим халиуллоҳнинг ўзидан кейин бузилган ва ўзгартирилган динини барпо қилиб, араблар “Ло илоҳа иллоллоҳ” калимасини айтиб, шу калима билан кўр кўзларини, гаранг қулоқларини ва яраланган дилларини очмагунча дунёдан кетмайсан”, дейилган, дедилар”.

248-ҳадис 245 ва 246-ҳадисларнинг тақори, ҳадис Абдуллоҳ ибн Амр (р.а.)дан ривоят қилинган.

249. Муовия ибн Абу Суфъён (р.а.) айтдилар: “Мен Расулуллоҳ (с.а.в.)дан бир сўз эшилдим. Шу сўз туфайли Аллоҳ таоло менга манфаат етказади. Расулуллоҳ (с.а.в.): “Сен кишиларнинг айби ва камчилигини суриштириб юрсанг уларни бузиб кўясан”, деган эдилар. Шунинг учун мен уларни бузиб кўймай деб камчиликларини текшириб юрмайман”.

Кишилар айбини қидириб, уни фош қилинса, ошкора қилиниб юрадиган гуноҳлар маҳфийлашади. Унда бир гуноҳ ўрнига икки гуноҳ қилиб, ахлоқ таназзулга юз тутади (т.).

250. Абу Ҳурайра (р.а.) айтдилар: Расулуллоҳ (с.а.в.) икки кўллари билан имом Ҳасаннинг ёки имом Ҳусайнинг икки кафтидан ушлаб икки оёғини ўз оёқлари устига кўйдилар ва унга “баландга чиқ”, дедилар. Шунда бола икки оёғини кўтариб Расулуллоҳ (с.а.в.)нинг муборак кўкракларига кўйди. Кейин Расулуллоҳ (с.а.в.) болага “Оғзингни оч”, дедилар-да, уни бўса қилдилар ва

кейин: “Эй, Раббим! Бу болага ўз муҳаббатингни юбор, чунки мен уни севаман”, дедилар. Расулуллоҳ (с.а.в.)-нинг шунда гапирган гапларини мана шу икки қулоғим эшилди ва қылган ҳаракатларини икки кўзим кўрди”.

125-боб. Табассум қилиш ҳақида

251. Қайс (р.а.) айтдилар: «Жобир ибн Абдуллоҳ (р.а.) шундай деганини эшилдим: “Мен мусулмон бўлганимдан бери Расулуллоҳ (с.а.в.) мени қачон кўрсалар, табассум қиласдилар. Бир куни Расулуллоҳ (с.а.в.): “Яманликларнинг энг яхшиларидан бўлган бир киши мана шу эшиқдан кириб келади, унинг юзида фаришталик белгиси бор”, деган эканлар, шу вақтда эшиқдан Жобир кириб келди (яъни мен кириб келдим)».

252. Ҳз. Ойиша (р.а.) айтдилар: “Мен Расулуллоҳ (с.а.в.)нинг овозларини баланд чиқариб кулганларини сира кўрмадим, у зот фақат табассум билангина кулар эдилар. Расулуллоҳ (с.а.в.) булат кўрсалар ёки шамолни турса, юзларида хафалик аломатлари сезиларди. Шунда мен: “Е Расулаллоҳ! Одамлар булатни кўрганда ёмғир ёғса керак, деб хурсанд бўладилар, аммо шундай пайтда сизнинг юзингизда хафалик аломатини кўраман”, дедим. Расулуллоҳ (с.а.в.): “Булатда бирор азоб бўлмаслигидан менга ким кафолат беради? Қайси бир қавмлар шамол билан азобланган. Баъзи қавмлар булатни кўрганда бу булат бизга ёмғир олиб келади, деб хурсанд бўлиб турган вақтларида ёмғир ўрнига азоб келиб қолган”, дедилар”.

126-боб. Кулиш ҳақида

253. Абу Ҳурайра (р.а.) айтдилар: “Расулуллоҳ (с.а.в.): “Товуш чиқариб кулишни кам қил! Чунки кўп кулиш дилни вайрон қиласди”, дедилар”.

254-ҳадис 253-ҳадиснинг тақрори ва у ҳам Абу Ҳурайра (р.а.)дан ривоят қишинганд.

255. Абу Ҳурайра (р.а.) айтдилар: “Бир қанча саҳобийлар кулишиб ўтиришган вақтида Расулуллоҳ (с.а.в.) чиқиб қолдилар-да: “Жоним қудрат қўли-да бўлган Аллоҳ таоло номи билан қасамёд қиласанки, мен биладиган нарсаларни билганингизда, албатта, оз кулиб, кўп йиғлаган бўлардингиз”, деб чиқиб кетдилар. Саҳобийларнинг кулгиси йиғига айланди. Шунда Расулуллоҳ (с.а.в.)га Аллоҳ таоло: “Эй, Мұхаммад, нима учун бандаларимни ноумид қиласан?” – деб ваҳй қилди. Расулуллоҳ (с.а.в.) уларнинг олдига қайтиб чиқдилар-да: “Эй, умматларим! Сизларга шодлик бўлсин! Тўғри сўз бўлингиз, ўрта йўлни танлангиз!” – дедилар”.

127-боб. Расулуллоҳнинг юришлари

256. Абу Ҳурайра (р.а.) Расулуллоҳ (с.а.в.)дан ҳадис ривоят қилган вақтларида: “Менга икки кипригининг мўйи ўsicқ ва ингичка, икки бели оқ, келаётганда ва кетаётганда ҳам тўппа-тўғри юрадиган зот сўзладилар. Бирорта кўз у зотдек кишини кўрмаган ва асло кўрмайди ҳам”, деб Расулуллоҳ (с.а.в.)ни таърифлар эдилар.

Бели оқ дегани — ич томони, юраги тоза, оқ кўнгилли маъносида (т.).

128-боб. Маслаҳат сўраладиган киши амин бўлиши кераклиги ҳақида

257. Абу Ҳурайра (р.а.) айтдилар: “Расулуллоҳ (с.а.в.) Абу-л-Ҳайсам (р.а.)дан: “Сенинг ходиминг борми?” – деб сўрадилар. У киши: “Йўқ”, деб жавоб қилганингдан кейин: “Ундей бўлса бизга асиirlар келганида бир келиб кет”, дедилар. Асиirlар келгандан кейин Абу-л-

Ҳайсам ҳам келдилар. Шунда Расулуллоҳ (с.а.в.): “Мана шу иккита асирдан бирини ўзингта танлаб ол!” — дедилар. У киши: “Ё Расулаллоҳ! Ўзингиз мен учун танлаб бера қолинг!” — дедилар. Расулуллоҳ (с.а.в.): “Маслаҳат сўралган киши албатта амин бўлади. Мана бу асирни олақол, мен унинг намоз ўқиётганини кўрдим, унга яхши қара”, дедилар. Кейин Абу-л-Ҳайсамнинг хотинлари: “Сиз Расулуллоҳ (с.а.в.)нинг “Бунга яхши қара”, деган буйруқларини фақат асирни қулликдан озод қилиш йўли билангина бажарасиз”, деган эди, Абу-л-Ҳайсам: “Унлай бўлса мен уни озод қилдим”, дедилар. Шунда Расулуллоҳ (с.а.в.): “Аллоҳ таоло ҳар бир пайғамбар ёки унинг халифасини халқа юборганда, албатта уларнинг иккита сирдон маслаҳаттўйи бўлади. Улардан бири яхшиликка буюрса, иккинчиси унга ёмонликни тавсия қиласди ва шундай қилишдан тортишмайди. Мана шундай ёмон маслаҳаттўй сирдондан сақланиб қолган киши бошқа ёмонликлардан сақланади”, дедилар”.

Бу ерда Абу-л-Ҳайсамнинг хотинини ақдли, яхши маслаҳаттўй экан, деб яхши сирдон маслаҳаттўйга ўхшатадилар (т.).

129-боб. Мушоварат ҳақида

258. Амр ибн Динор (р.а.) Ибн Аббос (р.а.)дан ривоят қилдилар: “Аллоҳ таолонинг “Ишда улар (саҳобийлар) билан маслаҳатлашгин” деган (3:109) оятига Ибн Аббос “баъзи” сўзини қўшиб, “Баъзи ишда улар билан маслаҳатлашгин”, деб ўқидилар”.

259. Ҳасан Басрий (р.ал.)дан ривоят қилинди, у киши: “Қайси бир жамоат (бирор ишда) бошқа кишилардан маслаҳат сўраса, албатта уларнинг кўнгли энг яхши фикрга йўл олган бўлади”, дедилар-да: “Уларнинг иши ўрталарида маслаҳат билан бўлади”, деган (42:38) оятини ўқидилар.

130-боб. Нотўғри маслаҳат берувчининг гуноҳи ҳақида

256. Абу Ҳурайра (р.а.) айтдилар: “Расулуллоҳ (с.а.в.): “Мен айтмаган сўзни ким ўзидан тўқиб менинг номидан айтса, у киши дўзахдан жойини олаверсин” ҳамда “Бир мусулмон биродари маслаҳат сўраганда нотўғри маслаҳат берган киши унга албатта хиёнат қилган бўлади ва ким бирорга ҳужжатсиз, асоссиз, нотўғри фатво берган бўлса, унинг гуноҳи ўша фатво берган киши устига тушади”, дедилар”.

131-боб. Кишилар орасидаги муҳаббат ҳақида

261. Абу Ҳурайра (р.а.) айтдилар: “Расулуллоҳ (с.а.в.): “Менинг нафсим қўлида бўлган зот номи билан қасамёд қиласман, сизлар мусулмони комил бўлмагунингизча жаннатга кира олмайсиз. Мусулмони комил бўлишингиз учун бир-бирларингизга муҳаббат қўймоғингиз шарт. Ўрталарингизда муҳаббат пайдо бўлиши учун саломни ошкора берингиз ва бир-бiringизга жаҳл қилишдан сақланингиз, чунки жаҳл тараашлагувчиидир, яъни у қочни тараашламайди, балки динни тараашлайди”, дедилар”.

262-ҳадис айнан шу мазмунда Абу Язид (р.а.)дан ривоят қилинган.

132-боб. Кўнгилларнинг яқинлиги ҳақида

263. Абдуллоҳ ибн Амр ибн Осс (р.а.)дан ривоят қилинди, у киши айтдилар: “Расулуллоҳ (с.а.в.): “Икки мўмин банда бир-бирини кўрмай туриб, уларнинг руҳлари бир кунлик йўлда учрашади”, дедилар”.

264. Абдуллоҳ ибн Аббос (р.а.) айтдилар: “Неъматлар (яхшиликлар) инкор қилиниши ва раҳмдиллик узилиб қўйилиши мумкин, аммо кўнгилларнинг бир-бираға яқинлигидек нарсани биз кўрмадик”, дедилар.

265. Умайр ибн Исҳоқ (р.а.) айтдилар: “Одамлардан энг аввал кўтариладиган нарса кўнгилларнинг яқинлигидир”, деб ўз орамизда гапиришиб ғорар эдик”.

133-боб. Ҳазил ҳақида

266. Анас ибн Молик (р.а.) айтдилар: “Расулуллоҳ (с.а.в.) (бир кун) хотинларнинг олдига кириб қолдилар. Шунда уларнинг ёнида Умму Сурайм (р.а.) ҳам ўтирган эди. Расулуллоҳ (с.а.в.): “Эй Анжаша, шишаларни секинроқ ҳайда”, дедилар. Абу Кулоба (р.а.): “Расулуллоҳ (с.а.в.) “Шишаларни ҳайда, деган сўзни сўзладилар, агар бирортангиз шундай сўзни айтса, уни албатта айبلاغан бўлардингиз”, дедилар”.

Араблар аёлларни нозик, кўнгилларнинг тез ўзгариб туриши ва иродалари мустаҳкам эмаслиги учун шишага ўхшатадилар. Мазкур ҳадисда Расулуллоҳ (с.а.в.) Анжашага: Хотинлар олдида товушингни пастроқ қилиб сўзла! Уларнинг кўнглига келади, демоқчи бўлсалар керак (т.).

267. Абу Ҳурайра (р.а.) айтдилар: “Саҳобийлардан баъзиси Расулуллоҳ (с.а.в.)га: “Ё Расулаллоҳ! Сиз бизлар билан ҳазил ҳам қилишасиз”, деганда Расулуллоҳ (с.а.в.): “Тўғри, ҳазил қилишаман, лекин менинг ҳазилим аслида чин бўлади”, дедилар”.

268. Бакр ибн Абдуллоҳ (р.а.) айтдилар: “Саҳобийлар ҳазил қилишар ва бир-бирларига қовун-тарвузларни отишарди. Аммо ҳақиқий ишларда улар чин эр сифатларида туришарди”.

269-ҳадис. Ибн Али Мулайка (р.а.) айтдилар: “Ҳз. Ойиша (р.а.) Расулуллоҳ (с.а.в.) ҳузурларида бир ҳазил қилдилар. Ҳз. Ойишанинг оналари буни эшитиб: “Ё

Расулаллоҳ! Ойиша Кинонадан тарқалган бу элнинг батъи ҳазилларидан қилиб кўйди”, деганди, Расулуллоҳ (с.а.в.): “Балки бу шу элимизнинг ўзида бўлиб турадиган ҳазилдан қилди”, дедилар”⁴.

270. Анас ибн Молик (р.а.) айтдилар: Расулуллоҳ (с.а.в.) ҳузурларига бир киши минадиган улов сўраб келди. Расулуллоҳ (с.а.в.) унга: “Миниш учун сизга урғочи теванинг боласини бераман”, дедилар. У киши: “Ё Расулаллоҳ! Мен урғочи теванинг боласини нима қиласман?” – деганида, Расулуллоҳ (с.а.в.): “Ахир, катта теваларни урғочи тевалар тукқан эмасми?” – дедилар.

134-боб. Гўдаклар билан ҳазиллаштиш ҳақида

271. Анас ибн Молик (р.а.)дан ривоят қилинди: “Расулуллоҳ (с.а.в.) бизнинг ҳазилларимизга ҳам аралашар эдилар. Ҳатто менинг Абу Умайр кунялиқ кичик укамга: “Хой Абу Умайр, майначант (ёки булбулчант) нима бўлди?” – деб ҳазиллашиб юрар, дедилар”.

Абу Умайрнинг майна ёки булбули бўлиб, у ўлиб қолгандага жуда хафа бўлиб юрарди. Расулуллоҳ (с.а.в.) боланинг гапини эшиттиш ва қўнглини қўтариш учун шу ҳазилларини қиласар эдилар.

Абу Умайр Абу Талҳанинг ўғли бўлиб, Анас ибн Моликнинг она бир, ота бошқа иниси эди, Абу Талҳа Анас ибн Моликка ўтайдота бўлади (т.).

272. Абу Ҳурайра (р.а.) айтдилар: «Расулуллоҳ (с.а.в.) Ҳасанни ёки Ҳусайнни (Аллоҳ улардан рози бўлсин) қўлидан тутиб, оёқларининг устига чиқариб, «Қани, тур-чи!», дедилар».

135-боб. Яхши хулқлик бўлиш ҳақида

273. Абу Дардо (р.а.) Расулуллоҳ (с.а.в.)дан ривоят қилишича, Расулуллоҳ (с.а.в.): «Яхши ахлоқдан кўра

торозуни босадиган ҳеч нарса йўқдир», деб марҳамат қилганлар.

274. Абдуллоҳ ибн Амр (р.а.) айтдилар: “Расулуллоҳ (с.а.в.) фоҳиш ҳам, мутафаҳҳиши ҳам эмас эдилар ва “Сизларнинг яхшиларингиз — ахлоқи ёқимли бўлганларингиздир”, дер эдилар”. •

Фоҳиш — муомалада ёқимсиз киши. Мутафаҳҳиши эса, шундай бадхулийликни қасддан қилувчи киши (т.).

275. Абдуллоҳ ибн Шуъб отасининг Расулуллоҳ (с.а.в.)дан шундай бир гапни эшитганини ривоят қилди: Расулуллоҳ (с.а.в.): “Мен учун энг севимли бўлганнингиз ва қиёмат куни менга энг яқин бўлувчиларингиз кимлигини айтиб берайми?” — деб сўраганларида, саҳобийлар жим туришди. Расулуллоҳ (с.а.в.) бу саволларини икки ё уч марта ба қайтаргандаридан кейин, улар: “Ё Расулаллоҳ! Айтиб беринг”, дейишли. Расулуллоҳ (с.а.в.): “Улар ахлоқда (халққа) ёқимлироқ бўлганларингиздир”, дедилар.

276. Абу Ҳурайра (р.а.)дан ривоят қилинди, у киши айтдилар: “Расулуллоҳ (с.а.в.): “Мен яхши хулқларни камолотга етказиш учун пайғамбар бўлиб келдим”, дедилар”.

Расулуллоҳ (с.а.в.)га бирор озор берса, унга ёмон жазо берини ўрнига инсоф, тавфиқ сўраб ҳақига дуо қилас эканлар. Аммо Аллоҳ таоло қайтарган ишларни қилинса ёки буйруқларини бажарилмаса, шариат қонуни бўйича жазо берар эдилар (т.).

277. Ҳз. Ойиша (р.а.)дан ривоят қилинди: “Расулуллоҳ (с.а.в.)га дунёвий икки ишдан бирини ихтиёр қилиш керак бўлганда, албатта улардан гуноҳга оид бўлмаса, енгилоргини ихтиёр қилас дилар. Аммо у гуноҳга оид бўладиган бўлса, албатта ундан ўзларини узоқ тутардилар. Ўз нафслари учун ҳеч кимдан ўч олмаганлар. Лекин Аллоҳ таолонинг қудрати ва ҳурмати поймол қилинадиган бўлса, у вақтда албатта Аллоҳу азза ва жалла учун ўч олардилар”.

278. Абдуллоҳ ибн Масъуд (р.а.) айтдилар: “Аллоҳ таоло азалда ризқларингизни тақсим қилиб қўйганидек, хулқларингизни ҳам тақсим қилгандир. Аллоҳ таоло бу дунёда хоҳлаган ва хоҳламаган кишиларига ҳам давлат бераверади. Аммо имонни фақат ўзи хоҳлаган бандасига беради. Ким давлатни сарф қилишга қизғанса, душманга қарши жиҳод қилишдан кўрқса ва кечалари (ибодат қилишдан) чўчиса, “Ло илоҳа иллаллоҳ ва субҳоналлоҳ валҳамду лиллоҳ валлаҳу акбар” калималарини кўп айтиб юрсин, дедилар”.

136-боб. Кўз тўқлиги ҳақида

279. Абу Ҳурайра (р.а.) Расулуллоҳ (с.а.в.)дан ривоят қилдилар. “Расулуллоҳ (с.а.в.): “Бойлик молнинг кўплиги билан эмас, балки (чин) бойлик нафснинг бойлигидир”, деганлар”.

Нафснинг бойлиги толған молига қаноат қилиш, унинг баракотини Аллоҳ таолодан сўраш, одамларнинг қўлидаги бойлигидан тамъ қилиб, рабби бил оламиндан қарам бўлишдан паноҳ сўрашдан иборат (т.).

280-ҳадис мазмуни 164-ҳадисда бор.

281. Анас ибн Молик (р.а.) айтдилар: “Расулуллоҳ (с.а.в.) марҳаматлик киши эдилар. У зотдан ким нима сўраб келса, дарҳол берар эдилар, у нарса қўлларида бўлмаса, (фalon куни бераман деб) вაъда қилардилар. Бир кун хуфтон намозини ўқиш учун муаззин такбир айтди, шу вақтда бир аъробий келди-да, Расулуллоҳ (с.а.в.)нинг кийимларидан ушлаб: “Сизга айтадиган ҳожатимдан озгинаси қолди, уни ҳозир айтмасам, унугиб қўяман, деб қўрқаман”, деди. Шунда Расулуллоҳ (с.а.в.) у билан чиқиб, ҳожатини битириб келдилар-да, кейин намозга шуруъ қилдилар, деб хабар қиладилар”.

282. Жобир ибн Абдуллоҳ (р.а.) айтдилар: «Расулуллоҳ (с.а.в.) ҳар бир ишга «Хайр!» дегувчи эдилар».

283. Абдуллоҳ ибн Зубайр (р.а.) айтдилар: “Мен Абу Бакр Сиддиқ (р.а.)нинг иккала қызлари – ҳз. Ойиша (р.а.) ва ҳз. Асмөй (р.а.)дан кўра сахийроқ хотинларни кўрмадим. Лекин буларнинг саҳовати икки хил эди. Ҳз. Ойиша (р.а.) эҳсон қилиш учун нарсаларни йигиб-йигиб борардилар-да, улар кўпайгандан кейин бир йўла ҳаммасини фақир-мискинларга улашар эдилар. Аммо Асмөй (р.а.) эса қўлларига нима келса, эртасини кутмай, шу куннинг ўзидаёқ тарқатиб юбораверар эдилар”.

Ҳз. Ойиша (р.а.) нарса кўпайгандан садақа қиласам ҳаммага бемалол кифоя қиласди, деган фикрда бўлсалар, Асмөй (р.а.) Расулуллоҳ (с.а.в.)нинг “Эҳсон қиласиган нарсаларни тўшлаб юрма!” деган ҳадисларига амал қиласан эдилар (т.).

137-боб. Ўтакеттан баҳиллик ҳақида

284. Абу Ҳурайра (р.а.) айтдилар: “Расулуллоҳ (с.а.в.): “Аллоҳ йўлида қилинган ғазот вақтида кўтарилган чанг билан дўзахнинг тутуни ҳеч бир банданинг ичидаги жам бўлмайди ва ўтакеттан баҳиллик имон билан ҳам бир банданинг кўнглида жам бўлаолмайди”, деганлар”.

Бинобарин, душманига қарини ғазот вайтида кўтарилган чанг жангчиларга асар қилимагандек, дўзах ўтига ҳам дохири бўлмайди. Худди шуннингдек, саҳиълик ва баҳиллик бир жойда, бир ахлоқда муштарак бўлаолмайди (т.).

285-ҳадисе 284-ҳадиснинг тақорори, фақат бу Абу Саид Ҳудрий (р.а.)дан ривоят қилинган.

286. Абдуллоҳ ибн Робиъа айтдилар: “Биз Абдуллоҳ ибн Масъул (р.а.) олдиларида ўтирган эдик. Шу вақтда бир киши ва унинг ахлоқи ҳақида гап кетди. Абдуллоҳ (р.а.): “Сиз у кишининг бошини кесссангиз, кейин уни ўз ўрнига қўя оласизми?” — деб сўрадилар. Ўтирганлар: “Йўқ, уни ўз ўрнига қўйишга қодир эмасмиз”, дейишиди. Яна Абдуллоҳ (р.а.): “Унинг оёғини

ёки кўлини кесганингиздан кейин уларни жой-жойига ўзидек қилиб ўрната оласизми?” — дедилар. Улар: “Йўқ, албатта”, дейишиди. Абдуллоҳ (р.а.): “Демак, сизлар унинг жисмоний ҳайъатини ўзгартиришдан ожиз экансиз, ахлоқини ўзгартиришга албатта қодир эмасиз. Эркак билан аёлдан келадиган сув қирқ кеча она бачадонида туради, кейин у қонга айланиб қотади ва кейин бир чайнам гўштга айланади. Шундан кейин Аллоҳ таоло унга бир фаришта юбориб, ризқини ва ахлоқини ва ўзи баҳтилик ёки баҳтсиз бўлишини ҳам ёздириб қўяди”, дедилар”.

138-боб. Яхши хулқ самараси

287. Абу Ҳурайра (р.а.) айтдилар: «Расулуллоҳ (с.а.в.): «Бир мусулмоннинг хулқи яхши бўлса, бутун кечада ибодат қилган мусулмоннинг даражасига тенг бўлади», дедилар».

288. Абу Ҳурайра (р.а.)дан ривоят қилинди: «Расулуллоҳ (с.а.в.): «Ислом жиҳатидан савияси баландларингиз хайрли бўлганидек, ахлоқ жиҳатидан эса, энг яхшиларингиз хайрлидир».

289. Зайд ибн Собит (р.а.)нинг озод қилган қуллари Собит ибн Убайд айтдилар: “Мен одамлар билан сұхбатда викорли, саботли ва мезбон сифатида очиқ юзлиликда ҳамда мутойиба қилишда Зайд ибн Собитдан илғорроқ кишини қўрмадим”.

290. Абдуллоҳ ибн Аббос (р.а.) айтдилар: “Расулуллоҳ (с.а.в.)дан: “Динларнинг қайси бири Аллоҳга севимлироқ?” — деб сўралганда, Расулуллоҳ (с.а.в.): “Тўғри йўлдаги, рост дин, Иброҳимнинг ҳаниф – ҳаққоний динидир”, дедилар”.

¹ Куръони каримнинг «Анъом» сурасидаги 161-оятга ишора (м.м.).

291. Абдуллоҳ ибн Амр (р.а.)дан ривоят қилинди: у киши: “Ахлоқнинг яхши бўлиши, таомнинг покизалиги, ростлик ва омонатга хиёнат қиласлиқ — мана шу тўрт хислатни Аллоҳ таоло сенга берган бўлса, дунёвий ишлардан четда қолган бўлсанг ҳам, заари йўқдир”, дедилар.

292. Абу Ҳурайра (р.а.)дан ривоят қилинди, у киши айтди: Расулуллоҳ (с.а.в.) саҳобийларидан: “Дўзахга тушишга кўпроқ сабаб бўладиган нарса нима?” — деб сўрадилар. Улар: “Буни Аллоҳ таоло ва унинг Расули яхшироқ биладилар”, деб жавоб беришгандан кейин, “У икки ковак — аврат ва оғиздир”, дедилар. Яна: “Жаннатга тушишга сабаб бўладиган нарса нима?” — дедилар-да, ўзлари: “У эса Аллоҳ таолодан қўрқиш ва яхши ахлоқли бўлишдир”, дедилар.

293. Умму Дардо (р.а.) айтдилар: “Кечаларнинг бирида Абу Дардо намоз ўқиш учун турдилар-да, тонг отгунча: “Эй, Аллоҳ! Мени чиройлик қилиб яраттаганингдек ахлоқимни ҳам чиройлик қил!” — деб йиглаб чиқдилар. Шунда мен у зотдан: “Эй, Абу Дардо! Нима учун тун бўйи қилган доуингиз фақат ахлоқингизни чиройли қилиши ҳақида бўлди?” — деб сўрадим. Абу Дардо: “Бир мусулмон банда ўз ахлоқини яхши қилишга ҳаракат қиласверса, охири яхши ахлоқи уни жаннатга киритади. Агар у ахлоқини ёмон қиласверса, шу ёмон ахлоқи уни дўзахга киритади”, дедилар. Абу Дардо сўзларини давом эттириб: “Бир мусулмон банда ўзи ухлаб ётган вақтида гуноҳи кечирилади”, дедилар. Мен: “Бу қандай гап, у ухлаб ётса-ю, гуноҳи кечирилса?” — деб сўраганимда, у киши: “Бир кишининг дўсти кечаси туриб таҳажжуд намозини ўқиб, Аллоҳ таолодан ўзининг ва дўстининг ҳам гуноҳини кечирмоғини сўраса, шу дуоси туфайли Аллоҳ ўзининг ҳам, дўстининг ҳам гуноҳларини кечириб юборади”, дедилар”.

294. Усома ибн Шерик (р.а.) айтдилар: “Мен Расулллоҳ (с.а.в.) хузурларида бўлган вақтимда ўёқ-буёқдан аъробийлар келди-да, бошқа кишилар сўзламай, фақат ўзлари гапирди. Расулллоҳ (с.а.в.)га: “Фалон-фalon ишларни қилсак гуноҳ бўладими?” — деб, унчалик аҳамиятли бўлмаган нарсалар ҳақида савол беришди. Расулллоҳ (с.а.в.): “Аллоҳ таоло бандаларидаги гуноҳни (ёздирмай) қўйган (яъни, уларни гуноҳкор қиласвермайди). Аммо бир киши иккинчи кишини фийбат қилиб зулм қилса, уни кечирмайди. У гуноҳкор бўлади ва ҳалокатта учрайди”, дедилар. Улар яна: “Ё Расулаллоҳ! Биз дори истеъмол қилсак бўладими?” — дейишиди. Расулллоҳ (с.а.в.): “Дори истеъмол қилинглар, чунки Аллоҳ таоло қандай дард берган бўлса, унинг давосини ҳам албатта берган. Фақат битта дарднинг давоси йўқ, у ҳам бўлса кексаликдир”, дедилар. Улар: “Ё Расулаллоҳ! Инсонларга берилган фазилатларнинг энг яхиси нима?” — деб сўрашди. Расулллоҳ (с.а.в.): “Инсонларга берилган фазилатларнинг энг яхиси ахлоқдир”, дедилар”.

295. Абдуллоҳ ибн Аббос (р.а.) айтдилар: “Расулллоҳ (с.а.в.) хайр-эҳсон қилишда ҳаммадан ҳам сахийроқ эдилар. Хусусан рамазон ойи келиб, ҳз. Жаброил (а.с.) билан учрашадиган пайтларида жуда ҳам сахий бўлиб кетар эдилар. Ҳз. Жаброил (а.с.) рамазон ойининг ҳамма кечаларида Расулллоҳ (с.а.в.) хузурларига келар, Расулллоҳ (с.а.в.) Жаброил (а.с.)га Куръони каримни арз этар эдилар. Ҳз. Жаброил (а.с.) билан учрашадиган вақтларида Расулллоҳ (с.а.в.) Аллоҳ таолонинг раҳматини олиб келувчи тез эсадиган шамолдан ҳам саховатлироқ бўлар эдилар”.

296. Абу Масъуд (р.а.)дан ривоят қилинди, у киши айтдилар: “Расулллоҳ (с.а.в.): “Сизлардан бурун ўтган пайғамбарлар умматидан биттасини ҳисоб-китоб қилин-

гандан ундан ҳеч яхши иш топилмаган, лекин у ўзига тўқ киши бўлиб, халқ билан аралашиб юрар ва камбағал кишилардан оладиган маблағи бўлса: “У камбағал бечорадан шу маблағни кечиб юборинглар!” — деб ўз кишиларига буюарарди. Шунда Аллоҳ таоло: “Бу банда камбағалга яхшилик қилиб, ундан оладиган маблағни кечган экан, унинг ҳам гуноҳларини мен албатта кечмоғим лозим”, деди”.

Абу Хурайрадан ривоят қилинган 297-ҳадис 292-ҳадиснинг тақорори.

298. Навос ибн Самъон Ансорий (р.а.) Расулуллоҳ (с.а.в.)га яхшилик билан гуноҳ ҳақида савол бердилар. Расулуллоҳ (с.а.в.): “Яхшилик ахлоқнинг чиройлик бўлиши, гуноҳ эса қайси бир ишни қилишда кўнглингда фашлик пайдо бўлиб уни кишилар билиб қолишини хоҳламайдиган бўлсанг, мана шу ишни қилмоғинг гуноҳдир”, дедилар.

139-боб. Қизғанчиқлик ҳақида

299. Жобир (р.а.) айтдилар: Расулуллоҳ (с.а.в.): «Эй, Салом ўғиллари! Сизларнинг раҳбарингиз кимдир?» — деб сўрадилар. «Жуд ибн Қайс деган бир қизғанчиқ одам», деб жавоб бердик. «Қизғанчиқидан ҳам ёмонроқ хасталик бормикин? Сизларнинг илгари раҳбарингиз Амр ибн Жамуҳ жоҳилият даврида бутларга топинарди. лекин жуда жўмард бир одам эди», дедилар Расулуллоҳ (с.а.в.).

300-ҳадис 16-ҳадиснинг деярли тақорори, аммо бу ерда таъмагирлик, отаонани норози қилиш, жоҳилият замонидаги каби қиз болаларни тириклайнин кўмуб юбориш ҳақида фикр айтилган. 301-ҳадис 282-ҳадиснинг айнан тақорори.

140-боб. Яхши кишига ҳалол мол

302. Амр ибн Осс (р.а.) айтдилар: Расулуллоҳ (с.а.в.) кийим-бошлари ва қуролларини олиб, тайёрланиб келсин, деб менга киши юбордилар. Мен буюрганларидек тайёрланиб, ҳузурларига бордим.

Расулуллоҳ (с.а.в.) таҳорат қилаётган эканлар. Менга тикилиб қарадилар-да, кейин: “Эй Амр! Сени аскарларга бошлиқ қилиб юбормоқчиман. Аллоҳ таоло қўлингга ғаниматлар туширсин. Яна мен сенга фойдалик моллардан ҳам бўлишига талабгорман”, дедилар. “Ё Расулаллоҳ! Мен молга қизиқиб мусулмон бўлган эмасман. Мен сиз билан бирга бўлишга рағбат қилиб мусулмон бўлган эдим”, дедим. Расулуллоҳ (с.а.в.): “Эй Амр! Солиҳ, қобил кишида ҳалол молнинг бўлиши қандай яхши нарса!” – дедилар.

141-боб. Мол ва жон амниятги ҳақида

303. Убайдуллоҳ ибн Миҳсан Ансорий (р.а.) айтдилар: “Расулуллоҳ (с.а.в.): “Кимки ўз оиласи ичида тинч, тани соғ бўлиб турса ва олдида шу кунига етарлик таоми бўлса, у одамга гўё бутун дунё берилиган ҳисобланади”, дедилар”.

142-боб. Кўнгил шодлиги ҳақида

304. Муоз ибн Абдуллоҳ (р.а.) айтдилар: “Бир куни Расулуллоҳ (с.а.в.) саҳобийлар олдига чиқдилар. Кўринишларида гусл қилганлик аломати бор эди. Саҳобийлар Расулуллоҳ (с.а.в.) аёллари билан яқинлик қилган бўлсалар керак, деб ўйладилар-да: “Ё Расулаллоҳ, биз сизнинг кўнглингизни шод кўраяпмиз”, дедилар. Расулуллоҳ (с.а.в.): “Ҳа, алҳамдулиллоҳ, кўнглим шод”, дедилар. Шундан кейин саҳобийлар бойлик тўғрисида гапиришди. Расулуллоҳ (с.а.в.): “Бойлик ёмонликлардан сақланадиган кишилар учун зарарсиздир. Мана шундай кишилар учун тан соғлик бойликдан ҳам яхшироқдир ва кўнгил шодлиги (Аллоҳга ташаккур этиш лозим бўлган) неъматлардан биридир”, дедилар”.

305. Навос ибн Самъон (р.а.) айтдилар: «Саҳобийлардан бири Расулуллоҳ (с.а.в.)дан эзгулик ва гуноҳнинг мо-

ҳиятини сўради, Расулуллоҳ (с.а.в.) жавоб бериб дедилар: «Эзгулик гўзал ахлоқдир, туноҳ эса, виждонни чултаб олиб, уни одамлардан пинҳон қилувчи нарсадир».

306. Анас ибн Молик (р.а.) айтадилар: “Расулуллоҳ (с.а.в.) хилқатда ҳам, ахлоқда ҳам одамларнинг энг яхшиси, энг жавонмарди ва энг шижаотлиси эдилар. Кечаларнинг бирида Мадинада қўрқинчлик бир товуш эшитилди. Кишилар ўша товуш эшитилган томонга йўл олдилар. Расулуллоҳ (с.а.в.) ҳаммадан илгари елкаларига қилич осиб, Абу Талҳа (р.а.)нинг эгарланмаган ялангоч отига миниб, ўша овоз чиққан ердан қайтиб келаётганларида йўлда бораётган кишиларга дуч келдилар-да: “Қўрқманглар, қўрқманглар”, деб уларга тасалли бердилар ва Абу Талҳанинг отини мақтаб: “Бу отни мен денгиздек мисоли кўрдим”, дедилар”.

307. Жобир ибн Абдуллоҳ (р.а.) айтдилар: “Расулуллоҳ (с.а.в.): “Кишиларга қилинадиган ҳар бир яхшилик садақа ҳисобланади, ҳатто бир биродарингта очиқ юз билан рўбарў келишинг ва челягиндан унинг идишига (сув) солиб беришинг ҳам садақа бўлади”, дедилар”.

143-боб. Бечорага ёрдам бериш ҳакида

308. Абу Зарр (р.а.) Расулуллоҳ (с.а.в.)дан шундай ривоят қилдилар: «Саҳобийлар Расулуллоҳ (с.а.в.)дан: «Амалларнинг қай бири хайрли?» – деб сўрадилар. «Аллоҳга ишонмоқ ва Аллоҳ йўлида жиҳод қилмоқ», деб жавоб бердилар. Асҳоблар яна бундай савол бердилар: «Кул ва чўрилардан қай бирини озод қилиш хосиятли ҳисобланади?» «Хожаларига энг садоқатлиларини», дедилар. «Шундайларини озод қилолмасам-чи?» – сўради кимдир. «У ҳолда бечора одамга ёрдам қиласан ёхуд бировга ёрдам беролмаган одамнинг ўрнига шу ишни

сен қиласан», деб марҳамат қилдилар. «Агар бундан ҳам ожиз бўлсам-чи? – деди ўша саҳобий. «Инсонларни ёмонликдан қайтар! Бу ҳам ўзинг учун садақадир», дедилар.

309. Абу Мусо (р.а.)дан ривоят қилинди: «Расулulloҳ (с.а.в.): «Садақа барча мусулмонларга вожибdir», деб марҳамат қилдилар. «Агар мўмин киши садақа учун бирон нарса тополмаса-чи?» – деб сўрашди. «Қўллари билан меҳнат қилсин; ҳам ўзига фойда, ҳам садақа бера олади», деб марҳамат қилдилар. «Меҳнат қилишга кучи етмаса-си?» – деб сўрадилар. «Яхшилик қилсин», дедилар. «Бу иш ҳам қўлидан келмаса-чи?» – деб сўрадилар. «Ўзини ёмонлик қилишдан сақласин, зеро, бу ҳам унинг садаёқаси бўлади», дедилар.

144-боб. Аллоҳ таолодан ахлоқини яхши қилишини сўраган киши ҳақида

310. Абдуллоҳ ибн Амр (р.а.) айтдилар: “Расулulloҳ (с.а.в.) кўпинча: “Эй, Раббим! Мен сендан тан соғлигини, нафси амморадан сақлашингни, Ўзингига ва халқларингга ишончли бўлишни, яхши ахлоқли бўлиш ва тақдирга рози бўлишга мұяссар қилишингни сўрайман”, деб дуо қилар эдилар”.

311. Язид ибн Бобанус айтдилар: Биз ҳз. Ойиша (р.а.) хузурларига кириб: “Расулulloҳ (с.а.в.)нинг ахлоқлари қандай эди?” – деб сўрадик. Ҳз. Ойиша (р.а.): “Расулulloҳ (с.а.в.)нинг ахлоқлари Куръонда буюрилганнинг худди ўзи эди”, дедилар-да: “Сизлар “Мұминун” сурасини ўқыйсизми?” – деб сўрадилар ва менга: “Қани “Қад афлаҳа-л-мұминун” (Мўминлар нажот топдилар)дан ўқиб бер-чи”, деб буюрдилар. Мен “Улар намозларида ўзларини камтар тутувчиidlар. Улар (бехуда сўз ва ишлардан юз ўгирувчиidlар. Улар закотни адо этувчи-

дирлар. Улар авратларини (ҳаромдан) сақловчиidlар”, деган (23:1-5) ояларни ўқидим. Шунда ҳз. Ойиша (р.а.): “Расулулоҳ (с.а.в.)нинг ахлоқлари худди мана шу ояларда буюрилгандек эди”, дедилар.

145-боб. Мўмин одамларни лаънатловчи бўлмайди

312. Солим ибн Абдуллоҳдан ривоят қилинди, у киши: “Мен отам Абдуллоҳ ибн Умар (р.а.)нинг кишиларгагина эмас, ҳатто бошқа маҳлуқларга ҳам лаънат айтганинни сира эшитмадим”, дедилар ва ҳз. Абдуллоҳ ибн Умар (р.а.) Расулулоҳ (с.а.в.)нинг “Мўмин киши асло лаънат этувчи бўлмаслиги лозим”, деган муборак ҳадисларини ривоят қилдилар, дедилар”.

313. Жобир ибн Абдуллоҳ (р.а.) айтдилар: “Расулулоҳ (с.а.в.): “Аллоҳ таоло ёмон иборалар билан сўкувчи ва оғзини шундай сўкишга ўргатган кишини яхши кўрмайди”, дедилар”.

314. Ҳз. Ойиша (р.а.) айтдилар: “Расулулоҳ (с.а.в.) ҳузурига яхудийлар келиб: “Ас-сому алайкүм” (сизга ўлим бўлсин), дедилар. Шунда мен: “Ўлим ўзларингизга бўлсин ва Аллоҳ таолонинг лаънати ва ғазаби ҳам сизларга бўлсин!” – деб қарғадим. Шунда Расулулоҳ (с.а.в.): “Эй, Ойиша! Кўй, ундей дема, оғир бўл, қаттиқ муомала қилишдан ва қарғашдан ўзингни сақла”, дедилар. Мен: “Ё Расулаллоҳ! Буларнинг гапини эшитмадингизми?” – дедим. Расулулоҳ (с.а.в.): “Сен ҳам менинг гапимни эшитмадингми? Мен уларга “ва алайкүм”, яъни, “Айтган гапларингиз ўзларингизга бўлсин”, дедим. Аллоҳ таоло менинг уларга қилган дуои бадими қабул қиласди, аммо уларнинг менга қилган ёмон тилакларини қабул қилмайди”, дедилар”.

315-ҳадис мазмуни 312-ҳадисда бор, факат бу ҳадис Абдуллоҳдан ривоят қилинган.

316. Абу Ҳурайра (р.а.)дан ривоят қилинди, у киши айтдилар. “Расулуллоҳ (с.а.в.): “Икки юзлама кишига ҳеч ишонмаслик керак”, дедилар.

317. Абдуллоҳ ибн Умар (р.а.): «Бир мўминнинг разил феъли унинг бузуқлигидан далолатдир», дедилар.

318. «Бирорга лаънат ўқиганлар ўзлари лаънатландилар», дедилар ҳз. Али (к.в.). Марвон (р.а.): «Ҳа, ўша инсонларга лаънат ўқиган кимсалардир», деб тасдиқладилар.

146-боб. Лаънатловчи кишилар ҳақида

319. Абу Дардо (р.а.) айтдилар: “Расулуллоҳ: “Кишиларга лаънат этувчилар қиёмат куни шоҳид ҳам, шафоат қилувчи ҳам бўла олмайдилар”, дедилар”.

Шоҳид “гувоҳ бўлувчи” маъносида бўлиб, қиёматда бошқа пайғамбарлар ўз вазифаларини умматларига етказгандлари ҳақида гувоҳ бўлувчи ёки улар фосиқ бўлгани учун бошқа кишилар ҳақида гувоҳлик берсалар, гувоҳликлари шариатда қабул қилинмайди ёхуд қиёмат куни шоҳид кишилар қаторида бўла олмайдилар ва шафиъ эса, қиёмат куни қавм-қариндошлари ва дўст-биродарларига шафоат қила олмайдилар, маъносида (т.).

320. Абу Ҳурайра (р.а.) айтдилар: “Расулуллоҳ (с.а.в.): “Аллоҳга чин кўнгил билан қаттиқ ишонувчи киши бошқаларга лаънат ёғдирувчи бўлмаслиги керак”, дедилар”.

321. Ҳузайфа ибн Ямон (р.а.)дан ривоят қилинди. У киши: “Қайси бир жамоат бир-бирларига лаънат ёғдира-са, лаънатлари ўз устиларига ёғилади”, дедилар.

147-боб. Кўнгли соғ киши лаънат ўқимас

322. Ҳз. Ойиша (р.а.) айтдилар: “Отам Абу Бакр Сиддиқ (р.а.) кулларидан бирига лаънат ўқидилар. Буни Расу-

луллоҳ (с.а.в.) эшитиб: “Эй Абу Бакр! Аллоҳга қаттиқ ишонувчилар билан лаънат ўқувчилар ҳақидағи гаппаратим қаерда қолди? Йўқ, бундай бўлмаслиги керак”, деб икки ё у уч маротаба такрорладилар. Отам ўша куниёқ кулни озод қилиб, Расулуллоҳ (с.а.в.)га: “Мен иккинчи мартаба шундай қилмайман”, деб узр айтдилар”.

148-боб. Бир-бирингизни дуоибад қилмангиз

323. Самура ибн Жундуб (р.а.) айтдилар: “Расулуллоҳ (с.а.в.): “Эй, умматларим! Бир-бирингизни сенга Аллоҳнинг лаънати, газаби ва дўзахи бўлсин, деб дуоибад қилманглар!” – дедилар”.

149-боб. Кофирга лаънат ўқиш ҳақида

324. Абу Ҳурайра (р.а.) айтдилар: “Ё Расулаллоҳ! Мушриклар ҳақида дуоибад қилинг!” – дейишганда, Расулуллоҳ (с.а.в.): “Мен дуоибад қилувчи, лаънат этувчи эмас, балки марҳамат қилувчи бўлиб юборилганман”, дедилар.

150-боб. Гап ташувчи ҳақида

325. Ҳаммол ибн Ҳорисдан ривоят қилинди, у киши: “Биз Ҳузайфа ибн Ямон билан бирга эдик, шу вақтда у кишига одамлар гапини ҳз. Усмон (р.а.)га етказиб турадиган бир киши ҳақида шикоят қилинди. Шунда Ҳузайфа: “Мен Расулуллоҳ (с.а.в.)дан: “Яширин равишда кишилар гапига қулоқ солиб, уни (ёмон ниятда) бошқаларга нақл қилувчи одам жаннатга кирмайди”, деган сўзларини эшитганман, дедилар”.

326. Асмоъ бинти Язид (р.а.) дан ривоят қилинди: “Расулуллоҳ (с.а.в.) саҳобийларга: “Мен сизларга энг

яхшиларингизни айтиб берайми?” — дедилар. Саҳобийлар: “Ё Расулаллоҳ, айтиб беринг”, дейишиди. “Улар шундай кишиларки, қачон кўринсалар Аллоҳ таолони эслатадилар. Энг ёмонларингизни айтсам, улар чақимчилик билан юриб дўстлар орасини бузувчи, бегуноҳ одамларга бузуклик, ҳалокат ва машақатга мубтало бўлишларини изловчи кишилардир”, дедилар”.

Яъни улар қачон кишилар орасига кирсалар, дарҳол амри маъруф ва нахий мункар қиласидилар-да, беларво бўлган одамларни огоҳлантириб, Рабби-л-иззат томонга мойын бўлишга даъват қиласидилар. Аллоҳни эслатадилар сўзидан мурод, валюху аълам, шу бўлса керак (т.).

151-боб. Ёмон сўз тарқатувчи киши ҳақида

327. Ҳз. Али (к.в.): “Ёмон сўзни айтувчи билан уни бошқаларга ошкора қилувчи — иккиси гуноҳкорликда баробардир”, дедилар.

328. Шубайл ибн Авф айтдилар: «Эшитган ёмон гапини ёйган одам ўша ёмон гапни тўқиб чиқарган киши кабидир»

329. Ибн Журайж Ато ибн Аби Рабоҳ (р.а.)дан ривоят қилди, у киши: “Фоҳишани ошкор қилган кишига бошқаларга ибрат бўлсин учун жазо бериш керак”, дер эдилар.

152-боб. Одамлардан айб излаган киши ҳақида

330. Абу Тихё Ҳаким Саъдан ривоят қилинди, у киши: “Мен ҳз. Алидан: “Сизлар бузук ишларни қилган кишини уялтириш учун унинг айбини ошкора қилувчи ва сирни очувчи бўлманг, чунки орқаларингизда сизни мешақатга солувчи, хафа қилувчи болалар ва узоқ вақт давом этадиган турли фитна ва мешақатлар бор”, деган гапларни эшитдим”, дедилар”.

331. Абдуллоҳ ибн Аббос (р.а.)дан ривоят қилинди, у киши: “Сен бир биродарингнинг айбларини зикр қилмоқчи бўлсанг, аввал ўз айбларингни эсла!” — дедилар.

332. Абдуллоҳ ибн Аббос (р.а.) Куръондаги “Ўзларингизни (бир-бирларингизни) мазаҳ қилмангиз” (49:11) дейилган оятни “бир-бирингизга таъна қилманг”, деб тафсир қилдилар.

Яъни кишиларни мазаҳ қилсангиз, сизни ҳам мазаҳ қиладилар, бирорвга таъна қилсангиз, сизга ҳам таъна қилувчилар топилади (т.).

333. Абу Жубайра ибн Даҳҳок (р.а.): “Бир-бирларингизни лақаблар билан атамангиз” (49:11), дейилган ояти каримаси Бани Салама қавми ҳақида келган”, дедилар. Яна у киши “Бизда ҳар бир кишининг иккитадан исми бўлган. Расулуллоҳ (с.а.в.) бизнинг қавмга келгандарида “Ҳай, фалончи”, деб бир кишини чақирдилар, шунда одамлар: “Ё Расулаллоҳ! Уни бу исми билан чақирсангиз хафа бўлади”, дейишди.

334. Акрама (р.а.) айтдилар: “Абдуллоҳ ибн Аббос ёки Абдуллоҳ ибн Умар иккалаларидан бири иккинчиларини таомга даъват қилди. У кишининг жориялари хизмат қилиб турган пайтида уни “Ҳой, зония”, деб чақирдилар. Шунда у кишининг ҳамтоворқлари: “Ундей деманг! Жория сизнинг таънангиз учун бу дунёда ҳад уролмаса ҳам, қиёмат куни албатта ҳад уради”, дедилар. Жорияни зинокор деган киши: “Агар у ҳақиқатда зинокор бўлса-чи?” — деган эдилар, у киши: “Аллоҳ бирорларни ёмон ибора билан сўкинувчи ҳамда сўкишга одат қилган кишини севмайди, дейдилар”. Бу охирги сўзни айтган киши Ибн Аббос эдилар”.

335. Абдуллоҳ ибн Масъуд айтдилар (р.а.): “Расулуллоҳ (с.а.в.): “Мўмин киши одамларни таъна қилувчи, уялтирувчи, кишиларга лаънат ёғдирувчи, ёмон иборалар билан сўкинувчи ва уятсиз, тили аччиқ бўлиши ҳам мумкин эмас”, дедилар”.

153-боб. Мақташ ҳақида

336. Абу Бакра Нуффаййиъ ибн Ҳорис (р.а.) айтди: “Расули амин (с.а.в.) хузурларидан бир киши устида гап бўлди ва уни кимдир мақтади. Шунда Расулуллоҳ (с.а.в.): “Уни шундай мақташинг билан бўйини узib қўйдинг”, дедилар. Ва шу гапларини неча марта тақрорладилар-да, кейин: “Агар биттангиз бир биродарини (ҳақиқатдан бор бўлган хислатлари билан) мақтамоқчи бўлса, менинг фикримча, бу шундай одам, деган сўзни аввал айтиб қўйсин. Чунки унинг ҳақиқий ҳолини Аллоҳ таоло ўзи билади. Бандалар бир-бирларини Аллоҳ таолога бу киши албатта пок, деб ҳукм қилиб бермоқлари дуруст эмас”, дедилар”.

337. Абу Мусо (р.а.) айтдилар: «Расулуллоҳ (с.а.в.) бир одам иккинчи одамни ошириб мақтаётганини эшитсалар: «Сен у одамни ҳалок қилдинг» ёки «Сен ўша одамнинг белини синдиридинг», дер эдилар».

338. Иброҳим Таймий оталаридан ривоят қилдилар, у киши: “Биз ҳз. Умар ибн Хаттоб олдиларида ўтирган эдик, шунда бир киши иккинчи кишини ўзининг юзига мақтади. Ҳз. Умар: “Бу кишини сен ҳалок этдинг. Аллоҳ таоло сени ҳам ҳалок этсин”, деб дуоибад қилдилар”. (Кишининг юзига мақташда ҳалокат борлиги учун ҳз. Умар у кишини дуоибад қилдилар).

339. Ибн Асламий ҳам отасидан ривоят қилиб, ҳз. Умарнинг шундай деганларини хабар қилди: «Одамларни ошириб мақташ уларни бўғизлашдир». Муҳаммад ибн Зайд бу сўзларнинг маъносини тушунтириб: «Мақталган одам мақтовчининг гапига ишониб гуруранади, ўзига бино қўяди ва натижада ҳалок бўлади», дедилар.

154-боб. Киши ўзи ишонган одамни мақташи ҳақида

340. Абу Ҳурайра (р.а.)дан ривоят қилинди, у киши айтдилар: “Расулуллоҳ (с.а.в.): “Абу Бакр Сиддиқ, Умар ибн Ҳаттоб, Абу Убайда ибн Жарроҳ, Убайд ибн Ҳузайр, Собит ибн Шаммос, Маоз ибн Амр ибн Жумух, Муоз ибн Жабал (р.а.)ларни: “Булар ҳаммаси жуда яхши одамлар”, деб мақтадилар ва “фалончи фалончилар” деб етти кишининг номини тилга олиб: “Булар ёмон кишилар”, дедилар”.

341. Ҳз. Ойиша (р.а.) айтдилар: “Бир киши Расулуллоҳ (с.а.в.) ҳузурларига кириш учун рухсат сўради. У кирмасдан аввал Расулуллоҳ (с.а.в.): “Бу ўз қабиласининг ёмон фарзанди”, дедилар. У ҳузурларига киргандан кейин, яхши муомала қилдилар. У киши чиқиб кетгандан кейин яна бир киши келиб рухсат сўраганда, Расулуллоҳ (с.а.в.): “Бу ўз қабиласининг яхши кишиси”, дедилар, лекин унга аввалги кишига қилган муомалалариdek яхши муомала қилмадилар. У ҳам чиқиб кетгандан кейин мен: “Ё Расулаллоҳ! Сиз фалончи келганда ёмон одам деб, лекин ўзига яхши муомала қилдингиз. Аммо иккинчи кишини аввал мақтадингизу, лекин ҳузурингизга кирганда аввалгисидек муомала қилмадингиз?” — деб сўрадим. Шунда Расулуллоҳ (с.а.в.): “Эй, Ойиша! Ёмон одамларга яхши муомала қилмоқ балонинг олдини олмоқдир”, деб жавоб бердилар”.

155-боб. Мақтовчилар бетига тупроқ сочиши ҳақида

342. Абу Муаммар (р.а.) айтдилар: “Бир киши тик туриб амирлардан биттасини мақтади. Шунда Миқдом ибн Асвад унинг юзига тупроқ сочдилар-да, Расулуллоҳ (с.а.в.) ортиқча мақтовчиларга шундай тупроқ сочмоғимизни буюрганлар, дедилар”.

343-ҳадис юқоридағы ҳадиснинг тақориидір.

344. Ражо ибн Аби Ражо (р.а.) айтдилар: “Мен бир куни Маҳжон Асламий (р.а.) билан басраликлар масжидига бордим. Бурайда Асламий масжид дарвозаларидан бири олдида ўтирган экан. Ҳазил қилишга ўрганган Бурайда масжидда намозни узоқ ўқиётган Сакбани Маҳжонга кўрсатиб: “Сен ҳам шу Сакбадек намоз ўқийсанми?” — деб сўрадилар. Маҳжон Бурайдага жавоб қайтариш ўрнига Пайғамбаримиз (с.а.в.) билан бўлган бир воқеани ҳикоя қилиб берди: “Расулуллоҳ (с.а.в.) бир кун менинг қўлимдан ушладилар-да, “Қани юр”, деб ўзлари билан пиёда олиб кетдилар. Иккимиз биргаликда Уҳуд тоғига чиқдик. Расулуллоҳ (с.а.в.) Мадинага қараб туриб “Эй, афсус! Бу шаҳар энг обод бўлган бир вақтда эгалари ташлаб кетадилар. Шаҳарга Дажжол кирмоқчи бўлади. Лекин ҳамма дарвозаларида фаришталар турганини кўриб, киролмай қайтиб кетади”, дедилар. Кейин тоғдан пастга тушиб масжидга бордилар. Масжидда рукуъ, сужудларини яхшилаб намоз ўқиётган бир кишига кўзлари тушдида: “Бу одам ким?” деб мендан сўрадилар. Мен: “Бу фалончи”, деб уни мақтай бошладим. Расулуллоҳ (с.а.в.): “Бўлди, бундай мақтовингни унинг ўзига эшиитирма, уни ҳалок қиласан!” — дедилар. Кейин озгина юриб хужралари (аёлларнинг хонаси) олдига бордилар ва муборак қўлларини силкитиб туриб: “Динимиздаги амалларнинг энг яххиси ентил ва осон бўлганидир”, деб бу сўзларни уч маротаба такрорладилар”.

156-боб. Шеърий мадҳия ҳақида

345. Авс ибн Сариъ (р.а.)дан ривоят қилинди, у киши “Мен Расулуллоҳ (с.а.в.) хузурларига келиб: “Ё Расулаллоҳ! Мен шеър билан Аллоҳ таолони ва сизни мақтадим”, дедим. Расулуллоҳ (с.а.в.): “Аллоҳ ҳамдни севади”,

дедилар. Кейин мен шеъримни Расулуллоҳ (с.а.в.)га ўқий бошладим. Шу вақтда новча, бошининг олд томонида сочи йўқ бир киши келиб Расулуллоҳ (с.а.в.) хузурларига кириш учун рухсат сўради. Шунда Расулуллоҳ (с.а.в.) менга: “Бўлди, жим ўтири”, дедилар. Кейин у киши кириб Расулуллоҳ (с.а.в.) билан озгина сўзлашди-да, чиқиб кетди. Яна шеъримни ўқий бошладим. У киши яна келди. Расулуллоҳ (с.а.в.) яна менга “жим ўтири”, дедилар. Хуллас, у киши икки ё уч маротаба келди. Расулуллоҳ (с.а.в.) эса ҳар келганда мени жим туришга буорардилар. Кейин мен: “Ё Расулаллоҳ! Бу киши ким бўладики, ҳар келганда мени ўқицдан тўхтатдингиз?” — деб сўрадим. Расулуллоҳ (с.а.в.): “Бу киши ботил гапни (шеърни) яхши кўрмайдиган одам”, дедилар¹.

157-боб. Шоирга садака

346. Юсуф ибн Абдуллоҳ ибн Нужайд айтдилар: “Отамнинг айтишича, Имрон ибн Ҳусайн (р.а.) олдига бир шоир келди. Имрон унга бир нарса инъом қилди. Шунда кимдир унга: “Шоирга не учун эҳсон бердингиз?” — деб сўраганда, у: “Мен ўз обрўйимни сақлаш учунгина шоирга инъом қиласман”, деди”.

158-боб. Дўстингизни малол келадиган даражада эъзозламанг

347. Муҳаммад ибн Сирин (р.ал.)нинг айтишига қараганда, саҳобийлар: «Дўстларингизни уларга малол келадиган даражада эъзоз қиласманг», дер эканлар.

¹ Ровийларнинг берган хабарларига кўра, бу киши Умар ибн Хаттоб эдилар (м.м.)

159-боб. Зиёрат қилиш ҳақида

348-ҳадис. Абу Хурайра (р.а.) айтдилар: «Расулulloҳ (с.а.в.): “Бир киши дўстини зиёрат қилса, Аллоҳ таоло унга: “Ҳаётинг яхши ўтсин! Яхши иш қилдинг ва жаннатдан ўзинг учун жой ҳозирладинг”, дейди, деб таъкидлайдилар».

349-ҳадисда Салмон Форсийнинг номуносиб кийиниши ҳақида гал боради ва эҳтимолки котиблар кўчириши натижасида маъни англашилмай қолган, шунинг учун тушириб қолдирилди (т.).

160-боб. Зиёратчининг дуоси

350. Анас ибн Молик (р.а.) айтдилар: “Расулulloҳ (с.а.в.) ансорлардан бирининг хонадонига кирдиларда, таом едилар. Кейин чиқиб кетаётганларида: “Бу ерга бир жойнамоз келтирсанглар”, деб буюрдилар. Шунда бир шолчага сув сепиб келтирилди. Унда нафл намоз ўқиб, хонадон ҳақига дуо қилиб кетдидар”.

351. Салиҳ ибн Умар айтди: Абдулкарим Уба Умайя юнгдан бўлган кийимларини кийиб Абул Олия хузурларига келди. Шунда Абул Олия унга: “Бу насоро роҳибларининг кийими, мусулмонлар бир-бирларини зиёрат қилишга борганларида ясаниб, яхши кийимлар кийиб борар эдилар”, дедилар.

352. Ҳз. Асмөй (р.а.)нинг озод бўлган кули Абдуллоҳ айтди: «Ҳз. Асмөй менга уйларидан уринган бир жубба олиб чиқиб бердилар. Жуббанинг ёқаси қабариқ бир газламадан эди, этакларида ҳам шундай қабариқ газлама тикилган эди. Асмөй: «Бу Расулulloҳ (с.а.в.) нинг жуббаларидир, уни одатда жума куни ёки элчилар келганда кияр эдилар», дедилар».

353-ҳадис 13-бобдаги 26-ҳадиснинг айнан тақрори.

161-боб. Зиёратнинг фазилати ҳақида

354. Абу Хурайра (р.а.) ривоят қилдилар: “Расууллоҳ (с.а.в.) бир воқеани гапириб берлар. У куйидагича: “Бир киши бошқа бир қишлоқда турадиган дўстини зиёрат қилиш учун йўлга чиқди. Аллоҳ таоло унга бир фариштани юборди. Фаришта ундан: “Йўл бўлсин, қаерга бораяпсан?” — деб сўради. У: “Шу қишлоқда яшайдиган бир дўстимни кўргани кетаяпман”, деди. Фаришта: “Дўстинг сенга бирор яхшилик қилган ёки ундан бирор манфаат кўрган бўлсанг керакки, ўшанинг хотираси учун бораяпсан-да”, деди. У киши: “Йўқ, мен уни фақат Аллоҳ учун яхши кўраман, шунинг учунгина зиёратига бормоқчиман”, деди. Шунда фаришта: “Мен Аллоҳнинг элчисиман. Аллоҳ таоло мени атай сенга юборди. Сен уни холисаниллоҳ севганинг учун Аллоҳ таоло ҳам сени севади”, деди”.

162-боб. Киши севган одами билан бирга бўлиши ҳақида

355. Абу Зарр Фифорий (р.а.)дан ривоят қилинди, у киши айтдилар: “Мен Расууллоҳ (с.а.в.)га: “Ё Расууллоҳ! Бир киши бир қавмнинг амалини қилишга қодир бўлмайди-ю, лекин уни яхши кўради”, деган савонни бердим. Расууллоҳ (с.а.в.): “Эй, Абу Зарр, сен севган кишинг билан бўласан”, дедилар. Мен яна: “Мен Аллоҳ таолони ва унинг Расулини яхши кўраман”, дедим. “Эй, Абу Зарр! Сен яхши кўрган кишинг билан бирга бўласан”, дедилар”.

356. Анас ибн Молик (р.а.) айтдилар: “Бир киши Расууллоҳ (с.а.в.)дан: “Эй, Аллоҳнинг пайғамбари! Қиёмат куни қачон бўлади?” — деб сўрагандা, Расууллоҳ

(с.а.в.): “Сен қиёмат куни учун қандай амалларни тай-ёрлаб қўйдинг?” — деб сўрадилар. У: “Мен қиёмат куни учун деярли катта бир амал тайёрлаганим йўқ, фақат Аллоҳ таолони ва унинг Расулини севаман”, деди. Шунда Расулуллоҳ (с.а.в.): “Ҳар бир киши ўзи севган кишиси билан бирга бўлади”, дедилар”. Анас ибн Молик (р.а.): “Бу сўзни эшитган мусулмонлар шу қадар хурсанд бўлдиларки, бунинг тасвирига қалам ожиз”, дедилар.

163-боб. Ёши улуғларнинг фазилати

357. Абу Ҳурайра (р.а.) Расулуллоҳ (с.а.в.)дан ривоят қилдилар: “Расулуллоҳ (с.а.в.): “Кимки ёши кичикларимизга раҳмдил бўлмаса ва катталаримизнинг қадр-қиммати ва ҳақини билмаса, у одам бизнинг қавмдан эмас”, дедилар”.

358. Абдуллоҳ ибн Амр (р.а.): «Кичикларимизга раҳмдил бўлмаган, ёши улуғларимизни ҳурмат қилмаган киши биздан эмас», дедилар.

359, 360, 361-ҳадислар юқоридаги ҳадиснинг айнан тақрори.

164-боб. Ёши улуғларни ҳурмат қилиш ҳақида

362. Абу Кинона Абу Мусо Ашъарий (р.а.)дан ривоят қилдилар: У киши: “Соч-соқолларига оқ тушган мусулмон кишини, Куръон-и каримга амал қилишдан юз ўғирмайдиган ҳофизу-л-Куръонни¹ ва адолат билан иш олиб борадиган амалдорни ҳурмат қилмоқ Аллоҳ таолони ҳурмат қилмоқнинг белгисидандир”, дедилар.

363-ҳадис 358, 359, 360, 361-ҳадисларнинг айнан тақрори.

¹Ҳофизу-л-Куръон – Куръон сураларини тўлиқ ёд оловчи қори англашилади (м.м.).

165-боб. Гапни ҳам. ишни ҳам ёши улуг киши бошлайди

364. Рофиъ ибн Худайж ва Саҳл ибн Аби Хасма (р.а.) айтдилар: “Абдуллоҳ ибн Саҳл билан Мұхаййаса ибн Масъуд (р.а.)лар Хайбарга келиб у ердаги хурмозор ичига кириб кетищди. Шу ерда Абдуллоҳ ибн Саҳл ўлдирилди. Шунда Абдурраҳмон ибн Саҳл билан ибн Масъуднинг икки ўғли — Ҳусайа ва Мұхайясалар Расулуллоҳ (с.а.в.) хузурларига келиб Абдуллоҳ ибн Саҳлнинг ўлдирилғанлиги ҳақида хабар беришди. Гапни уларнинг энг кичиги бўлган Абдурраҳмон бошлаган эди, Расулуллоҳ (с.а.в.): “Каттарофингиз гапирисин”, дедилар. Улар бўлган воқеани баён қилиб бўлгач, Расулуллоҳ (с.а.в.): “Биродарингизни ўлдирган киши но- маълум бўлгани учун сизлардан эллик киши Абдуллоҳ ибн Саҳлни яхудийлар ўлдирган, деб қасам ичсин”, дедилар. Улар: “Ё Расу-лаллоҳ! Биз уни яхудийлар ўлдирганини кўрган эмасмиз”, дейишди. Расулуллоҳ: “Ундей бўлса, яхудийлардан эллик киши уни биз ўлдирган эмасмиз, деб қасам ичади”, деганларида, улар: “Биз яхудийлар қасамига ишонмаймиз, чунки улар кофир, ёлғондан қасам ичмоқдан кўрқмайдилар”, деганларидан кейин Расулуллоҳ байту-л-молдан унинг хунини тўла-дилар”. Саҳл Аби Хасма: “Мен ўша тевалардан биттасини учратдим. У мени тепди”, дедилар.

166-боб. Катталардан аввал фикр айтмаслик ҳақида

365. Абдуллоҳ ибн Умар (р.а.)дан ривоят қилинди: “Бир куни Расулуллоҳ (с.а.в.): “Кишиларга зарар етказ- масликда мусулмон кишига ўҳшаган бир дараҳт бор. Аллоҳ

таоло амри билан у дарахт ҳамма вақт мевасини бераве-ради ва ерга тўкилмайди, шу қайси дарахт, биласизми?” — деб сўрадилар. Абдуллоҳ (р.а.) айтдилар: “Бу хурмо дарахтидир”, деган фикр менинг хаёлимга келди-ю, лекин Абу Бакр Сиддиқ (р.а.) ва отам Умар (р.а.)лар жавоб қайтармаганлари учун мен буни айтмоқни ўзимга маъқул кўрмадим. Кейин Расулулоҳ (с.а.в.) ўзлари: “Бу хурмо дарахтидир”, дедилар. Шундан кейин мен отам билан чиқиб кетаёттанимда отамга: “Расулулоҳ (с.а.в.) айтаётган бу дарахтлари хурмо эканлиги хаёлимга келган эди”, дедим. Шунда отам: “Нега айтмадинг, агар айтганингда, мен учун фалон-фалон нарсалардан ҳам яхшироқ бўлар эди”, дедилар. Мен: “Сиз ҳам, Абу Бакр Сиддиқ (р.а.) ҳам сўзламаганларингиздан кейин мен гапиришни ўзимга муносиб кўрмадим”, дедим”.

167-боб. Ёши улуғларни ишбоши қилиш ҳақида

366-ҳадис. Қайс ибн Осим ибн Синон (р.а.) ўлим олдида болаларига васият қилдилар: “Аллоҳ таолодан кўрқинглар. Ёши каттароқларингизни ўзларингизга бошлиқ қилинглар. Қайси қавмга ёши улуғ киши бошлиқ бўлса, ўша ота ўрнига ўтади. Кичикроқлари бошлиқ бўлса, ўз тенгдошлари ўртасида уят ва ҳақоратга қолади. Молни топиш ва уни расамади билан ишлата билиш ҳаракатида бўлинглар, чунки мол сахийлар даражасини кўтаради ва баҳилларга муҳтоҷ қилмайди. Кишилардан бирор нарса сўрашдан ўзингизни сақланг, чунки сўрашлиқ кишининг энг охирги ноиложлик ҳолатидир. Мен вафот этганимда овоз чиқариб йиғламанг, чунки Расулулоҳ (с.а.в.)га ҳам овоз чиқариб йиғланмади. Ўлганимда Бакр ибн Воил қабиласи қабримни билмасин, чунки

мен жоҳилият замонида улар ғафлатдаликларидан фойдаланиб мол-мулкларини талаган эдим”.

168-боб. Пишган мевалардан атрофдаги гўдакларга бериш ҳақида

367. Абу Ҳурайра айтдилар: “Расулуллоҳ (с.а.в.)га янги пишган хурмодан олиб келинса: “Эй, Аллоҳ! Мадина аҳлларига ва уларнинг ризқи рўзига баракот бер ва уларнинг катта-кичик ўлчовларига ҳам кўп-кўп барака бергил”, деб дуо қилиб, кейин атрофларидағи болалардан кичикроқларига шу хурмодан берар эдилар”.

169-бобдаги Амир ибн Шуబайдан ривоят қилинган 368-ҳадис 358, 359, 360, 361-ҳадисларнинг тақрори.

170-боб. Гўдакни севиб қучоқлаш ҳақида

369. Яъло ибн Мурра (р.а.)дан ривоят қилинди, у киши ҳикоят қилдилар: “Биз Расулуллоҳ (с.а.в.) билан мукаллиф бўлган жойга бориш учун уйдан чикдик. Сайидуно Ҳусайн кўчада ўйнаб юрган экан. Расулуллоҳ (с.а.в.) унга томон чопиб, қучоқ очдилар, бола эса у ёқ-бу ёққа қочар ва Расулуллоҳ (с.а.в.) эса кулиб болани қувардилар. Охири уни тутиб олдилар ва бир қўллари билан қулоғидан, иккинчи қўллари билан бошидан ушлаб қучоқладилар-да: “Ҳусайн мендан (менинг болам) ва мен Ҳусайндан (унинг бобосиман). Ҳусайнни яхши кўрган кишини Аллоҳ таоло яхши кўради. Ҳусайн яхши набиралардан биридир”, дедилар”.

171-боб. Қизалоқни ўпиш ҳақида

370. Абдуллоҳ ибн Жаъфар (р.а.) Умар ибн Аби Салманинг икки ёшга тўлар-тўлмас қизчаси Зайнаб-

ни ўпаётганини кўрдим, деди Маҳраманинг отаси Баккир (р.а.).

371. Ҳасан Басрий (р.ал.)дан ривоят қилинди. У киши: “Хотининг ёки қизчангдан бўлак бола-чақала-рингдан бирортасининг сочига ҳам қарамасликнинг улдасидан чиқа олсанг, қарама”, дедилар.

172-боб. Гўдакнинг бошини силамоқ ҳақида

372. Юсуф ибн Абдуллоҳ ибн Салом (р.а.) айтдилар: «Расулуллоҳ (с.а.в.) менга Юсуф исмими бердилар, қучоқларига олиб, бошимни силаб эркаладилар».

373. Ҳз. Ойиша (р.а.) айтдилар: «Мен Расулуллоҳ (с.а.в.)нинг ёnlарида қўгиричоқларим билан андармон бўлардим. Ўртоқларим ҳам мен билан ўйнардилар. Расулуллоҳ (с.а.в.) уйга кириб келсалар, улар қочиб чиқиб кетишарди. Расулуллоҳ (с.а.в.)нинг ўzlари ўртоқларимни менинг олдимга юборардилар ва улар ҳам келиб, мен билан ўйнардилар.

173-боб. Бегона болани ўғилчам, деса бўладими?

374. Абу Ажлон Маҳорибий (р.а.)дан ривоят қилинди, у киши айтдилар: “Мен Абдуллоҳ ибн Зубайр (р.а.) нинг аскарларидан бири эдим. Амакиваччам вафот этди. У вафотидан илгари ўз тевасини Аллоҳ йўлига садақа қилинсин, деб васият қилган экан. Мен шу амакиваччамнинг ўғлига: “Тевани менга бер, чунки мен Абдуллоҳ ибн Зубайрнинг лашкарида хизмат қилиб турибман”, деганимда, у: “Абдуллоҳ ибн Умар ҳузурига бориб, бу ҳақда у кишидан сўраймиз”, деди. Шу билан иккимиз Абдуллоҳ ибн Умарга бориб, воқеани

айтдик. Абдуллоҳ ибн Умар амакиваччамнинг ўғлига қараб: “Эй, ўғилчам, қилинадиган ҳар бир яхши иш Аллоҳнинг йўлига деб ҳисобланади. Отанг ўз тевасини Аллоҳ йўлига садақа қилинсин, деб васият қилган бўлса, қачонки мусулмонлар мушриклар билан ғазот қилаётганини кўрсанг, теваларни ўшуларга беравер. Аммо бу Абу Ажлон ва унинг шериклари Абдуллоҳ ибн Зубайдир йўлидадир. Булар ҳар қайсиси меҳр қўйишни истайдиган кишилардан”, дедилар”.

Меҳр қўйиш – буйруқлари амалга оширилиши зарур бўлган бошлиқ дейилмоқчи (т.).

375. Жарир (р.а.) Расулуллоҳ (с.а.в.)нинг: “Марҳаматсиз кишига Аллоҳ таоло ҳам марҳамат қилмайди”, деган гапларини эшилди.

376. Ҳз. Умар (р.а.) дедилар: “Марҳаматсиз кишига Аллоҳ таоло ҳам марҳамат қилмайди. Бошқалар айбини яшириб юрмайдиган кишининг ҳам айбини яширмайди. Бошқалар гуноҳини кечирмайдиган кишининг ҳам гуноҳи кечирилмайди ва сирни сақламайдиган киши сақланмайди, дедилар.

Яъни ёмон ишлардан сақланиб тавба қилмайдиган кишини Аллоҳ таоло ўзининг азобидан сақламайди, деган маъниода (т.).

174-боб. Ер юзидаги маҳлуқларга марҳаматли бўл

377. Ҳз. Умар дедилар: «Марҳамат қилмаган кишига марҳамат қилинмайди, кечирмайдиган киши кечирилмайди, тавба қилмаган кишидан тавба қабул қилинмайди, ҳаромлардан ҳазар қилмаган киши муҳофаза этилмайди».

378. Қурра ибн Илёс (р.а.)дан ривоят қилинди, у киши: Бир киши: “Ё Расулаллоҳ! Мен қўй сўяман,

лекин унга ўзимнинг раҳмим келади”, деди. Унга Расулуллоҳ (с.а.в.): “Кўйга раҳм қилсанг, Аллоҳ таоло сенга ҳам раҳм қилади”, деб шу сўзларини икки мартаба қайтардилар, деб ҳикоя қиласидар.

379. Абу Ҳурайра (р.а.)дан ривоят қилинди, у киши: “Мен ростгўй ва ростгўйликларига ишонилган Абулқосим — Расулуллоҳ (с.а.в.)дан: “Раҳм-шафқат бадбахт кишидан бўлак ҳеч кимдан тортиб олинмайди”, деган сўзларини эшитган эдим”, дедилар.

380-ҳадис 375-ҳадиснинг айнан тақорори.

175-боб. Аҳли аёлларга раҳмдил бўлиш ҳақида

381. Анас ибн Молик (р.а.)дан ривоят қилинди, у киши: “Расулуллоҳ (с.а.в.) аҳли аёлларга жуда раҳмдил киши эдилар. Иброҳим деган ўғлилари Мадина-нинг бир чеккасига сут эмиш учун юборилган эди. Болага сут эмизадиган хотиннинг эри изхир ёқиб тирикчилик қиласидар. Биз Расулуллоҳ (с.а.в.) билан уникига борганимизда, уйнинг ичи тутун билан тўлганига қарамай Расулуллоҳ (с.а.в.) болани ўпар ва бўйини искар эдилар”, дедилар.

Изхир — Арабистонда ўсадиган хушбўй ўт, у ёқилғи сифатида ҳам, том ёпиш учун қамиш ўрқида ҳам ишлатилади (т.).

382. Абу Ҳурайра (р.а.) айтдилар: “Расулуллоҳ (с.а.в.) ҳузурларига бир киши ёш боласини кучоқлаган ҳолда олиб келди. Расулуллоҳ (с.а.в.) ундан: “Болангга раҳм қиласанми?” — деб сўраганларида у: “Албатта раҳм қиласман”, деди. Шунда Расулуллоҳ (с.а.в.): “Сен шу болангта қанча марҳаматли бўлсанг, Аллоҳ таоло сенга ундан ҳам марҳаматлироқ бўлади, чунки у ҳамма марҳаматлиларнинг марҳаматлироғидир”, дедилар”.

176-боб. Ҳайвонларга марҳаматли бўлиш ҳақида

383. Абу Ҳурайра (р.а.)дан ривоят қилинди: “Расулуллоҳ (с.а.в.): “Бир киши йўлда кетаётib, қаттиқ ташна бўлди. Йўлида бир қудуқ кўриниб қолди-да, унинг ичига тушиб сувидан ичди. Қудуқдан қайтиб чикқан вақтида бир ит ташналигидан ҳансирараб, хўл тупроқ ялаётганини кўрди-ю, бу бечора менга ўхшашиб ташна экан, деб ўйлади-да, қайта қудуққа тушиб, маҳсисига сувдан тўлдириб чиқиб итга ичирди. У кишининг қилган иши Аллоҳ таолога мақбул бўлиб, гуноҳини кечди”, дедилар. Шунда саҳобийлар: “Ё Расулаллоҳ! Ҳайвонларга қилинган яхшилигимиз учун ҳам бизларга савоб бўладими?” деб сўрашди. Расулуллоҳ (с.а.в.): “Ҳар бир юмшоқ жигарга қилинган яхшилик учун савоб бўлади”, дедилар”.

Юмшоқ жигар — тирик жонивор маъносида. Бу ҳадис мазмунидан шариатда ўлдириншга буюрилган илон, чаёни кабилардан бўлак ҳамма жониворларга яхшилик қилиш ва озор бермаслик кераклиги намоён бўлади (т.).

384. Абдуллоҳ ибн Умар (р.а.)дан ривоят қилинди: “Расулуллоҳ (с.а.в.): “Бир хотин ургочи мушукни очликда сақлаб ўлдирғанлиги учун дўзахга тушди. Ҳудо билсин, бу мушукни қамаб қўйганингда на таом ва на сув бермадинг ёки ердаги ҳашаротлардан тутиб емоги учун ўз ҳолига қўймадинг, деб азобланса керак”, деб марҳамат қилдилар”.

385. Абдуллоҳ ибн Амр Осс (р.а.)дан ривоят қилинди: “Расулуллоҳ (с.а.в.): “Кишиларга раҳм қилсангиз, Аллоҳ таоло ҳам сизнинг хато ва гуноҳларингизни яширади. Сўз сузгичларига ва ўzlари билиб туриб қиладиган ёмон ишларида давом этаверадиган кишиларга ҳам вайл бўлсин”, дедилар”.

Вайл – хафалик, азоб, ҳалокат ва дўзах маъносида ишлатилади. Сўз сузгичлари, яни, сирни сузгичга ўхшаб ўз ичидаги сақламай, ташқарига чиқариб юборадиган киши (т.).

386. Абу Умома (р.а.) айтдилар: “Расулуллоҳ (с.а.в.): “Ким раҳмдил бўлиб, ҳатто сўйиладиган ҳайвонга ҳам раҳми келадиган бўлса, қиёмат куни Аллоҳ таоло унга марҳамат қиласди”, дедилар”.

177-боб. Ҳуммаранинг тухумини олиш ҳақида

Ҳуммара – ҳажми ва шаклда чумчукка ўхшайдиган бир қуш номи (т.).

387. Абдуллоҳ ибн Масъуд (р.а.)дан ривоят қилинди: “Расулуллоҳ (с.а.в.) бир жойга борган эдилар. Шу ерда бир киши ҳуммаранинг тухумини олди. Расулуллоҳ у қушнинг ўз устларида қанот қоқиб турганини кўриб, “Бу қушни ким ранжитди?” — деб сўрадилар. Шунда у киши: “Ё Расулаллоҳ, мен унинг тухумини олган эдим” — деди. Расулуллоҳ (с.а.в.): “У жониворга раҳм қил, тухумини ўз жойига қайтариб қўй”, дедилар.

178-боб. Күшларни қафасда сақлаш ҳақида

388. Ҳишом ибн Урва (р.а.)дан ривоят қилинди, у киши : “Ибн Зубайр Маккада бўлган вақтларида шунга гувоҳ бўлдиларки, саҳобийлар қүшларни қафасда кўтариб олиб юришар экан».

389-ҳадис 134-бобдаги 271-ҳадиснинг тақрори.

179-боб. Одамлар орасида яхшилик тарқатиш ҳақида

390. Ақаба ибн Муъзит (р.а.)нинг қизи Умму Қулсум (р.а.) Расулуллоҳ (с.а.в.)нинг: “Кишилар орасини ту-

затиши, сулҳга келтириш учун яхшиликларини гапиравдиган кишини ёлғончи деб айтилмайди”, деган ҳадисларини эшигтиб ривоят қилдилар. Умму Қулсум: “Мен Расулуллоҳ (с.а.в.)дан одамлар орасини ислоҳ қилиш учун ёлғон сўзлаш, эр ўз хотинининг кўнглини кўтариш учун унга ёлғондан вайда қилиш ва хотин эрининг муҳаббатини ўзига жалб қилиш учун баъзан ёлғон гапларни сўзлаш, мана шу уч ҳолатдан бўлак вақтда кишилар орасида бўладиган ёлғон гаплардан ҳеч бирига рухсат берганларини эшигтмадим”, дедилар.

180-боб. Ёлғон гапирмоқ дуруст эмас

391. Абдуллоҳ ибн Масъуд (р.а.)дан ривоят қилинди. Бу киши айтдилар: “Набий муҳтарам (с.а.в.): “Рост гапиргинглар, чунки ростгўйлик яхшиликларга бошлийди ва бу яхшиликлар эса жаннатга йўллайди. Киши рост гапираверса, у Аллоҳ таоло хузурида жуда ростгўй деб ёзилиб қолади. Ёлғон гапиришдан ўзларингизни сакланг, чунки ёлғон гапириш ҳамма бузукликларга олиб боради, бузуклик эса дўзахга йўллайди. Киши ёлғон гапираверса, Аллоҳ хузурида ёлғончи бўлиб ёзилиб қолади”, деганлар”.

392. Абдуллоҳ ибн Амар (р.а.)дан ривоят қилинди. У киши: “Хоҳ чиндан, хоҳ ҳазил тариқасида ёлғон сўзламоқ ҳам, бирор нарса вайда қилиб, уни амалга оширмаслик ҳам дуруст эмас”, дедилар.

181-боб. Одамларнинг озорига сабр этмак ҳақида

393. Абдуллоҳ ибн Умар (р.а.)дан ривоят қилинди. У киши “Набий муҳтарам (с.а.в.): “Кишиларга аралашлиб,

улардан етадиган озорга сабр қылған мүмин банды беради-
ган озорларга чидамай, уларга аралашмай юрадиган ки-
шилардан яхширокдир”, деганлар”, деб хабар қылдилар.

182-боб. Азиятта сабр этмак ҳақида

394. Абу Мусо Ашъарий (р.а.)дан ривоят қилинди. У
киши айтдилар: Расулуллоҳ (с.а.в.): “Одамлардан эши-
тадиган озорга Аллоҳ таолодан кўра чидамлироғи йўқ.
Одамлар Аллоҳ таолонинг боласи бор, деб ғийбат
қиласидилар. Шунга қарамай Аллоҳ таоло уларга сиҳат-
саломатликни ва ризқларини бераверади”, дедилар”.

395. Абдуллоҳ ибн Масъуд (р.а.) айтдилар: “Расу-
луллоҳ (с.а.в.) ҳар вақтдагидек ғаниматларни тақсим
қиласидилар. Шунда ансорлардан бир киши: “Валлоҳи,
бilloҳи, бу тақсим Аллоҳ ризоси учун қилинган тақ-
сим эмас”, деди. Мен бу гапни албатта Расулуллоҳ
(с.а.в.)га етказаман, деб ҳузурларига борганимда са-
ҳобийлар билан ўтирган эканлар. Анзорийнинг гапи-
ни секин қулоқларига айтдим, у зотга оғир тушди,
ғазабландилар, ранглари ҳам ўзгариб кетди. Ҳатто мен
бу хабарни етказмасам бўлар экан, деб афсус қиласидим.
Расулуллоҳ (с.а.в.): “Ҳз. Мусо (а.с.) бундан ҳам кўпроқ
озор чеккан бўлсалар ҳам сабр қилған эдилар”, дедилар”.

183-боб. Муносабатларни тузатиш ҳақида

396. Абу Дардо (р.а.)дан ривоят қилинди, у киши
айтдилар: Расулуллоҳ (с.а.в.): “Мен сизга намоздан,
рўздан ва садақадан ҳам даражаси ортиқроқ нарса-
ни айтиб берайми?” — дедилар. Саҳобийлар: “Айтиб
беринг, ё Расулаллоҳ”, дейишилди. Расулуллоҳ (с.а.в.):

“У эса кишиларнинг ораси тузук бўлишидир. Унинг бузуқ бўлиши ҳамма яхши нарсаларни тарошлагувчиидир”, дедилар.

397. Ибн Аббос (р.а.) айтдилар: «Куръондаги «Аллоҳдан кўрқингиз ва ораларингизни тузатингиз», (8:1) деган оятида мўминларнинг Аллоҳдан қўрқиши зарурлиги ва муносабатларини тузатишлари кераклиги таъкидланган».

184-боб. Сўзингта ишонувчи кишига ёлғон гапириш ҳақида

398. Суфъён ибн Усъйад Ҳадрамийдан ривоят қилинди. “Бир киши: Расулulloҳ (с.а.в.)нинг: “Гапингга қаттиқ ишонадиган биродарларингга ёлғон сўзни айтмогинг катта хиёнатдир”, деган ҳадисларини эшиждим”, дедилар”.

185-боб. Амалга ошиrolмайдиган нарсанни ваъда қилиш ҳақида

399. Абдуллоҳ ибн Аббос (р.а.) айтдилар: “Расулulloҳ (с.а.в.): “Биродаринг билан жанжаллашма ва ҳазил қилишма ҳамда ижро этолмайдиган нарсани унга ваъда қилма”, дедилар”.

186-боб. Насаблар тўғрисида таъна қилиш ҳақида

400. Абу Ҳурайра (р.а.)дан ривоят қилинди: “Расулulloҳ (с.а.в.) айтдилар: “Иккита нарса бор, умматларим шу иккита нарсани тарқ қилолмаяптилар, бири ўлган киши учун овоз чиқариб йиғлаш, иккинчиси насаблар ҳақида бир-бирларига таъна қилиш”.

187-боб. Киши ўз қавмини севиши ҳақида

401. Фасида деган хотиннинг отаси айтди: “Мен Расулуллоҳ (с.а.в.)дан бир киши ўз қавмига зулм қилишга ёрдам берса, бу асабиятдан ҳисобланадими?” – деб сўрадим. Расулуллоҳ (с.а.в.): “Ҳа, асабиятдан ҳисобланади”, дедилар”.

Асабият – ота томонидан бўлған қариндошларни ҳимоя ва мудофаа қилиш (т.).

188-боб. Араз ҳақида

402. Ҳз. Ойиша (р.а.)нинг жиянлари (акаларининг ўғиллари) Авғ ибн Ҳорис ривоят қилди: Ҳз. Ойиша бир нарса сотганлари ёки хайр-эҳсон қилганлари учун Абдуллоҳ ибн Зубайр (р.а.): “Ойиша бундай қилишдан тийилсин, бўлмаса мен унга ҳажр қиласман”, деб қасам ичдилар. Бу гап ҳз. Ойишага етказилди. Шунда ҳз. Ойиша: “Абдуллоҳ ибн Зубайр шундай деган бўлса, мен у билан асло гаплашмасликни ўзимга назр қилдим”, деб сўзлашмай юрдилар. Ҳз. Ойишанинг сўзлашмай юришлари узокқа чўзилгандан кейин, Абдуллоҳ яраштириб қўйиш учун муҳожирларни восита қилса ҳам Ойиша: “Бу тўғрида ҳеч кимнинг воситачилигини асло қабул қилмайман ва ўз-ўзимга олган назримни ҳам сира бузмайман”, деб қасам ичдилар. Бу ҳолат яна давом этавергач, Абдуллоҳ Бани Заҳра қабиласидан бўлган Мусаввар ибн Маҳрама (р.а.) билан Абдурраҳмон ибн Асвад ибн Яғус (р.а.)ларга мурожаат қилиб, ҳз. Ойиша ҳузурига киришларини илтимос қилдилар ва мендан алоқани узаман, деб назр қилмоқ Ойишага дуруст эмас, дедилар. Шунда Мусаввар билан Абдурраҳмон икковлари Абдуллоҳ ибн Зубайрни ўз ридоларига ўралтириб ҳз. Ойиша ҳузурларига

келиб салом бериб: “Кирсак мүмкинми?” — деб рухсат сўрашди. Ҳз. Ойиша уларга: “Киринглар”, деган эдилар, улар: “Ҳаммамиз кираверайликми?” — дейишиди. Ҳз. Ойиша ораларида Абдуллоҳ ибн Зубайр ҳам борлигини билмай қолиб: “Ҳаммангиз кираверинглар”, дедилар. Ичкарига кириш билан Абдуллоҳ ибн Зубайр Ойишага рўбарў бўлгач, у кишини қучоқлаб йиглайверди. Шу пайтда Мусаввар билан Абдурраҳмонлар: “Энди сиз Абдуллоҳ ибн Зубайр билан ярашмасангиз бўлмайди. Унинг узрини қабул қилинг, Расулуллоҳнинг: “Киши уч кундан ортиқ ўз биродари билан аразлашиб юрмоғи дуруст эмас”, деган сўзларини ўзингиз яхши биласиз”, дейишиди. Булар кўп ялинавергандаридан кейин ҳз. Ойиша: “Мен у билан сўзлашмайман, деб назр қилган эдим, назр масаласи оғир”, деб йигладилар ва охири у билан сўзлашдилар, қилган назрларидан қутилиш учун қирқта кулни озод қилдилар. Кейинги вақтда ҳз. Ойиша бу воқеани эслаб йиглар, ҳатто кўз ёшлари билан рўмолларини ҳўл қилиб юборган эдилар.

Бироннинг қобилиятынлиги, ақлига халал етгаалиги ёки ёши кичиклиги туфайли савдо-сотиқ ишларига бевосита аралашишдан ман қилиб қўйиш истилоҳда ҳажр дейилади.

Назр қилмоқ – ният, вальда, аҳд қилмоқ.

Бани Заҳра қабиласи Расулуллоҳ (с.а.в.)га она томонидан қариндош бўлгани учун ҳазрат Ойиша уларни жуда севардилар (т.).

189-боб. Мусулмоннинг аразлаб юриши ҳақида

403. Анас ибн Молик (р.а.)дан ривоят қилинди: “Расулуллоҳ (с.а.в.): “Бир-бирингиз билан аччиқдашманг, ҳасад қилманг, тескари қараб кетманг. Эй, Аллоҳ таолонинг бандалари! Бир-бирларингиз билан aka-ука бўлинглар. Ҳеч бир мусулмон киши ўз би-

родаридан уч кечадан ортиқ аразлаб юриши жоиз эмасдир”, дедилар”.

404. Абу Айуб (р.а.)дан ривоят қилинди. “Расулуллоҳ (с.а.в.): “Хеч бир киши ўз биродаридан уч кундан ортиқ аразлаб юрмоги ҳалол эмас. Иккаласи тўқнашиб, бири у ёқقا, иккинчиси бу ёқقا юз ўгиришиб кетмасин, уларнинг яхшиrogи аввал салом берганидир”, дедилар”.

405. Абу Ҳурайра (р.а.) Расулуллоҳ (с.а.в.)нинг шундай деганларини хабар қилди: «Бир-биiringизга ёвлик қилманг, дунё моли учун бир-биiringиз билан мусобақа қилманглар. Эй, Аллоҳнинг қуллари! Қардош бўлинглар».

406. Анас ибн Молик (р.а.)дан ривоят қилинди: “Расулуллоҳ (с.а.в.): “Икки киши Аллоҳ таоло учун ёки Исломда бўлганлари учун бир-бири билан дўст тутинган бўлса, битталаридан бир гуноҳ ўтиб қолса, бу нарса дарҳол уларнинг ораларини ажратиб юбормасин”, дедилар”.

Яъни бунда хато ва камчиликдан ҳоли бўлмайди, дўстлари албатта уни кечирмоқлари лозим. Дўстидан камчилик ўтишини биланоқ ажралиб кетадиган дўстнинг дўстлиги ҳақиқий эмас (т.).

407. Анас ибн Молик (р.а.)нинг амакиваччалари Ҳишом ибн Омир (р.а.)дан ривоят қилинди. Бу киши: “Расулуллоҳ (с.а.в.): “Хеч бир кишининг иккинчи мусулмон биродари билан уч кечадан ортиқ гаплашмай юриши жоиз эмас. Шу иккаласи шундай ҳолатда бўлган даврда ҳақ йўлдан четлашган бўладилар. Улардан қайси бири аввал яхшилиқ, меҳр-шафқат қилиш томонига ўтса, гуноҳида каффорат бўлади. Улар шундай гаплашмай юрган ҳолича дунёдан ўтсалар, иккаласи ҳам жаннатга кирмайди. Агар улардан қайси бири салом берсга, иккинчиси жавоб қайтармаса, салом берганига фаришта ва жавоб қайтармаганига эса, шайтон жавоб қайтаради”, деган гапларини эшитдилар.

408-ҳадис. Ҳз. Ойиша (р.а.)дан ривоят қилинди. У зот айтдилар: “Расулуллоҳ менга: “Сенинг мендан ғазабланганлигингни ҳам, рози бўлганлигингни ҳам албатта биламан”, дедилар. Ҳз. Ойиша: “Уни қандай биласиз?” — деб сўраганларида, Расулуллоҳ: “Мендан рози бўлган вақтингда саволимга: “Ха, Муҳаммад (а.с.)нинг парвардигори билан қасам ичиб айтаман”, дейсан. Мендан аразлаганингда эса: “Йўқ, Иброҳим (а.с.)нинг парвардигори билан қасамёд қиласман”, дейсан”, дедилар. Ҳз. Ойиша Расулуллоҳнинг тўғри айтганларини тасдиқлаб: “Тўғри, лекин фақат номингизнигина айтмайман, дедим”, деб ҳикоя қиладилар.

Ҳз. Ойиша (а.)нинг Расулуллоҳ (с.а.в.)га тўғри айтдингиз, деб кўя қолгаңда, албатта Расулуллоҳга обир туюларди. Кейинги сўзлари билан ҳамма вақт кўнглим сизда, демокчи бўлдилар ва шу билан Расулуллоҳнинг кўнгилларини шод қилдилар (т.).

190-боб. Биродари билан бир йилгача гаплашмай юрган киши ҳақида

409-ҳадис. Абу Харош Асламий (р.а.)дан ривоят қилинди. У киши: “Мен Расулуллоҳ (с.а.в.)нинг: “Киши ўз биродари билан бир йилгача сўзлашмай юрса, гёё унинг қонини тўккандек бўлади”, деган гапларини эшитдим”, дедилар.

410-ҳадис 409-ҳадиснинг айнан тақрори бўлиб, фақат у Имрон ибн Абу Анасадан ривоят қилинган.

191-бобдаги 411-ҳадис 404-ҳадиснинг айнан тақрори, 412-ҳадис ҳам юқоридаги ҳадисларнинг мазмунан тақроридир.

192-боб. Адоват ҳақида

413-ҳадис 189-бобдаги 405-ҳадиснинг айнан тақрори.

414. Абу Ҳурайра (р.а.)дан ривоят қилинди. У киши Набий муҳтарам (с.а.в.): “Киёмат куни Алиюҳ таоло ҳузури-

да одамларнинг энг ёмонларидан бирорларга бир юз билан, иккинчиларга иккичи юз билан қарайдиган икки юзламачи киши бўлади”, деганинни хабар қиласилар.

415. Абу Ҳурайра (р.а.) айтдилар: “Расулуллоҳ (с.а.в.): “Гумонсирашдан ўзингизни сақланг, чунки гумон билан айтилган гап гапнинг энг ёлғони бўлади. Харидорни алдаш учун ўзингиз олмайдиган молнинг нархини оширманг. Бир-бирингизга ҳасад ва адовар қилманг, дунё ишларида сендан мен ўтаман, деб жанжаллашманг, бир-бирингизга тескари бўлманг. Эй, Аллоҳнинг бандалари, ҳаммангиз ака-ука бўлинглар!” дедилар”.

416. Абу Ҳурайра (р.а.)дан ривоят қилинди. “Расулуллоҳ (с.а.в.): “Ҳар душанба, пайшанба кунлари жаннатнинг дарвозалари очилади ва Аллоҳ таолога ширк келтирган кишилардан бўлак ҳамманинг гуноҳи мағфират қилинади, лекин ораларида қаттиқ адоварти бўлган икки киши ярашиб олмагунча гуноҳларини ўчиришни тўхтатиб туринглар, дейилади”, дедилар”.

Яъни Аллоҳ таоло томонидан гуноҳларини ёзадиган ва ўчирадиган муаккил фаришталарига: “Булар ярашмагунча гуноҳлари кечирилди, деб ёзиб кўйишдан тўхтаб туринглар”, дейилади (т.).

417. Абу Дардо (р.а.): «Сизларга садақа ва рўздан ҳам хайрлироқ бир нарсани айтайми? Бир-бирига адоварти қаттиқ бўлган ёки аразлашган икки кишини яраштиromoқдир», дедилар.

418. Абдуллоҳ ибн Аббос (р.а.)дан ривоят қилинди. У киши айтдилар: “Набий муҳтарам (с.а.в.): “Учта катта гуноҳ бор, кимда шу гуноҳлардан бўлмаса, бошқа гуноҳларини Аллоҳ таоло хоҳласа кечириб юборади. Биринчиси — Аллоҳ таолога ширк келтириб ўлган киши, иккинчиси — сеҳргарлик билан шугулланадиган ва уларга тобеъ бўлган киши, учинчиси — ўз бирордарига гина ва ҳасад қиласан киши”, дедилар”.

193. Саломлашиш ҳақида

419. Абу Ҳурайра (р.а.)дан ривоят қилинди: «Расулллоҳ (с.а.в.): «Икки мўминнинг уч кеча-ю уч қундуз гаплашмай юриши ҳалол эмас. Уч кун ўтгач, бири иккинчисини учратиб салом берсин, агар саломига алик олинса, иккиси ҳам ажр топадилар, мободо саломига алик олинмаса, салом берган киши баъзи гуноўларидан фориғ бўлади», деб марҳамат қилдилар.

194-боб. Болаларни ажратиш ҳақида

420. Абдуллоҳ ибн Умар (р.а.)дан ривоят қилинди: Отам ҳз. Умар (р.а.) ўғилларига: “Эрга билан турганингизда бир-бирингиздан ажрашинглар, ҳаммангиз бир ҳовлида жам бўлманг, чунки бир ҳовлида жам бўлсангиз узилишиб қолишларингиздан ёки бошқа бир ёмонлик пайдо бўлишидан кўрқаман, дердилар”, деб ҳикоя қиладилар.

195-боб. Биродари маслаҳат сўрамаса ҳам маслаҳат берган киши ҳақида

421. Абдуллоҳ ибн Умар (р.а.): “Бир подачи атрофифда суви ва ўтлари кўп яйлов туриб, суви ҳам, ўтлари ҳам оз ерда қўйларини боқиб юрганини кўриб, “Эй, подачи, қўйларингни бу ердан кўра суви ҳам, ўтлари ҳам кўп нариги яйловга олиб борсанг бўлмайдими?” дегани ҳақида мен Расулллоҳ (с.а.в.)дан: “Ҳар бир подачи ўз қарамогидаги моллари учун жавобгардир”, деган ҳадисларини эшитганман”, -дедилар.

196-боб. Ёмон ўrnак бўлишни макруҳ кўрган киши ҳақида

422. Абдуллоҳ ибн Аббос (р.а.)дан ривоят қилинди. “Расулллоҳ (с.а.в.): “Бизлар бошқа одамларга ёмон

ўрнак бўлишимиз дуруст эмасдир, биронга ҳадя, тухфа бериб кейин ҳадясини қайтариб олувчи киши ўзи қусиб ташлаган қусифини еган итга ўхшайди”, дедилар”.

197-боб. Макр ва алдаш ҳақида

423. Абу Ҳурайра (р.а.) айтдилар: “Расулуллоҳ (с.а.в.): “Мўмин бандалардан баъзилари) дунё ишларида алданувчи ва лекин ўзи саховатли, мунофик эса алдовчи, маккор ва хасис бўлади”, дедилар”.

198-боб. Койиш ва сўкиш ҳақида

424. Абдуллоҳ ибн Аббос (р.а.) айтдилар: “Пайгамбаримиз (с.а.в.) вақтларида икки киши сўкишди. Уларнинг биттаси сўқди ва иккинчиси жим турди. Шу вақтда Расулуллоҳ (с.а.в.) ўтирган эдилар, иккинчиси ҳам уни сўка бошлади. Шунда Расулуллоҳ (с.а.в.) бирдан ўринларидан туриб кетдилар. Саҳобийлар: “Ё Расулаллоҳ, нима учун туриб кетдингиз?” — деб сўрашганда, Расулуллоҳ (с.а.в.): “Фаришталар тургани учун мен ҳам турдим. Бу киши жим турган вақтда фаришталар аввалги сўкаётган кишига радди бадал қилиб турган эди. Бу ҳам сўка бошлагани учун ўша фаришталар ўринларидан туриб кетдилар”, дедилар”.

425. Иброҳим ибн Абу Абла Умму Дардо (р.а.)дан ривоят қилди. «Бир киши Умму Дардо (р.а.) олдига келиб: “Халифа Абдумалик ибн Марвон ҳузурида бир киши сизга таъна қилди”, деб хабар берди. Умму Дардо (р.а.): “Ўзимизда бўлмаган айблар билан туҳмат қилинсан майли. Ўзимизда йўқ мадҳлар билан кўп мақталган ҳам эдик”, дедилар».

426. Абдуллоҳ ибн Масъуд (р.а.) айтдилар: “Бир киши биродарига сен менинг душманимсан”, деса, иккала-

сидан биттаси Исломдан чиқиб қолади ёки у ўша биродаридан ажраб кетган бўлади”. Шу ҳадисни Абдуллоҳ ибн Масъуд (р.а.)дан ривоят қилган Қайс деган киши айтди: “Кейин менга Абу Ҳурайра Абдуллоҳ ибн Масъуднинг шу сўзларини айтиб охирида: “Аммо тавба қилган бўлса, бу ҳукмга кирмайди”, деган эдилар”.

199-боб. Бир қултум сув ичириш ҳақида

427. Абдуллоҳ ибн Аббос (р.а.)дан ривоят қилинди. Шу ҳадис ровийларидан имом Лайс: “Бу ҳадис Расулуллоҳ (с.а.в.) сўзлари бўлса керак, деб ўйлайман. Ҳар бир одам боласининг баданида уч юз олтмишта майда сўнгак ва бўғинлар бор. Улар шу сўнгак ва бўғинлар учун ҳар куни бир садақа қилмоқлари лозим. Ҳар бир ширин сўз бир садақа, киши биродарига ёрдам қилмоғи ҳам бир садақа, унга бир қултум сув ичириши ҳам бир садақа ва кишиларга озор берадиган йўлдаги нарсаларни четга олиб ташлаш ҳам бир садақа ҳисобланади”, дедилар.

200-боб. Сўкишиш ҳақида

428. Абу Ҳурайра (р.а.)дан ривоят қилинди. У киши айтдилар: “Расулуллоҳ (с.а.в.): “Бир-бири билан сўкишувчи кишиларнинг айби сўкишни аввал бошлагани устига тушади, бащарти иккинчиси сўкишни ҳаддан ошириб юбормаса”, дедилар”.

Anas ибн Молик (р.а.)дан ривоят қилинган 429-ҳадис 428-ҳадиснинг тақрори.

430. Набий муҳтарам (с.а.в.) саҳобийларидан “Тухмат ёки чақимчилик нима, биласизларми?” — деб сўрадилар. Саҳобийлар: “Буни Аллоҳ таоло ва унинг Расули яхшироқ билади”, — дейишди. Расулуллоҳ (с.а.в.):

“Бу — одамларнинг орасини бузиш учун гапини бирбирларига нақл қилиб юришдир”, дедилар.

431. Яна Расулуллоҳ (с.а.в.): “Аллоҳ таоло тавозеълик бўлинглар ва бирингиз иккинчи кишига зулм қилмасин, деб менга ваҳй қилди”, дедилар.

Тавозеъ — лугавий маъноси камтарлиқ, адаблилик. Истилоҳий маънода Аллоҳ таолога бандаликни изҳор қилиб, буйруқларини бажариш ва қайтарган ишларидан қайтиш, бошқа кишилардан ўзини устун билмай, инсонийлик жиҳатидан ҳаммани тенг ҳукуқли ҳисоблаб, уларнинг ёрдамига ҳамма вақт эҳтиёжи борлигини зътироф қилмоқдан иборатдир (т.).

201-боб. Сўкишадиган икки киши шайтондир

432. Айёз ибн Ҳаммор (р.а.): “Мен Расулуллоҳ (с.а.в.) дан: “Ё Расулаллоҳ, бир киши мени сўкса, нима қилай?” деб сўрадим. Расулуллоҳ (с.а.в.): “Бир-бирини сўкувчи икки кишининг иккаласи ҳам шайтондир. Улар ёмон гапни галиради ва ёлғон сўзлайди”, дедилар”.

433-ҳадис. Яна Айёз ибн Ҳаммор (р.а.) айтдилар: “Мен Расулуллоҳ (с.а.в.) билан урушган ва у зотта қарши ҳаракат қитувчи одам эдим (бошқа ривоятда: ҳарамий эдим). Мусулмон бўлишимдан илгари у зотта битта ургочи тева ҳадия қилганимда қабул қилмадилар ва: “Мен мушрикларнинг тухфа, ҳадяларини макруҳ кўраман”, дедилар”.

Ҳарамий - ҳарамлик, яъни, Маккада яшамайдиган бир киши Маккада (ҳарам шарифда) турадиган одам билан дўстлашади. Хонаи Каъбани томоша қилишга келганида шу дўстининг кийимларини кийиб ва таомларини еб туради ва ўз кийимини киймайди, таомини ҳам емайди, шу дўстининг кийимида тавоғ қиласди (т.).

202-боб. Сўкишмоқ фосиқликдир

434. Саъид ибн Молик (р.а.)дан ривоят қилинди: “Расулуллоҳ (с.а.в.): “Мусулмон кишининг сўкишишмоги фосиқликдир”, дедилар”.

Фосиқлик – түгри йўлни қўйиб, эгри йўлга кириб кетиш, фосиқлик кофир ва мунофиқ маъносида ҳам ишлатилади (т.).

435. Анас ибн Молик (р.а.) айтдилар: “Расулуллоҳ (с.а.в.) уят гапни гапирмас, бирорларга лаънат ўқимас ва уларни сўкмас эдилар. Жаҳулари чиқсан вақтда: “Унга нима бўлди? Манглайи тупроққа ёпишкур”, деб кўя қолар эдилар”.

Манглайнинг тупроққа ёпишмоғи – ерга йиқилимоққа ёки бошини саждага қўймоққа киноядир ёки ўз маъносини ирода қилинмай тил билангини айтилаверадиган иборалардан биридир (т.).

436. Абдуллоҳ ибн Масъуд (р.а.)дан ривоят қилинди. “Расулуллоҳ (с.а.в.): “Мусулмон кишининг сўкишмоғи фосиқлик ва бирорни ўлдирмоғи куфрдир”, дедилар”.

437. Абу Зарр Фифорий (р.а.)дан ривоят қилинди. У киши: “Мен Расулуллоҳ (с.а.в.)дан: “Бир киши иккинчи кишини фосиқ ва кофир, деб маломат қилмасин. Агар у маломат қилган киши ҳақиқатан ўшандай бўлмаса, фосиқлик ва кофирилик маломат қилувчининг ўзига бориб тегади”, деган гапларни эшитдим”, дедилар.

438. Яна Абу Зарр Фифорий (р.а.) айтдилар: “Набий муҳтарам (с.а.в.)дан: “Бир киши бошқа одамни ўзи била туриб, бу менинг отам, деб даъво қилса, Аллоҳ таолога куфррони неъмат қилган бўлади. Бир киши қавмдан бўлмай туриб, мен шу қавмданман, деб даъво қилса, дўзахдан ўзининг жойини олаверсин. Бирорни кофир ёки Аллоҳ таолонинг душмани, деб чақирса-ю, лекин у ҳақиқатдан шундай бўлмаса, бу чақириви унинг ўзига бориб тақалади”, деганларини эшитдим”.

439. Расулуллоҳ (с.а.в.)нинг саҳобийларидан Сулаймон ибн Сурад (р.а.) айтдилар: “Расулуллоҳ (с.а.в.) ҳузурларида икки киши бир-бири билан койишиди. Шунда биттасининг қаттиқ жаҳли чиқиб, ҳатто

юзи қизариб, аҳволи ҳам ўзгарди ва Расулуллоҳ хузурларидан чиқиб кетди. Шундан кейин Набий муҳтарам (с.а.в.): “Мен бу қалимани биламан, агар бу жаҳли чиққан киши шу қалимани айтса, жаҳлидан тушади”, дедилар. Пайғамбар (с.а.в.)нинг бу гапларини кимдир унга бориб айтди ва у қалима “Аузу биллоҳи мина-ш-шайтонир ражим” экан. “Сен шу қалимани айтгин”, деди. Шунда у: “Бор, жўна. Менда бирор касаллик бор деб ўйлайсанми, мен мажнунманми?” — деб унинг гапини қабул қилмади”.

440. Абдуллоҳ ибн Масъуд (р.а.)дан ривоят қилинди. У киши: “Мусулмонлардан ҳар икки кишининг ўртасига (айбини бир-бирига кўрсатмаслик учун) Аллоҳ таоло томонидан парда қўйилган. Агар улардан биттаси иккинчисига ёмон гап айтса, койиса, ҳақорат қиласа, Аллоҳ таолонинг қўйган ўша пардасини йиртган бўлади ва биттасига сен кофирсан деса, улардан биттаси албатта кофир бўлиб қолади”, дедилар.

203-боб. Одамларнинг айбини ўз юзига айтмаган киши ҳақида

441. Ҳз. Ойиша (р.а.) айтдилар: “Расулуллоҳ (с.а.в.) бир ишни қилдилар ва шуни қилмоқни асҳобларга ҳам рухсат бердилар. Аммо баъзи кишилар бу иш камолотга зид деб бу ишни қилишдан бош тортишди. Бу гап Расулуллоҳ (с.а.в.)га маълум бўлганидан кейин жаҳлари чиқди ва масжидда хутба ўқидилар, Аллоҳ таолога ҳамду сано айтиб бўлгач: “Нима учун баъзи одамлар мен ўзим қилаётган ишни қилишдан торгинадилар? Аллоҳ таоло номи билан қасамёд қила-манки, мен Аллоҳнинг буйруқ ва таъкидларини улардан кўра яхшироқ билувчи ва ундан кўркувчироқман”, дедилар”.

Бир ишни – мазкур асар шарҳловчиси Фазлуллоҳ Жийлоний изоҳига кўра, жаноби Пайгамбар (с.а.в.) узлуксиз рўзадор бўлишилик, бир умр бева ўтишликка қарши чиққанлар. Баъзи тақвадорларнинг фикрича, узлуксиз рўзадор бўлиш ва ўз аёлни бўса қўлмаслик, сафарда ҳам рўза тутиш керак эмиш. Расулуллоҳ (с.а.в.) мана шу ишларнинг аксини қилдилар, яъни киши узлуксиз рўза тутмасин, уйлансин, рўзадор киши аёлни бўса қўлса, рўзаси очилмайди ва сафарда тутмаслик яхши, деганларида, баъзи кишилар бу иш билан камолотта эришиб бўлмайди, деб ўйлашди (т.).

442. Анас ибн Молик (р.а.) айтдилар: «Бирон одам номаъкул иш қилиб қўйганда ҳам Расулуллоҳ (с.а.в.): “Нима учун шунаقا қилдинг?” — деб унинг юзига солмас эдилар. Бир куни хузурларига бир киши кирди. Унда ўзига суртган хушбўй сариқ нарсанинг асари бор эди. У киши чиқиб кетганидан кейин, Расулуллоҳ (с.а.в.) саҳобийларига: “Бу одам шу хушбўй сариқ нарсани суртмаса (иккинчи ривоятда: ишлатмаса) яхши эди”, деган эдилар».

204-боб. «Эй, мунофиқ» дейиш ҳақида

443-ҳадис. Ҳз. Али (к.в.) айтдилар: Расулуллоҳ (с.а.в.) мен билан Зубайр ибн Авом (р.а.) иккимизни отга миндириб жўнатдилар: “Иккалангиз Макка йўлида, Мадина яқинидаги Хоҳ деган боққа борасиз. Худди ўша ерга етганингизда Хотиб ибн Аби Балтаъадан Макка мушрикларига ёзилган бир мактубни олиб кетаётган хотинни учратасиз. Ўша хотинни ушлаб менинг хузуримга олиб келасизлар”, дедилар. Биз Расулуллоҳ (с.а.в.) тайин қилган жойларда у хотинни тевасига миниб кетаётган ҳолатида учратиб: “Олиб кетаётган хатингни бизга бер!” — дедик. Хотин: “Менда ҳеч қандай хат йўқ”, деди. Ўзини ва тевасини тинтиб кўрдик, хат йўқ. “Расулуллоҳ (с.а.в.) албатта ёлғон айтган эмаслар, уни

хозир чиқарыб бермасанг, ўзингни яланғоч қилиб қараймиз”, детанимиздан кейин, жунлик шалворининг ботичини ечиб ундан хатни олиб берди. Биз хатни у хотин билан бирга Расулуллоҳ (с.а.в.) ҳузурларига олиб келдик. Шунда ҳз. Умар иби Хаттоб (р.а.): “Бу Хотиб иби Аби Балташа Аллоҳ таолога, унинг Расулига ва мўминларига хиёнат қилди, рухсат беринг, мен унинг калласини сугуриб оламан”, дедилар. Расулуллоҳ (с.а.в.) Хотибга: “Бундай хат ёзиб мушрикларга юборишга сени нима мажбур қилди?” — деб сўраганларида, у: “Мен хат юбордим, лекин бу хатда Аллоҳга ва унинг Расулига зарари тегадиган ҳеч сўз йўқ. Фақат сиз билан келган ҳамма муҳожирларнинг Маккада қолган қариндошларини ҳимоя қилувчилари бор. Аммо менинг аслим маккалик бўлмагани учун у ерда турган қариндошларимни ҳимоя қиласидиган кишилари йўқ. Шунинг учун мушриклар уларни ҳимоя қиласмикан, деган умид билан хат юборган эдим”, деди. Шунда Расулуллоҳ (с.а.в.): “Хотиб тўғрисини галирди, ахир у Бадр муҳорабасида қатнашганлардан-ку, Аллоҳ таоло Бадрда қатнашганларга: “Энди нима иш қўлсангиз ихтиёрлисиз, сизларга жаннат лозим бўлди, деган эмасми?” — дедилар. Шундан кейин ҳз. Умар (р.а.) калласини сугуриб оламан, деган сўзларига афсус қилиб йиғладилар ва: “Аллоҳ таоло ва унинг Расули яхшироқ билувчиидир”, дедилар.

205. Мусулмонни кофир демоқ ҳақида

444. Абдуллоҳ иби Умар (р.а.)дан ривоят қилинди: «Расулуллоҳ (с.а.в.): «Қайси бир киши мусулмон биродарига қаратса кофир деса, шу сўз туфайли иккисидан бири кўфрга кетади», дедилар».

445. Ибн Умар (р.а.)дан ривоят қилинишига кўра, Расулуллоҳ (с.а.в.) шундай деганлар: «Агар бир мўмин

бировни кофир деса, иккисидан бири албатта кофир бўлади. Агар кофир дедиги киши ҳақиқатдан ҳам кофир бўлса, тўғри айтган бўлиб чиқади. Агар айтгани ўғри бўлмаса, айтган одамнинг ўзи куфрга кетган бўлади».

Бу иккита ҳадис мазмуни 437-438-ҳадисларда ҳам қисман бор ва улар ённи Зарр Еуфорийдан ривоят қилинган.

206-боб. Душманлар кулгисидан Аллоҳдан паноҳ сўраш ҳақида

446. Абу Ҳурайра (р.а.)дан ривоят қилинди: «Расууллоҳ (с.а.в.) Аллоҳ таолонинг ёмон қазойи қадаридан ва душманларга кулги бўлишдан паноҳ сўрадилар».

207. Истроф

447. Абу Ҳурайра (р.а.)дан ривоят қилинди, у киши айтдилар: “Расууллоҳ (с.а.в.): “Сизларнинг учта ишингиз учун Аллоҳ таоло рози ва учта ишингиз учун ғазаблик бўлади: биринчиси, ибодатни Аллоҳнинг ўзигагина қилиб, бошқа нарсаларни унга шерик қилмаслигингизга; иккинчиси, Аллоҳ таолонинг дини ва Куръонига эътиқод қилмоғингизга; учинчиси, Аллоҳ таоло сизга бошлиқ қилиб кўйган кишига хайриҳоҳ бўлмоғингизга рози бўлса, бўлар-бўлмас гапни нақл қилишиб юрмоғингизга, кўп суриштираверишлик ёки сўралик (гадойлик қилиш) ва молни ноўрин ерларга сарф қилиб зое қилмоғингизга ғазабланади”, дедилар”.

Бу ҳадиснинг қисман мазмуни 16-ҳадисда ҳам бор.

448. Абдуллоҳ ибн Аббос (р.а.): “Аллоҳ таолонинг: “Бирор нарсани (муҳтожларга холис) эҳсон қилсангиз, бас, (Аллоҳ) унинг ўрнини тўлдирур. У ризқлантирувчиларнинг яхшисидир”, (34:39) деган оятга «истроф ҳам, танглик ҳам қилмасдан сарфласангиз», деб изоҳ берган эдилар.

208-боб. Исроф құлувчилар ҳақыда

449. Убайд (р.а.) айтдилар: “Мен Абдуллоҳ ибн Маһмуд (р.а.)дан «исрофгар» деган сүзниң маъноси – сұраганимда, Абдуллоҳ: “У молни ноҳақ ерларга сарфлайдиган кишилардир”, дедилар”.

450. «Исрофгарчилик пиртинг-чиртинг жойларға ҳам молни (маблағни) сарфлашдир», дедилар Абдуллоҳ ибн Аббос (р.а.).

209-боб. Туаржойларни таъмирлаш ҳақыда

451. Абдуллоҳ ибн Умар (р.а.)дан ривоят қилинди, у киши: “Отам ҳз. Умар (р.а.) минбарға чиқиб: “Эй одам-лар! Туар жойларингизни тузатинглар. Уй илонлари сизларни құрқитишдан олдин ўзингиз уларни құрқитинг. Илонларнинг мусулмонлари сизларға қўринмайди. Қасам билан айтаманки, илонлар билан орамизда адоват пайдо бўлганидан бўён биз сира ярашган эмасмиз”, дедилар”.

Иблисга жанинатта кириш ман қилинган вақтла у илонни авраб, унинг оғзида жанинатта кириб олган. Жанинатта кириб олгач, Одам (а.с.)га васваса қилди ва ҳатто аёлларни билан жанинатдан қувилишларига сабабчи бўлди. Шундан кейин Одам (а.с.) билан илон ўргасида адоват пайдо бўлди (т.).

210-боб. Курилишга сарф қилиш ҳақыда

452. Хабоб ибн Арат (р.а.) айтдилар: “Ҳар бир киши курилишга ружу қўйса гуноҳга ботади”.

Бу ерда курилишдан мурод – ўзи ва оиласига етарли биноси бўла туриб, мақтаниш учун ортиқча қилинадиган бинолар назарда тутилмоқда (т.).

211-боб. Ишчилар билан қўшилишиб ишлиш ҳақида

453-ҳадис. Абдуллоҳ ибн Амр (р.а.) Ваҳатдан келган акаларининг ўғлидан: “Мардикорлариң ишляптими?” — деб сўраганларида, у: “Билмайман”, деди. Абдуллоҳ ибн Амр: “Агар сен Сақиф қабиласидан бўлганингда мардикоринг нима қилаётганини албатта билтан бўлар эдинг”, дедилар-да, кейин бизларга қараб: “Киши мардикорлари билан бирга ҳовлисида (иккинчи ривоятда: молида) ишласа, Аллоҳ таоло учун ишлаган кишилардан биттаси бўлиб ҳисобланади”, дедилар.

Ваҳат — Тоифи шарифдаги бир жой номи.

Сақиф — Тоифда яшайдиган бир қабиласининг номи (т.).

212-боб. Биноларни баланд қилиш билан мақтаниш ҳақида

454. Абу Ҳурайра (р.а.)дан ривоят қилинди, у киши айтдилар: “Расулуллоҳ (с.а.в.): “Одамлар иморатларининг баландлиги билан бир-бирларига мақтанаидиган давр бўлмагунча қиёмат қойим бўлмайди”, дедилар”.

455. Ҳз. Ҳасан (р.а.) айтдилар: “Мен ҳз. Усмон ибн Аффоннинг халифалиқ замонида Расулуллоҳ (с.а.в.) яшаган уйга кирсам, уйнинг шипига қўлим бемалол етди”.

456. Довуд ибн Қайс Абу Сулаймон Даббоғ (р.а.) айтдилар: “Ҳз. Расулуллоҳ (с.а.в.) оилаларининг ҳужралари хурмо дарахтининг шохларидан ясалган бўлиб, ташқарисидан юнг латталари билан қопланганлигини кўрдим. Уйларининг эни ҳужранинг эшигигача олти ёки етти газ. Уйнинг ичи ўн газ, баландлиги эса еттисаккиз газга яқин, деб тахмин қилдим. Ҳз. Ойишанинг эшиклари Магриб томонга қараган эди”.

457. Абдуллоҳ Румий (р.а.) айтдилар: “Мен Умму Талақ деган аёлнинг уйига кирдим-да: “Уйингизнинг шипи жуда паст экан”, дедим. Шунда Умму Талақ: “Эй, ўғилчам! Амир ал-мўминин ҳз. Умар ўзларининг атрофдаги волийларига биноларингизни баланд қилманг, чунки биноларнинг баланд бўлиши ёмон кунларингиздан бири эканлигининг аломатидир, деб хат юборганлар”, деди”.

213-боб. Расулуллоҳ (с.а.в.) уйларини таъмирлаганлари ҳақида

458. Ҳабба ибн Холид билан Саво ибн Холид (р.а.) – ака-ука иккаласи Набий мұхтарам (с.а.в.)нинг ҳузурларига келишган эди. Шу вақтда Расулуллоҳ (с.а.в.) иморатнинг деворини (бошқа ривоятда: уйни) тузатаётган эдилар. Шунда ака-ука Расулуллоҳ (с.а.в.)га қарашишди.

459. Қайс ибн Аби Ҳозимдан ривоят қилинди. У киши айтдилар: “Бизлар Хабоб ибн Аратнинг бетоблигини сўрашга кирдик. У киши қоринларини даволаш учун етти мартаба кай қилдирган эдилар. У киши: “Биздан илгари ўтган биродарларимиз дунё майшатига берильмай, савобларини тўлиқ, камайтирмай олган эдилар. Бизлар эса, шу қадар бойликларга эришдикки, уни тупроқдан бўлак қўядиган жой топмадик. Расулуллоҳ (с.а.в.) ўзимизга ўлим тилашни ман қилмаганларида мен албатта ўзимга Аллоҳ таолодан ўлим сўраган бўлардим”, дедилар”.

“Кай” – араблардаги эски табобатда баъзи касалликларни даволаш учун куйдирилар эди.

Уни тупроқдан бўлак қўядиган жой топмадик – яъни ҳаммамиз бой бўлиб, садақани қабул қиласидиган киши қолмади.

460. Қайс ибн Аби Ҳозим айтдилар: “Биз иккинчи маротаба Хабоб ибн Аратнинг ҳузурларига келдик. У

зот ўзларига қарашли (ёки уйнинг) бир деворни тузатоётган эдилар. Шунда: “Мусулмон кишига тупроққа кетказадиган сарфидан бўлак ҳамма сарфлари учун албатта ажру савоб берилади”, дедилар”.

Тупроқдан мурод — мақтаниш учун ҳожатдан ташқари қилинадиган иморатлар, масжид, мадраса, мактаб, етимхона ва ётоқхона каби садақат жория ниятида қилинадиган бинолар бунга кирмайди (т.).

461. Абдуллоҳ ибн Амр (р.а.) айтдилар: “Мен ўзимизнинг чўп ва қамишдан қилинган уйимизни (бузуб, қайта) тузатаётган вақтимда Расулуллоҳ (с.а.в.) ўтиб қолдилар-да: “Нима қилаётибсиз?” — деб сўрадилар. Мен: “Ё Расулаллоҳ, уйимизни ислоҳ қилаётибман”, деган эдим. Расулуллоҳ (с.а.в.): “Иш бундан кўра тезроқдир”, дедилар”.

Ишдан мурод — ўлимдир, яъни бузилмай турган уйнингни тузаттунингча балки ўлим келиб қолар. Буни тузатишдан кўра амалии тузат, демоқчи бўлдилар (т.).

214-боб. Кенг уй ҳақида

462. Нофиъ ибн Абдуллоҳ (р.а.) Расулуллоҳ (с.а.в.)-нинг шундай деб марҳамат қилганларини ривоят қилади: «Кенг уй, яхши қўшни, яхши от (бошқа ривоятда: итоаткор хотин) мусулмон кишининг шодлигидир».

215-боб. Намозга юриб бориш ҳақида

463-ҳадис. Собит ибн Қайсдан ривоят қилинди, у киши айтдилар: “Мен Анас ибн Молик билан у кишининг Зовиядаги болохонасида эдик. Шу вақтда аzon товуши эшитилиб қолди. Иккимиз болохонадан тушдик. Кейин ҳз. Анас майдада қадам ташлаб юра бошладилар-да, сўнг ҳикоя қилдилар: “Мен Зайд ибн Собит билан бирга эдим. Шунда у киши ҳам худди мен ҳозир юрганимдек юрдилар ва Расулуллоҳ ҳам шундай се-

кин-секин юриб, кейин “Эй, Зайд, менинг шундай юришимнинг сабабини биласанми?” — деб сўрабдилар, шунда Зайд: “Аллоҳ таоло ва унинг Расули яхшироқ биладилар”, дебдилар. Шунда Расулуллоҳ (с.а.в.): “Намозга бораётганимизда ташлаётган қадамимизнинг сони кўп бўлсин, деб шундай майда қадам ташлаб юраётибман”, деган эканлар”.

Зовия – Мадина мунавваранинг чеккасидаги бир жой номи (т.).

216-боб. Имаратларни нақшлаш ҳақида

464. Абу Ҳурай (р.а.)дан ривоят қилинди: «Расулуллоҳ (с.а.в.): «Одамлар уйларини нақшлар билан безайдиган давр келмагунча қиёмат бўдмайди», дедилар».

465. Муфира ибн Шуъба (р.а.)нинг котиблари Варрод айтдилар: “Ҳз. Муовия Муфирага Расулуллоҳ (с.а.в.)дан эшитган ҳадисларингдан менга ёзиб юбор, деб хат юбордилар. Шунда Муфира: Набий муҳтарам (с.а.в.) ҳар бир фарз намознинг охирида ёки ундан кейин: “Ло илоҳа иллаллоҳу ваҳдаҳу, ло шарика лаҳ, лаҳул мулку ва лаҳул-ҳамд. Ва ҳува ало кулли шайъин қадир, Аллоҳумма ло монеъа лимо аътайтна ва ло мутья лимо манаъта ва ло янфаъу за-л-жадди минка-л-жадд” ка-лималарини айтар эдилар, деб ёздилар. Яна у киши шу хатида Расулуллоҳ (с.а.в.) бўлар-бўлмас гапларни нақл қилиб юришдан, кўп савол беришдан, молни ноўрин ерларга зое қилишдан, она ва оталарга оқ бўлишдан, қиз болаларни тириклайн кўмишдан ва сўраган кишиларга бермай, олиб келавер, демакдан қайтарганилар, деб ёзиб юбордилар”.

Калиманинг маъноси: Аллоҳдан бўлак худо йўқ, у ёлғиз, шериги йўқ, чин эгалик ва ҳамдлар унга хосдир. Аллоҳ таоло ўзи хоҳлаган нарсани қилингга қодир. Эй, Аллоҳ! Сен шимани берсанг, уни ҳеч ким

мань қылолмайди ва мань қылғанингни бошқалар берәолмайди. (Дунёда) бойликка эришган кишиларга бойлиги (охиратда) фойда бермайди (бунга бошқа изохлар ҳам бор) (т.).

Бу ҳадис мазмуни 16-ҳадиседа ва 447-ҳадиседа қисман бор.

466. Абу Ҳурайра (р.а.) айтдилар: “Расулуллоҳ (с.а.в.): “Ҳеч бирингизни дунёда қылған әмаллари дўзахдан кутқазолмайди”, дедилар. Саҳобийлар: “Ё Расулуллоҳ, сизнинг ҳам амалларингиз кутқазмайдими?” — деб сўрашганда, Расулуллоҳ (с.а.в.): “Аллоҳ таоло менга раҳм қилмаса, амалларим мени ҳам кутқазмайди”, дедилар. Яна Расулуллоҳ (с.а.в.): “Тўғри йўлда бўлинглар. Эрта билан ва кечкурун ва кечанинг бир қисмида ибодат билан машғул бўлинг, иморат қилишда ҳам ўртача ҳолни туting. Шунда мўлжалга етасизлар”, дедилар”.

217-боб. Мулойим бўлиш ҳақида

467-ҳадис 414-ҳадиснинг айнан тақрори.

«Адабу-л-муфрад»нинг туркча нашрида (2005 йил) 468-ҳадис Жарир ибн Абдуллоҳдан ривоят қилинган, деб кўрсатилган ва имом Муслим ҳам нақл қилган. 469-ҳадис айни шу ҳадисларнинг тақрори ва кейинда келадиган ҳадис шу ҳадислардаги мазмунни ифода этади.

470. Абу Дардо (р.а.) ривоят қилдилар: “Расулуллоҳ (с.а.в.): “Кимгаки мулойимликдан насиба берилган бўлса, унга яхшиликдан насиба ато қилинган бўлади ва ким ундан маҳрум қилинган бўлса, яхшиликдан ҳам маҳрум бўлган бўлади. Қиёмат куни мўмин банданинг тарозусини оғир қиласиган нарса яхши ахлоқдир. Аллоҳ таоло ёмон сўз ва ёмон феъллик кишига албаттга газаб қиласиди”, дедилар”.

471. Ҳз. Ойиша (р.а.) айтдилар: “Набий муҳтарам (с.а.в.): “Яхши сифатлик, салоҳиятлик кишилар қоқилиб кетса, уларни турғазиб қўйинглар”, дедилар”.

Шу ҳадис юқорида күрсатылған түркча нашарда «Солиҳ амал соҳиби бұлған кимсаларнинг кичик хатоларини кечириб юборинг», дейілген ва у ҳам ҳз. Ойишадан ривоят қазынган.

472. Анас ибн Молик (р.а.)дан ривоят қилинди: “Расули акрам (с.а.в.): “Кимда ахмоқлик ва нодонлик бўлса, ҳамиша уятга қўяди. Аллоҳ таоло латиф ва мулойимликни севади”, дедилар”.

473. Абу Саид Худрий (р.а.) айтдилар: “Расулуллоҳ (с.а.в.) парда ичидә ўтирган қиздан ҳам уятчанроқ эдилар. Расулуллоҳ (с.а.в.)нинг бир нарсадан кўнгиллари олинганини ранглари ўзгарганидан билар эдик”.

474. Абдуллоҳ ибн Аббос (р.а.)дан ривоят қилинди: “Расулуллоҳ (с.а.в.): “Яхши сийрат, чиройли ҳайъат ва ҳар бир ишда иқтисодчилик етмиш хислатдан бир бўлагидир”, дедилар”.

Яхши сийрат – ҳалқ билан яхши муомалалик бўлиш, чиройли ҳайъат шаклни, кўринишни яхши қилиб юриш, иқтисод эса, ҳар бир иш ва ҳаракатда, ҳатто ибодатда ҳам ўргача ҳолда бўлишликни киши ўзига лозим тутишидан иборатдир (т.).

475. Ҳз. Ойиша (р.а.) айтдилар: “Мен ўжар, бўйин бермайдиган тевага минган эдим, Расулуллоҳ (с.а.в.) уни урганимни кўриб: “Мулойим бўл, кимда мулойимлик бўлса, ҳусн ва камолотга эришади ва кимда мулойимлик хислати бўлмаса, у айбли ва нуқсонли бўлади”, дедилар”.

Түркча нашарда ҳз. Ойиша (р.а.)дан қуйнадаги ҳадис ривоят қазынган: «Мулойим бўл; зеро мулойимлик инсонни безайди. Кўнгиллик кишини хунук кўрсатади». (Имом Бухорий. Адабу-л-муфрад. Таржима, таҳрир ва таълиқ этувчи Рауф Паҳлавон, 2005, 191-бет).

476. Абу Ҳурайра (р.а.) айтдилар: “Расулуллоҳ (с.а.в.): “Ўта баҳиллик ва мол-мulkка хирс қўйищдан сақланинг, чунки баҳиллик сиздан илгари ўтган кишиларни ҳалок қилган. Шу баҳилликлари туфайли улар бир-бирларининг қонини тўккан ва қариндошликтни узуб қўйишган. Бирорвга зулм қилишлик қиёмат куни золимни қоронғуликка туширади”, дедилар”.

218-боб. Саранжомлик ҳақида

477. Касир ибн Убайд ал-Аддад (р.а.) айтдилар: “Мен уммул-мүмінин ҳз. Ойиша (р.а.) ҳузурларига кирдим. Шунда у зот менга: озгина сабр эт, мен лунгимни ямаб олай, дедилар. Мен у зотта агар бу воқеани чиқиб одамларга гапирысам, улар сизни албатта баҳил, деб ҳисоблашади, дедим. Ойиша (р.а.): “Майли, ўзинг биласан. Эски кийим киймайдиган кишида янги кийим бўлмайди”, дедилар”.

219-боб. Мулойимликнинг авволиги ҳақида

478. Абдуллоҳ ибн Муғфил (р.а.)дан ривоят қилинди: «Расулуллоҳ (с.а.в.) айтдилар: «Аллоҳ мулойимдир. Юмшоқ феълии бандасини севади. У дағал бандасига эмас, мулойим феълии бандасига ажр-мукофот беради».

479. Айни шу ҳадис Юнус ва Ҳувайддан ҳам ривоят қилинган.

220-боб. Чўчитмаслик ҳақида

480. Анас ибн Молик (р.а.) айтдилар: “Расулуллоҳ (с.а.в.): “Кишиларга диндаги оғир мاشаққатли амалларни эмас, енгил ва осонларини буюринг, уларни хотиржам қилинг, оғир амалларни буюриб диндан қўрқитиб, чўчитиб юборманг”, дедилар”.

481. Абдуллоҳ ибн Амр (р.а.)дан ривоят қилинди, айтдилар: “Бани Исроил қавмидан бир кишининг уйига меҳмон келди. Уларнинг ҳовлисида бир ургочи ит бўлиб, унга эгалари “Меҳмонимизга вовуллаб унинг тинчлигини бузмагин”, деб тайинлашди. Ит ўзи вовулламаса ҳам қорнидаги болалари акиллашди. Шунда улар бу воқеани ўз пайғамбарларига зикр қилганларида, пай-

ғамбарлари: “Бу ҳол сизлардан кейин бўладиган бир миилатнинг ҳолига ўхшайди. Улар орасидаги нодонлари донолари устидан хукмронлик қиласди”, деган экан”.

221. Назокатлилик ҳақида

Бу боб Шамсуддинхон Бобохонов таржимасида «Аҳмоқлик ва жоҳзалик», деб аталган, асл матндағы сарлавҳани қўйдик.

Ҳз. Ойишадан ривоят қилинган 482-ҳадис туркчадаги 475-ҳадис ва бизнинг наширимиздан 475-ҳадиснинг қисман тақрори.

483. Абу Назра (р.а.)дан ривоят қилинди, у киши шундай ҳикоя қилдилар: “Бизлар(нинг қабиламиз)-дан бўлган Жобир (ёки Жувайбир) деган киши айтди: “Мен ҳз. Умарнинг халифалик вақтларида у кишидан бир ҳожат талаб қилиб Мадинаи мунавварага келдим. Келган вақтим кечаси бўлгани учун хузурларига эртаси куни эрта билан кирдим. У зот билан бўлган суҳбатимиз орасида мен бу фоний дунё ҳақида галириб, Аллоҳ таолонинг менга берган сўзга усталиги ва зийраклиги билан бу дунёни ҳеч арзимайдиган ҳақир бир нарса, деб исбот этишга ҳаракат қилдим. Шу вақтда ҳз. Умар ёнларида оқ кийим кийган оқ сочли бир киши ўтирган эди. Мен гапимни тамом қилганимдан кейин у киши менга қараб: “Ҳамма гапларингиз ақлли, аммо бу дунёни шу қадар таҳқирлашингиз учча маъқул эмас. Дунё нимадан иборат, биласизми? Охиратта эришмоқ ёки охират учун зод-рохила тайёрламоқ шу дунёда бўлади. Охират куни жазосини кўрадиган яхши-ёмон ишларимизни мана шу дунёда қиламиз”, деб дунёнинг яхши томонларини мендан кўра яхшироқ билишини исбот қилди. Шунда мен: “Ё амир ал-мўминин! Бу ёнингиздаги киши ким бўладилар?” — деб сўрадим. Ҳз. Умар: “Бу мусулмонларнинг саййиди Убай ибн Каъб (р.а.)дирлар”, дедилар”.

484. Баро ибн Озиб (р.а.) айтдилар: “Расулулоҳ (с.а.в.): “Аллоҳ таолонинг берган неъматлари учун рози ва хурсанд бўлмаслик ва унга шукронга қилмаслик катта гуноҳдир”, дедилар”.

222-боб. Молни тежаш ва кўпайғириш ҳақида

485. Ҳорис ибн Луқайт Нахаъий (р.а.) айтдилар: “Қайси биримизнинг биямиз қулунласа, у, мен бу тойча катта бўлиб минишга яроқли бўлгунча яшармидим деб, уни сўйиб юборардик. Шунда ҳз. Умар (р.а.)дан бизга: “Аллоҳ таоло сизга берган ризқни ислоҳ қилинг, тузатинглар. Чунки қиёмат қойим бўлиши ҳали узоқ ва балки таъхир бўлар”, деган мазмундаги хатлари келди”.

Яъни янги туғилган молни боқиб катта қилинглар ва кўпайти-ринглар (т.).

486. Анас ибн Молик (р.а.)дан ривоят қилинди: “Расулулоҳ (с.а.в.): “Бирортангиз экиш учун қўлингизда бир кўчатни ушлаб турган вақтингизда қиёмат қойим бўлиб қолса-ю, қоим бўлишидан илгарироқ уни экиб олишга қўзингиз етса, албатта экиб қўйинг”, дедилар”.

487-ҳадис. Довуд ибн Аби Довуд айтдилар: “Менга Абдуллоҳ ибн Салом: “Сен бир кўчатни экаётган вақтингда, Дажжол чиқиб қолибди, деб эшитсанг ҳам, уни тузатиб экишга ҳаракат қил, чунки ундан кейин ҳам одамлар яшайди”, дедилар”.

223-бобдаги 488-ҳадис «Ота-онанинг дуоси» феған 17-бобдағы 32-ҳадис-инг айнан тақрори.

224-боб. Аллоҳдан ризқ сўраш ҳақида

489. Жобир ибн Абдуллоҳ (р.а.)дан ривоят қилинди, у киши Наби мухтарам (с.а.в.)нинг минбар устида

Яман томонга қараб: “Эй, Аллоҳ, буларнинг кўнглини бизга мойил қил!” деганларини, Ироқ томонга ва бошқа ҳамма томонларга ҳам қараб шундай дуо қилиб, кейин: “Эй, Аллоҳ, ернинг бойлигидан ризқимизни бер! Бизнинг мадд ва соъларимизга баракот бер”, деб Аллоҳдан сўраганларини эшиздим, дедилар.

Мадд – ўлчов миқдори бўлиб, бир соънинг тўртдан бирига ёки икки ратл (бир ратл 449,28 гр)га тенг, соъ эса беш ва уч чорак ратл (ёки саккиз ратл)га тенгдир (т.).

225-боб. Зулм қулфатдир

490-ҳадис мазмуни 476-ҳадиснинг тақрори бўлиб, 476-ҳадис Абу Ҳурайра-дан ривоят қилинган бўлса, буниси Жобир ибн Абдуллоҳдан ривоят қилинган.

491. Жобир ибн Абдуллоҳ (р.а.) айтдилар: “Расулуллоҳ (с.а.в.): “Кейинги умматларимда инсоњлик суратларини бошқа нарсалар суратига айлантириш, зинокорлик ва тухмат қилиш каби ёмон хулқлар ва ер ютишлар бўлади. Бу ишлар аввал зулм қилувчилардан бошланади”, дедилар”.

Абдуллоҳ ибн Умардан ривоят қилинган 492-ҳадис 476-ҳадиснинг сўнгги жумласини тақрор қилган.

493. Абу Саид Ҳудрий (р.а.)дан ривоят қилинди, у киши айтдилар: “Расулуллоҳ (с.а.в.): “Қиёмат куни мўмин бандалар дўзахдан кутилганларидан кейин, жаннат билан дўзах ўртасидаги кўприкда тўхтатилади ва ёруғ дунёда ораларида бўлган турли зулмлар учун бир-бирларидан қасос оладилар. Шу қасос олишдан тозаланиб бўлганларидан кейингина жаннатга киришлари учун рухсат берилади. Мўмин бандаларнинг ҳар бири дунёдаги ўз жойига адашмай борища қанчалик моҳир бўлса, жаннатдаги жойига борища ундан кўра ҳам моҳирроқ бўлади”, дедилар”.

494. Абу Ҳурайра (р.а.) ривоят қўйдилар: «Расулуллоҳ (с.а.в.): «Зулмдан сақланинг, зеро зулм қилган

киши қиёмат куни зулмат ичидә бўлғусидир. Ёмон сўз ва ишдан сақланинг, зеро Аллоҳ ёмон мумомалалик ва ёмон иш қилганларни севмайди. Бахиллик ва ҳирсдан сақланинг, бинобарин, бу нарса сиздан илгари ўтганларни ҳам қариндошлик ришталарини узишга ва ҳаромни ҳалол деб қабул қилишга рағбатлантирган», дедилар».

Жобир ибн Абдуллоҳдан ривоят қилинган 495-ҳадис 494-ҳадиснинг тақрори.

496. Абу Духо (р.а.) айтдилар: “Масруқ билан Шутайр ибн Шакл Абди (р.а.)лар масжидда бирга бўлиб қолишиди. У ерда ҳалқа-ҳалқа бўлиб ўтирган кишилар бу икки олим атрофига тўпланишиди. Шунда Масруқ Шутайрга қараб: “Бу одамлар биздан яхши гап эшитмоқ учун тўпланишган бўлса керак, деб ўйлайман. Энди сиз Абдуллоҳ ибн Масъуддан ҳадис ривоят қиласиз, мен эса қилган ривоятингизнинг тўғрилигини тасдиқлайман ёки мен ривоят қиласман, сиз уни тасдиқлайсиз”, дедилар. Шутайр: “Майли, сиз ривоят қилини, мен унга гувоҳ бўламан!” — дедилар. Шундан кейин Масруқ; Абдуллоҳ ибн Масъуд: “Икки кўз, икки қўл ва икки оёқларнинг зиноси бўлади. Буларнинг зиносини эгаларининг фаржи (аврати) амалга ошириб, ҳақиқатга чиқаради ёки рад қилиб, ёлғончига чиқаради”, деган сўзларини эшитганмисиз? — дедилар. Шутайр: “Ҳа, бу сўзларини мен ҳам эшитганман”, дедилар. Масруқ яна: “Абдуллоҳнинг Куръони каримдаги: “Кимки Аллоҳга тақво қилса, У унга (ташвишлардан) чиқиши йўлини (пайдо) қилур” (65:2), деган оятидан кўра тезроқ нажот топишга ундейдиган оят йўқ, деган сўзларини сиз эшитганмисиз?”, деганда, Шутайр, “Ҳа, мен ҳам Абдуллоҳнинг шу сўзларини эшитганман”, дедилар. Масруқ яна: “Абдуллоҳнинг Куръондаги: “Эй ўзига исроф-зулм қилган бандалаrim! Аллоҳ таолонинг раҳматидан ноумид бўлманг-

лар” (39:53-оят), дейилган оятдан кўра Аллоҳга таваккул қилишга кўпроқ ундовчи оят йўқ, деганларини эшиттан бўлсангиз керак”, дедилар. Шутайр: “Ҳа, эшитганман”, дедилар”.

497. Абу Зарр Фифорий (р.а.) Расулуллоҳ (с.а.в.)дан ривоят қилдилар: “Расулуллоҳ (с.а.в.): “Аллоҳ таоло: “Эй, бандаларим! Мен зулм қилмоқни ўзимга ҳаром қилганман ва ўшу зулм қилмоқни сизларга ҳам ҳаром қилдим. Бинобарин, сизлар бир-бирларингизга зулм қилмангизлар. Эй, бандаларим, сизлар кечаю-кундуз гуноҳ бўладиган ишларни қиласиз. Мен ҳеч парво қилмай, гуноҳларни кечиравераман. Шунинг учун уни кечирмоқни фақат ўзимдангина сўранг. Эй, бандаларим, мен таом бермасам ҳаммаларингиз оч қоласиз, таомни мендан сўранг! Мен бераман. Мен кийим-бош бермасам ҳаммаларингиз ялангоч қоласиз, кийим-бошни мендан сўранг, уларни сизга мен ўзимгина бераман. Эй, бандаларим! Сизларнинг аввалию охирингиз ва инсу жинларингиз ҳаммаси зўр тақводор бўлганда ҳам менинг моликлигимга ҳеч нарса орттирмайди ёки ҳаммаларингиз ўта кетган фожир бўлганда ҳам менинг мулкимдан ҳеч нарса камайтирмайди. Агар ҳамма маҳлуқотим бир ерда жам бўлиб, ҳар қайсиси ўз мақсадини сўраса ва ҳаммасига сўраганини берсам ҳам, мулкимдан денгиз ичига ташланган ингичка ип шимган суви миқдорича ҳам камайтирайди. Эй, бандаларим! Қилган амалларингизни ўзларингиз учун сақлаб қўяман. Ким амалларида яхшиликни учратса, Аллоҳ таолога ҳамду сано айтсин. Яхшилик-ни эмас, ёмонликни учратса, у вақтда фақат ўзинигина маломат қилсин”, деб айтган дедилар”. Ровийлардан Абу Идрис Хавлоний (р.а.) бу ҳадисни ривоят қилган вақтларида Аллоҳнинг хурмати учун тиз чўкиб ўтирадилар.

226-боб. Касалманд кишининг каффорати ҳақида

498. Гутайф ибн Хорис (Сукуний) (р.а.) хабар бердилар. Абу Убайда ибн Жарроҳнинг бетоблик вақтларида бир киши келиб: “Амирнинг ажру савоблари қанча бўлди экан?” — деб сўради. Абу Убайда: “Сизлар қандай амал қилганингизда ажрга эга бўлишингизни биласизми?” — дедилар. У киши: “Табиатимизга ёқмайдиган дардга мубтало қилинсак шунга ажр оламиз” — деди. Шунда Абу Убайда: “Аллоҳ таоло йўлида қилган сарфларингиз ва сиз учун қилинган сарфлар бадалига ҳам ажр оласиз”, дедилар-да, кейин от эгарининг асбобларини санадилар, ҳатто отловнинг жиловигача санаб бердилар. “Лекин жасадингиздаги сизларга етган бу дард бадалига Аллоҳ таоло кичик гуноҳларингизни ёпади”, дедилар.

Абу Убайда жангда лашкарбошлардан бўлғанилари учун у кишини “амир” деб хитоб қиласеттан бўлса керак.

Яъни жангта бориш учун мана шу мен санаган от асбобларини тайёрлаганингиз учун ҳам ажрга эга бўласиз, демоқчи бўлсалар керак.

Яъни дардга сабр қилган бўлсангиз дардга мубтало бўлганингиз учун бир ва сабр қилганингиз учун иккинчи савобга эга бўласиз (т.).

499. Абу Ҳурайра (р.а.)дан ривоят қилинди, у киши айтдилар: “Расулуллоҳ (с.а.в.): “Бир мўмин ёки мўмни кишини узоқ вақт бирор мусибатга йўлиқтириб синалади. У шу мусибат Аллоҳ томонидан бўлганини эътироф қилиб, сабр этса, Аллоҳ таоло ҳузурига гуноҳларидан пок бўлган ҳолда боради”, дедилар”.

500. Абдураҳмон ибн Авф отасидан ривоят қилди: «Салмон (Форсий) Кинда деган жойда бир беморни кўргани борганда мен бирга эдим. Салмон беморнинг хонасига киргач: «Сенга хайрли хабарлар бўлсин! Зоро,

Аллоҳ мўминнинг хасталигини Ўзи учун каффорат ва савоб деб қабул қиласи. Фожир хаста бўлса хаб дори ичаверади, аммо даво қаердан ва нимадан келишини билмайди», деди.

501. Абу Ҳурайра (р.а.) айтдилар: «Расулуллоҳ (с.а.в.): «Агар хоҳ мўминидир, хоҳ мўминадир, уннинг баданига, оиласига, молига бало Аллоҳ таолонинг олдида гуноҳи бўлмаса, келмайди», деб марҳамат қилдилар.

502-ҳадис 501-ҳадиснинг тақорори бўлиб, уш Мұхаммад ибн Амр ривоят қыланлар ва «боласига», деган сўзни қўшганлар.

503. Абу Ҳурайра (р.а.) айтдилар: «Расулуллоҳ (с.а.в.) хузурларига бир аъробий келди. Набий муҳтарам (с.а.в.) унга: “Сенда безгак касалиги бўлганми?” — деб сўрадилар. Аъробий: “Безгак нима?” — деди. Расулуллоҳ (с.а.в.): “Тери билан эт орасида бўладиган ҳарорат”, деган эдилар, аъробий: “Йўқ, мен ундан нарсани билмайман”, деди. Кейин Расулуллоҳ (с.а.в.): “Сенда бош оғриғи бўлганми?” — дедилар. У: “Бош оғриғи нима?” — деб сўради. Расулуллоҳ (с.а.в.): “Мияда бир ел пайдо бўлиб, томирларга уради”, дедилар. Аъробий: “Менда ундан касаллик бўлмаган”, деди. Аъробий чиқиб кетгандан кейин Расулуллоҳ (с.а.в.): “Дўзах аҳлидан бўладиган кишини кўрмоқчи бўлган одам мана шу аъробийга қарасин”, дедилар”.

227-боб. Тунда беморни кўриш ҳақида

504. Холид ибн Рабиъ (р.а.) айтдилар: “Хузайфа ибн Ямон (р.а.)нинг бетобликлари оғирлашган вақтда уруғаймоқлари ва ансорлар эшитиб, ярим кечада олдиларига келишди. Шунда Хузайфа (р.а.): “Бу қайси вақт?” — деб сўрадилар. Улар: “Тун ярми”, деб жавоб берганларида, Хузайфа (р.а.): “Тонготар вақтидаги дўзах ўти-

лан Аллоҳ таолодан паноҳ сўрайман”, дедилар-да, кейин: “Мен учун кафандик нарса олиб келдингизми?”— леб сўрадилар. Улар: “Ҳа, олиб келдик”, деганларида, Ҳузайфа (р.а.): “Кафандикни ҳаддан ортиқча ёки нархи қиммат нарсадан қилманглар. Агар Аллоҳ таоло ҳузурида яхшилик менга насиб бўлган бўлса, бу кафандан яхшироғи берилади. Ёки иш аксинча бўлиб қолса, бу кафанди дарҳол мендан тортиб олинади, яъни бу кафанди чириб, тупроққа айланади”, дедилар”.

505.-ҳадис. Ҳз. Ойиша (р.а.)дан ривоят қилинди: “Набий муҳтарам (с.а.в.): “Қайси бир мўмин банда бетоб бўлса, Аллоҳ таоло уни гуноҳларидан темирчининг босқони темирнинг ифлосларини тозалаганидек тозалайди”, дедилар”.

506. Яна ҳз. Ойиша (р.а.)дан ривоят қилинди: “Набий муҳтарам (с.а.в.): “Бир мусулмон кишига оғриқ ёки бетоблик орис бўлса, ҳатто бирор ерига тикон санчилса ёки ҳаётдаги ҳодисалардан бирор ҳодисага учраса, Аллоҳ таоло шуларни у кишининг гуноҳларига каффорат қиласи”, дедилар”.

507-ҳадис. Саъд ибн Аби Вакқос (р.а.)нинг қизлари Ойишадан ривоят қилинди. Ойишанинг отаси айтдилар: «Мен Маккай Мукаррамада қаттиқ бетоб бўлдим. Шунда Расулulloҳ (с.а.в.) менинг ҳолимни сўрагани келдилар. Мен: “Ё Расулаллоҳ, мен ўзимдан кейин бир қанча мол қолдириб кетаман. Аммо орқамда биттагина қиз қолади. Шунинг учун молимнинг учдан икки ҳиссасини васият қилиб, бир ҳиссасини қизимга қолдирсан?” — дедим. Расулulloҳ (с.а.в.): “Йўқ, мумкин эмас”, дедилар. “Бўлмаса ярмини васият қиласман”. Расулulloҳ (с.а.в.): “Йўқ, бу ҳам жоиз эмас”, дедилар. Расулulloҳ (с.а.в.): “Майли, учдан бирини васият қилсангиз бўлади. Лекин учдан бири

ҳам кўп”, дедилар. Шундан кейин Расулуллоҳ (с.а.в.) муборак қўлларини менинг пешонамга кўйиб, юзимни ва қорнимни силадилар-да: “Эй, Аллоҳ! Саъдга шифо бер, у кишининг ҳижратларини тамомига етказгин”, деб дуо қўлдилар. “Мана шу вақтгача Расулуллоҳ (с.а.в.)нинг қўлларининг жигаримга теккан совуғини сезиб турган-дек бўламан”, дедилар Саъд¹.

228-боб. Хаста мўминнинг савоби

508. Абдуллоҳ ибн Амр (р.а.)дан ривоят қилинди: “Расулуллоҳ (с.а.в.): “Бир киши бетоб бўлиб қолса, у соғломлик вақтида қилиб келган амалидек савоб ёзилиб бораверади”, дедилар”.

Яъни у киши соғлом вақтида яхши амалларни қилган ва ниятида шу амалини давом эттироқчи эди, лекин бетоблиги бу ниятига монеълик қилгани учун афсусланса, соғломликда қилган амалининг савобидек савобга эга бўлаверади (т.).

509. Анас ибн Молик (р.а.)дан ривоят қилинди: «Расулуллоҳ (с.а.в.): «Аллоҳ агар бир мусулмоннинг жисмига дард берса, хасталик муддатида соғлик пайтида-ги қилган ибодатларининг савоби ёзилиб бораверади. Агар хасталик пайтида унинг руҳини қабз этса, унинг барча гуноҳларини авф этиб, жаннатга дохил қилур».

¹ Саъд ибн Аби Ваққос Маккадан Мадинага ҳижрат қилган саҳобийлардан биридир. Макқа фатҳида касалланиб, шу касаллик билан ўлиб кетаман, шекилли, деб ҳижратининг чала қолишидан ҳавфсираб Расулуллоҳ (с.а.в.)дан дуо сўраган эди. Бу ҳадиси шариф Расулуллоҳ (с.а.в.)нинг мұжизаларидан бирини намойиш этган: Саъд ибн Аби Ваққос Расулуллоҳ (с.а.в.)нинг дуолари билан тузалиш билан биога Ироқ ва унинг атрофларининг фатҳида ҳам иштироқ этди, йнгра Ироққа золий этиб тайинланди. Бу орада жуда кўп оламларнинг тандоят йўлини топишларида васила ҳам бўлди (Ф.с.).

510-ҳадис 509-ҳадиснинг тақрори бўлиб, Анас ибн Мөлек бу ҳадиси шарифга «Шояд ҳастага шифо берса, уни роҳатга мүяссар қилур», деган жумлани қўшганлар.

511. Абу Ҳурайра (р.а.) айтдилар: “Расулуллоҳ (с.а.в.) я безгак касаллиги келиб, мени энг яхши кўрадиган кишиларингизга юборсангиз, деб илтимос қилди. Расулуллоҳ (с.а.в.) уни ансорларга борицига тавсия қилдилар. безгак улар жисмида олти кечак-ю олти кундуз туриб қолди. Бу ҳол ансорларга оғир тушди-да, Расулуллоҳ (с.а.в.)га бориб шикоят қилишди. Расулуллоҳ (с.а.в.) уларнинг ҳовли ва уйларига бирма-бир кириб, Аллоҳ таолодан шифо беришини сўраб, дуо қил-дилар. Кейин қайтиб кетаётганларида бир хотин эрга-шиб келиб: “Сизни пайғамбар қилиб юборган Аллоҳ номи билан қасам ичиб айтаман, мен ҳам, отам ҳам шу ансорларданмиз. Улар ҳақига дуо қилганингиздек, менинг ҳақимга ҳам дуо қилсангиз”, деди. Расулуллоҳ (с.а.в.): “Хўп, агар истасанг, мен Аллоҳ таолодан шифо беришини сўраб дуо қиласман, истасанг сабр этасан, Аллоҳ таоло сенга жаннат беради”, дедилар. У хотин: “Ундей бўлса мен сабр этаман ва жаннатни ҳеч нар-сага алмашмайман”, деди”.

512. Абу Ҳурайра (р.а.) айтдилар: “Менга тегадиган дардларнинг энг яхиси безгакдир, чунки безгак келганда менинг ҳамма аъзоларимга киради. Аллоҳ таоло савобдан ҳар бир аъзоимга ўз ҳиссасини беради”.

513. Абу Нуҳайла (р.а.)дан ривоят қилинди: У кишидан: “Бир дуо қилинг!” — деб сўралди. У киши: “Эй, Аллоҳ! Бетобликни камайтири, аммо ажру савобини камайтирма”, деб дуо қилдилар. Яна: “Дуо қилинг!” дейилганда, у зот: “Эй, Парвардигорим! Мени ўзингига яқин кишилардан қилгин, ўз онамни эса, жаннатдаги хури айнлардан қилгин!” — деб дуо қилдилар.

514. Ато ибн Аби Рабоҳ (р.а.) айтдилар: “Мендан Абдуллоҳ ибн Аббос (р.а.): “Сенга жаннат аҳдоларидан бўладиган бир хотинни кўрсатайми?” — деб сўрадилар.

Мен: “Ҳа, кўрсатинг”, деган эдим, у киши: “Ўша мана бу қора хотин. У Расулуллоҳ (с.а.в.) ҳузурларига келиб: “Мен тутқаноқ касаллиги билан оғриб қоламан. Шунда ўзимни билмай баданим очилиб кетади. Мен учун бир дуо қилинг!” — деди. Шунда Расулуллоҳ (с.а.в.): “Истасанг сабр қиласан, сенга жаннат насиб бўлади. Истасанг Аллоҳ таолодан бу дардингта шифо беришни сўрайман”, дедилар. У хотин: “Сабр этаман, лекин баданим очилиб қолишини қандай қиласан? Дуо қилинг, баданимнинг очилиши йўқ бўлсин”, деди. Расулуллоҳ (с.а.в.) дуо қилдилар”.

515-ҳадис мазмуни 506-ҳадисда бор ва бу Ибн Журайждан ривоят қилинган. Абу Ҳурайрадан ривоят қилинган 516-ҳадис ҳам шу ҳадиснинг мазмунидан дидир. Жобир ибн Абдуллоҳдан ривоят қилинган 517-ҳадисда ҳам шу мазмун.

229-боб. «Мен хастаман», демак шикоят ҳисобланадими?

518-ҳадис. Урва ибн Зубайр айтдилар: “Биз Абдуллоҳ ибн Зубайр ўлдирилишларидан ўн кеча илгари у киши билан оналари Асмөй (р.а.) ҳузурларига кирган эдик. Абдуллоҳ: “Аҳволингиз қалай?” — деб сўраганларида, Асмөй: “Бетобман, ҳамма ёғим оғрийди”, дедилар. Шунда Абдуллоҳ: “Мен ҳам ўлим олдидаман (иккинчи ривоятда: ўлимда роҳат бор)”, деган эдилар. Асмөй: “Сен менинг ўлишимни хоҳлаётибсан шекилли, шунинг учун ўлимни орзу қилаётибсан, бундай қилмагин. Мен сенинг икки тарафингдан бири менга келмагунча ёки ўлдирилсанг-у, шунга сабр этиб са-воб олмагунимча ёхуд ғалаба қозонганингни кўриб, кўзим қувонмагунча ўлишни истамайман. Сенга бир режа таклиф қилинса, уни қилишдан ўзингни эҳтиёт қил! Чунки у сенга кейин мувофиқ келмай қолиб, ўлимдан қўрққанингдан қабул қилишга мажбур бўлиб қоласан”, дедилар”.

Асмөй (р.а.) – ҳз. Абу Бакр Сиддик (р.а.)нинг қизлари. У зот ҳз. Ойиша (р.а.)дан катта эдилар. Ҳомилалик ҳолида Мадинага ҳиж-рат қилиб кетаёттанида, Кубо деган жойда Абдуллоҳ ибн Зубайрни туғдилар. Асмөй Зубайр ибн Авомнинг хотини бўлиб, кейин ундан талоқ бўлган эдилар. Абдуллоҳ ибн Зубайр Ислом пайдо бўлгандан кейин мусулмонлар орасида биринчи туғилган фар-занд бўлди-лар ва Расулуллоҳнинг ўзлари табаррук оғизләрида чайналган хур-мо билан унинг танглайнин кўтардилар.

Икки тараф – икки кўл ва икки оёқ бўлиб, шу аъзоларинг ши-кастланмагунча, дейилмоқчи. Асмөй ўғиллари Абдуллоҳдан олдин вафот этишини хоҳламадилар. Чунки Абдуллоҳ шаҳид бўлишини ёки галаба қозонганини кўриб, хурсанд бўлиши умидида эдилар. Бу ал-батта ўғилларига бўлган хайриҳоҳликларининг нишонаси эди (т.).

519. Абу Саид Худрий (р.а.)дан ривоят қилинди. Бу киши Расулуллоҳ (с.а.в.) иситмаланиб, устларига шоки-лалик кийимларини ташлаб ётган вақтларида ҳузурлари-га кириб, баданларига қўлларини теккизган эдилар, кий-имлари устидан иситманинг ҳароратини сезиб: “Ё Расу-лаллоҳ! Иситмангиз жуда қаттиқ-ку”, деганларида Расу-лаллоҳ (с.а.в.): “Ха, шундай. Биз (пайғамбар)ларга Аллоҳ таолонинг балоси қаттиқ бўлади ва шунинг учун ажру савобимиз ҳам неча баробар зиёда қилинади”, дедилар. Абу Саид: “Ё Расулаттоҳ! Одамларнинг қайсиларига бало қаттиқроқ бўлади?” — деб сўрадилар. Расулуллоҳ (с.а.в.): “Пайғамбарлар ва солиҳ бандаларга (бошқа кишиларга нисбатан) қаттиқроқ бўлади. Шулардан қайсилари кам-бағалликка мубтало бўлиб, факат олд томони очиқ битта кийимдан бўлак киядиган нарсаси бўлмай, шунга ўра-либгина юрган, бальзилари битлаб кетишта мубтало бўлиб, ҳатто у битлар уни чақавериб, ўлдиришгача олиб борган эди. Уларнинг (пайғамбарлар ва солиҳ бандаларнинг) Аллоҳ таоло томонидан юбориладиган балога шодликла-ри сизларнинг фаровоиликка бўладиган шодликларин-гиздан ҳам кўпроқ бўлади”, дедилар.

230-боб. Ҳушидан кетадиган беморни күриш ҳақида

520. Жобир ибн Абдуллоҳ (р.а.)дан эшитилди, у киши: “Мен бир дард билан оғридим. Шунда Расулуллоҳ (с.а.в.) билан Абу Бакр Сиддиқ (р.а.) мени күргани пиёда юриб келишди. Шу пайтда беҳуш бўлиб ётган эдим. Расулуллоҳ (с.а.в.) таҳорат қилиб, шу таҳорат сувларидан устимга сочдилар. Шундан кейин мен ўзимга келиб бундай қарасам, ёнимда ўтирган Расулуллоҳ (с.а.в.)га кўзим тушди-да: “Ё Расулаллоҳ, молим тўғрисида нима қилмоғим керак?!?” — деб сўрадим. Расулуллоҳ (с.а.в.) менга жавоб қайтармасларидан ёввал мерос ҳақидаги оят нозил бўлди”.

231-боб. Бетоб болаларни кўриш ҳақида

521. Усома ибн Зайд (р.а.)дан ривоят қилинди: “Фотима (р.а.)нинг кичик бир ўғли бетоб бўлиб, оғирлашди. Шунда Фотима: “Ўғилчам ўлим олдида”, деб Расулуллоҳ (с.а.в.)га киши юбордилар. Расулуллоҳ (с.а.в.) у кишига: “Қизимга бориб айт, Аллоҳ таоло нимани бандаларига берса ва нимани улардан олса, ҳаммаси ўзининг мулкидир. Аллоҳ наздида ҳамма нарсанинг маълум вақти бор, қизим сабр қиласин ва сабр қилгани учун Аллоҳ таоло берадиган ажру савобидан умидвор бўлсин. Шу гапларимни қизимга етказгин”, дедилар. У киши Расулуллоҳ (с.а.в.)нинг гапларини қизларига бориб айтди. Қизлари қасам ичиб: “Отам албатта келсиналар”, деб яна одам юбордилар. Шундан кейин Расулуллоҳ (с.а.в.) бир неча саҳобийлари, жумладан, Саъд ибн Аббода (р.а.) билан қизлариникига бордилар-да, болани икки эмчаклари ўртасига қўйдилар. Шу пайтда боланинг кўкраги-

дан эски мешдан шалдираб чиқадиган овозга ўхшаш овоз чиқиб турган эди. Шунда Расулуллоҳ (с.а.в.) икки кўзларидан ёш оқди. Бу ҳолатларини кўриб Саъд ибн Аббода: “Ўзингиз Аллоҳнинг Расули бўлатуриб нега йифлайсиз?” — деган эдилар, Расулуллоҳ (с.а.в.): “Мен Аллоҳнинг тақдирига норози бўлиб жазаъ қилиб эмас, балки бу боланинг ҳолига раҳмим келиб йиглаётибман. Аллоҳ таолонинг марҳамати фақат марҳаматли раҳмдил бандаларга бўлади”, дедилар”.

232-боб. Хотини хаста бўлган кишига шафқат

522. Иброҳим ибн Аби Абладан ривоят қилинди, у киши айтдилар: “Хотиним бетоб бўлиб қолди. Шу вақтда мен Умму Дардо (р.а.) олдиларига борардим. Умму Дардо мендан: “Аҳлинг (хотининг) қалай?” — деб сўрадилар. Мен: “Хотиним ҳамон бетоб”, десам, у киши менга таом келтириб овқатлантириб юборардилар. Яна бир борганимда хотинимнинг ҳолини сўрадилар. Мен: “Бироз тузалиб қолди”, деган эдим, Умму Дардо: “Хотиним бетоб деб юрганинг учун сенга таом берар эдим. Энди у тузалиб қолган бўлса, мен сенга таом беролмайман”, дедилар”.

233-боб. Аъробийларни зиёрат қилиш ҳақида

523. Абдуллоҳ ибн Аббос (р.а.)дан ривоят қилинди, у киши: “Расулуллоҳ (с.а.в.) бир аъробийнинг бетоблигини сўраш учун кирдилар-да: “Бу қасалликнинг сенга зарари йўқ. Бу сени, иншоаллоҳ, гуноҳлардан покрайди”, дедилар. Шунда аъробий: “Бу чол кишини қабрга олиб бориш учун қайнаб тошиб турган иситма-ку”,

деди. Расулуллоҳ (с.а.в.): “Хайр, ундей бўлса, сенинг айтганинг бўлсин!” — дедилар”, деб нақл қилдилар.

Имом Табароний ривоятларига кўра аъробий эртаси кечкурун вафот эттан (т.).

234-боб. Беморни зиёрат қилиш фазилати

524. Абу Ҳурайра (р.а.)дан ривоят қилинди, у киши: “Бир куни Расулуллоҳ (с.а.в.): “Ким бугун эрта билан рўзадор бўлиб турди?” — деб саҳобийларидан сўраганларида, Абу Бакр Сиддиқ: “Мен”, дедилар. Расулуллоҳ (с.а.в.): “Сизлардан қайси бирингиз бугун бир bemорни бориб кўрди?” — дедилар. Абу Бакр Сиддиқ: “Мен”, дедилар. Расулуллоҳ (с.а.в.) яна: “Қайси бирингиз бирор птишига жаноза ўқишида ҳозир бўлдингиз?”, деб сўраганларида ҳам Абу Бакр Сиддиқ: “Мен”, дедилар. Расулуллоҳ (с.а.в.) яна: “Бугун қайси бирингиз бирорта мискинга таом берди?” — деганларида ҳам Абу Бакр Сиддиқ: “Мен”, деб жавоб бердилар”, деб ҳикоя қиласдилар. Бу ҳадис ровийларидан Марвон деган киши Расулуллоҳ (с.а.в.)нинг: “Мана шу хислатлар кимда жам бўлган бўлса, албатта жаннатга киради”, деган гапларини мен ҳам эшитганман, дедилар.

Бошқа бир ривоятга кўра Абу Бакр Сиддиқ (р.а.) Расулуллоҳ (с.а.в.)нинг шу ваъдаларини эшитиб: “Ё Расулаллоҳ, шундай киши икки дунёда ҳам ҳасрат ва зоеликни кўрмаган бўлади, албатта”, деган эдилар, Расулуллоҳ (с.а.в.): “Сиз ҳам шундай кишилардан сиз, деб умид қиласман”, дедилар (т.).

525. Жобир ибн Абдуллоҳ (р.а.) айтдилар: «Расулуллоҳ (с.а.в.) хасталикнинг зўридан бутун вужуди титраётган Умму Соибнинг зиёратига бордилар. «Сенга нима бўлди? — деб аҳвол сўрадилар хотиндан. «Иситма вужудимни куйдиряпти, ё Расулаллоҳ! Аллоҳ уни дафъ этсин», деди хотин. «Жим, хасталик ҳақида ёмон

сўз қилма. Босқоннинг дами темирнинг зангини кетказгандек, хасталик ҳам мўминнинг хатоларини ўчиради», дедилар Расулуллоҳ (с.а.в.).

526. Абу Ҳурайра (р.а.)дан ривоят қилинди, у киши: «Расулуллоҳ (с.а.в.) айтдилар: «Аллоҳ таоло қиёмат куни бир бандага мен сендан таом сўраганимда бермаган эдинг», деди. У банда: «Эй, Парвардигори олам! Сен мендан қандай қилиб таом сўрабсан? Ўзинг бутун жаҳоннинг ризқлантирувчисисан-ку ахир», деди. Аллоҳ таоло: «Сен билмадингми? Фалончи бандам сендан таом сўраганда бермаган эдинг. Агар ўшанга таом берган бўлганингда, уни албатта менинг олдимда топар эдинг», деди. Яна Аллоҳ таоло: «Эй, одам боласи! Мен сендан сув сўраганимда сув бермаган эдинг», деди. У киши: «Эй, Раббим! Ўзинг раббил оламийсан, мен сенга қандай сув бераман?» — деди. Аллоҳ таоло: «Билмадингми? Фалон бандам сендан сув сўраганда бермаган эдинг, унга сув берганингда, албатта уни менинг олдимда топган бўлар эдинг», деди. Аллоҳ таоло яна: «Эй, Одам фарзанди! Бетоб бўлдим, сен мени келиб кўрмадинг», деди. У киши: «Эй, Аллоҳ! Сен бетоб бўлмайсан, ўзинг раббил оламийсан, мен Сенинг бетоблигингни қандай сўрайман», деди. Аллоҳ: «Сен билмадингми? Фалончи бандам бетоб бўлганда бориб сўрамадинг. Агар бориб сўраган бўлганингда, албатта, уни менинг олдимда топар эдинг», деди».

527. Абу Саид Ҳудрий (р.а.)дан ривоят қилинди: «Расулуллоҳ (с.а.в.): «Бемор кишини бориб кўринглар, жанозалар орқасидан қабристонгача ёки масжидгacha боринглар. Чунки бу иш сизга охират кунини эслатади», дедилар».

528. Абу Ҳурайра (р.а.)дан ривоят қилинди: «Расулуллоҳ (с.а.в.): «Уч нарса бор, уларнинг ҳаммасини

бажариш ҳар бир мусулмон кишининг вазифасидир. Бемор кишини бориб кўриш, вафот этган кишининг жанозасига бориши ва акса урган киши: “Алҳамдуиллоҳ” деса, унга “Ярҳамакаллоҳ” (“Сенга Аллоҳ таоло раҳм қиласин”), деб жавоб қайтариш”, дедилар”.

235-боб «Беморга шифо тиламак ҳақида» бўлиб, унда (529-ҳадис) 227-бобдаги 507-ҳадис мазмунни тақоррланган, амино бу ҳадис Саъд ибн Аби Вақғоснинг уч ўғлидан ривоят қилинган.

236-боб. Беморни зиёрат қилиш савоби

530. Абу Асмөй (Амр ибн Муршид Раҳбий) айтдилар: “Ким бир биродарининг бетоблигини сўрагани борса, у жаннатнинг боғида бўлади”. Абу Асмөй бу ҳадисни Савондан, у киши эса Расулуллоҳ (с.а.в.)дан ривоят қилганлар. Бу ҳадис бошқа санад билан ҳам Расулуллоҳ (с.а.в.)нинг ўзларидан ривоят қилинган.

531-ҳадис Ҳубайб ибн Собитдан ривоят қилинган бўлиб, юқоридаги ҳадиснинг тақороридир.

237-боб. Бетоб зиёратида ҳадис ривоят қилмоқ

532. Жаъфар ибн Абдуллоҳ ибн Ҳакам (р.а.) айтдилар: “Абу Бакр ибн Жузъ ва Мұхаммад ибн Мунқадирлар масжид аҳларидан бир неча қишилар билан Умар ибн Ҳакам ибн Рофиъ Ансорийнинг бетобликларини сўраш учун бориб, унга: “Эй, Умар! Бизга бир ҳадис айтиб беринг”, деб сўрашганда, у киши: “Мен Жобир ибн Абдуллоҳдан эшитдим. Ҳз. Жобир Расулуллоҳ (с.а.в.)дан ривоят қилдилар: “Бир киши бетоб одамни бориб зиёрат қиласа, Аллоҳнинг раҳматида юради, агар у bemор ёнида ўтиrsa, раҳмати илоҳияда жой олган бўлади”, дедилар”.

238-боб. Бемор олдида намоз ўқиган киши ҳақида

533-ҳадис. Ато ибн Аби Рабоҳ (р.а.) айтдилар: “Умар ибн Сафвон бетоблигимни сўраш учун келдилар. Шунда намоз вақти бўлди-да, Абдуллоҳ ибн Умар улар билан тўрт ракъатлик намозни икки ракъатлик қилиб ўқидилар ва “Бизлар мусофири миз”, дедилар”.

239-боб. Файримуслимнинг бетоблигини сўраш ҳақида

534. Анас ибн Молик (р.а.)дан ривоят қилинди: “Яхудийларнинг бир боласи Расулуллоҳ (с.а.в.)га хизмат қилиб юрар эди. У бетоб бўлиб қолганда Расулуллоҳ (с.а.в.) кўргани уйига бордилар-да, боши томонида ўтириб: “Сен Ислом динини қабул қил”, деб таклиф қилдилар. Шунда бола тепасида ўтирган отасига қаради. Отаси эса: “Абулқосимга итоат қил. Ислом динини қабул қил”, деганидан кейин, бола мусулмон бўлди. Расулуллоҳ (с.а.в.): “Бу болани дўзах ўтидан кутқазган Аллоҳ таолога ҳамдлар бўлсин”, деб боланинг уйидан чиқиб кетдилар”.

240-боб. Еетобга нима дейиш керак?

535. Ҳз. Ойиша (р.а.) айтдилар: “Расулуллоҳ (с.а.в.) Мадинаи мунаварага келган вақтларида Абу Бакр Сиддик билан Билол (Ҳабаппий)ни иситма-безгак ушлади. Мен иккалаларининг ҳам ҳузурларига кириб: “Отажон! Ўзингизни қандай ҳис қилаётисиз? Ё Билол! Сиз ҳам ўзингизни қандай сезаётисиз?” — деб аҳволларини сўрадим. Отам Абу Бакри безгак тутган пайтда: “Ўлим эрта билан ўз аҳли аёли орасида ўтирган кишига ҳам келаверади. Ўлим

кишига ўз оёқ кийимларини бөглайдиган итдан ҳам яқинроқдир”, деган шеърни ўқидилар. Аммо ҳз. Билол безгаклари пасайган вақтда овозларини чиқариб: “Кошки бирор кеча Маккада бўлиб, атрофимда изҳиру жалил деган ўт-ўланларни кўриш, Мажна сувларига тушиш, Шома ва Туфайл тогларини кўриш менга мусассар бўлганини билсам эди”, мазмунидаги икки байт шеърни ўқирдилар. Мен бу ҳолатларини кўриб, Расулуллоҳ (с.а.в.)га келиб айтган эдим, Расулуллоҳ (с.а.в.): “Эй, Аллоҳ! Бизларга Мадина-нинг Макка каби ёки ундан ҳам кўпроқ муҳаббатини кўнглимизга сол, ундаги касалларни тузат, унинг соъ ва маддларига бизлар учун баракот бер ва унинг безгагини Жухфага юбор”, - деб дуо қилдилар”.

Вс. тий деб Макка шаҳри ирода қилинди. Изхир – хушбўй ўсимлик, жалил ҳам ҳовлиларда тикка ўсадиган нозик ўсимлик. Мажна – илтари бозор жой бўлган, у Маккадан бир неча миљ масо-фада жойлашган. Шома ва Туфайл Макка яқинидаги икки тоғ ёки булоқ номи. Жухфа – Миср, Шом ва магрибликлар ҳажга келганда эҳром бөглайдиган жойларнинг номи. Жухфада Расулуллоҳ (с.а.в.) даъватларининг ривожига қарши кишилар бўлган бўлса керак. Шунинг учун: “Мадина безгагини жухфаликларга юбор”, деб дуо қилдилар (т.).

536. Ибн Аббос (р.а.) ривоят қилдилар: «Расулуллоҳ (с.а.в.) хасталниб қолган бир аъробийни зиёрат қилиб, шундай дедилар: «Сенинг учун хавфли бир нарса йўқ. Иншоаллоҳ, бу хасталигинг туфайли гуноҳларинг ювилиб кетсин», «Аксинча, менинг иситмам зўр. Бунга чидашим қийин», деди аъробий. «Ўйлаб гапир!» – дедилар Расулуллоҳ (с.а.в.), бу билан агар бу хасталикни сабр ва бардош билан қаршиламасанг, гуноҳларинг тўкилмагай, демоқчи бўлдилар.

537. Нофиль (р.а.)дан ривоят қилинди: “Абдуллоҳ ибн Умар (р.а.) касал кўргани боргандарида бемордан доимо: “Аҳволинг қалай?” – деб сўрар эдилар ва қайтгандарида: “Аллоҳ дардингни енгиллатсин”, деб дуо қилар ва шундан ортиқча сўз айтмас эдилар”.

241-боб. Бетобнинг жавоби

538-ҳадис. Исҳоқ ибн Саид ибн Амр ибн Саид оталиридан ривоят қилдилар: “Юсуф ибн Ҳажжож урушда жароҳатланган Абдуллоҳ ибн Умар (р.а.)ни кўргани кирди ва: “Қалайсан?” — деб сўради. У: “Дуруст”, деб жавоб қилди. Сўнг Ҳажжож: “Сенга ким мусибат етказди?” — деб сўраган эди. Абдуллоҳ (р.а.): “Курол тақиши ҳалол эмас кунда уни тақишига амр қилган шахс”, деб жавоб қилди (Бу Ҳажжожнинг ўзи эди)”.

242-боб. Фосиқ зиёрат қилинадими?

539. Абдуллоҳ ибн Амр ибн Ос (р.а.): “Маст қила-диган ичимликлар ичувчи кишилар бетоб бўлиб қолганда уларни бориб кўрманглар”, дедилар.

243. Бетоб эркакни аёллар кўриши ҳақида

540. Ҳорис ибн Убайдуллоҳ Ансорий айтдилар: “Мен Умму Дардони кўрдим. У зотнинг мингандарни устида парда йўқ эди. У зот анзорлардан масжидга қатнаб турадиган бир бетоб кишини зиёрат қилишга бораётган эдилар”.

244-боб. Беморни кўргани боргандада унинг аёлига қарамаслик ҳақида

541. Абдуллоҳ ибн Аби Ҳузайл — Абу Муфира (р.а.) айтди: “Абдуллоҳ ибн Масъуд бир неча кишилар билан бир bemорни кўргани кирдилар. Бемор уйида бир хотин бўлиб, кирган кишилардан бири унга тикилиб қарайверди. Шунда Абдуллоҳ: “Бу аёлга қараб гуноҳкор бўлганингдан кўзинг тешилгани яхшироқ эди”, дедилар”.

245-боб. Кўзи оғриганда бориб кўриш ҳақида

542. Зайд ибн Арқам (р.а.) айтдилар: “Менинг кўзим оғриган вақтда Расулуллоҳ (с.а.в.) кўргани келдилар-да: “Эй, Зайд! Агар кўзинг шу ҳолатича қолаверса нима қиласдинг?” — деб сўрадилар. Мен: “Шунда сабр қилган ва Аллоҳ таолодан савоб умид қилган бўлардим”, дедим. Расулуллоҳ (с.а.в.): “Кўзинг шу ҳолатида қолиб, сен унга сабр қилсанг ва Аллоҳ таолодан савоб умид қилсанг, сенга бериладиган савоб жаннат бўлади”, дедилар”.

543. Қосим ибн Мұхаммаддан ривоят қилинди: “Мұхаммад деган кишининг суҳбатдошларидан бирининг кўзидан нур кетди. Кишилар уни кўргани боришганда, у: “Бу икки кўзим Набий мұхтарам (с.а.в.)га қарашим учун менга керак эди. Аммо Расулуллоҳ (с.а.в.) бу дунёдан кетдилар. Энди менга шу икки кўзининг нури ўз жойига келиши учун Таббола кийикларидан битта кийик беришга рози бўласанми, дейилса, мен рози бўлмас эдим”, - деди”.

Таббола – Ямандаги бир шаҳар номи. Ёкут Ҳамавий “Мұъжам ал-бутдон” (“Мамлакатлар тўплами”) номли асаридан бу Тұхомалаги Таббола бўлмаса керак, дейди. Яъни Табболанинг арзимас бир дона кийиги мен учун икки кўзимдан қийматлироқ бўлади ёки энди кўэсиз ҳаёт кечираверсам ҳам бўлади, демоқчи бўлса керак (т.).

544. Анас ибн Молик (р.а.)дан ривоят қилинди, у киши айтдилар: “Мен Расулуллоҳ (с.а.в.)дан: “Аллоҳу азза ва жалла бир бандани ўзига севимли иккита аъзоси (яъни икки кўзи) билан мубтало қилсан, кейин у шунга сабр қилса, бадалига жаннатни бераман”, деган ҳадисларини эшийтдим”.

545. Абу Умома (р.а.) Расулуллоҳ (с.а.в.)дан ривоят қилдилар: “Расулуллоҳ (с.а.в.) айтдилар: “Аллоҳ таоло: “Эй, Одам фарзанди! Мен сенинг иккита нозик

аъзойингни (кўзингни) олсам ва шу мусибатга дучор бўлганингга сабр этсанг ва шунга мендан савоб умид қилсанг, сенга жаннатдан бўлак савоб беришга мен рози бўлмайман”, дейди”.

246-боб. Беморнинг қайси тарафида ўтироқ керак?

546. Абдуллоҳ ибн Аббос (р.а.)дан ривоят қилинди, у киши айтдилар: “Расулуллоҳ (с.а.в.) бир bemорни кўргани борсалар унинг боши томонида ўтирадилар. Сўнгра етти мартаба “Улуғ аршнинг эгаси бўлган азamatли Аллоҳ таолодан сенга шифо бермоғини сўрайман”, деб дуо қиласр эдилар. Агар қазо куни етмаган бўлса, у bemор дардидан шифоланиб кетарди”.

547. Рабиъ ибн Абдуллоҳ айтди: Мен Ҳасан Басрий билан Кутода ибн Даъоманинг дардини сўрагани бордик. Шунда Ҳасан Басрий Кутоданинг боши томонида ўтириб, ундан аҳволини сўрадилар, кейин: “Эй, Аллоҳ! Бу кишининг дилига ва дардига шифо бергин!” — деб дуо қилдилар.

247-боб. Эркак уйида нима иш қиласди?

548. Асвад ибн Язддан ривоят қилинди, у киши айтдилар: “Мен ҳз. Ойиша (р.а.)дан: “Расулуллоҳ (с.а.в.) аҳллари уйларида нима иш билан шуғулланар эдилар?” — деб сўрадим. Ҳз. Ойиша (р.а.): “Расулуллоҳ (с.а.в.) ўз аёлларининг ҳамма хизматига қарашардилар ва намоз вақти бўлганда масжидга чиқиб кетардилар”, дедилар”.

Ҳирвадан ривоят қилинган 549-ҳадис, Ҳишом отасидан қилинган 550-ҳадис, Амра ривоят қилинган 551-ҳадисларнинг барчаси Ойиша онамиздан нақл қилинган бўлиб, 548-ҳадисининг мазмуни кабидир.

248-боб. Бирөвни яхши кўрса, ўзига билдирисин

552. Миқдом ибн Маъди Кариб айтдилар: “Расуллурроҳ (с.а.в.): “Сизлардан қайси бирингиз биродарини яхши кўрса, яхши кўрганлигини унга маълум қилсин”, дедилар”.

Қарс икки қўлдан чиқали, деганилариdek, муҳаббат ҳам икки томондан бўлса, давомлидир. Яъни бирон киши унинг салоҳияти, яхши йўлда бораётганлиги каби ҳоллари учун яхши кўрса, унинг кўнглини кўтариш ва шу ишларини тараққий эттиришга тарғиб қилиш учун муҳаббат кўйганини ўша одамиянинг ўзига билдириши керак (т.).

553. Мужоҳид ибн Жубайр (р.а.)дан ривоят қилинди, киши айтдилар: “Расуллурроҳ (с.а.в.)нинг саҳобийларидан бўлган бир киши мени учратиб, орқа томонимдан келиб елкамдан ушладилар-да: “Мен сени албатта яхши кўраман”, дедилар. Мен у кишига: “Мени сизга яхши кўрсатган Аллоҳ таоло сизга ҳам ўз муҳаббатини кўйисин!” — дедим. Шунда у киши Расуллурроҳ (с.а.в.)нинг: “Бир одам бирөвни яхши кўрса, яхши кўрганлигини унинг ўзига билдирисин”, деган ҳадислари бўлмагандан, сени яхши кўрганлигимни ўзингга

¹ Араб адабиётида «авро» сўзи турли маъноларда ишлатилади; масалан, айбли деган маънода ишлатилса, демак, матнда эслатилган қизнинг бирон жисмоний нуқсони бор экан; агар ахлоқ маъносида ишлатилган бўлса, ё у шаддод, шаллақи ёхуд рўзгор ишларига ярамайдиган, кўча-кўйда юрадиган бўлиб чиқади. Аммо бу ўринда таржимон матндан келиб чиқсан ҳолда «ака-укаси йўқ», деган маънони ишлатишга журъат қылган; ҳақиқатда ҳам матнга кўра у қиз бўлса, боз устига унга уйланишга йигитни тарғиб қилаётган бўлса, ахлоқсиз деган маънони ишлатиш мантиқдан ташқари бўлур эди; таржимон бу ўринда мантиқдан келиб чиқсанлиги аён. Умуман, Шамсуддинхон Бобохонов араб тилининг билимдони сифатида таржимага тўғри ёндошган.

Туркча нашрда Мужоҳид айтган ўша саҳобий унга уйланиш учун бир жорияни таклиф этиб, «жориянинг бир кўзи кўр», деб айтади.

айтмаган бўлардим, дедилар. Кей-ин у киши менга уйланишни таклиф қила бошладилар. “Бизда бир қиз бор, лекин унинг ака-укаси йўқ”, дедилар”.

“Авро” сўзи лугатда “ака-укаси йўқ” маъносида ҳам, “айбли, ахлоқи ёмон хотин” маъносида ҳам изоҳланган¹ (т.).

554. Анас ибн Молик (р.а.) айтадилар: “Расулуллоҳ (с.а.в.): “Икки киши бир-бирини яхши кўрса, уларнинг афзали шу биродарига муҳаббати қаттиқроқ бўлганидир”, дедилар”.

249-боб. Киши бирорни яхши кўрса, уни суриштириб юрмасин

555. Муоз ибн Жабалдан ривоят қилинди, у киши: “Бир биродарингни яхши кўрсанг, у билан жанжаллашма, ҳар иккала томонга ёмонликни қўзғатадиган ҳаракатни ҳам қилма ва унинг ҳақида суриштирма, чунки суриштирган кишинг унинг душмани бўлса, йўқ нарсаларни гапириб ораларингизни бузиб қўяди”, дедилар.

556. Абдуллоҳ ибн Амрдан ривоят қилинди, у киши айтдилар: “Расулуллоҳ (с.а.в.): “Аллоҳ таоло йўлида бўлган бир биродарини Аллоҳ учун яхши кўрса ва унинг ўзига “Мен сени Аллоҳ учун яхши кўраман”, деган бўлса ва иккаласи ҳам жаннатга киришга муваффақ бўлса, Аллоҳ йўлида бўлгани учунгина яхши кўрганинг даражаси иккинчисининг даражасига нисбатан юқорироқ бўлади”, дедилар”.

250-боб. Ақл қалбда бўлади

557. Айёд ибн Халифадан ривоят қилинди, у киши ҳз. Али (қ.в.)дан: “Ақл — юракда, раҳмдиллик — жигарда, меҳр-шафқат — талоқ (қора жигар)да ва нафас олиш-чиқариш эса, ўпкада жойлашгандир”, деган гапларини эшитдилар.

251-боб. Такаббурлик ҳақида

558. Абдуллоҳ ибн Амр айтдилар: “Бизлар Расулуллоҳ (с.а.в.) ҳузурларида ўтирган эдик. Шу пайтда саҳрода яшайдиганлардан ипакли кийим кийган бир киши келиб, Расулуллоҳ (с.а.в.) ҳузурларида тик турган ҳолда бизларга қараб: “Сизларнинг биродарингиз (яъни Мұхаммад (а.с.) от устида юришни яхши биладиган, ақлли ва тажрибакор кишиларнинг даражасини пастга туширди (иккинчи ривоятда: туширмоқчи) ва ҳар бир подачининг обрўсини кўтармоқчи бўлди”, деди. Шунда Расулуллоҳ (с.а.в.) унинг кийимларидан ушлаб туриб: “Устингда ақсиз бир кишининг кийимини кўраётубман”, дедилар-да: “Аллоҳ таолонинг пайғамбари ҳз. Нуҳ (а.с.) ўлиш вақтларида ўғлиларига хитоб қилиб: “Мен сенга васият қиласман, икки нарсага буюриб, икки нарсадан қайтараман. Биринчи — “Ло илоҳа иллаллоҳ” калимасини айтиб юришингга буюраман, чунки бутун етти қават осмон ва етти қават ерларни торозининг бир палласига ва “Ло илоҳа иллаллоҳ” калимасини иккинчи палласига қўйилса, бу калима қўйилган палла албатта оғир келади. Агар етти қават осмон ва етти қават ерлар ҳаммаси зич бир ҳалқа бўлса, “Ло илоҳа иллаллоҳ” калимаси уларнинг ҳаммасини майда-майда қилиб юборади. Иккинчидан, “Субҳоналлоҳу ва биҳамдиҳи” калимасини айтиб юришингга буюраман, чунки бу калима ҳамма маҳлуқотнинг айтадиган вирдидир ва шу калимани айтишлари туфайли Аллоҳ таоло ҳаммаларининг ризқини етказади”, де-дилар. Яна ҳз. Нуҳ (а.с.): “Сени икки нарсадан, яъни Аллоҳ таолога ширк келтиришдан ва кибрланишдан қайтараман”, дедилар. Шунда мен айтдим: “Ё Расулаллоҳ! Бу ширк келтириш нималигини биз билганимиз, аммо кибр

нимадир? Бир кишида ички-ташқи кийими бўлиб, уларни кийиб юрса, кибр бўладими?” — деб сўраганда, Расууллоҳ (с.а.в.): “Йўқ”, дедилар. “Бўлмаса бир кишида чиройли тасмалик бир жуфт ковуши бўлиб, уни фирчиллатиб кийиб юрса, кибр бўладими?” Расууллоҳ (с.а.в.): “Йўқ”, дедилар. “От, хачир, тева каби улови бўлиб, уни миниб юрса кибр бўладими?” Расууллоҳ (с.а.в.) яна: “Йўқ”, дедилар. “Бир кишининг яхши суҳбатдош дўстлари бўлиб, улар билан суҳбатлашиб ўтиrsa, бу кибр бўладими?” Расууллоҳ (с.а.в.): “Йўқ, буларнинг ҳеч бири кибрга қўшилмайди”, дедилар. “Ё Расуаллоҳ! Энди бўлмаса кибр нимадан иборатдир?” Расууллоҳ (с.а.в.): “Ҳақиқатни, тўғри сўзни тан олмаслик ва бошқа кишиларни ўзидан паст ҳисоблашлик кибр бўлади”, дедилар”.

559-ҳадис юқоридаги 558-ҳадиснинг айнан тақорори.

560. Абдуллоҳ ибн Умар (р.а.) Расули акрам (с.а.в.) дан ривоят қилдилар: “Расууллоҳ (с.а.в.): “Ким ўзини бошқалардан катта деб ҳисобласа ёки юриш-туришларида бошқаларни писанд қилмай кибрланиб юрса, қиёмат куни Аллоҳу азза ва жалла ҳузурига боргандা Аллоҳ таоло унга газаб назари билан қарайди”, дедилар”.

561. Абу Ҳурайра (р.а.) айтдилар: “Расууллоҳ (с.а.в.): “Ким ўз хизматкори билан таом еса, кўча ва бозоргоҳларда эшак миниб юрса ва қўй-эчкиларни боғлаб, уларнинг сутини соғаверса, бу кишида кибрлик қолмаган бўлади”, дедилар”.

562. Кийимфуруш Солиҳ ўз бувисидан ривоят қилди, у аёл айтди: “Ҳз. Али бозордан бир дирҳамга хурмо сотиб олиб, уни ўзлари устларига ташлаб юрадиган чодирларига ўраб кўтардилар. Шунда мен: “Эй, амир ал-мўминин! Бу юкингизни мен кўтариб борай”, деганимда, ҳз. Али: “Йўқ, аёлманд киши ўзи кўтариши керак”, дедилар”.

563. Абу Саид Худрий ва Абу Ҳурайрадан ривоят қилинди. Буларга Расулуллоҳ (с.а.в.) айтдилар: “Аллоҳ таодо иззат, құдрат — менинг пастки кийимим ва катталик эса, елкамга ташлаб юрадиган ридоимдир. Мана шу икки либосни кийишга ким мен билан шерик бўлмоқчи бўлса, мен уни азобга соламан, деди”.

Туркча нашрда бу ҳадис мазмуни «Улуглик ва буюклик Менинг сифатларимдир», дейилган.

564. Ҳайсам ибн Молик Тоий айтдилар: “Мен Нұймон ибн Баширдан минбар устида туриб: “Шайтоннинг ов қиласиган тўр ва тузоқлари бор. Унинг тўр ва тузоқлари — киши Аллоҳ таолонинг берган неъматлари учун шукр қилиш ўрнига туғёнга кетиши, йўлдан озиши ва Аллоҳнинг берган мол-мулкларини ўзим топдим, деб фахрланиши ва Аллоҳнинг бандаларидан ўзини юқори ҳисоблаши ва нафснинг хоҳишига берилиб, Аллоҳ таолонинг йўлидан бошқа йўлларга кириб кетишидир”, деган сўзларини эшитдим”.

565. Абу Ҳурайра (р.а.)дан ривоят қилинди, у киши айтдилар: “Расули амин (с.а.в.): “Жаннат билан дўзах даъволашиши. Дўзах: “Менга золимлар, ўзларини катта оловчи мутакаббирлар киради”, деди. Жаннат эса: “Менга заиф ва ожизлар, фақир бўлган кишилар киради”, деди. Шунда Аллоҳ раббил оламийн жаннатга хитоб қилиб: “Эй, жаннат! Сен менинг раҳматимсан, хоҳлаган бандаларимга марҳамат қилиб, сен билан бирга қиласман”, деди. Дўзахга ҳам хитоб қилиб: “Эй, дўзах! Сен менинг азобимсан, истаган кишиларимни сен билан азоблайман ва иккалангизни ҳам лойиқ кишилар билан тўлдирман”, деди”.

566. Абу Салама ибн Абдурраҳмон айтдилар: “Расули акрам (с.а.в.)нинг саҳобийлари ибодатларни азтаҳидил, жидду жаҳд билан адo қиласидилар. Улар мажлис-

ларида баъзан шеърлар ўқишар ва жоҳилияят замонидаги ишларини эслашар эдилар. Аммо кимки Аллоҳ таолонинг амрини нотўғри қилишга таклиф қилса, жаҳллари чиқиб кўзларининг косаси айланиб кетарди”.

567. Абу Хурайра (р.а.)дан ривоят қилинди, у киши айтдилар: “Бир чиройли ва хусндор қиши Набий муҳтарам (с.а.в.) хузурларига келди. У киши: “Мен хусн-жамолни яхши кўраман ва Аллоҳ таоло хоҳишимга мувофиқ менга берган чиройини ўзингиз кўриб турибсиз. Биронта одам мана шу оёғимдаги ковушимнинг итича ҳам хуснда мендан устун бўлишини истамайман. Энди шу одат кибр ҳисобланадими?” — деди. Шунда Расулуллоҳ (с.а.в.): “Йўқ, бу кибр эмас, ҳақ сўзни тан олмайдиган ва одамларни таҳқирлаб, ўзини улардан устун ҳисобловчи бундай кишини мутакаббир деб айтилади”, дедилар”.

568. Амр ибн Шуъайб ўз боболаридан, у киши Ра сули амин (с.а.в.)дан ривоят қилдилар: “Расулуллоҳ (с.а.в.): “Мугакаббир кишилар қиёмат куни суратлари одамлар шаклида бўлса ҳам, хорликдан кишиларни оёғи остида эзилиб майда чумоли ҳажмида бўлиб маҳшаргоҳга борадилар. Мазаллат ва хорлик бутун вужудларини ўраб олган ҳолда дўзахдаги бўлис деб аталадиган қамоқхонага судраб олиб борилади. Устларида ловиллаб олов ёниб туради. Ташналиқдан нолиган вақтларида дўзахдагиларнинг баданидан оққан қон-йиринглар, ифлос нарсалардан ичирилади”, дедилар”.

252-боб. Зулм қилган кишидан ўч олиш ва голиб келиш ҳақида

569. Ҳз. Ойиша (р.а.)дан ривоят қилинди. Расулуллоҳ (с.а.в.) бу зотга: “Бор, сени маломат қилган кун-

дошларингдан ўчингни ол!” — деб ўчларини олишга рухсат берган эдилар¹.

570. Ҳз. Ойиша (р.а.) айтдилар: “Расулуллоҳ (с.а.в.) нинг аёллари (кундошларим) Расулуллоҳ (с.а.в.)нинг қизлари ҳз. Фотимаи Заҳрони ўзлари томонидан вакил қилиб, у зот ҳузурларига юбордилар. Фотима (р.а.) келиб Расулуллоҳ (с.а.в.) ҳузурларига кириш учун рухсат сўрадилар. Шу пайтда Расулуллоҳ (с.а.в.) менинг лунгим, пастки кийим ва чодиримга ўралиб, мен билан бирга ўтирган эдилар. Расулуллоҳ (с.а.в.)нинг рухсатларидан кейин Фотима кириб: “Хотинларингиз фақат Ойишани демай, балки барча аёлларингизга ҳам бир хилда қарамоғингизни сўраб мени юбориши”, дедилар. Ҳз. Фотимага жавобан Расулуллоҳ (с.а.в.): “Эй, қизчам! Мен севган кишини сен ҳам севасанми?”— деб сўрадилар. Ҳз. Фотима: “Сиз севган кишини мен албатта севаман”, деган эдилар, Расулуллоҳ (с.а.в.): “Ундай бўлса сен бунга (Ойишага) муҳаббат қўйгин”, дедилар². Шу билан ҳз. Фотима Расулуллоҳ (с.а.в.) ҳузурларидан чиқиб аёллар олдига бордилар ва воқеани баён қилганларида, улар: “Сиз бизнинг кўнглимиздаги мақ-

¹ Мазкур ҳадисга боғлиқ воқеа шундай бўлган эди: Расулуллоҳ (с.а.в.) ҳз. Ойиша (р.а.)нинг хоналарида бўлган бир куни ул зотнинг бошқа завжалари ҳз. Зайнаб (р.а.) изн сўрамай аччиқланган ҳолда кириб келиб, Расулуллоҳ (с.а.в.)га аччиқ-тизиқ гапира бошлади. Кейин эса, Ойишага ҳужум қилди. Расулуллоҳ (с.а.в.) унга қарши бирон нарса деб оғиз очмадилар. Ҳз. Ойиша (р.а.)га жавоб айтиш учун рухсат берган маънода: «Зайнаб олдингда турибди, ўчингни олавер», дедилар. Бу ҳадисга боғлиқ воқеа тўла тафсири билан 570-ҳадисда келади.

² Бу ўриндаги ота севган одамни севиш ҳақидаги фикр шу китобдаги 20, 21 ва 22-боблардаги қатор ҳадислар билан мустаҳкамланади (м.м.).

садни Расулуллоҳ (с.а.в.)га аникроқ тушунтира олмабсиз, яна қайтиб боринг!” — дейищди. Ҳз. Фотима: “Мен Аллоҳ номи билан онт ичиб айтаманки, бундан кейин Ойиша тўғриларида Расулуллоҳ (с.а.в.)га асло гапирмайман”, дедилар. Шундан кейин улар-ҳз. Зайнаб бинт Жаҳш (р.а.)ни юбордилар. Зайнаб ҳам Расулуллоҳ (с.а.в.)нинг рухсатлари билан ҳузури олийларига кириб, аёлларининг илтимосларини билдирилар, мени ёмонлаб койидилар ва маззамат қилдилар. Шунда Зайнабга жавоб қайтаришим учун менга ижозат берсалар, деган умид билан Расулуллоҳ (с.а.в.) га қарайвердим. Охири у кишидан ўч олишимга Расулуллоҳ қарши эмасликларини билиб олганимдан кейин шу қадар қаттиқ таъна қилдимки, ҳатто сўзлатмай кўйдим ва ғалаба қозондим. Шунда Расулуллоҳ (с.а.в.) табассум қилиб: “Ҳа, бу Ойиша, албатта, Абу Бакр Сиддиқнинг қизлари-да”, деб кўйдилар”.

Чунки Зайнаб онамиз соҳибжамол ва Расули акрам (с.а.в.) наздиларида хурматли бўлиб, онамиз ҳз. Ойиша (р.а.) билан Расулуллоҳ (с.а.в.)га мақбул бўлишда доим мусобақа қилишиадиган аёллар эдилар.

Яъни Ойиша (р.а.) оталариdek ўткир фикрли, зийрак ва саволга мулоҳимлик билан дарҳол жавоб қайтара оладиган аёл деб мақтаган бўлдилар (т.).

253-боб. Қаҳатчилик ва очлик йилида кишиларнинг бир-бирларига ёрдамлашишлари ҳақида

571. Абу Ҳурайра (р.а.)дан ривоят қилинди, у киши: “Охирги замонда очарчилик бўлади. Шундай вақт кимга тўғри келса, оч кишиларга бошқаларни тенг қилмасин (яъни: буларга кўпроқ хайри эҳсон қилсин)”, дедилар.

572. Абу Ҳурайра (р.а.)дан ривоят қилинди, у киши айтдилар: “Ансорлар Расулуллоҳ (с.а.в.)га: “Хурмо

даражтларимизни бизлар билан муҳожир биродарларимиз-га тақсим қилиб беринг!” — деб илтимос қилишганда, Расулуллоҳ (с.а.в.): “Йўқ”, дедилар. Кейин улар муҳожирларга қараб: “Бўлмаса хурмога қараш меҳнатидан бизларни қутқазасизлар ва меваларига сизларни ше-рик қиласиз”, дедилар. Шунда муҳожирлар: “Бу фикр-ларингизни қабул қилиб, шунга мувофиқ амал қиласиз”, дедилар”.

Расули акрам (с.а.в.) ансорларнинг бу таклифини яқинда бўла-жак футуҳотлардан умид қилиб ва ўзлари қийналиб қолишларини ҳисобга олиб қабул қиласидилар (т.).

573. Абдуллоҳ ибн Умар (р.а.) айтдилар: “Ҳз. Умар ибн Хаттоб қаттиқ очарчилик ва оғир мусибатли бўлган рамода йили экин экиладиган ва хурмо дарахтлари ўтқазилган ҳамма қишлоқларда яшайдиган арабларга тева, буғдой ва зайдун мойларидан ёрдам қилишда саъй-ҳаракат қиласидилар. Бу очарчиликдан ҳамма қишлоқларда қурғоқчилик пайдо бўлиб, аҳлларини оғир машаққатга солиб қўйди. Шунда ҳз. Умар тик туриб: “Эй, Аллоҳ! Бу халқлар ризқини тоғлар бошидан етказгин!” — деб дуо қиласидилар. Аллоҳ раббили оламийн бу зотнинг дуоларини ва мусулмонларнинг “омин” деган тилакларини қабул қилиб, ёмғир ёғдирди. Шунда ҳз. Умар Аллоҳ таоло-га ҳамд этиб: “Аллоҳ таоло шу мусибатни кўтармагандан, уйларида кенгчилик бўлган мусулмонлар хонадонидан биронтасини ҳам қўймай, уларга ўзларининг ададича фақирлардан албатта киритган бўлардим, токи бир кишига кифоя қиласиган таомдан икки киши тановул қилиб, ҳалокатга учрамасди”, дедилар”.

Ҳижратнинг ўн саккизинчи йили (18/639)да қурғоқчилик бўлиб, шамол тупроқни кулдек совурган, ҳатто ёввойи ҳайвонлар одамлар

атрофига келиб, паноҳ топған эдилар. Шунда ҳз. Умар Расууллоҳ (с.а.в.)нинг амакилари ҳз. Аббос (р.а.) билан чиқиб, Аллоҳ таолодан ёмғир талаб қилдилар ва токи одамлар ўзларини ўнглаб олмагунларича мен ҳеч нарса емайман ва ичмайман, деб қасам ичдилар. Мана шу йилни ом арромада (“кул ёққан йил”) деб аталади (т.).

574. Салама ибн Аквас (р.а.) айтдилар: “Расули акрам (с.а.в.): “Курбонлик қилганингиздан уч кун ўтгач уйингизда шу қурбонлик гўштидан бирор нарса қолмасин”, дедилар. Кейинги йили саҳобийлар: “Ё Расууллоҳ! Бу йил ҳам ўтган йилдагидек қиласизми?” — деб сўрашганда, Расууллоҳ (с.а.в.): “(Курбонлик гўштларингиздан) ўзларингиз енглар ва келажак кунларингиз учун сақлаб ҳам қўйсаларингиз бўлади. Чунки ўтган йили кишилар қийинчиликда бўлғанлари учун мен уларга ёрдам қилмоқларингизни ирова қилиб, юқоридаги буйруқни берган эдим”, дедилар”.

«Курбонлик гўштидан бирон нарса қолмасин» — яъни фақиру мискинларга тарқатиб юборилсин (т.).

254-боб. Тажрибалар ҳақида

575. Урва ибн Зубайдан ривоят қилинди, у киши айтдилар: “Мен ҳз. Муовия олдиларида ўтирган эдим. Шунда у киши ўзларича ниманидир гапирдилар-да, кейин кўзларини очиб: “Тажриба бўлмаса кишида ҳалимлик ва ақдлилик мутлақо бўлмайди”, дедилар ва шу сўзларини уч мартаба такрорладилар”.

576. Абу Саид Худрий (р.а.) айтдилар: “Киши қоқилмай, тоймай туриб ақлли, хулқли бўла олмайди ва ҳар бир яхши-ёмонни бошидан кечирмай туриб ҳаким, олим бўла олмайди”.

577-ҳадис 576-ҳадиснинг айнан тақрори.

¹ Кейинги йил — ҳижрий 631, милодий 10 (м.м.)

255-боб. Аллоҳ учун таомлантирумак

578. Ҳз. Али (к.в.)дан ривоят қилинди, бу зот айтдилар: “Бир соъ ёки соъ таомни Аллоҳ учун дўст тутган биродарларимдан бир нечасини йигиб келиб, шуларга едирганим мен учун бозорларингизга бориб бир кул озод қилганимдан кўра яхшироқ”.

256-боб. Жоҳилияят замонида тузилган иттифоқ

579-ҳадис. Абдурраҳмон ибн Авғ (р.а.) айтдилар: “Мен амакиларим билан хушбўй ишлатганлар муоҳадасида ҳозир бўлган эдим. Ўша муоҳадани бузиш учун менга қизил тевалар берилса бас, мен уни бузишни хоҳдамайман”.

Яъни фыл воқеасидан бироз вақт илгари Курайш қабиласидан келиб чиқсан тўққизта кичик қабилалар бир жойга тўпланиб, асли маккалик ёки бошқа жойдан келиб Маккада туриб қолган бир кишинга бирор зулм қилса, ундан ўч олмай қўймасликка иттифоқ тузишди. Шунда Абдул Мугалибнинг қизи Умму Ҳаким уларга бир идишда хушбўй нарса юборди. Улар шу идишга қўлларини тиқиб туриб, шу муоҳадани бузмасликка Катъатуллоҳ билан қасам ичишли. Мана шу муоҳадани “Хилф ал-мутайибин” (“Хушбўй идишга қўл тиққанлар иттифоқи”) деб аталди (т.).

257-боб. Ака-ука тутинтириш ҳақида

580. Анас ибн Молик (р.а.)дан ривоят қилинди, у киши айтдилар: “Расул акрам (с.а.в.) Абдуллоҳ ибн Масъуд билан Зубайр ибн Авом (р.а.)ни ака-ука тутинтирдилар”.

581. Яна Анас ибн Молик (р.а.) айтдилар: “Расуллурроҳ (с.а.в.) менинг Мадинаи мунавварадаги ҳовлимда Курайш (маккаликлар) билан ансор (мадиналиклар) ўрталарида иттифоқ туздирдилар”.

258-боб. Ислом динида иттифоқ тузини ҳақида

582. Амр ибн Шуъайб боболаридан ривоят қилдилар: “Маккан мұкаррама фатх қилингандың ини Расуллұлоқ вәз құлмоқ учун Хонаи Кағбанинг зинапояларида ўтириб, Аллоҳ таология ҳамду санолар айтдилар да, кейин: “Жоҳилият замонида кимнинг шартномаси бўлган бўлса, Ислом уни ўзгартирмай, балки мустаҳкамлади. Маккан мұкаррама фатх қилинди, энди Маккадан бошқа ерга ҳижрат қилишнинг ҳожати йўқ”, дедилар”.

Яъни бу шартнома Ислом қонунига (силан раҳм қилиш, мазлумларга ёрдам бериш кабиларга) мувофиқ келса, Ислом дини уни ўз ҳолича қолдиради, ўзгартирмайди. Аммо унга мувофиқ бўлмаса, уни бекор қиласди.

Макка фатх қилинганидан аввал унда мушриклар кўп бўлиб, Ислом динига кирган кишилар учун уч хил ҳукм бор эди: 1. Маккадан чиқиб кетишга қодир киши у ерда тураверса-ю, динини ошкора қилишга ва Аллоҳ таолонинг фармонларини бемалол ижро қилишга имконияти бўлмаса, Маккадан чиқиб кетмоғи вожиб эди. 2. Ўзи ҳижрат қилишга қодир ва шу билан бирга дин амалларини бемалол ижро қилишга ҳам имконияти бор. Бундай одамларга ҳижрат құлмоқ мустаҳаб; яъни ҳижрат қиласа, савоби бор, агар құтмаган тақдирда ҳам гуноҳ бўлмайди. 3. Бир киши асирилик ёки бетоблик каби узрлари сабабли ҳижрат қилишга имконияти бўлмаса, имконият топгунча тураверади. Энди Макка мусулмонлар кўлига кириб, ширқдан тозаланди, демак, бу ердан ҳижрат қилишга ҳожат қолмайди, мусулмонлар бу ерда ҳам энди Ислом арконларини бажараверадилар (т.).

259-боб. Илк ёқсан ёмғир раҳматдир

583. Анас ибн Молик (р.а.) айтдилар: “Бизлар Набий мұхтарам (с.а.в.) билан бирга турган вақтимизда ёмғир ёғди. Шунда Расуллұлоқ (с.а.в.) муборак баданларидан кийимларини ечиб, унга ёмғир сувини тек-

киздилар. Биз: “Ё Расулаллоҳ! Нима учун бундай қилдингиз?” — деб сўраганимизда, Расуулллоҳ (с.а.в.): “Чунки бу ёмғир Аллоҳнинг раҳмати, у Аллоҳ азза ва жалла ҳузуридан янги келди. Ундан тақаббурланиш учун мен шундай қилдим”, дедилар”.

260-боб. Қўй, эчқилар баракали нарсалардир

584. Ҳумайд ибн Молик ибн Ҳайсам айтдилар: “Мен Абу Ҳурайра билан Ақиқдаги ерларида ўтирган эдим. Мадина аҳлларидан бир қанча кишилар уловларга мениниб келиб тушишди. Шунда менга Абу Ҳурайра: “Онамга бориб ўғлингиз сизга салом айтди ва бизларга бирор таом юборсинлар, деб илтимос қилди, деб айтгин!” — дедилар. Оналари арпа унидан ёпган учта кулча, озгина зайдун мойи ва тузларни бир идишга солиб, менинг бошимга қўйди. Уларни олиб келиб олдиларига қўйганимда, Абу Ҳурайра: “Аллоҳу акбар, Аллоҳ таолога ҳамдлар бўлсинки, бизни нон билан ҳам тўйдирди. Бундан илгари бизнинг таомимиз фақат хурмо билан сувдангина иборат бўларди”, дедилар. Аммо у келган кишилар бу таомдан сира емай туриб кетишди. Кейин Абу Ҳурайра менга: “Эй, биродар! Қўйларингга яхши қара, уларнинг ётадиган жойларини покиза, тоза тут, тумшуқларини тозалаб тур, ёки устларидаги чанг, губорларни артиб юр, ётадиган жойлари атрофида намоз ўқийвер, чунки қўйлар жаннат ҳайвонларидандир. Мен жоним ўз ихтиёрида бўлган зот номи билан қасам ичиб айтаман, бир вақтлар келадики, унда бир тўда қўй ўз эгасига Марвон ибн Ҳакамнинг ҳовлисидан ҳам яхшироқ бўлиб туюлади”, дедилар”.

585. Ҳз. Али (к.в.)дан ривоят қилинди, у киши айтдилар: “Расули акрам (с.а.в.): “Қайси бир хонадонда

бир бош күй бўлса бир барака, икки бош бўлса, икки барака ва уч бош бўлса, кўп баракотлар ҳосил бўлади”, деган эдилар”.

261-боб. Ҳайвонлар эгаси учун қувватдир

586. Абу Ҳурайра (р.а.)дан ривоят қилинди, у киши айтдилар: “Расули акрам (с.а.в.): “Куфрнинг боши кун чиқар томонда, фахрланиш ва манманлик шаҳардан ташқарида яшайдиган юзлаб, минглаб от ва тевалари бўлган кишиларда бўлади, виқор ва тавозеълик эса кўй эгаларида бўлади”, дедилар”.

Куфрнинг боши Шарқ томонда деганилари, валлоҳи аълам, Шарқ Арабистонга нисбатан Форс мамлакати бўлиб, у ерда мажусийлик ривож топган даврга мувофиқ айтилган бўлса керак.

Кўп от ва тевалари бўлғанлар давлатмандлик билан гуурланиб, бошқаларни менсимайдилар. Аммо кўй эгаларига эса, кўйлардаги камтарлик, саховатлик хислатлари ўтар экан (т.).

587. Абдуллоҳ ибн Аббос (р.а.) айтдилар: “Мен итлар билан қўйлар ҳақида таажжубланаман. Қўйлардан қанча-қанчасини ҳар йили кишилар сўйиб ейди ва қанчаси Аллоҳ таоло йўлида ҳадя-эҳсон қилинади. Аммо бир ургочи ит қанча бола туғади-ю, лекин ҳисоблаб кўрилганда қўйлар сони итларга нисбатан жуда кўп бўлади, мен шунга таажжуб қиласман”.

588. Абу Суфъён Курайший айтдилар: “Ҳз. Умар ибн Хаттоб мендан: “Эй Абу Суфъён, сенга келадиган даромад қанча?” — деб сўрадилар. Мен: “Икки минг беш юз”, дедим. Шунда у киши: “Эй, Абу Суфъён! Курайшнинг йигитлари сизларга волий бўлиб қолишларидан аввал сен дехқончилик ва чорвалардан ўзингга мулк қилиб ол! Чунки улар наздида шундан бошқа йўл билан келадиган даромад мол ҳисобланмайди”, дедилар”.

589. Абда ибн Ҳази айтдилар: «Тева эгалари билан қўй эгалари бир-бирлари билан фахрланишди. Шунда Расулуллоҳ (с.а.в.): “Ҳз. Мусо (а.с.) қўй бокувчи бўлсалар ҳам пайғамбар бўлдилар, ҳз. Довуд ҳам подачи бўлишларига қарамай пайғамбар бўлдилар ва мен ҳам Ажёддаги аҳлларимнинг қўйларини боқиб юрадиган подачи бўлганман. Шунга қарамай Аллоҳ таоло мени пайғамбар қилди”, дедилар.

262-боб. Аъробийлашиш ҳақида

590. Абу Хурайра (р.а.) айтдилар: “Катта гуноҳлар еттитадир; шулардан тўрттаси қуйидагилар: уларнинг биринчиси Аллоҳ таолога ширк келтириш, сўнгра инсонни ноҳақ ўлдириш, эрга теккан афифа хотинларни зинокор деб тұхмат қилиш ва аъробийлашиш (саҳро, даشتى биёбонларга чиқиб кетиш)».

Ислом аввалида шундай хукм жорий бўлган. Аммо шаҳар ерларда бирор фитна бўлиб, шортий (қонун чиқарувчи) томонидан рухсат берилганда саҳрота чиқиб кетиш бундан мустасно (т.).

263-боб. Қишлоқларда истиқомат қилувчи киши ҳақида

591. Савбон (р.а.)дан ривоят қилинди: «Расулуллоҳ (с.а.в.) дедилар: «Эй, Савбон! Кимсасиз ва пастқам жойларда ўтирма. Чунки ундай ерларда ўтириш қабр ичидан ўтириш билан баробардир». Ровий Аҳмад ибн Осим: «Куфр кимсасиз жойлар кабидир», деб қўшимча қилдилар.

592-ҳадис ҳам Савбондан ривоят қилинган бўлиб. 591-ҳадиснинг айнан ўзидир.

264-боб. Оқар сув ёқасида ўтирмоқ ҳақида

593. Шурайҳ айтдилар: «Ҳз. Ойиша (р.а.)дан: «Расулуллоҳ (с.а.в.) чўлу саҳроларга чиқармидилар?» –

деб сўрадим. Ҳз, Ойиша (р.а.): «Албатта, ана шу оқар сувларнинг олдигача келар эдилар», деб жавоб бердилар».

594. Амр ибн Абдуллоҳ айтдилар: «Мұхаммад ибн Абдуллоҳ ибн Усайдни кўриб қолдим. Устига ихром ёпилган ҳайвонга миниб кетаётган экан. Ихром ҳайвоннинг елкасидан то оёғигача тушиб турар эди. Мен ундан: «Нега буни ҳайвон устига ёпдинг?» – деб сўрадим. «Отам Абдуллоҳнинг шундай нарса ёлганини кўрган эдим», деб жавоб берди.

265-боб. Сир сақламак ва гап ташимаслик ҳақида

595. Абдуллоҳ ибн Абдурраҳмон ибн Абдулқоридан ривоят қилинди, у киши: “Ҳз. Умар ибн Хаттоб (р.а.) ансорлардан бир киши билан ўтирган эдилар. Шу вақтда Абдурраҳмон ибн Абдулқори (отам) келиб, улар ёнида ўтирдилар. Шунда ҳз. Умар (р.а.): “Орамиздаги гапни одамларга бориб айтиб юрадиган кишини биз хоҳламаймиз”, дедилар. Абдурраҳмон ҳз. Умар (р.а.)нинг гапларига жавобан: “Мен ўзим шундай (яъни мендан кишиларнинг гапини сўрайдиган) кишилар билан ўтиришмайман”, деганларида, ҳз. Умар (р.а.): “Бу фикринг нотўри, улар билан ҳам ўтиришавер, лекин бизнинг гапимизни изҳор қилма (сирни сақла)”, дедилар, кейин ансорларга қараб: “Одамлар мендан кейин кимнинг халифа бўлишини мўлжал қилишаётуб-

Араб тилидаги «ихром», «эхром» ва «ихром» сўзларининг оарқини аниқлаб ўтишгга тўғри келади: «ихром» – буюк иншоот. «хром» – ҳажга отланганларнинг юпқа матодан тикилган оппоқ ийимлари. Ихром – эк жундан тўқилган мато бўлиб, уни уловнинг астига ҳам ёнганлар ҳамда кийим сифатида фойдаланганлар. Аслида «еми тоҷонлар» ва «умодикласнинг устки кийими бўлган (м.м.).

ди?” — деб сўрадилар. Ансорлар муҳожирлардан бир неча кишилар номини айтиб шулар халифа бўлади дейишаётиди дедилару, лекин ҳз. Али (к.в.)нинг исмлари булар ичида зикр қилинмади. Шунинг учун ҳз. Умар (р.а.): “Улар нима учун Абулҳасан (ҳз. Али (к.в.))ни тилга олишмади? Мен Аллоҳ номи билан қасамёд қиласманки, агар ҳз. Али уларга халифа бўлса, ҳаммаларини тўғри, ҳақ йўлда олиб боришга бошқа кишилардан кўра муносаброқ бўларди”, дедилар”.

266-боб. (Дунёвий) ишларда ошиқмаслик ҳақида

596. Ҳасан Басрий (р.ал.) айтдилар: “Бир киши вафот қилиб, ундан бир ўели билан битта қули қолди. Ўлиши вақтида қулини ўелига васий қилиб кетди. Бола катта бўлиб, қули уни уйлантирди ва хўжасининг топшириқларини тўғри ва батамом ижро қилиб борди. Кейин бола: “Мен илмга бораман, сафар учун керақли нарсаларни тўғрилаб беринг”, деб қулга буюрди. Қул йўл харажатлари, улови ва озуқларини тайёрлаб болани жўнатди. Бола бир олим кишига бориб, илм талаб қилиб келганини айтганда, у: “Хўп, лекин ҳозир эмас, қачон ўз юртингта жўнайдиган вақtingда менга келсанг, илм ўргатаман!” — деб вайда берди. Кейин бола йўлга чиқмоқчи бўлиб олим хузурига бориб унга берган вайдасини эслатди. Шунда олим: “Аллоҳ таолодан кўрқ, сабрли-чидамли бўл, қиласиган ишларингда ўшилма! Мана шу илм сенга кифоя”, деб болага оқ фотиҳа бериб жўнатди. Бу воқеани ҳикоя қилаётган Ҳасан: “Мана шу уч оғиз сўз ҳамма яхшиликни ўз ичига олганлир”, дейди. Бола домладан олган уч оғизгина илмни тақрорлаб, уйига қайтиб келди. Мингандан уловидан тушиб ҳовлисига кирса, хотини ухлаб ётибди ва ундан

четроқда бир эркак одам ҳам ухлаб ётганини күрди-да, бир хаёлга бориб қаттиқ ғазабланди. Бунга қандай чидаш мумкин, деб ўлдириш учун уловидаги қилични олиб келмоқчи бўлди. Лекин домла ўргатган уч сўз тилига келди-ю, ўзини тўхтатди. Яна ўша киши тепасига бориб туриб шайтон васвасаси билан аввалгидан ҳам баттарроқ жаҳли қўзгалди. Қилични олиб келиб уни ўлдирмоқчи бўлаётганда, у киши уйғониб қолди-ю, болани кўриши билан саломлашиб, уни қуchoқлаб ўпди ва: “Менинг хузуримдан кетганингдан сўнг нималарни билиб келдинг?” — деб сўради. Бола: “У ердан кўп нарсаларни ўрганиб келдим. Ўргангандан илмим шундок; сизни ўлдириш учун тепангизга уч маротаба бориб келдим, аммо охири у сизни ўлимдан сақлаб қолди”, дедида воқеани баён қилиб берди”.

267-боб. Ҳалимлик ҳақида

597. Ашаж Абулқайс (р.а.) айтдилар: “Расулуллоҳ (с.а.в.) менга: “Сизда Аллоҳ таоло яхши кўрадиган иккита ахлоқ бор экан”, дедилар. Мен: “Улар нимадир, ё Расулаллоҳ?” — деб сўраганимда, Расулуллоҳ (с.а.в.): “Улар ҳалимлик ва ҳаё”, дедилар. Мен яна: “Шу иккита хулқ менда аввалдан бор эдими ёки янгидан вужудга келганми?” — дедим. Шунда Расулуллоҳ (с.а.в.): “Аввалдан бор бўлган”, дедилар. Мен: “Мени ўзи севган иккита хулқ билан яратган Аллоҳ азза ва жаллага ҳамд ва ташаккурлар бўлсин!” — дедим.

Яъни бу икки хулқ менга ота-бобомдан (қондан) ўтиб келганми ёки Аллоҳ таоло ўзим билан бирга яратганми, демоқчи (т.).

598. Абу Саид Худрий (р.а.)дан ривоят қилинди: «Расулуллоҳ (с.а.в.) Ашаж Абдулқайсга: «Ҳақиқатда ҳам сенда Аллоҳ севадиган иккита хислат бор: булар вазминлик ва ишларда шошилмаслиқдир», дедилар».

599-ҳадис 598-ҳадиснинг тақорори, фақат у Абдуллоҳ ибн Аббосдан ривоят қилинганд, 600-ҳадис 597-ҳадиснинг тақорори, у Масъуд Абдийдан ривоят қилинганд.

268-боб. Зулм ва ҳаддан ошмоқликнинг жазоси ҳақида

601. Абдуллоҳ ибн Аббос (р.а.)дан ривоят қилинди, у киши: “Фаразан бир тоғ иккинчи тоққа зулм қилса, бу зулм қилувчи тоғ албатта майда-майда қилиб юборилади”, дедилар.

Яъни зулм шундай ёмон хулқки, у асло кечирилмайди. Бу инсонлар ва ҳайвонлар учунгина эмас, ҳатто тоғ каби жамодот (ноорганик жисм)лар ҳам бир-бирига таъадди қилса, ўчи олиб берилади (т.).

602-ҳадис 565-ҳадиснинг айнан тақорори.

603. Фуадул ибн Убайд (р.а.)дан ривоят қилинди, у киши: “Расули акрам (с.а.в.): “Уч тоифа кишилар сўроқсиз жаҳаннамга отиласди: 1. Ислом жамиятидан ажраб, Яратувчисига исён қилган осий. 2. Ўз хўжасидан қочиб кетган чўри ёки қул. 3. Эри тирикчилик асбобларини батамом тўғрилаб, сафарга чиқиб кетганидан кейин, ўзини бежаб, бегоналарга аралашиб, ўз иффатини сақламай юрган хотин. Яна уч тоифа кишилар ҳақида ҳам сўралмайди. Биринчи: Аллоҳ раббил оламиннинг ўзига хос бўлган катталик ва иззат кийимини мен кияман, деб низо қилган киши, иккинчи: Аллоҳ азза ва жалланинг ишига шак ва шубҳа билан қаровчи киши, учинчи: Аллоҳ таолонинг раҳматидан умид узгувчи киши”, дедилар.

Катталик ва иззат кийимидан мурод – мен ҳаммадан каттаман, кувватлиман, деб даъво қилган киши (т.).

604. Баккор ибн Абдулазизнинг боболари Абдуллоҳ ибн Абу Бакр (р.а.)дан ривоят қилинди, у киши айтдилар: “Расули худо (с.а.в.): “Аллоҳ таоло ҳар бир гуноҳнинг жазосини истаса, қиёмат кунига қолдиради, аммо зулм қилиш, ота-онага оққ бўлиш ва қарин-

лошликни узиш гуноҳининг жазосини ўлишдан илгари шу дунёнинг ўзидаёқ кўрсатади”, дедилар”.

605. Язид ибн Асаммудан ривоят қилинди, у киши Абу Ҳурайранинг: “Сизлардан биттангиз ўз биродарининг кўзига тушган чанг-тўзонларни кўради-ю, аммо ўзининг кўзига тушган чўп ёки дарахт новдасини кўрмайди”, деган гапларини эшитдилар.

606. Муовия ибн Курра (р.а.) айтдилар: “Мен Маъкил Мазаний (р.а.) билан бирга эдим. У киши (одамларга) озор берадиган бир нарсани олиб, четга қўйдилар. Шунда мен ҳам бир нарсани кўрдим-да, у кишидан олдинроқ бориб, уни олиб ташладим. Маъкил: “Нима учун бундай қўлдинг?” — деб сўрадилар. Мен: “Сиз қўлганингизни кўрганимдан кейин мен ҳам шундай қўлдим”, дедим. У киши: “Яхши қўлдинг, мен Расулуллоҳ (с.а.в.)дан: “Ким мусулмонлар юрадиган йўлдан уларга озор берадиган нарсани олиб ташласа, унга ҳасана (бир яхшилик) ёзилади. Унинг ҳасанаси қабул қилинса, жаннатта киради”, деган сўзларини ўз оғизларидан эшитганман”, дедилар”.

269-боб. Ҳадяни қабул қилиш ҳақида

607. Абу Ҳурайра (р.а.)дан ривоят қилинди, бу киши Расулуллоҳ (с.а.в.)дан: “Бир-бирларингизга ҳадялар беринглар, шунда ораларингизда муҳаббат пайдо бўлади”, деган сўзларини ривоят қилдилар.

608-ҳадис 607-ҳадиснинг тақрори, факат у Анас ибн Моликдан ривоят қилинган.

270-боб. Хафа бўлиб, ҳадяни қабул қиласлик ҳақида

609. Абу Ҳурайра (р.а.)дан ривоят қилинди, у киши айтдилар: “Бани Физоза қабиласидан бир киши Расулуллоҳ (с.а.в.)га бир она тева ҳадя қилди. Расулуллоҳ (с.а.в.) ҳам унга шу тевасига баробар келадиган ҳадя

бердилар. Лекин у киши бундан ғазабланди. Шунда Расулуллоҳ минбарга чиқиб: “Сизлардан бирингиз менга ҳадя беради, мен ҳам унга құдратимға яраша ҳадя берсам мәндән хафа бўлади, менга аччиқ қилади. Энди шу йилдан кейин мен қурайший, сақиға ёки дусий қабилаларидан бўлмаган бошқа арабларнинг ҳеч биридан ҳадясини қабул қилмайман”, деб қасам ич-гандарини мен эшитдим”.

Чунки булар ҳадя берганда ҳеч нарса таъма қилмай, холисаниллоҳ беради. Аммо бошқа қабила киппилари эса Расулуллоҳ (с.а.в.)га бир нарса бериб, берганидан кўпроқ нарса олишини умид қиларди. Расулуллоҳ (с.а.в.)нинг одатларидан бири, у зотта бир нарса ҳадя қилинса, уни олиб ҳазм қилиб кетавериш эмас, балки қўлларида бўлса, ундан кўра кўпроқ қилиб қайтариш эди. Аммо бу сафарда шу ҳадя берган кишигъ шундай қила олмаганиллари учун у хафа бўлди (т.).

271-боб. Ҳаё, уятчанлик ҳақида

610. Абу Масъуд Ақаба ибн Амр Ансорий (р.а.) айтдилар: “Расулуллоҳ (с.а.в.): “Сен худодан ва бандардан уялмасанг, хоҳлаган ишингни қиласвер, дейилган сўз ўтмиш пайғамбарлардан мерос бўлиб келган ва кейин кишилар ҳам уни ўзларига дастуру-л-амал қилиб олган бир насиҳатdir”, дедилар”.

611. Абу Ҳурайра (р.а.)дан ривоят қилинди, у киши айтдилар: “Расули худо: “Имон олтмиш неча (иккинчи ривоятда етмиш неча) шуъбалардан иборат бўлиб, уларнинг энг афзали “Ло илоҳа иллаллоҳ” калимаси бўлса, энг ақдиси одамларга озор берадиган нарсларни йўлдан четга чиқариб ташлашдир. Ҳаё ҳам имон шохчаларидан биридир”, дедилар”.

612. Абу Саид Ҳудрий (р.а.)дан ривоят қилинди, у киши: “Расулуллоҳ (с.а.в.) қадимги араблар одатича уйда ёлғиз тарбияланган қиз боладан ҳам (Ибн Ҳажар Асқалоний таъбирлари бўйича: гўшантга ичида ўтирган келинчакдан

ҳам) уятчанроқ әдилар. Бизлар уни муборак юзларида ҳосил бўлган ўзгаришдан билиб олар эдик”, дедилар”.

614-ҳадис. Усмон ибн Аффон (р.а.) билан ҳз. Ойиша (р.а.) Сайд ибн Оссга айтдилар: “Расули акрам (с.а.в.) ҳз Ойишшанинг устларига ташлаб юрадиган кийимлари-та ўралиб, у зотнинг тўшакларида ёнбошлаб ётган вақтларида Абу Бакр (р.а.) келиб киришга рухсат сўрадилар. Расулуллоҳ (с.а.в.) шу ётган ҳолатларини ҳеч ўзгартирмай у кишини қабул қилдилар. Абу Бакр Сиддиқ (р.а.) кириб мақсадларини айтиб бўлиб чиқиб кетдилар. Шундан кейин ҳз. Умар (р.а.) ҳам келиб рухсат сўраганларида ҳз. Абу Бакр Сиддиқ (р.а.) киргандарида қандай ўтирган бўлсалар, шундай ўтиравердилар. У киши ҳам ҳожатларини битириб чиқиб кетдилар.

Ҳз. Усмон (р.а.) айтдилар: “Ҳз. Умардан кейин мен келиб рухсат сўраганимда Расулуллоҳ (с.а.в.) ёнбошларини бузиб ўтиредилар-да, Ойиша (р.а.)га қараб: “Кийимларингни йигиштириб қўй”, дедилар. Шунда мен ҳам кириб ҳожатларимни битириб чиқиб кетдим. Мен кетганимдан кейин ҳз. Ойиша (р.а.) Расулуллоҳ (с.а.в.)га: “Ё Расулаллоҳ! Сиз нима учун отам Абу Бакр Сиддиқ билан Умар ибн Хаттобга қилмаган ҳаракат ва муомалани ҳз. Усмонга қилдингиз?” — деб сўраганларида Расулуллоҳ (с.а.в.): “Усмон уятчан одам, сенинг кийиминга ўралиб ёнбошлаб ётган ҳолимда унга рухсат берганимда мақсадларини гапира олмай, уялиб қайтиб чиқиб кетарди, деб кўрқиб шундай қилдим”, дедилар”.

615. Анас ибн Молик (р.а.)дан ривоят қилинганига кўра, Расулуллоҳ (с.а.в.): «Ҳаё қаерда бўлмасин кишини безайди, чиркин сўз ҳар қаерда кишини жирканч кўрсатади», дедилар.

616. Салим отасидан ривоят қилди: «Отам шундай деган әдилар: «Расулуллоҳ (с.а.в.) биродарига ҳаё

ҳақида дўқ билан насиҳат қилиб турган одамнинг олдида тўхтаб: «Кўй уни! Ҳаё имондандир», дедилар.

Абдуллоҳ ибн Умардан ривоят қилингани 617-ҳадис 616-ҳадиснинг айнан тақрори.

618-ҳадис ҳз. Ойиншадан ривоят қилингани, аммо у 614-ҳадиснинг тақрори, фақат Расулуллоҳ охирги «Усмон уятчан одам...» деган жумла ўрнида «Фаришталар ҳам ҳаё қиласиган одамдан мен ҳам ҳаё қиласман», дедилар.

272-боб. Тонгдаги дуо

619. Абу Ҳурайра (р.а.) айтдилар: «Расулуллоҳ (с.а.в.) ҳар тонг: «Аллоҳга ҳамд бўлсинки, тонг оттиридик, коинот ҳам Аллоҳ учун тонг оттириди. Барча мақтубу ҳамдлар Аллоҳга хосдир. Унинг шериги йўқдир. Аллоҳдан бошқа илоҳ йўқ, қайтишимиз яна Унинг ҳузуригадир», дер эдилар. Шунингдек, ҳар куни кечқурун: «Барча ҳамду сано Аллоҳгаки, кечқурунга етишдик. Мулк ҳам Аллоҳ учун кечқурунга етишди. Аллоҳдан бошқа илоҳ йўқ, У ягонадир, Унинг ҳеч бир шериги йўқ ва яна Узининг ҳузурига қайтажакмиз», дер эдилар».

273-боб. Киши ўзгани дуо билан эслали ҳақида

620. Абу Ҳурайра (р.а.) айтдилар: «Расулуллоҳ (с.а.в.): «Ҳақиқатда ўзи ҳам олижаноб, унинг отаси ҳам, отасининг отаси ва унинг отаси ҳам олижаноб кишилар бўлган Юсуф ибн Яъқуб ибн Исҳоқ ибн Иброҳим ҳалилу-р-раҳмондир», дедилар. Расулуллоҳ (с.а.в.) дедилар: «Агар мен Юсуф (а.с.) турганчалик ҳибсда турганимда, (қамоқдан чиқариш учун) олдимга келган чақиравчининг даъватини ижобат қиласиган бўлардим. Юсуф (а.с.)нинг олдига келган элчи

келгандында унга: «Хожанг ҳузурига қайтиб боргин-да, ундан құлларини кесиб олган аёллар иши нима бўлғанини сўра!» (12:50) – дейди (хотиржамлик билан). Лут (а.с.)ни Аллоҳ раҳматига олган бўлсин. У «Қани эди, сизларга қувватим етса ёки кучли бир суюнчиққа суюна олсан...» (11:80), деган сўзи билан кучли бир суюнчиққа (яъни иззат ва устунлик эгаси – Аллоҳга) сифинишни истаганди. Аллоҳ таоло юборган барча пайғамбарлар ўз қавмининг бойлари эдилар».

Даъватини ижобат қылган бўлардим – яъни чақириғига жавоб бериб, дарҳол қамоқдан чиқсан бўлардим.

Мұхаммад (ҳадис ровийларидан бири) айттишicha, ҳадис матнидаги «Сарват» давлат ва куч-кудрат демакдир (т.).

274-боб. Ихлос билан қилинган дуо

621. Рабиъ жума кунлари Алқаманинг олдига келар эди. Агар мен у ерда бўлмасам, менга одам жўнатар эдилар. Бир марта у мен йўқлигимда келибди. Алқама мени учратиб қолиб деди: Рабиъ келтирган (айтган) нарсани кўрмайсанми? Кишиларнинг кўп дуо қилишларини-ю ижобати кам бўлаётганини кўрмаяпсанми? Чунончи, Аллоҳ таоло фақатгина ихлос билан қилинган дуоларни ижобат қиласди. Мен: «Бу гапни Абдуллоҳ ибн Масъуд айтмаганмиди?» – дедим. У: «Абдуллоҳ нима деганди?» – деб сўради. Абдуллоҳ: «Аллоҳ таоло сумъачи ва риёкорнинг дуосини эшитмайди», фақат қалбидан сабот билан дуо қилганинг дуосини қабул қиласди», деган. Эшитувчи: «Алқама (ҳам буни) зикр қилдими?» – деб сўради. У: «Ҳа», деб жавоб берди.

Сумъачи деб бирорлар эшитсия учун амал қиласдиган одамни айтилади (т.).

275-боб. Дуода қатъиятли бўлиш кераклиги ҳақида

622. Анас ибн Молик (р.а.)дан ривоят қилинди: «Расууллоҳ (с.а.в.): «Сизлардан бирор киши дуо қилса, қатъийлик билан қилсин, Аллоҳим, хоҳласанг бергин», демасин! Зоро, Аллоҳ бунинг учун уни ёмон кўрмайди», дедилар».

623-ҳадис Анас ибн Моликдан ривоят қилинган бўлиб, 622-ҳадиснинг тақроридир.

276-боб. Дуода қўлни кўтариш ҳақида

624. Абу Наъим: «Мен Ибн Умар ва Ибн Зубайрлар дуо қилаётиб, кафтларини юзлари баробарида кўтараётганларини кўрдим», дедилар».

Бу ҳадисни Имам Термизий ҳам Расууллоҳ (с.а.в.)дан нақл қилиб, ул зотининг «Аллоҳга илтижо қилаётганда қўлларингизни баланд кўтаринг, беҳафсалалик билан дуо қилманг, дуо қилиб бўлгач, кафтларингизни юзингизга суртинг», деганингани айтган.

625. Икрима (р.а.) жаноби Пайғамбар (с.а.в.) қўлларини кўтариб: «Албатта мен бир инсонман, мени азобга дучор қилмагин, бирор мўминга озор етказган ёки уни сўккан бўлсам, бунинг учун менга азоб бермагин», деда Аллоҳга дуо қилаётганларини Ойиша онамиз ривоят қиладилар, деди.

626. Абу Хурайра (р.а.) айтдилар: «Давс қабиласидан бўлган Туфайл ибн Амр (р.а.) Расууллоҳ (с.а.в.) олдиларига келиб: «Эй, Аллоҳнинг Расули! Давс қавми осийлик ва тақаббурлик қилдилар, уларни дуоибад қилинг», деди. Расууллоҳ (с.а.в.) қиблага юзланиб, қўлларини кўтардилар. Одамлар ул зот ҳозир Давс қавмини дуоибад қиладилар, деб ўйлашганди. Расууллоҳ (с.а.в.): «Аллоҳим, Давс қавмини ҳидоятга олгин ва (ҳақ узра) келтиргин», деда дуо қилдилар».

627. Анас ибн Молик (р.а.) айтдилар: «Бир йили қаҳатчилик келиб, ёмғир ёғмай қўйди. Бир гуруҳ мусулмонлар бир жума куни Набий муҳтарам (с.а.в.) хузурларига келиб: «Ё, Расулаллоҳ, ёмғир ёғмай қўйди, ҳайвонлар қирилиб кетмоқда», дедилар, Шунда Расулаллоҳ (с.а.в.) қўлларини юқорига кўтардилар. Осмонда бир булат кўринмас эди. Ул зот қўлларини шундай кўтардиларки, қўлтиқларининг оқи кўринди, Аллоҳдан ёмғир сўраб дуо қилдилар. Жума намозини ўқиб бўлишимиз биланоқ шаррос ёмғир қўйди, шу яқин атрофда яшайдиган йигит уйига шошилди. Келгуси жума ўша йигит Пайғамбаримиз (с.а.в.)га: «Эй, Аллоҳнинг Расули, уйлар (ёмғирдан) вайрон бўляяпти, карvonлар тўхтаб қолди», деди. Ул зот одам боласининг сабрсизлигига табассум қилдилар, қўлларини кўтариб: «Аллоҳим, ёмғирни бизнинг устимизга эмас, атрофимизга ёғдиргин», дедилар. Дарҳол Мадинада ёмғир тинди.

628-ҳадис 625-ҳадиснинг айнан тақрори.

629. Жобир ибн Абдуллоҳ (р.а.)дан ривоят қилинди: Туфайл ибн Амр Пайғамбаримиз (с.а.в.)дан: «Сизни Давс қавминики каби қўшин ва бирор бир мустаҳкам қатъага эҳтиёжингиз борми?» – деб сўради. Жобир дедилар: «Расулаллоҳ (с.а.в.) Аллоҳ ансорларни қувватлагач, ул зот ундан воз кечдилар.

Туфайл ва у билан бирга қавмидан бир киши ҳижрат қилишди. Туфайлнинг шериги касал бўлиб безовталана бошлади. Қаран деган ергача судралиб келди-да, қўл томирларини кесиб ташлаб ўлди. Туфайл уни тушида кўрди ва: «Сенга қандай муомала қилинди?» – деб сўради. У киши: «Расулаллоҳ (с.а.в.) хузурларига қилган ҳижратим сабабидан гуноҳим кечирилди», деди. Туфайл: «Кўлингта нима бўлди?» – деб сўради. У: «Ўзинг заар етказган кўлингни Биз тузатмаймиз», дейилди», деди. Туфайл буни Пайғамбаримиз (с.а.в.)га айтиб берган эди,

Расулуллоҳ (с.а.в.): «Аллоҳим, уни икки қўли билан бирга мағфират қил», дея қўлларини кўтариб дуо қилдилар.

630. Анас ибн Молик (р.а.) айтдилар: «Расулуллоҳ (с.а.в.): «Аллоҳим, дангасалиқдан, қўрқоқликдан, қек-саликдаги ожизликдан ва баҳилликдан сендан паноҳ сўрайман», дея дуо қилардилар».

631. Абу Ҳурайра (р.а.)дан ривоят қилинди: «Расулуллоҳ (с.а.в.) дедилар: «Аллоҳ азза ва жалла: «Мен бандамнинг ўйлаган ўйидаман ва Менга дуо қилиб, Мени чорласа, Мен у билан биргаман», деган», деб марҳамат қилдилар».

277-боб. «Сайиду-л-истигфор» ҳақида

632. Шаддод ибн Авс (р.а.)дан ривоят қилинди: «Расулуллоҳ (с.а.в.) дедилар: «Истигфор Аллоҳдан мағфират тилашдир. Дуоларнинг энг улуғи ушбудир: «Эй, Аллоҳим, (эътироф этаманки), Сен менинг Парвардиғоримсан, Сендан бошқа илоҳ йўқ, Ва (эътироф этаманки), Сен мени яратдинг, йўқдан бор қилдинг. Мен Сенинг қулинг ва маҳдуқингман. Шунингдек, имконим ва тоқатим кўтарганича («қолу бало»да берган) сўз ва аҳдимни амалга оширишга тиришаман. Ва Сендан қилган ишларимнинг ёмонлигидан паноҳ сўрайман. Менга берган (турфа) неъматларингни эътироф этаман ва қилган гуноҳларимни ҳам биламан ва тан оламан. Шундай экан, (эй, Аллоҳим), мендан содир бўлган хато ва гуноҳларни кечир, зеро Ўзингдан ўзга гуноҳларни кеча олувчи ҳеч ким йўқдир». Кимки бу дуони кечаси ўқиб ётса ва вафот этса, жаннатга киради ёки у жаннат аҳлидандир. Агар кимда-ким эрталаб бу дуони ўқиса ва шу куни дунёдан ўтса, у ҳам жаннатийдир».

633. Абдуллоҳ ибн Умар(р.а.): «Биз Расулуллоҳ (с.а.в.) хузурларида йиғилиб қолсак, «Парвардиғоро,

мени ёрлақагин, гуноҳларимни кечиргин. Шубҳасиз, Сен тавбаларни қабул этувчи Зотсан», дея юз марта тақрорлардик», дедилар.

634. Ҳаз. Ойиша (р.а.)дан ривоят қилинди, ул зот айтдилар: «Расулуллоҳ (с.а.в.) пешин ғамозини ўқидилар. Сўнг юз мартача «Парвардигорим, гуноҳларимни мағфират қил, албатта Сен тавбаларни қабул этувчи Зотсан», дея тақрорладилар».

Шаддоҳ ибн Авсадан ривоят қилинган 635-ҳадис 632-ҳадиснинг ай-нан тақроридир.

636. Абдуллоҳ ибн Умар (р.а.) айтдилар: «Мен Расулуллоҳ (с.а.в.)нинг «Аллоҳга тавба қилинглар, мен ҳар куни юз марта тавба қиласман», деганларини эшидим».

637. Каъб ибн Ужрадан ривоят қилинди: «Ҳар на моздан кейин «Субҳаналлоҳ, валҳамдулиллоҳ ва ла илаҳа иллаллоҳу валлоҳу акбар» калималарини юз марта айтадиганлар ноумид қолмайдилар».

278-боб. Биродарини ғойибона дуо қилиш ҳақида

638. Абдуллоҳ ибн Амр (р.а.) айтдилар: Расулуллоҳ (с.а.в.): «Энг тез ижобат бўладиган дуо ғойбнинг ғойиба қилган дуосидир», дедилар.

639. Абдуллоҳ ибн Санобиҳий (р.а.)дан ривоят қилинди: у Абу Бакр Сиддиқ (р.а.)нинг: «Аллоҳ йўлида дўстлашганларнинг дуолари тез ижобат бўлади», деганларини эшидти.

640. Сафвон ибн Абдуллоҳ айтдилар: «Мен Шомдаги яқинларимни зиёрат қилиб қайттан эдим. Қайнонам Умму Дардо (р.а.) уйда экан. Қайнотам Абу Дардо (р.а.) йўқ экан. Умму Дардо мендан: «Бу йил ҳаж қилмоқчимисиз?» – деб сўради. «Ҳа», деб жавоб бердим. У: «Аллоҳга бизнинг ҳаққимизга дуои хайр қилинг, Пайғамбаримиз

(с.а.в.)нинг: «Мусулмон кишининг биродари ортидан қилған дуоси мустажобдир, унинг бошида бир муаккил фаришта туради ва биродари ҳаққига қилған ҳар бир дуои хайрига «Омин, сенга ҳам ўша нарса насиб қилсин», деб туради», дер эдилар, деди. Бозорда Абу Дардони учратиб қолгандим, у ҳам худди шу гапларни айтди, у ҳам бу ҳадисни Расулулоҳ (с.а.в.)дан нақл қилди».

641. Абдуллоҳ ибн Амр (р.а.) айтдилар: «Бир киши: «Аллоҳум, факаттина мени ва Мұхаммад (с.а.в.)ни мағфират қил», деди. Шунда жаноби Пайғамбар (с.а.в.): «Сен, албатта, дуони күплаб инсонлар ҳақидан тўсиб қўйдинг», дедилар».

642-ҳадис Абдуллоҳ ибн Умардан ривоят қилинган бўлиб, 632-ҳадиснинг тақроридир.

279-боб. Дуо қилишнинг сабаби

643. Ибн Умар (р.а.) дедилар: «Мен ҳар ишимда, ҳар нарсада дуо қиласман, ҳаттоқи минадиган жониворимнинг қадамини тезлатишни ҳам Аллоҳдан сўрайманки, бу билан мен ўзимга сирли бўлган нарсаларни кўраман.

644. Амр ибн Маймун Авдий (р.а.)дан ривоят қилинди: «Ҳз. Умар (р.а.): «Эй, Аллоҳум, менинг руҳимни хушахлоқ, художуй инсонлар билан бирга олгин, ёмонлик, бузуқликка ташлаб қўймагин ва яхши, эзгу амалларни адо этган одамлар билан бирга қилгин», дея дуо қилардилар».

645. Шақиқ Балхий (р.ал.) айтдилар: Абдуллоҳ ибн Масъуд (р.а.) ушбу дуони кўп тақрорлардилар: «Парвардигоро, ораларимизни ислоҳ қилгин, бизларни ислом йўлига йўллагин, бизларни (залолатнинг) зулматидан (ҳидоятнинг) ойдинлигига етаклагин, ошкора ва маҳфий фаҳш-бузуқликлардан бизни нари қилгин, қулоқларимизни, кўзларимизни, қалбларимизни, аҳли

аёл ва авлоду зурриёдларимизни барокотли қылгин. Парвардигоро, бизларни берган неъматларингга шукр қылувчи, уни эътироф этувчи ва бу неъматлар баробарида ўзингга ҳамду сано айтувчи қылгин ҳамда бизларга берадиган неъматларингни мукаммал қилиб бергин».

646. Собитдан ривоят қилинди: «Анас ибн Молик қайси биродарларини дуо қылсалар: «Аллоҳ таоло кечалари қоим, кундузлари соим бўладиган, фиску фужур ва гумроҳлик қымайдиган яхши художуй қавмнинг ибодатини берсин», дер эдилар».

Бу ҳадис туркча нашрда Сулаймон ибн Мугирадан ривоят қилинган. Ҳадис Расулулоҳ (с.а.в.)дан ҳам ривоят қилинганини ровийлар хабар қиласидар.

647. Амр ибн Ҳорис айтдилар: «Онам мени Расулулоҳ (с.а.в.) ҳузурларига олиб бордилар. Ул зот бошимни силаган ҳолда ризқ-рўз тилаб дуо қилдилар».

648. Анас ибн Молик (р.а.)дан ривоят қилинди: У кишига «Басрадан дуоингизни олгани бир қанча биродарларингиз келишибди», дейишиди. Анас ибн Молик ўша кунларда Зовияда эдилар. «Аллоҳим, бизларни мағфират эт ва бизга раҳм қил, бизга бу дунёда ҳам бир яхшилик, охиратда ҳам бир яхшилик ато эт ҳамда бизларни дўзах азобидан сақлагин», деб дуо қилдилар. Келган кишилар яна дуо сўрашган эди, у киши яна худди шундай дуо қилиб: «Агар ушбу нарсалар сизларга берилса, дунё ва охират саодати берилгани шудир», дедилар.

649. Анас ибн Молик (р.а.) айтдилар: «Пайғамбаримиз (с.а.в.) бир навдани ушлаб, силкитиб қоқдилар, лекин навдадан ҳеч нарса тушмади, яна қоқдилар, яна тушмади, кейин яна қоқдилар, шунда ҳам ҳеч нарса тушмагач: «Субҳаналлоҳ, валҳамдулиллоҳ ва ла илаҳа иллаллоҳ, Аллоҳим хато-ю камчиликларимизни дараҳт баргини тўккандек тўксин», дедилар».

650. Анас ибн Молик (р.а.) айтдилар: «Расууллоҳ (с.а.в.)нинг олдилариға аёллардан бири келиб, мұхтожликдан ёқи баъзи эҳтиёжлари борасида шикоят қылди. Шунда ул зот: «Мен сизларга бундан-да яхшироқ, хайрлироқ нарсаны ўргатайми? Уйқуга кетишиндең олдин 33 марта таҳлил, 33 марта тасбиҳ ва 34 марта ҳамд айтинг, шунда 100 бўлади ва бу дунё ҳамда ундаги барча нарсалардан хайрлидир», дедилар».

651. Анас ибн Молик(р.а.)дан ривоят қилинди: Расууллоҳ (с.а.в.) дедилар: «Бир кишининг 100 марта таҳлил, 100 марта тасбиҳ ва 100 марта такбир айтиши 10 та қул озод қилишдан ва 10 та жонлиқни қурбонлик қилишдан кўра афзалроқдир».

652. Анас ибн Молик (р.а.) айтдилар: «Расууллоҳ (с.а.в.)нинг олдилариға бир киши келиб: «Эй, Аллоҳнинг Расули, дуоларнинг энг афзали қайси?», деб сўради. «Аллоҳдан дунё ва охиратда оғият беришини тилашингдир», деб жавоб бердилар. Эртасига у киши яна ул зот олдилариға келиб: «Эй, Аллоҳнинг элчиси, қайси дуо афзал?», деб сўради. «Аллоҳдан дунё ва охиратда оғият беришини сўрашингдир. Агар дунё ва охиратда сенга оғият берилса, шубҳасиз, нажот топасан», дедилар».

653. Абу Зарр Фифорий (р.а.)дан ривоят қилинди: «Расууллоҳ (с.а.в.) дедилар: «Аллоҳ таолога энг ёқимили сўз, бу «Субҳаналлоҳи ло шарика лаҳу, лаҳул мулку ва лаҳул ҳамду ва ҳува ъала кули шайъин қодир ва ла ҳавла ва ло қуввата илла биллоҳ ва биҳамдиҳ»дир.¹

654. Ҳз. Ойиша (р.а.) айтдилар: «Бир куни Расууллоҳ (с.а.в.) менинг олдимга бир юмуш билан келдилар. Мен

¹ Кўпгина нашрлардаги мавжуд дуолар тақроран таржима қилинмади, ўша нашрларга мурожаат қилиш мумкин, масалан, «Дуолар кўргони» («Meriyus» нашри, 2003, 1-китоб, 2005, 2-китоб) китобларини тавсия қиласиз (м.м.).

намоз ўқиётгандим, ёнларига бир оз кечи-киб бордим. Ул зот: «Эй, Ойиша, барча дуоларингни мужассамлаштирган дуони ўқи», дедилар. Мен ул зотдан узоклашиб: «Барча дуоларни ўзида мужассам этган дуо қайси, эй, Аллоҳнинг Расули?» – деб сўра-дим. «Мана бундоқ деб дуо қилғин: «Аллоҳим, Сендан ўзим билган ёки билмаган, шошилинч (нақд, тезда) ёки кейинроқ бўладиган барча яхшиликларни сўрайман. Эй, Аллоҳим, ҳозирда ёки кейинроқ (йўлиқи-шим мумкин бўлган) ўзим билган ва билмайдиган ёмонликларнинг барчасидан паноҳ тилайман. Сендан жаннатни ва унга яқинлаштирувчи сўз ва амалларни сўрайман. Дўзахдан ва унга олиб борадиган барча сўз ва амаллардан Сенинг паноҳингга ўтаман. Муҳаммад (с.а.в.) Сендан сўраган барча нарсаларни мен ҳам сўрайман ва Муҳаммад (с.а.в.) Сендан паноҳ сўраган барча нарсадан мен ҳам паноҳингга ўтаман. Мен учун тақдир қилган ҳар бир нарсанинг оқибатини тўри йўлга йўналтиргин», дедилар».

280-боб. Расулуллоҳга салавот айтиш ҳақида

655. Абу Саид Худрий (р.а.)дан ривоят қилинди: «Расулуллоҳ (с.а.в.): «Қайси бир мусулмон садақа берининг қодир бўлмаса, дуосида ушбу сўзларни айтсин: «Аллоҳумма солли ъала Муҳаммад ъабдика ва расулик ва солли ъала-л-муъминина ва-л-муслимот». Бу ўша мусулмон учун садақа ўрнига ўтади», дедилар».

656. Абу Ҳурайра (р.а.) айтдилар: «Расулуллоҳ (с.а.в.): «Аллоҳумма солли ъала Муҳаммад ва ъала али Муҳаммад кама саллайта ъала Иброҳима ва али Иброҳим, ва барик ъала Муҳаммадин ва ъала али Муҳаммад кама боракта ъала Иброҳима ва али Иброҳим ва гарашум ъала Муҳаммадин ва ъала али Муҳаммад,

кама тараҳҳимта ўала Иброҳима ва али Иброҳим» деса, қиёмат куни мен у(нинг мусулмонлиги)га гувоҳлик бераман ва уни шафоат қиласман», дедилар».

657. Анас билан Молик ибн Абс (р.а.)лардан ривоят қилинди: «Расулуллоҳ (с.а.в.) ҳожат учун ташқарига чиқдилар, ўзлари билан бирга боришга ҳеч кимни тополмадилар. Бир оздан сўнг ҳз. Умар обдаста қўтариб Расулуллоҳ (с.а.в.)нинг ортларидан бордилар ва ул зотни йўлда сажда қилиб турғанларини кўриб тўхтадилар ва чеккага ўтиб кутиб турдилар. Расулуллоҳ (с.а.в.) саждадан бошларини қўтариб: «Баракаллоҳ, эй Умар! Менинг саждада турғанимни кўриб, йўл четида кутиб турғанинг тўғри бўлди. (Чунки ўша пайтда) Жаброил (а.с.) келиб: «Кимки сизга бир марта саловат айтса, Аллоҳ таоло унга 10 та раҳмат ёзади ва унинг даражасини 10 баробар қўтаради», деди», дея марҳамат қилдилар».

Ҳожат учун ташқарига чиқдилар — у замонларда ҳар қимнинг уйида ҳожатхонаси бўлмасди, ҳожат чиқариш учун ташқарига, одамлар яшайдиган жойдан узокроққа бориб келинарди (т.).

658. Анас ибн Молик (р.а.) айтдилар: «Мен Расулуллоҳ (с.а.в.)нинг «Ким менга бир марта салавот айтса, Аллоҳ таоло унга 10 та раҳмат юборади ва 10 хатосини ўчиради», деганларини эшилдим».

281-боб. Расулуллоҳ номлари зикр этилганда салавот айтмаган киши ҳақида

659. Жобир ибн Абдуллоҳ (р.а.)дан ривоят қилинди: «Расулуллоҳ (с.а.в.) минбарга чиқаётib, унинг биринчи поғонасига чиққанларида «Омин», дедилар. Кейин иккинчи поғонага чиқдилар ва яна «Омин», дедилар. Сўнг учинчи поғонасига чиқиб яна «Омин», дедилар. Жобир: «Эй, Аллоҳнинг Расули,

нима учун уч марта «Омин» дедингиз?» – деб сўради. Ул зот жавоб бердилар: «Минбарнинг биринчи поғонасига чиққанимда Жаброил (а.с.) келиб: «Бир банда Рамазон ойига етишса, Рамазон ўтиб кетгучи гуноҳларидан покланиб ололмаса, у хор бўлсин!» – деди. Мен ҳам «Омин», дедим. Сўнgra: «Ота-онасининг ёки улардан бирининг кексалик даврида розилигини олиб жаннатга эришолмаган банда хор бўлсин!» – деди. Мен ҳам «Омин», дедим. Кейин Жаброил (а.с.): «Сизнинг исмингиз айтилганда, сизга саловат айтмаган банда ҳам хор бўлсин!» – деди. Мен ҳам «Омин», дедим».

Абу Ҳурайрадан ривоят қилинган 660-ҳадисда 658-ҳадиснинг мазмуни айнан тақорорланган. Абу Ҳурайра ривоят қилган 661-ҳадис Жобир ибн Абдуллоҳ ривоят қилган 659-ҳадиснинг айнан тақороридир.

662. Абдуллоҳ ибн Аббоғ (р.а.) айтдилар: Пайғамбаримиз (с.а.в.) Жувайрийа бинти Ҳорис ибн Аби Зирорнинг олдидан чиқдилар. У аёлнинг исми Барра эди. Пайғамбаримиз (с.а.в.) унинг исмини ўзгартириб, Жувайрийа деб атай бошладилар. У аёл олдидан чиққан Расулуллоҳ (с.а.в.) унинг исми ҳануз Барралигида яна унинг олдига киришни маъқул кўрмадилар. Кейин кун тиккага келганда унинг олдига қайтдилар. У аёл (хотинлар билан бирга) тўпланиб, мажлис куриб турган эди. Ул зот: «Ҳали ҳам мажлисда ўтирибсанми? Мен сендан кейин тўртта калимани уч марта айтдим, агар сенинг талафузингда қофияланса, уни қофияли қилиб айтигин: «Субҳаналлоҳу ва биҳамдиҳи адада халқиҳи ва ризоа нафсиҳи ва зината ѡаршиҳи ва мидадаав мадад қалиматиҳи», дедилар.

Дуонинг матъоси: Аллоҳ маҳлукотларининг сонича, Ўзи рози бўлгунита қадар ва Аршининг оғирлиги ҳамда калималарининг узунлиги миқдорича нуқсоnlардан поклаб ёд этиб, Унга ҳамд айтамиз (т.).

¹ Жувайрийа – жориянинг кичрайтирилиб, эркалатиб айтилиши (м.м.).

663. Абдуллоҳ ибн Аббос (р.а.) айтдилар: Расулуллоҳ (с.а.в.) Жувайрийанинг олдидан чиқдилар. (Уни фақат бир мартагина Жувайрия деганлар).

664-ҳадис. Абу Ҳурайра (р.а.)дан ривоят қилинди: «Расулуллоҳ (с.а.в.): «Жаҳаннамдан, қабр азобидан, Масихи Дажжолнинг фитнасидан, ҳаёт ва ўлимнинг фитналаридан Аллоҳ таолодан паноҳ сўранг», дедилар».

282-боб. Золимни дуоибад қилиш ҳақида

665. Жобир ибн Абдуллоҳ (р.а.) айтдилар: «Расулуллоҳ (с.а.в.): «Эй, Аллоҳим, менинг қулоғу кўзимни салоҳиятли қылғин ва уларни менга ворис қил. Менга зулм қилганларнинг устидан мени ғолиб қил ва улардан қасосимни олиб бергин», дея дуо қиласар эдилар».

Менга ворис қил – яъни бутун умрим давомида қулоқ ва кўзларимга шикаст етмасин (т.).

Абу Ҳурайдан ривоят қилинган 666-ҳадис Жобир ибн Абдуллоҳ ривоят қилган 665-ҳадиснинг тақороридир.

667. Саъд ибн Ториқ Ашжаъийдан ривоят қилинди: «Отам айтдилар: «Биз Расулуллоҳ (с.а.в.) ҳузурларига эрталаб боргандик, бир эркак ва бир аёл ҳам ул зот ҳузурларига келди ва: «Эй, Аллоҳнинг Расули, намоз ўқигандан кейин нима дейиш керак?» – деб сўрашди. «Аллоҳим, менинг гуноҳларимни авф эт, менга раҳм қил, мени ҳақ йўлга бошли ва менга ўз даргоҳингдан ризқ бер, деб айтинг, шунда дунё ва охиратингиз жам бўлади», деб жавоб бердилар ул зот».

668-ҳадис мазмуни юқоридаги ҳадисда ўтди ва буни Абу Малик ривоят қилган, фақат унда «Намоз ўқигандан кейин», деган жумла ийк.

283-боб. Узоқ умр сўраб дуо қилиш ҳақида

669. Умму Қайс (р.а.)дан ривоят қилинди: Расулуллоҳ (с.а.в.) унга (Умму Қайсга) умри узун бўлган аёл

айтган нарсани айтдилар. Биз у аёлчалик күп умр күрган аёлни билмаймиз¹.

670. Анас ибн Молик (р.а.) айтдилар: «Расулуллоҳ (с.а.в.) бизнинг – аҳли байтнинг олдимизга кириб турардилар. Кунлардан бир куни яна кирдилар-да, бизни дуо қилдилар. Умму Сулайм (р.а.): «Кичкина ходимингизни ҳам дуо қилмайсизми?» – деди. Ул зот: «Аллоҳим, унинг моли давлатига ва зурриёдига барака бергин, умрини узун қилгин ва гуноҳларини кечиргин», деб дуо қилганлар. Расулуллоҳ (с.а.в.) менинг ҳаққимга уч борада дуо қилдилар. 103 нафар фарзандимни кўмдим. Дараҳтларим йилда икки бора мева беради ҳамда умрим шунчалик узун бўлдики, одамлардан уяладиган бўлиб қолдим, Аллоҳнинг мағфиратидан умидворман».

284-боб. Банданинг ажали етмагунча дуонинг қабул бўлиши ҳақида

671. Абу Ҳурайра (р.а.) айтдилар: «Расулуллоҳ (с.а.в.): «Сизлардан бирингизнинг шошилмай қилган дуоси қабул бўлади. (Ваҳоланки) у дуо қилдиму, лекин ижобат бўлмади», дейди», дея марҳамат қилдилар.

672-ҳадис. Абу Ҳурайра (р.а.)дан ривоят қилинди: «Расулуллоҳ (с.а.в.): «Сизлардан бирингиз гуноҳ қилмаган ва қариндошлиқ алоқаларини узмаган ҳолида дуо қилса ёки сабрсизлик билан шошиб дуо қилдим, лекин дуоим ижобат бўлмади, деб иддао қилмаса, албатта дуоси ижобат бўлади», дедилар».

¹ Умму Қайс ё Қайс ибн Абойа ёки Қайс ибн Саъднинг онаси бўлмоғи керак. Мазмундан англашилича. Умму Қайс умритга баракот ҳақида дуо сўраган, Расулуллоҳ (с.а.в.) уни дуо қилиб, узоқ умр кўрган бир аёл тарихини айтиб берган бўлсалар керак. Валлоҳу айлам (м.м.).

285-боб. Дангасалиқдан ва қарздорликдан пеноҳ сўраш ҳақида

673. Амр ибн Шуъайб отасидан, у эса бобосидан ривоят қилиб деди: «Мен Расулуллоҳ (с.а.в.)нинг: «Эй, Аллоҳим, мен Сендан дангасалиқдан, қарздорликдан пеноҳ сўрайман ва Масиҳи Дажжолнинг фитнасидан пеноҳ сўрайман ҳамда қабр азобидан пеноҳ беришингни сўрайман», деганларини эшигдим.

674-ҳадис 664-ҳадиснинг айнан тақоридир.

286-боб. Дуо қилинмаса, Аллоҳнинг ғазабланиши ҳақида

675-ҳадис. Абу Ҳурайра (р.а.) айтдилар: «Расулуллоҳ (с.а.в.): «Кимки муродини Аллоҳдан сўрамаса, Аллоҳ унга ғазаб қиласди», дедилар».

676-ҳадис 675-ҳадиснинг айнан тақоридир.

677. Анас ибн Молик (р.а.)дан ривоят қилинди: «Расулуллоҳ (с.а.в.): «Аллоҳдан бирор нарса сўрамоқчи бўлсангиз, дуонгизда қатъий туринг ва «хоҳласанг бергин» демангиз, зеро Аллоҳ сўраган кишини яхши кўради», дедилар».

678. Ҳз. Усмон (р.а.)дан ривоят қилинди: «Расулуллоҳ (с.а.в.): «Кимки эрталаб ва кечкурун уч мартадан: «Бисмилаҳи лази ла йадурру маъасмиҳи шайъун фил-арзи ва ла фи-с-самаи ва хува-с-самиъу-л-ъалим», деса, унга ҳеч нарса зарап етказа олмайди», дедилар».

Дуо мазмуми: Унинг исми билан еру осмонларда ҳеч нарса зарап келтирилмайдиган Аллоҳ таолюнинг исми билан (т.).

287-боб. Дуо қабул бўладиган вақтлар

679. Саҳл ибн Саъд (р.а.) айтдилар: «Икки соат борки, ўша вақтда осмон эшиклари очилади. Ким бу вақтда

дуога құл очса дуоси ижобатдир. Булар азон айтилаёттан ва Аллоҳ йўлидаги жиҳод олдидаги вақтдир».

288-боб. Расууллоҳнинг дуолари

680. Абу Сирма (р.а.) айтдилар: Расууллоҳ (с.а.в.): «Аллоҳим, Сендан мени ва яқинларимни бадавлат қилишингни сўрайман», дер эдилар.

681-ҳадис юқоридағы ҳадиснинг тақрори.

682. Шотир ибн Шакил (р.а.) отасидан ривоят қилди: «Мен Расууллоҳ (с.а.в.)га: «Ё, Расууллоҳ, менга фойдали бир дуо ўргатинг», дедим. Ул зот: «Эй, Аллоҳим, менга қулоғимнинг, кўзимнинг, тилимнинг, дилимнинг ва нутфамнинг шарридан оғият бергин», деб айт», дедилар». Бу ҳадис ровийларидан Вақиъ: «Бу ердаги нутфадан мурод зино ва бузуқликдир», дедилар.

683. Абдуллоҳ ибн Аббос (р.а.) айтдилар: «Расууллоҳ (с.а.в.): «Эй, Аллоҳим, мени кучли, бардошли қил. Менинг устимдан бирорни ғолиб қилма. Менга нусрат бер, мени ҳеч ким енга олмасин ва менга ҳидоят йўлини осон қилиб қўйгин», деб дуо қиласидилар».

684. Абдуллоҳ ибн Аббос (р.а.)дан ривоят қиласидилар: «Расууллоҳ (с.а.в.)нинг: «Парвардигоро, мени кувватли қил, менга қарши, менинг зиёнимга нусрат бермагин, менга нусрат бер. Мени ҳеч ким енга олмасин, менинг фойдамга тадбир қилгин, зараримга қилмагин, менга ҳидоят йўлини осонлаштири, менга жабр қилганлар устидан мени ғолиб қил. Парвардигоро, мени доимо Ўзингта шукр қилувчи, мудом Сени зикр қилувчи, Ўзингдан қўрқувчи, Сенга итоаткор ва бўйсунувчи, факат Ўзингта дардимни айтадиган қилгин. Парвардигоро, тавбамни қабул қилгин, гуноҳимни кечиргин, дуоларимни ижобат қил, хужжатимни қатъий қил, тилимни ёмон сўзлардан тўсгин ва қалбимдаги қора-

лик, губорни аритгин», деган сўзлар билан дуо қилгандарини эшитдим».

685. Муовия ибн Абу Суфён (р.а.) минбардан туриб: «Аллоҳим, Сен бераман десанг, монеъ бўлувчи йўқ ва Аллоҳ мањ қилса, бера олувчи кимса йўқ. Дунёда бойликка эришган кишиларга охиратда бойлиги фойда бермайди. Аллоҳ таоло кимга яхшиликни ирова қилса, уни динда фақиҳ қилиб қўяди. Мен бу сўзларни Расулуллоҳ (с.а.в.)дан мана шу ёғоч минбар устида эшитганман», деди.

686-687-ҳадислар мазмунан юқоридаги ҳадиснинг тақорори.

688. Абу Ҳурайра (р.а.) айтдилар: «Расулуллоҳ (с.а.в.): «Энг ишончли дуо: «Аллоҳим, мени Парвардигоримсан, мен Сенинг бандангман, мен ўз нафсимга зулм қилдим. Гуноҳларимни эътироф қиласман, гуноҳларни фақат Ўзинг кечира оласан. Ё, Парвардигорим, менинг гуноҳларимни кечиргин», дейиштир», дедилар».

689. Абу Ҳурайра (р.а.) айтдилар: «Расулуллоҳ (с.а.в.): «Аллоҳим, ишларимнинг покизаси бўлган динимни салоҳиятли қил, ҳаётим кечадиган дунёими ни ислоҳ қил ҳамда мен учун ўлимни барча ёмонликдан (суюкли) раҳмат қилгин», дер эдилар».

690-ҳадис. Абу Ҳурайра (р.а.)дан ривоят қилинди: «Расулуллоҳ (с.а.в.) балолар машаққатидан, баҳтсизликнинг таъқибидан, шум тақдирдан ва душманларнинг кулгисидан паноҳ сўрап эдилар». Бу ҳадис ровийларидан бири Суфъён (р.а.): «Ҳадисда Пайғамбаримиз (с.а.в.) уч нарсадан паноҳ сўраганлар, дейилганди. Мен унга битта қўшиб қўйдим. Лекин у юқоридагилардан қайси бири эканини аниқлай олмадим».

Исмоил айтадилар: «Агар мендан : «Суфён (р.а.) ҳадисни унугашга қандай журъат қилган?» – деб сўрасалар, Суфён аввал бошда ҳадисни ёд олган эди, вақт ўтиши муносабати билан унугашга кўйгандир», деб жавоб берган бўлардим (т.)

691. Ҳз. Умар (р.а.) беш нарсадан Аллоҳдан паноҳ сўраганларини ривоят қилдилар: тамбалликдан, баҳилликдан, ёлғизликдан, қалб фитнасидан ва қабр азобидан.

Абу Ҳурайра (р.а.)дан ривоят қилинган 692-ҳадис юқоридаги ҳадиснинг тақориридир. Анас ибн Мөлик (р.а.)дан ривоят қилинган 693-ҳадис ҳам юқоридаги ҳадис қабидир.

694. Абу Ҳурайра (р.а.) айтдилар: «Расулуллоҳ (с.а.в.) нинг ўқиб юрган дуоларидан бири ушбу эди: «Аллоҳуммағфирли ма қаддамту ва ма аххорту ва ма асрорту ва ма аъланту ва ма анта аъламу биҳи минний, иннака анта-л-муқаддам ва-л-муахҳар, ла илаҳа илла анта».

Дуонинг мазмуни: Аллоҳим, менинг аввалини ва кейинги сирли ва ошкора қилган гуноҳларимни мағфират қилгин. Ҳақиқатда Сен муқаддам, муахҳар Зотсан, ўзингдан ўзга ҳеч қандай илоҳ йўқ! (т.).

695. Абдуллоҳ ибн Масъуд (р.а.)дан ривоят қилинди: Расулуллоҳ (с.а.в.): «Эй, Аллоҳим, мен Сендан ҳидоят, оғият ва нафси тўқлик сўрайман», дея дуо қиласидилар.

696. Самома ибн Ҳузин (р.а.) айтдилар: «Мен бир кекса кишининг баланд овоз билан: «Аллоҳумма инни аъзубика мина-ш-шарри ла йаҳлитху шаъун», дея нидо қилаётганини эшишиб: «Ким бу қария?», деб сўрадим. «У Абу Дардо», деб жавоб беришди.

Дуо мазмуни: Аллоҳим, Сендан бирор нарса аралашмаган ҳолда ёмонликлардан паноҳ сўрайман (т.).

697. Абдуллоҳ ибн Абу Авфо (р.а.) айтдилар: «Расулуллоҳ (с.а.в.): «Аллоҳим, ифлос либос кирдан тозалангани каби мени ҳам муз, дўл ва совуқ сув билан поклагин¹. Эй,

¹ Хофиз Ибн Таймийадан: «Гуноҳлардан совуқ сув билан қандай силиб покланилади?» деб сўралганида шундай жавоб берди: Гуноҳлар қалбга түғён, нопоклик ва заифлик олиб келади. Зоро, ўлар гўё ўтиң бўлиб ёнади, гуноҳлар кўпайгани сари қалб ўти алангаланаверади ва қалбни заифлаштираверади. Сув эса, нопокликни кетказади ва оловни ўчиради. Агар сув муздек бўлса, кисмнинг салобатини, қатъиятини кучайтиради ва уни янада шустаҳамлиги ошади ҳамда гуноҳарнинг асоратини кетказади». (Ф.с.).

Аллоҳим, эй, Парвардигорим, кўкларни ва ерни тўлдириб, бундан бошқа Сен истаган барча нар-саларни тўлдирадиган ҳамду сано фақат ўзингта хосдир», дер эдилар.

698. Анас ибн Молик (р.а.) айтдилар: «Расулуллоҳ (с.а.в.) ушбу дуони кўп айтар эдилар: «Аллоҳим, бизга бу дунёда ҳам яхшилик ато этгин ва охиратда ҳам яхшилик ато эт ва бизни дўзах азобидан асрарин».

699. Абу Ҳурайра (р.а.) айтдилар: «Расулуллоҳ (с.а.в.): «Аллоҳим, Сендан фақирлик, етишмовчилик, хорликдан паноҳ сўрайман ҳамда бирор кимсага зулм қилиб қўйишдан ва бирордан зулм кўришдан паноҳ тилайман», дер эдилар».

700. Абу Умома (р.а.) айтдилар: «Пайғамбаримиз (с.а.в.) хузурларида ўтирган эдик, ул зот жуда кўп дуо ўқидилар, лекин эслаб қололмадик. «Сиз кўпгина дуо ўқидингиз, аммо биз эслаб қололмадик, эй Аллоҳнинг Расули», дедик. Шунда ул зот: «Сизларга керакли барча нарсани ўзида жамлаган бир дуони айтайми? Эй, Аллоҳим, Биз пайғамбаринг Мұҳаммад (с.а.в.) сўраган барча нарсани сўраймиз ва пайғамбаринг Мұҳаммад (с.а.в.) Сендан паноҳ тилаган барча нарсалардан ўзингта сифи-намиз. Эй, Аллоҳим, ёрдам сўраб сиғиниладиган Зот фақат ўзингсан ва Сенинг ёрдаминг билангина хайрга эришилтур. Куч ва кудрат фақат Аллоҳ биландир».

701. Амр ибн Шуъайб отаси ва бобосидан ривоят қилиб, Расулуллоҳ (с.а.в.)нинг шундай деганларини хабар қилди: «Аллоҳим! Ёлғончи Масихи Дажжолнинг фитнасидан, жаҳаннамнинг фитнасидан сендан паноҳ сўрайман».

702. Ато ибн Соиб (р.а.)дан ривоят қилинди: Ибн Аббос (р.а.) «Аллоҳим, менга берган ризқингда қаноатли қилгин, уни мен учун баракотли қилгин ва барча йўқотганларим ўрнини хайрлиси билан тўлдиргин», дея дуо қиласидилар.

703. Анас ибн Молик (р.а.)дан ривоят қилинди: «Расулуллоҳ (с.а.в.): «Аллоҳим! Бизга бу дунёда ҳам, охи-

ратда ҳам эзгулик ато эт, бизни жаҳаннам азобидан сақла», деб дуо қилар эдилар».

704. Анас ибн Молик (р.а.) айтдилар: Расулуллоҳ (с.а.в.): «Эй, қалбларни айлантирувчи Аллоҳим, қалбимни дининг узра событ, барқарор қил», деган дуони кўп такрорлардилар.

Абдуллоҳ ибн Абу Вафодан ривоят қилингган 705-ҳадис мазмуни юқоридаги ҳадис кабидир.

706. Абдуллоҳ ибн Умар (р.а.) айтдилар: Расулуллоҳ (с.а.в.)нинг ўқиб юрадиган дуоларидан бири ушбу эди: «Эй, Аллоҳим, неъматингни заволидан, оғиятингни ўзгаришидан, ногаҳон келувчи азобингдан ва барча ғазабингдан ўзингта сифинаман, ўзингдан паноҳ тилайман».

289-боб. Ёмғир ёғаётган пайтда дуо қилиш ҳақида

707. Ҳз. Ойиша (р.а.) айтдилар: «Расулуллоҳ (с.а.в.): «Осмонда бирор булутни кўрсалар, дарҳол ишларини ташлардилар, гарчи (нафл) намозда бўлсалар ҳам. Сўнгра булутта қараб турардилар: агар Аллоҳ булутларни тарқатиб юборса, Үнга ҳамд айтардилар, агар ёмғир ёғса: «Аллоҳим, бу ёмғирни фойдали қилгин», дер эдилар».

290-боб. Ўлим истаб дуо қилиш ҳақида

Расулуллоҳ шарорат ва фитналар замонида, Ислом ҳўрсатмаларига биноан яшаш имкони қолмаган пайтдагина ўлимни илашга рухсат берганлар, Ҳадисдаги «ёмонлик»дан мурод ана шу фитналардир, (т.).

708. Қайс (р.а.) айтдилар: «Мен Хаббобнинг уйига бордим. У қорин оғриғи касалига дучор бўлиб, барош билан чидаган, касаллиги узайгандан-узайгач, бардоши тугаб, зериккан эди. Хаббоб айтди: «Расулуллоҳ (с.а.в.) бизни ўз ўлимини тилаб дуо қилишдан

қайтармаганларида эди, мен албатта шундай дуо қилган бўлардим»¹.

291-боб. Расулуллоҳ ўқиб юрган дуолар ҳақида

709. Абу Мусо Ашъарий (р.а.)дан ривоят қилинди: «Расулуллоҳ (с.а.в.) ушбу дуони ўқиб юрас әдилар: «Парвардигоро, гуноҳимни, билимсизлигимни, бутун ишларимдаги исрофимни ва мендан ўзинг яхшироқ биладиган барча ёмонликларимни кечиргин. Эй, Аллоҳим, билиб-бilmай қилган барча гуноҳларимни, ҳазилларимни кечиргин. Эътироф қиламан, буларнинг барчаси менда мавжуд. Аллоҳим, менинг аввалги ва кейинги гуноҳларимни — яширин қилганимни ҳам, ошкора қилганимни ҳам кечиргин. Сен Муқаддам ва Муаххар Зотсан. Шубҳасиз ҳар ишга қодирсан».

Абу Мусо Ашъарийдан ривоят қилинган 710-ҳадис 709-ҳадиснинг тақрори.

711. Муоз ибн Жабал (р.а.) айтдилар: «Расулуллоҳ (с.а.в.) қўлимдан тутиб: «Эй, Муоз!» — дедилар. «Лаббай, ё Расулуллоҳ!» — дедим. «Мен сени яхши кўраман», дедилар. «Худо ҳаққи, мен ҳам сизни яхши кўраман», дедим. Ул зот: «Ҳар намозинг охирида ўқиладиган бир дуони ўргатайми?» — дедилар. «Албатга, ўргатинг», дедим. Ул зот: «Эй,

¹ Бу ўринда шу нарсани англаб олиш лозим: ажал етиб келмагунча инсоннинг ўзига ўлим тилашидан қайтарилиган. Аммо омонат топшириш лайти келганига кўзи ётган солиҳ банданинг Аллоҳга бўлган муҳаббати уни хузури Илоҳийга йўлиқишига ундейди. Кўпгина саҳобийларнинг эришган ажрлари нуқсон топиб қолмаслиги ва дунё нопокликлари билан ифлосланиб қолмаслик учун ўзларига ўлим тилаб дуо қилганлари ривоят қилинади. Қайснинг ривоятида эса: «Сизлардан бирингиз дунёда бошига тушган бирор заарар туфайли ўлимни орзу қилмасин», дейилади. Лекин агар дида бирор фитнага дучор бўлишдан кўрқдан инсон учун бу жоиз. (Ф.с.).

Аллоҳим, Сенинг зикрингни қилишда, Сенга шукр қилишда ва Сенга гўзал бир шаклда ибодат қилишимда менга куч-кувват бер», деб айт», дедилар».

712. Абу Айуб Ансорий (р.а.) айтдилар: «Пайгамбари миз (с.а.в.) ҳузурларида бир киши: «Алҳамдуллаҳи ҳам-лан касиран тойибан мубаракан фийҳи», деди. «Бу сўзларни айтган ким ўзи?» – деб сўрадилар Расулуллоҳ (с.а.в.). Жимлик чўкди. Бу сўзларни айтган киши гапим Расулуллоҳ (с.а.в.)га ёқмади, деб жим бўлиб қолган эди. Расулуллоҳ (с.а.в.): «Ким айтди бу гапларни? Ким бўлса ҳам ҳақ ва тўғри айтди», дедилар. Шундан кейингина бояги киши: «Мен эдим, бу сўзларим билан фақатгина яхшиликни тилайман», деди. Ул зот: «Жоним қўлида бўлган Зотга қасамки, ўн учта фаришта ушбу сўзни Аллоҳ азза ва жаллага олиб чиқишга шошаёттганларини кўрдим», дедилар».

Дуонинг мазмуни: Эй, мақтовли Парвардигор, одамлар учун ёқимли ва муборак нарсаларни кўпайтиргин (т.).

713. Анас ибн Молик (р.а.) айтдилар: «Расулуллоҳ (с.а.в.) ҳожатхонага кирмоқчи бўлсалар: «Аллоҳим, Сендан ярамас, чиркин нарсалардан паноҳ сўрайман», дер эдилар».

714. Ҳз. Ойиша (р.а.) айтдилар: «Расулуллоҳ (с.а.в.) қачон ҳожатхонадан чиқсалар «гуфронака»¹, дердилар».

715. Ибн Аббос (р.а.) айтдилар: «Расулуллоҳ (с.а.в.) ушбу дуони бизга худди Куръондан бир сурा ўргатган-дек ўргатдилар: «Эй, Парвардигор, жаҳаннам азобидан паноҳ бер, қабр азобидан паноҳ бер, Масиҳи Дажжол фитнасидан паноҳ бер, ҳаёт ва ўлим фитналаридан паноҳ бер ва қабр фитнасидан паноҳ бер».

716. Ибн Аббос (р.а.) айтдилар: «Мен холам Маймуна (р.а.)нинг² уйларида тунаб қолдим. Расулуллоҳ

¹ Гуфронака – Ўзинг кечир.

² Маймуна (р.а.) – Расулуллоҳ (с.а.в.)нинг завжай муҳтарамаларидан бири.

(с.а.в.) туриб ҳожатга чиқдилар, сүнг құллари ва юзларини ювиб, ётиб ухладилар. Бироздан кейин уйғониб мешнинг оғзини бўшатдилар-да, ўртача таҳорат олдилар, лекин таҳоратни мукаммал қилдилар. Сүнгра намоз ўқидилар. Мен ҳам турдим. Ул зотдан яширин керишиб олдим-да, таҳорат қилиб, Пайғамбаримиз (с.а.в.) намоз ўқишига турганларида у кишининг чап томон-ларига турдим. Ул зот қўлимни тутиб ўнг томонларида туришимни истадилар. Пайғамбаримиз (с.а.в.)нинг (тунги) намозлари 13 ракъят бўлди. Сүнг у киши ўраниб ухладилар ва ҳатто хуррак товушлари кела бошлади. Ул зот ухлаганларида хуррак отар эдилар. Билол (р.а.) намозга аzon айтганларидан сўнг Расулуллоҳ (с.а.в.) намоз ўқидилар, лекин таҳорат қилмадилар. Ўшандаги дуолари ушбу эди: «Эй, Аллоҳим, қалбимда бир нур қил, қулоғимда бир нур

¹ Ибн Аббос (р.а.)дан ривоят қўлинган бу ҳадиснинг бошқа муқобили ҳам бор: «У киши Расулуллоҳ соллалилоҳу ъалайҳи васаламнинг сажда қўлган ҳолда ухлаб қолганларини кўрди. «Ҳатто хуриллай бошладилар ёки пишиллай бошладилар. Кейин туриб намоз ўқидилар. Шунда мен: «Ё Расулуллоҳ, Сиз ҳақиқатан ухладингиз-ку?» дедим. Айтдиларки, «Факат ётиб (чўзилиб) ухлаган кишига таҳорат олиш лозим бўлади, чунки у чўзилганида бўғимлари ўзини кўйиб юборади». Уламолар уйку туфайли бўладиган таҳорат масаласида ихтилоф қилдилар. Кўплари ўтирган жойида ёки тик туриб ухлаган кишига, то у ётмагунича, таҳорат лозим бўлмайди, деб ҳисоблайдилар. Базилар эса бундай дейди: «Агар ақлига ҳоким бўлмайдиган даражада уйкуга толса, таҳорат олмоғи лозим» (Абу Исо Мұхаммад ат-Термизий, Сунаны Термизий. 1-жилд. Тошкент, «Адолат», 1999, 120-121-бетлар). Мазкур ҳадис мазмунидан маълум бўладики, Расулуллоҳ (с.а.в.) ухлаганларида фикран уйроқ бўлганлар, чунки Билол Ҳабаший (р.а.) намозга чақириши билан ўринларидан туриб намозга киришганлар. «Муғиду-л-улум ва мубиду-л-хумум» китобида ҳам айтганидек, Расулуллоҳ (с.а.в.) ухлаганларида таҳоратлари бузилмасди, бинобарин, ул зот уйқуда ҳам ваҳф қабул қиласар эдилар («Ирфон» тақвими», №1, 2005) (м.м.).

қил, ўнгимда бир нур қил, сўлимда бир нур қил, устимда бир нур қил, остимда бир нур қил, олдимда бир нур қил, ортимда бир нур қил ва менинг нуримни оширгин».

717-ҳадис юқоридаги ҳадиснинг айнан тақрори.

718. Ибн Аббос (р.а.) айтдилар: «Расулуллоҳ (с.а.в.) туннинг ярмида намозга турғанларида шу дуони ўқир эдилар: «Эй, Аллоҳим, барча ҳамд Сенга хосдир. Сен осмонлару ерни ва ундағи барча нарсаларнинг нурилларсан. Сенга ҳамду санолар бўлсин, Сен осмонлару ерни тутиб турувчи абадий барҳаёт Зотдирсан. Сенга ҳамд бўлсин, Аллоҳим, Сен осмонлару ерни ва ундағи барчанинг Парвардигори, тарбият этувчисисан. Сен ҳақдирсан, ваъданг ҳақдир, Сенга йўлиқмоқлик ҳақдир, жаннат ҳақ, дўзах ҳақ, қиёмат ҳақдир. Эй, Аллоҳим, мен Сенга бўйсундим, итоат этдим, таслим бўлдим, Сенга имон келтирдим, Ўзингга таваккул қилдим, Ўзингга йўналдим, менинг аввалгию охир-ги, маҳфий ва ошкора қилган гуноҳларимни кечиргин. Сен ўзинг менинг илоҳимсан, Сендан ўзга ҳеч қандай илоҳ йўқ».

719. Абдуллоҳ ибн Умар (р.а.) айтдилар: «Расулуллоҳ (с.а.в.) шундай деб дуо қиласидилар: «Эй, Аллоҳим, мен Сендан дунё ва охиратда афв ва оғият сўрайман. Эй, Аллоҳим, Сендан диним ва аҳлим учун оғият сўрайман. Парвардигор, айбимни ёпгин, кўркувимни аритгин, мени олдимдан, орқамдан, тепамдан, ўнгимдан ва сўлимдан сақлагин. Сендан оғим остидан чиқиши мумкин бўлган фалокатдан паноҳ сўрайман».

720. Убайд ибн Рофиънинг отаси айтди: «Уҳуд ғазоти куни эди. Мушриклар чекиниб, қоча бошлагач, Расулуллоҳ (с.а.в.): «Сафларингизни текисланг, мен Улуғ ва Олий Парвардигоримга ҳамду сано айттайин», деди-

лар. Саҳобийлар ул зотнинг орқаларида сафланишгач: «Эй, Аллоҳим, барча ҳамдлар Сенга хосдир. Аллоҳим, Сен ёйиб, ёзиб қўйган нарсани йигувчи, сикувчи йўқдир. Сен узоқ қилиб қўйганни яқинлаштирувчи йўқ, Сен яқин қилсанг, узоқлаштирувчи йўқ, Сен тўсиб манъ қилсанг, бера оловчи кимса йўқ, Сен берсанг тўсқинлик қилувчи йўқдир. Аллоҳим, устимизга баракотинг, раҳмат-марҳаматинг, фазлинг ва ризқингни кенг қилиб қўйгин. Аллоҳим, Сендан кетиб қолмайдиган ва завол топмайдиган доимий неъмат сўрайман. Аллоҳим, Сендан зориққан кунимда неъмат беришингни ва хатарли дамда омонлик беришингни тилайман. Парвардигоро, бизга ато этган нарсаларнинг ҳам, манъ этган нарсаларнинг ҳам ёмонлигидан, шумлигидан паноҳ бергин. Аллоҳим, бизларга имонни севдир, уни қалбларимиз зийнати қилгин, бизларга куфр, бузгунчилик ва исёни ёмон кўрсат ҳамда бизларни тўғри йўлдагилар қаторида қилгин. Аллоҳим, бизларни мусулмон ҳолатда ўлдириб, мусулмон ҳолатда тирилтириб ва бизни шарманда бўлмаган, фитналарга учмаган ҳолатда солиҳлар қаторига кўшгин. Аллоҳим, пайғамбарингни ёлғончига чиқарган, одамларни ҳақ йўлингдан тўғсан кофиirlарни ҳалок қил ҳамда уларга жазо ва азобингни туширгин! Аллоҳим, Ё Илоҳал ҳақ, аҳли китоб кофиirlарни ҳалок қил!» — деб дуо қилдилар».

292-боб. Қайгу ва ғамгинликда ўқиладиган дуолар

721. Ибн Аббос (р.а.) айтдилар: «Расулуллоҳ (с.а.в.) ғамгин вақтларида: «Улуғ, ҳалим Аллоҳдан ўзга илоҳ йўқ. Осмонлар ва ернинг Раббиси, буюк Аршининг Раббисидан ўзга илоҳ йўқ», дер эдилар».

722. Абдурраҳмон ибн Абу Бакра оталарига: «Отажон, ҳар куни эрталаб ва кечқурун З мартадан: «Аллоҳим, жисмимни саломат қил, Аллоҳим, қулоғими ни саломат қил, Аллоҳим, кўзимни саломат қил. Ўзингдан бошқа ҳеч қандай илоҳ йўқ», деганингизни ва яна: «Аллоҳим, куфр ва фақирликдан паноҳ бер, Аллоҳим, қабр азобидан паноҳ бер», деб айтасстганингизни эшитганман», дедилар. Шунда оталари: «Тўғри, болам, мен буларни Расулуллоҳ (с.а.в.) айтаётганларини эшитганман. Мен ул зотнинг суннатларига эргашишни яхши кўраман», дедилар. Ва яна дедилар: «Расулуллоҳ (с.а.в.) фамгин одам ўқийдиган дуони ҳам ўргатганлар, у дуо ушбудир: «Эй, Аллоҳим, раҳматингдан умидворман. Мени бир лаҳза ҳам ўз ҳолимга ташлаб қўйма. Менинг бутун ишларимни, шаънимни ўнглагин. Сендан ўзга ҳеч қандай илоҳ йўқдир».

Абдуллоҳ ибн Аббос (р.а.)дан ривоят қилинган 721-ҳадис 723-ҳадисда ҳам тақорорланган.

293-боб. Истихора дуоси ҳақида

724. Жобир ибн Абдуллоҳ (р.а.) айтдилар: «Расулуллоҳ (с.а.в.) бизга Куръондан бир сурा ўргаттандек истихора дуосини ўргатиб: «Кимки бирор ишга ният қилса, икки ракъат нафл намоз ўқисин ва шундай дуо қилсин: «Эй, Аллоҳим! Сен билганинг учун ўзим ҳаққимда хайрлисини менга билдиришишингни сўрайман. Қудратингдан кувват истайман, Сенинг буюк қарамингни тилайман. Чунки, Сенинг ҳар бир ишга кучинг етади, қодирсан, мен қодир эмасман. Сен барча нарсаларни билувчисан, мен билолмайман. Гайб нарсаларнинг билимдони ўзингсан. Аллоҳим, агар бу иш менинг динимда, турмушимда, ишимнинг оқибати-

да, бугуним ва келажагимда хайрли, деб билсанг уни менга насиб эт ва мұяссар айла. Йүқ, агар бу иш динимга, турмушимга, ишим оқибатига, бугуним ва истиқболимга заарли, деб билсанг, уни мендан, мени ундан узоқлаштири. Хайр қаерда бұлса уни менга тақдир қыл ва мұяссар эт. Мени у билан мамнун қылғин». Сүнгра ҳожатини айтсін», дегандилар».

725. Жобир ибн Абдуллоҳ (р.а.) айтдилар: «Расуллурра (с.а.в.) Фатх масжидида дүшәнба, сешәнба ва чөршәнба күнләри дуо қылдилар. Дуолари чөршәнба куни иккى намоз ўртасида ижобат бўлди». Жобир айтдилар: «Менинг бошимга қачон бирор мушкул иш тушса, чөршәнба куни иккى намоз ўртасидаги ўша соатда Аллоҳдан дуо қилиб сўраганимда доим дуюим қабул бўлганини биламан».

726. Анас ибн Молик (р.а.) айтдилар: «Мен Расуллурра (с.а.в.) билан бирга эдим, бир киши: «Эй, осмонлар ва ерни ажойиб тарзда яратган ижодкор! Эй, абадий барҳаёт Зот! Эй, бутун борликни қудрати билан тутиб турган Зот! Мен Сендан сўрайманки...», деётган эди. Шунда ул зот: «Бу одам нима деб дуо қилаётганини билаяпсизми? Жоним қўлида бўлган Зотга қасамки, агар Аллоҳнинг мана шу исмлари билан дуо қилинса, албатта ижобат бўлади», дедилар».

727. Абу Бакр Расуллурра (с.а.в.)га: «Менга бир дуо ўргатингки, уни намозларимдан сўнг ўқиб юрайин», дедилар. Расуллурра: «Аллоҳим, мен ўзимга ўзим кўп зулм қилиб кўйдим. Гуноҳларимни фақатгина Сен кечира оласан. Ўз даргоҳинг мағфирати билан гуноҳларимни кечиргин, зеро Сен Фофур (кечиримли) ва Раҳим (мехрибон) Зотсан», деб дуо қилинг», дедилар».

294-боб. Золим ҳукмдорлардан кўрқандан нимадейиш кераклиги ҳақида

728. Абдуллоҳ ибн Масъуд (р.а.) айтдилар: «Сизлардан бирор тангизи бошлигининг кибридан ёки зулмидан кўрқса: «Осмонлару ерни ва Улуғ Аршнинг Парвардигори Аллоҳим, бандаларингда фалон ибн фалон ва унинг тўдасининг менга ҳурматсизлиги ва адолатсизлигидан ўзинг ҳимоя қилгин. Сенинг ҳимоянг қудратли ва мадҳинг улуғвордир. Сендан ўзга илоҳ йўқдир», десин».

729. Ибн Аббос (р.а.)дан ривоят қилинди: «Бирор ишни амалга ошириш учун ҳукмдорнинг хузурига кирганда ушбу дуони ўқинглар: «Аллоҳ буюқдир. Аллоҳ яратилган барча нарсалардан қудратлидир. Аллоҳ мен қўрқадиган ва чўчийдиган барча нарсалардан кучлидир. Фалон қулингнинг шарридан ва унинг жин ва инсонлардан ташкил топган аскарларининг шарридан ўзидан бошқа илоҳ бўлмаган Аллоҳга сифинаман. Еру осмонларни тутиб турган Унинг ўзидир. Аллоҳим! Мени уларнинг шарридан ўз паноҳинига олишингни сўрайман. Ёлғиз Сенинг мадҳинг юксакдир. Сенинг паноҳиндан қудратли паноҳ йўқ. Сенинг исминг муборакдир. Сендан ўзга илоҳ йўқ». Уч карра ўқилади».

730. Ибн Аббос (р.а.) айтдилар: «Кимнинг бошига бирор ташвиш, гам тушса ёки султондан қўрқса, ушбу сўзлар билан дуо қилса, дуоси ижобат бўлади: «Эй, Аллоҳим, Сендан ўзга илоҳ йўқлиги, етти қават осмоннинг Парвардигори, Улуғ Аршнинг Рабби эканлигинг ҳақ-ҳурмати сўрайман, ўзингдан бошқа ибодатга лойиқ Зот йўқлиги ҳурматидан сўрайман, Зоро Сен ҳар ишга қодирсан». Сўнгра ҳожатини Аллоҳдан сўрасин».

295-боб. Дуо охиратда ажру савоб сифатида зөхир бўлиши ҳақида

731-ҳадис. Абу Сайд Худрий (р.а.) айтдилар: «Расулллоҳ (с.а.в.) айтганлар: «Бирор бир мусулмон гуноҳ иш қилмаган ва қариндош-уругчилик алоқаларини узмаган ҳолда дуо қилса, унга З нарсадан бири аниқ берилади: ё сўрагани тезда берилади ёки уни охиратга захира қилинади ёки бўлмаса, ўша қилган дуоси барабарида ундан бирор ёмонлик даф қилинади». «Бўлмаса дуони кўпайтирамиз», дейишди. «Аллоҳ кўпайтиргувчироқдир», дедилар Расулллоҳ (с.а.в.).».

732. Абдуллоҳ ибн Масъуд (р.а.) айтдилар: «Расуллосҳ (с.а.в.) айтдилар: «Бир мўмин қўлларини кўтариб Аллоҳга чин дилдан дуо қилса, тилагини ё шу дунёнинг ўзида берилади ёки ошигич муддатча охиратга захира қилинади». «Ё Расулаллоҳ! «Ошигич» нимадир?» – деб сўрашди саҳобийлар. «Мен Аллоҳга дуо қилдим, дуо қилдиму қабул бўлганини кўрмадим», дейишдир», деб марҳамат қилдилар.

296-боб. Дуонинг фазилати ҳақида

733. Абу Ҳурайра (р.а.)дан ривоят қилинди: Расулллоҳ (с.а.в.) дедилар: «Аллоҳ таолога дуодан кўра қимматлироқ нарса йўқ».

734. Абу Ҳурайра (р.а.)дан ривоят қилинди: «Пайғамбар (с.а.в.) дедилар: «Ибодатларнинг энг шарафлиси дуодир».

735-ҳадис. Нўймон ибн Башир (с.а.в.)дан ривоят қилинди: Пайғамбар (с.а.в.) «Дуо ибодатдир», дедилар. Сўнгра: «Менга дуо қилинглар, Мен сизлар учун (дуоларингизни) мустажоб қиласай!» (40:60), деган оятни ўқидилар.

736-ҳадис. Ҳз. Ойиша (р.а.) айтдилар: «Пайғамбар (с.а.в.) дан «Қайси ибодат афзал?» деб сўрашганда: «Кишининг ўз ҳаққига қилган дуосидир», деб жавоб бердилар».

737-ҳадис. Мәъқил ибн Ясор (р.а.) айтдилар: «Мен Абу Бакр Сиддиқ (р.а.) билан Расулulloҳ (с.а.в.)нинг ҳузурларига бордим. Ул зот: «Эй, Абу Бакр, ширк орангизда ўрмаловчи чумолидан ҳам енгилроқдир», дедилар. «Ширк фақат Аллоҳдан ўзгага ибодат қилишми?» деб сўрадилар Абу Бакр (р.а.). Расулulloҳ (с.а.в.): «Жоним қўлида бўлган Зотга қасамки, ширк ўрмаловчи чумолидан ҳам енгилроқдир. Мен сизга уни айтиб юришингиз билан ширкнинг каттаси-ю кичигидан ҳалос бўладиган бир нарса ўргатайми?» дедилар ва: «Эй, Аллоҳим, ўзим била туриб Сенга бирор нарсанни ширк келтириб қўйишмдан асрарин ва билмаган ҳолатимда ширк келтириб қўйсам, кечиргин», деб айтинг, деб таъкидладилар».

297-боб. Шамол эсганда дуо қилиш ҳақида

738. Анас ибн Молик (р.а.) айтдилар: «Расулulloҳ (с.а.в.) қаттиқ шамол турган пайтда: «Эй, Аллоҳим, Сен юборган нарсанинг хайрлисини сўрайман ва Сен юборган нарсанинг ёмонлигидан паноҳ тилайман», дер эдилар».

739. Салама (р.а.) айтдилар: «Расулulloҳ (с.а.в.) шиддатни шамол эсиб қолса: «Эй, Аллоҳим, бу шамол ҳақиқий бўлмасин ва қуригувчи ҳам бўлмасин», зер эдилар».

Ҳақиқий шамолдан мурод – азоб шамоли, қурутгувчидан мурод – ҳалок этувчи (т.).

298-боб. Шамолни сўқмаслик ҳақида

740-ҳадис. Убай ибн Каъб (р.а.) айтдилар: «Шамолни сўқманлар, агар унда бир ёқтиромайдиган нарсани

сезсангиз: «Аллоҳим, Сендан ушбу шамолни хайрлиси ва ундағи нарсанинг хайрлисисини ҳамда у келтирған нарсанинг хайрлисисини сўрайман ҳамда бу шамолнинг ёмонлигидан, ундағи нарсанинг зааридан ва у келтирған нарсанинг ёмонлигидан паноҳ сўрайман», денглар».

741. Абу Ҳурайра (р.а.) айтдилар: «Расулуллоҳ (с.а.в.): «Шамол Аллоҳнинг руҳидандир, у азоб ёки раҳмат олиб келади, шунинг учун уни сўкмангиз. Лекин Аллоҳдан унинг хайриятини сўранг ва зааридан паноҳ тиланг», дедилар».

299-боб. Чакмоқ чаққанда ва яшин ярқираганда ўқиладиган дуо

742. Салим ибн Абдуллоҳнинг отаси айтди: «Расулуллоҳ (с.а.в.) чақмоқ чақишини кўриб, момақалдироқ овозини эшитсалар: «Эй, Аллоҳим, момақалдириғинг билан бизни ўлдирмагин, азобинг билан бизни ҳалок қилмагин, булардан аввал бизга оғият бергин», дер эдилар».

300-боб. Момақалдироқ гулдираганда ўқиладиган дуо

743. Икрима (р.а.) айтдилар: «Ибн Аббос (р.а.) момақалдироқ овозини эшитсалар: «Мен мадҳ этаётган Зот (Аллоҳ) барча нуқсонлардан покдир. Шубҳасиз момақалдироқ ҳудди чўпон қўйнинг бўйнидан қандай тутса, ёмғирни ана шундай тутиб, олиб келади», дер эдилар».

744. Омир ибн Абдуллоҳ ибн Зубайр айтдилар: «Абдуллоҳ ибн Зубайр (р.а.) момақалдироқ гумбурлашини эшитганда, ҳар қандай гапдан ва ишдан тўхтаб: «Момақалдироқ (ҳам) Унга ҳамд билан тасбиҳ айттур» (13:13), деган оятни ўқирдилар».

301-боб. Аллоҳдан оғият сўраш ҳақида

745. Авсат ибн Исмоил ривоят қилдилар: «Абу Бакр Сиддиқ (р.а.) Пайғамбар (с.а.в.) вафотларидан кейин шундай дедилар: «Ўтган йили Расулуллоҳ (с.а.в.) мана шу мен турган жойда туриб...», дедилар-да йигълаб юбордилар. «Сўнг шундай деган эдилар», дея Расулуллоҳ (с.а.в.)нинг сўзларини етказдилар: «Сизларга ҳақиқатгуйликни, самимийликни васият қиласман, зеро у яхшилик билан бирга бўлиб сизларни жаннатга олиб боради. Ёлғондан сақланинг, зеро у бузгунчилик билан бирга ва дўзахга олиб боради. Аллоҳдан оғият сўранг, албатта, оғиятдан кўра яхшироқ нарса ато этилган эмас. Ўзаро низо чиқарманг, бир-бирингизга душман бўлманг, бир-бирингизга ҳасад қилманг ва бир-бирингиздан нафратланманг. Аллоҳнинг акауадек аҳил, иноқ бандалари бўлинг!»

746. Муоз ибн Жабал (р.а.) айтдилар: «Расулуллоҳ (с.а.в.) бир кишининг ёнидан ўтаётганларида у: «Аллоҳим, мен Сендан неъматларнинг мукаммалини сўрайман», деб дуо қиласди. Ул зот ундан: «Неъматларнинг мукаммали нима, биласизми?» – деб сўрадилар. Сўнг ўзлари: «Неъматларнинг мукаммали жаннатга кириш ва дўзах оловидан қутилишдир», дедилар. Ул зот яна бир одамнинг ёнидан ўтиб кетаётсалар, у: «Аллоҳим, мен сендан сабр беришингни сўрайман», дерди. Расулуллоҳ (с.а.в.) унга: «Сен Парвардигордан бало сўрадинг-ку, ундан оғият сўрагин», дедилар. Яна бир одамнинг олдидан ўтиб кетаётган эдилар, у: «Эй, барча буюклик ва фазлу карам соҳиби!...» деётганда, унга қараб «Сўранг», дедилар.

747. Аббос ибн Абдулмутталиб (р.а.) айтдилар: «Мен: «Ё Расулауллоҳ (с.а.в.), Аллоҳдан сўраб, дуо

қилишим учун бирор нима ўргатинг», дедим. Ул зот: «Эй, Аббос, Аллоҳдан оғият сўранг», дедилар. Сўнгра бироз кутиб туриб яна келдим-да, Аллоҳдан сўраб дуо қилишим учун бирор нима ўргатинг, ё Расулаллоҳ, деганимда: «Эй, Аббос, эй, Расулуллоҳнинг амакиси, Аллоҳдан дунё ва охиратда оғият сўранг», дедилар».

302-боб. Дуода бало сўрашнинг макруҳлиги ҳақида

748. Анас ибн Молик (р.а.) айтдилар: «Бир киши Расулаллоҳ (с.а.в.) ҳузурларида: «Аллоҳим, садақа қила». десам, мол-дунё бермадинг, энди мени бир балога йўлиқтирики, унга сабр қилиб ажр олай», деди. Буни эшитган Расулаллоҳ (с.а.в.): «Субҳаналлоҳ! Бундай демагин. Аллоҳим, менга бу дунёда ҳам, охиратда ҳам яхшилик ато эт, демайсанми», дедилар».

749. Анас ибн Молик (р.а.) айтдилар: «Расулаллоҳ (с.а.в.) бир кишининг зиёратига бордилар. У хасталикнинг қаттиқ азобини тортиб ётган экан. Кўриниши худди қанотлари юлиб ташланган рамақижон жўжага ўхшарди. Расулаллоҳ (с.а.в.) унга: «Сен Аллоҳдан најот сўраб дуо қил». дедилар. У киши: «Аллоҳим! Менга охиратда берадиган ажру мукофотингни шу дунёда бергин», деб дуо қилди. Унинг бу дуосини эшитиб Расулаллоҳ (с.а.в.): «Аллоҳга ҳамдлар бўлсин! Охиратдаги бериладаиган ажру мукофотга банданинг кучи етмайди, сен бунинг ўрнига бу дунёда ҳам, охиратда ҳам бизга эзгулик ато эт, жаҳаннам азобидан сақла», демайсанми?» – дедилар. У киши Расулаллоҳ (с.а.в.) ўргатганларидек дуо қилиб ётди, Аллоҳ унга шифо берди».

303-боб. Қаттиқ синовдан паноҳ сўраш ҳақида

750. Абдуллоҳ ибн Амр (р.а.) айтдилар: Бир киши: «Аллоҳим, Сендан қаттиқ синовдан паноҳ тилайман», деди-ю тўхтаб қолди. Агар яна шу дуони айтса, фақат ичидаги улуғлик бўлган бало (синов)дан эмас, деб айтсан.

751. Абу Ҳурайра (р.а.)дан ривоят қилинди: «Расуллурроҳ (с.а.в.) шиддатли синовдан, кетма-кет келувчи баҳтсизликдан, ёмон тақдирдан ва душманларнинг ҳасадидан паноҳ тилардилар».

304-боб. Ташибҳ маъносидаги сўзни тақрорлаш

752. Абу Навфал ибн Абу Ақрабнинг отаси Расуллурроҳ (с.а.в.)дан рўза тутиш ҳақида (изн) сўради. Ул зот «Ҳар ойнинг бир кунида рўза тут» дедилар. «Ота-онам сизга фидо бўлсин, яна зиёда қилинг», дедим. «Зиёда қилинг, зиёда қилинг, ҳар ойда икки кун рўза тут», дедилар ул зот. Мен яна: «Ота-онам сизга фидо бўлсин, яна кўпайтириб беринг, мен ўзимни кучли ҳис қиласапман», дедим. Ул зот: «Ўзимни кучли ҳис қиласапман, ўзимни кучли ҳис қиласапман», дея ганимни тақрорлаганларидан энди бошқа ортиришга изн бермасалар керак, деб ўйладим. Сўнг ул зот: «Ҳар ойда З кун рўза тут», дедилар.

Яна кўпайтириб беринг – кўпроқ мулдат рўза тутишимга изн беринг, дейилмоқчи.

Бу ҳадисдан шу нарса аёи бўладики, Расуллурроҳ (с.а.в.) умматларига фақат енгилликни хоҳлаганлар, шунинг учун ҳам нафила ибодатларни жеъёрида қилингга рухсат берганлар (т.).

305-боб. Фийбат ҳақида

753. Жобир ибн Абдуллоҳ (р.а.) айтдилар: «Расулуллоҳ (с.а.в.) билан бирга эдик. Қандайдир сассиқ ҳид тарапалди. Шунда Расулуллоҳ (с.а.в.): «Биласизларми бу нима? Бу мўминлар гийбатининг ҳидидир», дедилар».

754. (Яна) Жобир ибн Абдуллоҳ (р.а.) айтдилар: «Ра-сулуллоҳ (с.а.в.) замонларида бир куни сассиқ ҳид та-ралди. Шунда Расулуллоҳ (с.а.в.): «Мунофиқлар мусулмонларни гийбат қилишди, бу ўшанинг сасифи», дедилар».

755. Ибн умму Абд айтдиларки, қайси бир мўминнинг олдида гийбат қилинганда у ўша гийбатни тўхтатса, Аллоҳ таоло уни дунё ва охиратда мукофотлайди. Қайси бир мўмин олдида бўлаётган гийбатни тўхтатмаса, Аллоҳ таоло уни дунё ва охиратда жазоласин! Киши бир мўминни гийбат қилиши билан ҳаром лукмани оғзига олган бўлади; ўша гапираётган одамдаги бор нарсани айтса, гийбат қилган бўлади. Агар йўқ нарсани айтса, унга туҳмат қилган бўлади.

Ибн умму Абд – Абдуллоҳ ибн Масъуд (т.).

306-боб. Фийбат ва идрордан эҳтиёт бўлиш ҳақида

756. Жобир ибн Абдуллоҳ (р.а.) айтдилар: «Расулуллоҳ (с.а.в.) билан бирга эдик. Ул зот эгалари азоблананаётган икки қабр тепасига келиб: «Бу иккиси катта гуноҳ сабабли азоблананаётгани йўқ, улардан бири одамларни гийбат қилиб юради, иккинчиси эса сийдикдан эҳтиёт бўлмасди», дедилар. Сўнгра бир ёки иккита хурмо шохини келтириб, уни синдиридилар, сўнг синдирилган шохчаларни қабрга тиқиб қўйишни буюрдилар ва: «Бу шохчалар нами кетгунча қабрдагиларнинг азоби енгиллаштириб турилади», дедилар».

757. Амр ибн Ос бир неча ҳамроҳлари билан кетиб борарди. Йўлда ўлиб, ириб кеттган эшакка дуч келишиди. Шунда Амр: «Худо ҳаққи, мусулмоннинг гўштини еганингиздан² мана шу ўлимтикни қорнингиз тўйгунича еганингиз яхшидир», деди.

307-боб. Ўликни гийбат қилиш ҳақида

758. Абу Ҳурайра айтдилар: «Моиз ибн Молик Асламий келди, уни Расулуллоҳ (с.а.в.) «Робиъа» деган жойда ражм (тошбўрон) қилдирдилар. Расулуллоҳ (с.а.в.) бир сафар саҳобийлар билан ўша ердан ўтдилар. Улардан бири: «Мана шу ҳалок бўлган одам Набий (а.с.)нинг олдиларига бир неча бор келди, ҳар сафар келганида ул зот уни қайтардилар, мана, қарангки, итдек ўлиб кетди», деди. Расулуллоҳ (с.а.в.) ўлиб, оёқлари қуриб ётган эшакнинг ёнидан ўтгунча индамадилар, сўнг ҳалиги кишига: «Мана бундан енглар!» дедилар. «Шу ўлган эшакдан-а, Расулаллоҳ?» деб сўрашди. Ул зот: «Сизлар ўлган биродарингиз обрўсими тўкишдан эришган нарсангиз буни ейишдан оғирроқ туроҳдир. Муҳаммаднинг жони қўлида бўлган Зотга қасамки, албатта у (Моиз) жаннат анҳорларидан бирда чўмилиб юриди», дедилар».

Яъни ўлган одамни айблаганингиз учун орттирган туроҳингиз буни егандан кўра оғирроқдир (т.).

308-бобдаги 759-ҳадис 95-бобнинг 187-ҳадисидаги мазмуннинг айнан тақоридир.

309-боб. Ўзаро меҳр-оқибат ҳақида

760. Муҳаммад ибн Зиёд айтдилар: «Мен салафларни шундай топганман: улар бир уйда оила аъзолари бўлиб яшар эдилар. Иттифоқо, улардан бирининг уйига меҳ-

мон келиб қолса, бошқа бирлари тайёрлаб қўйтган қозондаги овқатни шундоқ кўтариб меҳмон олдига олиб келиб кўярдилар. Қозон эгаси: «Ким олди қозонни?» – деб сўраса, мезбон: «Биз меҳмонимиз учун олдик», дерди. Шунда овқат эгаси: «Майли, ош бўлсин», дер эди чин дилдан. Салафлар нон ёпишса ҳам аҳвол шу эди. Уларнинг ораларида қамишдан девор бўларди холос».

Салафлар – мусулмонларнинг дастлабки уч авлоди (т.).

310-боб. Мезбоннинг меҳмонга хизмат қилиши ҳақида

761. Абу Ҳурайра айтдилар: Расулуллоҳ (с.а.в.) хузурларига бир киши келди. У киши оч эканлигини айтди. Расулуллоҳ (с.а.в.) уни аёллари олдига юбордилар. Аёллари уйимизда сувдан бошқа ҳеч вақо йўқ, дедилар. Расулуллоҳ: «Ким бу одамни тўйдиради?» – деб сўрадилар. Ансорлардан бир киши: «Мен», деди ва ҳалиги кишини уйига олиб кетди. Хотинига Расулуллоҳ (с.а.в.) нинг меҳмонларини сийлаб, қорнини тўйдир, деди. «Уйимизда болаларимизнинг овқатидан бўлак нарса қолмаган», деди хотини. Шунда эр: «Таомингни келтири, чироқни тўғрила, болалар овқат сўрашса, уларни ухлат», деди. Аёл таомни олиб келди, чироқни тўғрилади, болаларни ухлатди. Сўнгра эри чироқни тузатмоқчидай бўлиб уни ўчириди. Кейин икковлари меҳмоннинг олдида худди таом еяётгандай бўлиб ўтиришди. Ўша кечани очлик билан ўтказишди. Эртасига эрталаб Расулуллоҳ (с.а.в.) айтдилар: «Аллоҳ таоло сизларнинг қўйган ишларингиздан хурсанд бўлди ва қуйидаги оятни нозил қўйди: «Ўзларида эҳтиёж бўла туриб, (эҳсон қилишда бошқа муҳтожларни) ихтиёр қилурлар. Кимки ўз нафси баҳиллигидан сақдана олса, бас, ана ўшалар (охиратда) нажот топувчилардир» (59:9).

311-боб. Мәхмөндорчилик мұддати ҳақыда

762. Абу Шурайх Адабий (р.а.) айтдилар: «Мен Расулуллоҳ (с.а.в.)нинг мана бу сўзларни айтәёт-ганларини ўз кўзларим билан кўриб, қулоқларим билан эшитдим: «Ким Аллоҳга ва охират кунига ишонса, қўшнисини иззат қиласин Ким Аллоҳга ва охират кунига ишонса, мәхмонни эъзозласин. «Мәхмөннинг муддати қанча, эй, Расулуллоҳ?» – деб сўралганда, ул зот: «Бир кечакундуздир. Мәхмөндорчилик уч кун бўлади. Ким Аллоҳга ва охират кунига ишонса, яхши гапларни гапирсан ёки жим турсин», дедилар.

312-боб. Мәхмөндорчиликнинг уч кунгина эканлиги ҳақыда

763. Абу Ҳурайра Расулуллоҳ (с.а.в.)нинг шундай деганларини ривоят қилдилар: «Мәхмөндорчилик уч кундир. Уч кундан ортиғи хонадан соҳибининг садақасидир».

313-боб. Мәхмөн мезбонни зериктираслиги ҳақыда

764. Абу Шурайх Каъбий (р.а.) айтдилар: Расулуллоҳ (с.а.в.) дедилар: «Ким Аллоҳга ва охират кунига ишонса, яхши гап гапирсан ё жим турсин. Ким Аллоҳга ва охират кунига ишонса мәхмөнини муддати билан икром қиласин. Муддати бир кечакундуздир. Мәхмөндорчилик уч кундир. Бундан ошиғи садақадир. Мәхмөннинг мезбонни зериктираслар даражада унинг уйида туриши ўзи учун ҳалол эмас».

314-боб. Агар меҳмон мезбон уйининг ташқарисида тонг оттираса...

765. Миқдом Абу Карим (р.а.) айтди: «Пайғамба-ри-миз (с.а.в.): «Меҳмоннинг тунаб қолиши ҳар бир мусул-мон зиммасидаги ҳақдир. Кимки мезбоннинг уйидан ташқарисида тонг оттираса, меҳмоннавозлик қарзи бўйнида қолади, хоҳласа ўтайди, хоҳласа тарк этади». дедилар».

315-боб. Меҳмонга илтифот кўрсатилемаса...

766. Уқба ибн Омир (р.а.) айтдилар: «Мен Расулуллоҳ (с.а.в.)дан: «Эй, Аллоҳнинг Расули, сиз бизни бир қавм ҳузурга жўнатсангиз, ўша қавм бизни меҳмон қиласа, қандай йўл тутишни буюрасиз?» – деб сўрадим. Расулуллоҳ (с.а.в.): «Агар бирор қавм олдига меҳмон бўлиб борсангиз, меҳмон учун лозим нарсаларни буюрсалар, қабул қилинг. Агар бундай қиласалар, улар ўташлари лозим бўлган меҳмондорчилик ҳаққини талаб қилинг», дедилар».

316-боб. Киши меҳмонга ўзи хизмат қилиши ҳақида

767. Абу Усайд Сойдий (р.а.) Расулуллоҳ (с.а.в.)ни тўйига таклиф қилди. Ўша куни аёли келин бўла туриб ўзи хизмат қилди. У аёл: «Биласизларми, мен Расулуллоҳ (с.а.в.) учун қандай ичимлик тайёрладим? – деб сўради. – Мен ул зот учун кечки хурмодан бир идиш шарбат тайёрладим».

317-боб. Меҳмонга таом қўйиб, ўзи намозга турган киши ҳақида

768. Наъим ибн Қаънаб (р.а.) айтди: «Мен Абу Зарр (р.а.)нинг уйига бордиму уни топа олмадим. Аёлидан:

«Абу Зарр қаерда?» – деб сүрадим. «Ишдалар, ҳозир келиб қоладилар», деб жавоб берди аёли. Мен уйларида ўтириб тургандим, икки туюни ҳайдаб Абу Зарр келиб қолди. Туяларни бир-бирига орқама-орқа боғлаган, уларнинг ҳар бирига биттадан меш ортилганди. Абу Зарр уларни ерга олиб қўйиб, келиб мен билан сўрашди. Мен: «Эй, Абу Зарр, илгари учратган одамларим ичида мен учун сендан севимлироғи ҳам, сендан ёмонроғи ҳам бўлмаган», дедим. У: «Хўш, бу гапингни қандай тушунишим керак?» – деб сўради. «Мен жоҳилият даврида гўдак қизими ни тириклай кўмган эдим, «Сен учун тавба йўли ҳам йўқ, нажот ҳам!» – дейсан деб сенга йўлиқиб қолишдан кўрқардим. Ҳамда «Тавба қилсанг тавбанг қабул бўлади ва сен учун нажот йўли бор», дейишингдан умид қиласардим», дедим. Абу Зарр: «Жоҳилиятдан қайтиб, ҳақ йўлни топдингми?» – деди. «Ҳа», дедим. У: «Алоҳ таоло Исломга киргандан кейин олдинги гуноҳларни кечиради», деди ва аёлига: «Бизга таом келтир!» – деб буюрди. Аёли қулоқ солмади. Абу Зарр унга яна қайтарди, аёли бу сафар ҳам қулоқ солмади ва ҳатто икковлари жанжаллашиб қолишиди. Абу Зарр: «Ҳақиқатда сиз аёллар Расулулоҳ (с.а.в) айтганларича бор экансиз!» – деди. Мен: «Расулулоҳ (с.а.в) улар ҳақида нима деганилар?» – деб сўрадим. Абу Зарр: «Ул зот: «Аёл киши қовурға суяги кабидир, сен уни тўғриламоқчи бўлсанг синдириб қўясан. Агар уни бошқара билсанг, рўзгоринг бут бўлади», дегандилар», деди. Шундан кейин аёли бурилиб келиб, какликникига ўхшаш шўрва қўйиб кетди. Абу Зарр: «Менга эътибор бермай сен олавер, мен рўздорман», деди ва намозга турди. У рукульарни енгил (тез-тез) қилди. Сўнг намозини тамомлаб, овқат ея бошлади. Мен: «Ё тавба, мени алдайсан, деб ўйламагандим!» – дедим. У: «Нега энди, мен сени учратганимдан бери алдаганим йўқ», деди. «Ахир рўздорман, демабмидинг?» – дедим. У: «Шунаقا дедим. Мен бу ой хисобидан уч кун рўза тутдим, менга унинг ажри ёзилди ва овқатланиш ҳалол бўлди», деди.

318-боб. Киши оиласи нафақасини адо этиши ҳақида

769. Савбон (р.а.)дан ривоят қилинди: «Расулуллоҳ (с.а.в.) айтдилар: «Динор (яъни пул)ларнинг энг афзали кишининг ўз аҳли аёлига, Аллоҳ йўлидаги биродарларига ва Аллоҳ учун атаган жонивор-ҳайвонларига сарфланган пулидир».

770. Абу Масъуд Бадрий (р.а.)дан ривоят қилинди: «Расулуллоҳ (с.а.в.): «Кимки аҳли аёлига савоб умидида нафақа қилса ўша қилган нафақаси унинг учун садақадир», дедилар».

771. Жобир ибн Абдуллоҳ (р.а.) айтдилар: «Бир киши Расулуллоҳ (с.а.в.) ҳузурларига келиб: «Ё, Расулуллоҳ, менда бир қанча динор бор», деди. «Ўзинг учун сарф қўй», дедилар ул зот. «Менда ундан ортиқчаси бор», деди у киши. Шунда Расулуллоҳ (с.а.в.): «Унда уларни хизматкорингга ёки болангга сарфла», дедилар. «Менда ундан-да ортиқчаси бор», деди яна у киши. Расулуллоҳ (с.а.в.): «Унда уларни Аллоҳ йўлида сакла, бу (савоб юзасидан) энг оз бўлганидир», дедилар».

772. Абу Ҳурайра (р.а.) айтдилар: «Пайғамбаримиз (с.а.в.): «Сенинг тўрт динор пулинг бўлса, 1 динорни мискинга берсанг, 1 динорни кул озод қилиш учун берсанг, бир динорни Аллоҳ йўлида сарфлассанг, яна бир динорни аҳли аёлинг нафақасига ишлатсанг, шулардан энг афзали аҳли аёлингга сарф қилганинг ҳисобланади», дедилар».

319-боб. Барча сарфдан савоб олиш ҳақида

773. Саъд ибн Аби Ваққос (р.а.)дан ривоят қилинди: Расулуллоҳ (с.а.в.) у кишига: «Билгинки, на фақат

Аллоҳнинг розилигини истаб қилган эҳсонинг-га, балки аёлингнинг оғзига солган бир луқма та-оминг учун ҳам албатта ажр-мукофот оласан», де-дилар.

320-боб. Туннинг учдан бири қолганда дуо қилиш ҳақида

774. Абу Ҳурайра (р.а.)дан ривоят қилинди: Расулулуҳ (с.а.в.) айтдилар: «Парвардигоримиз Аллоҳ таборак ва таоло ҳар кеча дунё осмонига кечанинг охирги учдан бир қисми қолганда тушиб айтади: «Менга дуо қиласиган кимса борми, ижобат қилайин. Мендан бирор нарса сўрайдиган борми, берайин. Мендан гуноҳини сўрайдиган борми, мағфират қилайин».

321-боб. Фийбат мақсади бўлмай, узун фалончи, дейиш ҳақида

775. Абу Руҳм (р.а.)дан ривоят қилинди: У киши Расулулуҳ (с.а.в.)га дараҳт остида (байъату-р-ризвонда) байъат қилган саҳобийлардан бири эдилар. Шу киши айтдилар: «Мен Расулулуҳ (с.а.в.) билан Табук газотида бирга жанг қилдим. Бир кеча Аҳдар тоғида туриб, Расулулуҳ (с.а.в.)га яқин туриб қўриқчилик қилдам. Кўзимни уйқу босди. Ухлаб қолмасликка ҳаракат қилардим. Менинг тумъял ул зотнинг туяларига яқинлашди. Тумъял Расулулуҳ (с.а.в.)нинг оёқларига заҳмат етказмас-микан, деган андиша мени қўйнарди. Шунинг учун тумъялни орқага тортиб қўяр эдим. Кечанинг бир қисмида (яна) кўзимга уйқу ғолиб келди. Ул зотнинг оёқлари юкнинг дастасига тегиб турарди. Менинг тумъял ул зотнинг туяларини туртиб юборди, шунда мен ул зотнинг оёқларига тегиб кетдим. Бехос зарб натижасида ул зот «Уҳҳ», деб юбордилар, мен: «Эй, Расулаллоҳ, Сизга озор берганим учун

Аллоҳдан менга мағфират сўранг», дедим. Ул зот: «Анави кўса, узун бўйли ва қизил юзли одамлар нима қилдилар?» – деб сўрадилар». Абу Руҳм давом этиб шундай деди: «Бани Фифор қабиласи нима учун урушга қўшилмаганликларини Расулуллоҳ (с.а.в.)га айтдим. Шунда ул зот: «(Мадина атрофларидағи) Шабкати Шадах деган жойда қўйлари бўлған соchlари калта, бўйлари қисқа одамлар нима қилдилар?» – деб сўрадилар. Улар Фифор ўғилларимикин, деб ўйлаб қолдим, бироқ тўла англаб ета олмадим. Кейин Аслам қабиласидан бир жамоат эканликлари эсимга келгач: «Эй, Расулаллоҳ, улар Асмөъ ўғилларидан эдилар», дедим. Шунда ул зот: «Урушга қатнашмаган Асмөъ ўғилларидан бир кишини Аллоҳ йўлида жўнатишларига нима тўсқинлик қилди? Аслам, Фифор, Ансор ва Курайш муҳожирларидан бирор узрли сабаб билан урушга қатнаша олмаганлар ҳам менинг қадрли саҳобийларимдир», дедилар».

776. Ҳз. Ойиша (р.а.) айтдилар: «Бир киши Расулуллоҳ (с.а.в.) ҳузурларига кириш учун изн сўради. Ул зот: “Бу қабиласининг жуда ҳам ёмон одами!” – дедилар. У одам Пайғамбар (с.а.в.) ҳузурларига кирганида, ул зот ҳалиги кишига яхши муомала қилдиларжуда кўп гапирди. Мен бу ҳақда гапиргандим, ул зот: “Аллоҳ таоло бузук-бадхулқларни ёмон кўради”, дедилар».

777. Ойиша онамиз дедилар: «Савда (р.а.) Муздалифада намозлар жам қилиб ўқилган кечака, кун кўтарилимасдан Минога кетиш учун Расулуллоҳ (с.а.в.)дан изн сўради. У оғир-вазмин ва секин ҳаракатланадиган аёл эди. Ул зот унга изн бердилар».

322. боб. Аввал бўлиб ўтган воқеани эслатиш ҳақида

778. Абдуллоҳ ибн Масъуд (р.а.) айтдилар: Расулуллоҳ (с.а.в.) Жиъирронада Ҳунайн ғазотидан туш-

ган ўлжаларни тақсимлаётгандарида атрофларига (саҳобийлар тўпландилар. Шунда Расулуллоҳ (с.а.в.) айтдилар: «Аллоҳ бир қулини ўз қавмига (пайғамбар қилиб) юборди. Қавм уни ёлғончига чиқарди ва уриб пешонасини ёрди. У пешонасидан оқаётгани қонини артиб: «Аллоҳим, қавмимни кечир, улар нима қилаётгандарини тушунмаяттилар», деганди». Абдуллоҳ ибн Масъуд (р.а.) айтдилар: «Шунда мен Расулуллоҳ (с.а.в.)га қараб туриб пешонасидан оқаётган қонини артиб турган кишини кўргандек бўлдим».

Жиъирона – Ҳунайн мавзендан бир жой номи, Ҳунайн мавзеси Ҳизож вилоятида бўлиб, Маккан мукаррама яқинидаги жойлашган (т.).

323-боб. Мусулмон мусулмоннинг айбини беркитиши ҳақида

779. Абу-л-Ҳайсам айтдилар: «Уқба бин Омирнинг олдига бир қавм келиб: «Бизнинг шароб ичадиган ва бузуқ ишларни қиласиган қўшниларимиз бор. Уларни имомга айтайликми?» – дейишганида, у: «Йўқ, мен Расулуллоҳнинг: «Бир мусулмон айбини беркитган киши худди тириклайн кўмид юборилган ўликни қабрдан тирилтирган кабидир», дегандарини эшигтанман», деди».

«Имом» сўзининг лугавий маъноси бошлиқ, раҳбар. Шунинг учун ўша даврда фақат диний раҳбарларининг имом дейилмай, маъмурий раҳбарларни ҳам имом, деб атаганилар (т.).

324-боб. «Одамлар ҳалок бўлди, бузилиб кетди» дейиш ҳақида

780-ҳадис. Абу Ҳурайра айтдилар: Расулуллоҳ (с.а.в.): «Кимнинг «одамлар бузилиб кетди дейётганини эшигсангиз, билингки, ўшанинг ўзи биринчи бўлиб бузилгандир», дедилар.

325-боб. Мунофиқни «саййид» демаслик ҳақида

781. Абдуллоҳ ибн Бурайда оталаридан ривоят қилдилар. Оталари айтдилар: Расулуллоҳ (с.а.в.): «Мунофиқ одамни, гарчи у хурматлироғингиз, иш бошингиз бўлса ҳам «саййид» деманг, шундай десангиз Парвардигорингизнинг ғазабини дучор бўласиз», дедилар.

326-боб. Мақтов эшитганда нима демоқ кераклиги ҳақида

782. Аддий ибн Арто айтдилар: «Пайғамбаримиз (с.а.в.) саҳобийларидан кимда-ким мақтов эшитса: «Аллоҳим, (ўзимда йўқ сифатларни) айтганлари учун мени койимагин ва улар билмайдиган (туноҳларим)ни ўзинг кечиргин», дер эдилар.

783. Абу Масъуд Абу Абдуллоҳ (р.а.)дан: «Расулуллоҳ (с.а.в.)дан гумон ҳақида эшитганмисиз?» — деб сўрадилар. Абу Абдуллоҳ: «(Ҳа), ул зот: «Гумон қилувчи жуда ёмон одамнинг уловидир!» — деганлар.

784. Абдуллоҳ ибн Омир (р.а.) бир куни Абу Масъуд (р.а.)дан: «Эй, Абу Масъуд! Расулуллоҳ (с.а.в.)дан гумон қилиш билан боғлиқ бирор гап эшиттанинг борми?» — деб сўради. Абу Масъуд: «Расулуллоҳ (с.а.в.)нинг «Гумон қилувчи одам жуда ёмон инсоннинг уловидир». деганларини эшитганман, яна шундай деб таъкидлаганларини ҳам эшитганман: «Бир мўминни лавнатлаш уни ўлдирмоқ кабидир», деб хабар қилдилар.

327-боб. Билмаган нарсасини «Аллоҳ билади», демасин

785. Ибн Аббос (р.а.) айтдилар: «Сизлардан бирор тантиз билмаган нарсаси хусусида «Буни Аллоҳ била-

ди», демасин. Чунки Аллоҳ бундан бошқа нарсаларни ҳам билгувчи ва у бандаларга билмаган нарсасини ўргатувчидир. Шунинг учун бундай дейишилик Аллоҳ ҳузурида катта гуноҳдир».

328-боб. Камалак ҳақида

786. Ибн Аббос айтдилар: Сомон йўли осмон эшиклиридан биридир. Камалак эса, Нуҳ (а.с.) қавми гарқ бўлгандан кейин инсониятни гарқ бўлишдан сақлаб келмоқда.

Маълумки, ёргулукнинг атмосфаерадаги ёмғир томчиларида синиши, қайтиши ва дифракцияси натижасида юз беради. Ёмғир ёғиб ўттач, Куёшга қарама-қарши томонда ҳосил бўлади. Аллоҳ таоло Нуҳ (а.с) қавмини азоблаш учун ер юзига тинмай сув ёғдирди, Осийлар ҳалок бўлганиларидан сўнитина тўфон тўхтади. Осмон юзида камалак пайдо бўлгач, ҳаммаёқ нурафшон бўлди. Ҳадисда камалакни осмоннинг ана шу азоб ёмғирини тўхтатиб, ёпиб турувчи қопқаси эканлиги айтилмоқчи (т.).

329-боб. Сомон йўли галактикаси ҳақида

787. Абу Туфайлдан ривоят қилинди: «Ибн Кавво ҳазрат Алидан сомон йўли ҳақида сўради. «У осмоннинг чиқиш тешигидир. Ундан дарёдай давомли окувчи сув билан осмон юзи очилади», деб жавоб бердилар».

788. Ибн Аббос айтдилар: «Камалак ер юзи аҳолиси учун гарқ бўлишдан омонлиkdir. Сомон йўли эса, осмоннинг эшиgidир. Осмон ўша сомон йўлидан ёрилади»¹.

¹Мунажжимликка оид илмий ишлар ва энциклопедияларда ёзилишича, Сомон йўли Вероника соchlари туркумида бўлиб, осмонни деярли катта айланга бўйлаб ўраб олган ёруф йўл. Ислом ақидасига кўра, ана шу айланга осмон қопқаси ва у ажralиб кетиши ҳам мумкин (м.м.).

330-боб. «Аллоҳим, мени марҳаматинг қароргоҳига күйгин», деган ҳадис ҳақида

789. Абу Ҳорис Кирмоний айтдилар: «Бир киши Абу Ражога: «Сенга салом бўлсин, Аллоҳдан марҳаматид қароргоҳида иккимизни бирга қилишини сўрайман», деганини эшитдим. Абу Ражо унга: «Бирор киши бунга қодирми? Аллоҳнинг марҳамат қароргоҳи нима экан?» – деб сўради. Бояги киши: “Жаннат”, деганди, Абу Ражо: “Тополмадинг”, леди. “Нима бўлмаса Аллоҳнинг марҳамати қароргоҳи?” – деб сўради у одам. «Оlamларнинг Парвардигоридир», деб жавоб берди Абу Ражо».

331-боб. Замонни сўқмаслик ҳақида

790. Абу Хурайра (р.а.)дан ривоят қилинди: Пайғамбар (с.а.в.): «Сизлардан бирортангиз «Э, бу замондан кўнглим қолди», деб замонни сўқмасин. Чунки Аллоҳ замондир.

Бошқа ҳадисларда «Замон Аллоҳниңдир», дейилган. (т.).

791-ҳадис 790-ҳадиснинг айнан тақрори.

332-боб. Мусулмон мусулмонига тик қарамайди

792. Мужоҳид (р.а.) айтдилар: «Мусулмон киши биродарига ёв қарааш қилиши, уни таъқиб қилиши ёки: «Қаердан келдинг?» «Қаерга кетяпсан?» – деб сўроққа тутиши макруҳдир».

333-боб. «Ҳолинитавой бўлсин», дейиш ҳақида

793. Анас ибн Молик (р.а.)дан ривоят қилинди: Пайғамбаримиз (с.а.в.) бир киши қурбонлик қилинади-

тган түяни ҳайдаб кетаётганини кўриб: «Унга мин», деб буюрдилар. У одам: «Бу қурбонлик тяси-ку», деди. Расулуллоҳ (с.а.в.) яна: «Мин унга», дедилар. У яна «Бу ахир қурбонликка олиб кетилаётган тя-ку», деди. Ул зот яна: «Мин бу тяяга», деб буюрдилар. Киши яна ўша жавобини берган эди, «Ҳолинга вой бўлсин сенинг, мин унга», деб буюрдилар.

794. Ибн Аббосдан бир киши: «Мен нон ва гўшт егандим. Таҳоратимни янгилашим керакми?» – деб сўради. Ибн Аббос: «Ҳолингга вой бўлсин сенинг, ҳалол нар-са esa ҳам таҳорат бузиларканми?» – дедилар.

795. Жобир ибн Абдуллоҳ айтдилар: Расулуллоҳ (с.а.в.) Жиъирона мавзесида Ҳунайн ғазотида тушган ўлжаларни тақсимлаётган эдилар. Олтиналар Билол (р.а.)-нинг қучоғида эди. Ул зот ҳузурларига бир киши келиб: «Сиз адолат қилмаяпсиз, адолат қилинг!» – деди. Расулуллоҳ (с.а.в.): «Ҳолингта вой бўлсин сенинг, мен адолат қилмасам, ким қиласди?» – дедилар. Шунда ҳазрати Умар: «Эй, Аллоҳнинг Расули, изн беринг, бу муноғиқнинг бўйинни узиб ташлай!» – дедилар. Расулуллоҳ (с.а.в.): «Бу ва бунинг дўстлари Куръонни ўқийдилар, лекин у бўғизларидан нарига ўтмайди, камондан ўқ қандай отилиб чиқса, улар ҳам диндан шундай чиқиб кетадилар», деб марҳамат қилдилар.

796. Башир ибн Мъбад Садусийдан ривоят қилинди. Расулуллоҳ (с.а.в.) ундан: «Исминг нима?» – деб сўрадилар. «Захм», деб жавоб қилди у. Ул зот: «Йўқ, сенинг исминг Башир бўлсин», дедилар.

«Захм» кулфат, озор маъносида, «башир» эса, хушхабар келтирувчиидир (т.).

Башир айтдилар: Расулуллоҳ (с.а.в.) билан қабристон оралаб кетаётган эдик. Ул зот мушрикларнинг қабри ёнидан ўтсалар, 3 марта: «Булар кўп хайрли ишларни қўлдан бой бердилар», дердилар. Мусулмон-

лар қабри ёнидан ўтаётганда эса: «Булар кўплаб эзгуликларга эришдилар», дердилар уч мартадан. Тасодифан Пайғамбаримиз (с.а.в.)нинг қабристонда пойафзали билан юрган кишига кўзлари тушиб қолиб: «Эй, сабтияли, сабтиянгни ташла», дедилар. У одам Пайғамбар (с.а.в.)ни кўргач, оёқ кийимларини ечиб отиб юборди.

Сабтия – ошланган теридан тайёрланган пойабзal (т.).

334-боб. Уй қуриш ҳақида

797. Мұхаммад ибн Ҳилолдан ривоят қилинди. У киши Пайғамбар (с.а.в.) аёлларининг ҳужралари хурмо дарахти шохларидан қурилган бўлиб, юнг латталари билан қопланганини кўрган эдилар. Ибн Ҳилол айтдилар: «Мен Ойишадан уйлари ҳақида сўрадим. У: «Уйнинг эшиги кун ботар томонга қаратилган эди», деди. «Эшик бир табақалимиди ё қўштабақалимиди?» – деб сўрадим. У: «Бир табақали эшик эди», деди. «Эшик нимадан ясалганди?» – деб сўрадим яна. У: «Қора арчадан ёки саждан¹ эди», деб жавоб берди.

798. Абу Ҳурайра айтдилар: Расулуллоҳ «Одамлар уйларини расмлар билан безатмагунларигача қиёмат қойим бўлмайди», дедилар.

335-боб. «Отанг ҳақи», дейиш ҳақида

799. Абу Ҳурайрадан ривоят қилинди: «Бир киши Расулуллоҳ (с.а.в.) олдиларига келиб: «Эй, Аллоҳнинг Расули, энг кўп ажру савобга эга бўладиган садака

¹ Жанубий минтақаларда ўсадиган сиёҳ ранг дарахт ёғочи (м.м.).

қайси?» – деб сўради. Ул зот: «Отанг ҳақи, буни сенга баён қилинади. Сен соғ пайтингда, камбағал бўлиб қолишдан қўрқиб баҳиллик қилган ва бойликни орзу қилган пайтингда садақа қилишинг керак. Садақани кечикитириб, жонинг халқуминга келгандга “Фалончига мунча, пистончига шунча” деб қўлмагинки, у пайдада сен айтмасанг ҳам (мол-дунёинг) “фалончилар”га қолади”, дедилар».

336-боб. Киши бирордан кичик нарса сўраши ва уни мақтамаслиги керак

800. Абдуллоҳ ибн Умар айтдилар: «Сизлар бирордан зарур бўлиб қолган нарса сўраса кичикроқ, аҳамиятсизроғини сўрасин, зеро унга тақдирида белгилангани насиб қиласи. Сизлардан ҳеч ким дўстининг олдига борганда уни мақтамасинки, белини синдириб қўяди».

801. Абу Иzzат Ясор ибн Абдуллоҳ Ҳузалийдан ривоят қилинди: Набий муҳтарам (с.а.в.) айтдилар: «Агар Аллоҳ таоло бир банданинг жонини бирор ерда олишни хоҳласа, уни ўша ерга келтириб қўяди ёки у банда учун ўша ердан бир эҳтиёж чиқариб қўяди».

337-боб. «Сенга қасд қилган паст бўлсин!» дейиш ҳақида

802. Абу Абдулазиз айтдилар: «Абу Ҳурайра бизникида бир кеча қолдилар. Тўғрида кўринган юлдузга қараб: «Абу Ҳурайранинг жони қудрат қўлида бўлган Аллоҳга қасамки, баъзи қавмлар дунёда иш боши бўлишни ва раҳбарлик қилишни орзу қиладилар. Агар улар осмондан

оёқларини узатиб тушган бўлсалар ҳам, (бошқарувга келгандан сўнг масъулият оғирлигидан) кошки иш боши бўлмасайдик, кошки раҳбар бўлмасайдик», деб қоладилар». Абу Ҳурайра менга яқинлашиб: «Сенга қасд қилган паст бўлсин, ахир, шарқ ҳалқлари бошидан бу ҳодисалар ўтган-ку! Мен: «Аллоҳга қасамки, шундай», - дедим. Абу Ҳурайра: «Аллоҳ уларнинг юзларини қора қилсин ва тузоқларига ўзларини туширсин. Абу Ҳурайранинг ҳаёти қўлида бўлган Аллоҳга қасамки, улар одамларга раҳбарлик қилишда жаҳлдан чехралари қатланган қалқондай бужмайиб, қизариб кетади. Ҳатто деҳқон даласига, чўпон подасининг олдига кетиб қолади».

Яъни шаҳарга келиб яшаб қолган қишлоқлик одамлар ушбу раҳбар одамларнинг зулмидан қўрқиб, ўз масканларига қайтиб кетадилар (т.).

338-боб. Киши «Аллоҳ ва фалончи» демаслиги ҳақида

803.. Ибн Журайж (р.а.) айтдилар: «Мугисдан эшигдимки, Ибн Умар ундан хожаси кимлигини сўрабдилар. У: «Аллоҳ ва фалончи», деб жавоб берибди. Ибн Умар: «Ундей демагин, Аллоҳдан кейин фалончи десгин», дебдилар».

339-боб «Аллоҳ ва сен хоҳлассанг» демаслик ҳақида

804. Ибн Аббос (р.а.) айтдилар: «Бир киши Расуллурроҳ (с.а.в.)га: «Аллоҳ ва сиз хоҳлассангиз», деди. Расуллурроҳ (с.а.в.): «Аллоҳга мени баробар қилиб қўйдинг. Ягона Аллоҳнинг ўзи хоҳлайди», деб унинг гапини тузатиб қўйдилар».

340-боб. Мусиқа ва кўнгилхушлик ҳақида

805. Абдулоҳ ибн Динор айтдилар: «Абдулоҳ ибн Умар билан бозорга чиқдик. Ашула айтаётган кичкина жория олдидан ўтаёттанды Ибн Умар: «Шайтон ҳагар бирорни тарк қўйса, мана шуни тарк қўлган бўларди». дедилар».

806. Анас ибн Молик (р.а.) айтдилар: «Расулуллоҳ (с.а.в.): «Менинг ҳеч қандай ўйин-эрмакка, ҳеч қайси ўйиннинг менга алоқаси йўқ», дедилар. Яъни, ботил нарсалар билан менинг ҳеч қандай алоқам йўқ. Демоқчи бўлдилар».

807. Ибн Аббос Аллоҳ таолонинг «Одамлар орасида шундай кимсалар ҳам борки, улар билимсизлик билан (ўзгаларни) Аллоҳ йўлидан оздириш учун ва у (йўлни) масхара қилиш учун беҳуда сўз(лар)ни сотиб олурлар» (31:6), деган оятидаги «беҳуда сўз» бу ашула ва шу кабиладир», деганлар.

808. Баро ибн Озиб айтдилар: Расулуллоҳ (с.а.в.): «Саломни ёйинглар ва саломлашинглар, ашарот ёмондир», дедилар. Ҳадис ровийларидан Абу Муовия: «Ашарот бу ўйин-кулгу, кўнгилхушликдир», деб изоҳлаганлар.

809. Фузола ибн Убайддан ривоят қилинди: Кўпчилик тўпланадиган бир жойда одамлар нард ўйнаётганларининг хабари унга етиб келди. У фазаб билан туриб, уларни бу ишдан қатъяян манъ қилди. Сўнгра: «Нард қиморидан ейиш учун уни ўйнайдиган одам худди тўнғиз гўштини еган ва қон билан ювинган кабидир», деди.

341-боб. Тўғри йўлга юриш ҳақида

810. Зайд ибн Ваҳб айтдилар: «Ибн Масъуд: «Сизлар фақиҳлари кўп, ҳатиблари кам, садақа кам сўрапладиган, ҳадя, хайр-эҳсон кўп бериладиган ва лаҳв,

бекорчи ишлардан фойдали амаллар устун келган бир замонда яшаяпсиз. Сизлардан кейин бир давр келади-ки, унда фақиҳлар кам, нотиқлар сероб бўлади, кўп-кўп садақа сўралади, ҳадя, хайр-эҳсон кам берилади ва бехуда кўнгилхушликлар фойдали амаллардан устун келиб қолади. Шуни яхши билингки, охир замонда тўғри йўлда юриш баъзи амаллардан кўра яхшироқ бўлиб қолади», дедилар.

811. Журайрий айтдилар: «Мен Абу Туфайлдан: «Сиз Расулуллоҳни кўрганмисиз?» – деб сўрадим. У киши: «Ҳа, ер юзида мендан бошқа Набий (а.с.)ни кўрган тирик одам борлигини билмайман», дедилар ва яна: «Ул зот оппок, гўзал ва ёқимли юзли эдилар», дедилар».

812-ҳадис 811-ҳадиснинг айнан тақрори.

813-ҳадис. Ибн Аббосдан ривоят қилинди: Набий муҳтарам (с.а.в.): «Тўғри йўлда юриш, ахлоқли бўлиш ва иқтисод пайғамбарликнинг 25 жузъидан бир жузъидир», дедилар.

814-ҳадисда 813-ҳадиснинг мазмуни айнан тақрорланган.

342-боб. Сен кутмаган хабарларнинг келиши

815. Икримадан ривоят қилинди. У киши дедилар: «Мен Ойиша (р.а.)дан: «Расулуллоҳ (с.а.в.)нинг бирор бир шеър айтганларини эшитганмисиз?» – деб сўрадим. Ойиша (р.а.): «Баъзан уйга кираётганларида: «Сен кутмаган хабар келади...» деган мисрани ўқир эдилар», деб жавоб бердилар».

816-ҳадиснинг мазмуни 815-ҳадисда бор.

343-боб. Орзу-тилакнинг макруҳ жиҳатлари ҳақида

817. Абу Хурайра (р.а.)дан ривоят қилинди: Расулуллоҳ (с.а.в.): «Сизлардан бирингиз бирор нарсани

орзу қылса, нима тилаёттанига қарасин, зеро у ўзига нима берилишини билмайди», дедилар.

Бу ҳадис одоб ва мантиққа тааллукلى: банда Аллоҳга дуо қилаёттанды хокисорлик ва овозини баланд қылмасдағы махфий сұраши керак, айнан нимани сұраёттанини билиши, ағлаши лозим. Масалан, бирорнан қарғаб, унға ўлым тилаб, шу жумладан ўзига ҳам ўлым тилаши макрух хисобланады (т.).

344-боб. Узумни «карм» демаслик ҳақида

818. Алқама бин Воил (р.а.)дан ривоят қилинди: Расулуллоҳ (с.а.в.): «Сизлардан ҳеч ким «карм» демасин. Балки «хубла», яъни «узум» денг», дедилар.

Араб тилида «карм» сўзи «ток наvdаси» деган маънони билдиради. «Хубла» сўзи ҳам узумнинг бир навини англатади. («Ан-Наъим» арабча-ўзбекча лугат, Абдулла Қодирий номидагы халқ мероси илмий нациёти, Тошкент-2003 й., 155, 712-бетлар).

Расулуллоҳ (с.а.в) бу ҳадислари орқали одамларни түғри гапиришга унданоқдалар, валлоҳа аълам (т.).

345-бобдаги Абу Ҳурайрадан ривоят қилинган 819-ҳадис 793-ҳадисчинг тақрори, фақат бунда ҳайвон эмас, аниқ тева дейилган. «Ҳолингга вой бўлсин» ўрнига «Эй, сен», дейилган.

346-боб. Инсонга хитоб

820. Расулуллоҳ (с.а.в.)нинг қайинсингиллари Ҳанна бинти Жаҳш (р.а.)бир гапни ул зотга арз қилгандарида, Расулуллоҳ (с.а.в.): «Нима бу, эй, хотин?» – дедилар.

821. Ҳубай ибн Шаҳдон айтдилар: «Амрни кўрдим. Фарз намозини ўқир эди. Намоздан фориф бўлгач, ёнидаги кишига: «Эй, одам! – деди ва ўрнидан турди.

822. Амр ибн Шарид (р.а.) айтдилар: «Расулуллоҳ (с.а.в.) мени уловларига мингаштириб олгандилар. Мендан: «Умайя ибн Абуссалтнинг шеърларидан билласанми?» – деб сўрадилар. Мен: «Ҳа», дедим ва бир

байт ўқидим. Шунда ул зот: «Ҳа-ҳа!», дедилар. Мен бундан илҳомланиб яна 100 байт ўқидим».

«Ҳа-ҳа» – яна ўқи, деган маънодадилар (т.).

347-боб. Эринчоқлик ҳақида

823. Абдуллоҳ ибн Мусо айтдилар: «Ойиша (р.а.): «Тунги намозни ҳеч ҳам ташлаб қўйманг, чунки Пайғамбар (с.а.в.) уни ҳеч вақт қўлдан чиқармасдилар. Агар бемор ёки камқувват бўлсалар ўтириб ўқир эдилар», дедилар».

348-боб. Дангасалиқдан паноҳ сўрамоқ ҳақида

824. Анас ибн Молик (р.а.) айтдилар: Расулуллоҳ (с.а.в.) ушбу дуони кўп такрор қиласдилар: «Парвардигоро! Сендан фам-ташвищдан, ожизлиқдан, баҳтсизлиқдан, дангасалиқдан, қўрқоқлиқдан, қарзнинг оғирлигидан ва кишиларнинг ғолиб бўлиб кетишидан паноҳ беришингни сўрайман».

349-боб. «Жоним сенга фидо бўлсин» дейиш ҳақида

825. Анас ибн Молик (р.а.) айтдилар: «Абу Талҳа (р.а.) ғазот пайтида Расулуллоҳ (с.а.в.)нинг олдиларида тиззалаб ўтириди-да, ўқ-ёйини сочиб: «Юзим-юзинга қалқон, жоним ўзингга қурбон», деб шеър ўқирди.

826. Абу Зарр (р.а.) айтдилар: «Расулуллоҳ (с.а.в.) Бақий қабристонининг ёнидан тўғрига кетаётган эдилар, мен ҳам орқаларидан борардим. «Эй, Абу Зарр!» – дедилар менга юзларини ўгириб. «Лаббай, эй Расу-

лаллоҳ, амрингизга мунтазирман», дедим. «Молла-рини фақат бойлик учун кўпайтирганлар қиёмат куни ажр ололмайдилар, молларини кўпайтириб, ҳақ йўлда сарф қилганлар бундан мустаснодир», дедилар. Мен: «Аллоҳ ва унинг расули буни яхши била-ди», дедим. Расулуллоҳ (с.а.в.) бу сўзларини уч кар-ра такрор қилдилар. Сўнгра олдимиизда Уҳуд тоги кўринди. «Эй, Абу Зарр!» – дедилар Расулуллоҳ (с.а.в.). «Жоним сизга фидо бўлсин. эй, Расулаллоҳ, буюринг!» – дедим. «Уҳуд тогининг Муҳаммад оила-си учун олtingга айланиши ёки динор – пул бўлиб қолиши мени баҳтиёр қилмайди», дедилар. Сўнгра бир водийга чиққач, панароқ жойга бурилдилар. Мен бир ҳожатлари бўлса керак, деб бир четта бориб ўтирдим. Расулуллоҳ (с.а.в.) бир муддат ўтгач, оғир-оғир қадамлар босиб мен тарафга кела бошладилар. Ул зотнинг бундай қадам ташлашларидан ажаблан-дим. Ажабки, бир одам билан гаплашгандай бир нарсалар деб гапириб келардилар. Ниҳоят бошлари-ни тик қилиб тўғри олдимга келдилар. Мен: «Эй, Расулаллоҳ, ким биландир пи chirлашиб гаплашдин-гиз шекилли?» – деб сўрадим. «Буни сездингми?» – деб сўрадилар Расулуллоҳ (с.а.в.). «Ҳа», дедим. «Ул зот Жаброил (а.с.) эдилар, – деб жавоб бердилар Расулуллоҳ (с.а.в.). – Умматларимдан Аллоҳга ширк келтирмаган мўмин жаннатга тушади, деган хабар-ни етказиб келибдилар». «Зино қилса ҳам, ўғирлик қилса ҳамми?» – деб сўрадим. «Ҳа», дедилар Расу-луллоҳ (с.а.в.).

Бу ҳадисдан зино ва ўғирлик каби катта гуноҳларни содир иш мум-кин экан, деган маъно чиқмайди. Балки ул зот (с.а.в.) бу ҳадисни ша-рифлари орқали Аллоҳга ширк келтириш энг оғир гуноҳ экани, ундан ўзга ҳар қандай гуноҳни қўрган банда қайта қиласаслик шарти билан

тавба қылса, Аллоҳ кечириши мумкинлигини билдиримоқдалар. Умуман, Фаззолий каби уламоларнинг фикрларича, хоҳ кичик, хоҳ катта гуноҳлар учун истиғвор айтиш ва қайта шу гуноҳни қиласликка қасд қилинсагина унинг кечирилинидан умид қиласи мумкин. (т.).

350 боб. «Ота-онам сенга фидо бўлсин» дейиш ҳақида

827. Ҳз. Али (к.в.)айтдилар: «Расулуллоҳ (с.а.в.) Саъд ибн Абу Ваққосдан бошқа кишига «Ота-онам сенга фидо бўлсин», деганларини эшитмаганман. Ул зот Саъдга: «От, Саъд, от, ота-онам сенга фидо бўлсин!» – дегандилар».

Бу воқеа Уҳуд жангига куни бўлган эди (т.).

828. Абдуллоҳ ибн Бурайда отасидан ривоят қилди: Расулуллоҳ (с.а.в.) масжидга чиққанларида Абу Мусо Куръон ўқиб ўтирган эди. «Ким у?» – деб сўрадилар Расулуллоҳ (с.а.в.). «Бу мен, фидойингиз бўлай, ё Ра-сулуллоҳ, Бурайдаман» – дедим. Шунда ул зот: «Бу одамга оли Довуд (а.с.)га берилган хуш овоз ато қилинибди» – деган эканлар.

351-боб. Отаси Исломга кирмаган кишига «Эй, ўғлим!» дейиш ҳақида

829. Саъд ибн Ҳаким отасидан, у эса бобосидан ривоят қилди: «Бобоси айтди: Умар ибн Хаттобнинг олдиларига борганимда у киши менга «Эй, биродаримнинг ўғли!» – деб мурожаат қилдилар. Сўнгра насабими ни суриштириб, отам Исломга кирмаганини эшитгач: «Эй, ўғлим!» – деб мурожаат қила бошладилар.

Ҳз. Умар (р.а.) унинг отаси Исломга кирмаганини эшитиб, биродаримнинг ўғли, деб мурожаат қилгавликларидан ўқиндилар ва мусулмон кишини ўғлим, деб атай бошладилар, Исломга кирмаган одам мусулмонга биродар бўла олмайди (т.).

830. Анас ибн Молик (р.а.) айтдилар: «Мен Расулуллоҳ (с.а.в.)га хизмат қилиб юрган чөгларимда рухсатсиз уйларига кириб-чикиб юраверардим. Бир куни уйларига кирганимда: «Эй, ўғлим! Бундан буён зинҳор рухсат сўраб киргин. Аллоҳдан шундай амр қелди», дедилар».

831. Ривоят қилишларича, Абу Сайд Ҳудрий (р.а.) Абу Саъасанинг отасини «Ўғлим», деган экан.

352-боб. «Хабисат нафсий» демаслик ҳақида

832. Ҳз. Ойиша (р.а.) Расулуллоҳ (с.а.в.)нинг шундай деганларини ривоят қилдилар: «Сизлардан ҳеч бирингиз нафсим ифлосланади демасин, аксинча, «Мижозим бузилди», десин».

Хабисат нафсий – нафсим ифлосланди, деган маънода, лақисат нафсий – нафсимнинг мизожи маъносида (т.).

833-ҳадис 832-ҳадиснинг тақрори, фақат у Абу Умомадан ривоят қилинган ва бу ҳадисни илк ривоят қилган Үкайл эслатиб ўтилади.

353-боб. Абул Ҳакам куняси ҳақида

834. Шурайх бин Ҳоний айтди: Ҳоний ибн Язид қавмдошлари билан ҳайъат тузиб Пайғамбаримиз ҳузурларига борди. Расулуллоҳ (с.а.в.) қавмдошлари уни Абул Ҳакам, деб чақираёттганларини эшитиб, уни ёнларига чорладилар ва: «Ҳакам – Аллоҳ таолодир, барча хукм Унга оидdir. Нега сенинг кунянг Абул Ҳакам?» – деб сўрадилар. У: «Қавмдошларим ўзаро ихтилоф қилиб қолсалар, менинг олдимга келиша-ди, мен ўрталарида ҳакамлик қиласман, уришганлари ярашиб кетишади», деб жавоб берди. Ул зот: «Бу қандай яҳши иш!» – дедилар. Сўнг: «Фарзандларинг борми?» – деб сўрадилар. У: «Менинг Шурайх, Абдуллоҳ ва Муслим деган ўғилларим бор», деди. Ул зот: «Уларнинг каттаси қайси?» –

деб сўрадилар. «Шурайҳ», деб жавоб берди у. Щунда Расулуллоҳ (с.а.в.): «Бўлмаса, сен Абул Шурайҳ бўлақол», дедилар ва уни ўзининг ва фарзандларининг ҳақига дуо қилдилар. Расулуллоҳ (с.а.в.) бир кишини одамлар «Абдулхажар, деб чақираётгандарини эшишиб, «Исминг нима?» – деб сўрадилар. «Абдулхажар», деди. Ул зот: «Йўқ, сен Абдуллоҳсан», дедилар.

Абдулҳажар – тошнинг қули (т.).

Шурайҳ айтади: (Отам) Ҳоний юртига қайтиб кетгач, Расулуллоҳ (с.а.в.) ҳузурларига яна қайтиб келди ва: «Менга жаннатни вожиб қиласидиган нарса ҳақида хабар беринг», деди. Ул зот: «Сенга хуш калом, хуш муо-малали бўлиши ва (муҳтоҷларга) таом беришни канда қилма», дедилар.

354-боб. Расулуллоҳ (с.а.в.) чиройли исмни яхши кўрардилар

835. Абу Ҳадрат (р.а.)дан ривоят қилинди: Расулуллоҳ (с.а.в.): «Мана шу туямизни ким сугориб келади?» ёки: «Мана шу туямизни ким (Маккагача) ҳайдаб боради?» – дедилар. Бир киши: «Мен», деди. Ул зот ундан: «Исминг нима?» – деб сўрадилар. «Фалончи», деб исмини айтди. Ул зот «Ўтири», дедилар. Сўнг бошқа одам турди. Расулуллоҳ (с.а.в.) ундан ҳам: «Исминг нима?» – деб сўрадилар. У ҳам исмини айтди, унга ҳам «Ўтири», дедилар. Сўнг бошқаси турди. Ул зот: «Исминг нима?» – деб сўрадилар. «Ножийа», деди у. Расулуллоҳ (с.а.в.): «Туяни сенга топширамиз, уни сен (Маккагача) ҳайдаб бор», дедилар.

Ножийа – нажот топган, мўмин-қобил дегани. Исмнинг маъносига қараб инсоннинг феъл-атворини белгилаш ҳақидаги фан бизнинг замонамиизда эндиғина юзага келди. Эҳтимолки, бу фанга Расулуллоҳ (с.а.в.) асос солгандирлар, валлоҳу аълам (м.м.).

355-боб. Тез юриш ҳақида

836. Ибн Аббос (р.а.) айтдилар: Расулуллоҳ (с.а.в.) жуда ҳам шошиб келдилар. Биз ўтиргандик, ул зотнинг нақадар шошганлари бизни ташвишга солди. Олдимизга келиб тўхтагач, салом бердилар, сўнг: «Сизларга «Лайлату-л-қадр»нинг хабарини етказайин, деб шошилиб келдим, лекин шу орада унинг қайси кундалигини унутиб қўйдим, Уни Рамазон ойининг охирги ўн кунилигидан изланг», дедилар.

356-боб. Аллоҳ таолога ёқимли исмлар ҳақида

837. Уқайл бин Шабиб Абу Вахбдан ривоят қиласи: Расулуллоҳ (с.а.в.) дедилар: «(Гўдакларга) пайғамбарларнинг исмларини қўйинглар. Аллоҳга энг ёқимли исмлар Абдуллоҳ ва Абдурраҳмондир, энг содифи Ҳорис¹ ва Ҳаммомдир², энг ёқимсизи эса Ҳарб ва Мурра³ исмларидир».

838. Жобир ибн Абдуллоҳ айтдилар: «Орамизда бир киши фарзанд кўрди ва исмини Қосим, деб қўйди. Биз унга: «Биз сени Абулқосим⁴ деган куня билан чақирмаймиз ва хурмат ҳам қилмаймиз», дедик. У одам бу ҳақда Расулуллоҳ (с.а.в.)ни хабардор қилгач, ул зот унга: «Ўғлингга Абдурраҳмон, деб исм қўйгин», дедилар».

¹ Ҳорис – ер ҳайдовчи; деҳқон.

² Ҳаммом – гайратли, тиниб-тинчимас, чарчамас деган маънода.

³ Ҳарб – бу ўринда жанговор маъносида; Мурра – рад этилган, лаънатланган.

⁴ Абулқосим аслида Расулуллоҳнинг кунялари, шунга кўра одамлар Қосим исмини рад қилганлар, бу ҳақдаги мазмун 859, 860 ва 862-ҳадисларда келади (м.м.).

357-боб. Исмни ўзгартириш ҳақида

839. Саҳл ибн Саъд айтдилар: «Мунзир ибн Абу Усайд гўдаклигига Пайғамбар (с.а.в.) хузурларига келтирилди ва уни Расулуллоҳ (с.а.в.)нинг тиззаларига қўйдилар, ёнига отаси Абу Усайд ҳам ўтирди. Расулуллоҳ (с.а.в.) нимадир иш билан машгул бўлиб болага эътибор бермадилар. Абу Усайд ўғлини Пайғамбар (с.а.в.) тиззала-ридан олиб кетишни буюрди. Бу орада Расулуллоҳ (с.а.в.) ишларини тугатиб: «Гўдак қани?» – деб сўрадилар. Абу Усайд: «Уни уйга олиб кетишди, ё Расулуллоҳ», деди. «Исми нима?» – сўрадилар ул зот. У: «Фалончи», деган-ди, ул зот: «Йўқ, унинг исми Мунзир бўлсин», дедилар. Гўдақ ўша кундан эътиборан Мунзир¹ деб номланди».

358-боб. Аллоҳга энг ёқимсиз исмлар ҳақида

840. Абу Хурайра (р.а.) Расулуллоҳ (с.а.в.)нинг «Аллоҳ ҳузурида энг уятли исм кишининг «Молику-л-амлок»², - Шаҳаншоҳ-шоҳлар шоҳи деб аталишидир» деганла-рини хабар қилди.

359-боб. Бирорнинг исмини кичрайтириб, эркалаб чақириш ҳақида

841. Талқ ибн Ҳабиб айтдилар: «Мен шафоатни³ ёлғон дейдиган одамларнинг энг ашаддийси эдим. Жобир

¹ Мунзир – хабар берувчи, огоҳ қилувчи.

² Молику-л-амлок – мулклар эгаси ёки шаҳаншоҳ; бу исм такаббурлик аломати бўлганлиги учун Худога хуш келмаган.

³ Расулуллоҳ охиратда ўз умматларини шафоат қилишлари назарда тутилади (м.м.).

ибн Абдуллоҳдан бу ҳақда сўрадим. У киши: «Мен Набий (а.с.)нинг «Дўзахга кирганлар кейин чиқадилар», деганларини эшитганман, эй Тулайқ¹, сен ўқиган нарсани биз ҳам ўқиймиз», дедилар.

360-боб. Кишини ўзи ёқтирган исм билан чақириш ҳақида

842. Ханзала ибн Хизйам айтдилар: Расулуллоҳ (с.а.в.) одамларни ўзи ёқтирган исми билан чақириши, ўзи севган куняси билан аташни хуш кўрардилар.

361-боб. «Осия» исмини ўзгартириш ҳақида

Бу ўриндаги «Осия» араб тилида «сад» ҳарфи билан ёзилиб, «исёнкор аёл» деган маънони беради (т.).

843. Ибн Умардан ривоят қилинди. Расулуллоҳ (с.а.в.) Осия (деган бир аёл)нинг исмини ўзгартиридилар ва: «Сен энди Жамиласан»², дедилар.

844. Амр ибн Атодан ривоят қилинди. У Зайнаб бинти Абу Саламанинг олдига кирганида Зайнаб ундан синглисининг исмини сўрадилар. Амр: «Унинг исми Барра», деб жавоб берди. Зайнаб: «Унинг исмини ўзгартиринг, Расулуллоҳ (с.а.в.) Зайнаб бинти Жаҳшга уйланганларида унинг исми Барра эди. Ул зот исмини ўзгартириб, Зайнаб деб номладилар. Умму Саламага уйланган пайтларида менинг исмим Барра эди. Ул зот мени «Барра» деб чақиришаётганини эшитиб: «Ўзларингиз ўзларингизни покиза, деб атаманглар, зоро сизлардан ким покиза, ким фожира, буни Аллоҳ билгувчироқдир. Унга Зайнаб деб от қўйинг», дедилар.

¹ Тулайқ Талқ исмининг кичрайтирилганидир; «талак» учрашиш маъносида..

² Жамила гўзал деган маънони англатади (м.м.).

Умму Салама: «Бўлди, бугундан бошлаб у – Зайнаб», дедилар. У Зайнаб бинти Абу Саламага «Унда синглимга исм кўйиб беринг», дедим. «Пайғамбар (с.а.в.) ўзгартирганларидаи ўзгартириб, Зайнаб кўйинг», дедилар.

362-боб. Сарм деган исм ҳақида

845. Абдурраҳмон ибн Саиддан ривоят қилинди: Саъиднинг исми Сарм эди. Расулуллоҳ (с.а.в.) уни «Саъид», деб номладилар.

846. Ҳз. Али (к.в.) айтдилар: Ҳасан түғилган вақтда унга Ҳарб, деб исм кўйдим. Расулуллоҳ (с.а.в.) келиб: «Менга ўғлимни кўрсатинг-чи, исмини нима деб кўйдингиз?» – дедилар. Биз: «Уни Ҳарб деб номладик», деганимизда, «Йўқ, унинг исми Ҳасан», дедилар. Ҳусайн түғилганда, уни ҳам Ҳарб деб номладим. Расулуллоҳ (с.а.в.) келиб: «Менга ўғлимни кўрсатинг-чи, исмини нима деб кўйдингиз?» – дедилар. Биз: «Ҳарб», дедик, «Йўқ, унинг исми Ҳусайн», дедилар. Учинчи ўғлим түғилганда унга Ҳарб деб ном кўйдим. Расулуллоҳ (с.а.в.) келиб: «Менга ўғлимни кўрсатинг-чи, исмини нима деб кўйдингиз?» – дедилар. «Ҳарб», дедик. «Йўқ, у Мұҳсинидир»², дедилар. Сўнг: «Мен буларни Ҳорун (а.с.)нинг Шибр, Шубайр ва Мубашшир деган ўғилларининг исмлари каби номладим», дедилар».

363-боб. Фуроб³ деган исм ҳақида

847. Умму Роита бинти Муслимининг отаси айтдилар: «Мен Расулуллоҳ (с.а.в.) билан Ҳунайн ғазотида

¹ Сарм – кескин маъносини англатади, Саъид – баҳти дегани.

² Ҳасан – яхшилик, эзгулик дегани, Ҳусайн Ҳасаннинг эркалатиб айтилгани, Мұҳсин – яхшилик қилувчи дегани.

³ Фуроб – қарға, Муслим – бўйсунганд, итоаткор (м.м.).

бирга қатнашдим. Ул зот мендан: «Отинг нима?» – деб сүрадилар. «Фуроб» деганимда, «Йўқ, сенинг исминг Муслим бўлсин», дедилар.

364-боб. Шиҳоб исми ҳақида

848. Ойиша (р.а.) айтдилар: «Бир киши Расулulloҳ ҳузурида уни Шиҳоб, деб чақиришларини айтди. Расулulloҳ (с.а.в.): «Йўқ, сенинг отинг Хишом¹ бўлсин» дедилар.

365-боб. Ал-Ос исми ҳақида

849. Абдуллоҳ ибн Мутиъ айтдилар: «Мутиъдан эшитдим: «Расулulloҳ (с.а.в.) Макка фатҳи куни «Курайш қабиласи бундан кейин то қиёматтacha қатли ом қилинмайди», дедилар. Ўшанда Мутиъдан бошқа қурайш осийлари Исломга кирмагандилар». Унинг исми Ал-Ос эди. Расулulloҳ (с.а.в.) уни Мутиъ деб номладилар².

366-боб. Исмни қисқартириб чақириш ҳақида

850. Ойиша (р.а.) айтдилар: «Расулulloҳ (с.а.в.): «Эй, Ойиш! Жаброил (а.с.), сенга салом йўлламоқдалар», дедилар. Мен унга ҳам Аллоҳнинг саломи ва раҳмати бўлсин, дедим. Ул зот мен кўрмаган нарсани кўрардилар».

¹ Шиҳоб – нур, шуъла, юлдуз, олов, Хишом – камтарлик, товозелик, уятчанлик маъноларини англатади (м.м.).

² “Ал-Ос” араб тилида “осий, гуноҳкор” дегани бўлиб, Мутиънинг исми ҳам шундай эди. “Мутиъ” эса, “бўйсинувчи”, “итоаткор” деган маънодадир. Қурайш қабиласида Мутиъдан бошқа яна тўртта Ал-Ос исмли кишилар бўлиб, улар ҳали Исломни қабул килемагандилар (Ф.с.)

851. Иброҳим Басрий айтдилар: «Ҳажга бориб келган бувим Умму Кулсум бинти Самома менга айтиб бергандилар: акалари Махориқ ибн Самома Умму Кулсумга: «Ойиша (р.а.)нинг олдиларига кириб, улардан Усмон ибн Аффон (р.а.) ҳақларида сўраб чиқинг, одамлар у киши ҳақида жуда кўп гапирмоқдалар», дедилар. Умму Кулсум айтдилар: «Мен Ойиша (р.а.)нинг хузурларига кириб: «Ўғилларингиздан бири сизга салом йўллади ва Усмон ибн Аффон (р.а.) ҳақларида фикрингизни сўради», дедим. Ойиша (р.а.): «Унга ҳам Аллоҳнинг саломи ва раҳмати бўлсин. Усмон ибн Аффон (р.а.) ҳақида бўлса, мен шунга гувоҳманки, мана шу уйда, иссиқ бир кечада Пайғамбар (с.а.в.)га Жаброил (а.с.) ваҳий олиб тушган эдилар, Усмон (р.а.) ҳам шу ерда эдилар. Пайғамбар (с.а.в.) Усмон (р.а.)нинг елкаларига уриб: «Ёз, эй, Усм», деган эдилар. Аллоҳ таоло Расулуллоҳ (с.а.в.) тили билан шундай юксак даражага кўтарган одам (Усмон) албатта яхши одамдир. Кимки Усмон (р.а.)ни сўкса, унга Аллоҳнинг лаънати бўлсин!» — дедилар.

У киши ҳақида кўп гапирмоқдалар дейишдан мурод ёмон гаплардир.

Бу ўринда «ўғилларингиздан бири» дейилишига сабаб, Аллоҳ таоло Куръонда билдиргани каби Расулуллоҳ (с.а.в.)нинг аёллари барча мўминларнинг оналари бўлгашилларин учундир (т.).

367-боб. Заҳм исми ҳақида

852. Башир ибн Нуҳайк айтди: «Башир ибн Ҳасосий (р.а.)нинг илгариги исми Расулуллоҳ (с.а.в.) хузурларига боргунита қадар Заҳм эди. «Сенинг исминг нима?» — деб сўрадилар Расулуллоҳ (с.а.в.). «Заҳм», деб жавоб берди. Расулуллоҳ (с.а.в.) бўни эшитиб: «Йўқ, сенинг исминг Башир бўлсин», дедилар. Мен бир куни Расулуллоҳ (с.а.в.)

бирга эдим, ул зот: «Эй, Ҳасосий! Сен Аллоҳдан рози бўлгинки, қайсиdir яхши ишинг учун у сени Ўзининг Расули билан бирга бўлмоққа мусассар этди», дедилар. «Ота-онам сизга фидо бўлсин. Аллоҳдан ҳеч бир шикоятим йўқ. У ҳар бир хайрли ишга мени йўллади», дедим. Бироз юргач, мушиклиарнинг қабристони ёнидан ўтдик. «Мана булар барча хайрли ишлардан юз ўгириб ўтдилар», дедилар. Сўнгра мусулмонларнинг қабристони ёнидан ўтаётганимизда: »Булар эса, барча хайрли ишларни қилдилар», деб марҳамат қилдилар. Шу орада қабрлар устида пойабзали билан юрган бир одам кўринди. «Эй, сабтия кийиб олган одам! Пойабзалинги ечиб ташла!» – деб буюрдилар. У ҳам тезда пойабзалини ечиб ташлади¹.

853-ҳадис мазмунан 852-ҳадиснинг тақорори, бу ҳадис Ҳасосийнинг хотини Лайлодан ривоят қилинган.

368-боб. Барра деган исм ҳақида

854. Ибн Аббосдан (р.а.) ривоят қилинди: «Жувайрияning исмлари Барра эди, Расулуллоҳ (с.а.в.) уни Жувайрия, деб номладилар».

855. Абу Ҳурайра айтдилар: «Маймунанинг исмлари Барра эди, Пайғамбар (с.а.в.) унга Маймуна² исмини бердилар».

369-боб. Афлаҳ исми ҳақида

856. Жобир ибн Абдуллоҳ (р.а.) Расулуллоҳ (с.а.в.) дан ривоят қилдилар: «Худо менга умр берса, иншоаллоҳ, умматларимни Баракот, Нофиль ва Афлаҳ исмлари-

¹ Мазкур ҳадис мазмуни Башир ибн Маъбад Садусийдан ривоят қилинган 793-ҳадисда ҳам бор.

² Маймуна – баҳтили, куттуғ (м.м.).

дан қайтараман», дедилар. Ровий Аъмаш: «Рафий исми ҳақида гапирган ё гапирмаганларини билмайман», деди. Одамлар: «Баракот бу ердами?» – деб сұраганда. «Бу ерда эмас», деб жавоб берилди. (Бу билан исм эмас, сүзниң маңынси назарда тутилмоқда). Расулуллоҳ (с.а.в.) вафот этгунларигача бу исмларни тақиқламадилар.

857. Жобир ибн Абдуллоҳ (р.а.) айтдилар: Расулуллоҳ (с.а.в.) Яъло, Барака, Нофиъ, Ясор, Афлаҳ ва шунга үшаш исмлар қўйишдан қайтаришни хоҳла-дилар. Сўнгра¹ сукутга чўмдилар ва бошқа ҳеч нарса демадилар.

370-боб. Рабоҳ исми ҳақида²

858. Умар ибн Хаттоб (р.а.) айтдилар: «Пайғамбар (с.а.в., аёлларидан алоҳида ўтирган вақтларида Расулуллоҳ (с.а.в.)нинг ёнимдаги ходимлари Рабоҳга: «Эй, Рабоҳ, Расулуллоҳ (с.а.в.)дан киришим учун изн сўра», дедим».

371-боб. Пайғамбарларнинг исмлари ҳақида

859. Абу Ҳурайра (р.а.)дан ривоят қилинди: «Расулуллоҳ (с.а.в.): «Менинг исмимни (гўдакларга) қўйинглар, лекин менинг куням билан ҳеч кимни чақирманглар. Мен Абулқосиммандан», дедилар.

¹ Умматларига бўлган буюк марҳаматлари сабабли уларга қийинчилик бўлишини ўйлаб (Ф.с.).

² Бу ҳадис мазмуни, валлоҳу аълам, шундай: арабларда Рабоҳ исми учрамайди. «Рабоҳ» исми ибронийча бўлиб, араблар гўдакларга бу исмни қўймайдилар, аммо бу исмни қўйиш мањ этилмаган. Модомики, Пайғамбаримиз ходимларидан бирининг исми Рабоҳ экан, бу исм жорийдир (м.м.).

³ Яъни мен фақатгина Қосим исмли фарзандим бўлганлиги учунтина эмас, балки Аллоҳ томонидан дунёвий ва ухровий ишларда тақсимотчи қилиб юборилганим учун азалий қисмат тақозоси билан Абулқосиммандан (Ф.с.).

860. Анас ибн Молик (р.а.) айтдилар: «Расулуллоҳ (с.а.в.) бозорда юрган эдилар, бир киши: «Эй, Абулқосим», деди. Ул зот унга қарадилар. У киши: «Эй, Расулаллоҳ, мен сизни чақирмагандим», деди. Расулуллоҳ (с.а.в.): «Менинг исмимни қўйинглар, куням билан куняланманглар», дедилар».

861. Юсуф ибн Абдуллоҳ ибн Салом (р.а.) айтдилар: «Расулуллоҳ (с.а.в.) менга Юсуф номини бердилар, қучоқларига олиб, бошимни силадилар».

862. Жобир ибн Абдуллоҳ (р.а.) айтдилар: «Ансорларимиздан бирининг хонадонида ўғил туғилиб, исмини Муҳаммад қўймоқчи бўлди». Шульба Мансурнинг ҳадисида шундай деб ривоят қилди: «Ансорлардан бири ўелини кўтариб Расулуллоҳнинг ҳузурларига келди», деди. Сулеймон айтган ҳадисда эса, бундай: «Унинг бир ўғли бўлиб, исмини Муҳаммад, деб аташни истаган эди». Расулуллоҳ (с.а.в.): «Исмимни исм қилиб қўйинглар, аммо кунямни олманглар, чунки, мен адолатли тақсим қилувчи бўлиб келдим ва шундай қиляпман», деб марҳамат қилдилар. Ровий Ҳусайн ҳам шундай деб нақл этган.

863. Абу Мусо (р.а.) айтдилар: «Ўғлим туғилгач, Расулуллоҳ (с.а.в.)нинг ҳузурларига келтирдим. Расулуллоҳ (с.а.в.) унинг исмини Иброҳим қўйиб, хурмо чайнаб, у билан чақалоқнинг танглайини кўтардилар. Сўнг ўғлимга баракотли умр тилаб дуо қилдилар». Бу Абу Мусонинг тўнғич ўғли эди.

372-боб. Ҳазн исми ҳақида

864. Саъид ибн Мусайиб отасидан, у бобосидан ривоят қилди: (Саъиднинг бобоси Ҳазн) Пайғамбар (с.а.в.) ҳузурларига келганида ундан: «Исминг нима?» – деб сўрадилар. «Ҳазн», деди. Ул зот: «Энди исминиг

Саҳл бўлсин», дедилар. У: «Мен отам қўйган исмни ўзгартирмайман», деди. (Ибн Мусаййиб айтади: ҳали ҳамон уйимиздан фам-андуҳ аримайди).

«Ҳазн»нинг мъяноси «фам-андуҳ», шунинг учун Расулуллоҳ уни ўзгартиришни айтганиларини ҳамда сўзлари қабул бўлмай, ерда қолишнинг оқибати қандай бўлишини англатилемоқчи (т.).

865-ҳадис мазмұни 864-ҳадисда айнан тақорорланган.

373-боб. Пайғамбаримиз (с.а.в.)нинг исм ва кунялари

866. Жобир (р.а.) айтдилар: Бир хонадонда фарзанд туғилди. Исмини Қосим деб қўйди. Ансорлардан бири «Сенга Абулқосим кунясини бермаймиз, бу куня билан сени улуғламаймиз», деди. Фарзанд кўрган ота Расулуллоҳ (с.а.в.)га бориб бу ҳақда арз қилди. Расулуллоҳ (с.а.в.): «Жуда яхши айтибди, исмимни исм қилиб қўйинг, лекин кунямни исм қилиб қўйманг, чунки мен Қосимман».

867. Ибн Ханафия айтдилар: «Ҳз. Али (қ.в.): «Эй, Аллоҳнинг Расули, сиздан кейин фарзандимга исмингизни ёки кунянгизни қўйсанам бўладими?» — деб сўрадилар. «Ҳа», деб жавоб бердилар ул зот».

868-ҳадис 866-ҳадисиниң мазмұнин тақорори. 869-ҳадис ҳам Анас ибн Моликдан ривоят қилинган бўлиб, 860-ҳадисиниң тақороридир, Абу Ҳурайрадан ривоят қилинган 859-ҳадисда ҳам, Жобир ибн Абдуллоҳдан ривоят қилинган 860 ва 862-ҳадисларда ҳам шу мазмун ифода этилган.

374-боб. Мушрик ҳам куняси билан чақириладими

870. Усома ибн Зайд айтдилар: «Расулуллоҳ (с.а.в.) Абдуллоҳ ибн Убай ибн Салул қатнашаётган бир йиғинга бордилар. Ўшанда у ҳали Исломни қабул қилмаганди. У: «Йиғилишимизга зарар етказма», деди. Ра-

сулуллоҳ (с.а.в.) Саъд ибн Убоданинг олдига бориб: «Эшитдингизми, Абу Ҳабобнинг нима деганини?» – дедилар ва бу билан Абдуллоҳ ибн Убай ибн Салулни назарда тутдилар».

375-боб. Гўдакларнинг куняси ҳақида

871. Анас ибн Молик (р.а.) айтдилар: Расулуллоҳ (с.а.в.) бизникига кирдилар. Кичкина укамга Абу Умайр деган куня (лақаб) бердилар. Унинг бир чумчуги бўлиб, уни ўйнаб ўтиради. Бир куни чумчуги ўлиб қолди. Расулуллоҳ (с.а.в.) уйимизга кириб укамни хафа бўлиб турганини кўрдилар ва: «Унга нима бўлди?» – деб сўрадилар. «Унинг чумчуги ўлиб қолди», дейишди. Шунда ул зот: «Эй, Абу Умайр, чумчукقا нима бўлди?» дедилар.

376-боб. Туғилмаган болага куня берини ҳақида

872. Иброҳим (р.а.)дан ривоят қилинди: «Абдуллоҳ Алқама туғилмасидан олдин унга Абу Шибл, деб куня кўйгандилар¹.

873-ҳадис мазмуни 872-ҳадиснинг тақроридир.

¹ Бу ҳадиснинг мазмуни 178-бобдаги 389-ҳадисда қисман ўтган, у ҳадис ҳам Анас ибн Моликдан ривоят қилинган эди. 389-ҳадисда «майначанг», дейилган эди.

² Алқама ибн Қайснинг хожаси ва устози Абдуллоҳ ибн Масъуд кўзда тутилган. Алқаманинг отаси ҳам Абдуллоҳ ибн Масъуднинг кули эди, аммо уларнинг дўстлиги ҳам бўлган, шунинг учун унинг туғиладиган боласига ҳали туғилмасданоқ Абу Шибл, яни Шербаччанинг отаси, деб куня берган бўлсалар керак, валлоҳу аълам (м.м.).

377-боб. Аёлларнинг куняси ҳақида

874-ҳадис мазмуни 875-ҳадисда келади.

875. Абдуллоҳ ибн Зубайр айтдилар: «Ҳз. Ойиша «Ё Расулаллоҳ! Бошқа аёлларнингизни кунялаган экансиз. Мени ҳам куняламайсизми? – дедилар. Расулуллоҳ Абдуллоҳ ибн Зубайр (р.а.)ни (яъни мени) кўрсатиб: «Ўғлинг билан кунялан», дедилар.

Яъни кунянг Умму Абдуллоҳ бўлсин (т.).

378-боб. Кишининг ўзидағи бирон белги билан кунялаш ҳақида

876. Саҳл ибн Саъдан ривоят қилинди: «Ҳз. Али (к.в.)га ёқимли исм Абу Туроб эди. Ким у кишини шундай деб чақирса, хурсанд бўлардилар. У кишини фагатгина Расулуллоҳ (с.а.в.) бу куня билан атаганлар. Бир куни ҳазрат Али ҳз. Фотима (р.а.)дан хафа бўлиб, уйдан чиқиб кетдилар ва масжиднинг деворига суюниб олдилар. Расулуллоҳ (с.а.в.) келиб у кишини сўрадилар, деворнинг тагида ўтирганларини айтишди. Пайғамбар (с.а.в.) у кишининг олдиларига келдилар. Ҳз. Алиниң орқалари тупроққа беланиб кетган эди. Расулуллоҳ (с.а.в.) у кишини турғазиб, уст-бошларини қоқиб кўйдилар ва: «Ўтири, Абу Туроб», дедилар».

“Абу Туроб” бу ўринда “Тупроқ отаси” деган маънода эмас, балки Али (к.в.)нинг уст-боши тупроқ бўлиб кеттани учун Расулуллоҳ (с.а.в.) мажозий маънода уни шундай деб кунялаганлар (т.).

379-боб. Ёши улуг ва ҳурматли кишилар билан бирга юриш ҳақида

877. Анас ибн Молик (р.а.) айтдилар: «Расулуллоҳ (с.а.в.) Абу Талҳа (р.а.)нинг ҳурмозорида ўтирганла-

рида ҳожатга чиқдилар. Билол (р.а.) ёнларига бордилар. Пайғамбар (с.а.в.) бир қабрнинг ёнидан ўтаётib, Билол (р.а.) етиб келгунича туриб қолдилар ва: «Шўринг курсин, эй Билол, мен эшитаётган нарсани эшитаяпсанми?» – дедилар. Билол (р.а.): «Мен ҳеч нарса эшитмаяпман», деб жавоб бердилар. Шунда ул зот: «Бу қабр эгаси азобланмоқда», дедилар. Кейинчалик бу қабрда ётган майит яхудий экани маълум бўлди».

380-боб. Адаб ҳақида

878. Қайс айтдилар: «Муовия кичкина укасига: «Ходим болани мингаштириб ол», деди. У кўнмади. Шунда Муовия. «Сен қандай ёмон тарбия олгансан-а!» – деди. Қайс айтдилар: «Мен Абу Сүфённинг унга «Укангни ўз ҳолига қўй», деганини эшитганман».

879. Амр ибн Осс (р.а.) айтдилар: «Дўстлар қўпайган сари бурчлар ҳам қўпаяди». Ровий Яҳё: «Мен Мусодан бурчларнинг нима эканлигини сўраган эдим, у: «Ҳақлар», деб жавоб берди.

381-боб. Баъзи шеърлар ҳикмат бўлиши ҳақида¹

880. Холид ибн Кайсон айтдилар: «Мен Абдуллоҳ ибн Умарнинг ҳузурларига бўрган эдим. Олдиларида Ёс

¹ Яъни барча шеърлар ҳам бирдек мақбул эмас, шу билан бирга шеърни бутунлай рад этилмайди. Балки унинг маъносига қаралади: агар унда Аллоҳнинг сифатлари, неъматлари, яхшиликка ундов, тақвадорларнинг васфлари келтирилган бўлса, бундай шеърлар мақбул ҳисобланади. Бордю шеърда кимнидир ҳажв ва масхара этилган ёхуд у аёллар мадҳига бағишланган бўлса, бу турдаги шеърлар ҳаром ҳисобланади (Ф.с.).

ибн Ҳайсама бор экан, у: «Эй, Форуқнинг ўғиллари! Шеърларимдан ўқиб берайми?» – деди. У киши: «Ҳа, фақат яхисини ўқи», дедилар. Шеърнинг Ибн Умарга ёқмайдиган жойи келганда «Бас қил!» – дедилар.

881. Мутарриф айтдилар: «Мен Имрон ибн Ҳусайнга Куфадан Басрагача бўлган йўлда ҳамроҳ бўлдим. Йўл асноси қайси жойда тўхтаб дам олганимизда у киши менга шеър ўқиб: «Кинояли сўзларда ёлғондан қочишлиқ бор», дерди».

882. Убай ибн Каъбдан ривоят қилинди: «Расулуллоҳ (с.а.в.): «Шеърларнинг ҳикматлиси ҳам бор», дедилар».

883. Асвад ибн Сарій айтдилар: «Ё Расулаллоҳ, мен Парвардигоримни гўзал сифатлар билан мақтаб мадхия битдим», дедим. Ул зот: «Парвардигор ҳамдни яхши кўради», дедилар ва бошқа ҳеч нарса қўшимча қилмадилар».

884. Абу Ҳурайра (р.а.) айтдилар: «Расулуллоҳ (с.а.в.): «Кишининг қорни жароҳат билан йирингта тўлиши шеър билан тўлишидан яхшироқдир», дедилар»¹.

885-ҳадис 883-ҳадиснинг тақрори, фақат унда Асвад ибн Сарій Расулуллоҳдан «Раббимга бағишиланган мадҳиямни ўқиб берсан маълими?» – деб сўрайди.

¹ Ойиша (р.а)га: Абу Ҳурайра (р.а.) “Сизлардан бирингизнинг қорни шеърга тўлиши...” дея юқоридаги ҳадисни айтгани билдирилди. Шунда Ойиша (р.а): “Абу Ҳурайрага Худо раҳм қилсин, ҳадиснинг бошини ёдлабди-ю, охирини ёд олмабди. Мушриклар Расулуллоҳ (с.а.в)ни ҳажв қилиб, шеър тўқир эдилар. Шундан кейин ул зот: “Сизлардан бирингизнинг ичи мана шундай ҳажвий шеърлар билан тўлганидан кўра, йиринга тўлгани яхшироқдир”, дегандилар”, деб жавоб бердилар. Тағовий айтадилар: “Ҳадисдаги шеърдан Расулуллоҳ (с.а.в)ни ҳажв қилингани кўзланган бўлганида эди, “тўлмоқ” лафзи келмасди. Чунки ундан ҳажвияларнинг ози ҳам, кўпи ҳам куфрдир ” (Ф.с).

886. Ҳз. Ойиша (р.а.) айтдилар: «Ҳассон ибн Собит Расулуллоҳ (с.а.в.)дан мушрикларни ҳажв қилишга рухсат сўради. «Менинг наасабим(ни мушрикларнинг ҳажвияларидан) қандай (ҳоли қиласан)?» – дедилар Ра-сулуллоҳ (с.а.в.). «Ҳамирдан қыл суғургандек улардан сизни тортиб оламан», деди».

Яъни мушрикларнинг аҳмоқона бўхтонларидан номингизни ҳимоя қиласан, демоқчи (т.).

887. Ҳишом отасидан шундай нақл қилган: «Ойиша онамиз ҳузурларида Ҳассон ибн Собитни сўкишган эди, «Уни сўкмангиз, чунки у Расулуллоҳ (с.а.в.)ни мудофаа қиласарди», дедилар».

382-боб. Гўзал ва ёмон шеърлар ҳақида

888-ҳадис 882-ҳадиснинг айнан тақороридир.

889. Абдуллоҳ ибн Амр (р.а.) айтдилар: «Расулуллоҳ (с.а.в.): «Шеър сўзининг қандайлигига қараб белгиланади: яхшиси яхши сўз, ёмон, қабиҳи эса, ахлоқсиз сўз кабидир», дедилар».

890. Урва нақл қилди: «Ҳз. Ойиша (р.а.) дедилар: «Шеърнинг яхшиси ҳам бўлади, ахлоқсизи ҳам. Яхшисини олинг, ахлоқсизларини ташланг».

891-ҳадис 342-бобдаги 815-ҳадиснинг тақорори, фақат бунда ровий аниқ эмас. 892-ҳадис 883 ва 885-ҳадисларининг тақорори, фақат бунда Анас ибн Сарій дейилган, таҳрифда Асвад номи Анас бўлиб хото кетган бўлиши мумкин. 383-бобдаги 893-ҳадисда 346-бобдаги 822-ҳадис мазмуни тақорорланган, фақат бунда Расулуллоҳ (с.а.в.): Умайяланинг шеърларидан унинг яқинда мусулмон бўлишини англаса бўлади», деб мурҳамат қилдилар. 384-бобдаги 894-ҳадис 884-ҳадиснинг тақорори, фақат бу ҳадис Абдуллоҳ ибн Умардан ривоят қилинган.

385-боб. Шоирларга эргашмоқ ҳақида

894. Ибн Аббос (р.а.)дан ривоят қилинади: «Аллоҳ таолонинг ушбу: «Шоирларга йўлдан озганлар эргашур-

лар. Уларнинг ҳар водийда (мавзуда) дайдишиларини кўрмадингизми? Ўзлари қилмаган нарсаларни гапиришларини ҳам?» (26:224, 225, 226) – деган оятлари тушгач, унга ушбу истисно ояти ҳам тушди» – деб «Шуаро» сурасининг 227-оятини ўқидилар.

385-бобнинг 896-ҳадиси ҳам 894-ҳадиснинг тақоридир.

386-боб. Баённинг жозибадор, сеҳрли усули ҳақида

896. Ибн Аббос (р.а.)дан ривоят қилинди: «Бир киши ёки бир аъробий Расулуллоҳ (с.а.в.)нинг олди-ларига келди ва очиқ, гўзал жумлалар билан сўзлади. Пайғамбар (с.а.в.) (унинг гапларини ёқтириб): “Баён услубида ҳам жозиба бордир, баъзи шеърлар ҳикматдир”, дедилар.

897. Амр ибн Саломдан ривоят қилинди: Абдулмалик ибн Марвон фарзандига Шаъбийни тарбиячи қилиб олиб келди ва: «Уларга шеър (санъатини) ўргатгинки, эл ичиди бу борада машхур бўлсинлар; уларга гўшт бергинки, юраклари бакувват бўлсин; уларнинг сочларини олиб тургинки, бўйинлари мустаҳкам бўлсин; улар билан одамларнинг шарафлилари ёнида ўтиргинки, токи улар билан мунозара қила билсинлар.

387-боб. Шеърдан ҳам кариҳ қўрилган нарсалар ҳақида

898. Ҳз.Ойиша (р.а.) айтдилар: «Расулуллоҳ (с.а.в.): «Инсонларнинг энг катта гуноҳкори қабиласини ҳажв қилган шоир ва отасини инкор қилган (ундан кечган) одамдир», дедилар».

388-боб. Күп гап ҳақида

899. Ибн Умар (р.а.) айтдилар: «Расулуллоҳ (с.а.в.) замонларида Машриқдан икки хатиб (нотик) келиб нутқ сўзлади, сўнг Расулуллоҳ (с.а.в.)нинг хатиблари Собит ибн Қайс (р.а.) гапирди, одамларга икки хатибнинг гаплари ёқди. Шунда Расулуллоҳ (с.а.в.) туриб сўзладилар ва: «Эй, инсонлар, қисқа сўзланг, чунки гапларни безаб гапириш шайтондандир», дедилар». Сўнг: «Сўзнинг ҳам сехри бор», дедилар.

900. Анас ибн Молик (р.а.) айтдилар: «Бир киши халифа Умар (р.а.) иштирок этган бир йифинда нутқ сўзлади. Узоқ, эзмаланиб гапирди. Ҳз. Умар (р.а.): «Эзмаланиб гапирмоқ шайтондандир», дедилар.

901. Абу Язид (р.а.)дан ривоят қилинишига кўра, Расулуллоҳ (с.а.в.): «Сизлар ҳаммангиз масжидларингизда тўпланинг, қайсики масжидда қавм тўла равишда тўплангач, мени чақиринглар», деб марҳамат қилдилар. Бизнинг масжидимизда биринчи бўлиб қавм тўпланди. Расулуллоҳ (с.а.в.)ни таклиф қилдик. Ул зот келиб ўтиришлари билан бир киши: «Аллоҳга ҳамд айтамиз, аммо бу ҳамд учун на олдимизда бир мақсад бор, на ортидан келадиган бир манфаат бор», деди. Расулуллоҳ (с.а.в.) унинг бу гапидан озорланиб, масжиддан ўша заҳотиёқ чиқиб кетдилар. Биз ҳам хафа бўлиб бир-биrimизга қараб қолдик. Билдикки, Расулуллоҳ (с.а.в.) бошқа бир масжидга кеттганлар, ортларидан излаб бордик ва бир масжидда ўтирганларини қўриб, биз ҳам ўша масжидга кириб ўтирдик. «Истаганини олдига, истаганини ортига кўйган Аллоҳга ҳамдар бўлсин, ҳақиқатда жозибадор сўзлар бор», дедилар Расулуллоҳ (с.а.в.). Сўнг бизларга ҳақиқатдан таълим бердилар.

389-боб. Орзу қилиш ҳақида

902. Ойиша (р.а.) айтдилар: Расулуллоҳ (с.а.в.) кечаларнинг бирида уйқусизликдан қийналдилар ва: «Қани энди ҳозир саҳобийларимдан бири келса-ю, туни билан мени қўриқласа», дедилар. Шу пайт қурол-яроғнинг шарақлаган овозини эшитдик. Ул зот: «Ким у?» — дедилар. «Саъдман, эй, Расулаллоҳ, сизни қўриқлаш учун келдим». деди келган киши. Кейин Расулуллоҳ (с.а.в.) ухладилар, ҳатто ул зотнинг хуррак товушларини эшитдик.

Ўша пайтда Мадинада ташқи ва ички душманлар ҳавфи кучли бўлиб, уларнинг ногаҳоний хужумидан сақланиш керак эди. (т.).

390-бобдаги 903-ҳадис 142-бобдаги 306-ҳадиснинг тақрори.

391-боб. Нотўғри гапиришдан қайтариш ҳақида

904. Нофіъ айтдилар: «Абдуллоҳ ибн Умар фарзандларини нотўғри, ғализ гапиришдан қайтарган эдилар».

905. Абдурраҳмон ибн Ижлон айтдилар: ҳз. Умар ўқ отишаётган икки кишининг олдидан ўтдилар. Уларнинг бири иккинчисига: «сад» ҳарфи билан «асабта» — «мўлжалга теккиздинг», дейишнинг ўрнига «син» ҳарфи билан «асабта» — «сўқдинг», деди. Шунда ҳз. Умар: «Нотўғри гапириш нотўғри ўқ отишдан оғирроқдир», дедилар.

392-боб. «Унинг асли йўқдир», дейиш ҳақида

906. Ойиша онамиз дедилар: «Одамлар Пайғамбар (с.а.в.)дан коҳинлар ҳақида сўрадилар. Ул зот: «Улар ишларининг асли йўқ», дедилар. Одамлар: «Эй, Ра-

сулаллоҳ, улар айтган нарсаларнинг баъзиси тўғри чиқади», дейищди. Шунда Расулуллоҳ (с.а.в.): «Ўша тўғри гапларни шайтон ўғирлаб қочади ва дўсти (яъни сехргар, фолбин)нинг қулоқларига товуқдай қу-қулаб етказади. Кейин улар бир рост гапнинг ёнига юзлаб ёлғонни қўшадилар», дедилар.

393-боб. Пичинг гап қилиш ҳақида

907. Анас ибн Молик (р.а.) айтдилар: Расулуллоҳ (с.а.в.) сафарларининг бирида туяларини ҳайдаб бораётган туюбонга: «Ҳай-ҳай Аншажа, шиша идишлар (яъни аёлларга) юмшоқ муомала қыл!» дедилар.

908. Абдуллоҳ ибн Умар (р.а.) оталари ҳз. Умар (р.а.) дан нақл қилдилар: «Киши эшитган нарсасини гапиравериши ёлғончилиги учун етарлидир». Умар (р.а) айтдилар: «Пичинг гап қилиш мусулмоннинг ёлғондан сақданаётганига етарли (далил) эмасми?»

909. Абдуллоҳ ибн Шахир айтдилар: «Мен Имрон ибн Ҳусайн билан Басрагача ҳамроҳ бўлдим. У ҳар куни: «Пичинг гапда ёлғон бўлиши муқаррардир», деб шеър ўқирди.

394-боб. Сирни фош этиш ҳақида

910. Амр ибн Ос (р.а.) айтдилар: «Қадарнинг ичидаги бўла туриб, тақдирдан қочган одамга ҳайрон бўламан. Дўстининг кўзидағи гардни кўради, ўзининг кўзидағи хода билан иши йўқ. Мен оғзи бўш одамга сиримни айтиб кўйиб, сўнгра уни маломат қилмаганман. Ахир, (сирни очиб қўйгани учун) қандай уни маломат қилайин, ўзим сирни ичимда сақлай олмаган бўлсан?!

Яъни «Гапирмаганинг ўзингники, гапирганинг бировники», демокчи (т.).

395-боб. Масхара қилиш ҳақида

911. Ҳз. Ойиша (р.а.) айтдилар: «Бошига мусибат тушган одам бир тўда аёлларнинг олдидан ўтаётганида аёллар унинг устидан кулиб масхара қилдилар. (Оқибатда) улардан баъзиларининг бошига ҳам мусибат тушди».

396-боб. Ишларда шошмаслик ҳақида

912. Зухрий (р.а.) Балий қабиласидан бўлган бир кишидан ривоят қилиб, айтдилар: «Мен отам билан Расуллороҳ (с.а.в.) хузурларига келдим. Отам ул зот билан менсиз секин-секин гаплашдилар. Мен отамдан: «Ул зот сизга нима дедилар?» – деб сўрадим. «Бир иш қилмоқчи бўлсанг, уни шошмасдан, совуққонлик билан қилгинки, Аллоҳ сенга бу йўлда нажот эшигини кўрсатади ёки Аллоҳ сенга бир нажот йўли пайдо қиласди», деб айтдилар», дедилар».

913. Муҳаммад ибн Ҳанафийа дедилар: «Кимгаки бир қариндоши ёмонлик қилаверса, Аллоҳ таоло ундан кутилиш йўлини кўрсатмагунга қадар ўша қариндош билан яхши муомала қилиб турмаса, у ақлли одам эмасдир».

397-боб. Кишиларга йўл кўрсатиш ҳақида

914. Баро ибн Озіб (р.а.)дан ривоят қилинди: «Расуллороҳ (с.а.в.): “Кимки бировга ҳадя берса ёки унга тўгри йўлни кўрсатса, одамларни бадал тўлаб (асирликдан) озод қилганчалик савобга эга бўлади”, дедилар».

915. Абу Зарр (р.а.)дан ривоят қилинди: «Дўстингнинг челягига ўз челягингдан сув куйиб кўйишинг ҳам садақадир, дўстингтга табассум билан қарашинг ҳам садақадир, одамлар ўтадиган йўлдан тош, тикон ва суюкларни олиб ташлашинг ҳам садақадир, йўлдан адашган бир кимсага тўғри йўлни кўрсатиш ҳам садақадир».

398-боб. Кўзи ожизларни адаштириш ҳақида

916. Ибн Аббос (р.а.)дан ривоят қилинди: «Расулуллоҳ (с.а.в.): «Ким кўзи ожиз кишиларни адаштирса, унга Аллоҳнинг лаънати бўлсин!» – дедилар».

399-боб. Зулм, бузғунчилик ҳақида

917. Ибн Аббос (р.а.) айтдилар: «Расулуллоҳ (с.а.в.) Маккадаги уйларининг ҳовлисида ўтирганларида олдиларидан Усмон ибн Мазъун (р.а.) ўтиб, Пайғамбар (с.а.в.)га қараб кулимсиради. Расулуллоҳ (с.а.в.) шунда унга: «Кел, ўтири», дедилар. У «Хўп», деди. Ул зот унинг рўпарасига ўтирилар. Унга гапираётиб кўзларини осмонинг тиқдилар ва: «Ҳозиргина сен ўтирган вақтда Аллоҳнинг элчиси (Жаброилт (а.с.) менинг ёнимга келди», дедилар. Усмон: «У нима деди сизга?» – деб сўраган эди, ул зот «Наҳд» сураси 90-оятини ўқиб бердилар. Усмон: «Бу қалбимда имон ўрнашиб, Муҳаммад (с.а.в.)ни яхши кўриб қолганимда рўй берган эди», деди».

400-боб. Зулмнинг жазоси ҳақида

918. Убайдуллоҳ ибн Анас отасидан, у эса бобосидан нақл қилган. Расулуллоҳ (с.а.в.) айтмишлар: «Ҳар ким икки қизни тарбиялаб вояга етказса, у мен билан жаннатда мана шундай бўлади». деб икки бармоқларини жуфтлаб кўрсатдилар. Ровий Муҳаммаднинг айтишича, Расу-

лұлулоқ (с.а.в.) шаҳодат бармоқлари билан ўрта бармоқларини жуфтілаб күрсатғанлар.

919. Расулуллоқ (с.а.в.) марҳамат құлдилар: «Қариндошлик ришиналарини узиш ва зулм инсоннинг бу дунёдаёқ жазо олишини тезлаштирадиган икки (гұнох) эшигидир».

401-боб. Аслзодалик, оқсусыкликтан ҳақида

920. Абу Ҳурайра (р.а.)дан ривоят этилишига кўра, Расулуллоқ (с.а.в.) шундай деб марҳамат құлдилар: «Аслзода, яъни карим ўғли карим, карим ўғли карим, карим ўғли карим, Иброҳим наслидан Исҳоқ ўғли Яъқуб, Яъқуб ўғли Юсуфдир».

921. Абу Ҳурайра (р.а.)дан ривоят қилинди: «Расулуллоқ (с.а.в.): «Қиёмат кунида дүстларим тақводорлардир, наасаблар бир-бирига ҳар қанча яқын бўлса ҳам. Одамлар менинг олдимга амаллар билан келмайдилар. Сизлар дунёни гарданингизга осиб келасиз ва: “Эй, Мұхаммад!” – дея ёрдам сўрайсиз. Мен: “Шундай-шундай, йўқ”, дейман”, дедилар ва икки томонларини күрсатдилар».

922. Абдуллоқ ибн Аббос (р.а.) айтдилар: «Мен ҳеч кимни ушбу оятга амал қилаётганини кўрмаяпман: «Эй, инсонлар! Дарҳақиқат Биз сизларни бир эркак (Одам (а.с) ва бир аёл (Ҳавво)дан яратдик ҳамда бир-бирларингиз билан танишишингиз учун сизларни (турлитуман) халқлар ва қабила (элат)лар қилиб қўйдик. Албатта, Аллоҳ наздида энг (азизу) мукаррамро ингиз тақводоррингиздир...» (49:13). Одамлар бир-бирларига «Мен сендан ҳурматлироқман!» – дейди. Ҳолбуки, бирор бирордан фақат Аллоҳ таолога қилған тақвоси билангина устун ва ҳурматлидир».

923. Абдуллоқ ибн Аббос (р.а.) айтдилар: «Ҳурматга сазоворликни сиз нима деб ўйлайсиз? Аллоҳ таоло ҳурматта сазоворлик, олийжанобликни баён қилиб берган:

сизларнинг ҳурматлироғингиз тақвадорроғингиздир. Аслзодалик, оқсуякликни нима деб ўйлайсиз? Аслзодаликда энг афзалингиз хулқи энг гўзал бўлганингиздир».

402-боб. Арвоҳлар гуруҳ-гуруҳ әскарлардир

924. Ҳз. Ойиша (р.а.) айтдилар: «Мен Расулulloҳ (с.а.в.) нинг: «Арвоҳлар гуруҳ-гуруҳ аскарлардир. Улардан (руҳлар оламида) танишганлари бу дунёда ҳам бир-бирлари билан ҳамкорлашадилар, гаплари гапларига тўғри келади, (У ерда) танишмаганлари эса, бу дунёда ҳам ўзаро ихтилофга борадилар», деганларини эшилдим».

925-926-ҳадислар 924-ҳадиснинг айнан тақорори бўлиб, 925-ҳадис ҳам ҳз. Ойишидан бошқа сўз қурилишида ифода этилган, 926-ҳадис Абу Ҳурайридан ривоят қилинган.

403-боб. Таажжубланганда «Субҳаналлоҳ» дейиш ҳақида

927. Абу Ҳурайра (р.а.) айтдилар: «Мен Расулulloҳ (с.а.в.) нинг шундай деганларини эшилдим: «Бир чўпон қўйларини қўриқлаб турганда, бир бўри ҳужум қилиб бир қўчқорни олиб кетди. Чўпон унинг ортидан тушганда бўри унга қараб: «Қўйларингнинг мендан бошқа чўпони йўқ бўлган даҳшатли, оғир кунда уларга ким қараб туради?» – дейди». Шунда одамлар «Субҳаналлоҳ!» – деб юбордилар. Расулulloҳ (с.а.в.): «Бунга мен, Абу Бакр ва Умар ишонамиз», дедилар».

Кимдир бирои ажабтовур ривоятини ёки ҳикояни ёхуд воқеани айтса, ажабланиш вა ишонмаслик маъносида «Субҳаналлоҳ», деб қўйилади. Расулulloҳ (с.а.в.) сұхбатдошлирага воқеани айтиб берганларида улар ишонқирамай «Субҳаналлоҳ» дедилар. Расулulloҳ (с.а.в.) шунинг учун ҳам уларнинг ажабланишига чандон эътибор бермай «Бунга мен, Абу Бакр ва Умар ишонамиз», деб гапни мухтасар қўлдилар (т.).

928. Ҳз. Али (к.в.) айтдилар: «Расулуллоҳ (с.а.в.) бир жаноза пайтида құлларига бир нарса олиб тупроқни титдилар ва: «Сизлардан ҳар бириңгизнинг дўзахдан ва жаннатдан жойи ҳозирланган», дедилар. Саҳобийлар: «Эй, Расулуллоҳ, биз тақдиримизга ишониб амални тарқ этамиزمи?» – деб сўрадилар. Ул зот: “Амал қилинг, зеро ҳар ким ўз хилқатига мойил қилиб қўйи-лади”. Яна дедилар: “Кимки саодат аҳлидан бўлса, унга саодат амаллари осонлаштириб қўйилади, кимки бадбаҳтлардан бўлса, унга бадбаҳтлик ишлари осон қилиб қўйилади”. Сўнг ущбу оявларни ўқидилар: “Бас, кимки (закот ва садақотларни) берса, ва (Аллоҳдан) кўрқса, ҳамда гўзал (нарса)ни тасдиқ этса, бас, унга осонликни мұяссар қилурмиз” (92:5-7).

Ҳар ким ўз хилқатига мойил қилиб қўйилади; яъни тақдиррида жаннатийлиги битилган бўлса, саодат йўли, дўзахийлиги битилган бўлса залолат ва шарорат йўлига солинади (т.).

404-боб. Қўл билан ерни силаш ҳақида

929. Усайд ибн Абу Усайд оналаридан ривоят қилдилар. Оналари айтдилар: «Мен Абу Қатода (р.а.)га: «Нимага сиз бошқа одамларга ўхшаб Расулуллоҳдан ҳадис ривоят қилмайсиз?» – деб сўрадим. Абу Қатода (р.а.): «Мен Расулуллоҳ (с.а.в.): «Кимки ёлғон ҳадисни менга нисбат берса, у дўзахда ёнбоши билан ётиши учун (жойини) текислайверсин», деб қўлларини билан ерни силаб кўрсатганларини эшитганман», дедилар».

405-боб. Саннон ҳақида

905-ҳадис. Абдуллоҳ ибн Мағфал Музаний айтдилар: «Расулуллоҳ (с.а.в.) саннондан қайтарғанлар ва: «У овда бирор ҳайвонни ўлдирмайди, душманни қийратолмайди. у фақат кўзни чиқаради ва тишни синдиради», деганлар.

Арабларда қадимдан санион бўлган, лекин ҳозирги рогаткадан фарқли равишда қўрсаткич бармоқ билан ўрга бармоқда санион боғлаб тош ва шунга ўхшаган нарсалар отганлар.

406-боб. Шамолни сўкмаслик ҳақида

Мазкур китобнинг 298-боби ҳам ана шундай сарлавҳаланган, бобдаги 741-ҳадис ҳам Абу Ҳурайра (р.а.)дан ривоят қилинган. Бу сарлавҳа ва ҳадис мазмунини тақороран келтиришимизнинг сабаби, воқеа ва сабаб тўлиқ ёритилган.

931. Абу Ҳурайра (р.а.) айтдилар: «Макка йўлида шамол турди. Ҳажга бораётганлар орасида Умар ибн Хаттоб (р.а.) ҳам бор эди. Шамол тезлашгандан тезлашди. Умар (р.а.) атрофидаги кишиларга: «Шамол нимадир?» — деди. Одамлардан баъзилари бир нималар дейишиди, англаб бўлмади. Менинг хаёлимга лоп этиб бир гап келди. Умар (р.а.)га яқинлашиб: «Шамолга таалуқли саволингиз менга энди тушунарли бўлди, мен Расулуллоҳ (с.а.в.)нинг шундай деганларини эшитганман: «Шамол Аллоҳ раҳматидандир, у раҳмат келтириши ҳам, азоб келтириши ҳам мумкин. Асло шамолни сўкмангиз».

407-боб. «Ёмғир фалон сабабли ёғади», дейиш ҳақида

932. Зайд ибн Холид Жуҳаний айтдилар: «Расулуллоҳ (с.а.в.) Ҳудайбияда бомдод намозини кечаси ёқсан ёмғирдан сўнг бизга имом бўлиб ўқидилар. Намоздан кейин Расулуллоҳ (с.а.в.) одамларнинг олдига келиб: «Биласизларми, Раббингиз нима деди?» — деб сўрадилар. Улар: «Аллоҳ ва Расули билгувчироқдир», деб жавоб беришиди. Ул зот: «Аллоҳ таоло: «Бандаларимдан баъзиси мўмин бўлиб, яна баъзилари кофир бўлиб тонг оттиради, кимки «Ёмғир Аллоҳнинг фазлу марҳамати сабабли ёғади», деса, у Менга инониб юлдузларга кофир бўлган бўлади. Яна

кимдир: «Ёмғир мана шу-шу сабабларга күра ёғади», деса у Менға коғир бўлиб, юлдузларга иймон келтирган бўлади», дея марҳамат қилди», дедилар».

408-боб. Булутни кўрган киши нима дейиши ҳақида

933. Ҳз. Ойиша (р.а.) айтдилар: “Расулуллоҳ (с.а.в.) (осмонда) булутни кўрсалар, ҳовлидан уйга, уйдан ҳовлига кириб чиқаверардилар ва юзлари ўзгарарди. Ёмғир ёғандан кейингина ўзларига келардилар”. Ойиша (р.а.): бу ҳолатларини ўзларига айтташларида, ул зот (с.а.в.): “Қаердан биламан, балки Аллоҳ азза ва жалла айтганидек бўлар: “Бас, қачонки, улар ўша (азоб)ни ўз водийларига қараб келаётган бир (қора) булат ҳолида кўришгач: “Бу бизларга ёмғир келтирувчи булатдир”, дедилар. Йўқ, у ўзларингиз учун қистаган нарса бўрондирки, унда (сизларга аталган) аламли азоб бордир” (46:24).

409-боб. Шумланиш ҳақида

934. Ибн Масъуд (р.а.) айтдилар: «Расулуллоҳ (с.а.в.): «Шумланиш ширкдир. Ҳолбуки, бальзи нарсалардан шумланиш туйгусини озгина бўлса ҳам қалбидан кечирмаган киши йўқ. Аллоҳ бу туйгуни таваккул билан бартараф қилди», деб марҳамат қилдилар.

Яъни шумланишининг ўрнига таваккул қилишга буюрди (т.).

935. Абу Ҳурайра (р.а.) айтдилар: Расулуллоҳ (с.а.в.)нинг: «Шумланишининг яхшиси яхшиликка йўйишдир», дедилар. «Яхшиликка йўйиш нима?» деб сўрашди. Ул зот (с.а.в.): «У ҳар бирингиз эшитадиган яхши сўздир», дедилар¹.

¹ Ҳадис мазмуни, валлоҳу аълам, шундай: дилида галамислик бўлган ёки кўнгли нимадандир ғаш, гайратсизлиги, ноудлалиги

410-боб. Шумланмасликнинг фазилати ҳақида

936. Абдуллоҳ ибн Масъуд (р.а.)дан ривоят қилинди: «Расуллороҳ (с.а.в.) дедилар: «Бир ҳаж мавсумида менга умматларни кўрсатишиди. Мен умматимнинг кўплигидан хурсанд бўлдим. Улар текислигу тбеларни тўлдириб тургандилар. «Розимисиз, эй, Мұхаммад?» – деб сўрашди. Мен: «Ҳа, Парвардигорим, розиман», дедим. Аллоҳ жалли ва ъало: «Буладан етмиш мингги жаннатга бесўроқ киради. Улар сеҳргарлик қилмайдиган, ўзларини кўйдирмайдиган, шумланмайдиган ва Парвардигорларига таваккул қиласидиган зотлардир», деди. Укоша (р.а.): «Эй, Расуллороҳ, дуо қилинг, Аллоҳ мени ҳам ана шулар қаторида қилсин», дедилар. Ул зот: «Аллоҳим, буни ҳам ана ўшалар қаторидан қилгин», деб дуо қилдилар. Яна бир киши ҳам: «Мени ҳам дуо қилинг, Аллоҳ мени ўшалардан қилсин», деган эди, Расуллороҳ (с.а.в.): «Бу борада Укоша сендан илдамлик қилди», дедилар.

411-боб. Жинлардан шумланиш ҳақида

938. Алқама оналаридан ривоят қилдилар: «Бир чақалоқ туғилса, Ойиша (р.а.)нинг олдиларига олиб келишар, Ойиша (р.а.) унга барокат тилаб дуо қиласар эдилар. Яна бир бошқа чақалоқни олдиларига олиб келишиди. Чақалоқнинг ёстиғи остидаги устарани кўриб, бунинг сабабини сўрадилар. «Жинлардан сақланиш учун», деб жавоб беришди. Ойиша (р.а.) устарани улоқтириб юбор-

туфайли иши орқага кетган бахтсиз одамлар фолбинга, қушночга, сеҳргарга қатнайдилар ва уларнинг ёлғон гапларига ишониб юрадилар. Лекин ўша одамга: «Худо ҳоҳласа ишинг ўнгланиб кетади ёки фойибдаги фарзандинг етиб келиб қолар», деган сўзлар билан тасалли берилса, кўнглини хуш қиласидиган гаплар айтилса, ҳар қандай фолдан ўша тасалли сўз яхшидир (м.м.).

дилар. Уларни бундай қилишдан қайтариб: «Расулуллоҳ (с.а.в.) шумланишни ёмон кўрадилар», дедилар.

412-боб. Яхшиликка йўйиш ҳақида

939. Анас ибн Молик (р.а.) айтдилар: «Расулуллоҳ (с.а.в.): «Ҳеч қандай илатнинг юқиши ва шумланиш йўқ, менга яхши сўз – яхшиликка йўйиш ёқади», дедилар.

940. Расулуллоҳ (с.а.в.) айтдилар: “Бойўғидан шумланиш беҳуда нарсадир¹, энг тўғриси – яхшиликка йўйишдир, кўз(нинг тегиши) ҳақиқатдир”.

413-боб. Исмда яхшилик аломатини кўриш ҳақида

941. Абдуллоҳ ибн Соиб (р.а.) айтди Расулуллоҳ (с.а.в.) Ҳудайбия сулҳида ўша ерда эдилар. Кейин Усмон ибн Аффон (р.а.) шундай хабар бердилар: Суҳайл ибн Амр (р.а.)ни “Бу йил қайтиб кетасизлар ва келаси йили (биз Маккани сизларга) уч кунга бўшатиб берамиз”, деган шарт билан сулҳ тузиш учун юбордилар. Суҳайлнинг келаётганидан ул зотга хабар беришганда: “Аллоҳ ишларимизни осон қилсин!” – дедилар.

Бу ўринда “Суҳайл” сўзининг маъносига ишора қилинмоқда. Зоро “Суҳайл” арабча “Сахл” сўзидан олинган бўлиб, “осон”, “енгъял” деганидир (т.).

¹ Араблар бойўғидан шумланишарди. Ҳалқнинг ақиласига кўра, агар қатл қилинганларнинг қасоси олинмаса, уларнинг руҳи бойўғига айланар ва: “Мени қондиринг! Мени қондиринг!” – деб қичқи-рармиш! Қасоси олингач эса, учиб кетармиш! Ислом вужудга келгач, бу каби ботил қараашларни рад этди. (Ф.с). Ҳозирги замонда ҳам кўпгина ҳалқтарда бойўғидан шумланиш одати қолган, жумладан, бойўғи сайраса, унга тош отиш каби одатлар бор. Бу ботил нарсалар инсонни йўлдан адаштиради (м.м.).

414-боб. Отдан шумланиш ҳақида

942. Абдуллоҳ ибн Умар (р.а.) айтдилар: «Расуул-лоҳ (с.а.в.): «Шумлик ҳовлида, хотинда ва отда бўлади», дедилар»¹.

Исломиятдан илгари араблар мазкур уч нарсани шум нарса деб қарадилар. Бу ўшаларниң ҳолидан ҳикоя қилиб айтилган сўз (т.).

943-ҳадис Саҳиб Саъд(р.а.)дан ривоят қилингган бўлиб, юқоридағи ҳадиснинг айнан тақоридир.

¹ Абдуллоҳ ибн Умар (р.а.) ривоят қилган мазкур ҳадис устида олимлар ихтилоф қилғанлар. Жумладан, имом Молик (р.ал.) ва бир гуруҳ уламолар бу ўринда шумланиш ҳақиқий маъносидан қўлланилган, яъни Аллоҳнинг тақдирни билан бъази уйларда ўтириш кароҳат, бъази хотинларга уйланиш ва отларга миниш ҳам зиён келтиради, деб ҳадиснинг мазмунини кўйидагича изоҳлайдилар: бу уч нарсада шумлик бор. Ҳаттобий ва бошқа муҳтарам олимларнинг фикрича, буларнинг ҳар бирини шумлик, деб билиш лозим. Бу нарсани бирга яшаётган хотиннинг феълидан, уйнинг файзидан, минилиши лозим бўлган отнинг турқи ва ҳаракатидан билиш мумкин экан. Шу маънода ҳз. Ойиша (р.а.)дан келган бир ривоят ибратлидир. Ҳассон Араждан ривоят қилингган ҳадисда айтилади: «Ҳз. Ойиша (р.а.)нинг хузурлари-га икки киши келиб шундай дейишиди: «Абу Хурайра Расууллоҳ (с.а.в.)нинг: «Шумлик ҳовлида, хотинда ва отда бўлади», деганлари-ни нақл қилди». Ҳз. Ойиша (р.а.) кўркув билан ўринларидан сачраб туриб кетдилар. Куръони каримни Абулқосимтга нозил қилган Аллоҳ ҳақи, бу ҳадисни нақл қилган киши ёлғон айтибди. Расууллоҳ (с.а.в.) аслида шундай деганлар: «Жоҳилият даврида шумлик ҳовлида, хотинда, отда, деб билар эдилар». Ҳз. Ойиша (р.а.) шундан кейин мана бу оятни тиловат қилдилар: «Хоҳ ерга, хоҳ ўзларингизга бирор мусибат етса, Биз уни пайдо қилишимиздан илгари Китобда («Лавху-л-маҳфуз»да битилган) бўлур. Албатта, бу Аллоҳга осондир» (57:22).

Бу оят «Тафсири Ҳилол»да шундай изоҳланган: «Аллоҳ таоло бизга етадиган ҳар бир мусибат – касаллик, очлик, камбағаллик, ўлим ва бошқалар, улар юзага чиқишидан аввал ҳам «Лавху-л-маҳфуз»да, Аллоҳнинг илмида собит бўлишини таъкидламоқда (Шайх Мұхаммад Содиқ Мұхаммад Юсуф, «Тафсири Ҳилол», Т., «Мовароуннахр», 1993, 151-б.). (м.м.).

944. Анас ибн Молик (р.а.) айтдилар: «Бир киши Расулуллоҳ (с.а.в.) хузурларига келиб: «Эй, Аллоҳниңг Расули, биз бир ҳовлида турардик. У ерда бизнинг сонимиз ҳам, мол-дунёмиз ҳам кўпайди. Биз бошқа бир ҳовлига кўчиб ўтгандик, у ерда сонимиз ҳам, молимиз ҳам камайиб кетди», деди. Расулуллоҳ (с.а.в.): «У ердан кетинглар, у ҳовли хосиятсиз экан», дедилар.

415-боб. Аксиринш ҳақида

945. Абу Ҳурайрадан (р.а.) ривоят қилинди: «Расулуллоҳ (с.а.в.) дедилар: «Аксирини Аллоҳ яхши кўради, эснашни эса, ёмон кўради, чунки эсноқ шайтондандир. Шунинг учун имкони борича эсноқни қайтариш керак. Агар киши (эснаб) «ҳааҳ» деса, шайтон ундан кулади».

416-боб. Аксирганда нима дейилади

946. Абдуллоҳ ибн Аббос (р.а.)дан ривоят қилинди: «Сизлардан бир киши аксириб «Алҳамдулиллаҳ» деса, фаришталар: «Раббил ъаламийн», дейди. Агар у «Раббил ъаламийн», деса, фаришталар: «Аллоҳ сенга раҳмат қиласин», дейдилар.

947. Абу Ҳурайра (р.а.) ривоят қилдилар: «Расулуллоҳ (с.а.в.) дедилар: «Кимки аксирса, «Алҳамдулиллаҳ» десин. Шундай деса, унга биродари ёки дўсти «ярҳамукаллоҳ» десин. Унга дўсти «ярҳамукаллоҳ» деса, у «яҳдикумулилоҳ ва йуслиҳи балакум», деб жавоб қайтарсан». «Ярҳамукаллоҳ» – Аллоҳ сенга марҳамат қиласин. «Яҳдикумулилоҳ ва йуслиҳи балакум» – Аллоҳ сени ҳидоятта йўлласин ва барча ишларинги ислоҳ қиласин (т.)

417-боб. Мусулмоннинг вожиблари ҳақида

948. Расулуллоҳ (с.а.в.) дедилар: «Мусулмон кишининг биродари зиммасида олти хил вожиб бор. Агар

шулардан бирортасини тарк қылса, зиммасидаги ҳақни бермаган бўлади: уни учратиб қолса, салом бермоқ; чақирса қабул қилиб бормоқ; акса урса, соғлик тила-моқ; касал бўлса, бориб кўрмоқ; вафот этса, жаноза-сига бормоқ; маслаҳат сўраса, (тўғри) маслаҳат бер-моқ».

949-ҳадисда юқорида мазмун қисман тақрорланган бўлиб, ҳадисни ривоят қилган Абдуллоҳ Масъуд (р.а.) мусулмон кишининг зиммасидаги воз-жизни олтига эмас, тўртта, деб кўрсатган.

950. Баро ибн Озиб (р.а.) айтдилар: «Аллоҳ Расули (с.а.в.) бизга етти нарсани буюриб, етти нарсадан қайтардилар. Буюрганлари ушбуидир:

1) Хастани зиёрат қйлмоқ; 2) Жанозада иштирок этмоқ; 3) Аксирганга раҳмат тиламак; 4) Қасам ичган кишининг қасамига риоя қйлмоғи; 5) Мазлумга ёрдам бермак; 6) Саломни ёймоқ; 7) Чақирган жойга бормоқ;

Куйидаги ишлардан қайтардилар:

1) Олтин узуклар тақмоқ; 2) Кумуш идишлар тутмоқ; 3) Улов устига ипак матодан ёпинчоқлар ёпмоқ; 4) Ипак матодан либос киймоқ; 5) Гул солинган қалин ипак газлама ишлатмоқ; 6) Гул солинган нафис газлама ишлатмоқ; 7) Ҳар турли ипак кийим киймоқ.

Абу Ҳурайрадан ривоят қилинган 951-ҳадис 948-ҳадиснинг тақрори.

418-боб. Акса уриб: «Алҳамдуиллаҳ» деганини эшигтан киши ҳақида

952. Ҳз. Али (к.в.) айтдилар: «Кимки акса урган кишининг «Алҳамдуиллаҳ» деганини эшитиб, «Ал-ҳамдуиллаҳи Раббил ъаламин ъала кулли ҳалин» деса, ҳеч қачон тиш оғриғи ва қулоқ оғриғини кўрмайди».

Яъни Аллоҳ таолога ҳар қандай ҳолатда ҳам шукр айтаман (т.).

419-боб. Аксирганни эшиттан одам нима дейди

953-954-ҳадислар 945 ва 947-ҳадисларнинг айнан тақрори.

953. Абу Жумра (р.ал.) айтдилар: «Мен Ибн Аббос (р.а.)нинг аксирганга: «ъафанааллоҳу ва ийяқум мина-н-нари, йарҳамқумуллоҳ» деганларини эшитганман».

Яъни «Аллоҳ бизни ва сизни дўзах оловидан асрасин, Аллоҳ сизни ўз раҳматига олсин» (т.).

956. Абу Хурайра айтдилар: «Расулуллоҳ (с.а.в.) ҳузурларида ўтиргандик. Бир киши акса уриб «Алҳамдулилаҳ» деганди, Расулуллоҳ (с.а.в.) унга: «Йарҳамукаллоҳ», дедилар. Бошқа бир одам акса урди, унга индамадилар. У: «Эй, Расулаллоҳ! Бояги кишига айтганингизни нега менга айтмадингиз?» – деди. Ул зот: «У одам аксириб, Аллоҳга ҳамд айтди, сен эса айтмадинг», дедилар».

420-боб. Аксирган «Алҳамдулилаҳ» демаса, дуо айтилмаслиги ҳақида

957-ҳадис юқоридаги ҳадиснинг айнан тақрори.

958. Абу Ҳурайра (р.а.) айтдилар: «Пайғамбар (с.а.в.) ҳузурларида икки киши ўтирган бўлиб, уларнинг бири иккинчисидан обрўлироқ эди. Ўша обрўлиси акса урди, ҳамд айтмади, Ул зот ҳам унга соғлиқ тиламадилар. Нариги одам акса уриб «Алҳамдулилаҳ» деганди, Расулуллоҳ (с.а.в.) унга саломатлик тиладилар. Обрўлиси: «Мен олдингизда акса урдим, соғлиқ тиламадингиз, бошқа одам акса урганда тиладингиз», деди. Ул зот: «У одам Аллоҳни эслади, мен ҳам уни эсладим, сен эса Аллоҳни унутдинг, мен ҳам сени унутдим», дедилар».

421-боб. Акса урувчининг ҳолати ҳақида

959. Ноғиъ (р.а.) айтдилар: «Абдуллоҳ ибн Умар (р.а.) акса урганларида «Йарҳамукаллоҳ» лейилса, «Йарҳамуна ва ийяқум, йағфиру лана ва лакум», дер эдилар».

Яның Аллоҳ бизни ҳам, сизни ҳам раҳмат қылсинг, бизни ҳам, сизни ҳам кечириң (т.).

960-ҳадис юқоридаги ҳадиснинг айнан тақрори.

961. Иёс ибн Салама (р.ал.) оталаридан ривоят қылдилар: Бир киши Пайғамбар (с.а.в.) ҳузурларида акса урди, Ул зот «Йархамукаллоҳ», дедилар. Сүнгяна акса урганди, Пайғамбар (с.а.в.) «Бу шамоллаб қолибди», дедилар.

422-боб. «Алҳамдулилаҳ» деганга раҳмат тиламак ҳақида

962. Макхул Аздий (р.ал.) айтдилар: Мен Ибн Умар (р.а.)нинг ёnlарида эдим. Масжид томондан бир киши акса урди. Шунда Ибн Умар: «Агар «Алҳамдулилаҳ» деган бўлсанг, Аллоҳ сенга раҳмат қылсинг», дедилар.

423-боб. «Об» демаслик ҳақида

963. Мужоҳид (р.ал) айтдилар: Абдуллоҳ ибн Умар (р.а.)нинг ўғли акса уриб, “Об”, деди. Ибн Умар: “Об нима? — деб сўрадилар ва ўзлари айтдилар: — Шайғонлардан бирининг исми бўлиб, акса ва ҳамднинг орасида туради”.

424-боб. Бир неча марта акса ургач...

964-ҳадис 961-ҳадиснинг айнан тақроридир.

965. Абу Хурайра (р.а.) айтдилар: «Бир мусулмон ёнингда бир, икки ва уч карра акса урса, раҳмат тилагин, уттадан кўпайса, бу аксириш шамоллаш белгисидир».

425-боб. Агар яхудий акса урса...

966. Абу Мусодан (р.а.) ривоят қилинади: Яхудийлар Расулуллоҳ (с.а.в.)нинг «Йархамукаллоҳ» дейишларига умид қилиб, олдиларида акса уришарди. Ул зот (с.а.в.): «Йаҳдикумulloҳ ва йуслиху балакум», дер эдилар.

426-боб. Эркак киши акса урган аёлга саломатлик тилаши ҳақида

967. Абу Бурда айтдилар: «Абу Мусо (р.а.)нинг олдилариға кирдим. У киши қызлари Умму Фазлнинг уйларида эдилар. Мен акса ургандим, Абу Мусо менга соғлиқ тиламадилар. Умму Фазл акса ургандилар, уларга саломатлик тиладилар. Бу ҳақда онамга гапириб бердим. Абу Мусо онамнинг ёnlарига келганида онам: «Үелим акса урганида соғлиқ тиламабсиз, Умму Фазл акса урганда эса, унга соғлиқ тилабсиз», дедилар. Шунда Абу Мусо: «Мен Расулulloҳ (с.а.в.)нинг: «Сизлардан бирортангиз акса уриб, ҳамд айтса, унга саломатлик тиланг, агар Аллоҳга ҳамд айтмаса, саломатлик тиламанг», деганларини эшитгандим. Үелим акса уриб, ҳамд айтмади, мен ҳам унга соғлиқ тиламадим. У аёл акса уриб, ҳамд айтганди, мен ҳам унга саломатлик тиладим», дедилар. Онам: «Баракалла, яхши қилибсиз», дедилар».

427-боб. Эснаш ҳақида

969. Абу Ҳурайра (р.а.) айтдилар: «Расулulloҳ (с.а.в.): «Сизлардан бирингизга эсноқ келса, иложи борича эсногини босишга ҳаракат қылсин», дедилар».

428-боб. «Лаббай» деб жавоб берган киши ҳақида

970. Муоз ибн Жабал (р.а.) айтдилар: «Мен Расулulloҳ (с.а.в.)нинг ортларидан келаётгандим. Расулulloҳ (с.а.в.): «Эй, Муоз», дедилар. «Лаббайка ва съадайка» ,

¹ Буюринг, амрингизга мунтазирман (м.м.).

деб жавоб бердим. Сүнгра яна худди шундай деб уч марта айтдилар, кейин: «Аллоҳнинг бандалари устидаги ҳақини биласанми? Бандаларнинг Унга ҳеч нарсани шерик қилмай ибодат қилишларидир». Сүнг бирор соат йўл юрилгач, «Эй, Муоз», деб чақирдилар. Мен «Лаббайка ва саъадайк», дедим. Ул зот: «Агар бандалар буни бажарган тақдирда Аллоҳ устидаги ҳақлари нималигини биласанми? Аллоҳ уларни азобламаслигидир».

429-боб. Биродари учун ўрнидан турган киши ҳақида

971. Абдуллоҳ ибн Каъб (у киши оталари Каъб ибн Молик (р.а.) кўр бўлиб қолганда етаклаб юрган эдилар) айтдилар: «Мен (отам) Каъб бин Моликдан Та-буқ ғазотига Расулуллоҳ (с.а.в.) билан бирга қатнаша олмаганикларини, сўнг ул зот (с.а.в.) Каъбнинг ке-чирилишини Аллоҳдан сўраганикларини эшитдим: «Расулуллоҳ (с.а.в.) Аллоҳ бизни кечирганлиги ҳақида бомдод намози вақтида хабар бердилар. Шундан кейин одамлар тўп-тўп бўлиб келиб, мени тавба(м қабул бўлгани) билан қутлашар: «Аллоҳнинг тавбаси сенга муборак бўлсин!» – дейишарди. Бу то масжидга киргунимча давом этди. У ерда одамлар орасида Расулуллоҳ (с.а.в.) бор эдилар. Шу пайт Талҳа ибн Убайдуллоҳ (р.а.) ўрнидан турди ва тез юриб келиб мени табриклиди. Худо ҳақи, муҳожирлардан ундан бошқа ҳеч ким менинг истиқболимга турмади. Мен Талҳанинг бу ишини асло унутмайман».

972. Абу Саид Худрий (р.а.)дан ривоят қилинди: «Курайза қабиласининг одамлари Саъд ибн Муознинг ҳакам-

лик қилишига рози бўлдилар. Унга одам жўнатилди, эшакка миниб келди. У масжидга яқинлашганда Расулуллоҳ (с.а.в.): «Туринг, энг яхшингиз ёки саййидингизни кутиб олинг», дедилар. Сўнг: «Эй, Саъд, булар сенинг ҳакамлигингта рози бўлишди», дедилар. Шунда Саъд: «Мен буларнинг қурол тутиб, урушганлари учун уларни қатл этишга ва болаларини асир қилишта хукм қиласман», деди. Расулуллоҳ (с.а.в.): «Сен Аллоҳнинг хукми билан хукм қиласдинг» ёки «Сен малаклар оламидаги хукм билан хукм қиласдинг», дедилар».

973. Анас ибн Молик (р.а.) айтдилар: «Ҳеч ким саҳобийлар учун Расулуллоҳ (с.а.в.) чалик севимли бўлмагани ҳолда, ул зот (с.а.в.) ни кўрганларида ўзлари ёқтириласликларини айтганлари учун ўринларидан туришмас эди».

974. Ҳаз. Ойиша (р.а.) айтдилар: «Мен гапиришда, сұхбатлашишда ва Фотима билан мулоқотда Расулуллоҳ (с.а.в.) га ўхшаш ҳеч кимни кўрмаганман. Пайғамбар (с.а.в.) Фотима келганини кўрсалар унга пешвоз чиқиб, саломлашиб, уни ўпардилар, кейин қўлидан ушлаб жойларига ўтқазардилар. Фотима ҳам агар Расулуллоҳ (с.а.в.) уникига борсалар салом бериб, ул зотга пешвоз чиқарди ва ўпиди кўярди. Пайғамбар (с.а.в.) вафотларидан олдин хасталангандарни олдиларига Фотима кирди, салом бериб, ул зотни ўпиди кўйди. Ул зот унинг қулоғига нимадир деб айтдилар, у йиғлади, яна нимадир дегандилар, бу сафар кулди. Мен аёлларга: “Ҳеч қачон бугунгидек хурсандчилкни маҳзунликка яқин ҳолда кўрмаганман. Фотима барча аёллардан кўра ҳам фазилатлироқдир”, дедим. Фотиманинг аввал йиғлаб, кейин култани сабабини билиш учун: «Ул зот сизга нима дедилар?» – деб сўраганимда: “(Агар айтсан) сирни очувчилардан бўлиб қоламан-ку?” – деди. Пайғамбар (с.а.в.) вафотларидан кейин Фотима деди: “Расулуллоҳ (с.а.в.) ўлимлари олдидан қулоғимга пицирлаб, (тез орада) вафот этишларини айтганларида йиғладим. Сўнг яна қулоғимга шивирлаб оила

аъзоларимиздан биринчи бўлиб менга сен етишасан, деганларида хурсанд бўлиб кулдим”.

430-боб. Ўтирган одамнинг олдида тик туриш ҳақида

975. Жобир (р.а.) айтдилар: «Расулуллоҳ (с.а.в.) бетоб бўлиб қолдилар, ул зотнинг орқаларида намоз ўқидик, ул зот ўтириб ўқидилар, Абу Бакр (р.а.) такбирларини одамларга эшиттириб турдилар. Ул зот бизга қараб тик турганимизни кўриб, ўтиришта ишора қилдилар, биз намозни ўтириб ўқидик, салом берилгач: «Сиз форслар ва румларнинг ишини қилаёздингиз: уларда подшоҳлари ўтиради, ўзлари эса тик турдилар. Бундай қилманг. Имомларингизга иқтидо қилинг: агар туриб ўқиса, сиз ҳам туриб ўқинг, агар ўтириб ўқиса, сиз ҳам ўтириб ўқинг», дея марҳамат қилдилар».

431-боб. Эснаганда оғизни қўл билан тўсиш ҳақида

976. Абу Сайд Худрий (р.а.)дан ривоят қилинди: Ра-сулуллоҳ (с.а.в.) дедилар: «Агар бирортангиз эснасангиз, қўлингизни оғзингизга кўйинг, чунки шайтон киради».

977. Ибн Аббос (р.а.) айтдилар: «Эснаганда қўлни оғизга кўйиш керак, зеро эсноқ шайтондандир».

Абу Сайд Худрий (р.а.)нинг ўтидан ривоят қилинган 978-ҳадис 976-ҳадисининг тақоридир. 979-ҳадис ҳам Абу Сайд Худрий (р.а.)дан ривоят қилинган бўлиб. 976 ва 978-ҳадисларнинг тақорори бўлиб келган.

432-боб. Бирорнинг бошини бокиб қўйиши мумкиними

980. Анас ибн Молик (р.а.) айтдилар: «Расулуллоҳ (с.а.в.) Умму Ҳиром бинти Милҳоннинг уйига кирдилар, у ул зотга овқат берди. Бу аёл Убода ибн Сомит

(р.а.)нинг никоҳида эди, у (Убода)га ҳам овқат олиб келиб берди ва ул зотнинг бошларини қараб қўйди¹. Кейин ул зот ухладилар. Сўнг уйғониб кулдилар.

981. Қайс ибн Осим Саъдий (р.а) айтдилар: «Расулуллоҳ (с.а.в.)нинг олдиларига келдим. Ул зот (мени): «Бу одам чодирда яшовчи (яъни бадавий)ларнинг саййидидир», дедилар. «Эй, Расулаллоҳ, менинг зиммамда соилнинг ҳам, меҳмоннинг ҳам ҳақи бўлмаган мол қайси?» – деб сўрадим. Ул зот: «Энг яхши мол қирқта бўлади, кўпи олтмишта, юзта мол эгасининг ҳолига вой, фақатгина (молининг) яхисини берган, ортиқласини эҳсон қилган, семизини сўйган, ўзи ҳам уни еб, соилу муҳтоjlарга ҳам берганларгина бундан мустасно», дедилар. «Эй, Расулаллоҳ, бу қандай ҳам олийжаноб хулқ экан-а, бирор бир водий йўқки, унда менинг молларим кўп бўлмаса», дедим. Ул зот: «Улардан (садақа, эҳсон) беришда қандай йўл тутасан?» – деб сўрадилар. «Бир эркак тия ва битта икки ёшли тия бераман», дедим. Ул зот: «Ҳадя беришда қандай қиласан?» – деб сўрадилар. «Йилига юзта (тия) бераман», дедим. Ул зот: «Вояга етган урғочи туяларни қандай қиласан?» – дедилар. “Бирор киши тия(лар)дан (бирини) жиловласа, (биров) унга монеълик қилмайди, у кўринган туяни ушлайди”, дедим». Расулуллоҳ (с.а.в.): «Сенга молинг афзалми ёки маволий (ворис)ларингнинг молларими?» – деб сўрадилар. «Молим», дедим. Ул зот: «Молингдан еганинг – йўқ қилганинг, (йўқотганинг) ёки берганинг – сарф қилганинг қолади, қолгани эса ворисларингникидир»,

¹ Бундан Расулуллоҳ (с.а.в.)нинг бошларида бит бўлган экан, деган маъно чиқмайди, балки бу аёл ул зотнинг роҳатлари учун бу ишни қилган. Шунингдек, бу аёлнинг Расулуллоҳ (с.а.в.)га маҳрам эканини уламолар иттифоқ қилгандар (Ф.с).

дедилар. «Дархақиқат, қайтиб (уйимга) борсам, албатта молларим сонини камайтираман, дедим».

Яъни молларидан садақа қилиб юборишга аҳд қилди (т.).

Қайс ўлими яқинлашганини сезгач, фарзандларини түпләди. Уларга: «Эй, фарзандларим, насиҳатимни олин глар. Зеро, мендан яхши насиҳатчини тополмайсиз. Ўлганимда айтиб йиғланмаган. Пайғамбар (с.а.в.)нинг айтиб йиғлашдан қайтарғанларини эшитганман. Мени нағоз ўқийдиган кийимимга кағанланглар. Кагтантазни бошлиқ қилиб сайланг, зеро каттантазни бошлиқ қылсангиз, отангиз ўрнида ишини давом эттиради. Борди-ю, кичкинангизни бошлиқ қилиб қўйсангиз, катталарингиз одамларга бефарқ бўлиб қолади ва сиздан юз ўтиради. Турмушингизни яхшиланг, зеро бу ишда одамларга муҳтожликдан беҳожатлик бор. Тилаңчиликдан сақланинг, зеро у йигит киши учун энг охирги чорадир. Мени дағн қилганингизда, қабримни текислаб қўйинг. Чунки Бакр ибн Воил маҳалласи билан орамизда аловат бор. Мен (унинг) аҳмоқлигидан омонда эмасман. Бир аҳмоқнинг бир иш қилиб, динингизда нуқсон пайдо қилишидан хавотирдаман», деди.

433-боб. Таажжубланганда бошини сарак-сарак қилиш ҳақида

982. Абу Зарр айтдилар: «Мен Расулуллоҳ (с.а.в.)га таҳорат суви бердим. Ул зот бошларини тебратиб, лабларини тишиладилар. Мен «Ота-онам сизга фидо бўлсин, сизга озор бердимми?» – дедим. Ул зот: «Йўқ, лекин сен (шундай) амирлар ва имомларга етишасанки, улар намозларини вақтидан кечиктирадилар», дедилар. Мен: «Нима-

ни тавсия қиласиз?» – деб сўрадим. «Намозни вақтида ўқи, улар билан бирга намоз вақтига етсанг, намозни бирга ўқи, мен ўқиганман, ўқимайман дема», дедилар.

434-боб. Таажжубланганда қўлини тиззасига урган киши ҳақида

983. Ҳз. Ҳусайн (р.а.)дан ривоят қилинди: Расулуллоҳ (с.а.в.) ҳз. Али (к.в.) ва қизлари Фотима (р.а.)-нинг уйларига келиб уйғотиб: «Намоз ўқимайсизларми?» – дедилар. Ҳз. Али: «Эй, Расулаллоҳ, барчамизниң жонимиз Аллоҳнинг ҳузурида (қўлида)дир, У уйғотишни, тирилтиришни хоҳласа, уйғонамиз», дедилар. Расулуллоҳ бирон нарса демай кетиб қолдилар. Кейинроқ эшитдимки, қайтиб кетаётиб қўлларини соңларига уриб: «Дарҳақиқат, инсон кўп жанжал (баҳс) қилувчиидир» (18:54), дебдилар».

984. Абу Хурайра (р.а.) айтдилар: «Мен ҳз. Алини пешоналарига қўллари билан уриб шундай деётганларини кўрдим: «Эй, ироқликлар, сизлар мени Расулуллоҳ (с.а.в.)га туҳмат қиласяпти, деб гумон қиласяпсизларми? Сизларга саодат, фараҳ-у менга гуноҳ бўладими? Гувоҳлик бераманки, Расулуллоҳ (с.а.в.)нинг: «Бирортангизнинг пойабзали ипи узилиб кетса, уни тузатмай туриб иккинчиси билан юрмасин», деганларини эшитганман».

435-боб. Киши биродарининг сонига уриши ҳақида

985. Абул Олия Баро айтдилар: «Олдимдан Абдуллоҳ ибн Сомит ўтиб қолди, мен унга курси бердим, ўтирди. Ундан: «Ибн Зайд намозни кечиктирди, нима буюрасиз?» – деб сўрадим. Шунда у тиззамга бир уриб, сўнг:

«Мен ҳам Абу Заррдан сиз сўраган саволни сўрагандим, у киши ҳам сонимга мен сизниги урганимдек ургандилар. Кейин: «Намозни ўз вақтида ўқи, улар билан (намоз вақтига) етишсанг бирга ўқи, «Мен ўқиб бўлганман, ўқимайман», демагин», деган эдилар», деди.

986. Абдуллоҳ ибн Умар (р.а.) айтдилар: «Умар ибн Хаттоб (р.а.) Расулуллоҳ (с.а.в.) билан бир гуруҳ асҳоблар ўртасида Ибн Сайёд томонга қараб йўл олдилар. Уни Магола қалъаси ёнида болалар билан ўйнаётганини кўрдилар. Ўша пайт Ибн Сайёд балоғат ёшига етай деб қолганди. Расулуллоҳ (с.а.в.) келиб қўллари билан орқасига урмагунларича, у келганларни сезмади. Сўнг: «Мен Аллоҳнинг пайғамбари эканлигимга гувоҳлик берасанми?» – деб сўрадилар. Ибн Сайёд: «Гувоҳлик бераманки, сиз уммийларнинг пайғамбарисиз», деди.

Кейин Ибн Сайёд: «Сиз ҳам менинг Аллоҳнинг расули эканимга гувоҳлик берасизми?» – деди. Ул зот унинг саволини жавобсиз қолдирдилар, сўнгра: «Аллоҳга ва Унинг Расулига имон келтирдим», дедилар. Кейин Ибн Сайёддан «Нимани кўраяпсан?» – деб сўрадилар. Ибн Сайёд: «Менга рост ва ёлғон (хабарлар) аралашиб келаяпти (яъни, кўрган тушларим гоҳо тўғри чиқмоқда, гоҳида ёлғон)», деди. Ул зот: «Сенинг ишларинг чигаллашиб кетибди», дедилар.

Расулуллоҳ: «Мен сендан бир нарсани яширдим, у нима?» – дедилар. Ибн Сайёд: «Дух...», деди. Ул зот: «Йўқол, уни топишга қудратинг етмайди!» – дедилар. Ҳз. Умар: «Эй, Расулаллоҳ, изн беринг, унинг калласини олай!» – дедилар. Шунда Расулуллоҳ (с.а.в.): «Агар бу ўша (Дажжол) бўлса, кўлингдан ҳеч нарса келмайди, агар у бўлмаса, унда уни ўлдиришдан сенга ҳеч бир хайр йўқdir», дедилар». Ибн Умар (р.а.) дедилар: «Шундан кейин Пайғамбаримиз (с.а.в.) ва ҳз. Умар ва Убай ибн Каъб Ансорийлар бир куни Ибн Сайёд ўтири-

ган хурмозорга боришиди. Ҳатто Расулуллоҳ (с.а.в.) хурмозорга кириб дараҳтлар орқасига яшириндилар, Ибн Сайёд кўрмасидан олдин ундан бирон нарса эшитмоқчи эдилар. Ибн Сайёд тукли (ёки патли) кийими билан ўрнида чалқанча ётарди. Шу пайт Ибн Сайёднинг онаси Пайғамбар (с.а.в.)нинг хурмо панасида яшириниб турганларини кўриб қолди ва Ибн Сайёдга: «Эй, Соф! (унинг исми шундай) Бу Муҳаммадку!» — деди. Расулуллоҳ (с.а.в.): «Онаси индамаганда эди, унинг кимлиги аниқ бўларди», дедилар.

Абдуллоҳ (р.а.) айтдилар: «Расулуллоҳ (с.а.в.) одамлар орасида туриб Аллоҳ таолога ҳамду сано айтдилар. Сўнг Дажжол ҳақида гапириб: «Мен сизларни ундан огоҳ этамаъ, щубҳасиз (мендан олдинги) ҳар бир пайғамбар қавмини ундан огоҳдантирган. Нуҳ (а.с.) ҳам бешак, қавмини огоҳ этган. Лекин мен сизга у ҳақда бирорта пайғамбар ўз қавмига айтмаган гапни айтаман: биласизки, у Дажжол бир кўзлидир, Аллоҳ эса бир кўзли эмас».

987. Жобир (р.а.) айтдилар: «Расулуллоҳ (с.а.в.) агар жунуб бўлиб қолсалар, бошларидан уч ҳовуч сув қуяр эдилар». Ҳасан ибн Муҳаммад Жобир (р.а.)га: «Эй, Абу Абдуллоҳ, менинг сочим жуда қалин-да», деди. Жобир Ҳасаннинг сонига уриб: «Эй, биродаримнинг ўғли, Расулуллоҳ (с.а.в.)нинг соchlари сеникидан ҳам кўп ва чиройлироқ эди», дедилар.

436-боб. Одамларнинг тик туришларини ёқтирамаган киши ҳақида

988-ҳадис 430-бобдаги 975-ҳадиснинг тақроридир.

989. Анзорлардан бири фарзанд кўриб, исмини Муҳаммад кўйди. Анзорлар унга: «Биз сизни Расулуллоҳнинг исмла-ри билан куня қилиб чакирмаймиз», дейишди.

Яъни сизни «Эй, Абу Мұхаммад демаймиз», дейишишмоқчи (т.).

Йўл устида ул зотдан қиёмат ҳақида сўраймиз, деб ўтиргандик. Расулуллоҳ (с.а.в.): «Менинг олдимтга қиёмат ҳақида сўрагани келдингларми?» – дедилар. Биз: «Ҳа», дедик. Ул зот: «Ҳар бир нафас олувчи жон зоти борки, унга ажал (ёки қиёмат) 100 йилда (бўлса ҳам) кела-ди», дедилар. Биз: «Ансордан бир киши фарзанд кўриб, исмини Мұхаммад қўйди. Биз унга: «Биз сизни Расу-лурлоҳ (исмлари) билан куняламаймиз», дедик. Ул зот: «Яхши айтибсизлар. Менинг исмимни қўйинглар, ле-кин куням билан куняламанглар», дедилар».

437-боб. Дунё ишларига боғлиқ яхши бир ўтиг

990. Жобир ибн Абдуллоҳ (р.а.) айтдилар: «Расу-лурлоҳ (с.а.в.) Олиянинг бир қисмидаги бозор ичи-дан ўтиб борар эдилар, одамлар атрофларини ўраб олишди. Шунда ўлиб ётган, қулоқлари кесик бир улоқ-чанинг олдидан ўтиб қолдилар. Уни қўлларига олиб: «Қайси бирингиз мана шунга бир дирҳам берасиз?» – дедилар. Одамлар: «Биз уни нима қиласиз?» – дейиши-ди. «Буни сизники бўлишини хоҳлайсизми?» – деди-лар. Одамлар: «Йўқ», деб жавоб беришди. Яна уч бор шундай деб сўрадилар. Одамлар: «Худо ҳақи, хоҳла-маймиз! Бу улоқча тирик бўлганда ҳам қулоги йўқли-гидан айби бор, деб сотиб олмасдиг-у, ҳолбуки, у ўлимтик бўлса!» – дейишиди. Ул зот: «Аллоҳга қасам-ки, Аллоҳ таоло учун дунё мана шу улоқча сизга ҳеч қандай қадри бўлмагандек, қадрсиздир», дедилар».

Олия – Нажданинг юқори қисмидан Тахомагача ва Маккагача бўлган ҳудуд номи (т.).

991. Утайя ибн Замра айтдилар: «Мен отамнинг Ҳузурларида жоҳилият одатларини тарқ қилмаган бир

кишини күрдим. Отам уни иъдод қилдилар ва куняси билан чақирмадилар. Дўстлари отамга қараб турган эдилар, отам уларга: «Сизлар бу ишга қаршимисизлар? Мен бу ишда ҳеч қачон кўрқмайман. Чунки Расуллурроҳ (с.а.в.)нинг: «Ким жоҳилият билан ўзини боғласа уни иъдод қилинглар ваунга киноя гапирманглар», деганинни эшигтанман» – дедилар.¹

438-боб. Оёги увишган кишининг нима дегани ҳақида

993. Абдураҳмон ибн Саъд айтдилар: «Ибн Умар (р.а.)нинг оёқлари увишиб қолди, шунда бир киши: «Ўзингизга энг севимли кишини эсланг», деди. Ибн Умар (р.а.): «Муҳаммад (с.а.в.)», дедилар».

439-боб «Жаннат мұжедаси», деб аталған ва ундағы 994-хадис мазмұны 1151-хадисда келганиши учун бу ердан олиб құйдик.

440-боб. Ёш болалар билан қўл берип кўришиш ҳақида

995. Салама ибн Вирдон айтдилар: «Мен Анас ибн Молик (р.а.)ни одамлар билан қўл берип кўришаётгандарини кўрдим. Шунда мендан: «Сен кимсан?» – деб сўрадилар. «Мен Бани Лайснинг ходимиман», деб

¹ Ҳадисдаги арабча “аъадда”(«зод» ҳарфи билан) феълининг маъноси “бир нарсани тиши билан тутиш”, “тишилаш” дир. Бу ҳадисдан қўзланган маъно шуки, кимки ўзини жоҳилият даврига мансуб деб билса ва жоҳилият даврининг сўкиш ва шу каби ёмон одатларини қайта тикламоқчи бўлса, унга отасининг бутларга ободат қилгани, зино ва бошқа қабиҳ ишларни қилганини эслагиб, уни гап билан «узиб» олиш керак. У куняси билан чақирилчайди, токи одамларнинг ундан юз ўгиришларидан кўркиб, бу ёмон ишларини ташласин. (Ф.с.).

жавоб бердим. Анас ибн Молик бошимни уч марта силаб, ҳақимга дуо қилдилар».

441-боб. Қўл бериб сўрашиш ҳақида

996. Анас ибн Молик (р.а.) айтдилар: «Яманликлар келишганида Расулulloҳ (с.а.в.): «Яманликлар яқинлашдилар, улар сиздан кўра нозик қалброқдирлар. Қўл бериб сўрашишни ҳам биринчи улар тадбиқ қилдилар», дедилар».

997. Баро бин Озив (р.а.) айтдилар: «Биродаринг билан қўл бериб сўрашишинг саломлашишнинг мұкаммаллигидандир».

442-боб. Аёл киши ёш боланинг бошини силаши ҳақида

998. Иброҳим ибн Маздуқ Сақафий отасидан ривоят қилди: «Абдуллоҳ ибн Зубайр (р.а.) мени онаси Асмөй бинти Абу Бакр (р.а.) хузурига юбордилар. Мен орқали у (аёл)га Ҳажжожнинг уларга қандай муомала қилиши ҳақида билдирилар. Асмөй бинти Абу Бакр (р.а.) менинг бошимни силаб, дуо қилдилар. У пайтлар мен ёш йигитча эдим».

443-боб. Кучоқлаш ҳақида

999. Жобир ибн Абдуллоҳ (р.а.)га Расулulloҳ (с.а.в.) саҳобийларидан бирининг у киши билмаган ҳадисни билиши ҳақидаги хабар етди. Жобир (р.а.) айтдилар: «(Йўлда) тую йўқолиб қолди. У одамнинг олдига бориши учун қилган бир ойлик сафарим ғоятда оғир кечди. Ва ниҳоят Шомга етиб бордим. У одам Абдуллоҳ ибн Унаис (р.а.) экан. Унга: Жобир эшик олдида ту-

рибди, деб чопар жўнатдим. Чопар қайтиб келиб: «Жобир ибн Абдуллоҳмисиз?» – деди. Мен: «Ҳа», дедим. У одам чиқиб мени кучоқлаб олди. Мен: «Иккавимиздан биримизнинг вафот этиб қолишимиздан кўрққандим, қани, мен эшишмаган ҳадисни айтинг», дедим. У деди: «Мен Расулуллоҳ (с.а.в.)нинг шундай деганларини эшиштдим: «Аллоҳ таоло бандаларни кийим-бошсиз ва ҳеч вақосиз ҳолда тирилтиради», дедилар. Биз: «Ҳеч вақосиз?» – деб ажабландик. Ул зот: «Ҳеч нарсалари йўқ ҳолда, сўнг узокдан (ҳам) эшитиладиган овоз билан (менимча, «яқиндан эшитилаётгандек» дедилар) одамларга нидо қилинади: «Мен (барча нарсаларнинг, қиёмат кунининг) Эгасиман, жаннат аҳлидан бирортаси токи ундан бир дўзахий ҳаққини талаб қиласкан, жаннатга киролмайди. Дўзах аҳлидан бирортаси дўзахга киролмайди, агар ундан бир жаннатий ҳаққини талаб қилса». Мен: «Қандай (қилиб у ерда бирорвнинг ҳақи берилади)? Ахир биз Аллоҳнинг ҳузурига кийим-бошсиз ва ҳеч нарсасиз борамиз-ку?» – дедим. Ул зот: «Савоблар (берилиб), гуноҳлар (олиниши) билан (ҳақ адo этилади)», дедилар.

444-бобдаги 1000-ҳадис 429-бобдаги 974-ҳадиснинг айнан тақрори.

445-боб. Қўл ўпиш ҳақида

1001. Ибн Умар (р.а.) айтдилар: «Ғазотда эдик, одамлар қоча бошладилар. Биз Расулуллоҳ (с.а.в.)га: «Қандай одам бўлдик, (урушдан) қочган бўлсак?» – дедик. Ўшанда: «Кимки ўша куни улардан ортга чекинса – жанг иши билан четлаган ва бирор бўлинмага қўшилишга борганлар бундан мустасно – Аллоҳнинг ғазаби билан (бирга) қайтган бўлиб, жойи жаҳаннам

бўлур», деган ояти тушди. (8:16) Биз: «Мадинага бормаймиз, (токи) бизни ҳеч ким кўрмасин», дедик. Яна дедик: «Бораверсак-чи?» Борганимизда Расулуллоҳ (с.а.в.) бомдод намозидан чиқиб турган эканлар, биз ул зотга: «Биз қочоқлармиз», дедик. Ул зот: «(Йўқ), сизлар урушда вазиятни ўзгартириш учун чекиниб турдингиз холос», дедилар. Биз ул зотнинг қўлларини ўпдик. Ул зот: «Мен ҳам сизларданман», дедилар».

1002. Абдураҳмон бин Разин айтдилар: «Биз Рабза шаҳридан ўтиб борардик. «Бизга йўл устида турган одамни кўрсатиб, Салама ибн Аквашана шу», дейишиди. Олдига бориб салом бердик. У қўлларини чиқариб: «Мана шу қўлларим билан Расулуллоҳ (с.а.в.)га байъат қиласманман», деди. Сўнг туюнинг пайғодидай катта кафтини очди. Биз унинг қўлини ўпдик».

1003. Собит Анас ибн Молик (р.а.)га дедилар: «Мана шу қўлингиз билан Расулуллоҳ (с.а.в.)нинг (қўлларини) ушлаганмисиз?» Анас: «Ҳа», дегандилар, у қўлларини ўпди.

446-боб. Оёқни ўпиши ҳақида

1004. Вазов ибн Омир (р.а.) айтдилар: «Биз (Расулуллоҳ (с.а.в.) турган жойга) келдик. Одамлар: «Ана Расулуллоҳ! (с.а.в.)» дейишиди. Биз ул зотнинг қўллари ва оёқларини ўла бошладик».

1005. Абу Бакр (р.а.)нинг озод қиласман қуллари Сұхайб (р.а.): «Мен ҳз. Али (қ.в.)нинг Аббос (р.а.)нинг қўл-оёқларини ўпаётганини кўрдим», дедилар.

447-боб. Бирорга таъзим қилиб ўриндан туриши ҳақида

1006. Абу Милжаз айтдилар: «Муовия (р.а.) чиққанларида Абдуллоҳ ибн Омир ва Абдуллоҳ ибн Зубайр (р.а.) ўтиргандилар. Улар орасида Ибн Зубайр (р.а.)

вазминроқ, жиддийроқ одам эди. Ибн Омир (р.а.) ўрнидан турди, Ибн Зубайр (р.а.) эса ўтираверди. Шунда Муовия (р.а.): «Пайғамбар (с.а.в.): «Аллоҳнинг бандаларидан кимки ўзининг амрига мунтазир бўлиб одида (хурмат билан) тик туришларини яхши кўрса, у одам дўзахдан уй ҳозирлайверсин!» — дегандилар», деди».

448-боб. Саломнинг бошланиши ҳақида

1007. Абу Ҳурайра (р.а.)дан ривоят қилинди: «Расулуллоҳ (с.а.в.) дедилар: «Аллоҳ таоло Одам (а.с.)ни яратди, унинг бўйи 60 зироъ¹ эди. Аллоҳ унга: «Бор, анави бир гуруҳ малоикаларга салом бер ва уларнинг жавобларини эшитиб ол, бу сенинг ва зурриётларингнинг саломи бўлади», деди. У (Одам (а.с.) фаришталарга): «Ассалому алайкум», деди. Фаришталар: «Ассалому алайка ва раҳматуллоҳ», деб жавоб бердилар.

449-боб. Саломни кенг ёйиш, ошкора қилиш ҳақида

1008. Баро ибн Озіб р.а.)дан ривоят қилинди: «Расулуллоҳ (с.а.в.) дедилар: «Саломни ошкора қилинглар (орангизда ёйинглар), саломат бўласизлар».

1009. Абу Ҳурайра (р.а.) айтдилар: «Расули акрам (с.а.в.) дедилар: «Жаннатта киролмайсиз мўмин бўлмагунингизча, мўмин бўла олмайсиз то бир-бирларингизни яхши кўрмагунингизча. Бир-бирингизни яхши кўрадиган бир нарса ўргатайми?» — дедилар. «Албатта, эй Аллоҳнинг Расули», дейишди. Ул зот: «Орангизда саломни ошкор қилинг (кенг ёйинг)», дея марҳамат қилдилар».

¹ Зироъ – узунлик ўлчови; бир зироъ 75 сантиметрга teng. (м.м.).

1010. Абдуллоҳ ибн Амр (р.а.) айтдилар: «Расулуллоҳ (с.а.в.): «Раҳмонга ибодат қилинг, (қорни очларни) таомлантиринг, саломни кенг ёйинг, жаннатта кирасиз», дедилар».

450-боб. Саломни биринчи бўлиб бошлаш ҳақида

1011. Башир ибн Ясор (р.а.) айтдилар: «Ҳеч ким Ибн Умар (р.а.)дан аввал салом бера олмас эди».

1012. Жобир (р.а.) айтдилар: «Отлик пиёдага, пиёда эса, ўтирганга салом беради. Пиёда юрганларнинг ичидаги афзали эса, биринчи бўлиб салом берганидир».

1013. Абдуллоҳ ибн Умар (р.а.) айтдилар: «Расулуллоҳ (с.а.в.)нинг асҳобларидан бири, Музайн ўғилларидан бўлган Ағар (р.а.) Амр ибн Авфо ўғилларидан бир микдор хурмо олмоқчи эди. Шу сабабли унинг уйига шошилиб борди. Ағар: «Мен Расулуллоҳ (с.а.в.) хузурларига бордим. Абу Бакр (р.а.) ҳам мен билан бирга эди. Йўлда борар эканмиз, йўлимизда учраган барча одамлар бизга салом берардилар. Абу Бакр (р.а.): «Кўрдингми, одамлар сендан олдин салом бермоқдалар, уларга жавоб қандай бўлиши керак⁷ – деб сўрадилар ва ўзлари жавоб бердилар. – Салом берганга алик олмоқ фарзди».

1014. Абу Айуб Ансорийдан ривоят қилинди: «Расулуллоҳ дедилар: «Мусулмон киши биродари билан кўришганда бир-биридан тескари қараб кетиши ва Зундан ортиқ аразлашиб юриши ҳалол эмас. Уларнинг яхшироғи биринчи саломни бошлаганидир».

451-боб. Саломнинг фазилати ҳақида

1015. Абу Ҳурайра (р.а.) айтдилар: «Расулуллоҳ (с.а.в.) бир йигинда ўтирганларида бир киши келиб: «Ассалому алайкум», деди. Расулуллоҳ: «Ўнта ҳасанот»,

дедилар. Яна бир киши келди-да: «Ассалому алайкум ва раҳматуллоҳ», деди. Ул зот: «Йигирмата ҳасанот», деб қўйдилар. Сўнг яна бир киши келиб: «Ассалому алайкум ва раҳматуллоҳи ва баракотуҳу», деди. Ул зот: «Ўтизта ҳасанот», дедилар. Шунда бир киши йифиндан туриб кетаётиб салом бермади. Расулуллоҳ (с.а.в.): «Дўстингиз саломни унутаёзди, агар бирортангиз одамлар тўпланган жойга келсангиз салом беринг, жой кўрсатилса ўтиринг, туриб кетишда (яна) салом беринг. Биринчи (салом) иккинчисидан (савоб ва фазилатта) ҳақлироқ эмас», дея марҳамат қилдилар.

1016. Ҳз. Умар (р.а.) айтдилар: «Мен Абу Бакр (р.а.)нинг орқасидан кетаётган эдим. Бир қавмнинг олдиндан ўтаётганда Абу Бакр: «Ассалому алайкум», деди, улар: «Ассалому алайкум ва раҳматуллоҳи ва барокотуҳ», дедилар. Шунда Абу Бакр: «Бугун одамлар кўпгина зиёдалик билан устундирлар», деди».

1017-ҳадис ҳам ҳз. Умар (р.а.)дан ривоят қилинган бўлиб, юқоридаги ҳадиснинг айнан тақорибиdir.

1018. Ойиша (р.а.) онамиздан ривоят қилинди: «Расулуллоҳ (с.а.в.): «Яхудийлар сизларнинг саломингиз ва оминингизга ҳasad қилганчалик бир ишда ҳasad қилмаганлар», дедилар».

452-боб. «Ас-Салом» Аллоҳининг исмларидан бири эканлиги ҳақида

1019. Анас ибн Молик (р.а.) айтдилар: «Расулуллоҳ (с.а.в.): «Ас-Салом Аллоҳ азза ва жалланинг исмларидан биридир. Аллоҳ уни ер юзига қўйди, бас, саломни ўртангизда ёйингиз», дедилар».

1020. Ибн Масъуд (р.а.) айтдилар: «Расулуллоҳ (с.а.в.)нинг орқаларида намоз ўқиётгандик, кимдир «Аллоҳга салом бўлсин», деди. Намоздан сўнг Расули акрам (с.а.в.): «Аллоҳга салом бўлсин», деб ким айтди?

Аллоҳ Саломдир. Лекин сизлар «Аттаҳиййату лиллаҳи ва-с-саловоту ва-т-тойийбату ва-с-саламу ъалайка айиүха-н-набий ва раҳматуллоҳи ва баракатух, Ассаламу алайна ва ало ибодиллаҳи-с-солиҳин. Ашҳаду ан ла илаҳа иллаллоҳу ва ашҳаду анна Мұхаммадан ъабдуху ва расулуҳ», деб айтинг», дедилар». Ибн Масъуд (р.а.): «Буни улар худди сиз Қуръондан бир сурә ўрганганингиздек ўрганар эдилар», дедилар.

1021-ҳадис Абу Ҳурайрадан ривоят қилинган бўлиб, у 417-бобдаги 948 ва Абдуллоҳ ибн Масъуддан ривоят қилинган 949-ҳадиснинг тақороридир.

454-боб. Юриб кетаётган ўтирганга салом бериши ҳақида

1022. Абдурраҳмон ибн Шибл (р.а.)дан ривоят қилинди: Пайғамбар (с.а.в.) дедилар: «Уловдаги одам оёқда (пиёда) кетаётганга, пиёда эса ўтирганга, озчилик кўпчиликка салом берсин. Саломига алик олинса олинди, алик олинмаса ҳам унга ҳеч бир (зарари) йўқ».

Абу Ҳурайрадан ривоят қилинган 1023-ҳадис 1022-ҳадиснинг тақорори.

1024. Жобир (р.а.) айтдилар: «Агар пиёда кетаётганлар учрашиб қолишса, улардан биринчи бўлиб салом бергани афзалдир».

455-бобдаги 1025-ҳадис Абу Ҳурайра (р.а.)дан. 1026-ҳадис Фазалә (р.а.)-дан ривоят қилинган бўлиб, 1022-ҳадис мазмунининг тақороридир.

456-боб. Пиёда отлиқка салом берадими

1027. Ҳусайн айтдилар: «Шаъбий отлиқ кишини учратиб қолиб, биринчи бўлиб салом бердилар. Мен: «Саломни нега сиз бошладингиз?» – дедим. У киши: «Мен Шурайҳнинг пиёда кетаётниб биринчи бўлиб салом берганини кўрганман», дедилар.

Юқорилаги ҳадисларда отлиқ пиёда кишига салом бериши во-жиблиги ҳақида гапирилған эди, бу ҳадисда эса, Шаъбийнинг от-

лиққа салом бериши айтилиб, саломни ким бошлаши мұхым әмас, балқи, саломнинг ўзи мұхимлігі таъкидлаймоқда (т.).

457-бобдаги 1028-1029-ҳадислар Фазала ибн Убайд (р.а.)дан ривоят қилингандың бөлигі. 1022-ҳадиснинг тақроридір.

458-боб. Кичикларнинг катталарга салом бериши ҳақида

1030-ҳадис 1022-ҳадиснинг тақроридір.

1031. Абу Хурайра (р.а.) айтдилар: «Расулуллоҳ (с.а.в.): «Кичиклар катталарга, пиёда ўтирганга ва камчилик күпчиликка салом беради», деде марҳамат қилдилар».

459-боб. Саломнинг охири ҳақида

Яъни саломни қандай сүз билан тугалланиши ҳақида. Мұхаммад ибн Ато (р.а.) айтдилар: «Абдуллоҳ ибн Аббос (р.а.) ҳузурларыда ўтирганды. Бир яманлик киши келиб: “Ассалому алайкум ва раҳматуллоҳи ва барокатуху”, деди ва яна бир нарсаларни құшиб қўйди. Шунда Ибн Аббос (р.а.): “Салом – баракот тилаш (“ва барокатуху” сўзи) билан тугалланади”, дедилар (т.).

1032. Ибн Заннод айтдилар: «Хорижа (Ибн Зайд ибн Собит) (р.а.) Зайд ибн Асламнинг мактубиги шундай деб (жавоб) ёзган эди: «Ассалому алайка, эй, мўминлар амири, ва раҳматуллоҳи ва баракатух ва мағфиротуху ва тоййиби салавотуху».

460-боб. Ишора билан салом бериши ҳақида

1033-ҳадис. Абу Курра Хуресоний айтдилар: «Мен Анас (р.а.)ни бизнинг олдимизга келаёттганларини кўрдим, бизга қўллари билан ишора қилиб салом бердилар. Ҳасанни кўрдим, сариққа беланиб олган, бошида қора салла бор эди». Асмөъ (р.а.): “Пайғамбар

(с.а.в.) аёлларга құлларини силкиб салом берардилар”, деб хабар бердилар.

1034-ҳадис. Мусо ибн Саъднинг отаси Саъдан ривоят қилинди: «Абдуллоҳ ибн Умар (р.а.) ва Қосим ибн Мұхаммад (р.а.)лар йўлга чиқдиар. Иккиси лойдан қурилган бир кулбага жойлашдилар. Абдуллоҳ ибн Зубайр (р.а.) ўтиб қолиб, уларга қўли билан ишора қилиб салом берди ва алик олди».

1035-ҳадис. Ато ибн Абу Рабоҳ (р.ал.) айтдилар: «Саҳобийлар қўл билан саломлашишни ёқтиирмас эдилар».

461-боб. Саломни эшиттириб айтиш ҳақида

1036. Собит ибн Убайд айтдилар: “Абдуллоҳ ибн Умар (р.а.) ўтирган йигинга бордим. Ибн Умар (р.а.): “Салом берсангиз эшиттириб беринг, зеро у Аллоҳ қузуридаги гўзал, муборак таҳийётдир”, дедилар”.

462-боб. Салом бериш ва алик олиш учун чиққан одам ҳақида

1037. Туфайл ибн Убай ибн Каъбдан ривоят қилинди: у Абдуллоҳ ибн Умар (р.а.) билан эрталаб бозорга бирга боришар эди. Туфайл айтди: «Абдуллоҳ ибн Умар

И мом Насойи (р.ал) Жобир ибн Абдуллоҳ (р.а)дан ривоят қилинган бир ҳадисда айтилади: “Яхудийларнинг саломларига алик олмангиз, алик олсангиз ҳам бошингизни силкиш ва қўл кағангизни кўтариш билан алик олинг”. Албатта, агар иккиси мусулмон бир-биридан саломни эшитмайдиган даражада узоқда бўлса, салом лафзини айтиб туриб, ишора билан саломлашса бўлади. Некин салом-аликка имконияти бўла туриб ишора билан саломлашишдан қайтарилган. Намозда бўлиш, орадаги масофанинг узоқлиги каби ҳолатлар бундан мустасно. Шунингдек кулоги оғирларга ҳам ишора билан салом берилади (Ф.с.).

(р.а.) сотувчими, харидорми, мискинми ё бошқами, кимнинг олдидан ўтмасин, унга салом берарди. Бир куни Абдуллоҳ (р.а.)нинг олдига боргандим, у мендан бирга бозорга боришни сўради. «Бозорда нима қиласан? Савдо-сотиқнинг устида турмасанг, нарх суриштирумасанг ёки бозорга мол чиқармасанг, бозорда ўтирумасанг. Ундан кўра ўтири шу ерда, сұхбатлашамиз», дедим. Шунда Абдуллоҳ (р.а.): «Эй, қориндор! Биз фақат учраган кишига салом бериш учун борамиз», деди.

Демак, Туфайлиниг қорни чиқсан экан, валлоҳу аълам (т.).

463-боб. Йиғинга келганда салом бериш ҳақида

1038. Абу Ҳурайра (р.а.) айтдилар: Расулуллоҳ (с.а.в.): «Сизлардан бириңиз бирор йиғинга келса, салом берсин, қайтар чоги ҳам салом берсин, зеро кейингиси аввалгисидан кўра (савобга) ҳақлироқ эмас», дея марҳамат қилдилар.

1039-ҳадис 1038-ҳадиснинг, 464-бобдаги 1040-ҳадис 1038-ҳадиснинг айнан тақороридир.

465-боб. Турганда салом бериш кишининг ҳақида

1041. Муовия ибн Курра айтдилар: «Отам менга: «Эй, ўелим, бирор бир йиғинда бўлганингда унинг яхшилигидан умид қилсанг ва ҳожатинг тезда раво бўлишини истасанг, «Ассалому алайкум» дегин. (Бу билан) сен ўша йиғиндагилар дардига шерик бўласан. Қайси бир қавм тўпланиб, Аллоҳни эсламай тарқасалар, худдики ўлимтик эшак атрофидан тарқалган бўладилар», деган эдилар».

1042. Абу Ҳурайра (р.а.) айтадилар: «Ким биродарини учратиб қолса, унга салом берсин, улар ўртасини (кетаётгандаридан) дараҳт ёки бир тўсиқ ажратса, учрашгандаридан кейин ҳам салом берсин».

1043. Анас ибн Молик айтдилар: «Расули акрам (с.а.в.)-нинг саҳобийлари тўпланишганида улар ўрталарида бир дараҳт чиқиб қолса, бир тоифа дараҳтнинг ўнг томонидан, бошқаси чап томонидан айланиб ўтишар, яна учрашгандаридан бир-бирларига салом беришар эди».

466-боб. Кўришиш учун қўлига хушбўй нарса суриш ҳақида

1044. Собит Бунонийдан ривоят қилинди: «Анас (р.а.) тонгда туриб биродарлари билан кўришишлари учун қўлларига хушбўй нарсалар сурар эканлар».

467-боб. Таниш ва нотанишларга салом бериш ҳақида

1045. Абдуллоҳ ибн Амр (р.а.)дан ривоят қилинди: «Бир киши: «Эй, Аллоҳнинг Расули, қайси Ислом яхшидир?» – деди. Ул зот: «(Муҳтожларга) таом беришинг, таниган ва танимаганинга салом беришингдир», дедилар».

Қайси Ислом яхшидир – Исломдаги қайси амал яхши, демоқчи (т.).

468-боб. Йўл одоби

1046. Абу Ҳурайра (р.а.)дан ривоят қилинди: «Расуллороҳ (с.а.в.) кўча бўйида ва баланд жойда (яни кўча кўриниб турадиган ерда) ўтиришдан қайтардилар. Шунда мусулмонлар: «Биз бунга чидай олмаймиз, тоқатимиз етмайди», дедилар. Ул зот: «Модомики, чи-

дай олмас экансиз, унда күчанинг ҳақини беріб ўти-
ринг», дедилар. Улар: «Күчанинг ҳақи нима?» – деб
сұрашди. «Күзни ерга қаратиш (яғни күзни номаҳрам-
лардан тийиш), йүловчиларга (агар адашиб қолған
бўлса) йўл кўрсатиш, акса уриб «алҳамдулилаҳ» де-
ган кишига «йарҳамукаллоҳ» дейиш ва саломга алик
олищдир», деб жавоб бердилар».

1047. Абу Хурайра: «Саломга баҳиллик қилған киши
энг баҳил кишидир. Унга алик олмаган киши эса, камси-
тилған бўлади. Агар (йўлда бирга кетаётган) биродаринг
 билан сенинг ўртангда дараҳт чиқиб қолса, ундан олдин
саломни сен бошлай олсанг, шундай қилгин», дедилар.

1048. Абдуллоҳ ибн Амр (р.а.)нинг мавлюси (озод эттан
қули) Солим айтдилар: «Ибн Амрга салом берилса, зиё-
даси билан алик олиб жавоб қайтарардилар. Мен олдила-
рига келиб : «Ассалому алайкум», дегандим, Ибн Амр:
«Ассалому алайкум ва раҳматуллоҳ», деб жавоб бердилар.
Озгинадан кейин яна келиб: «Ассалому алайкум ва раҳ-
матуллоҳ», дедим. У киши: «Ассалому алайкум ва раҳматул-
лоҳи ва баракотух», дедилар. Яна олдиларига келиб: «Асса-
лому алайкум ва раҳматуллоҳи ва баракотух», дегандим,
Ибн Амр: «Ассалому алайкум ва раҳматуллоҳи ва барако-
тух ва тийба саловотух», деб жавоб бердилар».

469-боб. Фосиқларга салом бермаслик ҳақида

1049. Абдуллоҳ ибн Амр ибн Ос (р.а.): «Май ичув-
чиларга салом бермангиз», дедилар.

1050. Ҳасан Басрий (р.ал.) айтдилар: «Сен билан
фосиқ ўртасида ҳеч қандай хурмат йўқдир».

1051. Абу Зурайқ Али ибн Абдуллоҳнинг' шаҳмат-
ни ёмон кўрганлари ва шундай деганларини ривоят

қылдилар: «Шаҳмат ўйнаётганларга салом бермангиз, чунки шаҳмат қимордир».

Шаҳмат ақлни чархлаш сифатига эга эканлигини эътиборга олиб, ҳеч бир шартсиз ўйнаш баъзи саҳобийлар ва Имом Шофиий издида жоиздир. Ҳанафий, Моликий ва Ҳанбалий мазҳабларига кўра ҳаромдир. Гаров тикиб ўйнаш эса, шубҳасиз, ҳаромдир (т.).

470-боб. Фийбатчи ва гуноҳкорларга салом бермаган киши ҳақида

1052. Ҳз. Али (к.в.) айтдилар: «Расулуллоҳ (с.а.в.) бир қавмнинг олдидан ўтдилар. Ораларида бадбўй атр сурган бир одам бор эди. Расулуллоҳ (с.а.в.) уларга салом бериб, ҳалиги кишидан юзларини ўғирдилар. У одам: «Мендан нимага юз ўғирдингиз?» – деб сўраган эди, : «Сенинг кўзларинг орасида оташдан бир парча бор», дедилар».

1053. Абдуллоҳ ибн Амр (р.а.) отаси орқали бобосидан ривоят қилди: «Расулуллоҳ (с.а.в.)нинг олдиларига бир киши келди, кўлига олтин узук таққанди. Расулуллоҳ (с.а.в.) ундан юз ўғирдилар, Ул зотнинг ёқтирганликларини кўрган у киши чиқиб кетиб, узугини отиб юборди ва ўрнига темир узук тақди. Кейин Расулуллоҳ (с.а.в.)нинг хузурларига келди. Расулуллоҳ (с.а.в.) шунда унга: «Бу ҳам ёмон, бу жаҳаннам зийнатидир», дедилар. У одам қайтиб кетиб, уни ҳам отиб юборди ва кумуш узук тақди. Расулуллоҳ (с.а.в.) унинг бу ишига эътиroz билдирилар».

1054. Абу Саид айтдилар (р.а.): «Бир одам Баҳрайндан келиб, Расулуллоҳ (с.а.в.) хузурларига кириб салом берди. Расулуллоҳ (с.а.в.) унинг саломига жавоб бермадилар. Чунки унинг бағмоғида олтин узук ва эгнида ипакдан тикилган бир гүппи бор эди. У одам хафа бўлиб уйига қайтди ва хотинига бўлган воқеани айтди. Хотини: «Расулуллоҳ (с.а.в.) балки эгнингизда-

ги ипак гупли ва бармоғингиздаги олтин узукни кўриб саломингизга алик олмагандирлар. Буларни ечиб ташлаб боринг-чи, шоял саломингизга алик олсалар», деди. Ҳалиги одам хотинининг айтганини қилиб Расулуллоҳ ҳузурларига қайтиб бориб салом берди, Расулуллоҳ (с.а.в.) унинг саломига алик олдилар. «Мен бундан сал вақт илгари ҳузурингизга келиб салом берсам алик олмаган эдингиз?» — деди ҳалиги одам. «Бундан сал вақт илгари келганингда бармоғингда оташдан бир парча бор эди», деб жавоб бердилар Расулуллоҳ (с.а.в.). «У ҳолда мен оташ парчаларини келтирибман-да», деди у одам Баҳрайндан олиб келган маъданларига ишора қиласорқ. «Олиб келган нарсаларинг ҳеч кимсанинг миннатсиз тошларидир холос. Ва улар дунё ҳаётининг ашёларидир (инсон ҳаётида уларга муҳтоҷдир, ишларида, тижоратида унинг фойдаси бор, аммо зийнат учун ишлатилимас)», деб марҳамат қилдилар. «Қандай узук тақсам маъкул?» — деб сўради у одам. «Ё кумушдан ва ёки тунчдан¹ узук тақсанг бўлади ёхуд темирдан бир халқа тақ², дедилар Расулуллоҳ (с.а.в.).

471-боб. Амирга салом бериш ҳақида

1055. Умар ибн Абдулазиз (р.а.) Абу Бакр ибн Сулеймонга деди: «Абу Бакр (р.а.): «Расулуллоҳ (с.а.в.)-нинг халифаси Абу Бакрдан», деб мактуб битарди. Умар ибн Хаттоб (р.а.) эса: «Абу Бакр (р.а.)нинг халифаси Умар ибн Хаттобдан», деб ёзарди. «Амиру-л-мўминин» иборасини биринчи бўлиб ким ёз(увда қўлла)ган?». Абу Бакр ибн Сулеймон шундай жавоб

¹ Тунч — бронза (м.м.).

² 1053 ва мазкур ҳадисдан маълум бўладики, «темирдан узук тақмоқ ҳаром эмас, макруҳдир» (Ф.с.).

берди: «Менга Шифо бувим гапириб бергандилар. (Бувим дастлабки муҳожир аёллардан эдилар, Умар бин Хаттоб (р.а.) ҳар доим бозорга кирғанларида бувимнинг олдиларига ҳам кириб ўтар эканлар). Бувим айтдилар: «Умар ибн Хаттоб (р.а.) ироқликлар ҳокимиға мактуб ёзиб, иккита пишиқ, аслзода одамни юборишни, улардан Ироқ ва унинг халқи ҳақида сўраб билмоқчи эканини айтди. Ироқ ҳокими халифага Лабид ибн Робиъа ва Адий ибн Хотамни юборди. Улар Мадинаға келдилар. Туяларини масжид ҳовлисида чўқтиришди. Сўнг масжидга кириб Амр ибн Ос (р.а.)ни кўришди. Унга учраб: «Эй, Амр, мўминлар амири Умардан ҳузурига киришимиз учун изн сўраб бер», дейиши. Амр (р.а.) сакраб туриб Умар (р.а.) ҳузурларига кирди ва: «Ассалому алайкум, мўминлар амири!» – деди. Умар (р.а.) унга: «Эй, Ибн Ос! Бу сўзни қаердан олдинг? Ҳаҳолда бу сўз бесабаб пайдо бўлмагандир?» – дедилар. Амр (р.а.): «Ҳа, Лабид ибн Робиъа ва Адий бин Хотам келиб менга «Мўминлар амиридан киришимиз учун изн олиб бер», дейиши. Худо ҳақи, (халифага) жуда тўғри исм топибсизлар, зеро у – амир, биз мўминлармиз!» – дедим». Шундан кейин бу (унвон) ни ёзиш расм бўлди».

1056. Убайдуллоҳ ибн Абдуллоҳ айтдилар: Муовия (р.а.) халифа бўлгач, биринчи бор ҳажга келди. Ус-мон ибн Ханиф Ансорий унинг ҳузурига кириб: «Аллоҳнинг сизга саломи ва раҳмати бўлсин, эй, амир!» – деди. Шунда шомликлардан бири бундан жаҳли чиқиб: «Амиру-л-мўмининг саломни қисқартирган бу мунофиқ ким?» – деди. Усмон тиз чўкиб: «Эй, мўминлар амири, бу одамлар сиз улардан яхшироқ билади-ган иш хусусида мени айбламоқдалар. Аллоҳга қасамки, мен Абу Бакр, Умар ва Усмон (р.а.)ларга ҳам худди шундай

салом берганман, улардан бирорталари менга танбиҳ бермаганлар», деди. Муовия ўша гапни айтган шомликка қараб: «Тинчланинг, зеро, гапла-рининг баъзи-си тўғри. Шомликлар бу ерга келгунла-рига қадар ё амир шаклида халифамизга саломни қисқартириб бермасинлар, деган эдилар. Билишимча, сиз Мадина аҳли закот йиғувчига ҳам ё амир, деб хитоб қиласиз», деди.

1057. Жобир (р.а.) айтдилар: «Мен Ҳажжож хузурига кирдим, (лекин) салом бермадим».

Ҳажжож жуда золим киши бўлғанилги учун ҳам Жобир ибн Абдуллоҳ (р.а.) салом бермаган бўлсалар керак. Валлоҳу альам (т.).

1058. Тамим ибн Ҳазлон айтдилар: «Мен Куфа ҳокими-ларидан кимга биринчи салом берилганини эслайман. Муғийра ибн Шўъба Боби раҳбадан чиқди. Унинг олдига Киндалик бир киши келди, уни Абу Курра Киндий бўлса керак, деб ўйлашди ва Муғийрага салом берди: «Ассалому алайка, аййуҳал амир, ва раҳматуллоҳ!» Муғийрага бу ёқмади. У деди: «Ассалому алайкум, аййуҳал амир, ва раҳматуллоҳ, ассалому алайкум. Ахир мен амирлардан бириманми ёки йўқми?» Ровий Симак айтди: «Шундан кейин амирлик унвони маҳаллийлашиб кетди».

Боби раҳба – саломхона (т.).

1059. Зиёд ибн Убайд айтдилар: «Биз Рувайфиъ-нинг хузурига кирдик. У Антаблус¹ нинг амири эди. Шу пайт бир киши келиб: «Амирга салом бўлсин», Убданинг ривоятида эса: «Сизга салом бўлсин, эй амир!» – деди. Рувайфиъ унга деди: «Агар сен бизга салом берганингда эди, биз алик олардик, лекин сен Маслама ибн Мухаллидга салом бердинг. (Маслама Миср амири эди). Бор энди, у алик олсин!» – деди.

¹ Антаблус – Миср Араб Республикаси шимолидаги Исканаарийя яқинидаги шаҳар номи (м.м.).

472-боб. Ухлаётган одамга салом бериш ҳақида

1060. Миқдод ибн Асвад айтди: «Расулуллоҳ (с.а.в.) кечалари келиб ухлаб ётганни уйғотмайдыган, уйғоқлар эшитадыган даражадаги товуш билан салом берардилар».

473-боб. «Аллоҳ зиёда қылсын» дейиши ҳақида

1061. Шаъбий айтдилар: «Ҳазрати Умар (р.а.) Адий ибн Хотамга: «Аллоҳ илм(инг)ни зиёда этсин!» – дедилар».

474-боб. «Марҳабо! Хуш келибсиз!» дейиши ҳақида

1062-ҳадис. Ҳз. Ойиша (р.а.) айтдилар: «Фотима Расулуллоҳ (с.а.в.)га ўхшаб юриб келдилар. Шунда Расулуллоҳ (с.а.в.): «Хуш келдинг, қызим», дедилар, сүнг ўнг ёnlарига ёки чап ёnlарига ўтқаздилар».

1063. Ҳз. Али (к.в.) айтдилар: Аммор (р.а.) Расулуллоҳ (с.а.в.)дан хузурларига кириш учун изн сўради. Ул зот унинг овозини таниб: «Марҳабо, эй Тойибу-л-мутойиб!» – дедилар.

Тойибу-л-мутойиб – ёқимлиларнинг ёқимлиси ёки кўнгил кувончи (т.).

475-боб. Саломга қандай жавоб бериш кераклиги ҳақида

1064. Абдуллоҳ ибн Амр (р.а.) айтдилар: Макка билан Мадина ўртасидаги бир дараҳт соясида Расулуллоҳ (с.а.в.) ҳузруларида ўтиргандик, энг шаддод ва

күпөл бир аъробий келиб: «Ассалому алайкум», деди. Улар: «Ваалайкум», деб жавоб бердилар.

1065. Абу Жамра айтдилар: «Ибн Аббосга салом берилса, «Ваалайка, ва раҳматуллоҳ», деб алик олардилар».

1066. Абу Абдуллоҳ айтдилар: «Бир киши (Расууллоҳға): «Ассаламу алайка, ё Расуулаллоҳ», деди. Ул зот: «Ваалайкассалом ва раҳматуллоҳ», дедилар».

1067. Абу Зарр (р.а.) айтдилар: «Мен Расууллоҳ (с.а.в.) намозларидан фориг бўлганларида олдиларига бордим. Ул зотга биринчи бор исломий саломлашишга мувофиқ салом бердим. Ул зот: «Ваалайка ва раҳматуллоҳ, сен кимлардансан (яни, қайси қабила, уруғдансан)?» – дедилар. «Фифордан», деб жавоб бердим».

1068. Абу Салама (р.а.): «Ҳз. Ойиша (р.а.) дедилар: «Расууллоҳ; «Эй, Ойиша, Жаброил (а.с.) сенга салом айтаяптилар», дедилар. Ойиша: «Ва алайҳиссалом ва раҳматуллоҳи ва баракотуҳу, таро ма ло аро», дедилар. Ойиша (р.а.) бў билан Расууллоҳни кўзда тутгандилар», деб хабар бердилар.

Яъни мен кўра олмайдиган нарсаларни сиз кўрасиз. (т.).

1069. Муовия ибн Курра (р.ал.) айтдилар: «Отам менга: «Эй, ўғлим, ёнингда бир киши ўтаётуб «Ассалому алайкум» деса, «Ваалайка» демагинки, бу билан (саломингни) унинг ўзигагина хос қилиб қўясан. Балки «Ассалому алайкум» дегин», дегандилар».

476-боб. Саломга алик олмаган киши ҳақида

1070. Абдуллоҳ ибн Сомит (р.ал.) Абу Зарр (р.а.)га: «Абдурраҳмон ибн Умму Ҳакамнинг ёнидан ўгаётиб, унта салом бергандим, ҳеч нарса деб жавоб қайтармади», деди. (Абу Зарр (р.а.): «Эй, биродаримнинг ўғли,

нима бўлти шунга? Бунинг ҳеч зарари йўқ, сенга ўша одамнинг ўнг елкасидағи ундан хайрлироқ бўлган фаришта жавоб қайтарган», деди.

1071. Зайд ибн Вахб Абдуллоҳ (р.а.)дан ривоят қилиб нақл қилди: «Муҳаққақ, салом Аллоҳнинг исмларидан биридир. Аллоҳ уни Ер юзига қўйди. Саломни орангизда ёйинглар. Агар бир одам бир жамоатга учраб, унга салом берса, жамоат саломга алик олса, ўша жамоат даражада юксалади. Зеро, салом берган одам ўша жамоатга саломни эслатиб ўтади. Агар жамоатга салом берган одамнинг саломига алик олинмаса, ҳеч бокиси йўқ, улардан кўра покроқ малаклар унга алик оладилар».

1072. Ҳасан Басрий (р.ал.) айтдилар: «Салом бериш суннат, алик олиш эса, фарздор».

477-боб. Саломга бахиллик қилган киши ҳақида

1073. Абдуллоҳ ибн Амр ибн Ос (р.а.) айтдилар: «Ҳақиқий ёлғончи қасамига ёлғон кўшган одамдир, ҳақиқий бахил эса, саломга бахиллик қилган кишидир. Намоздаги ўғри (яъни унинг арконларини ўрнига қўйиб бажармай, шошилиб ўқийдиган одам) ҳақиқий ўғридир».

1074. Абу Ҳурайра (р.а.) айтдилар: «Саломини қизғанган энг бахил одамдир. Энг ожиз киши эса, дуода ожизлик қилган одамдир».

478-боб. Ёш болаларга салом бериш ҳақида

1075. Анас ибн Молик (р.а.) ёш болаларнинг олдиндан ўтар эканлар, салом бердилар ва: «Расулуллоҳ (с.а.в.) шундай қиласдилар», дедилар.

1076-ҳадис. Анбаса айтдилар: «Мен Ибн Умар (р.а.)-нинг ёзувчи-котиблар орасидаги болаларга салом берётгандарини кўрдим».

479-боб. Аёлларнинг эркакларга салом бериши ҳақида

1077-ҳадис. Умму Ҳони (р.а.) айтдилар: «Расулulloҳ (с.а.в.)ни книга бордим. Ул зот фусл қилаётган эканлар. Мен ул зотга салом бердим. Ул зот: «Ким бу?» – дедилар. «Умму Ҳони», дедим. Ул зот: «Хуш келибсиз», дедилар».

1078-ҳадис. Ҳасан Басрий (р.ал.): «Аёллар эркакларга салом беришар эди», деб хабар бердилар.

480-боб. Аёлларга салом бериш ҳақида

1079. Асмовъ бинти Язид Анерорий (р.а.) айтдилар: «Расулulloҳ (с.а.в.) ёнимдан ўтиб қолдилар, мен дугоналарим даврасида ўтиргандим. Расулulloҳ (с.а.в.) бизга салом бердилар ва: «Валинеъматингизга (яъни эрингизга) ношукрлик қилишдан сақланингиз!» – дедилар. Мен Расулulloҳ (с.а.в.)дан савол сўрашлик-да дугоналаримдан кўра дадилроқ эдим, Расулulloҳ (с.а.в.) дан: «Эй, Аллоҳнинг Расули, валинеъматига ношукрлик қилиш нима дегани?» – деб сўрадим. Расулulloҳ (с.а.в.): «Эҳтимолки, сизлардан бирингиз кўп вақт ота-онаси билан бева (холда) яшайди. Сўнг Аллоҳ таоло унга бир эр насиб қиласи, фарзанд беради. Энди у аёл (бирор нарса сабаб бўлиб эридан) аччиқланса, ношукрлик билан (эрига): «Сиздан ҳеч бир яхшилик кўрмадим», дейди», дея марҳамат қилдилар».

1080-ҳадиснинг юқоридаги ҳадиснинг айнан тақрори.

481-боб. Хоссатан салом беришни ёмон кўрган киши ҳақида

1081. Ториқ ибн Шиҳоб (р.ал.) айтдилар: «Биз Абдуллоҳ ибн Умар (р.а.)нинг хузурларида ўтирган эдик, намозга қомат айтилгани эшитилди. Абдуллоҳ (р.а.) турдилар, биз ҳам у билан бирга турдик, масжидга кирдик. У киши масжид тўрида одамларнинг рукуъда турганини кўрдилар ва такбир айтдилар. Биз (етиб) келдик ва (Абдуллоҳ (р.а.)) нима қилсалар, ўшани қилдик. Шу пайт бир киши чопиб келди-да: «Ассалому алайкум, эй, Абу Абдурраҳмон», деди. У киши (Абдуллоҳ (р.а.)): «Аллоҳ тўғри сўзлади ва Расули (с.а.в.) ҳам етказди», дедилар. Намоз ўқиб бўлганимиздан кейин Абдуллоҳ (р.а.) аҳди оиласлари олдига қайтдилар. Биз жойимизга бориб, у кишининг чиқишларини кутиб ўтиргик. Бир-биrimизга «(Абдуллоҳ (р.а.)дан) ким сўрайди?» – дедик. Ториқ: «Мен сўрайман», деб сўраганди, у киши Расулуллоҳ (с.а.в.) шундай деганларини айтдилар: «Қиёматга яқин салом хоссатан (фақат танишларга) берилади, тижорат кенг тарқалади, ҳатто аёллар эрларига савдо-сотиқда ёрдам қиладилар, қариндош-уруғчилик ришталари узилади, илм-фан кенг ёйилади, ёлғон гувоҳлик бериш ҳоллари юзага чиқади ва ҳаққоний гувоҳлик яширин тутилади».

1082-ҳадис 467-бобдаги 1045-ҳадиснинг айнан тақорори.

482-боб. Ҳижоб ояти қандай нозил бўлган

1083. Расулуллоҳ (с.а.в.) Мадинага келганларида Анас (р.а.) 10 ёшлик ўсмир эдилар. (Анас (р.а.) айт-дилар): «Оналарим (яъни Расулуллоҳ (с.а.в.)нинг аёллари ҳамда ўз оналари) мени Расулуллоҳ (с.а.в.)нинг хизматларига берган эдилар. Мен 10 йил хизматларини қилдим, ва-

фот эттәнләрида 20 яшар йигит эдим. Мен җијоб хусусида ҳаммадан кўра яхшироқ биламан. Җијоб ояти нозил бўлишидан олдин Расулуллоҳ (с.а.в.) Зайнаб бинти Жаҳш (р.а.)ни никоҳларига олдилар. Шу муносабат билан зиёфат бердилар. Одамлар зиёфатдан сўнг тарқалдилар. Лекин бир неча киши жуда узоқ ўтириб қолди. Расулуллоҳ (с.а.в.) ўринларидан туриб ташқарига чиқдилар, мен ҳам ортларидан чиқдим, Расулуллоҳ (с.а.в.) (айланниб) юриб, ҳз. Ойиша (р.а.)нинг остонасигача келдилар. Мен ҳам (ортларидан) юрдим. Сўнг одамлар энди тарқалишгандир, деган ўй билан қайтиб бордилар. Мен ҳам қайтдим. Зайнабнинг хужраларига кирсак, одамлар ҳануз шу ерда экан. Расули акрам (с.а.в.) яна қайтиб ташқарига чиқдилар, мен ҳам чиқдим, ҳз. Ойиша (р.а.)нинг хужралари остонасига қадар юриб бордилар. Сўнг энди кетишгандир, деб ўйлаб қайтдилар, бирга қайтдим. (Келсак,) одамлар кетиб бўлишган экан. Кейин Расулуллоҳ (с.а.в.) ўзлари билан менинг ўртамда парда тўсдилар (яъни хона эшиги ортидаги пардани туширдилар). Шундан кейин җијоб ояти нозил бўлди»¹.

483-боб. Уч маҳрам вақт ҳақида

1084. Абу Молик Қуразий Абдуллоҳ бин Сувайдан аврат (очиқ) бўлиши мумкин бўлган уч (вақт) ҳақида сўради. Абдуллоҳ: «Мен пешинда (иссиқдан) кийимларимни счтанимда, олдимга сўроқсиз балоғатга етган оила аъзоларимдан бирортаси кирмайци, агар чақирсам бу унга изн берганим бўлади. Тонг отиб, одамлар намоз ўқиётгани билинмагунича (ҳам садикга ҳеч ким кирмайди). Жуфтон намозини ўқиб бўзиб,

¹ «Аҳзоб» сурасининг 55, 59, «Нур» сурасининг 31, 60-омниарни җијобта тааллуқлайдир (м.м.).

ухлашга ётиб, кийимларимни ечганимда ҳам ҳеч ким кирмайди», деди.

484-боб. Киши ўз аёли билан овқатланиши ҳақида

1085. Ҳз. Ойиша (р.а.) айтдилар: Расулуллоҳ (с.а.в.) билан хайс еб ўтиргандик. Шунда Умар (р.а.) ўтиб қолдилар. Расулуллоҳ (с.а.в.) уни овқатта чақирилар. Умар ўтириб, биз билан овқатландилар, овқат пайтида унинг қўли бармоғимга тегиб кетганди, «Эйҳ! Агар менга кулоқ осганларида эди, сизларни ҳеч бир кўз кўрмас эди!» – дедилар, Шундан сўнг ҳижоб ояти нозил бўлди.

Ҳайс – арабларнинг бир хил таоми; қуриган хурмога ёғ ва пишлок қўшиб тайёрланади (т.).

1086. Умму Ҳабиба бинти Қайс айтдилар: «Овқатланиб ўтирганда Расулуллоҳ (с.а.в.)нинг Қўлларига менинг қўлим тегиб кетди»¹.

485-боб. Бўш уйга кирган кишининг салом бериши ҳақида

1087. Абдуллоҳ ибн Умар (р.а.) айтдилар: «Ҳеч кимса бўлмаган ерга кирмоқчи бўлган киши: «Бизга ва солиҳ бандаларга Аллоҳнинг саломи бўлсин», деб кирсин».

¹ Ислом дини барқарор бўлгунга қадар араблар аёл кишини кул чўридан ҳам наст кўрганлар, ҳатто улар билан бирга ўтириб таом емик араб зодагонлари учун ор ҳисобланар эди. Ислом ҳаётда барқарор бўлиши баробарида аёлларнинг қадр-қиммати кўтарилди, ёркак ва аёлнинг тентлиги эълон қилинди. Расулуллоҳ (с.а.в.) аёлларни бенихоя ҳурмат қилас, Ойиша онамизнинг айтишларича, ҳатто рўзгор ишларида ҳам аёлларга қарашар эканлар. Аёллар билан бирга бир лагандан таом ейиш эса, одатга айланган. Юқоридаги текси ҳадис шу маънони англатади (м.м.).

1088. Ибн Аббос (р.а.) (овоз чиқарип ушбу оятларни ўқидилар): «Эй, имон келтирганлар! Ўз уйларингиздан ўзга уйларга то изн сўрамагунингизча ва эгалирига салом бермагунингизча кирмангиз!» Истисно равишда яна ушбу оятни ҳам ўқидилар: «(Хусусий) маскан бўлмаган (мехмонхона, карвонсарой каби) сизлар фойдаланадиган уйларга (изн сўрамасдан) киришингизда сизга гуноҳ йўқдир. Аллоҳ ошкор қилаётган нарсангизни ҳам, яшираётган нарсангизни ҳам билур» (24:29, 27).

486-боб. Хизматчиларингиз ҳузурингизга кириш учун сиздан изн сўрасинлар

1089. Абдуллоҳ ибн Умар (р.а.): («Нур» сурасининг 58-59-оиялари) аёлларгагина эмас, балки эркакларга ҳам тегишлидир», дедилар.

487-боб. Гўдаклар балоғатта етса...

1090. Нофиъдан ривоят қилинди: Ибн Умар (р.а.) болаларидан бирортаси балоғатта етса, уни ўзларидан узоқлаштирадилар. Болалари уларнинг ҳузурига фақат изн сўраб киришар эди.

488-боб. Онасининг олдига изн сўраб кириши ҳақида

1091. Алқама (р.а.)дан ривоят қилинди: «Бир киши Абдуллоҳ ибн Масъуд (р.а.)дан: «Онамнинг олдиларига кириш учун ҳам изн сўрашим керакми?» – деб сўради. «Уни ҳар доим (ҳар қандай ҳолатда) кўргинг келмаса керак», деб жавоб бердилар Абдуллоҳ (р.а.).

1092-ҳадис юқоридағи ҳадиснинг тақори, фақат савол берувчи Ҳузайнға (р.а.)га мурожаат қилған.

489-боб. Отасидан изн сўраб кириш ҳақида

1093-ҳадис. Мусо бин Талҳа (р.ал.) айтдилар: «Отам билан мен ҳам онам ҳузурларига кираётгандик. Отам кирдилар, мен ҳам ортларидан кирмоқчи бўлгандим, отам кўксимга чунонам урдиларки, орқам билан ўтириб қолдим. Сўнг: «Изн сўрамай кирмоқчимисан?» – дедилар».

490-боб. Кимнинг олдига киришдан қатъи назар изн сўраши ҳақида

1094. Жобир (р.а.) айтдилар: «Киши фарзандининг, онасининг, гарчи у қари кампир бўлса ҳам, ака-укаларининг, опа-сингилларининг ва отасининг ҳузурларига киришда изн сўраши керак».

491-боб. Опа-сингиллари олдига изн сўраб кириши ҳақида

1095-ҳадис. Ато (р.а.) айтдилар: «Мен Абдуллоҳ ибн Аббос (р.а.)дан сўрадим: «Сингилларимниң олдига ҳам изн сўраб кираманми?» «Ҳа», дедилар. Сўнг яна қайтиб келиб: «Йкки синглим менинг уйимда яшайди, мен уларни таъминлашни ўз зиммамга олганман, уларниң олдига ҳам изн сўраб кираманми?» – деб сўрадим. Абдуллоҳ ибн Аббос: «Ҳа, нима, бўлмаса уларни яланғоч кўришни хоҳтайсанми?» – дедилар. Сўнг (ушбу оятни) ўқидилар: «Эй, имон келтирганлар! Кўл остингиздаги (кул ва чўри)ларингиз ҳамда балоғатга етмаган (фарзанд)ларингиз уч марта (хузурингизга киришда) сизлардан изн сўрасинлар – бомдод намозидан илгари, пешин вактида (иссиқдан) кийимларингизни ташлаган вактингизда ва хуфтон намозидан кейин, (бу) уч (вакт)

496-боб. Қарашлиқ сабабли изн сўраш ҳақида

1102. Саҳл ибн Саъл (р.а.) айтдилар: «Бир киши Расули акрам (с.а.в.) эшикларидан яширинча қаради. Расулulloҳнинг қўлларида бошларини қашийдиган тароқ бор эди. Ул зот: «Сенинг менга қараб турганингни билганимда мана шу (тароқ)ни кўзингга тиқиб олардим», дедилар».

1003. Расулulloҳ (с.а.в.): «Изн сўрашлиқ қараши сабабли жорий қилинди», дедилар.

497-боб. Кишига унинг уйида салом бериш ҳақида

1104-ҳадис. Абу Мусо (р.а.) айтдилар: «Мен ҳз. Умар (р.а.)нинг ҳузурларига кириш учун уч марта изн сўрадим, изн берилмагач, орқамга қайтдим. Ҳз. Умар (р.а.) (ишларидан фориғ бўлгач,) мени чақиртириб келдилар ва: «Эй, Абдуллоҳ, эшигим тагида кутиб туриш сенга оғир келдими? Биламан, одамлар шунаقا – эшигингнинг тагида кутиб туришни ёқтиришмайди», дедилар. Мен: «Йўқ, мен сиздан уч марта изн сўрадим, изн берилмагач, орқамга қайтдим (биз шунга буюрилганмиз)», дедим. Ҳз. Умар (р.а.): «Сен буни кимдан эшигитсансан?» – деб сўрадилар. «Расулulloҳ (с.а.в.)дан», деб жавоб бердим. Ҳз. Умар (р.а.): «Пайғамбар (с.а.в.)дан биз эшиитмаган нарсани сен эшитибсан-да? Агар ҳузуримда ушбу сўзингга хужжат келтирмасанг, бошқаларга ибрат бўлиши учун сени жазолайман», дедилар. Мен у ердан чиқиб масжидда ўтирган бир гуруҳ ансор саҳобийларнинг олдига бордим ва улардан (ўша ҳадис ҳақида) сўрадим. Улар: «Бирор бунга шубҳа қилмоқдами?» – дейишиди. Мен

уларга ҳз. Умар (р.а.) нима деганларини айтдим. Улар: «Сен билан кичигимиз Абу Сайд Ҳудрий (р.а.) боради», дедилар. Мен билан Абу Сайд Ҳудрий (р.а.) (ёки Абу Масъуд (р.а.) Умар (р.а.)нинг ҳузурларига борди: Абу Сайд (р.а.) деди: «Биз Расууллоҳ (с.а.в.) билан (йўлга) чиқдик. Ул зот Саъд ибн Убода (р.а.)-никига бормоқчи эдилар. Бордилар ва салом бериб, киришта изн сўрадилар, жавоб бўлмади. Сўнг иккинчи марта салом бериб изн сўрадилар, яна жавоб бўлмади. Сўнг учинчи марта изн сўрадилар, яна жавоб йўқ. Шунда ул зот: «Биз зиммамиздаги (вазифани) адод этдик», деб қайтдилар. Шу пайт Саъд (р.а.) (чиқиб) ул зотга етиб олди ва: «Эй, Аллоҳнинг Расули, сизни ҳе қ билан юборган Зотга қасамки, сиз биринчи бор салом берганингиздаёқ эшигандим, ўшанда алик олсан бўларди-ю, лекин менга ва оиласмага кўпроқ салом беришингизни хоҳладим», деди». Абу Мусо (р.а.) айтдилар: «Мен, Аллоҳга қасамки, Расууллоҳ (с.а.в.)нинг ҳадислари борасида фақат рост гапираман». (Шунда Умар (р.а.)): «Албатта, лекин мен (ҳар гапга) ҳужжат сўрашни, эҳтиёткорликни яхши кўраман», дедилар».

498-боб. Уйга чақирганлик изн берганлик аломатидир

1105. Абдуллоҳ ибн Масъуд (р.а.): «Бир киши (бирров томонидан уйига) чақирилса, унга (ўша уйга киришга) изн берилган бўлади», дедилар.

1106-ҳадис. Абу Ҳурайра (р.а.)дан ривоят қилинди: «Расууллоҳ (с.а.в.) дедилар: «Бирингиз (бир жойга) чақирилса ва у (ўша ерга чақиргани келган) чопар билан бирга келса, ана шу унга берилган изндири».

1107-ҳадис юкоридаги ҳадиснинг айнан тақорори.

1108. Абу-л-Алония айтдилар: «Абу Саид Худрий (р.а.)нинг ҳузурларига бориб салом бердим, менга изн берилмади. Сўнг (яна) салом бердим, (яна) изн берилмади. Кейин учинчи марта салом бердим, (бу сафар) овозимни баландлатдим ва: «Ассалому алайкум, эй, ушбу хонадон эгалари», дедим, (бироқ) яна жавоб бўлмади. (Кейин) бир чеккада ўтириб турдим. Ичкаридан бир бола чиқиб: «Киринг», деди. Мен уйга кирдим. Абу Саид Худрий (р.а.) менга: «Агар яна қўшимча қилганингда, сенга изн берилмасди», дедилар».

499-боб. Эшик олдида қандай турилиши ҳақида

1109. Пайғамбар (с.а.в.) саҳобийларидан Абдуллоҳ ибн Бусро (р.а.) айтдилар: «Расулуллоҳ (с.а.в.) агар (бирор кишининг) эшитига бориб киришга изн сўрасалар, эшикнинг рўпарасида туриб олмас эдилар, балки изн берилишини кутиб ўнг томон ёки чап томонда туардилар, акс ҳолда (яъни, изн берилмаса) кетардилар».

500-боб. Чақирилган уй эгаси чиққунча...

1110. Абдураҳмон ибн Муовия ибн Ҳудай оталаридан ривоят қилдилар: «Мен ҳз. Умар ибн Ҳаттоб (р.а.) ҳузурларига келиб, киришга ижозат сўрадим. «Чиққунларича ўша ерда кутиб туринг», дейишди. Мен эшикка яқинроқ бир ерга ўтирдим. Сўнг (ҳз. Умар (р.а.) олдимга чиқдилар ва (ичкаридан) таҳоратга сув сўраб, таҳорат олдилар. Сўнг оёқларига масҳ тортдилар. Мен: «Эй, мўминлар амири! Бу бавлданми?» – деб сўрадим. Ҳз. Умар (р.а.): «Бавлдан ёки бошқасидан», дедилар.

501-боб. Эшикни таққилатиш ҳақида

1111. Анас ибн Молик айтдилар: «Расулуллоҳ (с.а.в.) нинг эшикларини тирноқ билан таққилатилар эди».

502-боб. Ижозат сўрамай кириш ҳақида

1112. Сафрон ибн Умайя (р.а.) Расулуллоҳга Фатҳ куни сут, тарра ва ҳадялар олиб келдилар. Расули акрам (с.а.в.) водийнинг тепасида эдилар. (Сафрон (р.а.) айтдилар): «Мен салом ҳам бермадим, изн ҳам сўрамадим, шунда ул зот: «Қайт орқангта, «Ассалому алайкум, кирсам майлими?» – деб айт!» – дедилар». Ўшандада Сафрон (р.а.)нинг Исломни қабул қилган кезлари эди.

1113. Абу Ҳурайра (р.а.)дан ривоят қилинди: «Расулуллоҳ (с.а.в.): «(Биронникига) назар танилашга изн йўқдир», дедилар».

Фатҳ куни – Макка фатҳ қилинган кун (т.).

503-боб. «Кирсам бўладими?» – деса-ю, салом бермаса...

1114. Ато (р.а.) айтдилар: «Абу Ҳурайра (р.а.): «Агар бирор: «Кираверами?» – деса-ю, салом бермаса: «Йўқ, калит билан келмагунингча (руксат берилмайди) дегин», дедилар». Мен: «(У) саломми?» – деб сўрадим. «Ҳа», дедилар».

1115. Бани Омир қабиласидан бир киши Расулуллоҳ (с.а.в.) хузурларига келиб: «Кирсам бўладими?» – деди. Расули акрам (с.а.в.) жорияга: «Келган одамга чиқиб айт, «Ассалому алайкум, кирсам майлими?» – десин, чунки у чиройли изн сўрамади», дедилар. У одам айтди: «Мен у зотнинг гапларини жория олдимта чиқмасидан олдин эшитдим, (у чиққач): «Ассалому алайкум, кирсам

майлими?» – дедим. Ул зот: «Ваалайкүм, кир» дедилар. Мен кириб (ул зотта): «Қандай нарса (дин) келтирдингиз?» – дея сўрадим. Ул зот: «Фақат эзгуликдан олиб келдим: ҳеч қандай шериги йўқ ёлғиз Аллоҳга ибодат қилишингиз, Лот ва Уззога ибодат қилишингизни ташлашингиз учун юборилдим. Бир кеча-хундузда беш маҳал намоз ўқийсиз. Бир йилда бир ой рӯза тутасиз, ушбу байт (Каъба)ни зиёрат қилиб ҳаж қиласиз. Бойларингиз молларидан камбағалларингизга берасиз», дедилар. Мен: «Сиз билмайдиган бирор илм борми?» – деб сўрадим. Ул зот: «Аллоҳ (барча нарсани) яхшироқ билгувчиидир. Фақат Аллоҳга маълум илмлар бор. Бешта нарса борки, уни Аллоҳдан бошқа ҳеч ким билмайди: «Дарҳақиқат, Аллоҳнинг ҳузуридагина қиёмат (қачон бўлиши тўғрисида) билим бордир. У (хоҳлаганича) ёмғир ёғдирап ва бачадонлардаги нарса (ҳомила)ни билур. Бирор жон эртага нима қилишини билмас. Бирор жон қаерда ўлишини ҳам билмас...» (31:34).

504-боб. Ижозат қандай сўралиши ҳақида

1116. Ибн Аббос (р.а.) айтдилар: «Ҳз. Умар (р.а.) Расулуллоҳ (с.а.в.)нинг ҳузурларига кириш учун ижозат сўраб, дедилар: «Аллоҳнинг Расулига салом бўлсин, сизларга салом бўлсин, Умар кираверсинми?»

505-боб. «Ким бу?» деганда, «Мен» дейиш ҳақида

1117. Жобир (р.а.) айтдилар: «Мен отам зиммаларидаги қарз бўйича Расулуллоҳ (с.а.в.)нинг ҳузурларига келдим, эшикни таққилатдим. Ул зот: «Ким бу?» – дедилар. «Мен», дедим. Ул зот гўё буни ёқтиргмагандай: «Мен, мен!» деб қўйдилар».

118-ҳадис 350-бобдаги 805-ҳадиснинг айнан тақрори.

506-боб. Изн сўраганга «Салом бериб киринг», дейилса

1119. Абдуллоҳ ибн Жудъон айтдилар: «Абдуллоҳ ибн Умар (р.а.) аҳли байтлари ҳузурига кириш учун изн сўрадилар. «Салом билан киринг», дейишди. Ибн Умар (р.а.) улар ҳузурига кирмасдан қайтдилар»¹.

507-боб. Уйларга назар солиш ҳақида

1120-ҳадис 502-бобдаги 1113-ҳадисининг тақрори.

1120. Муслим ибн Назир айтдилар: «Бир киши Ҳузайфа (р.а.)нинг ҳузурларига кириш учун изн сўраб, (ичкарига) алланглачи ва: «Кирсам майлимим?» — деди. Ҳузайфа «Ўзингдан илгари кўзинг кириб бўлди», дедилар.

1121 ҳадис мазмунида 488-бобдаги 1091 ва 491-бобдаги 1095-ҳадислар тақрорланган.

1121. Анас ибн Молик р.а.)дан ривоят қилинди: «Бир аъробий Расулуллоҳ (с,а,в,)нинг уйларига келиб, эшик тирқишидан мўралади. Ул зот бир ўқ ёки учли калтакни олиб аъробийнинг кўзини ўйиб олиш учун унга отдилар. У (эшикдан нари) кетди. Ул зот: «Агар (жойингда) турганингда кўзингни ўйиб олардим», дедилар.

1124. Аммор ибн Саъд ат-Тужибий айтдилар: Умар ибн Хаттоб (р.а.): «Кимки (бегона) уйнинг тешигидан беижозат мўраласа, у фосиқдир», дедилар.

1125. Савбон (р.а.)дан ривоят қилинишига кўра, Расулуллоҳ (с.а.в.) шундай деб марҳамат қилганлар: «Рухсат берилмагунча бировнинг уйига қарамоқ ҳеч кимга ҳалол эмас, агар қараса, изнсиз кирган

¹Демак, оила аъзоларининг ҳузурига кирганда ҳам салом бериб кириш керак экан. Абдуллоҳ ибн Умар (р.а.) қайтиб келиб салом берган ҳолда изн сўрасалар керак, валлоху аълам (м.м.).

ҳисобланади. Ўз-ўзини таъминлай олмаган одам жамоатта имом бўла олмайди. Агар кимсанинг тик туришга қуввати етмаса, намозга тик турмасин».

508-боб. Уйга салом бериб киришнит фазилати ҳақида

1126. Абу Умома (р.а.) айтдилар: «Расууллоҳ (с.а.в.) дедилар: «Учта (нарса борки, уни қилганларнинг) ҳар бири Аллоҳнинг ҳимоясидадир, тириклигига Аллоҳ унга кифоя қиласи, ўлса жаннатга киради: кимки уйига салом бериб кирса, у Аллоҳнинг ҳимоясидадир. Кимки масжидга чиқса, у ҳам Аллоҳнинг ҳимоясидадир. Кимки Аллоҳ йўлида жиҳодга чиқса, у ҳам Аллоҳнинг ҳимоясидадир».

1127. Жобир ибн Молик (р.а.) айтдилар: «Агар уйингга, аҳлинг ҳузурига кирсанг, уларга Аллоҳ ҳузуридан (келган) покиза ва муборак салом бер». Абу Зубайр (р.а.) айтдилар: Мен (Жобир (р.а.)нинг) фақат Аллоҳнинг ушбу сўзига ишора қилаётганини сездим: «Қачон сизларга бирор саломлашиш (ибораси) билан салом берилса, сизлар ундан чиройлироқ қилиб алик олингиз ёки ўша (ибора)ни қайтарингиз...» (4:86).

509-боб. Уйга киришда Аллоҳ зикр қилин маса у ерда шайтон ин куриши ҳақида

1128. Жобир (р.а.)дан ривоят қилинди: «Расууллоҳ (с.а.в.) айтдилар: «Киши уйига киришда ва овқатланнида Аллоҳ азза ва жаллани зикр қилса, шайтон: «Сизларга кўноқ (бошпана) ҳам, кечки таом ҳам йўқ», дейди. Агар киши уйига киришида Аллоҳни эсламаса, шайтон: «Бошпанага эришдингиз», дейди. Агар у овқат пайти Худони ёдига олмаса, шайтон: «Бошпанага ҳам, кечтик таомга ҳам эришдингиз», дейди».

510-боб. Изн сўралмайдиган жой ҳақида

1129-ҳадис. Айён Хаворазмий (р.ал.) айтдилар: «Биз Анас ибн Молик (р.а.)нинг олдиларига келганимизда у киши даҳдизларида ўтирган эдилар, ёнларида ҳеч ким йўқ эди. Дўстим у кишига салом бериб: «Кирсам майлими?» – деди. Анас (р.а.): «Кир, бу ер ҳеч ким изн сўрамайдиган жойдир», дедилар. Олдимизга овқат қўйдилар, биз едик. Сўнг бир қадаҳ ширин набиз олиб келдилар, биз қўйиб бердик, ичдилар».

511-боб. Бозор дўконларида изн сўралмаслиги ҳақида

1130. Мужоҳид (р.а.) айтдилар: «Ибн Умар (р.а.) бозор уйлари (дўконлари)да изн сўрамас эдилар».

1131. Ато (р.а.) дедилар: «Абдуллоҳ ибн Умар (р.а.) газламафурушларнинг дўконлари соясида дам олмоқ учун улардан изн сўрардилар».

512-боб. Зиммийлардан изн қандай сўралади

1132. Ҳз. Умар (р.а.)нинг набираси Умарнинг қизи Умму Мискиннинг озод қилган қули Абу Абдулмалик айтди: «Хоним мени Абу Ҳурайра (р.а.)ни чақириб келишга юборди. Абу Ҳурайра (р.а.) мен билан бирга келди. Умму Мискиннинг эшиги олдида тўхтаб: «Кирсам майлими?» – деб сўради. Умму Мискин ҳам: «Кининг», деди ва сўзини шундай давом эттириди: «Эй. Абу Ҳурайра! Менинг ҳузуримга хуфтон пайтида зиёнатчилар келадилар. мен улар суҳбатлашсанг бўладими?» Абу Ҳурайра (р.а.): «Витр намозини адо қилишдан олдин суҳбатлашсанг бўлади, витр намозидан кей-

ин сұхбат йўқ!» (Витр намозидан кейин дунё ишлари-дан сұхбатлашмоқ әмас, ухламоқ керак).

513-боб. Зиммий хатида салом йўллаган бўлса, унга жавоб қайтариш ҳақида

1133. Абу Усмон Наҳдий айтдилар: «Абу Мусо (р.а.) бир қабила йўлбошчисига хат ёзиб, унга салом йўллали. Унга: «Коғирга салом йўлляпсизми?» – дейишиди. «Унинг ўзи менга хат ёзиб, салом йўллабди, мен ҳам саломига жавоб қайтардим», дедилар.

514-боб. Зиммийларга биринчи бўлиб салом бермаслик ҳақида

1134. Абу Басра Фифорий (р.а.)дан ривоят қилинди: Пайғамбар (с.а.в.) дедилар: «Мен эртага яхудийлар олдига бораман. Уларга биринчи бўлиб салом берманг, агар улар сизга салом берсалар «Ваалайкум», дент». 1135-ҳадисда 1134-ҳадис бошқача сўзлар билан ифода этилган ҳолос, ровани «Оасулуллоҳ (с.а.в.)дан энитдим», деган гапни қўшган.

1136. Абу Ҳурайра (р.а.)дан ривоят қилинишига кўра, Расулуллоҳ (с.а.в.) шундай деб марҳамат қилдилар: «Яхудий ва насороларга биринчи бўлиб салом бермангиз ва йўлда тўқнашиб қолсангизлар, уларни четдан юрининг мажбур қилингиз».

515-боб. Зиммийларга ишора билан салом берган киши ҳақида

1137. Алқама (р.а.) айтдилар: «Абдуллоҳ ибн Масъуд яхудий қабиласи бошлиқларига ишора билан салом берардилар».

1138. Анас ибн Молик (р.а.) айтдилар: «Бир яхудий Расулуллоҳ (с.а.в.) ёnlаридан ўта туриб: «Ассому алайкум» (яъни «сизларга ўлим тилайман»), деди. Саҳо-

бийлар: «Ваалайкум ассалом», дейиши. Ул зот: «У «Ассоому алайкум», деди», дедилар. Кейин у яхудий кўлга олинниб, сўроқ қилингач, ўзи ҳам (шундай деганини) эътироф қилди. Ул зот: «У нима деган бўлса сиз ҳам унга ўшандай жавоб қайтаринг», дедилар.

516-боб. Аҳли китобнинг саломига қандай алик олинади

1139. Абдуллоҳ ибн Умар (р.а.) айтдилар: «Расулуллоҳ (с.а.в.): «Яхудийлардан бири сизга салом бериб: «Ассоому алайкум», деса, «Ваалайка», деб жавоб қайтаринг», дедилар».

1141. Ибн Аббос (р.а.) айтдилар: «Яхудий, насроний ёки мажусий бўладими, сизларга салом берса, алик олинглар. Зоро, Аллоҳ таоло шундай марҳамат қилган: «Қачон сизларга бирор саломлашиш (ибораси) билан салом берилса, сизлар ундан чиройлироқ қилиб алик олингиз ёки ўша (ибора)ни қайтарингиз...» (4:86).

517-боб. Мусулмонлар ва мушриклар аралаш бўлган жамоасга салом бериш ҳақида

1141. Усома ибн Зайд (р.а.) айтдилар: «Расулуллоҳ (с.а.в.) эшакнинг устига эгар қўйиб, унга жунли кўғпача тўшаб миниб мени орқаларига мингаштириб олдилар, Саъд ибн Убоданикига кетдик. Абдуллоҳ ибн Убай ибн Салул (ҳали унда Йисломга кирмаган эди) бор бўлган йигиннинг олдидан ўтдик. Бу йигинда мусулмонлар ҳам, мушриклар ҳам, бутгараствлар ҳам аралаш ўтирган эдилар. Ул зот уларга салом бердилар».

518-боб. Ахли китобларга қандай мактуб ёзилади

1142. Абдуллоҳ ибн Аббос (р.а.) айтдилар: Рум императори Хирақл Абу Суфён ибн Ҳарбни чопар юбориб саройига олдириб келди. Ҷўнг Диҳйату-л-Калбий Бусро ҳокимига келтирган Расулуллоҳ (с.а.-в.)нинг мактубларини келтиришни сўради. У мактубни олиб келиб ўқиди. Унда: «Бисмилоҳи-р-раҳмони-р-раҳим. Аллоҳнинг бандаси ва пайғамбари Мұҳаммаддан Румнинг улуғи Хирақлга. Тўғри йўлдан кетганларга салом бўлсин. Бундан кейин мен сени Исломга даъват этаман. Исломга киргилки, саломатликда қоласан. Аллоҳ сенга ажрини икки қат берсин (ҳам Исо (а.с.)га, ҳам Мұҳаммад (с.а.в.)га имон келтирганинг учун). Агар қабул қиласанг, бутун ҳалқнинг гуноҳи сенинг бўйнингдадир. Ва «Айтинг (эй, Мұҳаммад): «Эй, китоб ахли (яхудийлар ва насронийлар), биз билан сизнинг (аҳамияти) баробар бўлган бир сўзга келингиз – ёлғиз Аллоҳгагина ибодат қиласайлик, Унга ҳеч нарсани шерик қиласайлик ва Аллоҳни кўйиб бир-бировларимизни илоҳ қилиб олмайлик. Агар (бу тақлифдан) юз ўгирса-лар, (сизлар уларга): «Гувоҳ бўлингларки; биз мусулмонлармиз», деб айтиб кўйингиз!» (3:64).

Абу Суфён у найтда Ислом динига душман эди (т.).

«19-юйдаги 1143-ҳадис 1145-бобдаги 37-дабиснинг мазмунин тақроғидир.

520-боб. Мушрикларга салом бермаслик ҳақида

1144. Абу Ҳурайра (р.а.)дан ривоят қилинди: «Расулуллоҳ (с.а.в.): «Агар йўлда мушрикларни учратиб қолсантиз, уларга биринчи бўлиб салом берманни из ва

уларни йўлнинг четидан юришга мажбур қилингиз!»
—деб марҳамат қилганлар».

521-боб. Зиммийлар қандай чақирилади

1145. Уқба бин Омир Жуҳаний (р.а.)дан ривоят қилинди: Бу киши ташқи кўринишидан мусулмонга ўхшаган кишининг ёнидан ўтаётгандилар, у салом берди. «Ваалайка ва раҳматуллоҳи ва баракатуху», деб алик олдилар. Хизматкор у кишига: «Бу одам насронийдир». деди. Уқба туриб ҳалиги кишига етиб олдилар ва: «Аллоҳиң раҳмати ва барокати мўминларгадир. Лекин Аллоҳ сенинг умрингни узун қилсин, фарзанд ва молдунёйнгни зиёда қилсин», дедилар.

1146. Ибн Аббос (р.а.) айтдилар: «Агар менга Фиръави «Баракаллоҳ фика» деганида мен «Ва фика» дер эдим. (Лекин) Фиръави ўлиб кеттан».

«Баракаллоҳ фика» — Аллоҳ сенга барака берсин, «ва фика» — сенга ҳам (т.).

1147-ҳадис 425-бобдаги 966-ҳадиснинг айнан тақорибидир.

522-боб. Танимай насронийга салом берини ҳақида

1148. Абдураҳмон айтдилар: «Ибн Умар (р.а.) бир насронийнинг ёнидан ўтиб, унга салом бердишар. У алик олди. Ибн Умар (р.а.)га бу одамнинг насронийлиги айтилгач, унинг ёнига қайтиб бориб: «Саломими ни қайтар», дедилар».

523-бобдаги 1149-ҳадис 475-бобдаги 1068-ҳадиснинг айнан тақорибидир.

524-боб. Мактубнинг жавоби ҳақида

1150. Ибн Аббос (р.а.) айтдилар: «Мен мактубнинг жавоби худди саломнинг жавоби каби ҳақ, деб ўйлайман».

525-боб. Аёлларга мактуб ёзиш ва уларнинг жавоблари ҳақида

1151. Ойиша бинти Талҳа (р.а.) айтдилар: «Ҳз. Ойиша (р.а.)нинг олдиларига турли шаҳарлардан келишар, кексалар вақти-вақти билан келиб зиёрат қилиб кетишарди. Ёшлар эса менга дўстона муносабатда бўлишар, менга эргашар эдилар ва менга турли шаҳарлардан мактуб ёзишарди. Мен ҳз. Ойиша (р.а.)га: «Эй, хола, бу фалончининг мактуби ва ҳадяси», дердим. Шунда ҳз. Ойиша р.а.): «Кизим, унга жавоб ёз ва ҳадя юбор. Агар сенинг (беришга) ҳадянг бўлмаса, мен сенга берайин», дердилар ва берардилар.

526-боб. Мактубнинг боши қандай ёзилиши ҳақида

1152. Абдуллоҳ ибн Умар (р.а.) Абдулмалик ибн Марвонга байъат қил(ганларини билдириб)иб хат ёздилар. Унда шундай ёзгандилар: «Бисмиллоҳи-р-раҳмо-ни-р-раҳим. Амиру-л-мўминин Абдулмалик ибн Марвонга Абдуллоҳ ибн Умардан. Сенга салом бўлсин. Мен сенинг номингдан ўзидан ўзга ҳеч қандай илоҳ бўлмаган Аллоҳга ҳамд айтаман, имконнинг борича Аллоҳнинг ва Расулийининг кўрсатмаларини тинглашингни за итоат этишингни таъкидлаб ўтаман».

527-боб. «Аммо баъд» ҳақида

1153. Зайд ибн Аслам айтдилар: «Отам мендан Ибн Умар (р.а.)га мактуб йўлладилар. Мактубни: «Бисмиллоҳи-р-раҳмонир-раҳим. Шундан сўнг...», деб ёзаёт-ганларини кўрдим».

1154. Ҳишом бин Үрва (р.а.) айтдилар: Расулуллоҳ (с.а.в.)нинг мактубларини кўрдим. Ҳар қачон қисса (яъни хатда баён қилинаётган сўзлар)даги (мавзу) ўзгарганда «Шундан сўнг» ибораси ишлатилган.

Айтмоқчики, Расулуллоҳ (с.а.в.)нинг ҳар бир ёздирган мактубларида Аллоҳнинг ягоналиги, унинг шериги йўқлиги айтилиб, унга ҳамду сано ўқилгач «Аммо бальд – шундан сўнг» ибораси билан даъватга ўтилган. Бу ҳозирги ўзбек тили услубиётида янги сатр боши (абзац)дан ёзишга тўғри келади (т.).

528-боб. Мактублар, рисолалар «Басмала» билан бошланиши ҳақида

1155. Зайд ибн Собит (р.а.) хонадонининг улугларидан бўлган Хорижа ибн Зайд (р.а.)дан ривоят қилинди: «Зайд ибн Собит бир хатида: «Бисмиллоҳи-р-раҳмони-р-раҳим, Аллоҳнинг бандаси, мўминлар амири Муовияга Зайд ибн Собитдан. Амир-у-л-мўминин, сизга Аллоҳнинг саломи ва раҳмати бўлсин. Мен сизнинг номингиздан ўзидан ўзга ҳеч қандай илоҳ бўлмаган Зотга ҳамд айтаман. Шундан сўнг...» – деб ёзганди».

1156. Бир киши Ҳасан Басрий (р.ал.)дан «Бисмиллоҳ»нинг қироати ҳақида сўради. Ҳасан Басрий (р.ал.): «У хатларнинг бошидир», деб жавоб бердитар.

529-боб. Хатнинг бошланиши ҳақида

1157. Нофиъ (р.а.) айтдилар: Ибн Умар (р.а.)нинг Муовияга бир ҳожатлари бор эди. Унга хат ёзмоқчи бўлдилар. (Одамлар) Муовиянинг номини биринчи ёзинг, деб ҳали гапларини тутатмаган ҳам эмиларки. Ибн Умар (р.а.): «Бисмиллоҳи-р-раҳмони-р-раҳим. Муовияга...» – деб ёздилар.

1158. Анас ибн Сирин (р.ал.) айтдилар: Ибн Умар (р.а.)га котиблик қилаётган эдим. У киши: «Ёз, Бисмиллоҳи-р-раҳмони-р-раҳим. Фалончига...», дедилар.

1159. Яна Ибн Сириндан ривоят қилинди: «Менинг иштирокимда Ибн Умар (р.а.) бошқа бир одамга мактуб ёздирди ва шундай бошлашни буюрди: «Бисмиллоҳ дегин, бу унга етиб борсин».

1160. Бошқа бир ровийдан нақл қилинишига кўра, Зайд ибн Собит (р.а.) мана шундай мактуб ёзган экан: «Зайд ибн Собитдан Аллоҳнинг қули, мўминлар амири Муовияга. Сенга саломлар ва Аллоҳнинг раҳмати бўлсин, мўминлар амири. Сенга мактуб ёзишдан олдин Аллоҳга ҳамдлар айтаман...»

1161. Абу Ҳурайра (р.а.) айтдилар: Расулуллоҳ (с.а.в.): «Бани Исроилдан бир киши», деб ҳадисни (воқеани) баён қилдилар «ва унга дўсти «Фалончидан фалончига», деб хат ёзибди», дедилар.

530-боб. «Қандай тонг оттирдинг», дейиш ҳақида

1162. Маҳмуд бин Лубайд (р.а.) айтдилар: Ҳандақ газотида Саъд ибн Аби Ваққос (р.а.) қон томиридан яраланиб, аҳволи ёмон бўлиб қолди. Уни Рафида деган аёлнинг олдига олиб бордилар. У аёл жароҳатларни даволар эди. Расулуллоҳ (с.а.в.) Саъд (р.а.)нинг олдидан (кечки пайтларда) ўтсалар: «Кунни қандай ўтказдинг?» – дер эдилар. Эрталаблари эса: «Қандай тонг оттирдинг?» – деб сўрардилар. Саъд (р.а.) жавоб берарди.

1163. Ибн Аббос (р.а.)хабар бердилар: «Али ибн Абу Толиб (к.в.) охири ўлим билан тугайдиган бир дард ичра ётган Расулуллоҳ (с.а.в.)нинг хузурларидан чиқдилар. Одамлар: «Эй, Абулҳасан, Расулуллоҳ қандай

тонг оттирдилар?» – деб сўрадилар. Ҳз. Али (к.в.): «Ул зот пок Парвардигорнинг ҳамди билан тонг оттирдилар», деб жавоб бердилар. Аббос бин Абдулмутталиб (р.а.) ҳз. Али (к.в.)нинг қўлларидан ушлаб: «Сенинг фикринг қандай? Худо ҳаққи, сен уч кундан кейин бирорларни ҳукминг остига оласан! (Расулуллоҳ (с.а.в.)-нинг вафотларидан кейин халифаликни қўлга оласан). Фикримча, Расулуллоҳ (с.а.в.) шу касалликлари билан вафот этадилар; чунки мен Абдулмутталиб авлодининг ўлим олди (арафасидаги) юз ифодасини яхши биламан. Биз билан Расулуллоҳ (с.а.в.) ҳузурларига юр, халифаликни кимга қолдиришларини ўзларидан сўраймиз», дедилар. Шунда ҳз. Али (к.в.): «Аллоҳга қасамки, биз буни Расулуллоҳ (с.а.в.)дан сўрасагу ул зот бизни ундан манъ қылсалар, одамлар кейин халифаликни бизга бермайдилар. Худо ҳаққи, мен буни Расулуллоҳ (с.а.в.)дан сўрамайман!» – дедилар қатъйлик билан».

531-боб. Мактуб сўнгтини салом, исм ва сана билан битирмак ҳақида

1164. Ибн Абу-з-Заннод айтдилар: «Отам ушбу хатни Хорижа ибн Зайд (р.а.) ва Зайднинг хонадони улуғларидан олганликларини менга сўзлаб бердилар. (Хатда шундай ёзилган эди): «Бисмиллоҳи-р-раҳмони-р-раҳим. Аллоҳнинг бандаси, мўминлар амири, Муовияга Зайд бин Собитдан. Амиру-л-мўминин, сизга Аллоҳнинг саломи ва раҳмати бўлсин! Мен сизнинг номингииздан ўзидан ўзга илоҳ бўлмаган Аллоҳ таолога ҳамд айтаман. Сиз мендан бобо ва ака-укаларнинг мерос олиш тартиби ҳақида сўрабсиз. (Хатла бу масала баён қилиб ўтилади). Аллоҳдан ҳидоят, ҳимоят ва

барча ишларимизда барқарорлик сўраймиз. Аллоҳ таолодан адашиб кетишдан, жаҳолатдан ва ўзимиз билмаган нарсани зиммамизга олишдан паноҳ сўраймиз. Сизга Аллоҳнинг саломи, раҳмати, барокати ва мағфирати бўлсин, эй, мўминлар амири!» Котиб: Ваҳб, 42-йил, Рамазон ойининг 12-куни, пайшанба».

532-боб. «Қалайсиз», дейиш ҳақида

1165. Анас ибн Молик (р.а.) айтдилар: «Умар бин Хаттоб (р.а.)га бир киши салом берди, у киши алик олдилар, сўнг: «Қалайсан?» – деб сўрадилар. У одам: «Худога шукур», деб жавоб берди. «Мен сендан шуни (айтишингни) хоҳлагандим» дедилар ҳз. Умар (р.а.)».

533-боб. «Қандай тонг оттирдинг», деганга нима деб жавоб бериш ҳақида

1166. Жобир ибн Абдуллоҳ (р.а.) айтдилар: «Расуллурроҳ (с.а.в.)га «Қандай тонг оттирдингиз?» – дейишиди. Ул зот: «Жанозага иштирок этмаган ва бирон хастани бориб зиёрат қилмаган одамлардан хайрлироқ тонг оттирдим», дедилар».

1167. Шарик айтдилар: «Мен ҳазрамийларнинг улуғларидан бўлган, Расуллурроҳ (с.а.в.) саҳобийларидан бирининг олдида ўтирган эдим. Унга: «Қандай тонг оттирдингиз?» – дейишиса, у: «Аллоҳга ширк келтирмаймиз» – деб жавоб берарди».

1168. Сайф ибн Ваҳб айтдилар: «Абу Туфайл мендан: «Неча ёшга кирдинг?» – деб сўрадилар. Мен: «33 ёшга», деб жавоб бердим. Абу Туфайл: «Сенга Ҳузайфа ибн Ямон (р.а.)дан эшитган ҳадисни айтиб берайми? Ҳасафа жангчиларидан Амр ибн Сулайъ деган бир

киши бўлиб, унинг ўз тўдаси бор эди. Ўша пайтда мен сенинг ёшингда эдим. Биз Ҳузайфа (р.а.)нинг олдига — масжидга келдик, мен қавмнинг охирига бориб ўтиредим. Амр тўғри бориб Ҳузайфанинг олдида туриб: «Қандай тонг оттирдинг?» (ёки «Кунни қандай ўтказдинг?»), эй, Абдуллоҳ?» — деди. У: «Худога шукр», деди. Амр: «Сендан бизга етиб келган қандай ҳадислар экан, (эй, Ҳузайфа)?» — деб сўради. Ҳузайфа: «Мендан нима етиб келибди, эй, Амр?» — деди. «Мен эшитмаган ҳадислар», деди Амр. Ҳузайфа (р.а.): «Худо ҳаққи, агар мен эшитган ҳадисларимни сизга айтадиган бўлсам, мана шу кечанинг бир қисмигача кутардингиз. Лекин, эй, Амр ибн Сулайъ, агар Қайснинг Шомни эгаллашини кўрсанг, алҳазар, алҳазар! Аллоҳга қасамки, у Аллоҳнинг мўмин бандаларини фақат қўрқитади ёки ўлдидари. Худо ҳақи, уларга шундай замонлар келадики, у пайтда катта гуноҳдан ҳам қайтарилмайдилар». Амр: «Аллоҳ сени раҳматига олсин, қавмингга нима қилдинг?» — деди. У: «Бу менинг ишим», деди».

534-боб. Жойларнинг яхшиси кенгроги эканлиги ҳақида

1169. Абдурраҳмон ибн Абу Умра Ансорий айтдилар: «Абу Саид Ҳудрий (р.а.)ни жанозага чакиришди. У одамлар ўз ўринларини эгаллаб бўлгач, келди. Қавм уни қўриб қимиirlаб, шошиб, (унга жой бериш учун) ҳаракат қила бошладилар. Улардан баъзилари ўзининг ўрнига ўтқазмоқчи ҳам бўлди. (Бироқ) Абу Саид (р.а.): «Йўқ, (қимиirlаманг), мен Расулуллоҳ (с.а.в.)нинг «Жойларнинг яхшиси уларнинг кенгрогидир», деганларини эшитганман», деди ва жамоатнинг чеккарояига бориб ўтирди.

535-боб. Қиблага юзланиш ҳақида

1170. Суфьён ибн Мунқизнинг оталари айтдилар: «Абдуллоҳ ибн Умар (р.а.) қиблага юзланиб кўп ўти-
рар эдилар. Язид ибн Абдуллоҳ Ибн Кусайт (р.а.) қуёш
чиққандан кейин сажда (ояти)ни ўқиди ва сажда қил-
ди. (Бошқалар ҳам) сажда қилдилар, Абдуллоҳ ибн
Умар (р.а.) сажда қилмади. Қуёш чиқиб бўлгач, Аб-
дуллоҳ (р.а.) (оёқларини) ёзиб, сўнг сажда қилдилар.
«Дўстларингиз сажда қилганларини кўрмадингизми?»
— деб сўрашган эди, «Улар намоз вақтидан бошқа
маҳалда сажда қилишди», деб жавоб бердилар.

536-боб. Ўриндан туриб кетиб, яна қайтиб келиш ҳақида

1171. Абу Ҳурайра (р.а.)дан ривоят қилинди: «Расу-
луллоҳ (с.а.в.) дедилар: «Сизлардан бирингиз ўрни-
дан туриб кетса, сўнг яна у ерга қайтиб келса, у (ўша
ўрин)га ҳақлироқдир».

537-боб. Йўл ёқасида ўтириш ҳақида

1172. Анас ибн Молик (р.а.) айтдилар: «Биз ёш
болалик пайтимизда Расулуллоҳ (с.а.в.) олдимизга
келиб салом бердилар ва мени бир иш билан жўнат-
дилар. (Ўзлари) менинг қайтишимни кутиб йўл бўйида
ўтиридилар. (Йўлда) мени Умму Сулайм (р.а.) тўхта-
тиб: «Нега кеч қолдинг?» — деб сўради. Мен: «Расу-
луллоҳ мени бир иш билан жўнатдилар», дедим.
«Нима экан (у иш)?» — деди у. «Бу — сир», дедим.
Умму Сулайм (р.а.): «Расулуллоҳ (с.а.в.)нинг сирла-
рини сакла», деди».

538-боб. Кенгайиб ўтириш ҳақида

1173. Абдуллоҳ ибн Умар (р.а.) айтдилар: «Расулуллоҳ (с.а.в.): «Сизлардан ҳеч ким бировни ўрнидан турғазиб юбормасин, балки кентайшиб ўтиринглар», дедилар.

539-боб. Охирида ўтириш ҳақида

1174. Жобир ибн Самура (р.а.) айтдилар: «Расулуллоҳ (с.а.в.)нинг олдиларига борсак, биримиз энг охирида ўтирад эдик».

540-боб. Икки кишининг ўртасини ёриб ўтмаслик ҳақида

1175. Абдуллоҳ ибн Амр (р.а.) айтдилар: «Расулуллоҳ (с.а.в.): «Бир киши икки одамнинг орасини уларнинг изнисиз ёриб ўтиши ҳалоя эмас», дедилар».

541-боб. Ўтирганларнинг устидан ҳатлаб ўтиш ҳақида

1176. Абдуллоҳ ибн Аббос (р.а.) айтдилар: «Ҳз. Умар (р.а.)нинг орқасидан (ханжар) санчилган пайдада мен у қотилни тутганлар орасида эдим, уни ҳовлига олиб чиқдик. Ҳз. Умар (р.а.) менга: «Эй, биродаримнинг ўели, бориб мени ким яралаганини, мендан бошқа яна кимни яралаганини билиб кел», дедилар. Мен кетдим, (у ҳақда) хабар бериш учун келсам, уй (одамлар билан) лиқ тўла экан. Одамлар устидан ҳатлаб ўтгим келмади – ёш бола эдим, (шу ерда) ўтиридим. (Ҳз. Умар (р.а.) ёлатда) бир кишини бирор иш билан жўнатса тар, (натижага

сини) айтиб қўйишни буюардилар. (Ҳозир) у кишини ўраб олишибди. Убай ибн Каъб (р.а.) келиб деди: «Худо ҳақи, мўминлар амири агар Аллоҳдан дуо қилиб сўраса, Аллоҳ таоло уни қутқаради ва умматнинг бошига яна қайта келтириб қўяди. Ҳатто, ушбу уммат билан боғлиқ шундай-шундай ишларни қиласарди». Сўнгра Убай ибн Каъб (р.а.) мунофиқларнинг исм ва куняларини бирма-бир сана-ди. Мен: «Айтганларингни ҳз. Умарга етказайми?» – деб сўрадим. «Етказишингни хоҳлаганим учунгина буларни айтаяпман», деди Убай ибн Каъб (р.а.). Мен ундан руҳланиб, ўрнимдан турдим, одамлардан ҳатлаб ўтиб, ҳз. Умар (р.а.) бошлари ёнига ўтирдим. «Сиз мени шу-шу нарса(ларни билиш учун) юборгандингиз, сиз билан шунча (13 та) одам яраланган, қотил ҳовузча ёнида таҳорат олаётган Кулайбни ҳам яралабди, Убай ибн Каъб Аллоҳга қасам ичиб шундай-шундай деди», дедим. Ҳз. Умар (р.а.): «Убай ибн Каъбни чақиринг», деди. Чақирилди. (Убай ибн Каъб етиб келганда ҳз. Умар ундан): «Нима деяпсан?» – деб сўрадилар. Каъб: «Шундай-шундай, деб айтаяпман», деди. Ҳз. Умар: «Йўқ, Аллоҳга қасамки, дуо қилмайман! Аммо Аллоҳ Умарни кечирмаса, у бадбаҳт бўлиб қолади», дедилар».

1177. Шаъбий айтдилар: «Бир киши Абдуллоҳ ибн Умар (р.а.)нинг олдиларига келди, келаётиб олди-даги қавм устидан ҳатлаб ўтаётган эди, тўхтатиб қолишиди. Абдуллоҳ ибн Умар (р.а.): «У одамни ўз ҳолига қўйинглар», дедилар. У одам келиб олдила-рида ўтиргач, «Расулуллоҳ (с.а.в.)дан эшитган нарсангни менга ҳам билдири», дедилар. У: «Расулуллоҳ (с.а.в.)нинг шундай деяётгандарини эшитдим: «Ҳақиқий мусулмон бошқа мусулмонлар унинг ти-

лидан ва қўлидан саломат бўлган одамдир. Муҳожир эса, Аллоҳ таоло қайтарган нарсалардан узоқ бўлган кишидир», деди»¹.

542-боб. Одамларнинг яхшиси дўстининг ёнида ўтиради

1178. Абдуллоҳ ибн Аббос (р.а.) дедилар: «Менимча, одамларнинг энг яхшиси ёнимда ўтирганидир».

1179. «Назаримда, одамларнинг энг яхшиси ёнимда ўтириш учун одамлар орасидан аста-секин одимлаб келганидир», дедилар яна Абдуллоҳ ибн Аббос (р.а.).

543-боб. Киши кўшиниси тарафга оёғини узатиб ўтириши ҳақида

1180. Касир ибн Мурра айтдилар: «Масжидга жума куни кирдим. Авф ибн Молик Ашжаъийни ҳалқада ўтириб, оёғини олдига узатиб олганини кўрдим. У мени кўриб, оёқларини йигиштириди, сўнг: «Нима учун оёғимини узатиб ўтирганимни билдингизми? Солиҳ китши (яъни, сиз) келиб ўтириши учун», деди.

544-боб. Кишининг жамоат ичидаги туриб туфлаши ҳақида

1181-ҳадис. Ҳари ибн Амр Суламий (р.а.) айтдилар: «Мен Расулуллоҳ (с.а.в.) Минода ёки Арафотда эканликларида олдиларига бордим. Одамлар атрофларини ўраб олишган эди. Аъробийлар келишти. Уз зотминг

¹ Ҳадисларнинг мазмунидан аниқ бўлятики, одамлар устидан ҳатлақ ўтиш одоб доирасида эмас, лекин жуда муҳим хабарларни, гапларни айтиш учун шундай қилинса, бокиси йўқдир.

муборак юзларини кўрибоқ: «Бу муборак чехрадир», дейишидди. Мен: «Эй, Аллоҳнинг Расули, менинг гуноҳимни Аллоҳ таолодан сўраб беринг», дедим. Расулуллоҳ (с.а.в.): «Аллоҳим, бизни авф эт», дедилар. Мен айланиб келиб: «Мен учун Аллоҳ таолодан мағфират сўранг», дедим. Расулуллоҳ (с.а.в.): «Аллоҳим, бизни кечир!» – дедилар. Мен яна айланиб келиб: «Менинг учун истиғфор сўранг», дедим. Ул зот яна: «Аллоҳим, бизнинг гуноҳларимизни мағфират қил!» – дедилар. Сўнг тупукларини қўллари билан кетказиб оёқ кийимлари (тагига) сурдилар. Атрофдагиларнинг биронтасига зарар етказишни истамадилар».

545-бобдаги 1182-1183-ҳадислар 467-бобдаги 1046-ҳадисининг тақрори, фақат 1183-ҳадис Абу Саид Худрий (р.а.)дан ривоят қилинган.

546-боб. Оёқларини қудуқقا солиб ўтириш ҳақида

1184. Абу Мусо Ашъарий (р.а.) айтдилар: «Расулуллоҳ (с.а.в.) бир куни ҳожат билан Мадина деворларидан бирига чиқдилар. Мен ҳам изларидан чиқдим. Ул зот бинонинг ичига киргандарида мен унинг эшиги олдида ўтирдим ва: «Бугун гарчи буюрilmagan бўлсам ҳам Расулуллоҳ (с.а.в.)нинг эшик оғаси бўламан», ледим. Ул зот ҳожатдан қайтиб, қудуқ лабига келдилар. Болдиrlарини очиб, оёқларини қудуқ ичига солдилар. Шу пайт Абу Бакр Сиддик (р.а.) келиб, киришга изн сўвадилар. «Сизга Расулуллоҳ (с.а.в.) изн бергунларича кутинг», дедим. У кутиб турди. Мен Расули акрам (с.а.в.) олдиларига келиб: «Эй, Расулаллоҳ, Абу Бакр ҳузурингизга кириш учун изн сўрамоқда», дедим. Ул зот: «Унга изн бер ва жаннат хушхабарини унга етказ!» – дедилар. Абу Бакр (р.а.) кириб, Расулуллоҳ (с.а.в.)нинг ўнг томонларига ўтириди. У ҳам болдиrlарини очиб, қудуқ ичига осилтириб

олди. Ҳз. Умар (р.а.) келди. «Пайғамбар (с.а.в.) изн бермагунларича жойингизда туринг», дедим. Расули акрам (с.а.в.): «Айт, кирсин ва унга жаннат хушхабарини бер!» – дедилар. Ҳз. Умар (р.а.) ул зотнинг чап ёнларига ўтириди. Ҳз. Умар (р.а.) ҳам болдирини очиб, оёқларини қудукқа ташлаб олди. Қудук лаби тўлиб у ерда бўш ер қолмади. Сўнгра ҳз. Усмон (р.а.) келди. «Ул зот изн бермагунларича туриб туринг», дедим. Расулуллоҳ (с.а.в.): «Унга изн бер ва жаннат хушхабарини бериш билан бирга унга келажак балоларини¹ ҳам айт», дедилар. Усмон (р.а.) улар билан ўтиргани жой топа олмагач, бурилиб, уларга қарама-қарши, қудукнинг қирғонига ўтириди ва болдирини очиб, оёқларини қудукқа тиқди. Мен акам ҳам келишини истардим. Аллоҳдан унинг келишини сўраб дуо қилдим. Лекин улар тургунларича ҳам акам келмади. Ибн Мусаййиб айтдилар: «Бу аввалги уч зот (Расулуллоҳ (с.а.в.), Абу Бакр, Умар (р.а.)ларнинг қабрлари ҳам бирга бўлди, Усмон (р.а.)нинг қабрлари эса, улардан алоҳида бўлди».

1185. Абу Хурайра (р.а.)дан ривоят қилинди: «Расулуллоҳ (с.а.в.) куннинг қайсиидир вақтида уйнаридан чиқдилар. На ул зот менга бир нарса дедилар, на мен ул зотта бир нарса демасдан Бани Қайнуқъ бозоргча келдик. Кейин Фотима (р.а.)нинг ҳовлисида ўтиридилар. Ҳасанни кўзда тутиб: «Кичкина, шу ердамисан, шу ердамисан, кичкина?» деб чақирдилар. Фотима (р.а.) боласини бир оз ушлаб қолди. Сўнг болакай чопиб келди. Расулуллоҳ (с.а.в.) уни қучиб ўпдилар,

¹ Келажак балолар, дейиш билан Расули акрам (с.а.в.) ҳам Усмон (р.а.)нинг хорижийлар томонидан қатта эгалиниларини ба щорат қылганлар, валлоҳу аълам (м.м.).

сүнг: «Аллоҳим, Сен бу болани ҳам, буни севганни ҳам севгин», — дедилар».

547-боб. Бирор жойини бўшатиб берса, у ерга ўтирмаслиги ҳақида

1186. Ибн Умар (р.а.) айтдилар: «Расулуллоҳ (с.а.в.) бир кишини ўрнидан турғазиб, унинг жойига ўтиришдан қайтаргандар». Ибн Умар (р.а.)га бирон киши жойини бўшатиб берса, у ерга ўтирмас эдилар».

548-бобдаги 1187-ҳадис 537-бобдаги 1172-ҳадиснинг тақрори.

549-боб. Бирор чақирганда қандай тарзда қараш ҳақида

1188. Абу Ҳурайра (р.а.) Расулуллоҳ (с.а.в.)ни шундай тавсиф қилдилар: «Ул зот ўрта бўйдан новчароқ, баданлари (қизгиш) оқ, соч-соқоллари қора, (олди) тишлари чиройли ва зич, киприклари узун, слкалари кенг ва ораси узоқ, юзларида бутун чизиқлари кўринар, оёқларини тўла босар эдилар (яъни ясси оёқ эмасдилар). Агар юзлансалар, бутун вужудлари билан юзланар, ортларига қарасалар, бутун гавдалари билан бурилардилар. Мен у кишидай инсонни олдин ҳам, кейин ҳам кўрмадим».

550-боб. Юмуш билан юборилиган одам унга маҳсадини айтсан

1217. Зайд иби Асламнинг бобоси айтдилар: «Хз. Умар (р.а.) менга: «Сени бир киши олдига юборсам, унга 1 има учун юборганимни айтиб маълум қиласанг, шу асношайтон унга ёлғон хабарни ҳозирлайди», дедилар».

551-боб. «Қаердан келдингиз», деса бўладими

1190. Лайс айтдилар: «Мужоҳид киши олдидан кетаётган биродарига кўзини қадаши ва ёки уни кўзи билан таъқиб қилишини ёқтирмас эдилар. Ёки «Қаердан келдингиз?» «Қаерга кетаяпсиз?» – деб сўрашларини ҳам ёмон кўрадилар».

1191. Молик ибн Зубайд айтдилар: «Рабазада Абу Зарр (р.а.)нинг олдилариға бордик. Абу Зарр (р.а.): «Қаердан келдингиз?» – деб сўрадилар. «Маккадан ёки Байтул атиқ (кўхна уй)дан», деб жавоб бердик. Абу Зарр (р.а.): «Ишингиз шуми?» – деб сўради. Биз: «Ҳа», дедик. Абу Зарр (р.а.): «Бу иш билан бирга тижорат, олди-сотти ҳам борми?» – деди. «Йўқ», дедик. Шунда Абу Зарр (р.а.): «Унда янгидан иш бошланг», дедилар».

552-боб. Бир қавмнинг яширин сўзларига кулоқ солиш ҳақида

1192. Ибн Аббос (р.а.)дан ривоят қилинди: «Расууллоҳ (с.а.в.) дедилар: «Кимки бирор сурат чизса, унга жон киргизишга мажбур қилинади азобланади, жон киргиза олмайди; кимки кўрмаган гушини кўрдим, деса, икки дона арпани бир-бирига боғлаб беришга мажбур қилинади, азобланади, боғломанди; кимки бирор қавмнинг ундан яширинча ганини энгизса, кулоқларига қалай (қурғошин) қуйилади».

553-боб. Сўрида ўтириш ҳақида

1193. Урён ибн Ҳайсам айтдилар: «Отам Муозиянинг олдига келдилар. Мен ёш бола эдим. Отам Муо-

вия хузурига киргач, у: «Хуш келдингиз, марҳабо!» – деди. У билан сўрида ўтирган киши: «Эй, мўминлар амири, сиз «марҳабо!» дея кутиб олган бу одам ким?» – деб сўради. Муовия: «Бу одам Машриқ аҳлининг саййиди ва бу – Ҳайсам ибн Асвад», деди. Мен: «Бу одам ким?» – деб сўрадим. «Бу Абдуллоҳ ибн Амр ибн Осс», деб жавоб беришди. Мен ундан: «Эй, Абу Фулон, Дажжол қаердан чиқади?» – деб сўрадим. У: «Мен сенинг халқингдек узоқдаги нарсани кўриб, буруннинг тагидагини кўрмаган бир халқни билмайман», деб, орқасидан «(Дажжол) дараҳтлари ва хурмозорлари бор Ироқ ерларидан чиқади», деди.

1194. Абу-л-Олия айтдилар: «Ибн Аббос (р.а.) билан сўрида ўтирдик».

1195. Абу Жумра дедилар: «Мен Ибн Аббос (р.а.) билан бирга ўтирган эдим. У мени ўзи ўтирадиган курсига ўтқазган эди. «Мен ҳам сенинг курсингда икки ой ўтирган эдим», деди у менга.

1196. Холид ибн Динор айтдилар: «Анас ибн Молик (р.а.) Басра амири Ҳакам билан сўрида ўтириб, шундай деганларини эшилдим: «Пайғамбаримиз (с.а.в.) иссиқ пайлари намозни кеч ўқир, совуқ пайларида эса эрта ўқирдилар».

1197. Анас ибн Молик (р.а.) айтдилар: Расулуллоҳ (с.а.в.)нинг уйларига кирдим, Ул зот тўқилған бир каравот устида эдилар. Бошлари остида эса, хурмо пўстлоғи билан тўлдирилган ёстиқ бор эди. Каравот билан баданлари орасида биргина куйлаклари бор эди холос. Ҳз. Умар (р.а.) у ерга кириб йиғладилар. Расулуллоҳ (с.а.в.): «Нега йиғлаяпсан, эй Умар?» – деб сўрадилар. Умар (р.а.): «Нега йиғламайин, ё Расулаллоҳ, Худо ҳақи, сиз Аллоҳга Қайсару Кисролардан ҳурматлироқ бўлганингиз ҳолда, улар дунё хузур-ҳало-

вотлари ичра яшамоқдалар. Сиз эса кўриб турганимдай ҳаёт кечирмоқдасиз», дедилар. Шунда Расулулоҳ (с.а.в.): «Эй, Умар, сен бу дунё уларники, охират бизники бўлишини истамайсанми?» – дедилар. Умар (р.а.): «Албатта истайман, эй, Аллоҳнинг Расули» – деди. Ул зот: «Шунинг учун шундай!» – дедилар.

1198. Абу Рифоа Адавий (р.а.) айтдилар: «Мен Расулулоҳ (с.а.в.) олдиларига етиб келдим. Ул зот хутба ўқиётган эдилар. Мен: «Эй, Аллоҳнинг Расули, динини билмайдиган бир гариб одам дини ҳақида савол сўрагани келди», дедим. Ул зот хутбаларини қўйиб, менга яқинлашиб келдилар. Бир курси олиб келдилар, оёқлари темирдан бўлса керак, деб уйладим. Унинг устига ўтиридалар. Сўнг Аллоҳ ул зотга билдирган нарсаларни менга ўргата бошладилар. Кейин хутбаларини охиригача етказдилар.

1199. Мусо ибн Диҳқон айтдилар: «Ибн Умар (р.а.)ни куёв бўлиб сўри устида ўтирганларини кўрдим, эгниларида қизил либос бор эди».

1200. Имрон ибн Муслим дедилар: «Анас (р.а.)нинг бир курсида ўтирганларини кўрдим. Бир оёғини этигининг устига қўйиб олган эди».

554-боб. Шивирлашиб турган одамлар ёнига яқинлашмаслик ҳақида

1201. Саид Муқбирий айтдилар: «Ибн Умар (р.а.) ва у киши билан гаплашиб турган бир кишининг олдига бордиг турдим. Ибн Умар (р.а.) кўксимга уриб: «Икки киши ўзаро гаплашиб турганини кўрсанг, то изн сўрамагунча улар билан бирга турма!» – дедилар. «Аллоҳ ишингизни

¹ Демак, охиратни ўйлаган ва унга эзгу амаллар билан боришни истаган одам дунё лаззатларига берилмаслиги керак (м.м).

ўнгасин, ё Абу Абдурраҳмон, икковингиздан ҳам яхшироқ (бирон гап) эшитишни умид қилгандим», дедим.

1202-ҳадис 552-бобдаги 1192-ҳадиснинг тақорори.

555-боб. Икки киши учинчи киши борида шивирламаслиги ҳақида

1203. Абдуллоҳ ибн Масъуд (р.а.)дан ривоят қилинди: «Расулуллоҳ (с.а.в.): «Агар уч киши турган бўлса, икки киши учинчи олдида ўзаро шивирлашмасин», дедилар».

556-боб. Агар тўрт киши бўлса...

1204-ҳадис 1203-ҳадиснинг мазмунан тақорори, фақат унда Расулуллоҳ (с.а.в.нинг «Бу ўша учинчи одамни шубҳалантиради», деган сўзлари қўшилган.

1205. Биз Ибн Умар (р.а.)дан: «Агар 4 киши бўлса-чи?» — деб сўрадик. Ибн Умар: «(Унда) зарари йўқ», дедилар.

1206-ҳадис 1203-1204-ҳадисларнинг айнан тақорори. 1207-ҳадис ҳам 1205-ҳадиснинг тақорори бўлшиб қолган.

557-боб. Туриб кетиш учун изн сўраш ҳақида

1208. Абу Бурда ибн Абу Мусо (р.а.) айтдилар: «Абдуллоҳ ибн Салом (р.а.)нинг олдиларига бориб ўтиридим. У киши: «Сен бизнинг олдимизга келиб ўтиридинг-у, бизнинг турадиган вақтимиз бўлиб қолган эди-да», дедилар. Мен: «Агар истасангиз (тураверинг)», дедим. Абдуллоҳ ибн Салом (р.а.) турдилар, эшиккача кузатиб кўйдим.

558-боб. Офтоб тифида турмаслик ҳақида

1209. Кайснинг отаси Расулуллоҳ (с.а.в.) хутба ўқиётганларида келиб офтоб тифида туриб қолди. Ул зот таъиинсанга ўтиб олишини буюрдилар.

559-боб. Тақиқланган кийим турлари ҳақида

1210. Абу Сайд Худрий (р.а.) айтдилар: «Расулуллоҳ (с.а.в.) икки (хил) либосдан ва икки (хил) савдо: муломаса ва мунобазадан қайтарғанлар. Муломаса – бошқасининг кийимига (кундузи ёки кечаси) қўли билан фақат тегиниши, кийимларнинг орқа-олдини синчилаб кўрмаслик ва шу билан савдони амалга ошириш. Мунобаза эса, киши кийимини бошқасига иргитиши ва бу иргитишларда кийимга қарамасдан сотиб олишдир. Тақиқланган икки тур кийимдан бири «ищтимоли-саммо»дир. Ёу эса, киши кийими бир елкасини ёпиши ва иккита елкаси очиқ қолишидир. Иккитини тури эса, «иҳтибо»дир. Бунда киши ўтирганда кийими йиғиширилиб, аврати очилиб қолишидир.

560-боб. Ёстиққа ўтирумаган кишини ҳақида

1211. Абулмулайҳ (р.а.) айтдилар: «Расулуллоҳ (с.а.в.) га рўза тутишим ҳақида гапириб берибдилар. Расулуллоҳ (с.а.в.) менинг уйимга кирдилар. Мен ул зот тагларига хурмо пўстлоғи тиқилган ёстиқни ташладим. Ул зот ерга ўтирудилар, ёстиқ иккимиз ўртамизда қолди. Ул зот: «Сенга ҳар ой уч куни (рўза тутишингга) кифоя қилмайдими?» – деб сўрадилар. «Эй, Аллоҳнинг Расули!» – дедим. «Беш кун», дедилар ул зот. «Расулаллоҳ!» – дедим. «Етти кун-чи?» – дедилар. Мен: «Расулаллоҳ!» – дедим. «Тўққиз кун», дедилар. Яна: «Эй, Расулаллоҳ!» – дедим. «Үн бир кун», дедилар. Яна: «Ё, Расулаллоҳ» – дедим. Шунда ул зот: «Довуд (а.с.)нинг рўзасидан ортиқ рўза тутма; йил буйи бир кун рўза бўлинади, бир кун оғиз очиқ бўлади», дея марҳамат қилдилар».

1212. Абдуллоҳ ибн Баср айтдилар: Расулуллоҳ (с.а.в.) унинг отаси олдига бордилар. Отаси Расулуллоҳ (с.а.в.) тагларига кўрпача тўшади, Расулуллоҳ (с.а.в.) унга ўтиридилар.

561-боб. Чўкка тушиш ҳақида

1213. Қайла (р.а.) айтдилар: «Расули акрам (с.а.в.-)нинг чўкка тушиб ўтирганларини кўрдим. Расулуллоҳ (с.а.в.)нинг (Аллоҳга) мутеъ бўлиб ўтирганларини кўрганимда, кўркувдан титраб кетдим».

562-боб. Чордона қуриб ўтириш ҳақида

1214. Зайёл ибн Убайд ибн Ханзала ибн Хизйам (р.а.) айтдилар: «Расулуллоҳ (с.а.в.)нинг олдиларига келганимда чордона қуриб ўтирганларини кўрдим».

1215. Абу Зурайқ Али Абдуллоҳ ибн Аббос (р.а.)-нинг ўнг оёғини чап оёғи устига қўйиб, оёғини ча-лишириб ўтирганини кўрганлигини айтди.

1216. Имрон ибн Муслим айтди: «Мен Анас ибн Молик (р.а.)ни мана бундай қилиб – бир оёғини ик-кинчиси устига қўйиб ўтирганини кўрдим».

563-боб. Кийимга ўралиб олиш ҳақида

1217-ҳадис. Сулаймон ибн Жобир Ҳужаймий (р.а.) айтдилар: «Мен Расулуллоҳ (с.а.в.)нинг олдиларига келганимда, ул зот бурдага ўралиб олган эдилар, унинг этаклари оёқларигача тушиб турарди. Мен: «Эй, Аллоҳнинг Расули, менга насиҳат қилинг», дедим. Ул зот: «Аллоҳдан кўрқ, ҳеч бир яхшиликни арзимас санама, сувсаган бир одамнинг идишини челягинѓаги сув билан тўлатиб бериш ёки биродарингта очиқ чех-

ра билан тапириш билан бўлса-да яхшилик қил. Устки кийиминг (изор)ини узун кийишдан сақлан, чунки у Аллоҳ ёқтирмайдиган ишлардандир. Бир киши сендан бирон камчилик топиб, танбиҳ берса, сен унинг айбини топиб танбиҳ берма! Кўй уни! Унинг фикри ўзига (зарарага)дир, савоби сенга бўлади. Ҳеч нарсани сўкма», дея насиҳат қилдилар». Жобир (р.а.) айтдилар: «Шундан кейин мен ҳеч бир инсонни ҳам, ҳайвонни ҳам сўкмадим».

1218-ҳадис 546-бобдаги 1185-ҳадиснинг тақрори, фақат бунда Абу Ҳурайра (р.а.) мен Ҳасанин кўрганимда кўзларим жисқ ёшга тўлади», деб бошлигаган.

564-боб. Тиз чўкиб ўтирган киши ҳақида

1219. Анас ибн Молик (р.а.)дан ривоят қилинди: «Расулуллоҳ (с.а.в.) қавм билан пешин намозини ўқидилар. Салом берилгач, минбарга чиқиб қиёматни ва унда бўладиган буюк ишларни эсладилар. Сўнгра: «Ким нима ҳақда сўрамоқчи бўлса, марҳамат, сўра-син. Аллоҳга қасамки, мана шу ўрнимда эканман, сиз нима сўрасангиз ҳам жавоб бераман», дедилар». Анас (р.а.) (давом этиб) айтдилар: «Одамлар Расулуллоҳ (с.а.в.)дан буни эшишиб, ҳўнграб йифлай бошладилар. Расулуллоҳ (с.а.в.) эса, «Сўранг!» дея тақрорладилар. Шунда ҳз. Умар (р.а.) тиз чўкиб: «Биз Аллоҳни Парвардигор деб, Исломни дин деб, Муҳаммадни Пайғамбар деб рози бўлдик», деди. Расулуллоҳ (с.а.в.) ҳз. Умар (р.а.) гапираётганда жим турдилар. Сўнг: «Жуда яхши. Жоним қўлида бўлган Зотга қасамки, намоз ўқиётганимда жаннат ва дўзах мана шу деворнинг юзида менга кўрсатилди. Яхшиликни ҳам, ёмонликни ҳам бугунгидайини кўрмадим», дедилар».

565-боб. Чалқанча ётиш ҳақида

1220. Абдуллоҳ ибн Зайд ибн Осим Мозоний (р.а.) айтдилар: «Мен Расули акрам (с.а.в.)ни бир оёқлари ни иккинчисининг устига қўйиб чалқанча ётганларини кўрдим».

1221. Умму Бакр бинти Мусаввирнинг отаси айтди: «Мен Абдурраҳмон бин Авғ (р.а.)ни бир оёғини иккинчисининг устига қўтариб чалқанча ётганларини кўрдим».

566-боб. Юзтубан ётиш ҳақида

1222. Ибн Тихфа Фифорийнинг отаси асҳоби суф-фадан эдилар. У киши айтдилар: «Мен масжидда кечанинг охирги қисмида ухлаётгандим. Қорнимни ерга бериб ухлаётганимда кимдир келиб, оёғи билан мени туртиб: «Тур, бунақа ётиш Аллоҳнинг газабини келтиради», деди. Бошимни кўтариб қарасам, тепамда Расулуллоҳ (с.а.в.) турган эканлар».

1223. Абу Умома (р.а.)дан ривоят қилинди: «Расулуллоҳ (с.а.в.) масжидда юзини ерга қилиб (юзтубан) чўзилиб ётган одамнинг ёнидан ўтаётуб: «Тур, (эй) жаҳаннамийларча ухлаётган одам!» – деб оёқлари билан туртдилар».

567-боб. Фақат ўнг қўлда олиб бериш ҳақида

1224. Солимнинг отаси айтдилар: Расулуллоҳ (с.а.в.): «Ҳеч бирингиз чап қўли билан еб-ичмасин, чунки шайтон чап қўлида еб-ичади», дедилар. Нофиъ (р.а.) бунга шундай қўшимча қилдилар: «Ул зот яна: «Чап қўл билан олмангиз ҳам, бермангиз ҳам», дегандилар.

568-боб. Ўтирмақчи бўлганда пойабзалини қаерга қўйиш кераклиги ҳақида

1225. Абдуллоҳ ибн Аббос (р.а.) айтдилар: «Киши ўтираётганда пойабзалини ечиб, ёнига қўйиши суннатдир».

569-боб. Шайтон тўшакка калтак ва тош ташлаши ҳақида

1226. Абу Умома (р.а.) айтдилар: «Сизлардан бирингиз аёлини ўринга ётқизиб, кўнглини олаётганда шайтон у одамни аёлидан ғазаблантириш учун унинг тўшагига келиб, калтак, тош ва ё (шунга ўхшаш) нарсаларни ташлайди. Агар шундай (нарса) топса, аёлига жаҳл қилмасин, зоро у шайтоннинг амаллариданdir».

570-боб. Очиқликда ҳеч бир тўсиқсиз ухлаган киши ҳақида

1227. Абдурраҳмон ибн Али отасидан ривоят қилди: Расууллоҳ (с.а.в.): «Кимки уйидан ташқарида ухласа-ю, устида ҳеч бир парда (тўсиқ) бўлмаса, ундан ҳимоя соқит бўлибди», дедилар.

1228. Али ибн Амора айтдилар: «Абу Айуб Ансорий (р.а.) билан теп-текис бир майдонга кўтарилидим. Абу Айуб (р.а.) тушиб: «Кечқурун ҳеч бир ҳимоясиз ётиб қолай дебман», дедилар».

1229. Расууллоҳ шундай деб марҳамат қилшанлар: «Атрофи очиқ жойда ухлаб қолган кишига ҳеч ким масъул эмас. Денгиз тўлқинланиб турган пайтда кемага минган одам учун ҳам ҳеч ким масъул эмас».

571-боб. Оёкни осилтириб ўтириш ҳақида

1230. Абу Мусо Ашъарий (р.а.)дан ривоят қилинди: «Пайғамбар (с.а.в.) девор(ли бир жой)да, қудук оғзида, оёқларини қудук ичига осилтириб олган әдилар».

572-боб. Уйдан чиқишида нима дейишлиши ҳақида

1231. Ибн Умар (р.а.) уйларидан чиқишида: «Аллохим, мени ўзинг асрарин ва (чар турли балолардан) сақлагин», дер әдилар.

1232. Абу Ҳурайра (р.а.) айтдилар: Расулуллоҳ (с.а.в.) уйларидан чиқсалар: «Бисмиллаҳи, аттуклану ъалаллоҳи, Ла ҳавла ва ла қуввата илла биллаҳи», дер әдилар.

Таржимаси: Бисмиллоҳ, тавакқул Аллоҳгадир, барча күч-құдрат Аллоҳникидір (т.).

573-боб. Киши дүстлари олдида оёгини узатиши ёки ёнбошлаши ҳақида

1233. Шиҳоб бин Ибод Асрий айтдилар: «Расулуллоҳ (с.а.в.) хузурларига яқынлашиб қолганимизда (тепаликка) күтарилдик, йўлда уловини тезлатиб, бизга яқынлашиб келаётган одам билан учрашдик, у одам салом берди, биз алик олдик. Сўнгра тўхтатиб: «Қайси қабиладан-сиз?» – деб сўради. «Абулқайс (қабиласи) элчиларимиз», деб жавоб бердик. У киши: «Марҳабо, хуш келибсиз, мен сизларни пойлаётган эдим. Сизларга хушхабар бериш учун келдим. Кеча Расулуллоҳ (с.а.в.) Машриқ томонга қараб: «Мана шу тарафдан эртага арабларнинг энг яхши элчилари келади», дегандилар, шунинг учун бу ерда сизларни кутиб турғандим. Тонг оттач, юкларимни тұямга ортиб, кун чиққунча йўл юрдим. Қайтмоқчи бўлиб турған-

дим, туяларингизнинг бошлари кўринди». Кейин у одам тусининг жиловини буриб, тезлатиб ортига қайтиб, Расулulloҳ (с.а.в.)нинг хузурларига боргач тўхтади. Ул зотнинг атрофларини муҳожирлар ва ансорлар ўраб олган дилар. Ҳз. Умар (р.а.): «Ота-онам сизга фидо бўлсин, сизга Абулқайс қабиласининг элчилари хабарини келтирдим», деди. Ул зот: «Сен уларни қаерда (кўрдинг), ё, Умар?» – деб сўрадилар. Умар (р.а.): «Ана улар, изимдан келиб қолиши», деди. Умар (р.а.) шу гапни айтгач, Расулulloҳ (с.а.в.): «Аллоҳ сени ҳам яхши хабар билан хурсанд қилсин!» – деб дуо қилдилар. Расулulloҳ (с.а.в.) ридолари этагини қўллари тагига ташлиб, ёнбошлаб, оёқларини узатиб олган дилар. Элчилар келиши. Бундан муҳожирлар ҳам, ансорлар ҳам хурсанд бўлдилар. Элчилар Расулulloҳ (с.а.в.) ва саҳобийларини кўриб беҳад шод бўлиб, тезда яқинлашдилар. Қавм кенгайди. Ашаж кеч қолди, унинг асл исми Мунзир ибн Оиз ибн Мунзир ибн Ҳорис ибн Нуъмон ибн Зиёд ибн Асар эди. У туяларни тўплаб, чўқтириб, устидан юкларини туширди ва нарсаларини йигди. Сўнг юқдонини чиқарди, устидан сафар кийимини ечиб, (бошқа) либос кийди. Сўнгра оҳиста юриб келди. Расулulloҳ (с.а.в.): «Сизларнинг улуғингиз ва бошлиғингиз ким?» – деб сўрадилар. Ҳаммалари баробарига у (Ашаж)ни кўрсатиши. Ул зот: «У саййидингизнинг ўғлими?» – деб сўрадилар. Улар: «Унинг ота-боболари жоҳилиятда бизнинг саййидларимиз, улуғларимиз бўлишган, унинг ўзи эса Исломга бошловчимиздир», дейиши. Ашаж ишини тугатиб, четроқда ўтиromoқчи бўлган эди, Расулulloҳ (с.а.в.) тўғри ўтириб олиб: «Бу ёққа (кел), эй, Ашаж», деди-лар. У ўша кундан эътиборан «Ашаж», деб атала бошланди. Уни гўдаклигига эшак тепиб юбориб, юзида ойга ўхшаш изи қолганди. У келиб ул зотнинг ёнларига ўтирибди. Ул зот уни (шерикларидан)

фазилатлироқ эканлигини билиб, унга илтифот күрсатдилар. Қавм ул зотга яқин келиб (баъзи нарсаларни) сўрадилар. Ул зот улар сўраган нарсаларни билдира туриб, сўзларининг охирида «Емишларингиздан бирон нарса қолганми?» – деб сўрадилар. Улар: «Ҳа», деб шошилиб ўринларидан турдилар. Улардан ҳар бири юкларидан бор хурмоларини ҳовуч-ҳовуч қилиб ул зот олдиларидағи матога тўқдилар. Ул зотнинг қўлларида икки газдан калтароқ, бир газдан узунроқ бир хурмонинг баргсиз навдаси бор бўлиб, юрганларида унга таянардилар, гоҳо-гоҳо уни ташлаб ҳам кетардилар. Расулуллоҳ (с.а.в.) ана шу таёқ билан хурмо ўюмига ишорат қилдилар ва: «Буни азуз (ширин, қора хурмо) дейсизларми?» – дедилар. «Ҳа», дейишиди. Ул зот: «Буни сарафон (яхши хурмо) деб атайсизларми?» – дедилар. «Ҳа», дейишиди. «Бунисини барзаний (тоза хурмо), дейсизми?» – сўрадилар яна. «Ҳа», деб жавоб беришиди. Ул зот: «Бу хурмозорларингизнинг энг яхшиси ва энг пишганидир», дедилар». Баъзи маҳаллий оқсоқоллардан бири бу ҳадисга шундай илова қиласидилар: «Баракалилик борасида энг аълосидир», дедилар». Биз сифатсиз хурмоларни тия ва ҳайвонларимизга едирадир. Ушбу сафардан қайтганимиздан кейин бу хурмоларга нисбатан буюк рағбат туйдик. Сўнг бу хурмонинг навдаларини экдик. Ҳатто бу хурмоларимиз ўшандан юзага келди, Биз ундан барака топдик.

Анаж –пешонасида тириғи бор, дегани (т.)..

574-боб. Эрталаб турганда нима дейилиши ҳақида

1234-ҳадис 272-бобдаги 619-ҳадис, 1235-ҳадис 291-бобдаги 719-ҳадисларнинг тақрори бўлиб келган.

1236. Анас ибн Молик (р.а.) айтдилар: Расулуллоҳ (с.а.в.) дедилар: «Кимки эрталаб турган пайтда: «Эй, Аллоҳим, Сенинг шоҳидлигингда, Аршингни кўта-

риб турадиган (фаришталар), малоикалар ва барча маҳлуқотнинг шоҳидлигига тонг оттиридик. Албатта, Сен Аллоҳдирсан, сендан бошқа ҳеч қандай илоҳ йўқ. Сен ёлғиздирсан, Сенинг ҳеч қандай шеригинг йўқ. Муҳаммад (с.а.в.) банданг ва элчингдир» – деб айтса, Аллоҳ таоло унинг ўша куни 1/4 қисмини дўзахдан озод қиласди. Кимки 2 марта айтса, Аллоҳ унинг ярмини дўзахдан озод қиласди. Кимки 4 марта айтса, Аллоҳ ўша куни уни дўзах оловидан озод қиласди.

575-бобдаги 1237, 1238, 1239-ҳадислар 293-бобдаги 727-ҳадиснинг тақрори.

576-боб. Ўринга кираётганда нима дейилиши ҳақида

1240. Ҳузайфа (р.а.) айтдилар: Расулуллоҳ (с.а.в.) ухламоқчи бўлсалар: «Аллоҳим, Сенинг исминг билан ўлиб-тирилурман», дер эдилар. Уйғонганиларида: «Бизга ўлдирганидан сўнг тақрор ҳаёт берган Аллоҳ таолога ҳамд бўлсин, қайтишимиз фақат Унгадир», дер эдилар».

1241. Абу Ҳурайра (р.а.) айтдилар: Расулуллоҳ (с.а.в.) ўринларига кирганиларида: «Бизни едириб-ичирган, кифоят этган ва паноҳ бўлган Аллоҳ таолога ҳамд бўлсин. Кифоя қилувчиси ва паноҳи бўлмаганлар қанчадан қанчадир», дер эдилар.

1242. Жобир (р.а.) айтдилар: «Расулуллоҳ (с.а.в.): «Алиф. Лом. Мим. Танзил...»ни («Сажда» сураси) ва «Таборакаллазий би-йадиҳи-л-мулк..»ни («Мулк» сураси) ўқимай ухламас эдилар. Абу Зубайр (р.а.) айтди: «Бу икки сура Куръоннинг бошқа сураларидан етмиш ҳасанот фазилатидир. Уларни ким ўқиса, унга 70 ҳасанот ёзилади, даражалари 70 баробар кўтарилади ва 70 та гуноҳи ўчирилади».

1243. Абдуллоҳ ибн Масъуд (р.а.) айтдилар: «Зикр асносида уйқу шайтондандир, хоҳласангиз тажриба

қилиб күринг. Бириңиз түшагига ётиб, ухламоқчи бўлса, Аллоҳ азза ва жаллани зикр қилсин».

1244-ҳадис 1242-ҳадисининг тақорори.

1245. Абу Ҳурайра (р.а.) айтдилар: «Расулуллоҳ (с.а.в.) дедилар: «Сизлардан бириңиз түшагига ётаётганда унинг ичларини чиқариб яхшилаб қоқсин, чунки унинг ичидаги нима борлигини (нимада кириб олганини) билмайди. Сўнг шундай деб дуо қилсин: «(Эй, Аллоҳум), Сенинг исминг билан ёнимни (түшакка) кўйдим. Нафсимни ҳисоб қиласар (яъни, жонимни олар) экансан, раҳм қил (Аллоҳум). (Қайта уни жасадимга) йўлласант, солих қулларингни асрраганингдек мени ҳам ҳифзу ҳимоянгта олгин!»

1246. Баро бин Озибдан (р.а.) ривоят қилинди: «Расулуллоҳ (с.а.в.): «Ухламоқчи бўлган одам ўнг ёни билан ётсин ва шундай десин: «Эй, Аллоҳум, ўзингга юзландим, ўзимни Сенга таслим қилдим, Сенга таяндим, эътимод қилдим, Сенга хоҳиш-истагим бор. Сендан қўрқувим бисёр! Сендан ўзга нажоткор ва Сендан ўзга паноҳим йўқ! Нажоту паноҳ – ҳимоя фақат Сенингдир! Нозил қилган китобигга инонди, юборған Пайғамбарингга имон келтирдим». Агар банда мана шуларни ўқиб ётса ва вафот этса имонли кетади».

1247. Абу Ҳурайра (р.а.) айтдилар: «Расулуллоҳ (с.а.в.) ётоқларига киргандарида: «Осмонлару ернинг Парвардигори бўлмиш Аллоҳум! (Эй) дону уруғни (яратувчи, ундурувчи), Таврот, Инжил ва Куръонни индирувчи! Сен пешона кокилидан тутадиган барча ёмонлик эгаларидан паноҳ бергин! Ўзинг Аввалсан, Сендан олдин ҳеч нарса йўқ; ўзинг Охирсан, Сендан кейин ҳеч нарса йўқ; ўзинг Зоҳирсан, Сендан ташқари ҳеч нарса йўқ; ўзинг Ботинсан, Сендан мустасно ҳеч нарса йўқ. қарзларимдан нажот бергин, фақирликдан (кутқариб), бой қилгин», дер эдилар».

577-боб. Үйқуга ётадиган пайтдаги дуонинг фазилати

1248-ҳадис 1246-ҳадиснинг тақрори.

1249. Жобир (р.а.) айтдилар: «Бир киши уйига кириб, тўшагига ётганида унинг олдига фаришта ва шайтон шошилади. Фаришта: «Яхшилик билан хотима топсин», деса, шайтон: «Ёмонлик билан хотима топсин», дейди. (Шунда у киши) агар Аллоҳга ҳамд айтиб, Унинг зикрини қилган бўлса, (Аллоҳ шайтон)ни кувиб юборади ва (банда) ётиб тургунича паноҳ бўлади. У уйғонганида ҳам фаришта ва шайтон унга шошилишади ва яна ўшандай дейишади. (Банда шунда Аллоҳнинг зикрини илиб: «Ўлганимдан сўнг жонимни тақрор қайтарган ва уйкумда ўлдирмаган Аллоҳга ҳамд бўлсин! Осмонлару ерни завол топишдан сақлаб турадиган, агар улар заволга юз тутсалар, У Зотдан сўнг (Ундан ўзга) ҳеч ким сақлай олмайдиган Зотга – Аллоҳга шукрлар бўлсин! Дарҳақиқат, У ҳалим ва мағфиратли Зотdir. Осмонни ерга изнисиз кулаб тушишидан тутиб турувчи Аллоҳга ҳамлар бўлсин! Дарҳақиқат, Аллоҳ одамларга нисбатан меҳрибан ва раҳмлидир», деса ва ўлса, шаҳид бўлиб ўтади. Агар (ўлмай) турса ва намоз ўқиса, фазилатлар ичра ўқиган бўлади».

578-боб. (Ётганды) кўлинин ёноги тагига кўйиш ҳақида

1250. Баро ибн Озиб (р.а.) айтдилар: «Расулуллоҳ (с.а.в.) ухлагани ётсалар, кўлларини ўнг юзлари тагига қўйиб: «Эй, Аллоҳим, бандаларингни қайта тирилтирадиган кун (қиёмат)да азобингдан сақлагин», дер эдилар».

1251-ҳадис юқоридаги ҳадиснинг тақроридир.

579-боб. Кундалик зикрлар

1252. Абдуллоҳ ибн Амр (р.а.)дан ривоят қилинди: «Расулуллоҳ (с.а.в.): «Икки хусусият борки, мусулмон одам уларнинг ҳисобини қдоломайди ва фақат жаннатга киради. Улар (бажаришга) осон бўлиб, озгина машғул бўлинади», дедилар. «Улар нима экан,-эй, Аллоҳнинг расули?» – дея сўрашди. «Ҳар намоздан сўнг 10 марта такбир, 10 марта ҳамд ва 10 марта тасбиҳ айтади. Бу эса, тилда 150 та (айтилган каби) бўлади, Мезонда бўлса 1500 та бўлади», дедилар. Ул зотнинг (шундай деб) қўллари билан санаётганларини кўрдим. «Ўрнига кириб ётганда тасбиҳ, ҳамд ва такбир айтгани эса, тилга 100 та ва мезонда 1000 та бўлади. Қайси бирингиз бир кечакундузда 2500 та гуноҳ ишлайсиз?» – дедилар. «Қандай улар беҳисоб?» – дейишиди. «Сизлардан бирингиз намоз ўқиётганида шайтон келиб шу-шу ишларини эсига солади, (шунда у) эсламасин», дея марҳамат қилдилар».

580-бобдаги 1253-ҳадис 576-бобдаги 1245-ҳадиснинг тақрори.

581-боб. Кечаси уйғониб кетган киши нима дейиши ҳақида

1254. Рабиъа ибн Каъб (р.а.) айтдилар: «Мен Расули акрам (с.а.в.)нинг эшиклари тагида ётиб қолган эдим. Ул зотга кечаси бирор бир шовқин эшитилиб қолса: «Самиъаллоҳу лиман ҳамидаҳ», тунда бирор шовқин эшитирса: «Алҳамду лилаҳи роббил ъаламийн», дер эдилар».

582-боб. Ёғли кўл билан ухлаш ҳақида

1255. Ибн Аббос (р.а.)дан ривоят қилинишича, Расулуллоҳ (с.а.в.): «Кимки ёғли қўлини ювмасдан ух-ласа ва бирор зарап кўрса, фақат ўзидан хафа бўлсин», дедилар.

Абу Ҳурайра (р.а.)дан ривоят қилинган 1256-ҳадис юқоридаги ҳадиснинг тақрори.

583-боб. Чироқни ўчириш ҳақида

1257. Жобир ибн Абдуллоҳ (р.а.)дан ривоят қилинисича, Расулуллоҳ (с.а.в.): «(Кечқурун ётишдан олдин) эшикларни беркитинглар, сув идиш (меш)нинг оғзи-ни боғланглар, товоқларни тўнтариб қўйинглар, идишларнинг устини ёлиб қўйинглар ва чироқни ўчиринглар. Зоро, шайтон ёпиқ (эшиқ)ни очмайди, боғлиқ (меш)ни ечмайди, (оғзи ёпиқ) идишни очмайди. Сичқон бўлса, одамларнинг уйларини ёқади», дедилар.

1258. Ибн Аббос (р.а.) айтдилар: «Бир сичқон келиб, чироқ пилигини судраб кетди. Жория уни ҳайдамоқчи бўлиб кетаётганда, Расулуллоҳ (с.а.в.): «Майли, тегма унга», дедилар. Сичқон пилигни судраб келиб ул зот ўтирган ёпинчиқ устига ташлади. Ёпинчиқ нинг тангадай жойи кўиди. Шунда Расулуллоҳ (с.а.в.): «Агар ухлашга ётсангиз, чироқларингизни ўчиринг, чунки шайтон шу сичқон кабиларни йўналтириб, сизларни куйдирди», дедилар».

1259. Абу Саид Худрий (р.а.) айтдилар: «Кунлардан бир кун Пайғамбаримиз (с.а.в.) кечаси уйғониб кетдилар. Қарасалар, бир сичқон чироқ пилигини тортқилаб, уларни ёндириб юбориш учун томга кўтариб кетаётган экан. Ул зот уни лаънатладилар ва маҳрамлига уни ўлдиришни ҳалол қилдилар».

584-боб. Уйқуга ётаётиб оловни қолдирмаслик ҳақида

1260. Солим оталаридан ривоят қилдилар: Расулуллоҳ (с.а.в.): «Уйқуга кетишингиздан олдин уйнингизда олов қолдирманг», дея марҳамат қилдилар.

1261. Ибн Умар (р.а.)дан ривоят қилинишича, ҳз. Умар (р.а.): «Ҳақиқатда олов душмандир, ундан эҳтиёт бўлинг», дедилар. Ибн Умар (р.а.) аҳл-аёлларига олов ёқиб берар, ётишдан олдин ўчириб ётардилар.

1262. Абдуллоҳ ибн Умардан ривоят қилинишича, Расулуллоҳ (с.а.в.): «(Ётар чоғингизда) уйларингизда оловни (ёниқ ҳолда) қолдирманг, зеро, у ҳам душманинг бир хилидир», деб марҳамат қилдилар.

1263-ҳадис 1259-ҳадиснинг айнан тақорори. Фақат у Абу Мусо Аиъза-рийдан ривоят қилинган.

585-боб. Ёмғирда яхшилик аломатини кўриш ҳақида

1264. Ибн Аббос (р.а.) ёмғир ёғса: «Эй, жория, кийимимни, эгаримни олиб чиқ», дердилар, сўнг: «Биз осмондан баракотли сув (ёмғир)ни ёғдирдик...» (50:9) оятини ўқирдилар.

586-боб. Уйга қамчини осиб қўйиш ҳақида

1265. Абдуллоҳ ибн Аббос (р.а.)дан ривоят қилинди: «Расулуллоҳ (с.а.в.) уйга қамчи осиб қўйишни бујордилар».

587-боб. Кечаси эшикларни ёпиш ҳақида

1266. Жобир ибн Абдуллоҳ (р.а.) айтдилар: «Расулуллоҳ (с.а.в.): «Тонгга яқин пайтдаги тун зулматидан сақланинг, зеро ҳеч бирингиз Аллоҳ маҳлуқотларини қандай тарқатиб ташлаганини билмайсиз. Эшикларингизни беркитинг, сувдонларингизнинг оғзини маҳкамланг, идишларингизни устини ёпинг ва чироқларингизни ўчиринг», деб буюрдилар».

588-боб. Тун пайти болаларни уйдан чиқармаслик ҳақида

1267. Жобир (р.а.) айтдилар: «Расулуллоҳ (с.а.в.): «Ёш болаларингизни тун қоронгулиги кеттунича олиб ўтирингиз, (чунки) бу шайтонларга берилган соатдир», дедилар».

589-боб. Ҳайвонларни уриштириш ҳақида

1268. Мужоҳид (р.а.) айтдилар: «Ибн Умар (р.а.) ҳайвонларни уриштиришни ёқтирмас эдилар».

590-боб. Итнинг воввиласи ва эшакнинг ҳанграши ҳақида

1269-ҳадис. Жобир ибн Абдуллоҳ (р.а.)дан ривоят қилинди: «Расулуллоҳ (с.а.в.): «Ярим кечаси ташқарига чиқиши камайтиринг, чунки (бу пайтда) Аллоҳнинг маҳлуқлари тарқалиб юрадилар. Кимки ит вов-вилаганини ёки эшак ҳанграганини эшитса, Аллоҳ таолодан қувилган шайтон шарридан паноҳ тиласин, зеро улар (ит ва эшак) сиз кўрмаган нарсани кўради», дедилар».

1270-1271-ҳадислар юқоридаги ҳадиснинг тақоридидир.

591-боб. Ҳўрознинг қичқириғи ҳақида

1272. Абу Хурайра (р.а.) айтдилар: «Расулуллоҳ (с.а.в.): «Ҳўрознинг кечаси қичқирганини эшитсангиз, у фариштани кўрган бўлади, Аллоҳдан фазлу марҳаматини сўранг. Агар эшакнинг ҳанграганини эшитсангиз, у шайтонни кўрган бўлади, «Аузу биллаҳи мина-ш-шайтони-р-ражим» денг», дея марҳамат қилдилар».

592-боб. Бургани сўкмаслик ҳақида

1273. Анас ибн Молик (р.а.)дан ривоят қилинишича, бир киши Пайғамбар (с.а.в.)нинг ҳузурларида бургани

лаънатлади. Ул зот: «Бургани лаънатлама, чунки у пай-ғамбарлардан бирини намозга уйғотди», дедилар.

593-боб. Пешин пайтида ухлаш ҳақида

1274. Ҳз. Умар (р.а.) айтдилар: «Қурайш қабиласининг баъзи эркаклари Гоҳида Абдуллоҳ ибн Масъуднинг эшиги олдида тўпланиб ўтирадилар. Соя орқа тарафга ўтгунга қадар уларга: «Туринг, қайлула қилинг, зеро, соя орқага ўтган вақт шайтон учундир, дедим. Улар қайлула учун туриб кетдилар. Биз Абдуллоҳ ибн Масъуд билан қолганимизда унга: «Ҳасхос ўғилларининг озод қилган қулларидан бири шеър битар экан», – дедим. Ибн Масъуд ўша озод қилинган қулни чақириб: Қандай шеърлар битасан?» – деб сўради. У эса ушбу байтни ўқиди:

Суляймга ғозийлик унвонини бермоққа ваъда айладинг, майли,
Балли, инсонга етар балки Ислому оқ сочларнинг танбихи.

Ибн Масъуд: «Шунинг ўзи етарли. Ҳақиқатни айтдинг, ҳаққоний гапни айтдинг», деди».

1275. Соиб бин Язид (р.а.) айтдилар: «Ҳз. Умар (р.а.) бизга куннинг ярмида ёки шунга яқин пайтда: «Туринг, қайлула қилинг (яъни, ётиб ухланг), бундан қолган (вақт) шайтонникидир», дер эдилар».

1276. Абу Ҳурайра айтдилар: «Саҳобийлар пешин пайти ухлашарди».

1277. Анас ибн Молик (р.а.) айтдилар: «Мадиналикларга шаробнинг энг ёқадигани (у пайтда шароб ҳаром бўлиш арафасида эди) хурмодан ва хом хурмодан тайёрлангани эди. Абу Талҳа (р.а.)нинг уйида саҳобийларга соқийлик қилаётгандим. (Шу пайт) бир киши келиб: «Шароб ҳаром қилинди», деди. Улар: «Қачон?» – деб сўрашди ва бир фикрга келиб: »Шаробни тўкиб ташла, эй, Анас», дейишди. Сўнг Умму Сулаймникида қайлула қилишди. Кейин салқинлаб, гусл қилишди. Сўнг Умму Сулайм уларга хушбўйлик сурib кўйди. Кейин улар Расу-

луллоҳ (с.а.в.) ҳузурларига йўл олишди. Борсалар, (ҳакиқатда) ҳам шароб ўша одам айтганидай (ҳаром бўлган) экан»¹.

594-боб. Кун охиридаги уйку ҳақида

1278. Хавот ибн Жубайр айтдилар: «Куннинг аввалида ухлаш — тентаклик, ўртасида ухлаш одоб ва охирида ухлаш аҳмоқликдир».

595-боб. Зиёфат ҳақида

1279. Маймун ибн Мехрон Нофиъ (р.а.)дан: «Абдуллоҳ ибн Умар (р.а.) зиёфатга чақирғанларми?» — деб сўрадилар. «Лекин туялари шикастланганда уни бизга сўйиб бергандилар», деди Нофиъ (р.а.), сўнг: «Мадиналикларни олдимга йигиб кел», дедилар Абдуллоҳ ибн Умар (р.а.). Мен: «Эй, Абу Абдурраҳмон, нима учун чақирамиз, ахир нонимиз йўқ-ку?» — дедим. Абдуллоҳ ибн Умар (р.а.): «Ўзингга шукр, Аллоҳим, мана бу нимта-нимта гўшт, бу эса гўшти шўрва, ким хоҳласа еб-ичиб кетаверади, хоҳламаган йўқ», дедилар».

596-боб. Эркакларни хатна қилдириш ҳақида

1280. Абу Хурайра айтдилар (р.а.): «Расулуллоҳ (с.а.в.): «Иброҳим (а.с.) 80 ёшларидан кейин Қаддум деган жойда² ўроқ-ранда (га ўхшаш тиф) билан хагна қилинганлар», дедилар».

¹ «Моида» сурасининг 90-ояти нозил бўлишига ишора, шу оят билан маст қилувчи ичимликлар, қимор, мажусийлик, фолбинлик қатъий ман қилинди.

² Қаддум Халаф яқинидаги бир жойнинг номи. Мадина яқинидаги тоғни ҳам шундай дейишарли, дегувчилар ҳам бор (м.м.).

597-боб. Аёлларни хатна қилиш ҳақида

1281. Умму-л-Муҳожир айтдилар: «Мен Рум яқинида асирга тушдим. ҳз. Усмон (р.а.) бизга Исломга киришни таклиф қилдилар. Мен ва яна бир кишидан бошқа ҳеч ким мусулмон бўлмади. Ҳз. Усмон (р.а.) (ёнидагиларга): «Бу икковини хатна қилдириб, тозаланг», дедилар».

598-боб. Хатна зиёфатига чақириш ҳақида

1282. Солим айтдилар: «Ибн Умар (р.а.) мен ва Нуваймни хатна қилдилар ва бизга қўчкор сўйидилар. Биз учун қўй сўйилганига болаларча суюнганимизни кўрсангиз эди!»

599-боб. Хатна маросимида хурсандчилик қилиш ҳақида

1283. Ҳз. Ойиша (р.а.) акасининг қизлари хатна қилдирилган эди. Ойиша онамизга шу муносабат билан «Уларни хурсанд қилиш учун бирортасини чақирмаймизми?» – дейишди. Ҳз. Ойиша (р.а.): «Майли», деб Адийга одам юбордилар, у келди. Ойиша онамиз уйларининг ёнидан ўта туриб Адийнинг бошини тебратиб, завқ билан хониш қилаётганини кўрдилар. У сертук одам эди. Ойиша (р.а.): «Бай-бай, чиқариб юборинглар шайтонни, чиқаринглар уни!» – дедилар.

600-боб. Зиммийлар зиёфатга чақирса...

1284. Ҳз. Умар (р.а.)нинг мавлоси Асламдан ривоят қилинди: «Биз ҳз. Умар (р.а.) билан Шомга келганимизда, Умар (р.а.)нинг олдилариға қишлоқ оқсоқоли келиб: «Эй, мўминлар амири, сизга бир таом ҳозирлагандим, ўзингиз билан хурматли (ҳамроҳ)ларингиз-

ни олиб борсангиз, хурсанд бўлардим, зеро бу амалларнинг энг тақволиси ва мен учун энг шарафли ишдир!» – деди. Ҳз. Умар: «Биз черковларингизда суратлар борлиги сабаб у ерга киролмаймиз», дедилар».

601-бобдаги 1285-ҳадис 1281-ҳадиснинг тақрори, фақат унда Үммул-Муҳожирнинг ҳз. Усмон (р.а.) хизматларида қолганлиги айтилган.

602-боб. Ёши улуглар хатнаси ҳақида

1286. Абу Ҳурайра (р.а.) айтдилар: Иброҳим (а.с.) 120 ёшларида¹ хатна қилдирилдилар. Шундан кейин 80 йил яшадилар. Сайд ибн Мусаййиб айтдилар: «Иброҳим (а.с.) биринчи хатна қилдирилганлар, биринчи меҳмоннавозлик қилганлар, биринчи бўлиб муйловларини қисқартирганлар, биринчи бўлиб тирноқ олганлар ва биринчи бўлиб сочлари оқарган. Иброҳим (а.с.) (буни кўриб): «Бу нима, эй, Парвардигорим?» – деб сўрадилар. Аллоҳ: «Виқор», деди. Иброҳим (а.с.): «Парвардигорим, виқоримни зиёда қилгин», дедилар».

1287. Солим ибн Абу Зайёл айтдилар: «Мен Ҳасан Басрий (р.ал.)нинг: «Молик ибн Мунзирнинг қилган ишига таажжубланмайсизларми? Мусулмон бўлган Каскар аҳли кексаларини хатна қилдиришга буюрди. Ҳолбуки, у пайтда қиш эди. Айтишларича, улардан баъзилари ўлганмиш. Пайғамбаримиз (с.а.в.) даврида ҳабашликлар ва румликлар Исломга киришганда, уларни бу борада ҳеч текширилмади».

1288. Ибн Шихоб айтдилар: «Кишилар Исломга киргач, гарчи ёшлари катта бўлса ҳам хатна қилдирадилар».

¹ Абу Ҳурайра (р.а.)дан ривоят қилинган 1280-ҳадисда ҳам хатна ҳақида гап бориб, унда Расулulloҳ (с.а.в.)нинг тилларидан Иброҳим (а.с.)нинг 80 ёшида хатна қилинганлари сапирилган, валлоҳу аълам, ўша 1280-ҳадис ишончлироқдир (м.а.с.).

603-боб. Фарзанд түгилганда зиёфатта чақириш ҳақида

1289. Билол бин Каъб айтдилар: «Биз Иброҳим, Адҳам ва Абдулазиз ибн Қарир билан Мусо ибн Ясор, Яхё ибн Ҳасан Бакрий филастинийларни күргани қишлоқларига бордик. Олдимизга овқат олиб келишди. Мусо емади, рўздор экан. Яхё айтди: «Мана шу масжидда бизга 40 йил имомлик қўлган Пайғамбар (с.а.в.) саҳобийларидан Бани Каноналиқ бир одам бўларди. Уни Абу Курсофа дейишарди. У одам бир куни рўздор, бир куни тутмас эди. Отам фарзанд кўрганларида, у одамни зиёфатга чақирдилар, ўша куни рўздор экан, лекин рўзасини бузди». Кейин Иброҳим ўрнидан туриб, кийимини тозалади. Мусо рўзасини очди». Абу Абдуллоҳ айтдилар: «Абу Курсофанинг исми Жандора ибн Хайшана эди».

604-боб. Гўдакнинг танглайнин кўтариш ҳақида

1290. Анас ибн Молик (р.а.) айтдилар: «Мен Абдуллоҳ ибн Абу Талҳа түгилган куни кўтариб Расулуллоҳ (с.а.в.) хузурларига олиб бордим. Расули акрам (с.а.в.)abolарига ўралиб тяяларини овқатлантираётган эканлар. Мендан: «Хурмоинг борми?» – деб сўрадилар. Мен: «Ҳа», деб хурмо узатдим. Тия хурмони кавшай бошлади. Сўнтра чақалоққа ҳам хурмодан бўлиб, оғзига солдилар. Гўдак маза қилиди. Шунда Рсулуллоҳ (с.а.в.): «Ансор хурмони севади», дедилар ва гўдакни Абдуллоҳ деб номладилар».

605-боб. Фарзанд түгилганда уни дуо қилиш ҳақида

1291. Муовия ибн Қурра (р.ал.) айтдилар: «Иёс түгилганда бир неча саҳобийларни чақириб, зиёфат бердим, улар дуо қилишди. Мен: «Сизлар дуо қилдингиз.

Аллоҳ таоло (молимтга) баракот берди. Энди мен дуо қила-ман, сизлар «Омин», деб туринг!» – дедим. Унинг дини, ақли ва бошқаларига кўп дуо қилдим. Мен уни ўша кунги дуодан таниб оламан».

Яъни фарзандим улгайганда дуоларим мустажоб бўлганини кўраман, демоқчи. (м.)

606-боб. Бола соғлом туғилса, Худога шукр қилиш ҳақида

1292. Ҳз. Ойиша (р.а.) бирон оиласда фарзанд туғилса, ўғил ёки қизлигини сўрамас эдилар. Балки: «Соғломми?» – деб сўрар, «Ҳа», дейилса, «Оlamларнинг Парвардигори Аллоҳга шукр», дердилар.

607-боб. Киндик ости тукларини олиб юриш ҳақида

1293. Абу Ҳурайра (р.а.) айтдилар: «Расулуллоҳ (с.а.в.): «Бешта нарса фитратдандир: мўйлабни қисқартириш, тирноқни олиш, киндик ости ва қўлтиқ ости тукларини олиб юриш ва мисвок қилиш», деб марҳамат қилганлар».

608-боб. Тукларни олишнинг муддатлари ҳақида

1294. Ибн Умар (р.а.) ҳар 15 кунда тирноқларини ва ҳар ойда баданларидаги тукларини тозалардилар.

609-боб. Қимор ҳақида

1295. Ибн Аббос (р.а.) айтдилар: «Жоҳилият даврида одамлар: «Тия қиморбозлари қаерда?» – дердилар. Шунда ўн киши бир жойга йиғилиб, янги сутдан чиқкан ўнта бўталоққа бир тия сотиб оладилар. Сўнг қимор

үқларини аралаштириб бир халтага соладилар, улардан бирига бүш ўқ чиққунига қадар халтадан ўқни сугуришда давом этаверадилар. Қолғанлари эса қуруқ қоладилар. Бўталоқлар тугагунича исми ёзиғлиқ ўқ чиққан киши ҳиссасини олиб кетаверади. Мана шу қимордир».

1296. Ибн Умар (р.а.) айтдилар: «Майсир қимордир».

610-боб. Хўроз устидаги гаров ҳақида

1297. Рабиъа ибн Абдуллоҳдан ривоят қилинди: «Ҳз. Умар (р.а.) халифалик вақтларида икки киши икки хўроздан гаров ўйнади. Ҳз. Умар (р.а.) хўрозларни сўйиб юборишни буюрдилар. Шунда ансорлардан бир киши: «Аллоҳга тасбих айтиб турган жониворни ўлдирасизми?» – деди. Ҳз. Умар (р.а.) хўрозларни қўйиб юбордилар».

611-боб. Дўстига: «Кел, гаров ўйнаймиз», дейиш ҳақида

1298. Абу Ҳурайра (р.а.) айтдилар: «Расулулоҳ (с.а.в.) дедилар: «Сизлардан кимки қасам ичиб, қасамида «Лот ва Уззо ҳаққи», деб юборса, «La ilâha illalâhu», десин. Кимки дўстига: «Кел, гаров ўйнаймиз», деса, садақа берсин», дедилар.

612-боб. Каптар қимори ҳақида

1299. Абу Ҳурайра (р.а.)нинг олдиларига бир киши келиб: «Биз бир-биримиз билан икки каптардан гаров ўйнаймиз», деди. Абу Ҳурайра (р.а.): «Бу ёш болаларнинг ишидир, тезда бу ишингизни ташланг», дедилар.

613-боб. Аёлларнинг туяларини ҳайдаб бориш ҳақида

1300. Анас ибн Молик (р.а.)дан ривоят қилинди: «Баро ибн Молик хиргойи қилган ҳолда эркакларнинг туяларини ҳайдаб борарди. Аншажа эса, аёлларнинг (туяларини) ҳайдарди. У хушваз эди. Расууллоҳ (с.а.в.) унга: «Эй, Аншажа, аёллар (туяларини) оҳиста юргиз», дедилар.

614-боб. Ашула ҳақида

1301. Ибн Аббос Аллоҳ таолонинг: «Одамлар орасида шундай кимсалар ҳам борки, улар билимсизлик билан....бехуда сўз(лар)ни сотиб олурлар...» (31:6) оятидаги (бехуда сўз)ни «ашула ва шунга ўхшаш нарсалардир», деганлар.

1302. Баро ибн Озид айтдилар: Расууллоҳ (с.а.в.): «Саломни ошкора беринглар. Дилхушлик заардир», дедилар.

1303. Фузола ибн Убайддан ривоят қилинди: Бир жамоа ичидаги ўтиргандилар, одамларнинг нард ўйнаётганлари ҳақида хабар келди. У киши ниҳоят даражада газабланиб, ўринларидан туриб кетдилар. Сўнг: «Унинг қиморидан (келадиган нарсани) ейиш учун ўйнайдиган одам худди чучқанинг гўштини еб, қонига чўмилган кабидир», дедилар.

615-боб. Нард ўйнаётганларга салом бермаган киши ҳақида

1304. Фузайл ибн Муслим оталаридан ривоят қилдилар: Ҳз. Али (қ.в.) бино эшигидан чиқиб, нард ўйнаётганларни кўрсалар улардан узоқлашардилар ҳамда уларга салом бермасликка буюардилар.

616-боб. Нард ўйнаганинг гуноҳи ҳақида

1305. Абу Мусо Ашъарий (р.а.)дан ривоят қилинди: Расулulloҳ: «Кимки нард ўйнаса, Аллоҳ ва расулига осий бўлибди», дедилар.

1306. Абдуллоҳ ибн Масъуд (р.а.): «Ушбу икки нишонли, ман қилинган кубдан сақланинг, зеро у қимордир», дедилар.

1307. Бурайда (р.а.)нинг ривоят қилишларига кўра Расулulloҳ шундай демишлар: «Кимки нард ўйнаса, қўлини чўчқанинг этига ва қонига ботирибди».

1308-ҳадис 1305-ҳадиснинг айнан тақрори.

617-боб. Нард ўйновчиликнинг аҳволи ҳақида

1309. Нофиъ (р.а.) айтдилар: «Абдуллоҳ ибн Умар (р.а.) агар хонадонларида бирор киши нард ўйнаётганини кўриб қолсалар, уни уриб, нардни синдириб ташлар эдилар».

1310. Ойиша онамиздан ривоят қилинди: Уйларида яшовчи аҳли байтда нард борлигини хабари етиб келди. Ҳз. Ойиша дарҳол уларга одам жўнатиб: «Агар нардни тезда чиқариб ташламасангиз, ўзингизни ўйдан чиқариб юбораман!» – дедилар.

1311. Абдуллоҳ ибн Зубайр ўз хутбаларини шундай дедилар: «Эй, Макка аҳли, менга етиб келган хабарга кўра, Курайш кишилари нард деган ўйин ўйнаётган эмишлар. Бу жуда муаммодир. Аллоҳ таоло: «Албатта, май ва қимор..» деган. Мен Аллоҳ номи билан қасам ичиб айтаманки, кимки бу ўйинни ўйнаса, оқибати сочи ва тери-сигадир. (яъни, оқибати жуда ёмон бўлади) ҳамда унинг бутун молини у ҳақда хабар келтирганга олиб бераман!»

1312. Абу Ҳурайра (р.а.) нардни қимор сифатида ўйнаётган одам ҳақида «У худди чўчқа гўшти егандай

бўлади», дедилар. Шундай, қиморсиз ўйнайдиган ҳақида эса: «У худди чўчқанинг қонига қўлини тиқ-қан кабидир. Нарднинг олдида унга қараб ўтирган эса, худди чўчқанинг гўштига қараб турган кабидир», дедилар.

1313-ҳадис Амр ибн Ос (р.а.)дан ривоят қилинган бўлиб, юқоридаги ҳадиснинг тақроридир.

618-боб. Мўмин киши ўзини инга чақтирмаслиги ҳақида

1314. Абу Ҳурайра (р.а.) айтдилар: «Расулуллоҳ (с.а.в.): «Мўмин киши ўзини бир инга икки марта чақтирмайди», дедилар¹.

619-боб. Кечаси ўқ отган киши ҳақида

1315. Абу Ҳурайра (р.а.) айтдилар: Расулуллоҳ (с.а.в.): «Кимки кечаси ўқ отса, у биздан эмас», дедилар.

1316. Яна Абу Ҳурайра (р.а.) айтдилар: «Расулуллоҳ (с.а.в.): «Кимки бизга қарши қурол кўтарса, у биздан эмасдир», дедилар».

1317-ҳадис юқоридаги ҳадиснинг тақрори, фақат у Абу Мусо Ашъарий (р.а.)дан ривоят қилинган.

620-боб. Аллоҳ таоло банданинг жонини тақдир қилган ерда олиши ҳақида

1318. Расули акрам (с.а.в.): «Аллоҳ бир банданинг жонини бирор ерда олишни ирова қиласа, унга ўша ерда бир ҳожат чиқариб қўяди», дедилар.

¹ Инга чақтириш – яъни заҳарли ҳашоротларга чақтиришдир. Бу ўринда тўғри маъно ҳам, мажозий маъно ҳам бор, бинобарин, ақлли одам хатони тақрорламайди (м.м.).

621-боб. Кўйлакка бурун қоққан киши ҳақида

1319. Абу Ҳурайра (р.а.)дан ривоят қилинди: У киши куйлакларига бурун қоқиб сўнг: «Баракалла! Абу Ҳурайра китан (зигирпоядан тўқилган мато)га бурун қоқди», дедилар. «Одамлар мени Ойишанинг ҳужраси билан минбарнинг ўртасида ағанаб ётганимни кўриб «Жинни» дейдилар. Мен эса фақат очман, холос».

622-боб. Васваса ҳақида

1320. Абу Ҳурайра (р.а.) айтдилар: «Саҳобийлардан баъзилаи: «Ё, Расулаллоҳ, биз ўзимизда шундай нарса топдикки, у ҳақда гапиришни ёқтирамаймиз ва у биз учун күёш нури кабидир», дедилар. Ул зот: «Буни олдин топтанмидингиз?» – деб сўрадилар. «Ҳа», дейи«ди улар. «Бу соф имондир», дедилар ул зот».

1321. Шаҳр бин Ҳавшаб айтдилар: «Мен тоғам билан ҳз. Ойишанинг хузурларига кирдик. Тоғам: «Бири-мизнинг қалбида шундай нарса намоён бўляяптики, уни гапирса охирати кетиб қоладигандек ва уни изҳор қилса, ўладигандек», деди. Ҳз. Ойиша уч марта такбир айтдилар, сўнг: «Расулуллоҳдан бу ҳақда сўралганда «Агар бирортангизда шундай (ҳолат) бўлса, уч марта такбир айтсин, чунки буни фақат мўмин ҳис қиласи», деганлар», дедилар».

1322. Анас ибн Молик (р.а.) айтдилар: «Расулуллоҳ (с.а.в.): «Одамлар бўлмаган нарса ҳақида суриштириб, «Аллоҳ ҳамма нарсани яратган, Аллоҳни ким яратган?» қабилидаги саволлар билан қийналмасинлар», дедилар».

623-боб. Гумон қилиш ҳақида

1323. Абу Ҳурайра (р.а.)дан ривоят қилинди: «Расулуллоҳ (с.а.в.): «Гумондан сақланинг, зеро гумон сўзлар-

нинг ёлғонидир. Жосуслик қилманг, бир-бiringиз билан рақобатлашманг, ўзаро адоват қилманг, бир-biringизга ҳасад қилманг ва ғазаб қилманг, Аллоҳнинг солиҳ бандалари бўлинг!» – дедилар».

1324. Анас бин Молик (р.а.) айтдилар: «Расулуллоҳ (с.а.в.) аёлларидан бири билан бирга эдилар, ёнларидан бир киши ўтди. Расули акрам (с.а.в.) уни чақириб: «Эй, Фалончи, бу хотиним фалончи», дедилар. У одам: «Мен ҳаммадан шубҳа қилсан ҳам сиздан шубҳа қилмайман», деди. Ул зот: «Шайтон Одам боласининг қон томирида кезади», дедилар».

1325. Абдуллоҳ ибн Умар (р.а.) айтдилар: «(Нарсаси) ўғирланган одам гумон қила-қила ҳатто ўғридан ҳам (гуноҳи) каттароқ бўла бошлади».

1326. Билол ибн Саъд Ашъарийдан ривоят қилинди: «Муовия Абу Дардога хат ёзиб: «Менга Дамашқ фосиқларини ёзиб юбор», деди. Абу Дардо: «Менинг Дамашқ фосиқлари билан нима ишим бор, мен уларни қаердан биламан?» – деди. Ўғли Билол шунда: «Мен уларни ёзиб бераман», деб ёзди. Абу Дардо: «Сен қаердан биласан? Агар сен уларнинг фосиқлигини билсанг, ўзинг ҳам улардан бирисан, ўзингдан бошла!» – деди ва уларнинг исмларини ёзиб жўнатмади».

624-боб. Жория хожасининг сочини олиб кўйиши ҳақида

1327. Сурайн ибн Абдулазиз отаси ишни ливони кўрдиган. Отаси айтди: «Мен Абдуллоҳ ибн Умар (р.а.)ни ўғирланганни кирдим. Жориялари соч олаёт» (жони. Йўлдишар (р.а.): «Нура теримни юлиб олди» – ўғирилар

625-бобдаги 1328-1329-1330-ҳадислар 607-бобда

626-боб. Садоқат ҳақида

1331. Абу Туфайл (р.а.) айтдилар: «Расулуллоҳ (с.а.в.) Жиъронияда гўшт тақсим қилаётганларини кўрдим. Мен у пайтлар туюнинг бир аъзосини кўтариб турган ёш бола эдим. Бир аёл ул зотнинг олдиларига келиб ридоларини очди. Мен: «Бу ким?» дегандим, «Бу аёл ул зотнинг сут оналари» деб жавоб беришди»¹.

627-боб. Танишиш ҳақида

1332. Басра волийси Муғийра ибн Шўбанинг ҳузурига бир одам келиб: «Аллоҳ амирни(нг ишларини) ислоҳ қилсин! Сизнинг соқчиларингиз таниган-танимаганни ҳузурингизга қўяверишар экан», деди. У: «Аллоҳ уни кечирсин, танимаган ит кутурган туюлдида фойда беради», деди.

628-боб. Болаларнинг ўйинлари ҳақида

1333. Иброҳим айтдилар: «Дўстларимиз (ўйнаётганимизда) биздан итлардан бўлак ҳеч нарсани қизған-масдилар». Абу Абдуллоҳ айтдилар: «Бу гўдакларни муҳофаза қилиш учундир».

1334. Абу Үқба айтдилар: «Мен Ибн Умар (р.а.) билан бир кўчада кетаётib, бир тўда ҳабаш болаларнинг олдидан ўтдик. Ибн Умар (р.а.) уларнинг ўйнаётганларини кўриб, ёnlаридан 2 дирҳам чиқариб уларга бердилар».

1335. Ҳз. Ойиша (р.а.)дан ривоят қилинди: «Расулуллоҳ: «Ўртоқларим менинг олдимга ўйнагани секин келишарди. (Улар) кичкина қизалоқлар эдилар», дедилар.

¹ Макка атрофидаги Ҷаъд ибн Бакр қабиласидан бўлган аёл Ҳалима Расулуллоҳ (с.а.в.)ни чақалоқликларида эмизган ва тўрт ёшларигача тарбиялаган эдилар (м.м.).

629-боб. Каптарни сўйиш ҳақида

1336. Абу Ҳурайра (р.а.) айтдилар: «Расууллоҳ (с.а.в.) бир кишини каптар орқасидан юрганини кўриб: «Шайтон шайтоннинг ортидан юрибди», дедилар».

1337. Ҳасан (р.а.) айтдилар: «Ҳз. Усмонр.а.) жумъа хутбасида фақат (дайди ва қутурган) итларни ўлдириш ва каптарларни сўйишни буюардилар».

1338-ҳадис юқоридаги ҳадиснинг тақрори.

630-боб. Ҳожати тушган одамнинг олдига ўзи бориши кераклиги ҳақида

1339. Зайд ибн Собит (р.а.)дан ривоят қилинди: Ҳз. Умар (р.а.) бир куни унинг эшигига келиб, кириш учун изн сўрадилар, Зайд изн берди. Боши жориясининг қўллари орасида, жория унинг сочини тараётган эди. (Умарни кўриб) бошини тортиб олди. Ҳз. Умар (р.а.): «Кўй, сочингни тарайверсан», дедилар. «Чақиртирангиз ўзим борардим-ку, эй, мўминлар амири», деди Зайд (р.а.). Ҳз. Умар (р.а.): «Менинг сенга ҳожатим бор эди», дедилар.

631-боб. Одамлар олдида балғам ташлаш ҳақида

1340. Абу Ҳурайра (р.а.) айтдилар: «Киши одамлар олдида балғам кўчган пайтда кафти билан тўсиб (одамлар йўқ) ерга ташласин. Агар рўздор бўлса, ўзини ёғласин токи унда рўза эканидан асар қолмасин».

632-боб. Бирорга тегмайдиган қилиб галириши ҳақида

1341. Ҳабиб ибн Собит айтдилар: «Саҳобийлар бошқа кишига тегмайдиган қилиб умумий тарзда галириши яхши кўришар эди».

633-боб. Бирорнинг уйида аланглаб қарайвериш ҳақида

1342. Ибн Абил Ҳузайл айтдилар: «Абдуллоҳ ибн Масъуд (р.а.) бир кишини кўргани бордилар. У билан дўстларидан яна бир киши бор эди. Ўйга киришгач, дўсти аланглайверди. Абдуллоҳ ибн Масъуд (р.а.) унга: «Худо ҳақи, бундан кўра кўзингнинг ўйилиб тушгани яхши эди», дедилар».

1343. Ироқликлардан бир гуруҳ Абдуллоҳ ибн Умар (р.а.)нинг хузурига келди. Хизматчиларнинг бўйинларида олтин безак бор эди. Ибн Умар уларга қараб: «Ёвзуллик учун бунчалар чаққон бўлмасангиз!» – дедилар.

634-боб. Ортиқча сўзлаш ҳақида

1344. Абу Ҳурайра дедилар: «Ортиқча гапда яхшилик йўқ».

1345. Абу Ҳурайра (р.а.) айтдилар: «Расулуллоҳ (с.а.в.): «Умматимнинг ёмонлари бекорчи, ножўя гапларни тинмай жавраганидир, умматимнинг яхшила-ри эса энг гўзал хулқлиларидир», дедилар».

635-боб. Иккиюзламачилик ҳақида

1346. Абу Ҳурайра (р.а.) айтдилар: «Расулуллоҳ (с.а.в.): «Одамларнинг ёмонларидан бири иккиюзала-мачидир, буларга бир юзи билан борса, уларга бошқа юзи билан келади», дедилар».

636-боб. Икки юзламачиликнинг гуноҳи ҳақида

1347. Аммор ибн Ёсир (р.а.) айтдилар: «Мен Расулуллоҳ (с.а.в.)нинг шундай деганларини эшитдим:

«Ким дунёда иккиюзламачи бўлса, қиёмат куни унинг тили оловдан бўлади». Бир гавдали одам ўтиб қолган эди, ул зот: «Бу ўшалардандир», дедилар».

637-боб. Ёмон одамлардан кўрқиши ҳақида

1348. Ойиша (р.а.) айтдилар: «Бир киши Расулulloҳ (с.а.в.)нинг олдиларига кириш учун изн сўради. Ул зот: «Айтинг, кирсин, у қабиласининг ёмон биродари», дедилар. Ҳалиги киргач, у билан мулойим гаплашдилар. У одам кетгач: «Эй, Аллоҳнинг расули, бу одам ҳақида боягидай гапириб, у билан мулойим гаплашдингиз?» – дедим. Ул зот: «Эй, Ойиша, одамларнинг энг ёмона одамлар ёмонлигидан кўрқиб, уни тарк этган кишидир», - дедилар.

638-боб. Ҳаё ҳақида

1349. Имрон ибн Хусайн (р.а.)айтдилар: «Расулуллоҳ (с.а.в.): «Ҳаё факат яхшилик келтиради», дедилар. Башир ибн Каъб: «Ҳикматларда викор ҳаёдандир, сакинат ҳаёдандир», деб ёзилган», дедилар. Шунда Имрон унга: «Мен сенга Расулуллоҳ (с.а.в.)дан гапирсан, сен менга саҳифантдан гапирасан-а», деди.

Яъни ўзининг маза-бемаза ёзган нарсаларингдан гапирасан, дейилмоқчи, валлоҳу атлам (т).

1350. Абдуллоҳ ибн Умар (р.а.)дан ривоят қилинди: «Ҳаё ва имон тенг ва бир бутундир, бири кўтарилса, иккинчиси (ўз-ўзидан) кўтарилади».

639-боб. Жафо ҳақида

1351. Абу Бакра (р.а.)дан ривоят қилинди: Расулуллоҳ (с.а.в.): «Ҳаё имондандир, имон жаннатда-дир. Беномуслик жафодандир. Жафо дўзахдадир», дедилар.

1352. Мұхаммад ибн Али отасидан ривоят қилди: «Расули акрам (с.а.в.нинг бошлари каттагина, күзла-ри йирик эди. Юрсалар тепаликдан тушиб келаётгандай ўзларини орқага ташлаб юрадилар. Агар қарасалар бутун таналари билан қарадилар».

640-боб. Агар уялмасанг билганингни қил

1353. Абу Масъуд (р.а.) айтдилар: Расулуллоҳ (с.а.в.): «Одамларга етиб келган илк пайғамбарликнинг гапларидан бири: «Уялмасанг, билганингни қил!» – дедилар».

641-боб. Фазаб ҳақида

1354. Абу Ҳурайра (р.а.)дан ривоят қилинди: «Расулуллоҳ (с.а.в.): «Кучлилик паҳлавонликда эмас, балки жаҳл чиққан пайтда ўзини қўлга ола билишликдир», дедилар».

1355. Абдуллоҳ ибн Умар (р.а.) айтдилар: «Аллоҳ таодонинг ҳузурида, Унинг розилиги йўлида чиққан фазабдан кўра қийматлироқ журъат йўқдир».

642-боб. Фазаб келганда нима дейиш ҳақида

1356. Сулаймон ибн Сурад (р.а.) айтдилар: «Икки киши Расулуллоҳ (с.а.в.) ҳузурларида талашиб-тортишишарди. Улардан бирининг юзи ғазабдан қизарип кетганди. Набий муҳтарам (с.а.в.) унга қарадилар, сўнг: «Мен бир калимани биламан. Агар у одам шу калимани айтса, жаҳли кетади. У «Аъзу биллаҳи мина-ш-шайтонир ра-жим»дир», дедилар. Иккинчи одам туриб бояги одамнинг олдига борди ва: «Расулуллоҳ (с.а.в.) нима деган-

ларини эшитдингми? «Аъузу»ни айт», деди. Шунда бояги одам: «Нима, мен сенга жинниманми?» – деди.

1357-ҳадис юқоридаги ҳадиснинг тақрори.

643-боб. Фазабланганда сукут қилиш ҳақида

1358. Ибн Аббос (р.а.) айтдилар: «Расулуллоҳ (с.а.в.): «Исломни билингиз ва одамлар учун қулай қилингиз», дея 3 марта тақрорладилар. «Фазаблансанг, сукут қил», дедилар 2 марта».

644-боб. Дўстини меъёрида севиш ҳақида

1359. Ҳз. Али (к.в.) Ибн Каввога: «Олдингилар нима деганини биласанми? Дўстингни ўртача севгинки, куни келиб душманинг бўлиб қолиши мумкин. Душманингни ўртача ёмон кўр-ки, куни келиб дўстинг бўлиб қолиши мумкин».

645-боб. Ёмон кўришингда талофат бўлмасин

1360-ҳадис. Ҳз. Умар ибн Хаттоб (р.а.) айтдилар: «Севингда боғлиқлик, ёмон кўришда талофат бўлмасин. «Қандай қилиб?» – деб сўрадилар. Ҳз. Умар (р.а.): «Агар яхши кўрсанг, унга боладек боғланиб қоласан. Агар ёмон кўрсанг, ўша дўстингга ёмонлик, талофатни соғиниб қоласан», дедилар.

*Ўзининг фазлу карами билан ниҳояллатган
Аллоҳ таолога ҳамдлар, Унинг Расули Мұхаммад
соллаллоҳу ъалайхи вассалламга дуруду
салавотлар бўлсин!*

Китобда зикр этилган бальзи муҳаддислар ҳақида қисқа маълумотлар

Аббод Ансорий – Зарқий. Бу муҳаддис ҳақида манбаларда маълумот учрамади¹.

Аббода иби Валид иби Аббода иби Сомий. Манба йўқ.

Абдуллоҳ иби Аби Ҳузайл Абу Мугира. Манба йўқ.

Абдуллоҳ иби Аббос (р.а.). Машҳур асҳоби киромлардан. Туғилган йили ҳақида ихтилофлар бор. Бир манбада милодий 619 йилда туғилган дейилса², иккинчи бир манбада ҳижратдан бир йил олдин туғилган³, дейилади. Маккада туғилиб, ҳижрий 68 (милодий 686/687) йилда Тоифда вафот этган. Тўлиқ исм-шарифи Абдуллоҳ иби Аббос иби Абдулмуталиб иби Ҳошим иби Абду Манофф иби Қурайший ал-Ҳошимий бўлиб, Пайғамбаримиз (с.а.в.)ning амакилари Аббос (р.а.)ning тўннич ўғлидир. Аббос мусулмончиликни кеч қабул қилган, аммо Абдуллоҳ илк муслима бўлган онаси Лубоба бинти Ҳорис Ҳилолийа (р.а.) тарбиясини олган. Гарчи отаси Исломни Макка фатҳигача қабул қилмаган эса-да, Пайғамбар (с.а.в.) бўлиб танилган жиянига қарши урушларда иштирок этмади, аксинча, унга моддий ва маъниавий ёрдам бериб турди. Азбаройи Пайғамбаримизга, унинг расулигидан қатъи

¹ Бундан кейин манба йўқ, деб чекланамиз.

² Ислом. Энциклопедия, Узбекистон «Миллий энциклопедия» Давлат илмий нашриёти, 2004. (бундан кейин «Энциклопедия»).

³ Ислом олимлари энциклопедияси. (Туркча, 18 жилдлик), 1-жилд.

назар, ихлос қўйғанлигидан, Абдуллоҳ турнига гаңда чақалоқни у кишишининг этагига солди ва дуо қилиниши илтимос қилди. Пайғамбаримиз бармоқ учларига туфукларини олиб унинг оқзига суртдилар ва: «Аллоҳим, уни динда фақих қилгин, китобга оинио қиласин», деб дуо қилдилар. Пайғамбаримиз (с.а.в.) нинг дуолари мустажоб бўлиб, Абдуллоҳ иби Аббос тафсир, фиқҳ, ҳадис ва бошقا илмларда стук олим бўлиб етишиди.

Ҳазрат Аббос Макка фатҳ этиландан кейин, Абдуллоҳни Пайғамбаримиз (с.а.в.) тарбияларига берди. Боз устига Пайғамбаримиз (с.а.в.) нинг завжай муҳтарамалари Маймуна бинти Ҳорис Абдуллоҳга хола эди.

Пайғамбаримиз (с.а.в.) вафот этганларида Абдуллоҳ 11-12 ёшли бола эди, аммо шу ёшдалигидеёқ Пайғамбаримиздан фиқҳ илмиининг бир мунчасини ва Қуръон сураларини ўрганди. Абу Бакр Сиддиқ (р.а.) Убай Кальб ва Зайд иби Собит (р.а.)га Қуръонни жамланни топширганда Абдуллоҳ ёдида қолган сураларни айтиб ёздириб, Қуръоннинг мукаммал жамланишига катта кўмақ берган. Қуръонни жамлашда берган ёрдамиши қадрлаган Абу Бакр ва Умар иби Хаттоб (р.а.) уни илм ўргалишга тарғиб қила бошладилар ва доимий равишда бўлиб турадиган илмий йиғилишларга уни ҳам чақирадиган бўлдилар. У халифалар ва асҳоби киромларининг сухбатларида етишиб, Умар иби Хаттоб (р.а.) ва Үсмон иби Аффон (р.а.) даврларида Ислом мамлакатининг муфтийси лавозимини эгаллади. У муфтий лавозимида шу қадар катта обруғта эришдик, унинг фикрисиз ва фатвосисиз халифалар ўзларича биронта фармон ёки фармойиш қабул қилмадилар.

Үсмон иби Аффон (р.а.) нинг халифалик даврида Африкага элчилар раҳбари сифатида юборилганда, африкаликлар бу араб олимининг ақлига, иқтидорига тан

бериб, барча масалаларни араблар фойдасига ҳал этган эканлар. Али иби Аби Толиб (к.в.) халифалик даврида Баерага волий этиб тайинланди, Али иби Аби Толиб (к.в.) қатлидан сўнг Маккага келиб яшай бошлаган.

Абдулоҳ иби Аббос (р.а.) қайси лавозимда ишламасин ва давлат ишлари уни қанчалик банд қитмасин, илм олицида давом этаверди. Албатта Қуръонинг биринчи муфассири пайғамбаримизнинг ўзларидир, аммо Абдулоҳ иби Аббос асҳоби киромлар орасида тафсир илмининг пешқадами бўлди ва «Таржумони Қуръон» лақабини олди. Уни ҳали ўзининг ҳаётлигидәёқ турли номлар билан атаганлар: «Султону-л-муфассирин», «Уммат олими», «Илм дарёси» каби. Пайғамбаримиз (с.а.в.)дан 1660 та ҳақис ривоят қилганини билан ҳам машҳур.

Фиқҳ илмида у ўз замонасининг пешқадамларидан бўлиб, фатволарининг ўзи жилд-жижд китоб шаклида бўлиши мумкин экан. Лайникса, фароиз масаласида унинг таълимотлари ҳапуз мусулмон мамлакатларида қўлланиб келинмоқда.

Гарчи уни «Султону-л-муфассирин» деб атасалар ҳам тафсир илмига бағишланган маҳеус қитоби бўлмаган, аммо унинг пайғамбаримиздан қилган қумматли ривоятлари барча тафсирчилар учун дастуру-л-амал бўлиб келмоқда.

Абдулоҳ иби Аббос (р.а.) нақл қизған ривоятларининг бир қисмиши машҳур муфассир ва луғатшунос Фируз Ободий (1329-1414) «Тафсиру-л-миқёс тафсири иби Аббос» номи билан китобот қилди ва унда Абдулоҳ иби Аббос (р.а.)дан нақл этилган ривоятларни қўйидаги бўлимларга ажратган ҳолда тақдим этди:

1. Саид иби Зубайр тариқи. 2. Мужоҳид иби Жобир тариқи. 3. Икрима тариқи. 4, Али иби Абу Талҳа Ҳошимий тариқи. 5, Қайс тариқи: у Ато иби Соиддан, у Саид иби Жўбайрдан, у эса, Абдулоҳ иби Аббосдан ривоят қилган.

Бу тариқ Имом Муслим ва Имом Бухорийшинг ҳадис илми олдига қўйган шартларига мос келганинги учун саҳиҳ ҳисобланади. 6, Абу Исҳоқ тариқи. 7, Даҳҳоқ тариқи.

Абдуллоҳ иби Аббос (р.а.) давлат ишларидан озод бўйлач, Маккада ўз қариндошлари ва таниши-билишларига дарс берга бошлади. Унинг дарслари мавзуси турфа: тафсир, ҳадис илмларидан ташқари шеър санъати, табобат масалалари ҳам ёритилар эди. Мударрислик билан ҳам тез шуҳрат топиб, Маккага унинг дарсларини тингизламоқ учун турли жойлардан толиблар кела боиласхади ва араб тилини билмаганилар учун маҳсус таржимои ҳам тайин этди. Унинг ривоят қылган ҳадислари биринчи манбадан, яъни Абу Бакр Сиддиқ, Ойишсаи Сиддиқа, Маймуна, Умар иби Ҳаттоб, Усмон иби Аффон, Али иби Аби Толиб, Абдурраҳмон иби Авғ (р.а.) сингари Пайгамбаримиз (с.а.в.) саҳобийларидан бўлганинги учун ҳам толиблари бенихоя кўнайди.

Абдуллоҳ иби Аббос (р.а.)ning кексалик чокларида кўзлари ожизланиб қолди, шунда ҳам бирон кун бўлсин толиблардан холи бўлмади. Умрининг сўнти онларида айтган бир байти машҳур:

*Аллоҳ кўзларимдан сўндириди нурни,
Юрак қатларига индириди нурни.*

Абдуллоҳ иби Абдурраҳмон иби Абдулқори. Манба йўқ.

Абдуллоҳ иби Абу Бакр Сиддиқ (р.а.). Унинг туғилган ва вафот этган йили ҳақида маълумотлар учрамайди. Абу Бакр Сиддиқ (р.а.)ning Қатила исмли хотинидан туғилган, Асмөъ (р.а.) билан ота-она бир қардош. Ислом тарихида илк мусулмонлардан ва асҳоби киромлардан, деб эътироф этилади.

Макка мушиқларининг ҳужумлари кучайлач, Пайгамбаримиз (с.а.в.) Абу Бакр Сиддиқ (р.а.) билан

бирга Мадинаға ҳижрат қилиш учун дүйненни чалғитиши маңсаиды Сарв тоғидаги юрга яширинаңдарлар ва ана шунда Абдуллох үларга хабарчилік қилиб туради; кундузлари Маккада — мұшриклар орасыда бўлиб, кечқурун барча яшілшіларни юрга янириңгандарга етказиб туради. Айни пайтда үларни озиқ-овқат билан таъминлаган ҳам Абдуллоҳ эди.

У Ислом лашкарининг барча жанглари ва Пайғамбаримиз (с.а.в.)нинг Мадинаи мұнавварадаги фаолиятлари ҳақида ривоят айттаң саҳобийлардандир. Макка фатҳидан сўнг Хунайн ғазовотида иштирок этди ва ўна йилининг ўзидаёқ Тоиф мухосарасыда иштирок этиб яраланди ва ўша ерда, Абу Бакр (р.а.) халифатигининг дастлабки йилида вафот этди.

Абдуллоҳ иби Ави (р.а.л.) ((?-151/768)). Тобеинлардан. У Самома иби Абдуллоҳ иби Анас, Мұхаммад иби Сирин, Иброҳим Нахаый, Зиёд иби Жубайр иби Ҳайва, Қосим иби Мұхаммад, Ҳасан Баерий, Шатбий, Мужоҳид ва бошқалардан ҳадислар ривоят қылган. Ҳадисларни түплаш ва үларни ўрганиш учун Макка, Мадина, Куфа, Басра шаҳарларига саёҳат қылган. Ундан эса, Имом Альманш, Довуд иби Абу Ҳинд, Суфьён Саврий, Шуъба, Абу Яҳсё Қаттоний, Абдуллоҳ иби Муборак, Вокиъ иби Жарроҳ, Муоз иби Муоз, Мұхаммад иби Абдуллоҳ Анерорий сингари рөвийлар ҳадис ривоят қылғанлари китобларда зикр этилган.

Абдуллоҳ иби Амр Осс (р.а.) (?-65/684). Тўлиқ исеми Абдуллоҳ иби Амр иби Осс иби Воил иби Ҳошим иби Сайд иби Саҳм иби Амр иби Ҳорис иби Қаъб иби Дуай ал-Қурайший. Мусулмон бўлмасдан олдин Маккада Осс номи билан танилган эди, мусулмон бўлгач, Пайғамбаримиз (с.а.в.) унга Абдуллоҳ дея исм бердилар. Абдуллоҳ отасидан анча олдин мусулмошлиқни қабул

қылган. Отаси Амр ибн Осе (р.а.)дан атиги 12 ёш кичик эди; арабларда ўтилии ҳам, қизни ҳам ҳали гўдаклигигидаёқ уйлаш расмига биноан 11 ёшида маккалик Ройта бинти Мунаббиҳга уйлаб қўйишган ва бир йилдан кейин ёш оиласда Абдуллоҳ дунёга келган. Абдуллоҳнинг ўзи Абдуллоҳ ибн Аббос (р.а.)нинг Умра деган қизига уйланниб, Найғамбар (с.а.в.) хонадоши билан қариндошлик ишларини бошлаган.

Абдуллоҳ 100 ёшида Шомда вафот этган. У Қуръонни мукаммал биладиган ҳофизиардан эди. Бадр ва Ухуд жангларидаи бопиқа барча урушларда Пайғамбаримиз (с.а.в.) билан ёнма-ёни бўлган. Ҳадисларда айтилишича, у Ислом аскарларига ҳарбий таълим ҳам берган ва қўнгина жангларга лашкарни тайёрлаган экан.

Абдуллоҳ ибн Амр (р.а.)нинг буюк хизматларидаи бири шуки, у бопиқа саҳобийлардан фарқли ўлароқ, пайғамбаримиздан эшитганиларини ёзib борган ва натижада уни бир китоб ҳолатига келтирган. Имом Бухорий, Имом Муслим, имом Аҳмад ибн Ханбал келтирган ҳадисларнинг аксариятини Абдуллоҳ ибн Амр (р.а.) ёзив қолдирган ҳадислар ташкил этади.

Абдуллоҳ ибн Ваҳб (р.а.л.) (125/742-197/812). Мисрда етиштан йирик олимлардан бири. Ўз замонасида фикҳ илмида пешво, ҳадис шарифларни ривоят қилиндиша ишончли кишилардан. Етти ёшидан илм ўргана бошлаган. Унинг биринчи устози Молик ибн Апас бўлган. Кейинчалик Ислом оламининг етук олимларининг дарсларини ҳам эшитган. Айтишларича имом Молик шогирдларини мақташда бениҳоя хасис бўлган, аммо Абдуллоҳ ибн Ваҳбга хат ёзганда: «Мисрнинг фақихи Абу Мұхаммад муфтий!» деб бошлар экан. Биронта шогирдига бундай унвон билан мурожаат қилмаган экан. Ибн Ваҳбнинг замондоши ва устозларидан бири ибн Хотим: «Мен унинг

тўплаган саксон минг ҳадиси шарифини кўриб чиқдим, ҳадисларнинг биронтаси ҳам аслидан йироқ эмас», деб ёзган эди.

Унинг асҳоби киромлардан нақл этилган сўзлар, адаб ва тарбияга оид масалалардан иборат «ал-Мужоласот», ҳадис илмига бағишланган икки жилдлик «ал-Жомеъ», «Муваттали сағир» ва «Муваттали қабир», «Китоби аҳволу-л-Қиёма ва тафсири Куръон» каби асарлари бор.

Абдуллоҳ ибн Жаъфар. Манба йўқ.

Абдуллоҳ ибн Зайд ибн Осим Мозоний (р.ал.). Абу Қулоба куняси билан машҳур бўлган тобенилардан бўлиб, ҳадис ва фиқҳ илмида шуҳрат топган. Асли басралиқ, лекин тутилган йили номаълум, вафот этган йилини манбаларда 104, 106 ёки 107 ҳижрий йил деб ривоят қилинади. Собит ибн Қайс, Анас ибн Молик ва Қатода каби асҳоби киромлардан дарс олиб, бир қанча ҳадислар ривоят қилган. Унинг ривоят қилган ҳадислари ишончлидир, чунки у бир ҳадис ривояти учун бир қанча жойларга бориб келар, токи манбанинг аниқлигига ишонч ҳосил қилмагунча тинчимасди. Ўзининг эътироф этишича, бир ҳадисенинг манбаларини аниқламоқ учун Мадина шаҳарида уч кунлаб қолиб кетган экан. У ўзининг тўплаган ҳадисларини қовозга тушириб, бир китоб ҳолига келтиришни шият қилган эди, аммо беморлик уни ҳолдан тойдиргач, бу ишни тобенилардан, ҳадис ва фиқҳ олими Абу Айуб Сахтиённийга топширади. Ўзининг васиятига биноан бир тұяга юқ бўларлик китoblari Сахтиённийга топширилди.

Абдуллоҳ ибн Зубайр (р.а.) (1/622-73/693). Асҳоби киромлардан. Ашъараи мубашширадан бўлган Зубайр ибн Аввом (р.а.)нинг ўели бўлиб, насаби Абдуллоҳ ибн Зубайр ибн Аввом ибн Ҳувайлид ибн Асад ибн Абдулзурро ибн Қусаййл Қурайший Асадийдир. Онаси Абу

Бақр Сиддиқ (р.а.)нинг қизи Асмоъ (р.а.)дир, ота тарафдан Хадичату-л-куброга бориб тақалади.. Момоси ҳазрат Саффийа бўлиб, Расулulloҳ (с.а.в.)га хола эди. Ҳижрат бошланишидаги биринчи гўдак, у тувиљгандаги муҳожирлар катта байрам қиласалар, чунки яхудийлар «Биз муҳожирларга сеҳр қиласлик, бундан кейин уларниң хонадонида гўдак туғилмайди», деган эканлар. Расулulloҳ (с.а.в.) уни дуо қилиб, исмини Абдуллоҳ қўйгаслар. Етти ёшидан бери пайгамбаримизининг хизматларида бўлган. Абу Бақр Сиддиқ (р.а.) халифалик даврида ўсмир ёшига етиб, ҳазрат Умар (р.а.) халифалик даврида 12 ёшида отасининг қаватида ҳарб ишларида иштирок этга боштаган. Ҳижрий 18 йилда отаси билан биргаликда Амр иби Осса (р.а.) қўмондонлигида Миср фатҳида қатшаниди. 29 ҳижрий йилда эса Африқада Абдуллоҳ иби Саъд билан биргаликда Тупис муҳорабасида қатшанишиб, Рум аслзодаси бўлган Григорий ўлдирди ва мусулмонларниң бу муҳорабадаги зафарини таъминлади. 30-йилда эса, Саъд иби Осса қўмондонлигида Хурсон юришида бўлди ва айни пайтда ҳазрат Усмон (р.а.) мусеҳафини яратиш бўйича илмий ҳайъат аъзоси ҳам эди. Ҳазрат Усмон (р.а.)ни душманлардан ҳимоя қилишда ҳам фаол иштирок этди. Лекин 36 йилда ҳазрат Усмон (р.а.) шаҳид кетди ва халифалик салтанати умавийлар қўлига ўтди. У отаси билан биргаликда Муовия (р.а.) ҳукмроилик қиласланадиган даврда хизматда бўлди, аммо 60 йили Муовия вафот этгач, униң ўёли Язид халифалик таҳтига ўтиргди, шундан кейин Абдуллоҳ иби Зубайр (р.а.) унга хизмат қилишдан бош тортди. У имом Ҳусайн (р.а.) ҳузурига — Маккага кетиб қолди. Абдуллоҳ иби Зубайр (р.а.)нинг бўйсунимаслигидан ва боз устига душмани имом Ҳусайн билан бирлашганлигидан газабланган Язид Маккага қўшин жўнатди. Қўшинга Абдуллоҳнинг ота бир иниси Амир

иби Зубайрни қўмондан қилиб тайинлаган эди. Макка яқинида бўлган урупда Язид қўшини енгили ва Амир иби Зубайр асир тушди. Бу ғалабадан руҳланган имом Ҳусайн (р.а.) Қуфага отланди ва Карбало саҳросида шаҳид кетди. Буни эшитган Абдуллоҳ иби Зубайр (р.а.) Язид тарафдорларипи Ҳижоз вилоятидан сурib чиқариб, ўз олдига халифалик эълон қилди. Макка ва Мадина аҳолиси унга байъат қилдиар, бинобарии, у 61 ҳижрий йилда Ҳижоз вилоятининг ҳокими сифатида тан олинди. Язид унга ҳужум уюнтиришга вақт тополмади, чунки атрофдан имом Ҳусайн (р.а.) тарафдорлари ва бошига тахт ишқибозлари ёнирилишар, уларга қарши туриш учун эса куч керак эди. Орадан икки йил ўтгач, Язид Маккага қўшин жўнатди ва олтмиш тўрт кун мобайнида Макка шаҳри қуршовда қолди. Бу орада Язиднинг ўлгани хабари келиб, муҳосара вақтинча тўхтади, ана шу пайтдан фойдаланган Абдуллоҳ иби Зубайр (р.а.) Ҳожару-ллаасвади Каъба ичкарисига олдирди. Пайғамбаримиз (с.а.в.) истиқомат қилган уйни таъмиrlағтириди. Бу орада Ҳижоз, Яман, Ироқ, Эрон, Хурсон ҳалқлари Абдуллоҳ иби Зубайр (р.а.)ни халифа сифатида тан олдилар ва у тўққиз ой давомида халифалик вазифасини бажарди. Умавийлар қўлида фақат Шом ва Миергина қолган эди. Тўққиз ой ўтгач, бир муҳорабада Абдуллоҳ иби Зубайр (р.а.)нинг энг содиқ ва ишонган қўмондони Даҳҳок Фахрийнинг енгилиши умавийларни яна кучайтириди. Умавийлар халифаси бўлган Абдулмалик иби Марвон 65 йилда Ироққа лашкар тортиб, Абдуллоҳ иби Зубайрнинг иниси Мусъаб иби Зубайрни қатл этди. Ироқ ғалабасидан руҳланган Абдулмалик иби Марвон Ҳажжоҳ иби Юсуф Сақафий бошчилигига лашкар тузиб, уни Ҳижзовга юборди. У 72 йилда Макка яқинига келиб қуршовга олди ва Масжиди Ҳаромга қараб палаҳмондан тош ёғдирди.

Шаҳар мусохараси олти ой давом этиб, Абдуллоҳ ибн Зубайр қўшини енгилди. Мақоми Иброҳимда памоз ўқиётган пайтда унга тош тегиб, шаҳид кетди.

У кўп ҳадисларни Найғамбаримиз (с.а.в.) нинг ўзларидан эшишиб ривоят қўилган. Батъилиарини ўз отаси, Абу Бақр Сиддик, ҳазрат Умар, ҳазрат Ҳусмон, ҳазрат Ойиша, ҳазрат Али (р.а.) ва бошқа асҳоби киромлардан эшиктган.

Абдуллоҳ ибн Масъуд (р.а.). «Ислом. Энциклопедия» китобида бу ҳақда тўлиқ маълумот берилган.

Абдулмалик ибн Марвон. Манба йўқ.

Абдуллоҳ ибн Рабиъя. Манба йўқ.

Абдуллоҳ Румий. Бу муҳаддис ҳақида маибалларда маълумот учрамади. 1583 йилда тувилиб, 1644 йилда вафот этган усмонли авлиё ҳам шу ном билан аталади, аммо мазкур китобда зикр этилган Абдуллоҳ Румий у эмас.

Абдуллоҳ ибн Салом (р.а.) (?-43/663). Асли исеми Ҳусайн, мусулмон бўлгач, унга Абдуллоҳ исмини Найғамбаримиз (с.а.в.) берганлар, тўлиқ исем-шарифи Абдуллоҳ иби Салом ибн Ҳорис Абу Юсуф ал-Исройлий ал-Ансорий, аждоди Юсуф (а.с.)га бориб тақалади. Мадинадаги Бани Кайнуқоъ қабиласидан. Асли яхудийларниң йирик диний олимларидан бўлиб, Таврот ва Инжилни мукаммал ўргангандан бўлиб, Тавротда Мұхаммад ъалайҳиссаломшиг номи зикр этилганлигини биринчи бўлиб эътироф этган. Ҳижратдан кейин Мадинада мусулмонликни қабул қилиб, имон келтирган. Ўзи эътироф этиб ёзади: «Мен диний билимни отамдан ўргангандман. Отам Тавротниң матнини ва тафсирини кўп ўқир ва менга тушунтирас эди. Кунлардан бир кун у Тавротдан охир замонда келадиган пайғамбарниң сифатларини, тарқатадиган динининг хусусиятларини, қиладиган

ишларини ўқиб қолди ва менга: «Агар шу пайғамбар Ҳорун авлодидан бўлса тобеъ бўлур эдим», деди. Лекин Расулulloҳ (с.а.в.)нинг Мадинаға келганилгини кўролмай вафот этди».

Расулulloҳ (с.а.в.) Мадина яқинидаги Кубо деган жойда Амр ибн Авғ ўғилларининг уйига қўлганларидан кейин Абдуллоҳ ибн Салом (р.а.) у кишига байъат қилиш учун келади, лекин унтача мусулмонликка раъбатини яхудийлардан яшириб юрар эди.

Абдуллоҳ ибн Салом (р.а.)нинг иомига Қуръонда икки ўринда ишора бор: «Оли Имрон» сурасининг 110-оятида Абдуллоҳ ибн Салом ва унинг биродари Саълаба ибн Саид, Ҳабанистон волийси Нажоппийларга, «Нисо» сурасининг 46-оятида Абдуллоҳ ибн Саломнинг айнан ўзига ишора қилинган.

Абдуллоҳ ибн Сухайл (р.а.) (594/596-12/633). Илк мусулмонлардан бири. Ҳабанистон ҳижратига қадар мусулмонлигини ота-онасидан яширган, ҳижратдан қайтиб келгач, отаси унинг яшги динга кирганиligини билиб, уйга қамаб қўйган ва эътиқодидан қайтишга мажбур қилган. Уйида қамалиб ётганилиги туфайли Мадинаға Пайғамбаримиз (с.а.в.) билан кета олмаганилиги учун ҳам, тил учida имондан қайтган бўлиб, ота ишончини қозонгач, Бадр жангидан мушриклар тарафидан туриб урушаётган бўлди ва пайт пойлаб мусулмонлар томонига ўтиб олди. Ислом лашкари сафида у мушрикларга арслондек ташланди. Бадр жангидан сўнг у Уҳуд, Хандак, Ҳайбар жангларида иштирок этди. Макка фатҳида қатнашганда жуда кўп мушриклар қаторида унинг отаси ҳам асир олинган ва ўлимга ҳукм қилинган эди. Абдуллоҳ ибн Сухайл (р.а.) Расулulloҳ (с.а.в.)дан отасини авғ этишни сўради, унинг жасорати ва қаҳрамонлигини қадрлаган пайғамбаримиз мушриқ отани авғ этдилар. Суҳайл ибн Амр ўғлининг даъвати билан мусулмон бўлди ва кейинчалик

ихлосли мусулмон бўлганилиги туфайли ҳам саҳобийлар қаторига қўшилди. Абдуллоҳ ибн Сұҳайл (р.а.) Пайғамбаримиз (с.а.в.) вафотларидан кейин Абу Бакр (р.а.) халифалик даврида Ямомадаги Севас муҳорабасида қатнашиб, айрича жасорат кўреатди ва шаҳид кетди.

Абдуллоҳ ибн Умар (р.а.) (608-73/692). Ҳазрат Умар (р.а.)нинг ўғли, саҳобийлардан, тафсир, ҳадис илмининг буюк олимларидан. Илк мусулмоилардан бири. Пайғамбаримиз (с.а.в.) билан бирга Ҳандак жангига иштирок этган, сўнгра отаси билан қатор разавотларда қатнашди. Гарчи валиаҳд ҳисобланса ҳам давлат ишларида иштирок этмади. Саҳобийлар, давлат арбоблари бунинг сабабини ҳазрат Умар (р.а.)дан сўраганларида, у: «Бир уйда ғитта арбоб етгулиқ», деб қисқа ва лўнда жавоб бериб қўя қолган. Ҳазрат Усмон (р.а.) шаҳид кетгач, уни халифаликка сайламоқчи бўлдилар, аммо у қагъиян рад этди ва ҳазрат Али (к.в.) номзодини кўрсатди. Ҳазрат Али (к.в.) қатл этилгач, яна уни халифаликка тавсия этдилар, бу гал у ўз ўрнига Муовия (р.а.)ни тавсия этган. Пайғамбаримиз (с.а.в.)дан 2630 та ҳадис келтирган.

Абдурраҳмон ибн Авф (р.а.). Энциклопедияда тўлиқ маълумот бор.

Абдурраҳмон ибн Аби Ҳабиб. Маиба йўқ.

Абдурраҳмон ибн Али. 15 ва 16-асрда ўтган щу исм-шарифли икки олим бўлиб. улар ҳам ҳадис илмида ўз замонасида пешқадам бўлганилар. аммо мазкур китобда эслатилган Абдурраҳмон ибн Алига уларнинг алоқаси йўқ.

Абдурраҳмон ибн Асвад ибн Яғус. Манба йўқ.

Абу Айуб Ансорий (р.а.) (? - ?). Ривоятларда айтилишича, Пайғамбаримиз (с.а.в.) туғилишларидан 700 йил олдин Тубо деган бир одам бўлиб, ўзининг тақводорлиги ва мўминлиги билан шуҳрат топган экан. У кела жак авлодга бир мактуб қолдирибди ва ўша мактубда охир

замон пайғамбари Расулуллоҳ (с.а.в.) нинг сифатлари ва қиласидан ишлари айтилибди, айни пайтда Тубо келажак авлодга шу пайғамбарга иқтидо қыммоқликни васият қилибди. Расулуллоҳ (с.а.в.) Мадинага келганларида Кубо деган жойда кўнғанлар ва ансорлардан, Ҳазраж қабиласида бўлган Холиддинг боғчасида Кубо масжиди битгунча истиқомат қилдилар. Шундай боғча соҳиблари мактубни беркитилган жойидан олиб берганлар. Расулуллоҳ (с.а.в.): «Тубога хурмат билдиринглар, чунки у мўминлардан эди», деб марҳамат қилганлар. Абу Айуб Анзорий (р.а.) мана шу Тубонинг авлоди бўлиб чиқади; унинг тўлиқ исми Абу Холид Айуб ибн Зайд ибн Қалиб ибн Сатълаба ибн Абди Авф ибн Ганам ибн Молик ибн Нажкор бўлиб, ҳам ота тарафдан, ҳам она тарафдан Пайғамбаримиз (с.а.в.) аждодига бориб уланади. Мадинада Молик Тубонинг хонадонида туғилди. Туғилган йили тарихи аниқлашимаган. Милодий 620 йилда ҳаж мавсумида мусулмонликни қабул қилиб, Пайғамбаримиз (с.а.в.) билан таништан ва 621 йилдаги Ақаба байъатида иштирок этиб, Пайғамбаримиз (с.а.в.) билан узоқ сұхбат қилишга муяссар бўлган. Пайғамбаримиз (с.а.в.) Мадинага ҳижрат қилиб келгач, унинг хотини Умму Айуб ҳам мусулмон бўлиб, Пайғамбаримиз (с.а.в.) ва Абу Бакр Сиддик (р.а.) хизматларини қилишга муваффақ бўлган. У Бадр, Уҳуд, Ҳудайбия ва бошқа урушларда иштирок этиб, байроқдорлик мартабасига ҳам эришган. Ҳазрат Али (қ.в.) халифалик даврида Жамал ва Сиффин воқеаларида ҳам ҳазрат Али (қ.в.) нинг ёнида бўлди ва ҳазрат Алининг қатлигача унинг содиқ сафдоши эди. Унинг қачон вафот этганлиги тарихи ҳам аниқ эмас, айтишларича, Истанбул муҳорабаси арафасида ёки бошланишида Истанбулда вафот этган ва унинг қабри ҳануз зиёраттоҳ ҳисобланади.

Абу Аййуб Сулаймон. Манба йўқ.

Абу Абид ибн Муовия ибн Сабра. Манба йўқ.

Абу Аждон Маҳорибий. Манба йўқ.

Абу Асмөъ (Амр ибн Муршид Раҳбий). Манба йўқ.

Абу Бакра Нуффайийъ Ҳорис (р.а.). Имом Бухорий Ҳадис китобининг 1-жилдига берилган изоҳларда «Абу Бакра. Саҳоба. 51-йилда Басрада вафот этган», деган маълумот келтирилган. Бошқа манбаларда бу саҳобийга тааллуқли маълумотлар учрамади.

Абу Бакр иби Жузъ. Манба йўқ.

Абу Бакр Сиддик (р.а.). Энциклопедияда тўлиқ маълумот бор.

Абу Бакр иби Хазм. Манба йўқ.

Абу Барза (р.а.). Имом Бухорийнинг Ҳадис китоби 1-жилдидаги изоҳларда «Абу Барза — тўлиқ исми Абу Барза Фазл ибн Мұхаммад Асламий, саҳоба», деган маълумот берилган. Бошқа манбаларда маълумот учрамади.

Абу Дардо (р.а.) (?-32/652). Асл исми Уваймир ибн Зайд ал-Ансорий ал-Хазражий бўлиб, машҳур саҳобийлардан бири. Тафсир, ҳадис илмида, хусусан Куръон қироатида етук киши бўлган. Ҳижратнинг иккинчи йилида Исломни қабул қизди. Пайғамбаримиз (с.а.в.)ning даъвати билан у Салмон Форисий билан қардом тутинган. У Бадр урушидан ташқари барча жанг жадалларда иштирок этди, видолашув ҳажида пайғамбаримизнинг ёнларида бўлди ва ул зотдан Куръон оятларининг маънолари ва шарҳларини сўраб билди. Пайғамбаримиз (с.а.в.) вафотларидан кейин Шомга кетди ва ҳазрат Умар (р.а.) даъвати билан Шомда Куръон қироати ва тафсиридан толибларга дарс берди. Айни пайтда у табобат билан ҳам шуғулланиб, Шом шаҳрида кўпгина касалликларнинг шифосини топди. Абу Дардо (р.а.)

Пайгамбаримиз (с.а.в.)дан, ҳазрати Ойиша (р.а.)дан, Зайд ибн Собит (р.а.)дан ҳадислар ривоят қилған.

Абу Дұхө. Манба йўқ.

Абу Жубайра ибн Даҳҳок. Манба йўқ.

Абу Зарр Фифорий (р.а.) . (?-32/652).

Саҳобийлардан бўлиб, асл исм-шарифи Жундаб ибн Жунада, илик мусулмон бўлган кишилардан. Жоҳилият даврида унинг куниси Абу Мамла эди, мусулмон бўлгач, Пайгамбаримиз (с.а.в.) унга Абу Зарр лақабини бергандар. Уни Масиху-л-ислом деб ҳам атардилар. Асли Фифар қабиласидан бўлиб, қачон туғилгани номаълум. Фифар қабиласи Мадинада йўлтўсарлик билан машҳур бўлган ва Абу Зарр ҳам қароқчилик босқинларида иштирок этган эди. Мусулмонликни қабул қилгач, ўзи ҳам қароқчиликни ташлади ҳамда қабиғасини ҳам бу ишдан қайтарди. Мусулмон бўлиш тарихи шундай: қароқчиликдек қабоҳат ишни қилиб қўйиб ўқинар ва борган сари бу ишдан кўнгли қолаётган эди. Унинг шериклари қароқчилик юришларига чиқищдан олдин бут ва санамларга чўқинишар, улардан мадад сўрадилар. Абу Зарр эса, бут ва санамларга чўқинмади, унинг дилида бошқа бир ҳис кечарди; агар, деб ўйларди у, бу бутлар эзгуликка бошлашлари тўғри бўлса, нега энди қабоҳат ишга уринаётган бу одамлар уларга чўқинадилар, йўқ, булар ботил бўлсалар керак, ёлииз Аллоҳ бор, унга ибодат қилмоқ керак. У борган сари қароқчилик юришларини камайтириб, бехосдан «Ло илоҳа илаллоҳ» дейдирган бўлиб қолди. Маккадан келган бир киши унинг оғиздан чиқаётган бу калимани эшитиб: «Маккада ҳам бир киши бор, худди сендеқ шу калимани тақрорлайди, унинг исми Муҳаммад, маккаликлар Муҳаммад амин ҳам дейдилар», деб хабар беради. Абу Зарр хабарни эшитиб бетоқатланиб қолди ва иниси Уайсни Маккага юбориб, ўша зот билан танишишни ва кимлигини

аниқ билиб келишни топширди. Уайс Маккага бориб Пайғамбаримиз (с.а.в.) билан танишади ва акасига қўйидаги хабарни олиб келади: маккаликлар уни коҳин, шоир, сеҳргар, деб атар эканлар, аммо у билан сұхбатлашган одам ул зотнинг гаплари на коҳиннинг, на шоирнинг, на сеҳгарнинг гаплари, фақат ҳақдан сўзлайди, унинг гаплари қалбларни ларзага келтириш билан бирга ҳузурбахш, илсоннинг қалб кўзларини очади. Бу хабардан кейин Абу Зарр барча билан алоқани узди, йўл тадоригиши кўра бошлади. Хонадонига маълум бир муддатта егулик қолдириб, халтага талқон солиб йўлга тушди. У Маккага келар экан, йўлда ҳам, Макка шаҳарида ҳам Мұхаммад (с.а.в.) ни қидираётганлигини, у билан сўзлашиши лозимлигини ҳеч кимга айтмади. Модомики ул ҳақ сўзни айтиётган одамнинг душмани кўп экан, сирини билдириш иодоплик бўлур эди. У Маккага кириб келиб Каъба қаватига келиб яшай бошлади. Унинг чувринди кийими, ҳароб аҳволини кўрган Макка зодагонлари чандон ётибор бермадилар. У Каъбанинг олдида ҳеч ким билан сўзлашмай ва ҳеч кимдан ҳеч нарса сўрамай Пайғамбаримиз (с.а.в.) ни кўрмоқ иштиёқида ўтираверди. Оқшом чўкди. Ибодатчилар ва зиёратчилар тарқаб кетишиди. Абу Заррнинг бир ўзи қолди. Ҳаммадан сўнг Каъба ичидан чиқиб келган ҳазрат Али (қ.в.) Абу Заррга кўзи тушди. Унинг мусоғирлигини ва борадиган жойи ҳам йўқлигини билиб уйига таклиф этди. Ҳазрат Али (қ.в.)ning уйида бир кеча меҳмон бўлганда ҳам Маккага келиш сабабини айтмади. Кундузи яна Каъба олдига борди. Яна кечгача кутиш давом этди. Ҳазрат Али (қ.в.) иккинчи ва учинчи кечалар ҳам Абу Заррни уйига олиб кетди ва учинчи кечалар ҳам Абу Заррни уйига олиб кетди ва сизга бу шаҳарга келишим сабабини айтгай, деди. Ҳазрат

Али (к.в.) ҳеч кимга айтмасликка қасам ичгач, шу шаҳардан бир пайғамбар чиққанлигини ва у одамларни ҳақ йўлга бошлаётганлигини, уни кўрмоқ ва гашлашмоқ ниятида Мадинадан келганинги айттач, ҳазрат Али (к.в.) мийигида кулиб, сиз кўп ақлли ин қилибсиз, Пайғамбар (с.а.в.) нинг душманлари кўп, уни ошкора излаши мумкин эмас, менга учрашганингиз ниятингизнинг амалга оинганингидир, деди ва кечқурун Каъба олдида унинг кетидаш әргашиб боришлигини тайинлади. Ўша оқшом Абу Зарр ҳазрат Али билан кетма-кет Пайғамбаримиз (с.а.в.) истиқомат қилиб турган уйга келди ва эшиқдан кирган заҳоти: «Ассалому алайкум», деди. Исломда қабул қилинган бу саломлашув усули биринчи бор Абу Зарр оғзидан чиқди. Пайғамбаримиз (с.а.в.) ҳам бу ширин қаломга: «Ва алайкум ассалом ва раҳматуллоҳи ва баракотиҳи», деб жавоб бердилар. Шу ернинг ўзида Пайғамбаримиз (с.а.в.) унга шаҳодат қалимасини ўргатдилар ва бешинчи кини бўлиб Исломга кирди. Эртасига у наҳор пайтида Каъба олдига борди ва бор товуши билан: «Аниҳаду анла илоҳа илаллоҳ ва ашҳаду анна Мухаммадан расулуллоҳ», деб қалимаи шаҳодатни тақрор қилди. Буни эшитган мушриклар қўйларига нима тушиса, шунин у томон отдилар, ерга думалатиб тепдилар. Пайғамбаримиз (с.а.в.) нинг амакилари ҳазрат Аббос орага тушиб ажратиб қўйди. Лекин Абу Зарр тинмади; эртаси яна Каъба олдига келиб баланд овоз билан қалимай шаҳодатни тақрорлади, яна қалтакланди, бу гал ҳам ҳазрат Аббос орага тушиб қутқарди. Сўнгра Пайғамбаримиз (с.а.в.) буйруқлари билан қабиласи орасида Исломни тарғиб ва ташвиқ қилди, энг аввало ўз оиласини Исломга даъват этди, сўнгра қабила бошлиғи Ҳаффоғни даъват қилди, қабиласидан бир қанча кишилар мусулмон бўлдилар. Бир қангча урушларда Пайғамбаримиз (с.а.в.)

билин ёима-ён түриб жанг қилди ва ажойиб қаҳрамонликлар намойиш этди.

Абу Идрис Хавлоний (р.ал.) (8/630-80/699). Тобеинлардан бўлиб, фиқҳ олимни сифатида шуҳрат топган. Асл исеми Айзуллоҳ ибн Абдуллоҳ бўлиб, Шом шаҳриданdir. Абу Дардо, Абу Зарр, Убайда ибн Самит, Авғ ибн Молик, Абу Ҳурайра (р.а.) ва бошқа бир қанча саҳобийлардан ҳадиси шариғларни ривоят қилган. Шом ахлининг воизи ҳам ҳисобланган.

Абу Килоба (р.ал.). Асли исеми Абдуллоҳ ибн Зайд бўлиб, Абу Килоба куняси билаш машҳур тобеинлардан, фиқҳ ва ҳадис олими. Басралиқ, туғилган йили аниқланмаган, вафоти 104 ёки 106 ёхуд 107 ҳижрий йиллар. Собит ибн Қайс, Анас ибн Молик (р.а.) сингари саҳобийлардан, Абу Айуб Саҳтиёний, Қатода (р.ал.) сингари тобеинлардан даре олиб, бир қанча ҳадислар ривоят қилган.

Абу Маҳзура. Манба йўқ.

Абу Муаммар. Манба йўқ.

Абу Мусо Ашъарий (р.а.) (?-42/663). Саҳобийлардан, исеми Абдуллоҳ бўлиб, Абу Мусо куняси билаш машҳур, отасининг исеми Қайсdir. Онасининг исеми Тайиба бинти Ваҳд ибн Оқdir. Насаби — Абдуллоҳ ибн Қайс ибн Салим ибн Ҳасар ибн Ҳарб ибн Амир ибн Фанам ибн Бакр ибн Амир ибн Абд ибн Воил ибн Нажийа ибн Ал-Жамоҳир ибн Ал-Ашъар. Ҳижратдан анча олдин Яманнинг Забид маҳалласида туғилган, 42 (663) йилда Қуфада, бошқа бир ривоятда Маккада вафот этган. Исломни Ҳабашистонда, Нажоийи хузурида қабул қилган ва унинг даъвати бўйича ақалари ва амакиси Абу Амир билан биргаликда Пайғамбаримиз (с.а.в.)га мадад бериши учун Мадинага келган. Абу Амир Ислом лашкарининг қўмонидони бўлди ва у ҳам амакиси билан Макка фатҳида

қатнашди. Бу урунда амакиси яраланиб, ўлар чогида саломини Расулзүлоҳ (с.а.в.)га етказиши, шу билан бирга мужоҳидларга қўмондан қилиб Абу Мусони тайинлашни васият қилди. Амакиси вафот этгач, у пайғамбаримиз ҳузурларига келиб амакисининг ганини етказди. Пайғамбаримиз (с.а.в.) уни дуо қилидилар ва мужоҳидларга қўмондан қилиб тайинладилар. Абу Мусо Пайғамбаримиз (с.а.в.) даврларида Яман ва Аданга волий бўлди. Ҳазрати Үмар (р.а.) даврида кўп ғазовотларда иштирок этган. У Куръон-и каримнинг барча сураларини ёд билар ва Абу Бакр (р.а.) халифалик даврида Куръонни бир ерга тўпланишида фаол иштирок этган. У Пайғамбаримиз (с.а.в.)дан уч юз олтмишта ҳадис ривоят қилган.

Абу Назра. Манба йўқ.

Абу Нуҳайл. Манба йўқ.

Абу Олия. Манба йўқ.

Абу Салама (р.ал.) (22/642-94/413). Тарихда икки Абу Салама ўтган, бири Пайғамбаримиз (с.а.в.) саҳобийларидан бўлса, сўз юритаётганимиз тобеинлардан бўлиб, «Ангъаран мубашшара»дан бўлган Абдураҳмон ибн Авф (р.а.)нинг ўқилицир. Асли исми Абдуллоҳ ёки Исмоил бўлса керак. Абу Салама куняси бўлиб, шу ном билан тарихда машҳур бўлган. У бир неча саҳобийлар сұхбатида бўлган, хусусан отаси Абдураҳмон ибн Авфдан кўлгина ҳадислар ривоят қилган, щунингдек, ҳазрат Үсмон, Абу Қатода, ҳазрат Ойиша, Абу Ҳурайра, Ҳассан ибн Собитлардан ҳам ҳадислар эшитган. Ибн Сайд унинг Мадинадаги муҳадисларнинг иккинчи табақасига мансуб эканлитини таъкидлаган. У фиқҳ масалалари билан ҳам шукулланиб, ўз даврининг етук олимни сифатида танилди. Фиқҳ илмида Абдуллоҳ ибн Аббоста шоғирд бўлган ҳам дейдилар. Сайд ибн Осс Мадинага волий бўлиб тайинлангач, уни бош қозилик лавозимига таклиф этган, лекин илм

билин шүгүллапишини өфзал кўриб, қозиллик мартабасини рад этган экан.

Абу Саид Худрий (р.а.) (612-64/683). Асҳоби киромлардан. Тўлиқ исми Саъд иби Молик иби Сипан иби Убайд иби Саълаба иби Ал-сабр иби Авф иби Ҳорис иби Ҳазраждир. Отаси Пайғамбаримиз (с.а.в.)нинг саҳобийларидан бўлиб, Уҳуд жангига қаҳрамонларча шаҳид кетган. Бу пайтда Абу Саид Худрий 13 ёнида эди. Отасидан кейин Пайғамбаримиз (с.а.в.) тарбияларида ўси. 1170 та ҳадис ривоят қилган.

Абу Сулаймон Молик иби Ҳувайрие. Манба йўқ.

Абу Суфъён (р.а.). Энциклопедияда тўлиқ маълумот бор.

Абу Талҳа (р.а.) (?-33/655). Тўлиқ исм-шарифи Абу Зайд иби Саҳл иби Асвад иби Ҳарам иби Амр иби Зайди Манот иби Ади иби Амр иби Молик ал-Нажжор ал-Ансорий. Ислом лашкарида моҳир ўқчи бўлиб танилган. У мансуб бўлган Амр иби Малик қабиласи Мадинада, Пайғамбаримиз (с.а.в.) қурдирган масжиднинг ён тарафида жойлашган. Пайғамбаримиз (с.а.в.) Ислом тарбиботини бошлаган пайтда у шу қабиланинг бошлиғи эди. Шу пайтда у 20 ёшлик бўз йигит бўлган. 20 ёшлик йигит Анас иби Молик (р.а.)нинг онаси, Малик иби Нодирдан тул қолган Умму Сулайм (р.а.)га ишқи тушиб, унга совчи қўяди. Умму Сулайм (р.а.) аери саодатнинг бошланишадаёқ мусулмончиликни қабул қилган, рафиқасининг бу ишидан юят хафа бўлган Малик иби Нодир аразлаб уйидан бош олиб чиқиб кетади ва Шом йўлида кетаёттганда қароқчиларга дуч келиб, ўлдирилади. Абу Талҳа (р.а.)нинг совчиларига Умму Сулайм агар Абу Талҳа мусулмончиликни қабул қилсанига турумш қуришга розиман, деб айттач, Абу Талҳа (р.а.) шу ганин эшитган заҳоти қалимаи шаҳодатни айтди ва мусулмон

бўлганлигини эълон қилди. Турмуш қурганларидан кейин улар Абдуллоҳ ва Абу Умайр деган икки ўғил кўришган. Бониқа бир ривоятга кўра, Исломни тарқатиш учун Мадинага келган Мусъаб ибн Умайр (р.а.) Абу Талҳа (р.а.)ни яшти динга тарбиб қилпач, у Исломни қабул қилган. Лекин Маккан мукаррамага келиб, Ақаба байъатида шигтирок этганини аниқ ва Расулуллоҳ (с.а.в.) билан бирга бир қанча жангларда қатнашган, ўзининг алоҳида жасорати билан тилга тушиган. Абу Бакр Сиддиқ (р.а.) халифалиги пайтида Шомта ҳижрат қилди ва у ерда узоқ туриб қолиб, ҳазрат Умар (р.а.) халифа бўлгач, қайтиб келди. Ҳазрат Умар (р.а.)га суннат қилингач, у олти кишилик ҳайъат тузди ва олти кишидан бири Абу Талҳа (р.а.) бўлди. Ҳазрат Умар (р.а.)дан кейинги халифаларни мана шу ҳайъат тайинлаши керак эди. Ривоят қилишларича, Расулуллоҳ (с.а.в.) вафотларидан кейин кирқ йил сурункасига рўза тутган экан.

Абу Тихё Ҳаким Саъд. Манба йўқ.

Абу Туфайл Омир ибн Васила (р.а.). Тарихда унинг туридан йилини Ухуд жангига воқеаси куни билан боғлайдишиар, вафоти 102, 107, 110 йиллар, деб белгилаганлар. Тўлиқ исмашарифи Амр ибн Васила ибн Абдуллоҳ ибн Амр ибн Жаҳш ибн Жара ибн Саъд ибн Лайс ибн Бакр ибн Абду Манофф ибн Али ибн Кинона ал-Лайс бўлиб, Кинона қабиласида тутишиб ўсган ва шу қабила орасида шоир бўлиб етишган. Пайгамбаримиз (с.а.в.)ни гўдаклик пайтида кўрган. Пайгамбаримиз (с.а.в.) вафотидан кейин Куфага кетган. Ҳазрат Али (к.в.) билан яқин муносабатда бўлган ва ул зот олиб борган урушларда байроқдорлик қилган. Ҳазрат Али (к.в.)ниң қатлидан сўнг Маккага келди ва имом Ҳусайн (р.а.) хузурида хизматда бўлди. Муовия (р.а.) унга мактуб йўллаб, унинг фазилатларини қадрлапини, унинг сухбатига шигтиёқманд эканлигини билдириб хат ёзди. Бу тузоқ хатта

ишопиган Абу Туфайл умавийлар салтганати ўриашып Шомга келди, лекин Карабало воқеасидан кейін алданғаннанын билиб, умавийларга қарши бўлган жангларда фаол иштирок этди. Муовиянинг кучли лашкари имом Ҳусайн (р.а.)дан қолган кишиларни снитач, у узлатта чекиши; Умар иби Абдулазиз замонигача узлатда яшади. У Пайгамбаримиз (с.а.в.)ни кўриб қолган ва сухбатларида бўлган асҳоби киромлариниг сўнитиси эди. У 100 ёшида экан, жанглардан бирида шаҳид кетган ўелига ёзган қасидасини ўқиб берадиган пайтда жони узилди. Абу Туфайл Пайгамбаримиз (с.а.в.)дан тўққизга ҳадис ривоят қилган. У бу ҳадисларни Абу Бақр Сиддик, ҳазрат Умар, ҳазрат Али, Муз иби Жабал, Ҳузайфа, иби Масъуд, иби Аббос, Нафий иби Абдулхорис, Зайд иби Арқам (р.а.)лардан ривоят қилган, ундан эса, бу ҳадисларни Зухри, Абу Зубайр, Қатода, Абдулазиз иби Рағиъ, Икрима иби Халид, Амр ибн Дунор, Язид иби Абу Хубайб, Маъруф иби Харбузлар ривоят қилганлар.

Абу Убайда. Манба йўқ.

Абу Шурайх Ҳизоий. Манба йўқ.

Абул Юер. Тўққизинчи асрда ўтган бу олимнинг мажбур китобда зикр этилиши ажабланарли ҳодиса. Ундан икки аср илгари ўтган Имом Бухорий Абул Юердан ҳадис ривоят қилган бўлиб чиқар экан. Назаримизда, китобни кўчиргандан ҳаттот ногуғри ёзиб юборган ва таржимон ҳам бунга эътибор қилмаган кўринади.

Абу-л-Ҳайсам (р.а.). Манба йўқ.

Абу Ҳурайра (р.а.). Энциклопедияда тўлиқ маълумот бор.

Асмай (122/740-216/831). Араб тили бўйича машҳур олимлардан. Асли исми Абдулмалик иби Қурайб иби Али ибн Асмой ал-Бохилий. Барадаги араблар яшайдиган воҳалар ва сахроларда кўн саёҳат қилиб, уларнинг урф-одатлари, тил хусусиятлари ҳақида талаб

манбалиар түплаб тадқиқ этган. Түплаган манбаларини халифаларга тақдим этган ва улардан яхшигина ҳадялар ҳам олтап. Абдулоҳ ибн Ави, Шұъба ибн Ҳажжоғ, Яъқуб ибн Таҳлан, Мисъар ибн Қадам, Сулаймон ибн Муғира, Қурра ибн Холид сингари улут зотлардан ҳадиселар әшитиб ривоят қылған. Хорун ар-Рашид даврида Бөвдодда яшаб, илм билап шувулланған. Хорун ар-Рашидга яқын олимдардан бири әди.

Аййоз ибн Ҳаммор. Манба йўқ.

Икрима (р.а.) (?-15/636). Тўлиқ исм-шарифи Икрима ибн Абу Жаҳл Амр ибн Ҳишом ибн Муғира ибн Абдулоҳ ибн Амр ибн Мағзум ал-Қурайший ал-Макзумий бўлиб, Исломнинг ашаддий душмани Абу Жаҳлнинг ўклидир. Унинг мусулмон бўлиши тарихини қўйидагича ривоят қиласидилар: у Макка фатҳида отасининг ҳалокатидан кейин денгизда кемага ўтириб Яманга кетади. Кема бирон муддат сузгач, денгизда тўфон бошланади. Кемадагилар Аллоҳга сифина бошлайдилар. Икрима: «Сизлар илтижо қилаётган худойингиз Мухаммаднинг худосими?» деб сўрайди. Улар «Ҳа», деб жавоб беришгач, у ҳам Аллоҳга сифина бошлайди ва калимаи шаҳодатни келтириб мусулмон бўлади. Бошқа бир ривоят ҳам бор: у отасининг ҳалокатини кўриб Яманга қочгач, хотини Умму Ҳаким Пайғамбаримиз (с.а.в.) нинг ҳақ динни олиб келганига ишонади ва мусулмон бўлади. Мусулмон бўлгач, эрини дуо қиласиди ва Пайғамбаримиз (с.а.в.) хузурларига бориб, эрини дуо қилишни ҳам сўрайди. Пайғамбаримиз (с.а.в.) уни дуо қиласидилар. Икрима Ямандан хароб аҳволда, ҳаммадан яшириниб уйига келганда хотини шу воқеани айтади ва Пайғамбаримиз (с.а.в.) нинг қандоқ кўнгли соғиши эканлигини таърифлайди. Икрима Пайғамбаримиз (с.а.в.) хузурларига хотини билан бориб, калимаи шаҳодат келтиради.

Айтишларича, мусулмон бўлгач, жуда кўп мухорабаларда иштирок эттан ва жасорат намуналарини кўрсатган экан. Тарих олимлари ундан ҳадис ривоят қилинмаган, аммо Пайғамбаримиз (с.а.в.)нинг саҳобийларидан бўлган, дейдилар.

Али ибн Аби Толиб (к.в.). Энциклопедияда тўлиқ маълумот бор.

Али ибн Амора. Манба йўқ.

Амр ибн Аби Курра Киндий. Манба йўқ.

Амр ибн Динор (р.ал.) (?-126/743). Асли эронлик бўлиб, тобеинлардан, машҳур фиқҳ ва ҳадис олими сифатида танилган. Абдуллоҳ ибн Аббос, Абдуллоҳ ибн Умар, Абдуллоҳ ибн Зубайр, Абдуллоҳ ибн Амр ибн Осс (р.а.) сингари саҳобийлардан, Саид ибн Мусаййаб, Ато ибн Аби Рабоҳ, Мужоҳид қаби тобеинлардан ҳадис илми ва фиқҳни ўрганди. Ундан эса, буюқ тобеинлардан Имом Аъзам Абу Ҳанифа (р.ал.), Қатода ибн Диама, Айюб Сахтиёний, Шуъба ибн Ҳажжож, Суфъён ибн Динор, Суфъён ибн Зиёд Асфурий, Ҳаммод ибн Салама, Ҳаммод ибн Зайд сингарилар илм ўргангандар ва ундан ҳадислар ривоят қилганлар. Макка шаҳрининг муфтиси лавозимига ҳам тайинланган. Унинг кўп фатволари ўз даврида дастурул-амал бўлган.

Амр ибн Үсмон. Тасаввуф олими, Жунайд Богдодийнинг шогирди. Имом Бухорийдан кейин 100 йилдан кейин ўтган сиймо. Демак, китобда бу одамнинг номи ноўрин келтирилган ва таржимон эътибор қилмаган қўринади.

Амр ибн Шуайб. Манба йўқ.

Анаас ибн Молик (р.а.). Энциклопедияда тўлиқ маълумот бор.

Аевад ибн Сариъ. Манба йўқ.

Аслам. Манба йўқ.

Асмөъ бинт Абу Бақр Сиддик (р.а.). Энциклопедияда тўлиқ маълумот бор.

Асмөй иби Умайд. Манба йўқ.

Асмөй Язид. Манба йўқ.

Ато иби Аби Рабоҳ (р.а.) (27/647-114/732). Асли яманчик бўлиб, тобеинлардан, фиқҳ ва ҳадис олимни сифатида ташилган. Маккада вафот этган. Макка шаҳрининг муфтиси бўлган. Иби Аббос, Иби Умар, Иби Амир, Иби Зубайр, Муовия, Усома иби Зайд, Жобир иби Абдуллоҳ, Зайд иби Арқам, Абдуллоҳ иби Сойб Мағзумий, Оқил иби Аби Толиб, Омир иби Аби Толиб (р.а.) сингари асҳоби киромлардан ҳадис эшитган, ундан эса, ўғли Яъқуб, Абу Исҳоқ Сабий, Мужоҳид, Зухри Аййуб Сахтиёний, Афзал ва бошига олимлар ҳадислар ривоят қилганлар.

Ато иби Ясор (р.а.) (39/661-103/721). Мадинада етишган йирик фиқҳ ва ҳадис олимни. Пайгамбаримздининг завжалари Маймуна (р.а.)нинг қули бўлган. Асҳоби киромлардан ва тобеинлардан кўп ҳадислар ривоят қилган. Имом Бухорий ўз китобларида унинг ҳадисларининг саҳиҳ эканлигини таъкидлаган. Қироат илмида асҳоби киромдан кейинги етук ҳофиз саналади.

Ауф иби Молик. Манба йўқ.

Ашажқу Абулқайс. Манба йўқ.

Ақаба иби Мульзий. Манба йўқ.

Ақаба иби Омир. Манба йўқ.

Ақрағ иби Ҳорис. Манба йўқ.

Баккор иби Кутайба 182/798-270/884). Ҳадис ва ҳанафия мазҳаби фиқҳ илмида етук олим. Тўлиқ исем-шарифи Баккор иби Кутайба иби Асад иби Абу Бардаъа. Сақиғ қабиласидан бўлган Ҳорис иби Калданинг ўғли, Басра шаҳрида туғилган. Басрадагина эмас, бутун Арабистон ярим оролида қози ва фақиҳ сифатида машҳур бўлган. У Имом Аъзам Абу Ҳанифанинг талабаларидан Имом Юсуф ва Имом Зафарлардан таълим олган. Ҳилол иби Яхё ар-Рафиъдан фиқҳ илмини ўрганган. Абу Довуд Тайолисий ва Зайд иби Ҳорунлардан ҳадислар ривоят қилган.

Баккор ибн Абдулазиз. Манба йўқ.

Бакр ибн Абдуллоҳ Музаний (р.ал.) (?-108/726).

Тобеинларниң таниқли олимларидан. Анас ибн Молик, Абдуллоҳ ибн Аббос, Абдуллоҳ ибн Умар, Мувира ибн Шульба, Ҳасан Басрийлардан ҳадислар ривоят қилиган. Собит Бухорий, Сулаймон Таймий, Қатода, Голиб Қатон, Осим Аҳвол, Саид ибн Абдуллоҳ ибн Жубайр ибн Ҳайяна каби олимлар эса, ундан ҳадислар ривоят қилиганлар. Ибн Мадиний унинг 50 та ҳадис ривоят қилиғанлигини айтади. Ибн Муъин, Ибн Насойлар унинг ҳадислари муҳим ҳужжат эканлигини таъкидлаганлар.

Башир ибн Саъд Ансерий (р.а.) (?-12/633).

Мадинадаги Ҳазраж қабиласининг Бану Ҳорис гурӯҳидан бўлиб, илк мусулмонлардан эди. Иккинчи Ақоба байъатида иштирок этиб, Пайғамбаримиз (с.а.в.) сұхбатларига мушарраф бўлган. Ҳижратдан кейин Расулуллоҳ (с.а.в.) бошчилигидаги барча жангларда иштирок эттан. Абу Бакр Сиддик (р.а.)нинг халифалик даврида Айну-л-Тамр муҳорабасида шаҳид кетган.

Бакр ибн Ҳорис Ансерий. Манба йўқ.

Баро ибн Озиб (р.а.). Энциклопедияда тўлиқ маълумот бор.

Билол Ҳабаший (р.а.). Энциклопедияда тўлиқ маълумот бор.

Буқайра. Манба йўқ.

Варрод. Манба йўқ.

Довуд ибн Аби Довуд. Манба йўқ.

Довуд ибн Қайс Абу Сулаймон Доббор. Манба йўқ.

Жарир ибн Абдуллоҳ. Манба йўқ.

Жаъфар ибн Абдуллоҳ ибн Ҳаким. Манба йўқ.

Жобир ибн Абдуллоҳ (р.а.). Энциклопедияда муҳтасар маълумот бор.

Жубайр ибн Даҳҳок. Манба йўқ.

Жубайр ибн Нуфайр (р.ал.) (?-80/699). Тобеинлардан бўлиб, ҳадис илмининг етук олимларидан бири. Умавийлардан бўлган Абдулмалик ибн Марвон замонида ҳам яшаган, деган ривоятлар бор, бунга кўра 80-ҳижрий йилдан анча ўтгач вафот этган бўлиб чиқади. Ҳумус ва Шомда яшаган. Пайғамбаримиз ҳаётлик пайтларида мусулмончиликни қабул қиласмаган, аммо Абу Бакр Сиддиқ халифалик даврида мусулмон бўлган. Жуда кўп асҳоби киромлардан ҳадис эшишиб, ривоят қиласлан. Табарий уни фиқҳ олими сифатида ҳам таърифлаган. Унинг ривоят қиласлан ҳадислари Имом Муслим китобларида келтирилган.

Жубайр ибн Мутаим. Манба йўқ.

Зайд ибн Аслам (р.ал.) (?-136/753). Тобеинлардан бўлиб, Мадинада энг етук муфассир сифатида танилган. Асли қул бўлиб, Абдуллоҳ ибн Умар уни озод қиласлан. Олим бўлиб етишгач, Пайғамбаримиз (с.а.в.) масжидида талабаларга тафсир ва ҳадис илмидан дарс ўқиди, жуда кўп талабалари қаторида Имом Ҳусайн (р.а.)нинг ўёли Зайналобидин ҳам бўлган. Унинг асҳоби киромлардан эшишиб, ривоят қиласлан ҳадислари «Қутуби сittа» (Ҳадислардан иборат олти китоб) китобида келтирилган.

Зайд ибн Собит (р.а.). Энциклопедияда муҳтасар маълумот бор.

Зубайр ибн Аввом (р.а.). Энциклопедияда муҳтасар маълумот бор.

Ибн Аби Нагъам Абдурраҳмон Бажалий. Манба йўқ.

Ибн Али Муляйка. Манба йўқ.

Ибн Сирин (р.ал.) (38/653-110/729). Тафсир, фиқҳ илмида замонасининг пешқадам олимларидан бири сифатида ном чиқарган ва айни пайтда машҳур таъбирчи ҳам бўлган Ибн Сирин тобеинлардан эди. Унинг отаси

ансорийлардан Анас ибн Молик (р.а.)нинг озод қилган қули бўлиб, умри давомида Расулуллоҳ (с.а.в.)нинг хизматларини қилган. Онаси эса, Абу Бакр Сиддиқ (р.а.)нинг озод қилган чўриларидан бўлган экан. Ибн Сириннинг аждоди арабларниң ўзаро қонли урушларида маккаликларга асир тушиб, Басрадан Маккага келиб қолган эди. Ўзининг хабар беришicha, саҳобийлардан ўтиз кишидан 300000 ҳадис эшитган экан. У эшитган ҳадисларини даражаларга ажратиб, тадқиқ қилган. Саҳобийлар сұхбатлари билангина чекланмай, бир қанча тобеинлардан ҳам ҳадислар эшитиб, уларни даражалар билан аниқлаган. Ўз замонасида ҳадис имоми деган унвонига ҳам сазовор бўлди. «Ҳадис илми диндир», деган фикрни Ибн Сирин айтган эди. Расулуллоҳ (с.а.в.)нинг «дин насиҳатдир», деган машҳур ҳикматлари бор, Ибн Сирин ана ўша ҳикматта асосланиб туриб, шу фикрни айтган бўлиши мумкин. Чунки ҳар бир ҳадис умматларга насиҳат каби бўлиб, ҳам диний ишларда, ҳам ҳаёт тарзида уларга дастуру-л-амал вазифасини ўтайди. Ҳадис илмининг дин бўлиб, умматларга насиҳат тарзида эканлиги шу маънодадир. Тафсир илми аҳли уни муфассирларниң иккинчи табақасига мансуб олим, деб биладилар. Бунинг маъноси шуки, Пайғамбаримиз (с.а.в.) замондошлари бўлган саҳобийлар, масалан, Абдуллоҳ иби Аббос (р.а.) сингарилар муфассирларниң биринчي табақаси. Айнан у Абдуллоҳ иби Аббос (р.а.)дан тафсир илмини ўрганганд. Шунингдек, фиқҳ илмида ҳам пешқадам олимлардан эди.

Ибн Сириннинг асли касби базоззлик бўлиб, молнинг қусурини айтиб харидорга сотини тамойили деярли у кишидан бошланган, дейдилар. Аммо таъбирчиликда унинг олдига тушадигани бўлмаган экан, замондошлари уни таъбирчиларниң пири деб атаганлари бежиз эмас. Яна рўё илми ҳақида бир китоб ёзган, деб ривоят қиладилар, аммо бу китобнинг бор-йўқлиги маълум эмас.

Ибн Үйана. Манба йўқ.

Ибн Ҳасан Жуҳаний. Манба йўқ.

Иброҳим иби Абу Абала (р.ал.) (?-152/769).

Тобеинлардан бўлиб, Абу Умайя иби Умму Ҳиром, Анас иби Молик, Умму Дардо Сугра, Билол иби Абу Дардо, Уқба иби Васаж, Абдулоҳ иби Дайламий қаби ҳадис олимларидан ҳадиси шарифлар ривоят қилган. Унинг ривоят қизлган ҳадислари Имом Бухорий, Имом Муслим, Абу Довуд, Имом Насоий, Ибн Мажонинг китобларида зикр этилган. Уни қироат илмида ҳам замондошлари етук олим бўлган, деб таърифлайдилар.

Иброҳим Таймий. Манба йўқ.

Имом Лайс. Манба йўқ. Ҳархолда бу Абу Лайс ас-Самарқандий эмас.

Имрон иби Ҳусайн (р.а.) (?-52/672). Бу саҳобий Ҳузоа қабиласининг Казб гуруҳига мансуб бўлиб, Ҳайбар жангидан кейин мусулмон бўлган. Мусулмон бўлгач, Пайғамбаримиз (с.а.в.) боинчиликларида барча урунларда иштирок этди ва Пайғамбаримиз (с.а.в.)нинг хизматларида бардавом бўлди. Ҳазрат Үмар халифа бўлгач, уни Барага жўнатди ва у ерда ҳалиқа Исломни ўргатиш билан шуғулланди. Ҳасан Барий ҳадиси шарифларни Имрон иби Ҳусайндан ўргаиган ва ривоят қилган.

Исҳоқ иби Саид иби Амр иби Саид. Манба йўқ.

Каъб иби Луай. Расулуллоҳ (с.а.в.)нинг ўи тўртиинчи боболари. Бу кини Расулуллоҳ (с.а.в.)нинг зухурларидан хабар берган экан. Башқа тўлиқ маълумот учрамади.

Кусайиир иби Убайд. Манба йўқ.

¹ Қаранг: «Мавлуду-н-набий: фазилату хосиятлари». Тошкент, «Мовароунахр», 2005, 20-бет.

Луқайт ибн Сабра. Манба йўқ.

Муъоз Жұханий. Манба йўқ.

Маънил Мазаний. Манба йўқ.

Масруқ ва Шутайр ибн Шакл. Манба йўқ.

Миқдод ибн Асвад (р.а.) (584-33/653). Макка шаҳрида еттинчи бўлиб мусулмонликни қабул қилган. Барча ҳарбий юришларда иштирок этган. Пайгамбаримиз (с.а.в.)нинг амакиси Зубайрининг қизи Дибоъга уйланган. Куръон илмини яхши билган ва Пайгамбаримиз (с.а.в.)дан анчагина ҳадислар ривоят қилган.

Миқдом ибн Маъди Караб (р.а.). Манба йўқ.

Муҳаммад ибн Мунқадир (р.ал.) (54/684-130-748). Мадинада етишган ҳадис олими ва авлиёлардан. Тўлиқ исм-шарифи Муҳаммад ибн Мунқадир ибн Худоёр ибн Абдул Уззо ибн Амир ибн Ҳорис иби Ҳориса ибн Саъд ибн Тайм ибн Мурра ат-Таймий. Асҳоби киромлардан баъзилари билан кўришишга ва уларнинг сұхбатларида бўлиб, ҳадислар эшитишга муяссар бўлган. Фикҳ масаласида ўз даврининг етук олими сифатида танилган.

Муовия ибн Абу Суфён (р.а.). Энциклопедияда мухтасар маълумот бор.

Мугайра ибн Шуъба (р.а.). Энциклопедияда мухтасар маълумот бор.

Мусовия ибн Ҳаййида. Манба йўқ.

Мурра Фахрий ибн Амр. Манба йўқ.

Муҳаммад ибн Али ибн Ҳанафија (р.ал.) (21/642-71/690). Ҳазрат Алининг Ҳавла бинт Ҙаъфар бинти Қайс Ҳанафија деган хотинидан туғилган ўели. Ҳадис ва фиқҳ олими сифатида танилган.

Муҳаммад ибн Ҳасан ал-Аҳвол (?-250/864). Қуфада етишган ҳадис ва адабиёт олими. У Ибн Арабийдан таҳсил олган ва ҳадислар эшитган. «Китобуд-давоҳи», «Китобу-л-ашваҳ», «Китобу-с-силаҳ», «Китобу-л-амсол» сингари асарлари мавжуд.

Мұхаммад ибн Абдуллоҳ ибн Ое. Манба йүқ.

Муставрид ибн Шаддод. Манба йүқ.

Мұхаййаса ибн Масъуд. Манба йүқ.

Муовия ибн Курра (р.ал.) (?-113/731).

Тобенилардан бўлиб, асҳоби киромларпенг басъизлари билан учрашган ва улардан ҳадислар ривоят қилиган. Унинг ривоят қилиган ҳадислари «Қутуби сittа» китобидан жой олган.

Мусаввар ибн Махрама. Манба йүқ.

Мужоҳид ибн Жабр (р.ал.) (24/645-104/723).

Тобенилардан бўлиб, Абдуллоҳ ибн Аббоедан илм таҳсил қилиган. Ундан тафсир, ҳадис ва фиқҳ илмларини ўрганиган. Абдуллоҳ ибн Ӯмар, Абу Хурайра, Жобир ибн Абдуллоҳ (р.а.) сингари асҳоби киромлардан ҳам татыним олди. Ҳазрат Али, Саъд ибн Аби Ваққос, Рафиъ ибн Хадиж, Узайд ибн Зубайр, Абу Саид Ҳудрий, Ӯмму Салама, Жувайнидийя бинти Ҳорис, ҳазрат Ойиша ва Ӯмму Ҳони (р.а.) сингари зотлардан ҳадис тинглади ва ривоят қилди. Ривоят қилиниларича, илк тафсир китобини ҳам Мужоҳид ибн Жабр ёзган.

Набир ибн Аве. Манба йүқ.

Навос ибн Самъон Анзорий. Манба йүқ.

Ноғитъ ибн Ҳорис (р.а.). Манба йүқ.

Нұймон ибн Башир (р.а.). Энциклопедияда мухтасар маълумот бор.

Нужайд ибн Имрон ибн Ҳосил Ҳозойй. Манба йүқ.

Ойиша бинти Абу Бакр Сиддик (р.а.). Энциклопедияда мухтасар маълумот бор.

Ойиша бинти Саъд ибн Аби Ваққос. Отаси ҳақида энциклопедияда мухтасар маълумот бор, аммо қизи ҳақида йўқ.

Омир ибн Шараҳли (Шаъбий) (р.ал.) (20/641-104/723). Тобенилардан бўлиб, Шаъбий инебаси билан

ҳам машҳур. Ҳамдан қабиласининг бир бўлаги бўлган Шаъбий қабиласига мансублиги учун ҳам шундай аталган бўлинши мумкин. Унинг аждоди яманлик бўлиб, тақдир тақозоси билан Басрада келиб қолган. Шаъбий Басрада туғилди, кейинчалик Куфага кетиб, шу ерда фиқҳ, ҳадис олими бўлиб етишди. Абу Ҳанифа (р.а.) сингари аҳли сунна вал жамоа раиси мартабасигача кўтарилиган. Тарихда таъкидланишича Исломнинг тўрт устуни бўлган: бири Мадинада Саъид иби Мусаййиб, иккинчиси Шомда Макхул, учинчиси Басрада Ҳасан Басрий ва тўртиничиси Куфада Омир иби Шаъбийдир.

Ражо иби Аби Ражо (р.а.). Манба йўқ.

Рифъат иби Рофиъ. Манба йўқ.

Рафеъ иби Худайж. Манба йўқ.

Савбон (р.а.) (?-54/675). Асли яманлик бўлиб, Пайгамбаримиз (с.а.в.) сотиб олиб, кейин озод қилган қуллардан бири. Туғилган тарихи маълум эмас. Пайгамбаримиз (с.а.в.) уни қулликдан озод қиласар эканлар, иста ўз юрtingта бор, иста бизнинг ойламиизда қол, дедилар. У бир умр Пайгамбаримиз (с.а.в.) нинг хизматларидан айрилмади, вафотларидан кейин эса, Рамла деган жойга бориб яшай бошлади. Ҳазрат Умар (р.а.) халифалик даврида Миср фатҳида иштирок этди. Миср фатҳидан кейин яна Рамлага кетиб, бир муддат яшагач, Хумсага бориб, ўша ерда уй-жой қилди ва фарзандлар ортитирди. Пайгамбаримиз (с.а.в.)дан 127 та ҳадис ривоят қилган ва унинг ривоят қилган ҳадислари жуда кўп китобларда зикр этилган.

Саво иби Холид. Манба йўқ.

Сайд иби Санъон. Манба йўқ.

Саъд иби Убода (р.а.) (?-14/635). Асҳоби киромлардан бўлиб, Саиди Ҳазраж лақаби билан ҳам

манаҳур бўлган. Отаси Убода қабиласининг бошчанинг, онаси Умри бинти Масъуд (р.а.) саҳобиянлардан эди. Унинг бошига бир лақаби Комил бўлган, бишобарин, у ҳарб ишларида ҳам, араб тилини ва арабиёти масалаларида ҳам, фиқҳи ва ҳадис соҳаларида ҳам мукаммал билимга эга эди. У иккинчи Ақаба байъатидаги мусулмончиликни җабул қилиган. Пайғамбаримиз (с.а.в.) билан барча урунларда иштирок этиб, байроқдорлик қилиган. Унинг ривоят қилиган ҳадислари жуда кўп китобларда илончли машба сифатидаги келтирилади.

Саъид иби Молик. Машба йўқ.

Салим иби Абдуллоҳ. Ўи бенинчи асрда ўтган аидалуслик олимнинг бу ўринда зикр этилини ғалат.

Суроқа иби Молик (р.а.) (?-24/645). Мисодий 622 йилда Макка мушриклари Пайғамбаримиз (с.а.в.) жонларига суиқасд қыммоққа қарор қўйдилар ва бу нарса Пайғамбаримиз (с.а.в.)га маълум бўлиб, Абу Бакр Сиддиқ (р.а.) билан юрга яширингашлар ва бир муддат ўтгач, Мағдина йўлига тутиган эдилар. Пайғамбаримиз (с.а.в.)ни кўздан қочирган мушриклар Мағдина йўлларига ҳам хабар қилиб, кимки Муҳаммадни ўлдириса ёки асир қилиб бизга тошиирса, унга катта мукофот берамиз, деб хабар тарқатдилар. Бу хабар мушриклардан иборат бўлган Мудриж қабиласига ҳам этиб келди ва бойлик умидида бўлган қабиланинг ўқчи йигитларидан бири Суроқа иби Молик қурайшиклар айтган кишини тутишга қаёд қиёди. У хизматчиларини ёнига олиб йўл пойлади ва охири Пайғамбаримиз (с.а.в.)ни Қуръон тиловат қилиб турган жойларида топди. У Расулуллоҳ (с.а.в.)нинг орқаларидан писиб келди. Буни биринчи бўлиб сезган Абу Бакр (р.а.) унинг тарафига бир қараб кўйди. Пайғамбаримиз (с.а.в.) эса, душманнинг орқада турганлигини сезсалар ҳам ортга қарамай тиловат қилишда давом этавердилар. Йиом

Бухорий келтирган ривоятга кўра, у Пайғамбаримиз (с.а.в.)нинг рўбарўларидан чиққан ва: «Эй Муҳаммад, мендан сени энди ким қутқара олади?» деганида, Пайғамбаримиз (с.а.в.): «Менинг холоскорим Аллоҳдир», деб жавоб берганлар. Суроқа бу ганини масхара қилиб қулибди ва отини Пайғамбаримиз (с.а.в.) тарафга йўрттирибди. Шунда от мункиб кетиб, оёви чукурга тиқилиб қолган. Суроқа Пайғамбаримиз (с.а.в.)га ялинишга тушиган. Пайғамбаримиз (с.а.в.)нинг дуолари билан от яна қаддини кўтарган. Хуллас, ана шу воқеалардан кейин мусулмон бўлган Суроқа ибн Молик Расули акрам (с.а.в.)нинг энг яқин саҳобийларидан бўлиб қолган ва барча урусларда иштирок этиб, душманларга қирон келтирган. Абу Жаҳлони маҳв этишда ҳам фаоллик кўрсатган.

Саҳл ибн Абу Ҳасма. Манба йўқ.

Собит ибн Убайд. Манба йўқ.

Саҳл ибн Ханзалийя. Манба йўқ.

Сиъсаъа ибн Муовийя (р.а.). Манба йўқ.

Салмон Форисий (р.а.). Энциклопедияда муҳтасар маълумот бор.

Сувайд ибн Муқаррин. Манба йўқ.

Суфъён ибн Асъяд Ҳадрамий. Манба йўқ.

Сулаймон ибн Сурад. Манба йўқ.

Тайсала ибн Миёс. Манба йўқ.

Убайдуллоҳ ибн Абдулҳай. Манба йўқ.

Убай ибн Каъб (р.а.) (?-35/56). Ашъараи мубашширалардан бири. Иккинчи Ақоба байъатида мусулмон бўлган. Онҳазрат Расули акрам (с.а.в.) билан биргаликда барча урушларда иштирок этган. У Қуръон тиловатида ва сураларни хотирада сақлашда энг илғор сиймолардан эди; Зайд ибн Собит (р.а.)га Қуръон сураларини тўплашида ёрдам берган. Уни Пайғамбаримиз

(с.а.в.) «Саййиду-л-ансор», деб атаганлар. Расулуллоҳ (с.а.в.) вафотларидан кейин илм билан шувулланди ва Мағинада барча масалалар бўйича фатволар берди. У на фақат фиқҳ соҳасида, балки тафсир ва ҳадис илмларида ҳам замонасишинг пешқадам олими эди. “Айни пайтда Таврот ва Иижил китобларини ҳам яхши билиб, Куръони карим тафсирида улардан мисоллар билан муқояса қила оларди. Ривоят қилиниларича, у Куръонни тўплашда иштирок этиш билан бирга, ўзининг алоҳида мусҳафини ҳам тузган ва бу «Убай Мусҳафи», деб аталган.

Убайдуллоҳ ибн Мисҳан Ансорий. Манба йўқ.

Умар ибн Хаттоб (р.а.). Энциклопедияда тўлиқ маълумот бор.

Умму Дардо (р.а.). Абу Дардонинг рафиқаси бўлмоғи керак. Унинг номи тарихларда зикр этилади, аммо унинг ҳаёти ҳақида маълумотлар йўқ.

Умму Ҳиром (р.а.) (?-28/647). Тўлиқ исм-шарифи Умму Ҳиром бинти Милҳон ибн Ҳолид ибн Зайд ибн Ҳиром ибн Жандаб ибн Амр ибн Фанам ибн Адий ибн Нажжор. Саҳобия. Анас ибн Молик (р.а.)ning холаси. Пайғамбаримиз (с.а.в.)ning ҳам холаларига яқин қариндош бўлган. Жоҳилияят даврида Амр ибн Қайсга турмушга чиққан, ундан Қайс ва Абдуллоҳ исмли икки ўғил кўрган ва мусулмон бўлгач, эридан ажрашган, кейинчалик мусулмончиликни қабул қилган Убода ибн Самит (р.а.) билан турмуш қурган. Ундан ҳам бир ўёли бўлиб, исми Мухаммад эди. Пайғамбаримиз (с.а.в.) унинг уйита келар ва оила аъзолари Расули акрам (с.а.в.) хизматларини қилиш билан шарафланган эдилар. Умму Ҳиром мусулмонларнинг жангу жадалларида ярадорларга қараган ва уларни парвариш қилган эди. Пайғамбаримиз (с.а.в.) вафотидан кейин оиласи билан Шомга кетди ва у ерда эри Убода ибн Самитнинг Исломни тарқатиш ишларида

ёрдам берди. Ҳазрат Усмон (р.а.) халифалиги даврида Муовия (р.а.)га Қибрис тарафларда ҳам Исломни тарқатишни буюрди. Муовия (р.а.) Қибрисга дengiz орқали бориши керак эди ва бунинг учун бир қанча саҳобийлар ва тобеинларни тўплади. Умму Ҳиром шунда 86 ёшда бўлиб, дengиз сафарига у ҳам отланди ва бу сафарда шаҳид кетди.

Умар ибн Ҳакам ибн Рафеъ Анзорий. Манба йўқ.

Умму Салама (р.а.) (?-57/676). Пайғамбаримиз (с.а.в.) завжай муҳтарамаларидан бири. Асли исми Ҳинд бўлиб, Абу Салама куняси билан машхур бўлган. Тўлиқ исми Ҳинд бинти Абу Умаййа Сүҳайл ибн Мунира ибн Абдуллоҳ ибн Умар ибн Мағзум. У Абу Салама ибн Абдуллоҳ (р.а.)нинг хотини эди. Эри билан бирга дастлабки мусулмонлардан бўлган. Макка мушрикларининг мусулмонларга азиятлари кучайиб кетгач, Расууллоҳ (с.а.в.)нинг даъватлари билан эри билан Ҳабашистонга ҳижрат қилган. Ҳабашистонда экан тўрт фарзанд кўрди. Фарзандларидан бирининг исми Салама эди, куняси шундан. У бутун хонадони билан Маккага қайтиб келганда мушрикларнинг зулми кучайгандан кучайган эди. Шунинг учун Мадинага ҳижрат қилишга мажбур бўлди. Аммо хонадон аҳли Мадина йўлида ҳам кўп азият чекди; Умму Саламани болаларидан ва эридан айирдилар, фақат амакисининг ўғли аралашуви билангина Мадинага келиб болалалри ва эрини кўришга мусассар бўлди. Абу Салама Уҳуд жангидаги оғир яраланди ва ҳижрий 4 йили вафот этди. Идда муддати ўтгач, тўрт гўдак билан бева қолган Умму Саламага Пайғамбаримиз (с.а.в.) совчи қўйдилар ва унга уйлаңдилар, болаларини ҳам қарамоқларига олдилар. Умму Салама видо ҳажига қадар Пайғамбаримиз (с.а.в.) билан бирга бўлди. У Расууллоҳ (с.а.в.)дан 378 та ҳадис ривоят қилган. Пайғамбаримиз (с.а.в.)нинг мўйи муборакларидан бир толасини темир қутида асрраган ва

авлодларига ҳам ўтиб келган. У аёллар орасида фикҳ шилмида ҳам пешқадам бўлган.

Умра Ансория. Манба йўқ.

Урва иби Зубайр (р.ал.) (22/643-94/712). Тобеинлардан. Абдуллоҳ иби Зубайрнинг иниси. Асҳоби киромларнинг кўпларидан ҳадислар ривоят қилган.

Усмон иби Аффон (р.а.). Энциклопедияда тўлиқ маълумот бор.

Усома иби Шурайж. Манба йўқ.

Усома иби Зайд (р.а.) (?-54/673 ёки 59/678). Зайд иби Ҳорисанинг ўғли. 18 ёшида ҳарбийларга қўмондан этиб тайинланган. Пайғамбаримиз (с.а.в.) тарбиясида етишган. Расули акрам (с.а.в.) худди икки имомни севгандек, уни ҳам севардилар. 7-8 ёшларида отаси билан Мадинага ҳижрат қилган, 15-16 ёшларидан бошлиб муҳорабаларда иштирок этиб, ажойиб қаҳрамонликлар кўреатган. Макка фатҳида Каъбани бутлардан тозалашда бир қатор саҳобийлар билан биргаликда жонбозлик кеўрсатди. Пайғамбаримиз (с.а.в.)дан кўп ҳадислар ривоят қилганлигини айтадилар.

Фузола иби Убайд. Манба йўқ.

Фотима (р.а.). Энциклопедияда муҳтасар маълумот бор.

Холид Аббосий. Манба йўқ.

Холид иби Рабиъ. Манба йўқ.

Шаҳр иби Ҳавшаб. Манба йўқ.

Язда иби Мурра. Манба йўқ.

Язид иби Асамм. Манба йўқ.

Язид иби Бобанус. Манба йўқ.

Язид иби Саъд. Манба йўқ.

Язид иби Абдуллоҳ иби Кусайт. Манба йўқ.

Қосим иби Муҳаммад (р.ал.) (31/653-101/721 ёки 106/725). Абу Бакр Сиддиқ (р.а.)нинг набираси бўлиб, машҳур тобеинларданdir, уни валийларнинг учинчisi, деб

хисоблайдилар. Тұлиқ ислам-шариғи Қосым ибн Мұхаммад ибн Абу Бакр Сиддик ат-Таймий. Имом Зайналобидин билан холаваччадир. Отаси Мұхаммад Миерда шаҳид кетгач, у гүдаклик пайтида етим қолиб, холаси ва ҳазрат Ойиша (р.а.) тарбиясида ўсди. Асхоби киромлардан бир нечаси билан ҳамсұхбат бўлишга ва улардан илм ўрганишга мушарраф бўлган. Ҳазрат Ойиша, Абу Хурайра, Абдуллоҳ ибн Аббос, Абдуллоҳ ибн Умар, Муовия ибн Суфъён (р.а.) сингари саҳобийлардан ҳадислар эниитиб, ривоят қилиган. Тафсир илмининг етуқ намояндаси сифатида ҳам танилган. Ривоят қилишиларича, Найкамбар (с.а.в.) ва саҳобийлардан кейинги энг мукаммал ишон Қосым ибн Мұхаммад әкан. Силсилаи олиянинг тўртичиси ҳисоблашган Жаъфари Содиқ (р.ал.) унинг шогирди бўлган.

Қайс ибн Аби Хозим. Манба йўқ.

Қайс ибн Осим ибн Синон. Манба йўқ.

Қурра ибн Илёс. Манба йўқ.

Қубайса ибн Бурма Асадий. Манба йўқ.

Ғузайр ибн Ҳорие. Манба йўқ.

Ҳайсам ибн Молик Тойй. Манба йўқ.

Ҳабба ибн Ҳолид. Манба йўқ.

Ҳабоб ибн Ире. Манба йўқ.

Ҳаким ибн Ҳазом. Манба йўқ.

Ҳамза ибн Нужайх Абу Аммора. Манба йўқ.

Ҳармала ибн Абдуллоҳ. Манба йўқ.

Ҳасан Баерий (р.ал.). Энциклопедияда мухтасар маълумот бор.

Ҳијол ибн Ясоф. Манба йўқ.

Ҳишом ибн Урва (р.ал.) (61/680-146/763).

Тарихда Ҳишом исми билан уч сиймо ўтган: Ҳишом ибн Ҳассан (?-148/765), Ҳишом ибн Аби Абдуллоҳ (?-154/770), ҳар учаласи ҳам ҳадис олими бўлган, мазмунан Имом

Бухорий Ҳишом иби Үрвани назарда тутган кўринади. Унинг тўлиқ исм-шарифи Ҳишом иби Үрва иби Зубайр иби Аввом ал-Қурайший бўлиб, Ашъараи мубаширралардан бўлмиш Зубайр иби Аввом (р.а.)нинг набирасидир. У туғилган шахри Мадинада узоқ муддат яшаб, кейин Қуфага кетган. Қуфада талабаларга ҳадис ўлмидан дарс берган. Ниҳоят Богдодга келиб, аббосий халифаларидан Мансур саройида яшади. У Мадинада яшаган пайтида Абдуллоҳ иби Үмар, Саҳл иби Саъд, Жобир иби Абдуллоҳ, Анас иби Молик (р.а.)лардан Қуръон ва ҳадис илмларини ўрганди. Шунингдек, отаси Үрва иби Зубайр иби Аввом, амакиси Абдуллоҳ иби Зубайр иби Аввом (р.а.), икки биродари Абдуллоҳ ва Үсмон иби Үрвалар, амакиваччаси Яхе иби Аббод, Аббод иби Ҳамза иби Абдуллоҳ иби Зубайр, Фотима бинти Мунзир иби Зубайр, Амр иби Ҳамза, Авф иби Ҳорис иби Туфайл, Абу Салама иби Абдурраҳмон, Ибн Мунқадир Ваҳб иби Қайсан, Солиҳ иби Солиҳ, Абдурраҳмон иби Саъд сингари бир қаңча кипшилардан ҳадислар ривоят қилган.

Ҳорис иби Луқайт Нахаъий. Манба йўқ.

Ҳомид иби Молик иби Ҳайсам. Манба йўқ.

Ҳусаййа. Манба йўқ.

Ҳузайфа иби Ямон (р.а.) (?-36/656). Тарихда икки Ҳузайфа бор; бири зикр этилаётган Ҳузайфа, иккитинчи Ҳузайфа иби Маръаший бўлиб, ҳижратнинг учинчи аерида ўтган машҳур авлиёлардан биридир. Ҳарҳолда Ином Бухорий биринчи Ҳузайфани зикр этган бўлмоғи аниқроқдир. Унинг тўлиқ исм-шарифи Абу Абдуллоҳ Ҳузайфа иби Ямон бўлиб, отасининг исми Ҳузайлдир, Ямон унинг лақаби бўлган. Ҳузайфа иби Ямон Найгамбаримиз (с.а.в.)нинг сирдош яқинларидан бўлган. Ҳайбар ва Тайма оралиғида жойлашган Бану Авс қабилясидандир. Бу қабиля Эрон шохи Нўширавон даврида

насроний динин қабул қылған. Қабылаңды олимдар етшинб
чиққан ва уларнинг орасида биргина зот (исеми номағашум),
ривоят қилишларича, охир замон Найғамбарит көзинин
башорат берган. Лекин даврлар ўтган сары үзү зотининг
башорати унтутилған ва ҳижратдан кейингина, янын
Расулулоҳ (с.а.в.) Мадинага күчіб келгандаридан кейин
қабила олимларининг текширишлари патшасын ұлароқ
бу башорат мәттүлүм бўлди. Башорат аниқланғач, Бану
Аве қабиласининг аҳолисидан тўқиз киннилак ҳайъат
тузилди ва бу ҳайъат Мадинага келиб, Найғамбарамиз
(с.а.в.) ҳузурларида мусулмонларни қабул қилиб, имон
келтирдилар. Отаси билан Мадинага келгап ҳали гўдак
Хузайфа ҳам мусулмон бўлди ва бир умр Расули амин
(с.а.в.) билан қолди. У бир қаича урушиларда иштирок
этиб, айрича жасорат кўреатди ва Найғамбарамиз
(с.а.в.)нинг яқин сирдош кинниларидан бирига айланди.
Расулулоҳ (с.а.в.) вафотларида кейин ҳарбий қўмощон
бўлиб, бир қатор шаҳарлар ва қишлоқларда Ислом динини
тарқатишда жонбозлик кўреатди. Ҳазрат Умар (р.а.)
халифалик даврида доинимандлар кенганининг аъзоси
ҳам бўлған, Эрон ва Ироқ фатҳида ҳам иштирок этган.
Сўнг Нинионур волийси бўлиб ҳам ишлади. Салмон Форсий
(р.а.) билан бирга Куфа шаҳрининг қурилишинга ҳам
раҳбарлик қилиған. У қаерга бормасин, қайси шаҳарда
ёки вилоятда турмасин, фақат адолат номига иш қылар,
халқиарварлиги билан шухрат топган эди. Мадони
шаҳрида узоқ муддат волий бўлиб турганида, у шаҳардан
барча адолатсизликларни бартараф этган ва халқининг
турмуш шароитини яхшилаш учун барча чораларни кўрган
эди. Ривоят қилишларича, Хузайфа мунофиқларни фош
қилишда Найғамбарамиз (с.а.в.)га катта кўмак берган
ва ҳазрат Умар даврида ҳам мунофиқлардан бир
қанчаларини маҳв этишда иштирок этган экан. Яна

айтадиларки, ҳазрат Умар Ҳузайфа билан қардош тутинган. Ҳазрат Үсмоннинг халифалик даврида Ҳузайфа Арманистон ва Озарбайжон фатҳларида ҳарбий қўшинга қўмондонлик қилиб, у ерларда Ислом динини тарқатишида фаол иштирок этган. Унинг бу хизматларидан ташқари яна бир муҳим хизмати бор эди: Пайғамбаримиз (с.а.в.) даврида ҳам, ундан кейин ҳам Қуръонни барча халқлар ўз шевалари ва лаҳжаларида қироат қила бошладилар. Асҳоби киромлар, албатта, Қуръоннинг бир лаҳжада, яъни қурайший лаҳжасида қироат қилининига тарафдор бўлганилар. Арманистон ва Озарбайжон фатҳидан кейин у ҳазрат Үсмонга Қуръоннинг қурайший лаҳжадаги қироати билан боғлиқ матнини тўпланини таклиф этди. Бу таклифга рози бўлган ҳазрат Үсмон «Мусҳафи Үсмон»ни юзага келтирди. Бу нусха баъзи манбаларда тўртта, баъзиларида олтита дейилади. ҳарҳолда, ана шу нусхалар турли жойларга юборилган. Ҳузайфа ибн Ямон Найғамбаримиз (с.а.в.)дан юздан ортиқ ҳадис ривоят қилиган ва бу ҳадислар ишончли манбалар сифатида жуда кўп китобларда зикр этилган.

Асрор САМАД

Тушунилиши қийин бўлган сўзларга

ЛУФАТ

аброр — яхшилар; яхшилик.

амин — ишончли, ишонилган.

ансор — ёрдамчилар, ёрдам берганлар; мусулмонларнинг ҳижратида Мадина аҳди үларга кўмак бериб, қўллаб-қувватлаганлар, шунинг учун мадиналиклар ансорлар, деб аталган.

афиға — иффат соҳибаси, пок, тоза; бузуқликдан сақланган.

аъробий — саҳройи араб.

байтул-мол — давлат хазинаси.

байъат — аҳд-паймон; ҳукумат ёки диний раҳбарга бўйсуниш.

биллоҳи — қасам: азбаройи худо, худо ҳақи.

валлоҳи — худо билувчиидир.

вараса — меросга тааллуқли.

вирд — дуо; тарк этилмай доимо бажарилиши лозим бўлган вазифа, бурч.

дирҳам — Арабистондаги пул бирлиги.

дуойибад — ёмонликка қилинадиган дуо; қарфиш.

жазаъ — кўз соққаси.

жиҳод — диний уруш; Ислом динига душман бўлганларга қарши қуролли жанг.

залолат — гумроҳлик; йўлдан адашишлик.

зод — йўл озиги; мусулмонларнинг охиратга тайёргарлик кўриб, солиҳ амаллар қилиши.

ибҳом — шубҳа, гумон.

идорор — сийдик.

имтино — тортиниш, уятчанлик.

истиғфор — гуноҳни кечиришни сўраш; тавба.

иқтидо — эргашиш; тақлид қилиш.

каррамаллоҳу важҳаҳу — Аллоҳ унинг юзини мукаррам қиласин.

каффорат — гуноҳ учун бадал бериш.

куня — лақаб.

мавло — озод қилинган қул.

мазаллат — хорлик, пастлик, тубанлик.

мамлук — мулкка айлантирилган инсон; қул.

мағриб — ўарб.

муофира — кечирилган, авф этилган.

мушоварат — маслаҳат кенгаши.

мушриқ — ширк қелтирувчи, Аллоҳга шерик ахтарувчи;

насх — бекор қилинган; ижроси тўхтатилган.

ориз — юз бермоқ, пайдо бўлмоқ, ҳосил бўлмоқ.

радди бало — балони қайтариш.

разиаллоҳу анҳу — Аллоҳ, ундан рози бўлсин.

ридо — елкага ташланадиган мато, рўмол.

роҳиб — насоро динидаги тақводор, зоҳид; монах.

силаи раҳм — қарицдошлик алоқалари.

соллоллоҳу ъалайҳи васаллам — Аллоҳ унга салавот ва салом юборсин.

тавоғ — бирон нарсанинг атрофини айланиш; зиёрат.

тағсир — шарҳ, изоҳ; Қуръон оятларини изоҳлаш илми.

таъадди — зулм, тажовуз, ҳаддан ошмоқ.

таъхир — кечикиш, кечиктириш; бирон ишни ортга суриш.

футуҳот — очилиш, күшойиш.

шомил — тааллук; умумга тегишли.

ҳофизу-л-Қуръон — Қуръон оятларини ёд олган қори.

ҳури айн — пешқадам ҳур

МУНДАРИЖА

<i>Асрор Самад. Мазкур нашр ҳақида.....</i>	5
<i>Абдуқажхор Иброҳимов. Эътиқодга баҳшида умр (Тарихий-фалсафий бадиа).....</i>	8
Шамсуддихон Бобохонов. Имом Бухорий ва унинг «ал-Адаб ал-Муфрад» асари ҳақида.....	39
1-боб. Ота-онага эътибор.....	47
2-боб. Онани рози қилиш ҳақида.....	48
4-боб. Ота-она фарзандга зулм қилса ҳам, улар ота-онага яхшилик қиласвериши ҳақида.....	49
5-боб. Ота-онага мулоийм гапириш ҳақида.....	49
6-боб. Ота-она ҳақини адо қилиш ҳақида.....	50
7-боб. Ота-онага оққ бўлиш ҳақида.....	51
8-боб. Ота-онасига лаънат ўқиган кишига Аллоҳнинг лаънати бўлсин.....	53
9-боб. Гуноҳ бўлмаган ҳолларда ота-она амрига итоат қилиш ҳақида.....	53
10-боб. Ота-она хизматларини қилиб, дуоларини олмасдан жаннатта кира олмаслик ҳақида.....	54
11-боб. Ота-онасини рози қилган кишининг умри узок бўлиши ҳақида.....	55
12-боб. Мушрик ота учун Аллоҳдан афв сўрамаслик ҳақида.....	55
13-боб. Ота-она мушрик бўлса ҳам уларга яхшилик қилиш ҳақида.....	56
14-боб. Ота-онани сўқмаслик ҳақида.....	58
15-боб. Ота-онага оққ бўлишнинг укубати ҳақида.....	58
16-боб. Ота-онанинг йиглаши ҳақида.....	59
17-боб. Ота-онанинг дуоси ҳақида.....	59
18-боб. Насоро онани Исломга даъват қилиш ҳақида.....	61
19-боб. Ота-она ўлгандан кейин уларга яхшилик қилиш ҳақида.....	62
20-боб. Ота-онанинг дўстларига яхшилик қилиш ҳақида.....	63
21-боб. Силаи раҳм натижаси.....	64
22-боб. Севги наслийдир, деган ҳадис ҳақида.....	64
23-боб. Стани исми билан чақирмаслик ҳақида.....	64
24-боб. Киши ўз отасини куняси билан атаса бўладими.....	65
25-боб. Қариндошликини узмаслик ҳақида.....	65

Мундарижа

26-боб. Силаи раҳм қилиш ҳақида.....	66
27-боб. Қариндошликтин узиб юбормасликнинг фазилати ҳақида.....	68
28-боб. Силаи раҳм умрни зиёда қилишии ҳақида.....	69
29-боб. Силаи раҳм қилган кишини Аллоҳ севади.....	69
30-боб. Яхшиликни энг яқин қариндошлардан бошламоқ кераклиги ҳақида.....	69
31-боб. Даражасига кўра яқинларга яхшилик қилмоқ ҳақида.....	70
32-боб. Раҳм қилмайдиган кишининг гуноҳи ҳақида.....	71
34-боб. Ҳақиқий силаи раҳм.....	71
35-боб. Золим қариндошига силаи раҳм қилган кишининг фазилати ҳақида.....	72
36-боб. Жоҳилият даврида яхшилик қилган киши ҳақида.....	72
38-боб. Ўз ургуғ-аймоқларини билиш кераклиги ҳақида.....	73
39-боб. Озод бўлган куллар ҳақида.....	73
40-боб. Пайғамбар (с.а.в.) дўстлари.....	74
41-боб. Киз тарбия қилган киши ҳақида.....	75
42-боб. Қизи ва ҳамширасини боксан кишининг фазилати.....	75
43-боб. Қайтиб келган қизни тарбия қилган кишининг фазилати ҳақида.....	76
44-боб. Қизининг ўлишини орзу қилишнинг макруҳлиги ҳақида.....	76
45-боб. Болалар ота-онанинг баҳил ва қўрқоқ, бўлишларига сабабчиидирлар.....	76
46-боб. Гўдакни елкага миндириш ҳақида.....	78
47-боб. Солиҳ фарзанд кўз нури эканлиги ҳақида.....	78
48-боб. Ўз кишисини дуо қилиш ҳақида.....	79
49-боб. Она меҳр-шафқатиидир.....	80
50-боб. Ёш болаларни ўтиш ҳақида.....	80
51-боб. Фарзандларга одоб ўргатиш ҳақида.....	81
52-боб. Ота фарзандларга яхшилик қилиши ҳақида.....	82
53-боб. Марҳаматсиз кишига марҳамат қилинмайди.....	82
54-боб. «Раҳмат юз бўлақdir», ҳақида.....	82
55-боб. Қўшичичиликнинг аҳамияти ҳақида.....	83
56-боб. Қўшини ҳақи тўғрисида.....	83
58-боб. Қайси қўшии яқинроқ бўлса.....	84
59-боб. Қўшичичиликнинг ҳудуди ҳақида.....	84
60-боб. Қўшиисини уйига киритмаган киши ҳақида.....	84
61-боб. Ўзи тўқ, бўлиб, қўшиси оч ўтирумасин.....	85
62-боб. Шўрбопинг сувини кўпайтириб, қўшиларга ҳам улашиш ҳақида.....	85
63-боб. Қўшинининг яхшиси ҳақида.....	85
64-боб. Солиҳ қўшини ҳақида.....	86
65-боб. Ёмон қўшини ҳақида.....	86

66-боб. Құшнига озор бермаслик ҳақыда.....	87
67-боб. Құйнинг почаси билан бұлса ҳам құшнига ҳадя бериш ҳақыда.....	88
68-боб. Құшнидан шикоят қилиш ҳақыда.....	89
69-боб. Құшнини күчіб кетишга мажбур қылған киши ҳақыда.....	90
70-боб. Құшни яхудий бұлса ҳам.....	90
71-боб. Карам ҳақыда.....	91
72-боб. Яхшига ҳам, фожирға ҳам яхшилик қылавериш ҳақыда.....	91
73-боб. Етим тарбиялаганнинг фазилати ҳақыда.....	92
75-боб. Етим боққан кишининг ажри.....	92
76-боб. Етим асраган хонадоннинг хайри.....	93
77-боб. Етимга отадек марҳаматли бўл.....	93
78-боб. Умрини етим болаларга бағицлаган тул хотин фазилати.....	94
79-боб. Етимга одоб ўргатиш ҳақыда.....	95
80-боб. Болалари ўлган кишининг фазилати ҳақыда.....	95
81-боб. Чала туғилиб ўлган бола ҳақыда.....	97
82-боб. Мамлукларга яхши қараш ҳақыда.....	99
83-боб. Қарамогидаги кишиларга ёмон қараш ҳақыда.....	100
84-боб. Чўрини аъробийга сотиб юбориш ҳақыда.....	101
85-боб. Хизматкорнинг гуноҳини кечириш ҳақыда.....	101
86-боб. Қул ўтирилик қисса.....	102
87-боб. Хизматкор гуноҳ қисса.....	102
88-боб. Қулага топширилган нарсанни муҳраб бериш ҳақыда.....	102
89-боб. Хизматкорни сийлаш ҳақыда.....	103
90-боб. Хизматкорга одоб бериш ҳақыда.....	103
91-боб. Бирорини юзи қора бўлсин, деб қаргамаслик ҳақыда.....	103
92-боб. Юзга урмаслик ҳақыда.....	104
93-боб. Ким қулининг юзига урса, уни озод қиласин.....	104
94-боб. Қулнинг қасос олиши ҳақыда.....	106
96-боб. Қулларни ўзингиздек кийинтириинг, деган ҳадис ҳақыда.....	106
97-боб. Қулларга ёрдам бериш ҳақыда.....	108
98-боб. Қулларга кучи етмайдиган иш юкламаслиги ҳақыда.....	108
99-боб. Ҳар ким оиласига ва қулига сарф қисса, садақадир.....	108
100-боб. Қул билан таом емакни хоҳдамаса.....	109
101-боб. Ўз таомидан қулига ҳам берсин.....	109
102-боб. Хизматчини таомга таклиф қилиш ҳақыда.....	110
103-боб. Қул ўз хўжасига яхши хизмат қисса.....	110
104-боб. Қул ўз хўжасининг молини сакловчиидир.....	111
105-боб. Аллоҳ, ва ўз хўжасининг ҳақини ўтгана қул.....	112
106-боб. Қулни нима деб ҷақириш керак.....	112
107-боб. Қул хўжасига нима деб хитоб қиласин.....	112
108-боб. Эр ўз хонадоннинг муҳофазакоридир.....	113

Мундарижа

110-боб. Яхшиликка яхшилик қилиш ҳақыда.....	114
111-боб. Яхшилик қылғанни дуо қилиш ҳақыда.....	115
112-боб. Одамларга ташаккур айтмаган Аллохда ташаккур айтмас.....	115
113-боб. Биродарларга ёрдам бериш ҳақыда.....	115
114-боб. Дүнёда яхшилик қылғанлар охиратда мукофотта эга бўлади.....	116
115-боб. Яхши деб ҳисобланадиган иш садақа бўлади, дейил- ган ҳадис ҳақыда.....	117
116-боб. Озор берадиган нарсаларни чепта олиб кўйиш ҳақыда...	118
118-боб. Пайғамбар (с.а.в.) сўзларини зеҳнга жойлаш ҳақыда...	119
119-боб. Экинзорга чиқиши ҳақыда.....	120
120-боб. Мусулмон мусулмоннинг кўзгусидир.....	121
121-боб. Жойиз бўлмаган ҳазиллар ҳақыда.....	122
122. Яхшиликка далолат қилиш ҳақыда.....	122
123-боб. Афв этини ҳақыда.....	122
124-боб. Кишиларга очиқ юзлилик билан қарашиб ҳақыда.....	123
125-боб. Табассум қилиш ҳақыда.....	125
126-боб. Кулиш ҳақыда.....	125
127-боб. Расулуллоҳнинг юришлари.....	126
128-боб. Маслаҳат сўраладиган киши амин бўлиши кераклиги ҳақыда.....	126
129-боб. Мушоварат ҳақыда.....	127
130-боб. Нотўғри маслаҳат берувчининг гуноҳи ҳақыда.....	128
131-боб. Кишилар орасидаги муҳаббат ҳақыда.....	128
132-боб. Кўнгилларнинг яқинлиги ҳақыда.....	128
133-боб. Ҳазил ҳақыда.....	129
134-боб. Гўдаклар билан ҳазиллашиш ҳақыда.....	130
135-боб. Яхши хулқлик бўлиш ҳақыда.....	130
136-боб. Кўз тўқлиги ҳақыда.....	132
137-боб. Ўтакеттан баҳиллик ҳақыда.....	133
138-боб. Яхши хулқ самараси.....	134
139-боб. Қизғанчилик ҳақыда.....	137
140-боб. Яхши кишига ҳалол мол.....	137
141-боб. Мол ва жон амнияти ҳақыда.....	138
142-боб. Кўнгил шоддиги ҳақыда.....	138
143-боб. Бечорага ёрдам бериш ҳақыда.....	139
144-боб. Аллоҳ, таюлдан ахлоқини яхши қилишни сўраган киши ҳақыда.....	140
145-боб. Мўмин одамларни лаънатловчи бўлмайди.....	141
146-боб. Абънатловчи кишилар ҳақыда.....	142
147-боб. Кўнгли соғ киши лаънат ўқимас.....	142
148-боб. Бир-бирингизни дусибад қилмангиз.....	143
149-боб. Коғирга лаънат ўқиши ҳақыда.....	143

150-боб. Гап ташувчи ҳақида.....	143
151-боб. Ёмон сўз тарқатувчи одам ҳақида.....	144
152-боб. Одамлардан айб излаган киши ҳақида.....	144
153-боб. Мақташ ҳақида.....	146
154-боб. Киши ўзи ишонган одамини мақташи ҳақида.....	147
155-боб. Мақтовчилар бетига тупроқ, сочиш ҳақида.....	147
156-боб. Шеърий мадхия ҳақида.....	148
157-боб. Шоирга садақа.....	149
158-боб. Дўстингизни малол келадиган даражада эъзозламанг.....	149
159-боб. Зиёрат қилиш ҳақида.....	150
160-боб. Зиёратчининг дуоси.....	150
161-боб. Зиёратнинг фазилати ҳақида.....	151
162-боб. Киши севган одами билан бирга бўлиши ҳақида.....	151
163-боб. Ёши улуғларнинг фазилати.....	152
164-боб. Ёши улуғларни хурматлаши ҳақида.....	152
165-боб. Гапни ҳам, ишни ҳам ёши улуғ киши бошлайди.....	153
166-боб. Катталардан аввал фикр билдиримаслик ҳақида.....	153
167-боб. Ёши улуғларни ишбоши қилиш ҳақида.....	154
168-боб. Пишган мевалардан атрофдаги гўдакларга бериш ҳақида.....	155
170-боб. Гўдакни севиб кучоқлаши ҳақида.....	155
171-боб. Қизалоқни ўпиш ҳақида.....	155
172-боб. Гўдакнинг бошини силамоқ ҳақида.....	156
173-боб. Бегона болани ўйилчам деса бўладими?.....	156
174-боб. Ер юзидағи махлукларга марҳаматли бўл.....	157
175-боб. Аҳли аёлларга раҳмдил бўлиши ҳақида.....	158
176-боб. Ҳайвонларга марҳаматли бўлиш ҳақида.....	158
177-боб. Ҳуммаранинг тухумини олиш ҳақида.....	160
178-боб. Қушларни қафасда саклаши ҳақида.....	160
179-боб. Кишилар орасига яхшилик тарқатиш ҳақида.....	160
180-боб. Ёлғон гапирмоқ дуруст эмас.....	161
181-боб. Одамларнинг озорига сабр этмак ҳақида.....	161
182-боб. Азиятта сабр этмак ҳақида.....	162
183-боб. Муносабатларни тузатиш ҳақида.....	162
184-боб. Сўзингга ишонувчи кишига ёлғон гапириш ҳақида.....	163
185-боб. Амалга оширолмайдиган нарсани ваъда қилиш ҳақида..	163
186-боб. Насаблар тўғрисида таъна қилиш ҳақида.....	163
187-боб. Киши ўз қавмини севиши ҳақида.....	164
188-боб. Араз ҳақида.....	164
189-боб. Мусулмоннинг аразлашиб юриши ҳақида.....	165
190-боб. Биродари билан бир йилгача гаплашмай юрган киши ҳақида.....	167
192-боб. Адоват қилиш ҳақида.....	167

Мундарижа

193-боб. Саломлашиш ҳақида.....	169
194-боб. Болаларни ажратиши ҳақида.....	169
195-боб. Биродары маслаҳат сұрамаса ҳам маслаҳат берган киши ҳақида.....	169
196-боб. Ёмон ўрнан бўлишини макруҳ, кўрган киши ҳақида.....	169
197-боб. Макр ва алдаш ҳақида.....	170
198-боб. Койиш ва сўкин ҳақида.....	170
199-боб. Бир қуатум сув ичириши ҳақида.....	171
200-боб. Сўкиниш ҳақида.....	171
201-боб. Сўкинишдиган икки киши икки шайтандир.....	172
202-боб. Сўкинимоқ фосиқлиқдир.....	172
203-боб. Одамларнинг айбини ўз юзига айтмаган киши ҳақида.....	174
204-боб. «Эй, мунофиқ», дейиш ҳақида.....	175
205-боб. Мусулмонни коғир демоқ ҳақида.....	176
206-боб. Дунимаглар кулигисидан Аллоҳдан паноҳ сўраши ҳақида.....	177
207-боб. Исроф.....	177
208-боб. Исроф қилувчилар ҳақида.....	178
209-боб. Туаржойларни таъмирлаш ҳақида.....	178
210-боб. Курилишга сарф қилиш ҳақида.....	178
211-боб. Инчилар билан кўшилишиб ишлаш ҳақида.....	179
212-боб. Биноларни баланд қилиш билан мактаниши ҳақида.....	179
213-боб. Расууллоҳ, (сав) уйларини таъмирлаганилари ҳақида.....	180
214-боб. Кенг уй ҳақида.....	181
215-боб. Намозига боришиш пайтида.....	181
216-боб. Иморатларни нақшлайди ҳақида.....	182
217-боб. Мулойим бўлиш ҳақида.....	183
218-боб. Саранжомлик ҳақида.....	185
219-боб. Мулойимликнинги автолиги ҳақида.....	185
220-боб. Чўчитмаслик ҳақида.....	185
221-боб. Назоқатмалик ҳақида.....	186
222-боб. Молни тежаш ва кўпайтириш ҳақида.....	187
224-боб. Аллоҳдан ризқ сўраши ҳақида.....	187
225-боб. Зулм кулфатидир.....	188
226-боб. Касалманд кишининг каффорати ҳақида.....	191
227-боб. Тунда бетоб кишини бориб кўриши ҳақида.....	192
228-боб. Хаста мўминнинг савоби.....	194
229-боб. «Мен касалман», демак шикоят хисобланадими?.....	196
230-боб. Ҳушидан кетадиган беморни кўриш ҳақида.....	198
231-боб. Бетоб болаларни кўриши ҳақида.....	198
232-боб. Хотини хаста бўлган кишига шафқат.....	199
233-боб. Аъробийларни зиёрат қилиш ҳақида.....	199
234-боб. Беморни зиёрат қилиш ҳақида.....	200
236-боб. Беморни зиёрат қилиш савоби.....	202
237-боб. Бемор зиёратидаги ҳадис ривоят қилмоқ.....	202

238-боб. Бемор олдида намоз ўқиган киши ҳақида.....	203
239-боб. Файримуслимнинг бетоблигини сўраш ҳақида.....	203
240-боб. Бетобга нима дейиш керак.....	203
241-боб. Бетобнинг жавоби.....	204
242-боб. Фосиқ зиёрат қилинадими.....	205
243-боб. Бетоб эркакни аёллар кўриши ҳақида.....	205
244-боб. Бетобни кўргани борганда унинг аёлига қарамаслик ҳақида.....	205
245-боб. Кўзи оғриганда бориб кўриш ҳақида.....	206
246-боб. Беморнинг қайси тарафида ўтиromoқ керак.....	207
247-боб. Эркак уйида нима иш қилади.....	207
248-боб. Биронни яхши кўрса ўзига билдирысин.....	208
249-боб. Киши биронни яхши кўрса, уни сурингириб юрмасин..	209
250-боб. Ақл қалбда бўлади.....	209
251-боб. Такаббурлик ҳақида.....	210
252-боб. Зулм қилган кишидан ўч олиш ва голиб келиш ҳақида.	213
253-боб. Қаҳатчилик ва очлик йилида кишиларнинг бир-биралига ёрдам беришлари ҳақида.....	215
254-боб. Тажрибалар ҳақида.....	217
255-боб. Аллоҳ учун таомлантирумак.....	218
256-боб. Жоҳилият замонида тузилаган иттифоқ.....	218
257-боб. Ака-ука тутингтириш ҳақида.....	218
258-боб. Ислом динида иттифоқ туздириш ҳақида.....	219
259-боб. Илк ёққан ёмғири раҳматидир.....	219
260-боб. Қўй, эчкilar баракали нарсалардир.....	220
261-боб. Ҳайвонлар этаси учун қувватидир.....	221
262-боб. Аъробийлашиш ҳақида.....	221
263-боб. Қишлоқларда истиқомат қилувчи киши ҳақида.....	222
264-боб. Оқар сув ёқасида ўтиromoқ ҳақида.....	222
265-боб. Сир сақламак ва гап ташимаслик ҳақида.....	223
266-боб. (Дунёвий) ишларда ошиқмаслик ҳақида.....	224
267-боб. Ҳалимлик ҳақида.....	225
268-боб. Зулм ва ҳаддан ошмоқликтининг жазоси ҳақида.....	226
269-боб. Ҳадяни қабул қилиш ҳақида.....	227
270-боб. Хафа бўлиб ҳадяни қабул қилмаслик ҳақида.....	227
271-боб. Ҳаё, уятчанлик ҳақида.....	228
272-боб. Тонгдаги дуо.....	230
273-боб. Киши ўзгани дуо билан эслалиш ҳақида.....	230
274-боб. Ихлос билан қилинган дус.....	231
275-боб. Дуода қатъиятли булиш кераклиги ҳақида.....	232
276-боб. Дуода кўлни кўтариш ҳақида.....	232
277-боб. «Саййиду-л-Истикфор» ҳақида.....	234
278-боб. Биродарини фойибона дуо қилиш ҳақида.....	235
279-боб. Дуо қилишининг сабаби.....	236

Мундарижа

280-боб. Расууллоҳ, (с.а.в.)га саловот айтиш ҳақида.....	239
281-боб. Расууллоҳ, (с.а.в.) номлари зикр этилганда саловот айтмаган киши ҳақида.....	240
282-боб. Золимни дуюбад қилиш ҳақида.....	242
283-боб. Узоқ умр сўраб дуо қилиш ҳақида.....	242
284-боб. Банданинг ажали етмагунча дуонинг қабул бўлиши ҳақида.....	243
285-боб. Дангасалиқдан паноҳ сўраш ҳақида.....	244
286-боб. Дуо қилинмаса Аллоҳнинг фазаби келиши ҳақида.....	244
287-боб. Дуо қабул бўладиган вақтлар.....	244
288-боб. Расууллоҳ, (с.а.в.)нинг дуолари.....	245
289-боб. Ёмғир ёваёттанды ӯқиладиган дуо.....	249
290-боб. Ўлим истаб дуо қилиш ҳақида.....	249
291-боб. Расууллоҳ, (с.а.в.) ўқиб юрган дуолар ҳақида.....	250
292-боб. Қайгу ва ғамгинликда ӯқиладиган дуолар.....	254
293-боб. Истихора дуоси ҳақида.....	255
294-боб. Золим ҳукмдорлардан кўрқанды нима дейиш кераклиги ҳақида.....	257
295-боб. Дуо охиратда ажру савоб сифатида зоҳир бўлиши ҳақида.....	258
296-боб. Дуонинг фазилати ҳақида.....	258
297-боб. Шамол эсганда дуо қилиш ҳақида.....	259
298-боб. Шамолни сўқмаслик ҳақида.....	259
299-боб. Чакмоқ чакқанды ва яшин ялтираганда ӯқиладиган дуо.....	260
300-боб. Момоқалдироқ гулдураганда ӯқиладиган дуо.....	260
301-боб. Аллоҳдан оғият сўраш ҳақида.....	261
302-боб. Дуода бало сўрашнинг макруҳлиги ҳақида.....	262
303-боб. Қаттиқ синовдан паноҳ сўраш ҳақида.....	263
304-боб. Танбиҳ маъносидаги сўзни тақрорлаш.....	263
305-боб. Фийбат ҳақида.....	264
306-боб. Фийбат ва идрордан эҳтиёт бўлиш ҳақида.....	264
307-боб. Ўликни фийбат қилиш ҳақида.....	265
309-боб. Бетакаллуф муносабатлар ҳақида.....	265
310-боб. Мезбоннинг меҳмонга хизмат қилиши ҳақида.....	266
311-боб. Меҳмондорчилик муддати ҳақида.....	267
312-боб. Меҳмондорчиликнинг уч кунгина эканити ҳақида.....	267
313-боб. Меҳмон мезбонни зериктирмаслиги ҳақида.....	267
314-боб. Агар меҳмон мезбон уйининг ташқарисидаги оттирса.....	268
315-боб. Меҳмонга илтифот кўрсатилимаса.....	268
316-боб. Киши меҳмонга ўзи хизмат қилиши ҳақида.....	268
317-боб. Меҳмонга таом кўйиб, ўзи намозга турган қилиш ҳақида.....	268
318-боб. Киши оиласи нафақасини адо этиши ҳақида.....	270
319-боб. Барча сарфдан савоб олиш ҳақида.....	270

320-боб. Түннинг учдан бири қолганда дуо қилиш ҳақида.....	271
321-боб. Фийбат мақсади бўлмай узун фалончи дейиш ҳақида...	271
322-боб. Аввал бўлиб ўтган воқеани эслатиш ҳақида.....	272
323-боб. Мусулмон мусулмоннинг айини беркитиши ҳақида..	273
324-боб. «Одамлар ўлиб кетсин», дейиш ҳақида.....	273
325-боб. Мунофиқни «сайиц» демаслик ҳақида.....	274
326-боб. Мақтөв эшитганда нима демоқ кераклиги ҳақида....	274
327-боб. Билмаган нарсасини Аллоҳ билди, демасин.....	274
328-боб. Камалак ҳақида.....	275
329-боб. Сомон галактикаси ҳақида.....	275
330-боб. «Аллоҳим, мени марҳаматинг масканига қўйгин», деган ҳадис ҳақида.....	276
331-боб. Замонни сўқмаслик ҳақида.....	276
332-боб. Киши оила бошлиги бўлса, укасига ёвқарашиб килмасин.....	276
333-боб. «Холинита вой бўлсин», дейиш ҳақида.....	276
334-боб. Уй қуриш ҳақида.....	278
335-боб. «Йўқ, отанг ҳақи», дейиш ҳақида.....	278
336-боб. Киши бирордан кичик нарса сўраши ва уни мақтамаслиги керак.....	279
337-боб. «Сенга қасд қиласан паст бўлсин», дейиш ҳақида....	279
338-боб. Киши «Аллоҳ ва фалончи», демаслиги ҳақида.....	280
339-боб. «Аллоҳ ва сен хоҳласант», демаслик ҳақида.....	280
340-боб. Мусиқа ва кўнгилхушлик ҳақида.....	281
341-боб. Тўғри йўлга йўллаш ҳақида.....	281
342-боб. Сен таъминламаган одамнинг хабари келса.....	282
343-боб. Орзу-тилакнинг макруҳ жиҳатлари ҳақида.....	282
344-боб. Узумни «карб» демаслик ҳақида.....	283
346-боб. Инсонга хитоб.....	283
347-боб. Эринчоқлик ҳақида.....	284
348-боб. Дангасаликдан паноҳ сўрамоқ ҳақида.....	284
349-боб. «Жоним сенга фидо бўлсин», дейиш ҳақида.....	284
350-боб. «Ота-онам сенга фидо бўлсин», дейиш ҳақида.....	286
351-боб. Отаси Исломга кирмаган кишини «Эй, ўғлим», дейиш ҳақида.....	286
352-боб. «Хабисат нафсий» демаслик ҳақида.....	287
353-боб. Абул Ҳакам куняси ҳақида.....	287
254-боб. Расууллоҳ чиройли исмни яхши кўрадилар.....	288
355-боб. Тез юриш ҳақида.....	289
356-боб. Аллоҳ таолога ёқимли исмлар ҳақида.....	289
357-боб. Исмни ўзgartириш ҳақида.....	290
358-боб. Аллоҳга энг ёқимсиз исмлар ҳақида.....	290
359-боб. Бирорнинг исмини кичрайтириб, эркалаб чакириш ҳақида.....	290
360-боб. Кишини ўзи ёқтирган исм билан чакириш ҳақида....	291

Мундарижа

361-боб. «Осия» исмини ўзгартириш ҳақида.....	291
362-боб. Сурм деган исм ҳақида.....	292
363-боб. Фуроб деган исм ҳақида.....	292
364-боб. Шихоб деган исм ҳақида.....	293
365-боб. Ал-Осс исми ҳақида.....	293
366-боб. Исмни қисқартириб чақириш ҳақида.....	293
367-боб. Заҳм исми ҳақида.....	294
368-боб. Барра деган исм ҳақида.....	295
369-боб. Афлаҳ, исми ҳақида.....	295
370-боб. Рабоҳ, исми ҳақида.....	296
371-боб. Пайғамбаримиз (с.а.в.)нинг исмлари ҳақида.....	296
372-боб. Ҳазн исми ҳақида.....	297
373-боб. Пайғамбаримиз (с.а.в.)нинг исм ва кунялари.....	298
374-боб. Мушрик ҳам куняси билан чақириладими.....	298
375-боб. Гўдакларнинг куняси ҳақида.....	299
376-боб. Туғилмаган болага куня бериш ҳақида.....	299
377-боб. Аёлларнинг куняси ҳақида.....	300
378-боб. Кишининг ўзидағи бирон белги билан кунялаш ҳақида...300	
379-боб. Ёши улуғ ва ҳурматли кишилар билан бирга юриш ҳақида.300	
380-боб. Адаб ҳақида.....	301
381-боб. Баъзи шеърлар ҳикмат бўлиши ҳақида.....	301
382-боб. Гўзал ва ёмон шеърлар ҳақида.....	303
385-боб. Шоирларга эргашмоқ ҳақида.....	303
386-боб. Баённинг жозибадор, сехрли усули ҳақида.....	304
387-боб. Шеърдан ҳам кариҳ, кўрилган наарсалар ҳақида.....304	
388-боб. Кўп гап ҳақида.....	305
389-боб. Орзу қилиш ҳақида.....	306
391-боб. Нотўри гапирищдан қайтариш ҳақида.....	306
392-боб. «Унинг асли йўқдир» дейиш ҳақида.....	306
393-боб. Қочирим қилиш ҳақида.....	307
394-боб. Сирни фош қилиш ҳақида.....	307
395-боб. Масхара қилиш ҳақида.....	308
396-боб. Ишларда шошмаслик ҳақида.....	308
397-боб. Кишиларга йўл кўрсатиш ҳақида.....	308
398-боб. Кўзи ожизларни адаптириш ҳақида.....	309
399-боб. Зулм, бузғунчилик ҳақида.....	309
400-боб. Зулмнинг жазоси ҳақида.....	309
401-боб. Аслздалик, оқсусиятлик ҳақида.....	310
402-боб. Арвоҳлар гурӯҳ-гурӯҳ аскарлардир.....	311
403-боб. Таажжубланганда «Субҳаналлоҳ» дейиш ҳақида.....	311
404-боб. Кўл билан ерни силаш ҳақида.....	312

405-боб. Саннон ҳақида.....	312
406-боб. Шамолни сўймаслик ҳақида.....	313
407-боб. Ёмғир фалон сабабли ёғади, дейиш ҳақида.....	313
408-боб. Булутни кўрган киши нима дейиши кераклиги ҳақида.....	314
409-боб. Шумланиш ҳақида.....	314
410-боб. Шумланмасликинг фазилати ҳақида.....	315
411-боб. Жинардан шумланиш ҳақида.....	315
412-боб. Яхшиликка йўйиш ҳақида.....	316
413-боб. Исмда яхшилик аломатини кўриш ҳақида.....	316
414-боб. Отдан шумланиш ҳақида.....	317
415-боб. Аксирин ҳақида.....	318
416-боб. Аксирганда нима дейилади.....	318
417-боб. Мусулмоннинг вожиблари ҳақида.....	318
418-боб. Акса уриб «Аҳамдулилоҳ» дегани эшитган киши ҳақида.....	319
419-боб. Аксирганни эшиттан одам нима дейди.....	320
420-боб. Аксирган «Алҳамдулилоҳ» демаса, дуо айтилмаслиги ҳақида.....	320
421-боб. Аксак урувчининг ҳолати ҳақида.....	320
422-боб. «Алҳамдулилоҳ» дегангага раҳмат тиламак ҳақида.....	321
423-боб. «Об» демаслик ҳақида.....	321
424-боб. Бир неча марта акса ургач.....	321
425-боб. Агар яхудий акса урса.....	321
426-боб. Эркак киши акса урган аёлга саломатлик тиласи ҳақида.....	322
427-боб. Эснаш ҳақида.....	322
428-боб. «Лаббай» деб жавоб берган киши ҳақида.....	322
429-боб. Биродари учун ўрнидан турган киши ҳақида.....	323
430-боб. Ўтирган одамнинг олдида тик туриш ҳақида.....	325
431-боб. Эснаганди оғизни қўл билан тўсиш ҳақида.....	325
432-боб. Бирорвоннинг бошини бокиб кўйиш ҳақида.....	325
433-боб. Таажжубланганда бошни сарак-сарак қилиш ҳақида.....	327
434-боб. Таажжубланганда қўлинни тиззасига урган киши ҳақида.....	328
435-боб. Киши биродарининг сонига уриши ҳақида.....	328
436-боб. Одамларнинг тик туришларини ёқтиргмаган киши ҳақида.....	330
437-боб. Дунё ишларига боғлиқ яхши бир ўтит.....	331
438-боб. Оёғи увишган кишининг нима дегани ҳақида.....	332
440-боб. Ёш болалар билан қўл бериб кўришиш ҳақида.....	332
441-боб. Қўл бериб сўрашиш ҳақида.....	333
442-боб. Аёл киши ёш боланинг бошини силаши ҳақида.....	333
443-боб. Кучоқлаш ҳақида.....	333

Мундарижа

445-боб. Күл ўпиш ҳақида.....	334
446-боб. Оёкни ўпиш ҳақида.....	335
447-боб. Бирорга таъзим қилиб ўриндан туриш ҳақида.....	335
448-боб. Саломнинг бошланиши ҳақида.....	336
449-боб. Саломни кенг ёйиш, ошкора қилиш ҳақида.....	336
450-боб. Саломни биринчи бўлиб бошлаш ҳақида.....	337
451-боб. Саломнинг фазилати ҳақида.....	337
452-боб. «Ас-Салом» Аллоҳнинг исмларидан бири эканлиги ҳақида.....	338
454-боб. Юриб кетаётган ўтирганга салом бериши ҳақида.....	339
456-боб. Пиёда отлиққа салом берадими.....	339
458-боб. Кичикларнинг катталарга салом бериши ҳақида.....	340
459-боб. Саломнинг охири ҳақида.....	340
460-боб. Ишора билан салом бериш ҳақида.....	340
461-боб. Саломни эшиттириб айтиш ҳақида.....	341
462-боб. Салом бериш ва алик олиш учун чиқсан одам ҳақида.....	341
463-боб. Йигинга келганда салом бериш ҳақида.....	342
465-боб. Турганда салом бериш ҳақида.....	342
466-боб. Кўришиш учун кўлига хушбўй нарса суриш ҳақида.....	343
467-боб. Таниш ва нотанишларга салом бериш ҳақида.....	343
468-боб. Йўл одоби.....	343
469-боб. Фосиқларга салом бермаслик ҳақида.....	344
470-боб. Фийбатчи ва гуноҳкорларга салом бермаган киши ҳақида.....	345
471-боб. Амирга салом бериш ҳақида.....	346
472-боб. Ухлайтган одамга салом бериш ҳақида.....	349
473-боб. «Аллоҳ, зиёда қылсин», дейиш ҳақида.....	349
474-боб. «Марҳабо! Хуш келибсиз» дейиш ҳақида.....	349
475-боб. Саломга қандай жавоб бериш ҳақида.....	349
476-боб. Саломга алик олмаган киши ҳақида.....	350
477-боб. Саломга баҳиллик қидган киши ҳақида.....	351
478-боб. Ёш болаларга салом бериш ҳақида.....	351
479-боб. Аёлларнинг эрқакларга салом бериши ҳақида.....	352
480-боб. Аёлларга салом бериш ҳақида.....	352
481-боб. Хоссатан салом беришини ёмон кўрган киши ҳақида.....	353
482-боб. Ҳижоб ояти қандай нозил бўлган.....	353
483-боб. Уч маҳрам вақт ҳақида.....	354
484-боб. Киши ўз аёли билан овқатланиши ҳақида.....	355
485-боб. Бўш уйга кирган кишининг салом бериши ҳақида.....	355
486-боб. Хизматчиларнинг ҳузурингизга кириш учун изн сўра-синilar.....	356
487-боб. Гўдаклар баловатта етса.....	356
488-боб. Онасиининг одига изн сўраб кириш ҳақида.....	356
489-боб. Отасидан изн сўраб кириш ҳақида.....	357

Мундарижа

490-боб. Кимниңг олдига киришдан қатыназар изн сүраш ҳақида.....	357
491-боб. Опа-сингиллари олдига изн сүраб кириш ҳақида.....	357
494-боб. Салом бермай изн сұраны ҳақида.....	458
495-боб. Бироннинг уйига изнсиз қараган кишининг күзини ўйиб олиш ҳақида.....	358
496-боб. Қараашлик сабабли изн сүраш ҳақида.....	359
497-боб. Кишига унинг уйида салом бериш ҳақида.....	359
498-боб. Уйга чақирғанлик изн берғанлик аломатидир.....	360
499-боб. Эшик олдида қандай турилиши ҳақида.....	361
500-боб. Чақирилган уй эгаси чиққунча.....	361
501-боб. Эшикни тақіллатиш ҳақида.....	362
502-боб. Ижозат сұрамай кириш ҳақида.....	362
503-боб. «Кирсам бұладими?» деса-ю, салом бермаса.....	362
504-боб. Ижозат қандай сұралыш ҳақида.....	363
505-боб. «Ким бу?» дегандა, «Мен» дейиш ҳақида.....	363
506-боб. Изн сұраганга «Салом бериб кирииң», дейилса.....	364
507-боб. Уйларга назар солиш ҳақида.....	364
508-боб. Уйта салом бериб киришнинг фазилати ҳақида.....	365
509-боб. Уйга кирганды Аллохни зикр қылымаса, у ерда шайтон ин қуриши ҳақида.....	365
510-боб. Изн сұралмайдыған жой ҳақида.....	366
511-боб. Бозор дүйкөнләридә изн сұралмаслығы ҳақида.....	366
512-боб. Форсча изн қандай сұралади.....	366
513-боб. Зиммий хатида салом йўллаган бўлса, унга жавоб қайтариш ҳақида.....	367
514-боб. Зиммийларга биринчи бўлиб салом бермаслик ҳақида..	367
515-боб. Зиммийларга ишора билан салом бериш ҳақида.....	367
516-боб. Аҳли китобнинг саломига қандай алик олинади.....	368
517-боб. Мушриклар ва мусулмонлар аралаш бўлган жамоага салом бериш ҳақида.....	368
518-боб. Аҳли китобларга қандай мактуб ёзилади.....	369
520-боб. Мушрикларга салом бермаслик ҳақида.....	369
521-боб. Зиммийлар қандай чақирилади.....	570
522-боб. Танимай насронийга салом берилиш ҳақида.....	570
524-боб. Мактубнинг жавоби ҳақида.....	570
525-боб. Аёлларга мактуб ёзиш ва уларнинг жавоблари ҳақида..	371
526-боб. Мактубнинг боши қандай ёзилиши ҳақида.....	371
527-боб. «Аммо батъ» ҳақида.....	371
528-боб. Мактублар, рисолалар «Басмала» билан бошланиши ҳақида.....	372
529-боб. Хатнинг бошланиши ҳақида.....	372
530-боб. «Қандай тонг оттирдинг», дейиш ҳақида.....	373
531-боб. Мактуб сўнгтини салом, исм ва сана билан туғатиш ҳақида.....	374

Мундарижа

532-боб. «Қалайсиз» дейиши ҳақыда.....	375
533-боб. «Қаңдай тонг оттирдинг», деган одамта нима деб жа- воб бериш ҳақыда.....	375
534-боб. Жойларнинг яхшиси кенгроги эканлиги ҳақыда.....	376
535-боб. Қиблага юзланиш ҳақыда.....	376
536-боб. Үриндан туриб кетиб, яна қайтиб келиш ҳақыда.....	377
537-боб. Йўл ёқасида ўтириш ҳақыда.....	377
538-боб. Кенгайиб ўтириш ҳақыда.....	378
339-боб. Охирида ўтириш ҳақыда.....	378
540-боб. Икки кишининг ўртасини ёриб ўтмаслик ҳақыда.....	378
541-боб. Ўтирганлар устидан ҳатлаб ўтиш ҳақыда.....	378
542-боб. Одамларнинг яхшиси дўстининг ёнида ўтиради.....	380
543-боб. Киши кўшниси тарафга оёғини узатиб ўтириши ҳақыда.....	380
544-боб. Кишининг жамоат ичида туриб туфлаши ҳақыда.....	380
546-боб. Оёқларни қудуққа солиб ўтириш ҳақыда.....	381
547-боб. Бирор жой бўшатиб берса, у ерга ўтирмаслик ҳақыда.....	383
549-боб. Бирор чакирганда қандай тарзда қараш ҳақыда.....	383
550-боб. Юмуш билан юборилган одам унга мақсадини айтсин.....	383
551-боб. «Қаердан кедингиз», деса бўладими.....	384
552-боб. Бир қавмнинг яширин сўзларига кулоқ, солиш ҳақыда.....	384
553-боб. Сўрида ўтириш ҳақыда.....	384
554-боб. Шивирлашиб турган одамлар ёнига яқинлашмаслик ҳақыда.....	386
555-боб. Икки киши учинчи киши борида шивирлашмаслиги ҳақыда.....	387
556-боб. Агар тўрт киши бўлса.....	387
557-боб. Туриб кетиш учун изн сўраш ҳақыда.....	387
558-боб. Офтоб тифида турмаслик ҳақыда.....	387
559-боб. Тақиқданган кийим турлари ҳақмда.....	388
560-боб. Ёстиққа ўтирмаган киши ҳақыда.....	388
561-боб. Чўкка тушиш ҳақыда.....	389
562-боб. Чордана куриб ўтириш ҳақыда.....	389
563-боб. Кийимга ўралиб олиш ҳақыда.....	389
564-боб. Тиз чўкиб ўтирган киши ҳақыда.....	390
565-боб. Чалқанча ётиш ҳақыда.....	391
566-боб. Юзтубан ётиш ҳақыда.....	391
567-боб. Фақат ўнг қўйда олиб бериш ҳақыда.....	391
568-боб. Ўтироқчи бўлганда пойабзалини қаерга қўйиш ке- раклиги ҳақыда.....	392
569-боб. Шайтон тўшакка тош ва калтак ташлаши ҳақыда.....	392
570-боб. Очиклиқда ҳеч бир тўсиқсиз ухлаган киши ҳақыда.....	392
571-боб. Оёқни осилитириб ўтириш ҳақыда.....	393
572-боб. Уйдан чиқишида нима дейилиши ҳақыда.....	393

Мундарижа

573-боб. Киши дўстлари олдида оёғини узатиб ёки ёнбоши ҳақида.....	393
574-боб. Эрталаб турганда нима дейилиши ҳақида.....	395
576-боб. Ўринга кирәттанды нима дейилиши ҳақида.....	396
577-боб. Ўйкута ётадиган пайтдаги дуонинг фазилати.....	398
578-боб. (Ёттанды) кўлини ёноғи тагига кўйиш ҳақида.....	398
579-боб. Куңдалик зикрлар.....	399
581-боб. Кечаси уйюниб кетган киши нима дейиши ҳақида.....	399
582-боб. Ёғли қўл билан ушлаш ҳақида.....	399
583-боб. Чироқни учирishi ҳақида.....	400
584-боб. Ўйкута ётаётгич оловни қолдирмаслик ҳақида.....	400
585-боб. Ёмирида яхшилик аломатини кўриш ҳақида.....	401
586-боб. Уйга қамчини осиб кўйиш ҳақида.....	401
587-боб. Кечаси эшикларни ёпиш ҳақида.....	401
588-боб. Тун пайти болаларни уйдан чиқармаслик ҳақида.....	402
589-боб. Ҳайвонларни уриштириш ҳақида.....	402
590-боб. Итнинг вовиллаши ва эшакнинг ҳанграши ҳақида.....	402
591-боб. Хўрзунинг қичқириши ҳақида.....	402
592-боб. Бургани сўкмаслик ҳақида.....	402
593-боб. Пешин пайтида ухлаш ҳақида.....	403
594-боб. Кун охиридаги уйқу ҳақида.....	404
595-боб. Зиёфат ҳақида.....	404
596-боб. Эрқакларни хатна қилдириш ҳақида.....	404
597-боб. Аёлларни хатна қилиш ҳақида.....	405
598-боб. Хатна зиёфатига чакириш ҳақида.....	405
599-боб. Хатна зиёфатидаги хурсандчиллик қилиш ҳақида.....	405
600-боб. Зиммийлар зиёфатта чақирса.....	405
602-боб. Улуғлар хатнаси ҳақида.....	406
603-боб. Фарзанд туғилганда зиёфаттага чақириш ҳақида.....	407
604-боб. Гўдакнинг танглайини кўтариш ҳақида.....	407
605-боб. Фарзанд туғилганда уни дуо қилиш ҳақида.....	407
606-боб. Бола соғлом туғилса, Худога шукр қилиш ҳақида.....	408
607-боб. Киндик ости тукларини олиб юриш ҳақида.....	408
608-боб. Тукларни олишнинг муддатлари ҳақида.....	408
609-боб. Қимор ҳақида.....	408
610-боб. Хўрз устидаги гаров ҳақида.....	409
611-боб. Дўстига: «Кел, гаров ўйнаймиз», дейиш ҳақида.....	409
612-боб. Камтар қимори ҳақида.....	409
613-боб. Аёлларнинг туяларини ҳайдаб бориц ҳақида.....	410
614-боб. Ашула ҳақида.....	410
615-боб. Нард ўйнаёттаниларга салом бермаслик ҳақида.....	410
616-боб. Нард ўйнаганинг гуноҳи ҳақида.....	411
617-боб. Нард ўйновчиларнинг аҳволи ҳақида.....	411

Мундарижа

618-боб. Мұмін киши үзини инга чақтیرмаслығы ҳақида.....	412
619-боб. Кечаси үқ оттан киши ҳақида.....	412
620-боб. Аллоҳ таоло банданинг жонини тақдир қылған ерда олиши ҳақида.....	412
621-боб. Күйлакқа бурун қоққан киши ҳақида.....	413
622-боб. Васваса ҳақида.....	413
623-боб. Гумон қилиш ҳақида.....	413
624-боб. Жория хожасининг сочини олиб қўйиши ҳақида.....	414
626-боб. Садоқат ҳақида.....	415
627-боб. Танишиш ҳақида.....	415
628-боб. Болаларнинг ўйинлари ҳақида.....	415
629-боб. Калтарни сўйиш ҳақида.....	416
630-боб. Ҳожати тушган одам ўзи борици ҳақида.....	416
631-боб. Одамлар олдида балғам ташлаш ҳақида.....	416
632-боб. Бирорвга тегмайдиган қилиб гапириш ҳақида.....	416
633-боб. Бирорвнинг уйида ланглаб қарайвериш ҳақида.....	417
634-боб. Ортиқча сўзлаш ҳақида.....	417
635-боб. Йиккюзламачилик ҳақида.....	417
636-боб. Йиккюзламачиликнинг туроҳи ҳақида.....	417
637-боб. Ёмон одамлардан қўрқиш ҳақида.....	418
638-боб. Ҳаёш ҳақида.....	418
639-боб. Жафо ҳақида.....	418
640-боб. Агар уялмасанг билганингни қил.....	419
641-боб. Фазаб ҳақида.....	419
642-боб. Фазаб келганды нима дейиш ҳақида.....	419
643-боб. Фазабланганда сукут қилиш ҳақида.....	420
644-боб. Дўстинг мечъёрда севиш ҳақида.....	420
645-боб. Ёмон қўришинингда талофтот бўлмасин.....	420
Асрор Самд. Китобда зикр этилган баъзи муҳаддислар ҳақида қисқа маълумотлар.....	422
Тушунилиши қийин бўлган сўзларга луғат.....	462

Илмий-оммавий нашр

Чомоқ Бүхорий

*АЛ-АДАБ
АЛ-МУФРАД*

(Адаб дурданалари)

Таржимонлар:

Шамсуддинхон Бобохонов
Нӯъмон Абдулмажид

Нашр раҳбари Эркин Юсупов

Компьютерда матинни масъул муҳаррирнинг ўзи
саҳифалаган

*Рассом Уйғун Солиҳов
Техник ишларни Дилмурод Жалилов бажарди*

Теришга берилиди 20.05.2005й. Босишига рухсат этилди 10.03.2006 й. Офсет
усулида босилди. Нашриёт-ҳисоб табоби 16,60. Шартли босма табоби 30,0.
Буюртма № 381. Адали 2000 дона. Баҳоси келиниув асосида.

«Мовароуниахр» нашриёти. Манзил: Тошкент шаҳри, Зарқайнар
кўчаси, 105-уй.

«MERIYUS» хусусий матбаа нашриёт корхонаси босмахонасида чоп
етилди. Манзил: Тошкент шаҳри, генерал Узоқов кўчаси, 2«а» уй.

